PVBLII
OVIDII NASONIS
OPERA OMNIA

EX RECENSIONE

PETRI BVRMANNI

TOMVS QVARTVS

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS VIDVAE POMBA ET FILIORVM
ANNO MDCCCXXII

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBRI QVINDECIM

PARS SECVNDA

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER OCTAVVS

FAB. I. Iam nitidum retegente diem, noctisque fugante
Tempora Lucifero, cadit Eurus; et humida surgunt

1–151. *Nisus*, rex Megarensium, Paudionis filius, *in haliaeetum*, et *Scylla*, eius filia, *in cirin mutatur*: et haec quidem merito hanc poenam passa est. Quum enim Minos Megaram oppugnaret, Scylla, amore eius incensa, crinem patris purpureum, quo et ipsius et urbis salus pendebat, resectum in castra hostilia pertulit, seque simul ipsam Minoi tradidit. Ille vero tam impiam proditionem aversatus, Scyllam relinquit apud Megarenses; quae quum classem persequeretur, mutatur in cirin, pater vero in haliaeetum. Latius hanc fabulam Megarensem tractavit Pseudo–Virgilius, in Ciri, quamquam is potiora narrationis capita breviter tantum perstringit. Confer et Pausaniam Att. p. 45, et Corinth. p. 192; Apollodorum III, 15, 8 sqq.; Schol. Euripidis ad Hipp. vs. 35 et 1200; Propertium III, 1752; Hygini fabulam 198. Tractaverat haec etiam Parthenius, ut apparet ex Eustathio ad Dionys. Perieg. vs. 420. Minos Scyllam, impietatem eius aversatus, aut in patria reliquerat proficiscens, aut poena quadam adfecerat. His addita est fabula de purpureo Nisi capillo, quam cupide arripuerunt poëtae atque mythici scriptores. Quum enim avem nossent purpurea in vertice crista insignem, quae ciris diceretur (quod nomen a graeco κείρειν, tondere, derivari posse putarunt), in eam transiisse Scyllam finxerunt, patrem vero in haliaeetum, qui acerrimo odio insectari cirin solet. — *Iam nitidum* etc. Initium fabulae respicit, VII, 659 et 664. — Olim, pro *retegente*, edebatur *regente*, quod corruptum esse vidit Regius: atque *retegente* in omnibus, quibus usus est, MSS. reperit Ciofanus. Regii nostri, *retegente*. — *Lucifer* et Aurora alibi dicuntur *diem reducere*, sed hoc loco exquisitius, *retegere*, quemadmodum apud Virgilium Aen. IV, 119, Titan *radiis retegit orbem*. Adde V, 65. Nox contra amictu suo *tegit terras*. Sed nollem additum *noctisque fugante tempora*; ita enim diversae imagines iunctae. De *nitido die* ad I, 603,

Nubila: dant placidi cursum redeuntibus Austri
Aeacidis, Cephaloque; quibus feliciter acti
Ante exspectatum portus tenuere petitos.
Interea Minos Lelegeia litora vastat;
Praetentatque sui vires Mavortis in urbe
Alcathoi, quam Nisus habet; cui splendidus ostro
Inter honoratos medio de vertice canos
Crinis inhaerebat, magni fiducia regni.
  Sexta resurgebant orientis cornua Phoebes;
Et pendebat adhuc belli Fortuna; diuque

— Venti *cadunt*, quum quiescunt; contra *surgunt*, quum inflare incipiunt. Pro austro ponit *humida nubila*, quae aguntur ab austro.

3. *cursum*, nempe secundum, prosperam navigationem. Cicero ad Att. V, 8, *cursum exspectabam*. — Aeacidae non *redibant*, sed sequebantur redeuntem Cephalum. Nempe *redire* ponitur et pro simplici *ire*. — *Ante exspectatum*, ἀπροσδοκήτως, opinione citius. Vide ad IV, 789.

6. *Lelegeia litora* docle; etenim *Leleges* e stirpe Pelasgica tum temporis illa loca tenebant. — *Vires Mavortis sui*, et vs. 61, *Mavors suus*, ornate, copias suas. — *Praetentat* etc. copiarum suarum vires experitur in hac urbe ante bellum iustum. Supra VII, 489, *suas ibi praeconsumere vires*. Claudianus VIII, 534: *tela solebat Praetentare feris, olim domitura Gigantas* — *In urbe Alcathoi*. Primus Mediceus, Noric. et tres alii, *in urbem*; Iunianus et primus Gronovii, *in arce:* Regii nostri, *in urbe*. *Alcathoi* dedit Heinsius pro *Alcathoe*. Posterius habent nostri Regii. *Vrbs Alcathoi*, Megara, cuius arcem *Alcathous*, Pelopis filius, muris cinxerat. Eam nunc *habebat*, regebat, *Nisus*, unde Νίσου πόλις dicta est apud Euripidem, Herc. Fur. 954. Strabo lib. IX, Τῆς Ἀττικῆς εἰς τέτταρα μέρη διαιρεθείσης, ὁ Νῖσος τὴν Μεγαρίδα λάχοι. Caeso Niso, urbs a Megareo, qui Niso venerat auxilio, dicta est Megara. — *Cui splendidus ostro* etc. De purpureo hoc crine vid. Virgilium in Ciri, vs. 119 sqq. Scholion Euripidis ad Hippol. 1200, habet χρυσοῦν πλόκαμον. — *Honoratos – canos;* Claudianus L, 30, *sancta canities*. Florentinus S. Marci et alii, *in vertice*; Neapolitanus, Vrbinas et secundus Mediceus, *sub vertice*. Regii nostri, *de vertice*. Responsum autem erat, tandiu eum salvum fore et regnaturum, quam crinem illum custodisset; hinc *magni fiducia regni:* et apud Virgilium Cir. 380: *Tanta est in parvo fiducia crine cavendi*. Non *magnum* quidem illud *regnum*, quippe non nisi quarta Atticae pars, sed dignitatis causa, pro consilio poëtae, etiam minora regna *magna* dicuntur.

11. *Phoebes* habent unus Mediceus et unus Ambrosianus pro vulgari *Lunae*: Heinsius etiam coniicit *orienti Phoebae*, quia alter Twisdenius *orienti*. — Regii nostri, *Lunae*; at ista lectio glossa videtur; elegantior certe *Phoebes*. Lem. — *Et pendebat adhuc* etc. aequum Martem duplici imagine

Inter utrumque volat dubiis Victoria pennis.
Regia turris erat vocalibus addita muris;
In quibus auratam proles Letoia fertur
Deposuisse lyram: saxo sonus eius inhaesit.
Saepe illuc solita est adscendere filia Nisi;
Et petere exiguo resonantia saxa lapillo,
Tum quum pax esset: bello quoque saepe solebat
Spectare ex illa rigidi certamina Martis.

exornat. *Pendere* eleganter dicuntur qui dubitant, in utram partem inclinent. Nostrum expressit Claudianus I, 11: *His neque per dubium pendet Fortuna favorem* etc. — *Victoria* Dea, quae virginis alatae babitu pingebatur, nunc volabat *dubiis pennis*, exquisite, quia ipsa erat dubia, quo inclinaret. Compares e libro I, 506, et V, 605, *trepidantes pennas*. Tibul. II, 5, 45: *super fessas volitat Victoria puppes*.

14. *Regia turris — saxo* etc.) Memorabilis huius *saxi* et alii mentionem faciunt, et commode hoc loco intexta est. Heynius ad Virgilii Cirin 105, putat, ex Ovidii mente *turrim* edidisse illum *sonum*: quod non est. Diserte enim a *vocalibus* muris *regia*, a rege exstructa, *turris* distinguitur. *Vocalis*, sonum edens, resonans. Apollo enim quum Alcathoo, muros exstruenti, operam navaret, lyram deposuit: *sonus* autem *eius* in lapides subiectos transiit, ut, si quis lapide eos perculeret, eumdem illi, quem fides pulsae, sonum ederent. Theog. 771; Pausanias Att. p. 100; Virgilius Cir. 105; Epigr. in Anthol. IV, p. 351. — *Letoia*; codex Regius A, *Latoia*; codex B, *Latonia*; utraque nostrorum codicum lectio Apollinem indicans, praestantior videtur quidem; et melius codicis B lectionem acceperis. LEM.

16. *saxum* unum etiam apud Pausaniam, quamquam hoc loco singulare esse potest pro plurali. Bentleius ad Horatium III, Od. 2, 18, monet, non nisi bis a Nostro, hic et Trist. III, 4, usurpatum esse pronomen *eius*, idque epicos poëtas perpetuo multasse exsilio. Etiam Burmannus poëtastros ob frequentem huius pronominis usum vituperat. — *Exiguo*, vel quia virgo regia ludebat, vel quia tali lapillo opus erat.

19. *bello quoque saepe solebat*) Mediceus et Neapolitanus, *bellum quoque turre solebat*. Et *bellum* etiam Vrbinas et Berneggerianus a manu prima; tum ille mox, *eque illa*. Hae varietates Heinsio probantur. Sed *turre* otiosum est, quum *saepe* sequentia postulare videantur. Tum *bello* et *quum pax esset* bene sibi respondent. Burmannus praeterea putat, numeros fore minus languidos, si cum Leidensi legas, *quum pax tuta foret*. Regii nostri nihil mutant. — *Bello*, tempore belli, ut passim *ludis*, *sacrificiis* etc., id est, tempore ludorum, sacrificiorum: ablativi ponuntur sic absolute, ut tempus significent, quo quid factum sit. Vide Burmannum ad hunc locum, et Ernesti ad Suetonium in Caes. 11. — *Spectare ex illa* etc. Spectabat castra hostilia, ut Antigone apud Euripidem, Phoen. 110 sqq., et Helena apud Homerum Il. Γ, 154

Iamque mora belli procerum quoque nomina norat,
Armaque equosque habitusque Cydoneasque pharetras.
Noverat ante alios faciem ducis Europaei,
Plus etiam, quam nosse sat est: hac iudice, Minos,
Seu caput abdiderat cristata casside pennis,
In galea formosus erat: seu sumserat aere
Fulgentem clypeum, clypeum sumsisse decebat:

sqq.: conf. et Virgilii Cirin. 172 sqq.

21. *iamque mora belli*) Neapolitanus et prior Erfurtensis, *moras belli*, ut proceres *belli morae* dicantur, quod illustrat Heinsius. Regii nostri, *mora belli*, quod elegantius, et praestantius. Lem. — *Mora*, diuturnitate ut I, 402. — *Cydoneasque* olim edebatur, quod Ciofanus ex antiquiore suo codice in *Cydoniasque* mutavit. At alterum Burman. revocavit, quia et A. A. I, 293, *Cydoneae iuvencae;* etiam Virgilius Ecl. X, 59. Variant codices in hoc nomine. Berkelius ad Stephan. in Κυδωνία, vult *Cydonaeasque* esse scribendum. — Codex Regius noster A *Cydonias*, sicut et codex B, a prima manu; at manus secunda literam *i* in *e* vertit in hoc codice, et margini inscripsit *Cydoneas*. Lem. — *Cydonia* una ex tribus celeberrimis Cretae urbibus. Creta abundabat materia, unde sagittae, arcus, pharetrae conficerentur, et Cretenses excellentes habebantur sagittarii.

23. *Europaei*) Vide ad vers. 120. Amor ille Scyllae iniectus traditur vel a Venere (Hyginus dicto loco), vel a Iunone: Virgilius in Cirin 133. Apud Nostrum originem habet satis naturalem. — *Sat est*, conducit. — *Faciem* et habitum Minois apte ad propositum describit in sqq. — *Hac iudice* bene additum; nam amori omnia videntur eximia, Ita *me iudice*, II, 428. Iam seq. locus pulcher, expressus e Tibullo IV, 2, 7–12: *Illam, quidquid agit, quoque vestigia movit, Componit furtim subsequiturque Decor. Seu solvit crines, fusis decet esse capillis, Seu comsit, comtis est veneranda comis. Vrit, seu Tyria voluit procedere palla: Vrit, seu nivea candida veste venit.* Confer II Amor. Eleg. 5, 43. Etiam hoc loco, quot modis variatum illud, formosius erat. Et totus orationis color notandus. — *Cristae* praecipuum galeae ornamentum. Hinc *superbum cristarum decus*, Silius X, 399. Erat non solum e setis equinis (XII, 88), sed etiam ex *pennis*, quae pulchrum Minoa magis decebant.

26. *aere* rescripsi auctoritate MSS. qui fere omnes in hoc vocabulo conspirant. Et mox vers. 32, non nisi aerea galea Minoi tribuitur, ut apud Homerum Il. K, 30, Menelao. Primus Vaticanus et duo alii, *ore*, quod aperte ex *aere* ortum. Vnus Regius praefert *auro*, quod receptum ab Heinsio propagavit Burmannus. Constat sane ex Homero et Virgilio etiam *auro* exornatos interdum fuisse clypeos: sed ego MSS. auctoritatem sequi malui. Atque etiam *aes* in splendorem datum satis potuit spectantium oculos ferire atque decus addere Minoi. Codex Regius A, *auro*. — *Decebat*, cum decore sumebat, aut, clypeus sumptus ei decus addebat. Euripides Phoen. 171, ὡς ὅπλοισιν χρυ-

Torserat adductis hastilia lenta lacertis;
Laudabat virgo iunctam cum viribus artem.
Imposito patulos calamo sinuaverat arcus;
Sic Phoebum sumtis iurabat stare sagittis.
Quum vero faciem demto nudaverat aere,
Purpureusque albi stratis insignia pictis
Terga premebat equi, spumantiaque ora regebat;
Vix sua, vix sanae virgo Niseia compos
Mentis erat: felix iaculum, quod tangeret ille,
Quaeque manu premeret, felicia frena vocabat.
Impetus est illi, liceat modo, ferre per agmen
Virgineos hostile gradus: est impetus illi
Turribus e summis in Gnosia mittere corpus
Castra; vel aeratas hosti recludere portas,

εἴκασιν εὐπρεπής. — *Adductis lacertis* pingit actum iaculantis. Expressit autem Virgilium Aeneid. XI, 561, *adducto contortum hastile lacerto Immittit.* Infra IX, 52, sunt *brachia adducta.* Sic et *reduci* adhiberi, monet Burmannus. — *Lentum* solemne hastilium, pilorum, thyrsorum epitheton apud poëtas. — *Iuncta cum viribus arte* opus erat in eiusmodi exercitationibus, X, 181.

30. *Imposito patulos calamo*) Codex A, *impositis calamis patulos;* codex B, *imposito calamo patulo*, et secunda manu superscribitur *impositis calamis.* Vulgatam praefero. Lem. — *Siuuaverat arcus*; Iuuaverat, incurvaverat: confer Amor. I, 1, =3, *Lunavitque genu sinuosum fortiter arcum.* Lem. — *Stare* de gestu vel pugnantium, ut IX, 33, vel sagittas mittentium, ut hoc loco, et sic *status* passim.

33. *Purpureus* gravius quam, purpurea veste: Art. Amat. I, 214, *Quatuor in niveis aureus ibis equis.* — *Albo* equo se Minoa in obsidione urbis hostibus notabilem dedisse et conspicuum, non credit Burmannus, qui eam ob causam emendat *alti.* Ergone *altus* equus eum minus notabilem reddebat? Nec dubitarunt alii duces, Alexander, Hannibal, et armis et equis se insignire. Amabant autem pleramque *albos* equos; et in *albo* in primis lucebat purpura. — *Stratis pictis.* Graevianus pro diversa lectione dat *phaleris pictis*, quod arridebat Heinsio, sed recte reiicitur a Burmanno. Confer cum hoc loco VI, 222. — *Spumantia ora* generosi equi signum. — *Vix sua.* Vide ad III, 689. — *Felix* etc. Ridicula, solemnis tamen, perdite amantium praedicatio.

39. *est impetus illi* etc.) Potentia amoris bene notatur: *Impetus*, vehemens cupido. — *Gnosia*; super hoc vocabulum in codice A inscribitur haec glossa, *Promontorium est Gnosis.* Cretae ἑκατομπόλεως eximiae fuerunt urbes Cydon, Gnossus, Gortyn, Lyctus et mons Dicte; atque hinc

Vel si quid Minos aliud velit: utque sedebat,
Candida Dictaei spectans tentoria regis;
« Laeter, ait, doleamne geri lacrymabile bellum,
In dubio est: doleo, quod Minos hostis amanti est.
Sed nisi bella forent, numquid mihi cognitus esset?
Me tamen accepta poterat deponere bellum
Obside: me comitem, me pacis pignus haberet.
Si, quae te genuit, talis, pulcherrime rerum,
Qualis es ipse, fuit; merito Deus arsit in illa.
O ego ter felix, si pennis lapsa per auras
Gnosiaci possim castris insistere regis.

poëtis Cretae epitheta. Lem. — *Mittere corpus* de desiliente. — *Aeratas portas*; aere et ferro munitas. Lem.

42. *utque sedebat*; septem veteres, tum Neapolitanus secundus, tertius Mediceus, pro diversa lectione, *Vtque solebat*, quod non damnat Heinsius. At hoc iam dictum supra 19. Regii nostri, *sedebat*. — *Candida*, quippe lintea. Virg. Aen. I, 469, *Rhesi niveis tentoria velis*. Illis tamen temporibus lintea teotoria nondum in usu. — *Dictaei regis*; vide quae supra ad *Gnosia*, 40.

44. *Laeter, ait* etc.) Placet sibi Noster in eiusmodi soliloquiis, quibus naturae humanae indolem describit. Etiam hoc loco gravis animi lucta; hinc enim amor pugnat insanus, illinc pietas; sed, ut fit, ad extremum vincit amor, Scyllaque patrem prodit cum patria. Conf. similis luctatio Medeae VII, init. — *Lacrymabile*. Homerus, δακρυόεις πόλεμος. Horatius, *bellum lacrymosum*.

46. *numquid*, pro *numquam* (quod habent Regii nostri) e primo Mediceo et Norico recte receptum: acriorem enim reddit orationem. — *Deponere bellum*; Ciofanus et Dominic. profert *dimittere bellum*, idemque Heinsius reperit in quinque MSS. et sic infra XIII, 217. — Regii nostri, *deponere*. — *Deponere*, ut alibi *ponere*. Broukhusius ad Propert. II, 1, 36. — *Poterat* melius quam aliorum *poterit*: vide ad I, 679. — *Obsides* fere regum liberi accipiebantur. Vid. Ciofanus. Obsidem mox ulterius declarat, reique gratae immoratur; nam et *pignora pacis* sunt obsides, quia *pignus* omne id, quod fidem facit. — *Haberet* Heinsius mutavit in *habere*, quamquam hoc Burmannus deinde in Francof. reperit. Nos revocavimus alterum, ut melius. — Regii nostri nihil mutant.

49. *Quae te genuit*; Europa: *gignere* etiam de femina; vide Burmannum. — *Pulcherrime rerum*; Regii nostri, *pulcherrime regum*. — *Pulcherrime rerum* etiam in Art. Amat. I, 213, et Heroid. IV, 125; *Dulcissime rerum* Horat. I, Sat. 9, 4; *maxima rerum* Claudian. I, 130. — *Deus*, Iupiter, II, 833 sqq.

51. *O ego ter felix* etc.) Confer Euripidem Phoen. 166. — *insistere* de volantibus, quando delabuntur in terram; I, 307. — *Fassaque me*, ut

Fassaque me, flammasque meas, qua dote, rogarem,
Vellet emi! tantum patrias ne posceret arces.
Nam pereant potius sperata cubilia, quam sim
Proditione potens; quamvis saepe utile vinci
Victoris placidi fecit clementia multis,
Iusta facit certe pro nato bella peremto;
In causaque valet, causamque tuentibus armis,
Vt puto, vincemur: qui si manet exitus urbem,
Cur suus haec illi reserabit moenia Mavors,
Et non noster amor? melius sine caede, moraque,
Inpensaque sui poterit superare cruoris:
Nam metuo certe, ne quis tua pectora, Minos,

III, 2, *se confessus erat.* — Heroica aetate mariti *emebant* coniuges; sed postea *dos* postulabatur, quae spectabatur ut pretium, quo maritus *emeretur*. Hinc apud Euripidem, Med. 232, Medea queritur, mulierem cogi χρημάτων ὑπερβολῇ Πόσιν πρίασθαι. Spouderi solebant liberi, et generi emi a parentibus. Virgilius Georg. I, 31: *Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.* Sed Scylla amore ardens vult ipsa rogare, *qua dote* (e forma solemni) velit *emi*. — *Patriae arces*, patria urbs. Aeneid. I, 20, *Tyriae arces*, Carthago; III, 553, *Caulonis arces*, urbs Caulon. — *Cubilia*, thalami, coniugium. — *Potens*. beata. Vide ad IV, 325.

56. *utile vinci* etc.) Exemplum Iul. Caes. comprobat hanc sententiam.

58. *facit* non nisi unus Lovaniensis, unde cupide Burmannus, ea ratione, quod *bellum facere*, de eo qui bellum ultro infert; *gerere* autem de eo qui bellum illatum repellit. Caeteri, et Regii nostri, *gerit bella*, quod probo, pace Burmanni; nempe repetitio vocis *facit* ingrata est, et *bellum gerere* usitatius est quam *facere*. — *In causaque*; vulgo et *causaque*, quod iam Constant. Fanens. mutavit in *in causaque*, idemque deinde in multis repertum est. Alter Ciofan. et alter Caelest. *in causamque*, quod et ipsum defendi posse Burmannus monet. Alii aliter. — *Causa valet* is, qui habet causam iustam, ut Minos, qui pro Androgeo filio interemto arma movebat. Verbo autem *valere* saepe additur praepositio *in*, ut *in dicendo*, *in ira valere*. Vid. Heinsius. — *Causam*, nempe iustam. — *Tuentibus*; multi, iique praestantiores, habent *tenentibus*, non improbante Heinsio. Regius B, *tenentibus*.

60. *Vt puto-qui si manet*; nostri Regii, *et puto-quis enim manet*. — *Cur suus* etc. Propertius III, 17, 24: *Nise, tuas portas fraude reclusit Amor.* — *Reserantur* proprie portae, hoc loco *moenia*, urbs ipsa. — *Superare* absolute, vincere.

64. *Nam*; Heinsius de suo dedit *quam*; nonnulli MSS. *iam* aut *sua*. Regii nostri, *nam*. — *Nam metuo* etc. Commode hanc sollicitudinem animi sic declarat: sed ex mente Virgilii Cir. 270, Minos vulnerari haud po-

Vulneret imprudens: quis enim tam dirus, ut in te
Dirigere immitem, nisi nescius, audeat hastam?
Coepta placent, et stat sententia tradere mecum
Dotalem patriam, finemque imponere bello.
Verum velle parum est: aditus custodia servat;
Claustraque portarum genitor tenet; hunc ego solum
Infelix timeo; solus mea vota moratur.
Dî facerent, sine patre forem! Sibi quisque profecto
Fit Deus: ignavis precibus Fortuna repugnat.
Altera iamdudum succensa cupidine tanto
Perdere gauderet, quodcumque obstaret amori.
Et cur ulla foret me fortior? ire per ignes,
Per gladios ausim: neque in hoc tamen ignibus ullis,
Aut gladiis opus est; opus est mihi crine paterno:
Ille mihi est auro pretiosior: illa beatam
Purpura me, votique mei factura potentem. »

terat. — *Dirus*, ut efficacius, e praestantioribus multis recepit Heinsius, pro *durus* (quod habent Regii nostri), quamquam hoc et crudelem significat. — *Dotalem patriam:* in dotem patriam prodere ut me accipiat, secumque habeat. LEM. — *Aditus*, portarum ingressus. LEM.

70. *Claustra portarum*, portae clausae, ut IV, 85, *urbis claustra*.

72. *Sibi quisque* etc.) Multa ipsi nostris viribus efficere possumus, quae a Diis petimus. Non est, quod Di faciant sine patre sim; ipsa me eo liberare possum prodens eum: sententia sumta ex Aeneid. IX, 184 sqq. *Dine hunc ardorem mentibus addunt – an sua cuique Deus fit dira cupido?* — *Fit Deus* Heinsius ex primo Gronoviano invexit; caeteri omnes, *Est Deus* (sicut et Regii nostri); aeque bene. — *Ignavae preces*, quibus non adduntur facta. Sallustius Catil. 52: *Non votis, neque muliebribus suppliciis auxilia Deorum parantur: vigilando, ac agendo, bene consulendo prospere omnia cedunt: ubi secordiae te atque ignaviae tradideris, nequidquam Deos implores; irati infestique sunt.* Seneca Med. *Fortuna fortes metuit, ignavos premit.* LEM. — Contra *armatae* preces apud Ciceronem Div. IX, 3. Iam hinc augetur impetus animi.

74. *iamdudum* potes et nunc interpretari, continuo. — *Altera;* alia. — *Perdere* gravius, quam aliorum *prodere*. Singula verba hic habent pondus.

76. *ulla*; Regii nostri, *illa*. — *Per gladios – neque*; Regius A, *nec*. — *Ille* revocavi, quia sic omnes codices praeter Iunianum, unde Burmannus *illa* recepit, ut ad *purpuram* referretur. Regii ambo, *illa*.

Talia dicenti, curarum maxima nutrix
Nox intervenit; tenebrisque audacia crevit.
Prima quies aderat, qua curis fessa diurnis
Pectora somnus habet: thalamos taciturna paternos
Intrat; et, heu facinus! fatali nata parentem
Crine suum spoliat; praedaque potita nefanda
Fert secum spolium sceleris, progressaque porta
Per medios hostes, meritis fiducia tanta est,
Pervenit ad regem; quem sic adfata paventem;
« Suasit amor facinus: proles ego regia Nisi
Scylla, tibi trado patriosque, meosque Penates.
Praemia nulla peto, nisi te; cape pignus amoris

81. *curarum maxima nutrix*) Novo momento opus erat, quo coepta tam audacia confirmarentur in animo. 'Nox curas quidem *diurnas*, id est, labores et negotia per diem suscepta, finit; sed eadem silentio suo et solitudine aliud *curarum* genus, nempe quas amor habet, *nutrit*, tum *tenebris*, quibus facinora occultat, hominum *audaciam* auget. Non bene autem *curae* sic his positae.' — *Tenebrisque*; Regius A, *tenebris*. — *Habet somnus*, ut lib. VII, 329, ad quem locum vide.

84. *taciturnum* illum ingressum praeclare describit Virgilius Cir. 209: *Auribus arrectis nocturna silentia tentat* etc. In *fatali nata parentem* singula verba vim habent. Hinc praemissum *heu facinus! fatali*, quo fatum ipsius et patriae pendebat. — Regius codex A haec ita habet: *Fatali crine parentem Nata suum spoliat*; quam lectionem simpliciorem et multo elegantiorem crediderim. Hunc *crinem fatalem* ita explicat Georg. Sabinus, apud quem vide similem historiam de Romilda Foro Iuliensi: hic crinis significat secretum Nisi consilium, quod in capite summo; hoc autem hostibus prodito, quid superest nisi urbis expugnatio? Lem.

87. *sceleris*) Codex antiquus Iac. a Cruce, Mediceus prior, Erford. Calandr. pluresque alii, *celeris*. Sic etiam Priscianus locum laudat, ut doceat, *celer* femininum facere *celeris*. Heinsius vero totum versum delendum censet, quia, in Florentino S. Marci, margini adscriptus est manu recentiore. In his sane est redundantia quaedam; non tamen propterea vs. 87, cum Heinsio, deleam, quum Ovidius saepe in hanc partem peccet. Si *sceleris*, quoniam *nefanda* praecessit, displicet, possis cum Prisciano *celeris* praeferre. — Regii nostri versum qualem ex cl. Gierig accepimus habent. — Non temere monetur, *porta* eam esse *progressam*, egressam; eam enim pater clausam tenuerat. — *Meritis*; plurimi, *meriti*; unus Leidensis, *menti*, quod non displicet Heinsio. Regii nostri, *meriti*. — *Pavebat* Minos adspiciens crinem ab ipsa Nisi filia allatum.

91. *patriosque* etc. et patriam et domum meam: sic infra, *Patrium caput*, vitam et salutem patris. Vers.

Purpureum crinem; nec me nunc tradere crinem,
Sed patrium tibi crede caput: » scelerataque dextra
Munera porrexit. Minos porrecta refugit;
Turbatusque novi respondit imagine facti:
« Dî te submoveant, o nostri infamia secli,
Orbe suo, tellusque tibi pontusque negentur.
Certe ego non patiar Iovis incunabula Creten,
Quae meus est orbis, tantum contingere monstrum.»
Dixit: et, ut leges captis iustissimus auctor
Hostibus imposuit, classis retinacula solvi
Iussit; et aeratas impelli remige puppes.
Scylla, freto postquam deductas nare carinas,
Nec praestare ducem sceleris sibi praemia vidit,

915 sqq., *patris ora* dicitor donasse. Impie commendat munus suum.

95. *Minos porrecta refugit*; pulchre decorum servat poëta, quo ubique instum hunc ostendit. LEM. — *Imagine facti*, cogitatinne facti, ut alibi iam observatum. — *Novi*, inauditi. — *Di te submoveant* fuit in imprecationibus, ut *Di te eradicent*, *perdant* etc. — *Orbe suo*; Heins. suadebat *Orbe pio*; male. *Orbe suo* (quod habent Regii nostri) et mox *meus orbis* bene sibi opponuntur: *orbe suo*, toto terrarum orbe, in quem Deorum potestas.

99. *Iovis incunabula*) Iupiter a multis in *Creta*, ab aliis in Arcadia natus esse credebatur. Vide Callimachi hymnum Iov. 4 sqq., ibique Spanhem. Noster supra II, 405, hos sequebatur, nunc illos. Bene hoc mytho utitur, ut sanctitatem insulae suae addat. — *Contactu* hominum nefariorum polluebantur sancta.

101. *Dixit; et, ut leges* etc.) Festinat et omittit expugnationem urbis, quae nil ad rem. — *Auctor*, scilicet legum, legislator. Plane sic XV, 833, de Augusto, *legesque feret iustissimus auctor*. — Ab *iustitia* et nequitate passim laudatur Minos. Propert. III, 17, 28: *Victor erat quamvis, aequus in hoste fuit.* Tragici tamen graeci eum, tanquam ferum tyrannum notarunt, propter tributum Atheniensibus imperatum. Plutarchus Thes. cap. 16. — *Retinacula*, πείσματα, funes, quibus naves alligabantur in litore, ne a ventis fluctibusve auferrentur. — *Ea solvit*, qui proficiscitur. — *Impelli*; olim *impleri* (et ita Regii nostri); alterum restituit ex uno codice Ciofanus, quod et repertum postea in pluribus. — *Impellere remos*, *naves*, aut *mare remis*, phrases solemnes; vide Heinsium.

104. *Scylla, freto* etc.) E nave suspensam Scyllam per mare tractam esse a Minoë alii narrant. Vid. Heynius ad Virg. Cirin, vs. 389. Ex alia rursus traditione uxorem eam duxit Minos ductamque in mare abiici iussit: Pausanias Cor. pag. 192. Sed

Consumtis precibus violentam transit in iram;
Intendensque manus, sparsis furibunda capillis,
« Quo fugis, exclamat, meritorum auctore relicta,
O patriae praelate meae, praelate parenti?
Quo fugis, immitis? cuius victoria nostrum
Et scelus, et meritum est: nec te data munera, nec te
Noster movit amor, nec quod spes omnis in unum
Te mea congesta est? nam quo deserta revertar?
In patriam? superata iacet: sed finge manere;
Proditione mea clausa est mihi: patris ad ora?
Quae tibi donavi: cives odere merentem;
Finitimi exemplum metuunt: obstruximus orbem
Terrarum, nobis ut Crete sola pateret.
Hac quoque si prohibes, et nos, ingrate, relinquis;

aequitati Minois magis convenit, quod eam in patria relinquit. — *Freto*, in fretum, si coniungis cum *deductas*; sin cum *nare*, deest *in*.

107. *sparsis*; ita Regius A, at codex B, sicuti et Burmannus, *passis*. — *Quo fugis* etc. Confer lamenta Scyllae apud Virgilium, Ciri 404 sqq. Odium in ingratum Minoa et impietatis miseriaeque suae sensus tumultuantur in animo Scyllae. Convicia, quae ei ingrati et immitis Minois cogitatio suppeditat, ex mythis repetita sunt, tanguntque in primis matrem et coniugem. Sic efficitur, ut totum genus abominabile videatur.

111. *Et scelus*; quia prodidit patrem: *et meritum*; quia victorem fecit Minoëm. Lem. — *Congesta* cum vi. Quum alii multa et varia sperent, mea vota omnia in te conspirant; *congeri* enim dicuntur quae in unum acervum cumulantur. — *Superata iacet*, ut I, 149, *victa iacet*. — *Manere*, statum pristinum servare.

115. *patris ad ora*; plurimi (inter quos Regius noster A), *ob ora*, quod et Heinsio et Burmanno placet. — *Quae tibi donavi* paulo durius, cuius salutem cum crine tibi prodidi. — *Exemplum*, similem proditionem, cuius iam exemplum dedi. — *Obstruximus*, veniam ullius loci adeundi ademimus nobis. Sic et vers. 186. Quum in nonnullis legatur, *exponimus urbem*, in aliis *exponimur orbem* aut *orbe*, Heinsius sic legit et interpungit, *exponimur orbe; Terrarum nobis* etc. Est autem *exponi orbe*, excludi toto orbe, arceri ac repelli. Burmannus vero aut *obstruximus* defendit, aut cum Mediceo, *occlusimus*, ut sit opp. inter *occludere* et *patere*; ea vero est et in *obstruere*. — Codex Regius B, a manu prima, *exponimus orbem*; verbo *exponimus* semideleto, librarius ipse, ut mihi videtur, substituit *obstruximus* quod habet et codex A. Huius loci ad exemplar, Medea Senecae, vs. 458: *quascumque aperui tibi vias, clusi mihi. Quo me remittis?* Lem.

Non genetrix Europa tibi, sed inhospita Syrtis,
Armeniaeve tigres, Austrove agitata Charybdis.
Nec Iove tu natus, nec mater imagine tauri
Ducta tua est; generis falsa est ea fabula vestri;
Et merus, et captus nullius amore iuvencae,
Qui te progenuit, taurus fuit. Exige poenas,
Nise pater; gaudete malis modo prodita nostris
Moenia: nam fateor, merui; et sum digna perire.
Me tamen ex illis aliquis, quos impia laesi,
Me perimat: cur, qui vicisti crimine nostro,
Insequeris crimen? scelus hoc patriaeque, patrique,
Officium tibi sit: te vere coniuge digna est,

120. *Non genetrix Europa* etc.) Confundunt et Noster et alii Minoëm I cum Minoë II. Ille fuit Iovis et *Europae* filius, cuius nepos Minos II imperium maritimum (de quo vide Heynium in Commentar. societ. Gotting. tom. I, part. 2, p. 71 sqq.) habuit, atque Niso bellum intulit. — *Syrtes*, loca in litore Africae periculosissima, ob vada arenosa, erant duae, quas describit Sallustius Iugurth. cap. 78. — Vide quae de *Syrtibus*, et quare ita sint appellatae, cl. Burnouf dixerit in Sallust. nostrae ed. p. 267. Lem. — Sed hoc loco intelligatur regio Syrtica, aut omnino solitudo Libyae arenosa. — *Inhospita*, ubi nemo habitat iterque facientibus hospitium praebet. Lucan. I, 367, *per inhospita Syrtis Litora*. — De *Armeniae tigribus* vide ad XV, 86. — De *Charybdi*, vide ad VII, 63. — *Auster* maxime saevit in mari Siculo. Respexit autem his Aeneidem IV, 365 sqq.: *Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor, Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.*

122. *Nec Iove tu natus* etc.) Hic versus et sequens valde corrupti in MSS. Dominic.: *Falsa nec imagine tauri Lusa tua est genitrix: falsa est ea fabula.* Vnus Ciofani, *falsi nec imagine tauri.* Plerique, *lusa est*, sed pro eo Neap. *capta.* Florent. Sancti Marci, *ducta*, quod recepit Heinsius. Porro, verba *generis vestri* sic correxit Capoferreus, atque ita et inventa sunt in uno Heinsii. Codex Regius A habet *Lusa tua est: genitrix falsa est et fabula.* Codex B nihil mutat. — Fabulam hanc ipse supra narravit II, extr. — *Imago*, forma tauri, quam Iupiter assumserat. — *Duci* varie capi potest, trahi, induci, seduci, ut Heinsius monet, aut, ut ego malim, decipi. — *Fabula*, ut μῦθος, omnino narratio, hinc additur *falsa*. — Tò *verus* revocaverat Gierig, quia opponebatur *imagini tauri.* Burmannus dederat *ferus*: quod ambo nostri Regii habent; sed malui *merus*, propter metrum. Lem.

130. *Insequeris*, insectaris, non obvia verbi significatione, notante Burmanno. Vide nos ad Plinium VII, Ep. 13, 5. — *Officium*, quia sceleri

Quae torvum ligno decepit adultera taurum;
Discordemque utero foetum tulit: ecquid ad aures
Perveniunt mea dicta tuas? an inania venti
Verba ferunt; idemque tuas, ingrate, carinas?
Iam iam Pasiphaën non est mirabile taurum
Praeposuisse tibi: tu plus feritatis habebas.
Me miseram! properare iuvat: divulsaque remis
Vnda sonat; mecum simul ah! mea terra recedit.
Nil agis, o frustra meritorum oblite meorum:

oppositum est beneficium. Cicero ad Her. II, 17, *plura officia, quam maleficia.*

132. *Quae torvum ligno* etc.) Acerbissima exprobratio de horrendo et nefando Pasiphaës flagitio. Pasiphaë enim, Minois coniux, quum tauro ureretur, qui vaccam mulieri praeferret, Daedalus fecit vaccam *ligneam*, corio inductam, in qua Pasiphaë cum tauro concubuit, ex eoque concubitu Minotaurum peperit, capite bubulo, parte inferiore humana; hinc *discors foetus.* Apollodorus III, 1, 4; Hyginus fab. 40. Palaephatus cap. 2, fabulam examinat, putatque, hunc *Taurum* fuisse formosum adolescentulum, qui, quum Minos genitalibus aliquando laboraret, officiosum se praestiterit eius coniugi. Heynius vero ad Virgilium Aeneid. VI, 26, suspicatur, fabulam ex noto Cretae, Siciliae et Italiae emblemate ductam, quod figuram tauri cum capite viri barbati exhibuerit, sive id patrii fluvii signum fuerit, sive Solis. *Discors* ad duplicem Minotauri naturam referendum, pro quo vs. 156, *monstrum biforme*, et 169, *gemina figura. Discordem* autem, quod Heinsius nulla auctoritate in *dissortem* mutaverat, iure restituisse mihi videor: a Lucretio V, 892, Centauris et Scyllae *discordia membra* tribuuntur; apud Senec. Med. 773, *Typhoeus discors*, quia corpori humano anguinei pedes additi. Etiam Sabinus I, 35. MSS. omnes, *in uno corpore discors Parthenope.* Contra *dissors* foret, alius sortis, naturae non humanae.

134. *inania*, quae non audiuntur, *verba*, item vota irrita dicuntur *ferri a ventis* et *tradi ventis*: Tibullus I, 5, 35; III, 4, 96. Et hoc loco tanto aptius, quia loquitur ad naves, quae agebantur a ventis.

138. *divulsaque*; plurimi, *divisaque*: Heinsius coniicit *diffisaque.*

139. *ah!* est e Florentino Sancti Marci, priore Hamburgensi, primo Mediceo, Norico et duobus aliis. Plerique, *mecumque simul mea.* Alii aliter. Heinsius rescribit, *mecum sine me mea terra*, ut acumen insit, ut XI, 701, *sine me me pontus habet.* Sed caveamus, ne Nostro acumina obtrudamus adeo, ubi sanior est. Codex Regius A, *mecumque simul mea*; codex B, *simul et.* — *Mea terra recedit.* Suaviter ex illusione optica, qua terra recedere nobis videtur, a qua naves abeunt celeri cursu. Conf. XI, 466; Aen. III, 72.

140. *Nil agit*, qui propositum suum non assequitur. — *Per freta* etc. Vide ad VII, 67.

Insequar invitum; puppimque amplexa recurvam,
Per freta longa trahar. » Vix dixerat; insilit undas;
Consequiturque rates, faciente Cupidine vires,
Gnosiacaeque haeret comes invidiosa carinae.
Quam pater ut vidit, nam iam pendebat in auras,
Et modo factus erat fulvis haliaeetos alis,
Ibat, ut haerentem rostro laniaret adunco.
Illa metu puppim dimittit: et aura cadentem
Sustinuisse levis, ne tangeret aequora, visa est.
Pluma fuit: plumis in avem mutata vocatur
Ciris; et a tonso est hoc nomen adepta capillo.
II. Vota Iovi Minos taurorum corpora centum

142. *undas* habent quidem nonnisi tertius Mediceus et tres alii; sed *insilire*, incidere etc. passim cum quarto casu: vide Heinsium. — Codex B, *undis;* at in codice A per vetustatem adeo deletus extremus versus, ut distinguere nequimus, an legendum sit *undis* vel *undas*. Lem. — *Faciente* etc. Conf. IV, 527.

145. *Quam pater ut vidit* etc.) Nimis festinat; non enim ostendit, cur Nisus sit mutatus. Nempe Iupiter, commotus eius pietate, necatum in vitam revocavit, mutatoque corpore avem esse iussit, nempe *halineeton*, id est, aquilam marinam. Aristoteles Hist. Anim. IX; Plinius X, 3. — *Pendebat in auras*, avis erat. VI, 667; XI, 341. — *In auras* exquisitius, quam in auris; deest enim *sublatus* in auras, quod additur VII, 354. — *Ire* saepe de hostili impetu et incursu. — *Laniaret*. Regii nostri cum quibusdam aliis, *laceraret*.

148. *aura sustinuisse*) Vide ad XI, 341. — *Pluma*, avis plumis velata.

151. *Ciris* quae sit, disputatur. Hygino *ciris* est piscis. Etym. M. Κίῤῥις ὁ ἰχθῦς. Vide Munkerum ad Hyginum. Sed Virgilii Cir. vs. 489, ubi illa metamorphosis eleganter satis describitur, est avis versicolor, crista purpurea in capite, et cruribus rubentibus insignis, vitamque solitariam in locis desertis agens. — *A tonso capillo*, ἀπὸ τοῦ κείρειν dicta est *ciris*. Quae autem avis intelligenda sit, non liquet. Alius intellexit genus accipitris, alius circum, alius rursus perdicem, alaudam etc. Noster descriptionem eius nullam dedit, nec mutationem ipsam more suo diligenter designavit, haud dubie propterea, quia auctor carminis Ciris illa egregie occupaverat.

152–182. *Ariadnes corona inter sidera.* Athenienses Minoi quotannis septenos pueros totidemque virgines tributi loco mittere cogebantur devorandos *Minotauro*, qui servabatur in *labyrintho*, a Daedalo exstructo. Tertia sors quum mitteretur, comitem se obtulit ipse *Theseus*. Interfecto Minotauro, ope fili, quod ab *Ariadna*, Minois filia, acceperat, se ex labyrinthi ambagibus evolvit. Ariadnen autem in insula *Dia* reliquit. Casus, quos ibi passa sit, varie narrantur.

Solvit, ut egressus ratibus Curetida terram
Contigit; et spoliis decorata est regia fixis.
Creverat opprobrium generis; foedumque patebat
Matris adulterium, monstri novitate biformis.
Destinat hunc Minos thalamis removere pudorem,
Multiplicique domo, caecisque includere tectis.

Vid. Homer. Od. Λ, 320; Plutarch. Thes. cap. 15; Hygin. fab. 42 et 43; Apollod. III, 1, 4. — Hecatomben Minos Iovi offert, cui ob victoriam et felicem reditum sacra fieri solebant. — *Vota* potest ut adiectivum accipi et cum *corpora* coniungi. Ita vs. 265, *votus sanguis*; VII, 162, *victima vota*. Sic *vota corpora solvit* βραχυλόγως dictum, corpora vota mactat, ut votum solvat. Possis autem et aliter interpretari; vota solvit, quae quidem erant centum *corpora taurorum*, id est tauri, e solemni periphrasi. *Corpora* habent praestantiores; caeteri, *sanguine*, quod olim edebatur. — Regii nostri habent *sanguine*, at codex B, a secunda manu, perantiqua tamen; a prima habebat *corpora*. — *Curetis terra* antiquitus dicta est Creta a Curetibus. Plinius IV, 12; Aen. III, 131. — *Spolia*, hoc est, vestes et arma hostibus occisis detracta, in templis, *regiis* aut aliis locis conspicuis affigi solebant; quibus antiquitas venerationem et maiestatem augebat; ea consumta refici non erat mos. Perizon. Animadv. hist. cap. 7.

155. *opprobrium*, Minotaurus, qui opprobrio erat (Heroid. IV, 57), *crimen matris* illi *generi*, iam adoleverat, et dum *monstrum* illud *biforme* in regia versans, *novitate*, inusitata sua forma et natura, omnibus spectaculo erat, *patebat* quotidie matris *adulterium foedum*, id est, a natura humana abhorrens. Minos igitur *destinat*, constituit, vult, hunc *pudorem*, hoc monstrum, quod ei pudori erat (sic *pudor* et IX, 577), *removere* ab aula sua.

158. *Multiplicique domo* etc.) Ingeniosissima descriptio labyrinthi Cretensis, in qua ante oculos habuit Aeneidem V, 588 sqq. Conf. et Catul. LXI, 112; Plin. XXXVI, 13; Diodorum I, 61. Struxisse Daedalum hoc aedificium ad exemplar Aegyptiaci illius, sed centesimam tantum eius partem imitatum esse, quae itinerum ambages, occursusque et recursus inexplicabiles contineret, crebris foribus inditis ad fallendos occursus, redeundamque in errores eosdem, auctor est Plinius, dicto loco. Sed quum nemo Veterum hoc monumentum ipse viderit, neque Homerus, qui saepe Cretam laudat, eius mentionem fecerit, quum denique parum credibile sit, iam antiquissimis temporibus tale tantumque aedificium esse exstructum, non dubito accedere sententiae Cedreni et Eustathii, quae confirmata etiam est a *Tournefort*, *Voyage du Levant*, tom. I, p. 65: fuisse nempe labyrinthum illum nihil aliud, nisi speluncam subterraneam cum multis ambagibus, in qua ars adiuverit naturam. — *Domus multiplex*. Apollodorus, dicto loco, οἴκημα καμπαῖς πολυπλόκοις πλανῶν τὴν ἔξοδον. — *Caecis*, in quibus nullus prospectus. Virgilius dicto loco, *caecis parietibus*.

Daedalus, ingenio fabrae celeberrimus artis,
Ponit opus; turbatque notas, et lumina flexum
Ducit in errorem variarum ambage viarum.
Non secus ac liquidus Phrygiis Maeandros in arvis
Ludit; et ambiguo lapsu refluitque fluitque;
Occurrensque sibi venturas adspicit undas;
Et nunc ad fontes, nunc in mare versus apertum,
Incertas exercet aquas: ita Daedalus implet
Innumeras errore vias; vixque ipse reverti
Ad limen potuit; tanta est fallacia tecti!
Quo postquam tauri geminam iuvenisque figuram

159. *Daedalus*, genere Atheniensis, ex iis unus qui *Erechthidae* vocantur, adeo praeclarus fuit architectus, ut et opera quaedam miranda effecerit, et statuas quae aspicere, ambulareque, et spirare videbantur, effinxerit; atque hinc *Daedalea* vocant Graeci opera αὐτόματα: hoc est, quae sponte sua moventur, aut vocem edunt. LEM. — *Fabra ars*, architectura. — *Ingenio artis*, iis, quae ingeniose invenit in ea arte. Similiter prope Plinius, paneg. XLIX, 7, *ingenia caenarum*, ubi vide notas. — *Turbat notas*, scilicet viarum, confundit eas, non suas cuique dat notas, sed omnibus easdem. Hinc dignosci non poterant. Virgilius dicto loco: *qua signa sequendi Falleret indeprensus et irremeabilis error.* — *Flexum*, pro vulgari *flexu*, e Florentino Sancti Marci, secundo Palatino, Neapolitano, Spirensi et tribus aliis dedit Heinsius: duo veteres, *flexa*, nempe, *ambage*. Regii nostri, *flexu*. — *Flexum* poetice, quia ipsi anfractus, *ambages*, flexi. Virgilius: *ipse dolos tecti ambagesque resolvit.*

162. *liquidus Phrygiis* etc.) Prior Twisdenii *liquidos Phrygius M. in arcus*; id est, arcuata curvamina, quod placet Heinsio. — Regius A, *liquidus Phrygius M. in undis*; quae lectio elegantior mihi videtur. LEM. — De *Maeandri* lusibus vide ad II, 246; et conf. Seneca Herc. fur. 683; Phoen. 605; Silius VII, 139. Seneca priore loco: *Qualis incertis vagus Maeander undis errat, ludit et cedit sibi, Instatque dubius, litus an fontem petat.* — *Ambiguo lapsu*; illud *ambiguum* explicat Seneca, dubium, litus an fontem petat. Mox eodem sensu, *incertae aquae*. — *Refluitque fluitque*, pro *fluitque refluitque*, ut vs. 536, *refoventque foventque*; II, 409, *redit itque.*

164. *adspicit*) Arundelianus, *prospicit*, non improbante Heinsio. — Nostri Regii, *adspicit*. — *Exercet*, fatigat, ut Virgil. Georg. III, 529, *exercita cursu flumina*: supra I, 582, *fessae erroribus* undae. Hoc loco tanto aptius, quia per tot ambages decurrunt. — *Implet* etc., ita format vias, ut eas ingressi ubique errare cogantur. Verbo *implere* inest notio multitudinis. Tibullus I, 4, 69, *ter centenas erroribus expleat urbes.* — *Tecti*; Gronov. coniicit *texti*.

169. *Quo postquam* etc.) Noster

Clausit, et Actaeo bis pastum sanguine monstrum
Tertia sors annis domuit repetita novenis;
Vtque ope virginea, nullis iterata priorum,
Ianua difficilis filo est inventa relecto;
Protinus Aegides, rapta Minoide, Dian
Vela dedit; comitemque suam crudelis in illo
Litore deseruit: desertae, et multa querenti,
Amplexus et opem Liber tulit: utque perenni
Sidere clara foret, sumtam de fronte coronam

Art. Amat. II, 23: *Daedalus ut clausit conceptum crimine matris Semibovemque virum semivirumque bovem.* Philochorus scripserat, labyrinthum fuisse custodiam, in qua servarentur pueri Athenienses, ut praemii loco tribuerentur iis, qui victoriam deportassent in ludis gymnicis. Eorum victorum principem fuisse Taurum quemdam, hominem crudelem, qui duriter satis habuerit pueros illos. Vid. Plutarch. d. l. — *Geminam*, ut II, 630. — *Sors*, sorte electi pueri puellaeque; Plutarchus in Theseo 17. Virgilius Aeneid. VI, 22, *stat ductis sortibus urna*, ubi haec ipsa res in valvis templi expressa describitur. — Ea *domuit*, ex iis unus interfecit, quo sensu *domare*, et I, 312; IX, 98. — *Novenis annis repetita* Glareanus interpretatur de vigesimo septimo anno; Regius, post novem annos, quia poëtae distributivis utuntur pro cardinalibus. Quotannis talem sortem esse missam in Cretam, plurimi auctores tradunt. Plutarchus loco cit. 15, e consensu scriptorum, tradit, foedus iniisse Atticos, ut δι' ἐννέα ἐτῶν, per novem annos, tributum mitterent; et cap. 17, hanc tertiam sortem vocat τρίτον δασμόν. — *Nullis iterata*, ad quam nemo rediit. Ib. 375: *Vt qui tecta, novi formam celantia monstri, Intrarunt caecae non redeunda domus.* Male Heinsius defendit *nulli superata*, quod a Spirensi acceperat; etenim *superatur ianua* etiam ab iis qui intrant. Neapolitanus quoque et Mediceus secundus, *superata*. Regii nostri, *iterata*. Videatur insuper Bentleius ad Horatium I, Od. 34, 5. — *Filo relecto*. Hygin. 42, *licium revolvendo foras est egressus*; a Plinio XXXVI, 19, *glomus lini* vocatur.

174. *Dian*, pro *Diam*, secundus Palatinus et duo alii. Regii nostri ambo habent *Chiam*, cum glossa interlineari, *insulam*. — De *Dia*, vide ad III, 597. Apud Homerum, dicto loco, Diana detinet Ariadnen in insula Dia, Baccho sic volente, qui eam duxit uxorem. Cf. Hesiodus Theog. 947; Noster Heroid. II, 79; IV, 59; Plutarch. Thes. cap. 20. Nimis rursus festinat, omittitque, me iudice, non omittenda. Par enim erat, Ariadnen, ut partem fabulae praecipuam, pluribus notare. — *Deseruit*, pro *destituit*, Heinsius e quinque MSS. assumsit, ut sit Ovidiana repetitio. Regii nostri, *destituit*.

178. *sumtam de fronte coronam*) De Ariadnae *corona* vide Hyginum Poët. Astron. II, 5. *Corona* est sidus novem stellarum in orbe dispositarum, inter Engonasin et Ophiuchum,

Immisit coelo: tenues volat illa per auras;
Dumque volat, gemmae subitos vertuntur in ignes;
Consistuntque loco, specie remanente Coronae,
Qui medius nixique genu est, anguemque tenentis.
III. Daedalus interea Creten, longumque perosus
Exsilium, tractusque soli natalis amore,
Clausus erat pelago: « Terras licet, inquit, et undas
Obstruat: at coelum certe patet; ibimus illac:
Omnia possideat, non possidet aëra Minos. »
Dixit; et ignotas animum dimittit in artes:

qui *anguem tenet* ambabus manibus. *Dotalem* illam *coronam* vocat Claudianus X, 272; id est, a Baccho illi in dotem datam. Secundum alios ipsa Ariadne in coelum relata. Prop. III, 15, 8, *Lyncibus in coelum vecta Ariadna*. Ita et Noster III Fast. 507 sqq. Vide Bronkhusium ad Propertii dictum locum. — *Subitos ignes*. Lovaniensis et unus Mediceus, *rutilos*; caeteri *nitidos*. Hoc Noster quoque Regius B; codex A, *subitos*. — *Nixique*. Argentinus et Moreti, *flexique*.

183–259. *Daedalus*, *Icarus* et *Perdix*. *Daedalus* Athenis ex regia stirpe ortus, occiso *Perdice*, sororis filio, in Cretam fugit ad Minoa. Sed et ibi capitis damnatus, e custodia aufugit cum *Icaro* filio, seque ad Cocalum, Siciliae regem, contulit, cui eam ob causam bellum fecit Minos: Pausanias Ach. pag. 531. Sed Servius ad Virgilii Aeneid. VI, 14, e Sallustii libro II Historiarum, memorat, eum primum Sardiniam, post Cumas petiisse, ibique Apollini templum condidisse, sacratis ei alis. In foribus templi istius omnia ista argumenta, quae hic legimus, expressa erant, quae describit Virgilius dicto loco, quocum confer Silium XII, 89-103. Totam fabulam Noster narrat etiam Art. Amat. II, 21 sqq. Cf. et Hyginus 40; Apollodorus III, 15, 8, 9; et prae caeteris Diodorus IV, 76, 79. Quod de *alis* Daedali traditur, id de velis intelligendum est, quae primus invenit, et quibus adiutus secure per mediam Minois classem aufugit. *Velorum alas* dixit Virgil. Aeneid. III, 520.

184. *Exsilium*, nempe damnatus erat ab Areopagitis propter caedem commissam. — *Tractus* Heinsius ex Mediceo accepit, et *soli* ex Leidensi; nam pro illo vulgabatur *tactus*, et Briant. habebat *captus*; pro hoc caeteri, *loci*. Nostri Regii, *tactus* et *soli*. — *Trahebatur* non a solo natali, ut Lenzius putabat, sed *amore*, quae formula obvia. Neque tamen Daedalus in patriam rediit, sed in Siciliam se contulit. — *Terras* — *Minos*. Similia fere verba in Art. Amat. libro II, vs. 35 sqq.

188. *animum dimittit*) Argent. *animum convertit*; quatuor, *divertit*. Heinsius coniicit *animo devertit*; Lovaniensis, *curam dimittit*. Noster A, *demisit*; Noster B, *dimisit*. — *Animum dimittit*, varia consilia agitat, ut ignotam effugiendi artem inveniat. Supra III, 381, *aciem partes dimisit in omnes*; Aeneid. VI, 285: *animum*

Naturamque novat; nam ponit in ordine pennas,
A minima coeptas, longam breviore sequenti;
Vt clivo crevisse putes: sic rustica quondam
Fistula disparibus paulatim surgit avenis.
Tum lino medias, et ceris adligat imas,
Atque ita compositas parvo curvamine flectit,
Vt veras imitentur aves: puer Icarus una
Stabat; et, ignarus sua se tractare pericla,
Ore renidenti, modo quas vaga moverat aura,
Captabat plumas; flavam modo pollice ceram
Mollibat, lusuque suo mirabile patris
Impediebat opus: postquam manus ultima coeptis

nunc huc celerem, nunc dividit illuc, In partesque rapit varias; Senec. Ep. 24: *In quamcumque partem rerum memoriam miseris*; Heroid. IV, 37: *ignotas nitor in artes.* — *Naturam novat*, novas naturae leges praescribit; fugam enim parabat *pennis non homini datis*, Horat. I, Od. 3, 35; supra IV, 279, *naturae iure novato*; Amor. 42: *Sint mihi naturae iura novanda meae.* Commode hoc de miraculorum auctoribus dici potest. Heinsius malebat *naturamque novans, disponit*; quia in Bononiensi, *novam.*

190. *A minima coeptas* etc.) Rem tenuem ornate expressit. Quoniam a *minima* incepit, sequi debebat *breviorem longa sequente*, sed invertit hunc ordinem. — *Vt clivo* etc. His verbis frustra offendebatur Ciofanus: nempe in iis, quae in clivo crescunt, sequentia eminent super inferiora. — De *rustica fistula* vide ad I, 711. Tibullus II, 5, 30: *Fistula, cui semper decrescit arundinis ordo; Nam calamus cera iungitur usque minor.* — *Quondam* in similitudinibus idem quod fere. — *Surgit*, fit altior. — *Mediae* et *imae* sunt mediae et imae partes earumdem pennarum. Sic enim illa vocabula frequentantur: apud Phaedrum II, fab. 4, feles in *media* quercu parit, sus ad *imam* foetum ponit; et Noster Art. Amat. 46 sqq.: *leve per lini vincula nectit opus: Imaque pars ceris adstringitur igne solutis.* — *Vt veras* etc., ut similes sint alis verarum avium. — *Imitentur*, exquisitius, quam quod olim edebatur, *imitetur.*

196. *Stabat; et, ignarus* etc.) Lusus pueriles Icari iucunde notantur. *Tractare*, manibus contingere, *sua pericula*, pennas et ceras, unde pater alas faciebat, mox filio perniciem allaturas. Similiter *pericula* vers. 331. — *Vaga*, mobilis aut mota. — *Moverat*; Heinsius suadebat *moverit*, et mox alium lusum Icaro tribuebat, quum *captabat* in *adflabat* vel *tractabat* mutari vellet. — Regii nostri ambo, *moverat* et *captabat.* — *Mollire ceram*, ut *mollire lanam*, eam reddere tenuem. Art. Amat. 49 sqq.: *Tractabat ceramque puer pennasque renidens, Nescius haec humeris arma parata suis.*

Imposita est, geminas opifex libravit in alas
Ipse suum corpus; motaque pependit in aura.
Instruit et natum; « Medioque ut limite curras,
Icare, ait, moneo: ne, si demissior ibis,
Vnda gravet pennas; si celsior, ignis adurat.
Inter utrumque vola: nec te spectare Booten,
Aut Helicen iubeo, strictumve Orionis ensem.
Me duce carpe viam. » Pariter praecepta volandi
Tradit; et ignotas humeris adcommodat alas.
Inter opus monitusque genae maduere seniles;
Et patriae tremuere manus: dedit oscula nato
Non iterum repetenda suo, pennisque levatus
Antevolat; comitique timet, velut ales, ab alto
Quae teneram prolem produxit in aëra nido,
Hortaturque sequi, damnosasque erudit artes,

201. *libravit*, suspendit ita, ut aequilibrium servaretur. Vide ad I, 13. Quamquam *librare* et eleganter de volantibus dicitur, qui corpus ita vel in aëra tollunt, vel in alto sustinent. Virgilius Georg. IV, 196; de apibus, *sese per inania nubila librant:* Noster Art. Amat. 68, *Inque novum timide corpora librat iter*; Amor. II, 6, 11, de avibus, *quae liquido libratis in aëre cursus*; Silius XII, 194, ex imitatione Nostri de Daedalo, *Suspensum hic librans media inter nubila corpus.*

203. *currere* quum proprie dicatur navis, bene ad volatum translatum est. Volatus enim et navigatio solent a poëtis inter se comparari. Virgilius, dicto loco, *enavit* de Daedalo volante. — *Instruit* Art. Amat. II, 64, *Erudit infirmas ut sua mater aves.* Instruit autem fere, ut Phaëthontem Phoebus II, 126 sqq., ubi nonnulla his similia.

206. *nec te spectare* etc.) Fugiebat versus septemtriones, et spectabat sidera, tanquam nautae. *Boötes*, *Helice* et *Orion* iam antiquissimis temporibus nota erant sidera, et diligenter observabantur a nautis. Non hoc urgendum in poëta, quod Bootae apposuit, tanquam vicinum, *Oriona.* Etiam Art. Am. 55: *Sed tibi nec virgo Tegeaea, comesque Bootae, Ensiger Orion adspiciendus erit.* — *Accommodat*, ut *accommodare lateri ensem.* Art. Amat. 65, *aptat opus puero.*

210. *opus*) accommodatio alarum. Praeclare ad commiserationem faciendam et *seni* et *patri.* Sic praemonet rursus lectorem de exitu rei. Expressit autem Virgilium Aeneid. VI, 32: *Bis conatus erat casus effingere in auro, Bis patriae cecidere manus.* — Hoc loco alter Hamburgensis pro *tremuere* habet *cecidere*, sicut apud Virgilium. Nostri Regii habent *tremaere.* — *Velut ales*, etc. Praeclara similitudo. Expressit Nostrum Valerius Flaccus VII, 374. — *Producere* verbum dele-

Et movet ipse suas, et nati respicit alas.
Hos aliquis, tremula dum captat arundine pisces,
Aut pastor baculo, stivave innixus arator,
Vidit, et obstupuit; quique aethera carpere possent,
Credidit esse Deos: et iam Iunonia laeva
Parte Samos fuerant, Delosque, Parosque relictae;
Dextra Lebynthos erant, fecundaque melle Calymne:
Quum puer audaci coepit gaudere volatu,
Deseruitque ducem, coelique cupidine tractus
Altius egit iter: rapidi vicinia Solis
Mollit odoratas, pennarum vincula, ceras.
Tabuerant cerae: nudos quatit ille lacertos;
Remigioque carens non ullas percipit auras;
Oraque caerulea, patrium clamantia nomen,
Excipiuntur aqua, quae nomen traxit ab illo.
At pater infelix, nec iam pater, « Icare, dixit,
Icare, dixit, ubi es? qua te regione requiram?
Icare! » dicebat: pennas conspexit in undis,
Devovitque suas artes, corpusque sepulcro
Condidit, et tellus a nomine dicta sepulti.

etum, sumtum ab iis, qui suos e domo ducunt in publicum. Burmannus e Leidensi et duobus aliis dedit *produxit*. — *In aëra*; codex Regius A, *in aëre*.

218. *stivave*) vulgo *stivaeve*; sed Heinsius e suis codicibus dedit *stiva*, quia *innixus* et alibi cum ablativo, ut XV, 726. Ambo nostri Regii, *stiva*. — *Stiva*, lignum illud, qua arator apud Veteres aratrum flectebat.

219. *obstupuit* fere, ut apud Attium pastor, qui primam navem videt. Cic. Nat. Deor. II, 35. Versus sunt praeclari, sed apparet, eos studio esse arcessitos, et, tanquam peculiarem sententiam, interpositos.

221. *Samos* etc.) Eaedem fere insulae, Art. Am. 79–82. *Samos* in litore Asiae minoris non potuit ei ad *laevam* esse. Ibi *Iunonis* templum summa religione colebatur. Vide Heroid. III, 6n. — *Calymnium mel* laudatur a Strabone X, pag. 749. — *Coeli*, volandi per latum et profundum coelum. — *Tractus*. Regii nostri, *tactus*. Vide iam variam lectionem in vers. 184. Lem.

226. *odoratas* ornat tantum, neque adeo Burmannum offendere debebat. — In *nudos quatit lacertos* Nasonismus est; iocatur enim rursus in re seria. — Aurae et *percipi* dicuntur et *concipi*. Vide ad XII, 569.

233. *conspexit*) Regii nostri, *adspexit*. — *Et tellus*; iidem, *est tellus*.

Hunc miseri tumulo ponentem corpora nati
Garrula ramosa prospexit ab ilice perdix;
Et plausit pennis, testataque gaudia cantu est:
Vnica tunc volucris, nec visa prioribus annis,
Factaque nuper avis, longum tibi, Daedale, crimen:
Namque huic tradiderat, fatorum ignara, docendam
Progeniem germana suam, natalibus actis
Bis puerum senis, animi ad praecepta capacis.
Ille etiam medio spinas in pisce notatas
Traxit in exemplum; ferroque incidit acuto

236. *Hunc miseri* etc.) Quae inde a vs. 183 praecedunt, nullam habent metamorphosin, sed quia aliam ob causam memorabilia reperiuntur, tanquam nexus causa intexta sunt. Metamorphosin, quae Icari casum antecessit, nunc commode subiicit. Conferantur Diodorus IV, 76; Apollodorus III, 15, 9; Hyginus fab. 39, 274; Servius ad Virgilium Georg. I, 143; Aeneid. V, 14. — *Ponentem*, cineres condentem, quibus postea *tumulus* impositus. Reprehendit Burmannus poëtam, quod perdicem ex arbore prospicientem fingat, quum haec avis semper humi versetur, et in terra faciat cubilia. Neque hoc latuit Ovidium qui vs. 256, hanc avis indolem e Perdicis casu explicat. — *Plausus*, signum laetitiae et approbationis, et bene hoc loco perdici tribuitur; nam etiam aves *plaudere* dicuntur, quum strepitum volando faciunt. XIV, 507. Perdicis *cantus* similis fere sono serrae lignum secantis. Hinc mythici scriptores serrae inventorem non temere in hanc avem mutasse videntur doct. *Buffon*, in Hist. Avium, tom. VI, n. 25. Potius Perdicis nomen fabulae originem dedisse videtur. Vide vs. 255.

240. *longum crimen*, quae semper tibi caedem perpetratam obiiciet. — *Germana* ab Apollodoro *Perdix* et *progenies Talus* vocatur: sic et Diodorus; sed e vers. 255 apparet, Nostrum cum Hygino, Fulgentio et Servio secutum esse eos, qui Perdicis nomen filio tribuerent. Vide Munkerum ad Hygini fabul. 39. Enim Daedali μαθητὴν vocat etiam Apollodorus, eique dat εὐφυΐαν, praeclarum ingenium. — *Ad praecepta capacis;* multi, *rapacis*, quod adblanditur Heinsio, quia mox *ingenium velox* ei tribuitur. Dubitat Burmannus an *rapax ad* recte dicatur, quum *capax* saepe ita construi soleat. Male. *Ad* tunc est, quoad. — Regii nostri habent *capacis*. Equidem Cicero Tusc. III, 5, *mentis ad omnia capacitas.*

244. *spinas in pisce*) Sic et Hyginus; sed secundum Diodorum et Hyginum, mandibula serpentis dentibus aspera ei causa fuit serram inveniendi. Herbam serratam originem serrae dedisse, alii tradebant. Plinius XXIV, 15. Eodem auctore illa laus debetur ipsi Daedalo; VII, 56 s. 57. — *Traxit in exemplum*, imitatus est Claudian. Stilich. II, 117: corruptum aevum te non *traxit ad exemplum*. — *Perpetuos*, una serie procurrentes. — *Serrae usus*, ipsa serra. Vide ad I, 408. — *Ferrea*

Perpetuos dentes; et serrae repperit usum.
Primus et ex uno duo ferrea brachia nodo
Vinxit, ut, aequali spatio distantibus illis,
Altera pars staret; pars altera duceret orbem.
Daedalus invidit, sacraque ex arce Minervae
Praecipitem mittit, lapsum mentitus: at illum,
Quae favet ingeniis, excepit Pallas; avemque
Reddidit, et medio velavit in aëre pennis.
Sed vigor ingenii quondam velocis, in alas
Inque pedes abiit: nomen, quod et ante, remansit.
Non tamen haec alte volucris sua corpora tollit,
Nec facit in ramis altoque cacumine nidos;
Propter humum volitat, ponitque in sepibus ova;
Antiquique memor metuit sublimia casus.
IV. Iamque fatigatum tellus Aetnaea tenebat

brachia etc., circini descriptio egregia. — *Nodus*, id, quo cohaerent res scissae.

250. *invidit*) Hyginus, *propter artificii invidiam, quod is primum serram invenerat.* Apollodorus, δείσας, μὴ διὰ τὴν εὐφυΐαν αὐτὸν ὑπερβάλῃ· *ex arce*, ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως. — Pro *favet* Arundelianus *facit*, quod Heinsius illustrat.

258. *ponitque in sepibus ova*) Plinius X, 32: *Perdices spina et frutice sic muniunt receptaculum, ut contra feras abunde vallentur*, et sqq. — *Antiquique*, etc. Similis sententia, II, 378.

260-545. *Oeneus*, Parthaonis filius, Aetoliae rex, cuius urbs *Calydon*, quum Dianae cultum neglexisset, illa terris eius vastum *aprum* immisit, qui segetes vastaret, pecudesque trucidaret. Ad eum interficiendum concurrerunt ex multis Graeciae civitatibus viri fortissimi, in quibus erat etiam *Atalanta*, virgo Arcadica, cuius amore arsit *Meleager*, Oenei filius. Post acerrimam pugnam aper interficitur a Meleagro, qui *exuvias* et *dentes* Atalantae donat, quae prima aprum violaverat. *Althaea*, mater Meleagri, duos habebat fratres, *Plexippum* et *Toxea*, qui venationi interfuerant. Ii quum invidia tacti Atalantae eriperent victoriae signa, Meleager eos interficit. At mater, ut fratrum caedem accipit, *stipitem* fatalem in quo vita Meleagri continebatur, flammis comburit, quo consumto Meleager exstinguitur; *sorores* autem eius interitum flentes, in aves *meleagrides* mutantur. Fabula satis celebrata a scriptoribus antiquis. Conf. Homerus Iliad. I, 529; Callimachus hymn. Dian. 216; Diodorus IV, pag. 240; Apollodorus I, 8, 2; III, 9, 2; Hyginus fab. 171-174; Pausanias Arcad. pag. 692; Antoninus 2, ex Nicandro. Etiam Pherecydes et Euphorion narraverant fabulam, tum Euripides in Meleagro tractaverat, unde non nisi pauca fragmenta super-

Non habet Epiros; sed habent Sicula arva minores.
Sanguine et igne micant oculi: riget ardua cervix;
Et setae densis similes hastilibus horrent;
Stantque velut vallum, velut alta hastilia, setae:
Fervida cum rauco latos stridore per armos
Spuma fluit: dentes aequantur dentibus Indis:
Fulmen ab ore venit; frondes adflatibus ardent.
Is modo crescenti segetes proculcat in herba;

ἄγριον ἀγριόδοντα, Ὃς κακὰ πόλλ' ἔρδεσκεν. Apollodorus, Κάπρον ἔξοχον μεγέθει τε καὶ ῥώμῃ vocat. Confer. cum hoc loco lupi descriptio, XI, 365 sqq. — *Non habet* etc. Debebat dicere, neque Epiros, neque Sicula arva habent, sed variavit orationem. Plinius VIII, 45: *In nostro orbe Epiroticis* (*bubus*) *laus maxima, a Pyrrhi, ut ferunt, iam inde regis cura. Id consecutus est, non ante quadrimatum ad partus vocando. Praegrandes itaque fuere, et hodieque reliquae stirpium durant.* — *Sed* Glareanus pro *et* positum accipit. Lovaniensia habet *et*, non male. — Regii nostri, *sed.*

284. *Sanguine*, scilicet, suffusi, quia oculi igne rubescunt: XI, 368, *rubra suffusus lumina flamma;* Aen. II, 210, *Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni.* — *Riget ardua*, recta eminet, ut XI, 156, *riget arduus Tmolus.* — *Ardua* e Francofurtensi dedit Burmannus, quia ardua cervix obvia apud poëtas. — Regii nostri habent *horrida*, quod praetulerim propter ea quae proxime dicet cl. *Gierig.* Lem. — Apri non habent cervicem erectam, sed pronam. Itaque praetulerim, quod praeter unum MSS. omnes habent, *riget horrida*, ut dura, immobilis cervix indicetur, setis eminentibus. Aut *rigere* naturam setarum exprimit: vs. 428, *rigidis horrentia setis.* Hoc sumto, versus proximus delendus.

285. *Et setae densis* etc.) Huius et sequentis alterutrum versum delendum esse, apparet. Priorem improbat Heinsius posteriorem Burm. Gronov. Obs. III, 18, conj. *vallus* vel *valli.* — Regius A vers. 285 respuit. — Si haec tuemur, *vallum* e coniect. Gronovii in *valli* mutandum. Forte ambo versus delendi. — *Spuma* saepe feris iratis tribuitur. Sed Noster eam facit *fervidam* et *rauco stridore* defluentem. Satis terribiliter. — *Aequantur*, non candore (quamquam Homerus *candidos* eius dentes memorat), sed magnitudine; non enim laudare vult ferum, sed horribilem describere. Infra vs. 429, *magnis insignia dentibus ora.* — *Indus*, Indicus, ut *Maurus*, Mauricus etc. — De *fulmine* apri vide ad I, 305; *fulmineum os* est II Fast. 232. Nunc possis flammam e pectore spirantem intelligere e vs. 356. Ea *ardebant frondes.* Ante oculos Noster locum Apuleii Metamorph. VIII, in descriptione apri, habuisse videtur.

290. *Is modo crescenti*) olim *crescentes;* Heinsius de suo, *crescenti;* posse tamen etiam legi *crescentes segetem proculcat in herbas;* nam *herbas* esse in nonnullis. — Regii nostri,

Nunc matura metit fleturi vota coloni;
Et Cererem in spicis intercipit: area frustra,
Et frustra exspectant promissas horrea messes.
Sternuntur gravidi longo cum palmite foetus,
Baccaque cum ramis semper frondentis olivae.
Saevit et in pecudes; non has pastorve canesve,
Non armenta truces possunt defendere tauri.
Diffugiunt populi, nec se, nisi moenibus urbis,
Esse putant tutos; donec Meleagros, et una

crescentes in — herba. Homerus non nisi arbores altas cum radicibus et floribus excisas, hominesque multos trucidatos breviter memorat. Confer Apollodorum, ubi τὴν γῆν ἄσπορον εἴασε etc. — *Crescenti in herba*, teneram segetem. Sic *tenera in herba* Virgilius Georg. I, 112; et *primis in herbis* Noster V, 582. — Non bene Heinsius praeferebat, *Non* vel *nec matura*, eam quidem ob causam, quod leve fuerit damnum, si matura. Rectius multo Burmannus: « *Nunc matura* retinui, quia maior et praesentior dolor, si iam matura, quae tempestates et calamitates evasisse videntur, frumenta vastet et metat aper, et ita longi labor irritus anni pereat. Praeterea bis idem diceret; nam versus praecedens agit de crescentibus et adhuc immaturis, nunc de segetibus maturis, et iam spicas plenas ostendentibus, ut fere *Cererem* id est, panem ferant. Nam hoc volunt illa, *Et Cererem in spicis intercipit* ». — *Matura metit*, quod verbum cum delectu positum et bene convenit alteri *intercipit*. *Metere* autem etiam pro amputare ponitur. V, 104. Male Burm. *premit* praefert, quod accepit e Leidensi; et minime ab indocto librario profectum esse credit, sed *metit* glossam esse, qua reconditae significationis verbum aliquis explicuerit. *Premere* enim in re rustica verbum proprium pro amputare, abscindere, ait. Sed huic verbo, quum amputare significat, *falce* addi solet, neque de messoribus usurpatur, sed de vinitoribus et hortulanis. — *Vota coloni*, ut I, 272. — *Intercipit*. Burmannus hunc locum ita explicat: « Quae scilicet debebantur areae, et borreo et pistori, qui in farinam redigeret, sus sibi vindicat ». *Intercipere* verbum elegans, ante capere, quam ad dominum, locum, usum destinatum veniat. Terent. Eun. I, 1, 35: *Nam quod nos capere oportet, haec intercipit.* Hic quoque modum servare nescivit; itaque subiecit illa, *area* etc. Quamquam suavi metaphora areae *exspectatio* et agris *promissio* tribuitur: in tanta calamitate non curat lector scire, qui sensus horreorum fuerint. Plinius Panegyr. 81, hanc ipsam forte venationem respiciens, *submotam campis irruptionem ferarum et obsidione liberatum agrestium laborem* memorat.

294. *Sternuntur* succulentae uvae cum vitibus. — *Pecudes*, greges; nam opponitur *armentis*. — *Canesve*. Regii nostri, *canisve*.

298. *nec se, nisi moenibus*) Regii nostri habent *nec se in moenibus*, quam lectionem paene praetulerim. Lem.

Lecta manus iuvenum coiere cupidine laudis.
Tyndaridae gemini, spectatus caestibus alter,
Alter equo; primaeque ratis molitor Iason;
Et cum Pirithoo, felix concordia, Theseus;
Et duo Thestiadae, prolesque Aphareia Lynceus,
Et velox Idas, et iam non femina Caeneus,
Leucippusque ferox, iaculoque insignis Acastus,
Hippothoosque, Dryasque, et cretus Amyntore Phoenix,
Actoridaeque pares, et missus ab Elide Phyleus:

300. *Lecta manus*) Callimachus, ἐπίκλητοι ἀγρευτῆρες; Apollodorus, τοὺς ἀρίστους ἐκ τῆς Ἑλλάδος πάντας; Homerus vs. 539, Μελέαγρος, Πολλέων ἐκ πολίων θηρήτορας ἄνδρας ἀγείρας Καὶ κύνας. Cf. Callimachus vs. 218. Plerique fere omnes interfuerant navigationi Colchicae; nam tempore posterior fuit haec venatio, ut intelligendum e Pausania, Arcadic. pag. 606. Antiquissimis illis temporibus, quibus fortitudo una esset virtus, qua excellere laudi duceretur, tali occasione confluere undique solebant, qui fortitudinis gloriam appeterent. Nomina horum *lectorum iuvenum* habent etiam Hyginus fab. 173, at Apollodorus; quamquam hic plura omittit, ille alia nonnulla substituit. Principes eorum spectabantur depicti in tabula apud Tegeatas: Pausanias Arcad. pag. 693. Apud Euripidem nuntius inducebatur describens, quo quisque habitu ex istis ducibus fuerit: Macrob. Saturn. V, 18, ubi versus quosdam ex illa scena servavit. — *Coiere.* Regii nostri, *caluere.*

301. *Tyndaridae gemini*) Castor et Pollux, gemelli Tyndari filii, ac Ledae putati, quum essent Iovis, quorum *alter caestibus*, Pollux fuit pugil inclytus, πὺξ ἀγαθός; *alter equo*; Castor equorum domitor, ἱππόδαμος: vide Homerum Iliad. Γ, 337. *Spectatus caestibus alter. Alter equo*; Regius noster A, *praestantes, caestibus alter, alter equo*; B idem quod vulgata habet, et praeterea per glossam superscriptum *praestantes*. Lem. — De *prima* Iasonis *rate*, vide ad VI libri finem. — *Molitor*, suasor et auctor, sive fabricator.

303. *Thesei* cum *Pirithoo*, Ixionis filio, Larissaeo, amicitia celebrata a multis: Horatius IV, Od. 7, 25; Noster Trist. I, 8; et infra XII, 229; Hyginus fab. 79. — *Concordia*; virtutes pro ipsis hominibus poni solent. XII, 178, Noster *prudentia*. — *Duo Thestiadae*, Plexippus et Toxeus, Thestii filii, Althaeae fratres. A Pausania pag. 693, vocantur Prothous et Cometes. A Lactantio in argumento additur tertius Agenor. Aliter rursus Apollodorus et Hyginus fab. 173, ubi vide Munkerum. — *Lynceus* et *Idas*, Messenii, Apharei filii. Pausanias Messen. pag. 283 sqq.; Apollon. Rhodius I, 151, ubi ὑπέρβιος Ἴδας. *Caeneus*, Elati filius, Magnesius, quem ab initio feminam fuisse nonnulli dicebant, sed a Neptuno impetraverat, ut et vir esset, et nullo ictu vulnerari posset. Hyg. fab. 14.

308. *Actoridae*, Eurytus et Cteatus, Actoris filii, Phthii. — *Pheretiades*,

Nec Telamon aberat, magnive creator Achillis;
Cumque Pheretiade, et Hyanteo Iolao,
Impiger Eurytion, et cursu invictus Echion,
Naryciusque Lelex, Panopeusque, Hyleusque, feroxque
Hippasus, et primis etiamnum Nestor in armis:
Et quos Hippocoon antiquis misit Amyclis;
Penelopesque socer, cum Parrhasio Ancaeo;
Ampycidesque sagax, et adhuc a coniuge tutus
Oeclides; nemorisque decus Tegeaea Lycei.
Rasilis huic summam mordebat fibula vestem;

Admetus, Pheretis filius, Pheris oriundus. — *Iolaus*, notus Herculis socius. — *Hyanteus*, Boeotius.

312. *Naryx*, urbs Locrorum, qui a Lelege Leleges olim appellati. Plinius IV, 7. — *Etiamnum*. Codex A, *etiam tunc*; Codex B, *etiam nunc*. — *Armis* e MSS. dedit Heinsius pro *annis* (quod habent nostri Regii). — *Primis in armis*; vide ad XII, 183. — *Hippocoon* miserat filios suos, Enaesimum, Alconem et Dexippum. — *Amiclae*, urbs antiqua Laconiae.

315. *Penelopes socer*, Laërtes, Vlyssis pater. — *Ancaeus*, Lycurgi filius. — *Parrhasius*, Arcas. — *Ampycides*, Mopsus, Ampyci filius, augur et vates. XII, 455. — *Sagax*; cf. V, 146. — *Oeclides*, Amphiaraus, Oeclei filius, vaticinandi et ipse peritissimus, quem Eriphyla uxor prodidit Adrasto, bellum Thebanis moventi. Hyginus fab. 128; cf. Euripidem Phoen. 175 sqq.

317. *Tegaea*, oppido Arcadiae, *Tegeaea* dicta, sed infra vs. 426, *Nonacrina*, et Heroid. IV, 99, *Maenalia*. Hic intellige *Atalanta*. Iuvenes, ne nudum nominum catalogum apponeret, notavit quidem et ipsos, sed breviter. Atalantam vero, ut nobilem in mythis, et feminam, et felicem iactu, et spolia deportantem merito copiosius descripsit. Duas autem huius nominis virgines antiquitas habuit, Arcadicam hanc, Boeoticam alteram, quae fere confunduntur a scriptoribus antiquis, ut iam monuit Apollodorus III, 9, 2. Arcadica fuit Iasi, Iasionis aut Iasonis filia: Boeotica Schoenei. Fata huius Atalantae, Iasi filiae, formam, antrum, studium venandi, etc. copiose describit Aelianus Var. Hist. XIII, 1. In Marmore quodam apud Sponium in Miscel. pag. 312, comparet inter reliquos huius apri venatores, et quidem eo habitu, quo eam describit aprum cum Meleagro venantem Philostrat. Icon. pag. 868; unde eam exprimendam curavit Spanhem. ad Callimachum hym. Dian. vs. 216. — *Nemoris decus*, quia et forma erat insignis, et venatrix praestantissima.

318. *Rasilia* opera, quae in laminas diducta et levigata sunt, id quod faciebant *rasores*, de quibus vid. Salmasius Exercit. Plin. p. 736. — *Summam*; Vrbinas, Neapolitanus, secundus Mediceus, *primam*, quod arrideret Heinsio nisi praecessisset, vs. 313, *primis*. Sed haec respuendi lectionem causa nulla est. — Nostri Regii, *summam*. — *Summam vestem*

Crinis erat simplex, nodum collectus in unum:
Ex humero pendens resonabat eburnea laevo
Telorum custos; arcum quoque laeva tenebat.
Talis erat cultus; facies, quam dicere vere
Virgineam in puero, puerilem in virgine possis.
Hanc pariter vidit, pariter Calydonius heros
Optavit, renuente Deo, flammasque latentes
Hausit: et, « O felix, si quem dignabitur, inquit,
Ista virum! » Nec plura sinunt tempusque pudorque
Dicere: maius opus magni certaminis urget.
  Silva frequens trabibus, quam nulla ceciderat aetas,
Incipit a plano, devexaque prospicit arva:
Quo postquam venere viri, pars retia tendunt:
Vincula pars adimunt canibus: pars pressa sequuntur

Lenzius intelligit altius, more venantium, subtractam, quam fibula tenuerit. — *Fibula mordebat* vestem, eleganter, collectam continebat. Aculeus enim fibulae est quasi dens. Fibulis vestis vel in humeris, vel circa pectus constringebatur. Illae dicebantur *περόναι*, hae, *πόρπαι*. Aelianus, dicto loco, ei tribuit *στολὴν ἀπράγμονα καὶ τοιαύτην, οἵαν μὴ ἀποδεῖν τῆς Ἀρτέμιδος*. — *Crinis simplex*, cultus capillorum simplex. Ope fasciae colligebantur in *nodum* atque *nodari* dicebantur. Auctore Apollodoro, θηρεύουσα ἐν ἐρημίᾳ καθωπλισμένη διετέλει. Hinc *ex humero* etc. — *Custodes* rerum dicuntur vasa, quae illas continent; XIII, 703, acerra *custos turis*.

322. *Talis erat cultus; facies*) Regius A, *Talis erat facies cultu*; codex B, *Talis erat cultu facies*; quibus lectionibus data, sicuti simplicior ac verior, anteponenda. L. — *Facies* media erat inter puerilem et virgineam, qualis decebat virginem venatricem; confer IX, 712. Aelianus ei tribuit insignem pulchritudinem et fulgorem oculorum, qui perstringeret intuentes, et perturbaret ignavos homines.

324. *Hanc pariter vidit* etc.) Praeclare notat herois mores, cui gloria e monstro interfecto potior esse debebat. Neque plane omittendus erat hic amor, propter ea, quae inde a versu 426 sequuntur. Simul haec valent ad commendandam Atalantae vel pulchritudinem vel dignitatem. — *Opus certaminis* fere dictum, ut *certamen pugnae* XII, 180.

329. *Silva frequens* etc.) Locus, ubi aper commorabatur, et unde primus impetus. — *Quam nulla ceciderat aetas:* alibi nemoris indicat sanctitatem, hic densitatem. — Post *incipit a plano* sequi debebat, surgit in monte aut clivo molliter adscendente; sed exquisite pro eo, *devexa prospicit arva: devexa*, loca supina, paulatim descendentia ad planum: *prospiciunt* loca, unde prospectus in inferiora.

332. *Vincula*, funiculi, quibus de-

Signa pedum; cupiuntque suum reperire periclum.
Concava vallis erat, qua se demittere rivi
Adsuerant pluvialis aquae: tenet ima lacunae
Lenta salix, ulvaeque leves, iuncique palustres,
Viminaque, et longa parvae sub arundine cannae.
Hinc aper excitus medios violentus in hostes
Fertur, ut excussis elisi nubibus ignes:
Sternitur incursu nemus, et propulsa fragorem
Silva dat: exclamant iuvenes, praetentaque forti
Tela tenent dextra, lato vibrantia ferro.
Ille ruit; spargitque canes, ut quisque ruenti
Obstat, et obliquo latrantes dissipat ictu.
Cuspis Echionio primum contorta lacerto

ecbantur canes ad venationem. — *Admunt* verbum in hac re proprium. Confer VII, 769. — *Pressa*, impressa; XI, 31, *presso vomere*.

334. *Concava vallis* etc.) Tam diligenter singula describit, ut ipse interesse huic venationi tibi videaris. *Concava*, undique cincta montibus. — *Ima*, margo. — *Vlvaeque leves, iuncique palustres*; Heinsius ad XIV, 103, legit, *iuncique leves, ulvaeque palustres*. Regii nostri nihil mutant. — *Cannae* breviores sunt *arundine*. Columella IV, 32, *gracilis et cannae similis arundo*.

338. *Hinc aper excitus* etc.) Venatio ipsa, in qua maxima varietas in describendis iactibus singulis venantium atque motibus apri observata; in qua phantasiam poëtae admirari licet, quamquam non ipse omnes illos iactus finxisse videtur; nonnullos enim et Apollodorus commemorat. Notandum etiam est, venantes veluti in acie constitisse, vs. 360, atque singulos ordine tela misisse, qui ordo interrumpitur, ubi invidia Atalantae reliquos tangit, vs. 389. — *Fertur*, ut fulgor. Sed hoc docte et ex opinione veterum physicorum expressit, de qua ad XI, 436. — *Excussae*, concussae, concurrentes cum ventis. VI, 696: *Exsiliunt cavis elisi nubibus ignes*. — *Elisi ignes*, fulgor. Miror, pluralem displicuisse Schirachio qui putat, aprum non bene cum pluribus ignibus comparari, et praeferebat, quod olim edebatur, *elisus ignis*. At nulla fere in poëtarum carminibus pagina est, in qua non pluralis positus sit pro singulari. — *Incursus*, impetus feri. Virgil. Aeneid. VII, 676; *dat euntibus ingens Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore*. Conf. infra XI, 365. — *Praetendi* dicuntur venabula, quum iis excipitur irruens fera. *Praetenta tenent*, praetendunt. — *Vibrantia ferro* exquisitius, quam, habentia ferrum, quia venabula, dum moventur, *vibrare* dicuntur.

343. *ruenti*, pro *furenti* (quod habent nostri Regii), ex Bononiensi dedit Heinsius, ut sit concinna repetitio. Eidem mox ex Gronoviano placet *occupat ictu*, pro *dissipat ictu*. Regii nostri, *dissipat*. — *Obliquo ictu*:

Vana fuit, truncoque dedit leve vulnus acerno.
Proxima, si nimiis mittentis viribus usa
Non foret, in tergo visa est haesura petito:
Longius it: auctor teli Pagasaeus Iason.
« Phoebe, ait Ampycides, si te coluique coloque,
Da mihi, quod petitur, certo contingere telo. »
Qua potuit precibus Deus admuit: ictus ab illo,
Sed sine vulnere, aper: ferrum Diana volanti
Abstulerat iaculo; lignum sine acumine venit.
Ira feri mota est; nec fulmine lenius arsit:
Lux micat ex oculis, spiratque e pectore flamma.
Vtque volat moles, adducto concita nervo,
Quum petit aut muros, aut plenas milite turres;
In iuvenes vasto sic impete vulnificus sus

apri enim in obliquum solent ferire.

349. *auctor teli*, qui mittit telum, ut Virgil. Aen. IX, 420. Regius noster A minus bene habet *lator teli*. Lem.

350. *Ampycides*) Palatinus, Cantabr. Oxoniensis, Arundelianus, aliique plurimi, *Oeclides*; aeque bene; nam etiam Amphiaraus sacerdos Phoebi: ideo hunc invocat. Euripid. apud Hermogen. pag. 564, ὦ Ζεῦ, γένοιτο καταβαλεῖν τὴν σὺν ἐμέ. Et passim occurrunt tales preces inter pugnandum, ut Aen. XI, 785. — *Si te colui* solemne in sacerdotum precibus. Homer. Il. A 39 seqq. In his *colere* est, sacra adolere. — *Da mihi*. Vid. ad I, 486. — *Certum*, quod ferit scopum. — *Qua*, quatenus, quantum. — *Ferrum Diana*. Regii nostri habent *ferrumque Diana*. In Diana prima syllaba quandoque producitur; Virgil. Aeneid. I, 499, *Exercet Diana choros*; sed melius et frequentius corripitur. Lem. — Apud Homerum et Virgilium saepe Deus aliquis detorquet hastam missam.

355. *lenius*) Heinsius scribendum censet *secius*, ut II, 809. Regii nostri, *lenius*. Vide varias lectiones ad locum citatum. Lem. — *Lux micat ex oculis* etc. Olim (et sic nostri Regii) edebatur *Emicat ex oculis, spirat quoque pectore flammas*. Sed octo, *micat*; quinque, *spiratque pectore*; et Florent. S. Marci, *flamma*. Inde Heinsius lectionem suam composuit, qui tamen non negat, posse et *flammas* servari.

357. *moles*, lapides molares eiecti e ballistis, quae non minus, quam arcus *nervum* habebant, qui *adducebatur*: apud Virgil. Aen. XI, 616, Acontius ruit in morem *tormento ponderis acti*. — *Impete* antique pro *impetu*, ut III, 79, ubi etiam *vasto* additur. Hoc loco *vasto* pro *certo* ex Leidensi uno et Sixiano recepit Burmannus, quia *certo* praecessit modo. Regii nostri habent *certo*. — *Vulnificus sus*; hic Schirachius observat esse pingentem numerum. Compares ex

Fertur, et Eupalamon Pelagonaque dextra tuentes
Cornua prosternit: socii rapuere iacentes.
At non letiferos effugit Enaesimus ictus,
Hippocoonte satus: trepidantem, et terga parantem
Vertere, succiso liquerunt poplite nervi.
Forsitan et Pylius citra Troiana perisset
Tempora: sed sumto posita conamine ab hasta,
Arboris insiluit, quae stabat proxima, ramis;
Despexitque loco tutus, quem fugerat, hostem.
Dentibus ille ferox in querno stipite tritis,
Imminet exitio; frendensque recentibus armis,
Actoridae magni rostro femur hausit adunco.
At gemini, nondum coelestia sidera, fratres,

Horatio, *ridiculus mus*. Similia Virgilius in Georgicis babet. — *Eupalamon* et *Pelagon* supra in catalogo non nominati, nec aliunde noti. — *Dextra tuentes cornua*; aciem nempe in aprum direxerant, cuius dextrum cornu hi duo defendebant. Lem.

364. *succiso poplite*) Sixii et Gronovianus tertius, *succiduo*, quod olim Heinsius probaverat. Regii nostri nihil mutant. Pro *succiso* Silius IV, 343, *caeso poplite*; sed *succiduus* poples est eorum, quibus animus linquitur. Vide Burmannum. — *Nervi*, qui in *poplite* sunt plurimi; unde *nervosus poples*. — *Liquerunt*, defecerunt.

365. *Pylius*, Nestor. — *Citra*, ante. — *Troiana tempora*, Troiae excidium, ut recte interpretatur Regius. *Tempora* enim passim, etiam apud Ciceronem, de calamitoso statu hominis, aut civitatis: vide Ernesti Clav. Cic. h. v. — *Sumere conamen*, vim addere salienti corpori. — *Posita ab hasta*, hasta telluri impressa. Conf. II, 786; IV, 710. — *Fugerat*, effugerat.

369. *tritis*) Laudat Burmannus Senec. I de Orat. 1, *dentes acuuntur attritu*. Idem nescit, annon iure poëtae luxurianti obiici possit, hoc longioris morae fuisse; neque vacasse apro, tot circumstantibus venatoribus, in arbore acuere dentes; in quo nimis severus est vir doctus. Quidni vacaverit apro dentes acuere, quum venatores longius remoti essent, et plurimorum tela aberrarent? — *Frendens* ex uno Heinsii dedit Burmannus: caeteri, *fidens*. Ita nostri Regii. — *Recentia arma*, dentes, quos acuerat. — *Actoridae*, vel Euryti, vel Cteati vs. 308. Recepi hanc lectionem, quam quatuor MSS. suppeditant, quia reliquae *Orithyae* aut *Orithiae*, *Otichiae*, *Orchiadae*, *Othriadae* etc. explicari nequeunt. Regii nostri, *Orithiae*. — *Femur hausit*. Vid. ad V, 126.

372. *At gemini*) Castor et Pollux prae caeteris memorabiles, quippe qui postea inter sidera sint relati. In iis describendis pondere numeroque verborum utitur: hinc *hastarum spicula*

Ambo conspicui, nive candidioribus ambo
Vectabantur equis, ambo vibrata per auras
Hastarum tremulo quatiebant spicula motu.
Vulnera fecissent; nisi setiger inter opacas,
Nec iaculis isset nec equo loca pervia, silvas.
Persequitur Telamon, studioque incautus eundi,
Pronus ab arborea cecidit radice retentus.
Dum levat hunc Peleus, celerem Tegeaea sagittam
Imposuit nervo, sinuatoque expulit arcu.
Fixa sub aure feri summum destringit arundo
Corpus, et exiguo rubefecit sanguine setas.
Nec tamen illa sui successu laetior ictus,
Quam Meleagros erat: primus vidisse putatur,
Et primus sociis visum ostendisse cruorem,
Et, meritum, dixisse, feres virtutis honorem.
Erubuere viri, seque exhortantur, et addunt
Cum clamore animos, iaciuntque sine ordine tela:
Turba nocet iactis, et, quos petit, impedit ictus.
Ecce furens contra sua fata bipennifer Arcas,

pro hastis; *vibrata quatiebant tremulo motu*, pro una vibrabant; verbum sonantius *vectabantur*; et repetitio τοῦ *ambo*, in qua tamen eximiam venustatem cum Burmanno reperire nequeo. — *Candidi equi* Tyndaridis dari solebant, unde a Pindar. P. I, 127, λευκοπῶλοι vocantur. Horum quoque iactus inanis excusationem merebatur. — Pro *quatiebant*, unus Mediceus et prior Twisdenii, *quatientes*, quod placet Heinsio. Nostri Regii, *quatiebant*.

380. *Peleus* secundum Apollod. invitus Eurytiona interficit; *Atalanta* vero prima aprum εἰς τὰ νῶτα ἐτόξευσε· δεύτερος δὲ Ἀμφιάραος εἰς τὸν ὀφθαλμόν.

385. *primus vidisse putatur*) Convenienter amori, quo ardebat Meleager. — *Honorem*, praemium. Τὸ ἀριστεῖον promiserat Oeneus, secundum Apollodorum.

388. *Erubuere viri*; puduit viros fortes aprum a virgine primum fuisse percussum. Lem.

391. *bipennifer Arcas*; Euripides ex emendatione Schraderi, πελέκεως δὲ δίστομον Γένυν γ' ἔπαλλ' Ἀγκαῖος. Etiam in monumento Tegeat. expressus erat cum *bipenni* demissa iam saucius: eum ab apro percussum esse, Pherecydes quoque narraverat; Scholiastes Apollonii I, 188; Apollodorus addit Hyleum. Hic locus proponitur, ut impietatis et arrogantiae ridiculum exemplum, ad quod spectandum lector iam in principio voce *Ecce* ad-

« Discite, femineis quid tela virilia praestent,
O iuvenes, operique meo concedite, dixit.
Ipsa suis licet hunc Latonia protegat armis;
Hunc tamen invita perimet mea dextra Diana. »
Talia magniloquo tumidus memoraverat ore;
Ancipitemque manu tollens utraque securim,
Institerat digitis, primos suspensus in artus.
Occupat audacem, quaque est via proxima leto,
Summa ferus geminos direxit in inguina dentes.
Concidit Ancaeus: glomerataque sanguine multo
Viscera lapsa fluunt, madefactaque terra cruore est.
Ibat in adversum, proles Ixionis, hostem
Pirithous, valida quatiens venabula dextra.
Cui, « Procul, Aegides, o me mihi carior, inquit,
Pars animae consiste meae: licet eminus esse
Fortibus; Ancaeo nocuit temeraria virtus. »

vertilur. — *Furit contra sua fata* qui temeritate sua ante diem mortem oppelit. — *Quid*, quantum, non salis latinum iudical Heinsius qui mallet cum tribus MSS. *quam*. Regii nostri, *quid*. — *Concedite* pro simplici *cedite*.

397. *securis* et *bipennis* promiscua ponuntur a poëlis, quum praecipue huius usus esset in bellis, illius in victimis. Vid. Drakenb. ad Silium XVI, 264. — *Institerat digitis* etc. Heinsius olim volebat *Institerat primis digitis, suspensus in artus*, improbante Burmanno. Nostri Regii habent, quae data est, lectionem. Idem Burmannus monet, *primos artus* esse primas iuncturas digitorum in pedibus; hoc enim nomine significari ea, quibus membra committantur: verum iuncturis illis solis non insistimus: omnino extremae digitorum partes intelligunlur; qui ita stat, *suspensus* dicitur. Aliter Aeneid. IX, 749, *sublatum alte consurgit in ensem*. — Burmannus ad Art. Amator. I, 608, discrimen observat, quod est inter *audacem* et *audentem*. *Audax* est temerarius, qualis fuit Ancaeus vers. 407: sed *audens*, fortis, animosus, constans, qui intrepido animo omnia adgreditur: male igilur, qui hoc loco vulgo *audentem*. — *Occupat*, prior invadit. — *Qua via proxima leto:* Aen. XII, 507, *qua fata celerrima*, nempe quia anterior abdominis pars ossibus defenditur nullis. Etiam Pausanias pag. 606, de Ancaeo, ἀπέθανεν ὑπὸ τοῦ ὑός. Femur eius baustum esse dixerat Pherecydes. Verba *madefactaque* etc. melius abessenl; hoc enim sponte intelligitur. *Gierig* errat; nam si *sanguis multus fluit*, necesse est terram hoc ipso madefieri. LEM.

404. *Pirithous* in monument. Tegeat. poslremus collocatus eral. — *Procul* coniunge cum *consiste*. — *Pars*

Dixit; et aerata torsit grave cuspide cornum:
Quo bene librato, votique potente futuro,
Obstitit esculea frondosus ab arbore ramus.
Misit et Aesonides iaculum: quod casus ab illo
Vertit in immeriti fatum latrantis, et, inter
Ilia coniectum, tellure per ilia fixum est.
At manus Oenidae variat; missisque duabus,
Hasta prior terra, medio stetit altera tergo.
Nec mora, dum saevit, dum corpora versat in orbem,
Stridentemque novo spumam cum sanguine fundit;
Vulneris auctor adest, hostemque irritat ad iram;
Splendidaque adversos venabula condit in armos.
Gaudia testantur socii clamore secundo;
Victricemque petunt dextrae coniungere dextram;
Immanemque ferum, multa tellure iacentem,
Mirantes spectant: neque adhuc contingere tutum
Esse putant; sed tela tamen sua quisque cruentant.

animae meae, vox tenerrimi affectus: Hor. Od. I, 3, 8, *animae dimidium meae.* — *Cornus* lignum telis conficiendis aptum, unde pro iaculo et sagitta subinde ponitur. Conf. VII, 678. — *Voti potens*, qui assequitur quod cupit.

408. *cornum* e Florentino Sancti Marci, primo Mediceo, Berneggeriano et alio dedit Heinsius pro *cornu*. Sed Burmannus dubitat, an neutro genere hoc sensu ponatur; itaque *grave* a glossatoris manu fluxisse putat, et legit, *aerata contorsit cuspide cornum*, et seq. vers. *Qua bene librata — futura.* — Regii nostri, *torsit grave cuspide cornu, Cui bene librato — futuro.* Dativus non convenit. Lem.

411. *Misit et Aesonides*) Recte Tan. Fabrum offendit hoc, quod hic iterum *Aesonides* sive Iason memoratur, quum idem iam vs. 549, telum misisse dicatur; nam caeteri omnes semel tantum misisse leguntur, quod et postulabat ordo, quo collocati erant. Sed quod nomen restituendum sit, sine MSS. ope vix constitui potest. — *Latrantis*, canis. Nonnulli, *Geladantis*, sub quo Heinsius latere nomen aut canis, aut alicuius hominis e plebe venatorum, putat. Regii nostri hunc versum ita habent: *Vertit et in meritum figit latrantis.* Perperam. Lem.

414. *variat*, vario successu mittit duas hastas. Duas autem mittit ut princeps sociorum, a quo caeteri convocati, et in cuius agris collecti. — *Versat in orbem.* IV, 722. — *Adversos*, quos quis sibi oppositos petit. Apud Apollodorum vulnerat ferum εἰς τὸν κενεῶνα, in ilia.

421. *coniungere*, ut coniungant. — *Tela cruentant*, telis pungunt, vel insultandi causa, vel ut, si vivat ad-

Ipse pede imposito, caput exitiabile pressit;
Atque ita: « Sume mei spolium, Nonacria, iuris,
Dixit; et in partem veniat mihi gloria tecum. »
Protinus exuvias, rigidis horrentia setis
Terga dat, et magnis insignia dentibus ora.
Illi laetitiae est cum munere muneris auctor.
Invidere alii; totoque erat agmine murmur.
E quibus, ingenti tendentes brachia voce,
« Pone age, nec titulos intercipe, femina, nostros,
Thestiadae clamant: nec te fiducia formae
Decipiat; longeque tuo sit captus amore
Auctor: » et huic adimunt munus, ius muneris illi.

huc, penitus interficiant. — *Ipse* Meleager *pedem imponit*, more veterum heroum, qui caeso hosti dictis et factis insultare, eumque pede imposito premere solebant. Aeneid. X, 495; XII, 356.

426. *spolium*, pellis detracta, *mei iuris*, quae mihi debetur. Eiusmodi exuvias appelebant non minus, quam arma hostibus occisis detracta, iisque fortitudinem suam ostentabant. Sic Hercules leonis Nemaei spolio utebatur pro tegmine. Atque etiam nunc pugnaverant de apri κεφαλῇ καὶ δέρματι λαχνήεντι Homer. vs. 544. — *Nonacria*. Regii nostri, *Nonacrea*, Atalanta. Nonacris, mons Arcadiae frigidissima Stygis aqua famosus. Lem. — *Veniat*, elegantius, quam contingat. Vid. ad II, 862. Attius in Meleagro: *Remanet gloria apud me, exuvias dignavi Atalantae dare*. Sed apud Nostrum multo est urbanior, et partem tantum sibi gloriae expetit. Nec scio, an non praestet ex uno MS. *tui iuris*, quod et Heinsio placebat, ut apri interfecti gloriam illi cedat, quae prima feram vulneraverat. Certe a Callimacho Atalanta vocatur συοκτόνος, apricida. — Illi *dentes* apud Tegeatas servati ab Augusto Romam sunt delati. Pausanias Arcad. p. 694. Apud eosdem Tegeatas pellis huius apri prae senio iam putrescens Pausaniae adhuc aetate ostendebatur pag. 695. In nummis adeo hi dentes cum venabulo Meleagri repraesentati sunt. Vid. Spanhemium ad Callimachi dictum locum.

432. *tendentes brachia*; gestus indignabunde imperantis. — *Tituli*, gloriosum praemium, aut signum facinoris egregii. — De verbo *intercipere* ad vers. 292. — *Nostros*, qui nobis debentur tum genere proxime attingentibus Meleagrum, tum sexu potioribus et *feminae* praeferendis. Priorem causam Diodorus memorat, posteriorem Schol. Aristophani ad Ranas vers. 1269; utramque Apollodorus: ἀδοξοῦντες, εἰ παρόντων ἀνδρῶν γυνὴ τὰ ἀριστεῖα λήψεται, κατὰ γένος αὐτοῖς προσήκειν λέγοντες. — *Longe sit* Vid. ad IV, 648. — *Thestiadae*, de quibus ad vs. 304. — *Ne longe sit tibi muneris auctor*; id est, ne interficiaris, et sic longe ab amatore tuo separeris. Lem.

Non tulit, et tumida frendens Mavortius ira,
« Discite, raptores alieni, dixit, honoris,
Facta minis quantum distent: » hausitque nefando
Pectora Plexippi, nil tale timentia, ferro.
Toxea quid faciat dubium, pariterque volentem
Vlcisci fratrem, fraternaque fata timentem,
Haud patitur dubitare diu; calidumque priori
Caede recalfecit consorti sanguine telum.

Dona Deum templis, nato victore, ferebat,
Quum videt exstinctos fratres Althaea referri:
Quae, plangore dato, moestis ululatibus urbem
Implet, et auratas mutavit vestibus atris.
At simul est auctor necis editus; excidit omnis

437. *Non tulit*, etc.) Οργισθεὶς δὲ Μελέαγρος τοὺς Θεστίου παῖδας ἀπέκτεινε. — *Mavortius*. Martis eum fuisse filium Euripides in Meleagro tradiderat, auctore Plutarcho, Paral. pag. 212. Conf. et Apollodorum pag. 33. *Consors*, frater XI, 347; XIII, 663; nunc adiective, fraternus.

445. *Dona Deum* etc.) Sequitur locus praestantissimus, qui fluctuantem Althaeae animum, et pugnam materni affectus cum sororio amore egregie describit; quam ob causam etiam laudatur ab Homio in Element. Crit. tom. I, pag. 189. Caeterum Meleagri mors dupliciter narratur, ut diserte Apollodorus I, 8, 3, monet. Prior ratio, eaque antiquissima, auctorem habet Homerum, dicto loco: secundum eam Thestii filii, invidia tacti, cum Curetibus bellum faciunt Aetolis, in quo Meleager, interfectis Thestiadis, cadit et ipse. Sed ex eodem auctore et Apollodoro etiam constat, odium intercessisse Meleagro cum Althaea matre, atque hanc filio imprecatam esse mortem; id quod sine dubio originem dedit alteri rationi seu fabulae de stipite fatali, quam primus Phrynichus tragicus in fabula Pleuron tractavit (Pausanias Phoc. pag. 874), quamque non mirum est Nostrum praetulisse, quum aptior multo esset ad commiserationem faciendam. Sic et Hyginus fab. 174. Nicander ap. Antoninum Liberalem cap. 2, utramque rationem coniunxerat; Meleagrum enim tradiderat in pugna cum Curetibus, post taedam illam igni immissam, periisse. — *Dona*, donaria vs. 266, *templis*, in templa Diis. IX, 790. — *Nato victore*; ob nati victoriam. Inter pium ergo officium et laetum non fando cognoscit caedem, sed *videt* exstinctos fratres. — Melius forte erat, quod ante Burmannum edebatur, *auratis–atras* (et quod habent Regii nostri); namque etsi proprie mutamus, quae abiicimus, cum iis quae assumimus, tamen poëtae solent invertere structuram communem. Vid. ad VII, 60. — *Auratas*, auro ornatas. Vid. ad VI, init. — *Editus*, indicatus. II, 43. — *Ex-*

Luctus, et a lacrymis in poenae versus amorem est.
Stipes erat, quem, quum partus enixa iaceret
Thestias, in flammam triplices posuere sorores;
Staminaque impresso fatalia pollice nentes,
« Tempora, dixerunt, eadem lignoque tibique,
O modo nate, damus: » quo postquam carmine dicto
Excessere Deae; flagrantem mater ab igne
Eripuit torrem, sparsitque liquentibus undis.
Ille diu fuerat penetralibus abditus imis;
Servatusque tuos, iuvenis, servaverat annos.
Protulit hunc genetrix, taedasque in fragmina poni
Imperat, et positis inimicos admovet ignes.
Tum conata quater flammis imponere ramum,
Coepta quater tenuit: pugnant materque sororque,
In diversa trahunt unum duo nomina pectus:
Saepe metu sceleris pallebant ora futuri;
Saepe suum fervens oculis dabat ira ruborem:
Et modo nescio quid similis crudele minanti
Vultus erat; modo quem misereri credere posses;

vidit, scilicet, e mente. II, 601; IV, 175.

451. *iaceret*, decumberet. Puerpera describitur. — *In flammam;* duo Medicei et tres alii, *in flamma;* undecim *in flammas*. Regii nostri, *in flammam*. — Venerunt autem Parcae septimo post partum die, nunc quoque, ut semper, *nentes stamina* hominum. Apud Apollodorum stipes iacet in ara. Hyginus: *In regia dicitur titio ardens apparuisse*.

455. *carmine*, vaticinio. Hyginus, *Meleagro fata cecinerunt*. — *Torrem;* editiones veteres dabant *ramum*, ut vs. 462, quamquam et ibi MSS. nonnulli, *torrem*. Regii nostri, *ramum*. — *Torris*, lignum praeustum. Graeci auctores, δαλός. — *Servatus* ab incendio *servaverat*, prorogaverat annos. Idem verbum bis positum bene exprimit coniunctionem vitae et stipitis.

460. *in fragmina*, id est, taedas fractas dedit Heinsius e tribus MSS. coniicit tamen *et taedae fragmina*. Vulgo *taedas et fragmina*, quod habent nostri Regii.

463. *Coepta tenere* alibi est persequi, non dimittere, II, 104; hoc loco inhibere, non perficere. — *Mater sororque*, adfectus maternus et sororius, qui adfectus iam *nomina* vocantur, et vers. 508; X, 346. *Sororem* adiuvit odium in filium conceptum contra *matrem*, adfectum illum naturalem, quo feruntur matres in liberos. — *In diversa*, nempe consi-

Quumque ferus lacrymas animi siccaverat ardor,
Inveniebantur lacrymae tamen: utque carina,
Quam ventus, ventoque rapit contrarius aestus,
Vim geminam sentit, paretque incerta duobus:
Thestias haud aliter dubiis adfectibus errat,
Inque vicem ponit, positamque resuscitat iram.
Incipit esse tamen melior germana parente:
Et, consanguineas ut sanguine leniat umbras,
Impietate pia est; nam postquam pestifer ignis
Convaluit; « Rogus iste cremet mea viscera, » dixit:
Vtque manu dira lignum fatale tenebat,
Ante sepulcrales infelix adstitit aras:
« Poenarumque Deae triplices, furialibus, inquit,
Eumenides, sacris vultus advertite vestros.
Vlciscor, facioque nefas: mors morte pianda est;
In scelus addendum scelus est, in funera funus:

lia. Pugna primum non nisi vultu se prodit. — *Suum*, irae proprium. Iratorum enim *oculi* solent ardere, et prae ardore *rubescere*. Regius A pro *ruborem* habet *colorem*.

471. *aestus–errat*) Aestus, fluctus commoti maris: III Trist. 2, 15, *ventis dubius iactabar et undis.* Sic *dubia navis* Art. Amat. II, 514. Sed hoc loco *dubii adfectus* sunt contrarii, inter quos ipsa dubia fluctuabat. Etiam *errare* a navigatione petitum, ubi navis *errat*, quae huc illuc agitatur. — *Vim geminam;* duplicem violentiam et venti et aestus maris. Lem.

476. *sanguine* noxiorum parentari interfectorum umbris credebatur. Si autem verbis *consanguineas* et *sanguine* ludere voluit, ineptiit. — *Impietate pia est.* Hoc oxymoro delectatur Noster: III, 5; VII, 339. — *Convaluit;* tres, *invaluit;* plurimi, *concaluit*, ut codex Regius A; codex B, *Convaluit. Convalescere* dicitur ignis, quum alimentorum sat accipit. — *Rogus* graviter et commode vocatur illa lignorum strues, quae cum stipite etiam filium perditura et quasi crematura erat. — *Cremet mea viscera;* vox summae irae, quae ne cogitatione quidem furoris, quo in sua ipsius viscera saeviebat, coërceri potuit. — *Viscera mea*, filium meum. Vid. ad V, 18.

480. *Ante sepulcrales* etc.) Inferias quasi parat fratribus. Eum in finem alias *arae* solebant strui in *sepulcris*, in iisque sacra fieri, Manibus excitatis vel liquoribus vel victimis. Graviter igitur haec ligna *sepulcrales aras* vocat, in quibus filium quasi adolebit in honorem et solatia fratrum. Neque Manes defunctorum statim invocat, sed ipsas *Furias* in re horrenda, quam Furiae ei iniecisse videbantur. Recte igitur *furialia sacra.* —

Per coacervatos pereat domus impia luctus.
An felix Oeneus nato victore fruetur?
Thestius orbus erit? melius lugebitis ambo.
Vos modo fraterni manes, animaeque recentes,
Officium sentite meum: magnoque paratas
Accipite inferias, uteri mala pignora nostri.
Hei mihi! quo rapior? fratres ignoscite matri.
Deficiunt ad coepta manus: meruisse fatemur
Illum, cur pereat: mortis mihi displicet auctor.
Ergo impune feret; vivusque, et victor, et ipso
Successu tumidus regnum Calydonis habebit?
Vos cinis exiguus gelidaeque iacebitis umbrae?
Haud equidem patiar; pereat sceleratus; et ille
Spemque patris, regnique trahat, patriaeque ruinam.
Mens ubi materna est? ubi nunc pia vota parentum?

Impium furorem bene exprimit verbis *Vlciscor—funus*, nec temere immoratur rei verbis cumulatis. — *Mors morte pianda est*; caedes fratrum morte filii purganda est. Lem.

486. *An felix Oeneus* etc.) Invidia hic et vers. 494 sq. stimulos addit. — *Melius lugebitis ambo*, detestabilis sententia. — *Manes* adesse ex inferis credebantur inferiis; iis ergo commendat *officium* suum, quod vocabulum est solemne de inferiis. — *Recentes*; novi Orci incolae, recens admissi: sic IV, 434, *umbrae recentes*. Lem. — *Sentite*, intelligite, agnoscite. — *Magno paratas*, magni pretii, nempe *pignora uteri*, filium, quem, pignus amoris, in ipso utero meo portavi.

491. *Hei mihi! quo rapior?* Non mens eam revocabat a novo conatu, sed tanta est vis materni affectus! *manus deficientes*, trementes atque vix stipitem retinere valentes. Hinc vox invitae exprimitur, *Hei mihi!* etc. cuius veniam statim precatur. — *Auctor*, mater ipsa. Dignus est, cui mors inferatur, verum non ab ipsa matre.

496. *cinis exiguus*; Ὀλίγη δὲ κατάσομεσθα κόνις; Horatius IV, Od. 7, 16: *Pulvis et umbra sumus*; Propertius IV, 2, 14, *En sum quod digitis quinque levatur onus.* — *Iacere* proprie ad cinerem tantum pertinet, non itidem ad umbras. Sed solemne erat hoc verbum omnino de mortuis usurpare. Sic et cadaveris epitheton *gelidus* ad umbras translatum. — Attamen umbra nec *gelida* nec calida; sed ad mortem respicitur, quae cum frigore venit et corpus privatum anima frigidum relinquit. Lem. — *Trahere ruinam*, eam facere: Aeneid. II, 466; sed *trahere spem*, eam secum auferre. Exstincto filio haerede, eoque fortissimo, magna calamitas *patriae* inferebatur. *Trahere* sumtum ab eo, qui cadens secum aufert aliquid, unde ruina oritur.

499. *ubi nunc*; cui nunc prosunt.

Et, quos sustinui, bis mensum quinque labores?
O utinam primis arsisses ignibus infans!
Idque ego passa forem! vixisti munere nostro:
Nunc merito moriere tuo: cape praemia facti,
Bisque datam, primum partu, mox stipite rapto,
Redde animam; vel me fraternis adde sepulcris.
Et cupio, et nequeo: quid agam? modo vulnera fratrum
Ante oculos mihi sunt, et tantae caedis imago:
Nunc animum pietas maternaque nomina frangunt.
Me miseram! male vincetis; sed vincite, fratres;
Dummodo, quae dedero vobis solatia, vosque
Ipsa sequar. » Dixit, dextraque aversa trementi
Funereum torrem medios coniecit in ignes.
Aut dedit, aut visus gemitus est ille dedisse
Stipes; et invitis correptus ab ignibus arsit.
Inscius, atque absens flamma Meleagros in illa

— *Pia vota*; multi, *pia iura*, quod praefert Heinsius. *Vota* illa, quibus superstites sibi vovent parentes, ne turbetur mortalitatis ordo. Hoc *iustissimum votum* vocat Seneca ad Marc. cap. 10. *Impium* contra *votum*, si se superstites liberis optent parentes. Suetonius Tib. 62. Burm. — *Mensum* pro *mensium* notavit Priscianus liber VII: Seneca Theb. 535, *Per decem mensum uteri labores*: vid. Gronovium ad Liv. XXIX, 3; et Buneman. ad Lactant. carmin. de Phoen. 27. — Codex Regius B, *bis mensum quinque*; codex A, *menses bis quinque*, quod et libri aliquot a Ciofano citati. Excusi omnes *mensum* retinent, Prisciani freti auctoritate. Ego certe genitivum genuinum scribendum censeo *mensium*; inter scandendum vero, ne legi Pediae oppedatur, adhiberi posse Synaeresin seu Synecphonesin, ut in Aeneid. VI, 33, *quin protinus omnia Perlegerent oculis*. Et apud Nostrum I, 150, quidam legunt, *Vltima coelestium terras Astraea reliquit*. Lem. — *Decem*; nempe lunares menses intellige. — *Munere nostro*; quae stipitem seu torrem in hunc usque diem servavi. Lem.

503. *moriere*; Burmannus mallet *moriare*, quod furenti aptius. Regii nostri nihil mutant. — *Praemia*; poena. — *Vel me* etc. quia Manes inferias postulant.

506. *Et cupio*; fratres ulcisci subintelligatur. *Et nequeo* in ignem coniicere torrem pietate, qua filium prosequor, impedita. Lem. — *Sunt*; Heinsius coniicit *sint*. — *Male*, non sine impietate. — *Solatia*, filium, quem in solatia vestra cremavero. — *Visus est*, nempe Althaeae. Et stipes *gemens* et *inviti* ignes aversantur factum.

515. *absens in flamma uritur*; ar-

Vritur; et caecis torreri viscera sentit
Ignibus; et magnos superat virtute dolores.
Quod tamen ignavo cadat, et sine sanguine, leto,
Moeret; et Ancaei felicia vulnera dicit;
Grandaevumque patrem, fratremque, piasque sorores
Cum gemitu, sociamque tori vocat ore supremo,
Forsitan et matrem; crescunt ignisque dolorque;
Languescuntque iterum; simul est exstinctus uterque,
Inque leves abiit paulatim spiritus auras.
Alta iacet Calydon; lugent iuvenesque senesque,
Vulgusque proceresque gemunt; scissaeque capillos
Planguntur matres Calydonides Eveninae.

gute, quis torris ei fatalis in flamma. — *Caecis*, quos non videbat. — *At magnos* etc. ut Hercules IX, 163. — Regii nostri, *ac magnos:* male.

518. *ignavo*, quo pereunt ignavi. Fortes cadunt in proelio per vulnera sanguine effuso. Supra VII, 544, sic erat *leto mori inerti.* — Hunc versum ita habet Regius A: *Quod tamen ignavo cadit, et sine vulnere, leto.*

520. *fratrem;* nostri ambo Regii dant *fratres.* Ab Apollodoro tres fratres memorantur, Toxeus, Tyreus et Clymenus; Nicander quinque habet: *sorores* fuerunt Gorge, Deianira, Eurymede et Melanippe, quae postremae duae post mortem fratris in aves mutantur. — *Sociam tori* Antoninus Liberalis II, vocat Cleopatram; Hyginus fab. 174, Alcyonem: qui dissensus facile potest componi; nam Homerus vs. 552, diserte tradit, eam fuisse Cleopatram, sed eamdem a parentibus dictam esse Alcyonem, quia mater Alcyonis fatum habuerit. — *Supremo*, moriente.

525. *Alta iacet* etc.) Ante hunc versum olim legebatur, *Paulatim cana prunam velante favilla*, quem expunxit Heinsius, tam auctoritate primi Palatini, et aliorum quatuor, qui eum in margine adscriptum habent, quam propter ingratam τοῦ *paulatim* repetitionem. — Versum quem respuit Heinsius habent nostri Regii A et B, non in margine, non a manu secunda, et sine ulla nota qua eum librariis suspectum fuisse indicaretur. Nemo, nisi ab Ovidiano carmine alienus, non confitebitur huiuscemodi repetitiones frequentissimas apud hunc poëtam occurrere; et paene restitui hunc versum qualem habet codex A: *Paulatim prunam cana velante favilla.* Lem. — *Alta*, clara et flore suo superbiens, *iacet*, afflicta est. — *Planguntur*, plangunt se, sua pectora. Editiones antiquiores habent: *Plangunt ora simul matres Calydonides: Oeneus* etc. Heinsius de suo dedit *planguntur*, ductuque primi Medicei et Spirensis, *Eveninae.* — Codex noster A, *Plangunt ora simul matres Calidonides, Heheu!* Codex B male, *Plangunt hunc matres Calidonides: Oeneus atque Pulvere* etc. — *Eveninae*, ab Eveno fluvio, iuxta quem Calydon sita. Plin. IV, 2. Marpissa

Pulvere canitiem genitor, vultusque seniles
Foedat humi fusus; spatiosumque increpat aevum.
Nam de matre manus, diri sibi conscia facti,
Exegit poenas, acto per viscera ferro.
Non mihi si centum Deus ora sonantia linguis,
Ingeniumque capax, totumque Helicona dedisset;
Tristia persequerer miserarum dicta sororum:
Immemores decoris liventia pectora tundunt;
Dumque manet corpus, corpus refoventque foventque:
Oscula dant ipsi, posito dant oscula lecto.
Post cinerem, cineres haustos ad pectora pressant:
Adfusaeque iacent tumulo; signataque saxa

Εὐηνίνη est apud Homer. Il. I, 553.

529. *Foedat* graviter pro adspergit. Summus luctus describitur. *Canities* et *vultus seniles* valent ad miserationem faciendam.

531. *acto per viscera ferro*) Iuxta alios laqueo vitam finivit. Vide Munkerum ad Hygini fab. 174. Nil definit Hyginus: *moerens in luctu decessit.*

532. *si centum Deus* etc.) Sic res arduas exprimunt poëtae, Virgilius, Georg. II, 42; Aeneid. VI, 625; Hostius apud Macrob. VI, 3; Persius Sat. V, 1, 26; Claudian. in Cons. Olyb. et Prob. 55, qui omnes secuti sunt Hom. Il. B, 488: Πληθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ' ὀνομήνω, Οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν, Φωνὴ δ' ἄῤῥηκτος etc. Sed Noster in re leviore parum feliciter haec adhibuit. Heinsius e Florentino S. Marci, Neapolitano, Berneggeriano, invexit *linguae*, ut eum τῷ *ingeniumque* coniungeretur; quod est durissimum. Revocavi igitur vulgatam lectionem et interpunctionem.

535. *decus*, cura et ornatus corporis. — *Liventia*, ut liveant. — *Refoventque*: vid. ad vs. 163; et de *fovere* ad II, 339: quem locum omnem cum hoc conferas. — *Lecto*, feretro: etiam graece κλίνη. Vid. Kirchmannum de funeribus II, 9. — *Oscula ipsi, oscula lecto*; sic distingue: oscula dant *ipsi*, id est Meleagro seu corpori, posito oscula dant *lecto*; ut alterum *oscula* ad corpus, alterum ad lectum referatur. Lem.

538. *Post cinerem*, postquam combustus erat. Sed amat Ovidius huiusmodi repetitiones, *Post cinerem, cineres* etc. — *Pressant*, saepius premunt. Imitatus est Silius VIII, 129: *Cui cinerem orbatae pressant ad pectora matres.* — *Haustos*, collectos, ut IX, 35, *haustus pulvis*. Similia lamenta et eadem fere verba habes XIII, 424. — *Adfusae*; vid. ad III, 438. — *Signataque saxa nomine.* Sic e tertio Leidensi et altero Thuani dedit Burmannus pro *signataque saxo nomina* (quod etiam habent nostri Regii); quia saxum signatur nomine, non aeque recte nomen saxo. — Etiamsi nostris codicibus non fulti, attamen Burmanno adhaeremus, quia iam in libro II, 326, *signant hoc carmine saxum*; et infra XV, 169, *novis fragilis*

Nomine complexae, lacrymas in nomine fundunt.
Quas Parthaoniae tandem Letoia clade
Exsatiata domus, praeter Gorgenque, nurumque
Nobilis Alcmenae, natis in corpore pennis
Adlevat; et longas per brachia porrigit alas;
Corneaque ora facit; versasque per aëra mittit.
V. Interea Theseus sociati parte laboris
Functus, Erechtheas Tritonidos ibat ad arces.
Clausit iter, fecitque moras Achelous eunti,

signatur cera figuris. Lem. — *Fundere in nomine* recte dici docet Burmannus.

541. *Parthaonis* filius Oeneus. — *Gorge* nupserat Andraemoni, Deianira Herculi, et sic *nurus Alcmenae*. Has duas etiam Hyginus et Nicander exceperunt. Secundum hunc Baccho deprecante iis natura sua relicta. — *Adlevat*, aves esse iussit: Claudian. 18, 295: *Elevat hanc plumis, squamis hanc fabula vestit.* Aves illas Noster parum perspicue notavit. Intelligi eas, quae Linn. Numidae Meleagrides, docet Schneider. ad Aeliani Histor. Animal. IV, 42. Caeterum variae res omnis huius fabulae Calydoniae in nummis et aliis monumentis expressae sunt a Veteribus. Collegit illa omnia Begerus in libro, *Meleagrides et Aetolia ex numismate*, inspersis marboribus quibusdam.

546–610. *Origo insularum, quas Achelous fecerat, Echinadum et Perimeles.* Ac *Echinades* quidem insulae asperae et incultae, unde et iis nomen inditum, non longe aberant ab ostio Acheloi: Strabo lib. X, pag. 453; Thucydides II, pag. 171; et ab Acheloi alluvione natae credebantur: Plinius II, 85; Dionys. Perieg. vers. 433 sqq. Causam, cur non cohaererant cum terra continente, Pausanias Arcad. pag. 647, reddit hanc: quum Aetolia, pulsis Aetolis, inculta iaceret, Acheloum desiisse limum et sordes advehere, quibus Aechinades annecterentur terrae continenti. Sed apud mythicos Achelous, iratus ideo, quod a nymphis posthaberetur Diis rusticis, eas efficit; et sic haec fabula commode annectitur superiori, in qua Diana similem ob causam irascebatur. — *Sociati pars laboris;* pars virilis laboris. Nondum dimittit *Thesea*, sed plures rebus eius fabulas annectit, quamquam non satis feliciter. Etenim *Acheloum*, qui e Pindo effusus ab occasu Aetoliam dirimebat ab Acarnanibus, obiicit Theseo Calydone Athenas redeunti. — *Erechtheas;* primus Moreti, primus Gronovii, excerpta Mureti, secundus Palatinus et duodecim alii, *Erichthonias*, quod non displicet Heinsio; nam et alii ab Erichtonio rege urbem Atheniensium nominarunt. Regius noster A, cum pluribus ab Heinsio notatis, *Erichthoias;* codex B, cum duobus, teste eodem, *Eritheidas* — *Arces;* urbem: vid. ad VII, 54. Athenas hic duplici epitheto insignitas male ait *Gierig:* nam *Tritonidos* non est epitheton. Lem.

548. *Clausit;* vid. ad VI, 572. — De *tectis* fluviorum vid. ad I, 574.

Imbre tumens: « Succede meis, ait, inclyte, tectis,
Cecropida; nec te committe rapacibus undis.
Ferre trabes* solidas, obliquaque volvere magno
Murmure saxa solent: vidi contermina ripae
Cum gregibus stabula alta trahi; nec fortibus illic
Profuit armentis, nec equis velocibus esse:
Multa quoque hic torrens, nivibus de monte solutis,
Corpora turbineo iuvenilia vortice mersit.
Tutior est requies, solito dum flumina currant
Limite, dum tenues capiat suus alveus undas. »
Adnuit Aegides: « Vtarque, Acheloë, domoque
Consilioque tuo, » respondit; et usus utroque est.
Pumice multicavo, nec levibus atria tophis
Structa subit: molli tellus erat humida musco;

Acheloi tectum internum ipse mox describit. *Succedunt tectis*, qui eo devertunt. Suavis est haec et invitatio et inde orta sermocinatio, quae pertinet ad lib. IX Metam. 96, ubi hospites discedunt, non exspectata fluminis pace.

551. *Ferre trabes* etc.) In fluminis tumentis descriptione Nostro praeiverunt Lucretius I, 182, 290; Virgil. Aen. II, 305–7, et 496 seqq. Apta haec ad deterrendum. — Saxa, quae *obliqua* feruntur, angulis suis maiore vi prosternunt obvia. Quum Iunianus habeat *oblataque*, Heinsius coniicit *obstrataqua*, vel *obstructaque*, ut III, 570; sed ibi sermo de saxis cursum fluvii impedientibus. Regii nostri, *obliquaqua*. — *Vidi*; confer V, 569. — *Stabula alta trahi*; conf. V, 627: pro *trahi*, sic Veteres *rapi*; at *trahi* exquisitius, et bene de fluviis rapacibus. Etiam Virgilius, dicto loco, *cum stabulis armenta trahit*. — *Nec fortibus* etc. ut I, 305.

556. *turbineo vortice*; in modum turbinis se volvente. Lem. — *Solito dum limite currant*; dum intra ripas, aquis imminutis, se recipiant. Lem.

558. *suus*, iis a natura adsignatus. — *Tenuis*, exigua.

561. *multicavo*) Cumulavit Ovidius in hac fabula vocabula nova. Ex eo genere paulo ante erat *turbineus*: hic habemus *multicavus*, et mox, *lacunare*, facere lacunar: quod verbum fuit ignotum librariis, nam omnes codices habent *lacus nabant*, aut *lacu nabant*. Regius noster A, *lacus nabant*; Codex B, uno verbo, *lacunabant*. Lacunar, φάτνωμα, tectum, in quo caelati erant loculi, qui lacunm similitudinam habebant, quos *laquei*, id est, marginea eminentiores cingebant, unde idem et *laquear* dicitur. Beatorum quidem hominum lacunaria ornata erant eburno, auro, gemmis adeo (videatur Plutarchus Apophth. Lac. XII, n. 94); sed fluvii ornamenta sunt conchae et murices. — Paulo ante *nec levibus*, asperis. — De *pumice* et *tophis* vid. ad III, 160. In Cyrenes

Summa lacunabant alterno murice conchae.
Iamque duas lucis partes Hyperione menso,
Discubuere toris Theseus comitesque laborum:
Hac Ixionides, illa Troezenius heros
Parte Lelex, raris iam sparsus tempora canis;
Quosque alios parili fuerat dignatus honore
Amnis Acarnanum, laetissimus hospite tanto.
Protinus adpositas nudae vestigia Nymphae
Instruxere epulis mensas; dapibusque remotis,
In gemma posuere merum: tum maximus heros,
Aequora prospiciens oculis subiecta, « Quis, inquit,
Ille locus? digitoque ostendit, et, insula nomen
Quod gerat illa, doce; quamquam non una videtur.»
Amnis ad haec, « Non est, inquit, quod cernimus, unum;
Quinque iacent terrae: spatium discrimina fallit.

thalamo Virgil. Georg. IV, 374, *pendentia pumice tecta.*

564. *Metiri* poëtis est mediom transire, percurrere. Igitur Sol metitur coelum, hoc loco, *lucem*, sive diem. — *Duas partes*; horam diei nooam designat, qua etiam apud Romanos coenae initium. — *Discumbere* et *toris* et *super toris* dixit Virg. Aen. I, 700, 708. — *Ixionides*, Pirithous vs. 403. — *Troezenius heros* non est, ut *Rode* putabat, Theseos, sed *Lelex*, qui supra, vs. 312, *Naryeius* vocatur. Lenzio videtur a Locrensibus *Troezenas* migrasse. E vers. 622 videmos, eum iam olim vixisse apud *Pittheum*, Troezeoiorum regem. Forte *Troezen*, Pitthei frater, cuios e filia Aethra nepos Theseus (Pausanias p. 182 sqq.), fuit eius pater. Sic Thesea genere proxime attingebat, eumque comitabatur redeuntem. Hi tres in uno toro accubuere ita, nt Theseus medium locum teneret. — *Parili*, pro *pari*, nt saepe apud Ovidium. — *Hospite tanto*; lunianos, *hospite terno*, qnod probat Heinsius: male; nam plores aderant; et Achelous Theseo hospite laetabatur, immo per omoem hunc locum Thesei dignitas eminet.

570. *Protinus adpositas*; plurimi, *adpositis*; nostri Regii, *adpositas*. Et meosae et epulae dicuntur adponi. Vide Burmannum. — *Vestigia*, pedes: *nudi vestigia*, γυμνόποδες. Erat autem ἀνυποδησία reverentiae signum. Vide Spanhem. ad Callimachi hymn. ad Cer. 125. Et de hoc ministerio vide ad IX, 89. — *Posuere*, apposuere mensam secundam, in qua merum in *gemma*, pocolis gemmeis, seu crystallinis. Virg. Georg. II, 506, ut *gemma bibat*. Similiter autem in Cyrenes thalamo Nymphae ministrant, Georg. IV, 378. — *Tum maximus heros*; ita Regii nostri. Vous Leidensis et duo alii, *quum maximus heros*, quod Heinsio placebat; quam ob causam, nescio.

577. *spatium discrimina fallit*;

Quoque minus spretae factum mirere Dianae,
Naides hae fuerant; quae quum bis quinque iuvencos
Mactassent, rurisque Deos ad sacra vocassent,
Immemores nostri festas duxere choreas.
Intumui, quantusque feror, quum plurimus, unquam,
Tantus eram; pariterque animis immanis et undis,
A silvis silvas, et ab arvis arva revelli;
Cumque loco Nymphas, memores tum denique nostri,
In freta provolvi: fluctus nosterque marisque
Continuam diduxit humum, partesque resolvit
In totidem, mediis quot cernis Echinadas undis.
» Vt tamen ipse vides, procul, en procul una recessit
Insula grata mihi: Perimelen navita dicit.
Huic ego virgineum dilectae nomen ademi.
Quod pater Hippodamas aegre tulit, inque profundum

multi ex vetustioribus, *spatii discrimina fallit*, quod Heinsius commendabat, si cum Vrbinate *discrimine* reponeretur. Burmannus mallet *spatium discrimina tollit;* quia Lovaniensis, *solvit.* Regius noster A, *spatii discrimina fallunt*: Codex B vulgatam habet. — *Spatium discrimina fallit*, elegans locutio, quae non debebat tentari; longa distantia facit, ut discrimina non animadvertantur, ut non discretae sed una insula esse videatur. Supra VI, 60; et Horat. II, Sat. 2, 12, *studio fallente laborem.*

580. *ad sacra vocassent*; vide ad vs. 265: Horatius I, Od. 30, 2, *vocans ture te multo Glycera.* Haec est *evocatio* Deorum. — *Immemores nostri.* Solebat Achelous aris coli a Graecis; Pausanias Att. p. 84 et 98. — *Choreas.* In sacris Veterum solemnis saltatio cum cantu. Itaque hoc loco *choreae* pro toto sacrificio. *Ducere choreas* primum de praesule, deinde omnino de saltantibus. Illud *intumui* graviter exaggerat, *quantusque* - *revelli.* — *Feruntur* fluvii, quum rapidi sunt; Burmannus: *ferri* enim saepe impetum et vim declarat. — *Animis*, ira. — *Animis immanis et undis*; unus Mediceus, *immanis et undas*, quod Heinsio arridebat, dummodo *animos* legeretur. Regii nostri nihil mutant.

585. *memores tum denique nostri;* tum demum intellexerunt, quem per ludibrium de Diis agrestibus inhonoratum praeteriissent. LEM. — *Provolvi*; Balliot. et Thuan. *pervolvi;* Menardi, *devolvi*, quod rapiditati convenientius Burmannus putabat. Regii nostri, *provolvi.* Virgil. Aeneid. X, 555, *truncum provolvens.* — *Continuam*, continentem terram, *diduxit*, divisit, distraxit.

589. *recessisse* eleganter dicuntur quae longius remota sunt. — Secundum Apollodorum I, 7, 3, *Perimede* (non *Perimele*) uxor Acheloi, quae ei Hippodamanta et Orestem pepe-

Propulit e scopulo pariturae corpora natae.
Excepi, nantemque ferens; « O proxima coelo
Regna vagae, dixi, sortite, Tridentifer, undae,
In quo desinimus, quo sacri currimus amnes,
Huc ades, atque audi placidus, Neptune, precantem.
Huic ego, quam porto, nocui: si mitis et aequus,
Si pater Hippodamas, aut si minus impius esset,
Debuit illius misereri, ignoscere nobis.
Adfer opem; mersaeque, precor, feritate paterna
Da, Neptune, locum: vel sit locus ipsa licebit;
Hunc quoque complectar.» Movit caput aequoreus rex,
Concussitque suis omnes adsensibus undas:

rit. — *Navita dicit;* conf. IX, 228.

593. *pariturae*, pro *periturae* (quod habent quidem Regii nostri ambo) ex uno Leidensi et altero Twisdenio dedit Heinsius: viderint periti. Lem.

594. *O proxima coelo* etc.) Confer cum hoc loco IV, 532, ubi similes ad Neptunum preces: *O numen aquarum, Proxima cui coelo cessit, Neptune, potestas;* unde apparet male hoc loco librarios *coelo* mutasse in *terrae* (quod quidem habet codex noster Regius A; et codex B non multo melius dat *mundi*) ut primus vidit Accursius, uno suo codice. — In verbis *In quo-amnes* sane est redundantia quaedam; neque tamen illa, nisi innumera optimorum poëtarum loca mutare velimus, sollicitanda, quamquam ingeniosa est Burmanni coniectura *quot sacri.*

597. *Huc ades* etc.) Hunc versum spurium iudicat, et eum qui mox sequebatur, *Cui quondam tellus clausa est feritate paterna*, delevit Heinsius auctoritate unius Vossiani. Plures, nempe secundus Palatinus, primus Moreti et octo alii, proxime sequentem versum *Huic ego* etc. non agnoscunt, improbante Burmanno. Ego versum *Huc ades* etc. ineptum adeoque tollendum censeo. — Regius noster A respuit versus quinque 596–600; quos manus secunda margini inscripsit, una cum versu certe reiiciendo *Cui quondam* etc. Hunc autem posuit post versum *Debuit illius* etc.: ea transpositione glossator manifestam dedit sui imperitiam, iunctis duobus versibus qui haberent insulsam repetitionem vocabul. *feritate paterna.* Etiamsi codex B eosdem quinque versus uncis incluserit, tanquam praesente nota suspicionis signatos, non video tamen cur reiiciantur, quum sententiae omnino eos repugnare dici non possit. Lem.

603. *Hunc quoque complectar*; Burmannus mallet *Sic quoque*, sine causa. Heinsius qui *hanc* ex vetustioribus invexit, explicabat, postquam in insulam erit conversa. — Regius A, *Hunc quoque*; Regius B, *Hanc quoque.* — *Complectar*, undis meis alluam. — *Movit-concussitque* etc. instar Iovis, I, 179. — *Movit caput*, idem quod, annuit precibus. Lem.

Extimuit Nymphe; nabat tamen: ipse natantis
Pectora tangebam trepido salientia motu:
Dumque ea contrecto, totum durescere sensi
Corpus, et inducta condi praecordia terra.
Dum loquor, amplexa est artus nova terra natantes,
Et gravis increvit mutatis insula membris.»
VI. Amnis ab his tacuit: factum mirabile cunctos
Moverat: irridet credentes; utque Deorum
Spretor erat, mentisque ferox Ixione natus;

605. *Extimuit Nymphe* etc.) Heinsio hic versus et tres sequentes delendi videntur aut saltem duo 609 et 610 (vide infra notam 608), ne bis idem dicatur. Burmannus admonet, 604, 605 et 606 abesse a Francofurtensi, et duos sequentes fuisse margini adscriptos. — Sex versus, de quibus agitur, resecat codex Regius A, et uncis notavit Codex B. — *Tangebam*; Ambrosianus et unus Mediceus, *mulcebam*, quod amanti aptius iudicat Burmannus. Immo tam periculoso tempore, *tangebat* potius amplexu pectora. — Codex Regius B, qui, ut diximus, hos versus inclusos uncis habet, dat *tangebam*. — *Dumque ea contrecto*; duo Leidenses, *contracto*, quam scripturam sunt qui putent meliorem. Regii nostri, *contrecto*. — *Totum durescere*; codex Sixii, *tactum durescere*, approbante Burmanno, ut sit Ovidiana repetitio. Nostri Regii, *totum*.

608. *conduntur* et ea, quae in aliam formam transeunt; vide ad IX, 389. — Equidem arbitror, vs. 609 et 610 *Dum loquor – membris* esse resecandos; nam priores quatuor multo elegantiores sunt. Quod duo ex iis absunt a Francofurtensi codice, et sqq. duo in margine adscripti, id nihil in hac causa decernit; potuerunt aut a festinante librario omitti, aut ab eo, qui postremos versus genuinos putaret, ut ego sentio. Lem.

611–724. *Philemon et Baucis.* Iupiter et Mercurius Phrygiam peragrantes, accipiuntur a Philemone et Baucide, pauperrimis hominibus. Quam ob causam casa eorum mutatur in templum, ipsi fiunt antistites istius templi; et quum vitae finis instaret, ambo simul mutantur in arbores. Vt Menecrates Xanthius Lyciacas fabulas collegerat, unde VI, 313 sqq. una repetita est, sic alius scriptor potuit Phrygias tractare, quarum pars haec nostra est. Eam vero Ovidius copiosissime suavissimeque exornavit. Ruhnkenius ad Callimachi fragmenta, p. 580, eum suspicatur multa ex Callimachi Hecala mutuatum esse, quae et ipsa fuerat anus paupercula, sed hospitalitate insignis. Hyriei fabula huic nostrae similis narratur Fast. V, 499 sqq. — *Ab his*, post haec. — *Factum*, ut vs. 578 et 726: non igitur erat, cur Heinsius *fatum* suaderet. Regii nostri, *factum*. — *Moverat*, admiratione et metu Deorum impleverat. — *Spretor Deorum* erat ad exemplum Ixionis patris et Phlegyae avi. Et talis etiam *mentis ferox*, mente feroci, esse solet. — *Vt* ponitur, quum causa rei ex moribus ali-

« Ficta refers, nimiumque putas, Acheloë, potentes
Esse Deos, dixit, si dant adimuntque figuras. »
Obstupuere omnes; nec talia dicta probarunt:
Ante omnesque Lelex, animo maturus et aevo,
Sic ait: « Immensa est, finemque potentia coeli
Non habet, et quidquid Superi voluere, peractum est;
Quoque minus dubites, tiliae contermina quercus
Collibus est Phrygiis, modico circumdata muro.
Ipse locum vidi: nam me Pelopeia Pittheus
Misit in arva, suo quondam regnata parenti.
Haud procul hinc stagnum; tellus habitabilis olim;
Nunc celebres mergis fulicisque palustribus undae.
Iupiter huc, specie mortali, cumque parente
Venit Atlantiades positis caducifer alis.

cuius repetitur. — *Ixione natus*; Ixionis filius ex Centaurorum genere, qui Superum contemtores inducuntur a poëtis ut et Cyclopes. Lem. — *Si dant*; si eos putas dare posse.

616. *Obstupuere*; unus Mediceus, *obstrepuere*, quod, quia indignationem indicat, optimum videtur Burmanno. Regii A et B, *obstupuere*. — Hic adfectus amicis conviventibus melius convenire videtur, quam indignatio surgendo reclamandoque prodita, quae est in altera lectione Burmanno probata.

617. *animo maturus et aevo*, vir gravis et constante aetate, frequens senis descriptio. Heinsius malit *animi et aevi*. Utrumque poetis in usu; confer Aeneid. V, 43; IX, 246. Hinc quovis loco MSS. consensus premendus. Talem autem senem metus Deorum maxime decet. — *Sic ait*, quum fere sermonis clausula sit, hic in principio orationis offendit Burmannum qui malit, *Vis, ait*; namque *vim* et *potestatem* Deorum sic iunxisse etiam Cicero videtur. Sed frustra haec monuit: *Sic ait* in principio etiam X, 17; XIII, 539: *Atque ait*, V, 489.

620. *tiliae contermina quercus* etc.) Monumentum facti, quo commemorato fides fit fabulae. — *Circumdari muro* solebant loca sancta et memorabilia. — *Ipse* etc. confer VI, 320 sqq. — *Pelops*, Pitthei pater, filius fuit et successor Tantali, regis Phrygiae, quae inde *Pelopeia arva*. Is regno paterno pulsus ab Ilo, in Graeciam venit tempore Acrisii, et nomen dedit Peloponneso. Vide Marsham. Chron. p. 286. — *Suo parenti*, Pelopi; nam Pittheus, ut notum est, et Troezen Pelopis filii fuere. Lem.

625. *palustribus*; confer Virgilium Georg. I, 361 sqq., ubi *marinae fulicae*; quo loco et ipsae cum *mergis* coniunguntur, de quibus XI, 793 sqq. — *Iupiter* in terris ambulans *Mercurium* secum ducere solebat. Ambos sic et Hyrieus hospitio excepit. Fast. dicto loco; Hyginus P. A.

Mille domos adiere, locum requiemque petentes;
Mille domos clausere serae: tamen una recepit,
Parva quidem, stipulis et canna tecta palustri:
Sed pia Baucis anus, parilique aetate Philemon
Illa sunt annis iuncti iuvenilibus; illa
Consenuere casa; paupertatemque fatendo
Effecere levem, nec iniqua mente ferendam.
Nec refert, dominos illic, famulosne requiras;
Tota domus duo sunt; îdem parentque iubentque.
Ergo ubi caelicolae parvos tetigere penates,
Submissoque humiles intrarunt vertice postes,
Membra senex posito iussit relevare sedili;
Quo superiniecit textum rude sedula Baucis.
Inde foco tepidum cinerem dimovit, et ignes

II, 34. Inde intel. Act. XIV, 12. — *Sera*, obex, μοχλὸς, lignum ferratum et vecti simile, quod oppositum foribus non sinebat eas aperiri.

630. *Parva quidem* etc.) Sequitur locus praestantissimus, quo casa, supellex, epulum pauperculorum hominum, eorumque eximia hospitalitas ita describitur, ut res sensibus subiecta videatur, et lector facile moveatur pietate hospitum. — *Stipulis*; Fast. VI, 261: *Quae nunc aere vides, stipula tunc tecta videres*. *Stipulae* autem sunt stramina, vs. 701. Veteres enim messores aristas tantum cum exigua calami parte demebant, et stipulas alio tempore metebant. Virg. Georg. I, 289. — *Tecta*; Priceus et Heinsius coniiciunt *texta*, ut tota casula inde constructa. — *Baucidis* nomen in proverbium abiit, et pro quavis anu paupercula, eademque pia, est positum. Persius Sat. IV, 21. — *Illa sunt* etc. Claudianus epigram. II, 1: *Felix, qui patris aevum transegit in agris, Ipsa domus puerum quem videt, ipsa senem: Qui baculo nitens, in qua reptavit arena, Unius numerat secula longa casae*. — *Paupertatemque fatendo*; Codex B habet *ferendo*. — Dum victu et cultu paupertatem *fatebantur* (quod omnis hic locus declarat) suoque habitu vitam degebant, paupertatem fecerunt *non iniqua mente ferendam*, id est, tolerabilem. Qui contra pauper potentem imitatur divitisque nomen adfectat, magnum sibi imponit onus. In dissimili re, Amor. I, 21: *Acrius invitos multoque ferocius urget, Quam qui servitium ferre fatentur, Amor*. — Mox ingeniose et iucunde: non habebant servos ancillasque. *Tota domus* etc. Vide ad I, 353.

637. *tangere penates*, ut *tangere portus*, eo pervenire. — Mox graphice *submissoque* etc. — *Quo superiniecit*; Burmannus coniicit *Quoi*, id est, cui. — *Textum*, stragulum. — Ignis excitationem Virgil. Aeneid. I, 174, eadem prope diligentia describit. Idem Aeneid. VIII, 410, de muliere

Suscitat hesternos; foliisque et cortice sicco
Nutrit; et ad flammas anima producit anili;
Multifidasque faces, ramaliaque arida tecto
Detulit, et minuit, parvoque admovit aheno;
Quodque suus coniux riguo collegerat horto,
Truncat olus foliis: furca levat ille bicorni
Sordida terga suis, nigro pendentia tigno;
Servatoque diu resecat de tergore partem
Exiguam; sectamque domat ferventibus undis.
Interea medias fallunt sermonibus horas;
Sentirique moram prohibent: erat alveus illic
Fagineus, curva clavo suspensus ab ansa;

bene mane ad opus surgente, *cinerem et sopitos suscitat ignes*; Noster Fast. V, 506: *Ignis in hesterno stipite parvus erat. Ipse genu posito flammas exsuscitat aura, et promit quassas comminuitque faces.* — *Cortice sicco*; unus Bononiensis, *vimine sicco*, non male, iudice Burmanno. Regii nostri, *cortice.* — *Anima producit anili* exquisitius quam spiritu suscitat debili. Ita Tacitus Ann. VI, 9: Vestilius *senili manu* ferrum tentat. — *Multifidas*, in multas partes scissas. — *Faces* iam supra VII, 259 legimus. Heinsius putat hic esse faces concisas in frusta, qualia sarmenta *taedae schidiae* appellantur a Vitruvio VII, 10. Male; namque additur *minuit*, id est, frangit et in frusta concidit, quod verbum ad faces non minus, quam ad *ramalia* (id est, ramos aridos, unde Pers. V, 59, membra fracta senum commode ita appellat) referendum. — *Tecto detulit.* Callimachus fragment. Hec. παλαίθετα κᾶλα καθῆρει, *vetusta ligna detraxit.*

647. *Truncat olus foliis*, folia decerpit oleri. Sequentia bene illustravit Heinsius. Describitur carnarium, ubi carnes siccandae suspendebantur; erat foco proximum, adeoque fumo expositum; inde carnes *furca* deferebantur. Conferatur Petronius Satyr. cap. 135. — *Sordida*; Gebhardus malebat *torrida*, id est, fumo siccata; nam in uno MS. erat *horrida*. Regii nostri, *sordida*. Posset et legi, *fumida*, quomodo Horatius Satyr. II, 11, *fumosae pedem pernae*; sed vulgatum non est temere mutandum. L. — *Sordida*, fumosa: Silius VI, 320, *sordentia fumo frena.* Illustrationi inserviunt etiam loca haec. Iuven. XI, 82: *Sicci terga suis rara pendentia crate*; Petronius cap. 136: *Praeterea quae fumoso suspensa tigillo Conservabat opes humilis casa.*

651. *medias horas*, quae effluebant, dum epulum parabatur, ut in libro IV, 167, *medium tempus.* Has horas *fallunt* seduli hospites *sermonibus*, sermones gratos instituunt cum Diis, ne tempora longa iis videantur. Non erat, cur Burmann. suaderet *mediis.*

652. *alveus*, labrum, solium balneare. — *Ab ansa*, ope ansae. *Ab* instrumentum indicat, quo aliquid fit. — *Fovendos* melius puto quam la-

Is tepidis impletur aquis; artusque fovendos
Accipit: in medio torus est de mollibus ulvis
Impositus lecto, sponda pedibusque salignis:
Vestibus hunc velant, quas non nisi tempore festo
Sternere consuerant; sed et haec vilisque vetusque
Vestis erat, lecto non indignanda saligno.
Adcubuere Dei: mensam succincta tremensque
Ponit anus; mensae sed erat pes tertius impar;
Testa parem fecit: quae postquam subdita clivum
Sustulit, aequatam mentae tersere virentes.
Ponitur hic bicolor sincerae bacca Minervae,

vandos; exprimit enim gratum teporem, quo pedes ex itinere fessi reficiuntur.

655. *Accipit*; codex Regius A, *suscipit.* — Non videt Heinsius quomodo *torus in medio* esse potuerit, qui locus mensae fuerit dandus. E duobus igitur versibus, quos MSS. nonnulli habent (vide finem notae) facit unum hunc, *Accipit. Inde torum sternunt de mollibus ulvis Impositum lecto* etc. At *in medio esse* hoc loco, ut saepe, nihil aliud significat, nisi, adesse. Etiam XI, 610, *At medio torus est.* Vide et ad Plinium III, Ep. 20, 4. — *Torus*, pulvinus, qui imponitur spondae. Is plumis confertus esse solebat, XI, 610; sed in hac domo, ulvis. Apud Hyrieum Dii *flumineam lino celantibus ulvam*, *Sic quoque non altis incubuere toris.* — *Salignis*, quum ditiorum lectuli pedes haberent eburneos. — Post hunc versum 656, multi inserunt, *Concutiuntque* (aut *consternuntque*, *constituuntque*, *conficiuntque*) *torum de molli fluminis ulva.* Hunc versum non agnoscunt recte nostri Regii. Lem.

657. *Vestibus*, stragulis. — *Velare* solemne in hac re. — *Quas non* etc. Trist. V, 5, 7, *quae semel toto vestis sumitur anno*; Tibull. II, 2, 7, *vestis seposita.* — *Vetus*, obsoleta. — *Non indignanda*; unus Ciofani, Capran. Vaticanus, Cantabr. secundus, tertius Palatinus et decem alii, *sed non indigna.* Primus Gronovian. et unus Heinsii, *tamen haud indigna.* Regii nostri habent vulgatam. — *Non indignanda*, quae non habebat cur lecto indignaretur, ei conveniens. Aliter apud Virgilium Aeneid. I, 697, *aulaeis iam se regina superbis Aurea composuit sponda.*

660. *succincta*, adeoque sedula; IX, 89. Horat. Sat. II, 6, 107, de mure urbano, *veluti succinctus cursitat hospes.* — *Tripes mensa* erat in supellectile pauperiorum hominum; Hor. Sat. I, 3, 13, ubi vide Interpretes. — *Sustulit*, inaequalitatem abstulit, *pedi* submissa testa. Lem. — Plerumque spongia tergi mensa solebat, nunc *menta*, de qua vide X, 729. — *Tersere*; codex A, *exstersere.* Lem.

664. *Ponitur hic bicolor* etc.) Has epulas suo modo poeta instruxit, ita quidem, ut frugalitatis et eximiae liberalitatis societatem in his senibus commendaret. Multos igitur cibos ap-

Conditaque in liquida corna autumnalia faece,
Intubaque, et radix, et lactis massa coacti,
Ovaque non acri leviter versata favilla;
Omnia fictilibus: post haec caelatus eadem
Sistitur argilla crater; fabricataque fago

ponit, sed inemtos omnes, eorumque missus facit tres. — *Sincera Minerva* quae sit, disputatur. Crispinus interpretatur castam. Heinsius baccam recentem, et nullo sale aut muria conditam; nam etiam apud Columellam XI, 50, *sincerum* et *quod salem recepit*, sibi opponi. Burmannus intelligit, non laesam, incorruptam; nam apud Nostrum in Nuce vs. 22, esse, *laesa bacca*; et apud Suetonium in Aug. 40, *sincerum* opponitur *corrupto*. Invehitur in eum Schirachius ideo, quod de bacca interpretatus sit, quod Ovidius ad Minervam retulerit. Ipse cum Gesnero in Thesauro intelligit integram Minervam. At quid est integra Minerva? hoc amplius erat explicandum. Equidem arbitror, poëtam non Minervam Deam laudare voluisse, sed baccam adpositam describere, et retulisse, more poetis consueto, ad illam, quod erat referendum ad hanc. Capio igitur cum Heinsio de bacca non condita; nam mox opponuntur *corna condita*. — *Ponitur*, adponitur. — *Bicolor*, viridis et nigra. — *Corna*, quamquam lapidosa et in victu infelici, Aen. III, 649, numerata, condiri tamen solebant olivarum instar.

666. *Intubum* sativum, sive hortense, Linn. Cichorium Endivia. — Gallice *Endive*, quod forsan deductum fuerit ab *Intiba* quod dant Regii nostri Codices. Lem. Inde diversum intubum erraticum amaris fibris, Linn. Cichorium Intubus. — *Radix*, raphanus. — *Lac coactum*, uno verbo, *coagulum*, quod legitur Fast. IV, 354; confer infra XII, 436. — *Ova* apud Romanos fere semper in principio coenae.

668. *post haec caelatus* etc.) Post missum primum prima vina contra prisci aevi morem ponuntur. Sed hic et de lectione et de sensu laboramus. Olim legebatur, *caelatus eodem Sistitur argento crater*. Sed Heinsio displicebat et argenteus et caelatus crater in vasis Philemonis. Quum igitur in uno Palatino esset, *eodem argillo* in multis aliis MSS. autem pro interpretatione adscriptum esset *de argilla*, hoc recepit in contextum, et pro *caelatus* scribendum censet, *illatus*. Rigaltius contra ad Tertullian. de Cultib. femin. lib. I, cap. 2, tuetur antiquam lectionem putatque iocose hoc dictum esse, et e superioribus facile explicandum. Fruges omnes adponebantur in *fictilibus* vasis. Crater *eodem argento caelatus* ergo foret, nullo argento caelatus, aeque non argenteus et caelatus ac reliqua, quae praecesserant. In *caelata argilla* frustra haeretur. Etenim latiore sensu *caelare* omnino instrumento fabrili incidere, scalpere, radere. Virgilius Ecl. III, 37, ligneum poculum vocat *caelatum opus*, in quo vitis *torno* effecta. — De *eadem argilla* idem quod Rigaltius putant multi, quare *eodem argento* iocose dictum anteponunt. L. — *Fabricataque fago pocula*; Virgil. dicto loco, *pocula faginа*; Fast. d. l.

Pocula, qua cava sunt, flaventibus illita ceris.
Parva mora est; epulasque foci misere calentes:
Nec longae rursus referuntur vina senectae;
Dantque locum mensis paulum seducta secundis.
Hic nux, hic mixta est rugosis carica palmis,
Prunaque, et in patulis redolentia mala canistris,
Et de purpureis collectae vitibus uvae;
Candidus in medio favus est: super omnia vultus
Accessere boni, nec iners pauperque voluntas.
Interea, quoties haustum cratera repleri
Sponte sua, per seque vident succrescere vina,
Attoniti novitate pavent, manibusque supinis
Concipiunt Baucisque preces, timidusque Philemon,

apud Hyriea, *Terra rubens crater, pocula fagus erant.* Tibullus I, 1, 38: *Dona nec e puris spernite fictilibus. Fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis Pocula, de facili compositque luto.* Idem I, 10, 8 de aureo seculo, *Faginus adstabat scyphus,* — *Qua cava sunt* etc. Theocrit. I, 27, βαθὺ κισσύβιον κεκλυσμένον ἁδέϊ καρῷ, profundum poculum dulci cera collutum.

671. *Parva mora est;* etc.) Secundus missus. — *Calentes*, nempe terga suis cum olere, de quo sup. 646. Vina post primum missum apposita et mox remota nunc *rursus referuntur*, secunda vice apponuntur. Erant autem *non longae senectae.* Contra Hyrieus, in cibis parcior, *Quae puer quondam primis diffuderat annis, Prodit fumoso condita vina cado.* Sed haec quoque vina *paulum*, in breve tempus, quamdiu mala cum uvis et palmis adstarent, *seducta* sunt. — Sprotii et duo alii pro *seducta* habent *subducta.* — *Mensis* pro *mensae.* — De *secunda* mensa vide ad IX, 89. Hic vs. 673, praecedenti praeponendus videtur Heinsio; sed male. Lem.

674. *rugosae*, quippe siccatae. — Pro *redolentia* (quod habent Regii nostri) Heinsius scribendum censebat *halantia;* olim coniiciebatur *ridentia*, frustra, nam *redolentia* bene commendat mala a leni et suavi odore. — In *canistris* apponi solebant et mala et panes. Homer. Od. A, 147. Aeneid. VIII, 180. — *Purpureis.* Vitibus tribuit, quod erat uvis tribuendum. — *Nec iners* etc. excellenter! *non iners* pertinet ad sedulitatem et ardorem, quo accipiebant hospites; *non pauper* ad liberalitatem, qua apponebant, quidquid habebant; et lautissimum epulum parassent, si modo potuissent. Etiam Hyrieus, Fast. 503, *vultum addidit* verbis.

679. *haustum*, exhaustum, quod exstat in plurimis MSS. sed ex interpretatione fluxit. *Hauriuntur* et ea, ex quibus hauritur. — *Per se.* Vide ad I, 102. — *Supinae manus*, quae extolluntur sic, ut palma sursum pateat, qui fuit habitus precantium;

Et veniam dapibus, nullisque paratibus orant.
Vnicus anser erat, minimae custodia villae,
Quem Dîs hospitibus domini mactare parabant:
Ille celer penna tardos aetate fatigat;
Eluditque diu; tandemque est visus ad ipsos
Confugisse Deos. Superi vetuere necari;
« Dîque sumus; meritasque luet vicinia poenas
Impia, dixerunt; vobis immunibus huius
Esse mali dabitur; modo vestra relinquite tecta;
Ac nostros comitate gradus; et in ardua montis
Ite simul. » Parent ambo, baculisque levati
Nituntur longo vestigia ponere clivo.
Tantum aberant summo, quantum semel ire sagitta
Missa potest; flexere oculos, et mersa palude

Lambinus ad Horatium III, Od. 23, 1. — *Concipere* nil nisi facere. — *Dapibus* etc. dapibus sine sumtu apparatis. — *Paratus*, apparatus, ut VI, 451.

684. *Vnicus anser erat* etc.) Hoc quoque pietatis signum commode memoratur, et imagine grata sensibus subiicitur, *celer tardos fatigat*, *eluditque diu*. Bene etiam additum *unicus*, quem, quia unum habebant, magni faciebant; vide ad III, 454. — *Custodia*, custos, ut XI, 599; XII, 148; sic *tutela* mox vs. 711: Columella VIII, 13: *Anser sollertiorem custodiam praebet, quam canis; nam clangore prodit insidiantem.* — *Eludere*, ut I, 692.

690. *huius*) Vnus Heinsii, *unis*, quod venustum Burmannus iudicat. Regii nostri, *huius*; et recte. Lem.

693. *Ite simul*, etc.) Olim edebatur: *Ite simul. Parent; et Dis praeeuntibus ambo Membra levant baculis; tardique senilibus annis Nituntur* etc.: versus medius in MSS. nonnullis manu recentiore adscriptus est margini. Primum Florentinus S. Marci sic exhibet: *Ite simul. Parent ambo, baculisque levatis*, et Spirensis rectius *levati*. Quum caetera additamenta nugatoria viderentur, Heinsius pro tribus versibus duo reposuit. — Codices nostri Regii A et B, a prima manu, veterem lectionem sine varietate ulla praebent; quae, pace doctissimi Heinsii, certe anteponenda est. Lem.

695. *Tantum aberant summo* etc.) Fast. III, 583: *nec longius abfuit inde, Quam quantum novies mittere funda potest.* Confer. Homer. Il. II, 589. — *Ire*, de volante sagitta et alibi.

696. *et mersa palude*) Post hunc versum rursus duo eiecti a Ciofano et Heinsio; sunt autem hi: *Mersa vident, quaeruntque suae pia culmina villae. Sola loca stabant; dum deflent fata locorum.* — Horum versuum prior tantum et a secunda manu margini codicis A inscriptus fuit; duos habet codex B: quum eis aequus sensus attribui possit, et certe priori

Caetera prospiciunt, tantum sua tecta manere.
Dumque ea mirantur, dum deflent fata suorum,
Illa vetus, dominis etiam casa parva duobus,
Vertitur in templum; furcas subiere columnae;
Stramina flavescunt, adopertaque marmore tellus,
Caelataeque fores, aurataque tecta videntur;
Talia quum placido Saturnius edidit ore:
« Dicite, iuste senex, et femina coniuge iusto
Digna, quid optetis. » Cum Baucide pauca locutus,
Iudicium Superis aperit commune Philemon:
« Esse sacerdotes, delubraque vestra tueri
Poscimus; et quoniam concordes egimus annos,
Auferat hora duos eadem, nec coniugis unquam
Busta meae videam; neu sim tumulandus ab illa. »

posterior non consentiat, recte deleverunt et Ciofanus et Heinsius. LEM.

699. *casa parva*) Pro *parva*, Innianus *pena*, quod ortum ex *plena* videtur, idque placebat Burmanno: *plena duobus*, tam angusta, ut vix duos caperet. Regii nostri, *parva*.

700. *furcas subiere columnae*) Seneca Ep. 90 de casis priscorum hominum, *Furcae utrinque suspensae fulciebant casam, spissatis ramalibus* etc. — *Stramina*, quibus tecta casa, *flavescunt*, in aurum mutantur. Tribuitur quidem *flavus* color et auro, ut IX, 688, in primis tamen straminibus ipsis. Itaque hoc loco e coniectura Capoferrei mallem *fulvescunt*; nam auri *fulva* natura; Plin. XXXIV, 2 s. 3. Sed restat alia difficultas. Mox rursus *aurata tecta* commemorantur. Olim haec verba alio ordine lecta sunt; Heinsius enim ait, ex fide optimorum codicum se ordinem verum restituisse. Lenzius igitur non male putat, Ovidium scripsisse, *Stramina flavescunt* (*fulvescunt*) *aurataque tecta videntur, Caelataeque fores, adopertaque marmore tellus.* Fores *caelatae* etiam in regia Solis II, 6. Post vers. 702 codex Regius A addit hunc: *Concipiunt Baucisque preces timidusque Philemon.* Quo versu cum praecedentibus sequentia forsan melius iungerentur: sed esset vitiosa repetitio; nam is est iam versus 682; quare non admittendum censui. LEM.

704. *iustitia* summa virtus, quae reliquas complectitur omnes. — E plurimis MSS. *Iudicium* revocandum putavi, quod Ciofanus paucorum auctoritate, non bene in *consilium* mutavit; namque *iudicium* eleganter dicitur quod consulto, deliberatione instituta, fit. Multi MSS. *indicium*, facili lapsu. — Etiam in Aeneid. VII, 443, *Deum effigies et templa tueri* de aedituo, νεωκόρῳ. Non optant illi opes immensas, sed moderata satis, ex pietate sua tam in Deos quam mutua. — *Poscere*, precari.

710. *tumulandus*, sepeliendus, ut supra VII. Saepe eo verbo Noster

Vota fides sequitur: templi tutela fuere,
Donec vita data est: annis aevoque soluti
Ante gradus sacros quum starent forte, locique
Inciperent casus, frondere Philemona Baucis,
Baucida conspexit senior frondere Philemon:
Iamque super gelidos crescente cacumine vultus,
Mutua, dum licuit, reddebant dicta; « Valeque,
O coniux, » dixere simul, simul abdita texit
Ora frutex: ostendit adhuc Tyaneius illic
Incola de gemino vicinos corpore truncos.
Haec mihi non vani, neque erat cur fallere vellent,
Narravere senes: equidem pendentia vidi
Serta super ramos; ponensque recentia, dixi:

utitur: usus eo est iam Catullus LXV, 153.

711. *fides sequitur*, quia fit, quod promiserant Dii. *Tutela*, tutores, antistites templi. Supra III, 617, *tutela prorae.* — *Soluti*, fracti. — *Annis aevoque* sane eodem redeunt; sed nil lucramur, si cum Heinsio *senioque* corrigimus. — *gradus* templi, de quibus vide ad I, 375. — *Inciperent* Burmannus dedit e septem MSS. Vulgo *narrarent.* Sic Regii nostri. — *Inciperent casus*, more aedituorum, qui peregrinis tradebant templi originem, sacra etc. — *Frondere*, frondescere, ut supra *patere* pro *patescere.* Fronduit autem Philemon in *quercum*, Baucis in *tiliam* vs. 620.

716. *gelidos* e Iuniano pro *geminos*, quod mox reperitur, amplexus est Burmannus. — Regii A et B, *geminos.*

719. *Tyaneius*; alii, *Fineius*, *Treneius*, *Thineyus*, *Tirinthius*, *Chineius*, *Tyreneus.* Nostri Regii, *Thirneius.* — *Tyaneius* haud dubie corruptum est. Tyana enim, urbs Cappadociae, remota nimis est, quam ut incola eius arbores Phrygias ostendere potuerit. Lenzius putat, rem accidisse in confinio Phrygiae et Cappadociae, adeoque communem fuisse utrique terrae. Hoc ferri posset, si modo constaret Ovidium *Tyaneius* dedisse. Sed MSS. mirum in modum hic variant, et ita, ut ex ista varietate vix quidquam certi elici possit. — Mox revocavi antiquiorem lectionem *gemino corpore*, quam Ciofanus ex Vaticano Statii et uno suo in *gemina arbore* mutaverat, approbante Burman. qui truncos tantum arborum restitisse putabat, amissis vetustate ramis. Immo *rami* mox diserte memorantur. *Trunci* ergo sunt arbores, quae Lelegis tempore integrae restabant, vs. 620, et repetitur hic, quod maxime in iis memorabile, factas esse e *gemino corpore.* — Regius noster A, *gemina arbore.*

721. *neque erat cur fallere vellent*) Unus Mediceus, *nec erant qui* etc. Codex Regius A, *nec erat cur*; Cod. B, *neque erat cur.*

723. *Sertis* aliisque donariis ornari solebant arbores, eaeque summa re-

« Cura pii Dîs sunt; et, qui coluere, coluntur. »
VII. Desierat; cunctosque et res et moverat auctor,
Thesea praecipue; quem facta audire volentem
Mira Deum, nixus cubito Calydonius amnis
Talibus adloquitur: « Sunt, o fortissime, quorum
Forma semel mota est; et in hoc renovamine mansit:
Sunt, quibus in plures ius est transire figuras;
Vt tibi, complexi terram maris incola, Proteu:
Nam modo te iuvenem, modo te videre leonem:
Nunc violentus aper; nunc, quem tetigisse timerent,
Anguis eras: modo te faciebant cornua taurum:
Saepe lapis poteras, arbor quoque saepe videri:
Interdum faciem liquidarum imitatus aquarum
Flumen eras; interdum undis contrarius ignis.

ligione colebantur a praeterenntibus, nec facile quisquam eas violabat manu aut securi. Vide Herald. ad Arnob. I, p. 22. — *Cura pii Dis sunt; et-coluntur.* Heinsius hunc versum ita correxit, quum antea vulgaretur: *Cura Deum Di sunt et-colantur*, codex A, sicuti castigatiores, *Cura Deum Di sunt et -coluntur*; Codex B habet antiquam. *Colit* Deus homines, quando curam eorum gerit. Cic. N. D. I, 41: *Cur Deos ab hominibus colendos dicas, quum Dii homines non colant?* Lactant. Epit. 27: *vitam hominum excolere, eosque ab omni malo tueri.*

725-884. *Proteus et Mestra.* Exponitur de iis, qui formam habebant ambiguam, hoc est, quibus licebat modo in hanc, modo in illam formam transire, in quibus *Proteus*, 725-737, et *Erisichthonis* filia. De *Proteo* locus classicus apud Homer. Odyss. Δ, 364 sqq. quem Virgilius Georg. IV, 387 sqq., et Noster XI, 254, expresserunt. Tam *ambiguum* autem, ut II, 9 vocatur, Deum finxerunt hand dubie prisci auctores, quibus placebat aquam esse principium omnium rerum; Orpheus hymn. 24. Vide Heynium ad Virg. dicto loco.

727. *nixus cubito*) Iacuerat in lectulo; nunc, quum narrare vult, se erigit. — *Renovamen* pro transformatione, aut nova forma, nove dictum. — *Ius*, potestas concessa. In iis Thetis transformis XI, 241 sqq. Nereus secundum Pherecydem in Schol. Apollon. IV, 1396.

731. *complexi* etc.) Homerus eum iuxta Pharum insulam collocat, Virgilius in Carpathio mari, ut adeo illud figmentum cum philosophemate, unde pendet, ex Aegypto originem traxisse videatur. Secundum Homerum Od. Δ, vs. 417, omnia tentat fieri, *ὅσσ' ἐπὶ γαῖαν Ερπετὰ γίνονται, καὶ ὕδωρ καὶ θεσπιδαὲς πῦρ*, et vers. 456, fit leo, draco, panthera, ingens sus, liquida aqua, arbor. — *Videri*, cerni. — *Interdum* etc. Virg. Georg. IV, 409 sqq.: *Aut acrem flammae so-*

» Nec minus Autolyci coniux, Erisichthone nata,
Iuris habet: pater huius erat, qui numina Divum
Sperneret, et nullos aris adoleret honores.
Ille etiam Cereale nemus violasse securi
Dicitur, et lucos ferro temerasse vetustos.

nitum dabit — aut in aquas tenues dilapsus abibit.

738. *Autolyci coniugem* Tzetzes ad Lycophr. vs. 410, et Lactant. in Argumento huius fabulae, *Mestram* vocant: Palaephatus cap. 24, *Metram*; Antoninus Liberalis cap. 17, *Hypermestram*. Pausanias vero, Arcad. p. 606, auctor est, Autolycum, Parnassi incolam, Mercurii, sive verius Daedalionis filium, uxorem habuisse Neaeram, Perei filiam. Quem dissensum ita componit Burman, ut Autolicum bis matrimonium iniisse dicat. De Autolyci fatis vide Hygini fabulas 200, 201. Sed in hac fabula notabilius est *Erisichthonis* facinus et *fames*, quam Mestrae metamorphosis. *Erisichthon* enim, Thessalus, Triopae filius, quum domum sibi struere vellet, arbores in luco vetusto et Cereri sacro caedit. Triopam hoc fecisse tradunt Herodes Attic. in Inscript. et Hyginus P. A. II, 14; vide tamen Salmasium ad illam Inscript. et Spanhem. ad Callimachi hymnum in Cer. vs. 24. A quo conatu quum nec prodigiis, nec precibus deterreri posset, Ceres irata ei iniicit diram famem, qua absumitur. Confer. Diodorus V, p. 331, in primisque Callimachus hymn. in Cer. vs. 23–116, qui et ipse fabulam copiuse enarravit. Hinc Scaliger poët. V, 8, utramque descriptionem ita comparavit, ut principatum deferret ad Ovidium; quam sententiam non probavit Ernesti. Is enim, in Excursu ad hymnum in Cer. subiecto, eam sub examen vocavit, docuitque iniquum fuisse iudicem Scaligerum in comparandis his descriptionibus. Ipse magis favere videtur Callimacho suo. Fortasse res ita expediri potest. Studet Callimachus summae simplicitati, quam postulat hymnorum ratio; Ovidius contra id agit, ut omnia ingenii sui luminibus exornet. Habet igitur uterque suas in suo genere virtutes; plures tamen et maiores, ut equidem arbitror, Ovidius.

739. *numina Divum*, Divos. — *Honores* dignius, quam sacrificia, quae adolentur in honorem Deorum; Virgilius Aeneid. I, 49, *aris imponat honorem*; Noster X, 681, *turis honorem*. — Pro *honores* plerique vetustiores, *odores*. Codex Regius B, *odorem*. At idem Virgilius Aeneid. III, 547: *Iunoni Argivae iussos adolemus honores*. Lem.

741. *Cereale nemus*) Iuxta Dotium, urbem Thessaliae, prisci incolae *Cereri* consacraverant *nemus*, quod copiosius describitur a Callimacho vs. 27–30: quam descriptionem a Nostro omissam esse propterea, quod iam alio loco ea exornatione usus sit, Ernesti monet. *Violare* et *temerare* impietatem declarant Erisichthonis, qua caedebat arbores sacras, quod summum nefas. De verbo *temerare* ad II, 592. *Templum* Cereris dirutum esse ab Erisichthone, tradit Hyginus P. A. II, 14, ex falsa haud dubie interpretatione vocis τέμενος, quod et templum et lucum Diis consecratum notat; vide Peri-

Stabat in his ingens annoso robore quercus,
Vna nemus: vittae mediam, memoresque tabellae,
Sertaque cingebant, voti argumenta potentis.
Saepe sub hac Dryades festas duxere choreas;
Saepe etiam, manibus nexis ex ordine, trunci
Circuiere modum: mensuraque roboris ulnas
Quinque ter implebat; nec non et caetera tanto
Silva sub hac, silva quanto iacet herba sub omni.
Non tamen idcirco ferrum Triopeius illa

zon. ad Ael. Var. Hist. VI, 1, p. 439

743. *quercus* magis placet Scaligero et Aunae Fabri, quam Callimachi αἴγειρος, id est populus nigra, quia haec sterilis, nec quidquam ad Cererem. Ernesti contra monet, quercum, si quis hoc urgere velit, non decere Cererem, quae dedocuerit homines vesci glandibus, et sterilitate per iram immissa cogat famem solari quercu. Addit, αἴγειρον vocabulum antiquiore sensu accipiendum pro arbore quacumque silvestri, praesertim grandiore. Nil refert, qualis arbor fuerit; et in magno luco varii generis arbores stetisse credibile est. — Eam arborem Callimachus breviter sic describit: μέγα δένδρεον, αἰθέρι κῦρον, id est, coelum tangens, quod bene altitudinem declarat. Sed Ovidius non minus eleganter amplitudinem exprimit: *Vna nemus*, tanta erat, ut nemus videri et dici possit. Sic etiam Heroid. XV, 159; Plinius Hist. Nat. XVI, 44: *Vicina luco est ilex et ipsa nobilis 34 pedum ambitu caudicis – silvamque sola facit.* Etiam Martialis IX, 61, *nemus* vocat unam platanum. — *Annoso robore* plenius, quam annosa. — *Vittae mediam.* Arbores taeniis, *vittis* etc. ornatae religiose colebantur a praetereuntibus; quem cultum rident scriptores veteres Christiani, Arnob. I, p. 22; Prudent. in Sym. II, 1009, ubi *arbor vittata.* Confer supra vs. 722 sqq. — *Tabellae* votivae dicuntur *memores*, quia inscriptio earum beneficia a Cerere impetrata celebrabat. — *Argumenta*, signa eius, qui voti *potens*, compos, factus erat. Alii *votum potens*, quum fit, quod optamus. — *Voti argumenta*, ἀναθήματα, donaria ab iis suspensa, qui Cereris ope votorum compotes fuerunt; sic supra vs. 56 et 80. De platano a Xerse torquibus et armillis ornata, Aelianus Variar. Hist. II, 14. Lem. — Pro *potentis* Heinsius mallet *potentum.*

746. *Saepe sub hac Dryades* etc.) Callimachus vers. 39: Τῷ δ' ἔπι ταὶ νύμφαι ποτὶ τὤνδιον ἑψιόωντο, sub quo nymphae ad meridiem ludebant. De *festis choreis* nympharum vide ad versum 581. — *Modus*, amplitudo. Cornelius Nepos XI, 1, *hastae modum*, longitudinem, *duplicavit*, *gladios longiores fecit.* Hoc loco *modus trunci*, ipse truncus. — *Mensuram* non ipse definit poëta, sed a Nymphis inventam esse ait.

750. *iacet* inseruit altitudini istius quercus declarandae; exprimit enim aliquid valde remoti. II, 179. — *Tanto – quanto*, scilicet spatio.

751. *Triopeius*; MSS. omnes (ut

Abstinuit; famulosque iubet succidere sacrum
Robur: et ut iussos cunctari vidit, ab uno
Edidit haec rapta sceleratus verba securi:
« Non dilecta Deae solum, sed et ipsa licebit
Sit Dea, iam tanget frondente cacumine terram. »
Dixit; et, obliquos dum telum librat in ictus,
Contremuit, gemitumque dedit Deoia quercus;
Et pariter frondes, pariter pallescere glandes
Coepere; ac longi pallorem ducere rami.
Cuius ut in trunco fecit manus impia vulnus,
Haud aliter fluxit, discussa cortice, sanguis,
Quam solet, ante aras ingens ubi victima taurus
Concidit, abrupte cruor e cervice profusus.
Obstupuere omnes; aliquisque ex omnibus audet
Deterrere nefas, saevamque inhibere bipennim.
Adspicit hunc; « Mentisque piae cape praemia, » dixit

et Regii nostri) habent *Dryopeius*; Dryopes gens Thessaliae. *Triopeius*, filius Triopae; Callimachus, Τριόπεω γόνος. — *Famulos*, quorum numerum, formam et arma recenset Callim. vs. 34. — *Sed et ipsa* etc. Eadem impietas vs. 394.

757. *librat*) Vid. ad II, 311: *librare in obliq. ictus* alibi uno verbo *obliquare* ensem. — *Gemitumque* etc. Breviter Callimachus, Α πρᾶτα πλαγεῖσα, κακὸν μέλος ἴαχεν ἄλλαις. — *Deoia*; olim edebatur *decidua*, quod quidam in *Dodonia* mutabant; multi e veteribus, *Deoida*, unde Heinsius fecit *Deoia*. Regius noster A, *Dodonia*; Regius B *Deoida*. Vide insuper ad VI, 114. Quum tot puellae in arbores mutatae traderentur, Hamadryadesque arbores incolere crederentur, fieri haud poterat, quin ex opinione Veterum aliquid tale accideret interdum, quale hic narratur. Cf. Apollonium II, 476 sqq. Simile aliquid habet et Virgilius Aen. III, 28 sqq. Posteriore loco *atro liquuntur sanguine guttae, Et terram tabo maculant.*

762. *Discussa*) Olim *discusso*. Plerique (inter quos nostri Regii) *discusso sanguine cortex*. Heinsius mavult aut cum quarto Mediceo *discussus sanguine cortex*, aut cum uno Strozzae, *discussa cortice sanguis*. — *Obstupuere*. Heinsius coniicit *Obstupuere animis*, quia *omnibus* mox seq. — Regii nostri servant *omnes*. — *Omnibus* mihi videtur de industria repetitum, neque adeo sollicitandum. *Omnes* quidem obstupuere, sed ex *omnibus* non nisi unus ausus est etc. — *Deterrere nefas*, deterrere Erisichthonem a facinore atque ita impedire nefas. Similis breviloquentia VII, 423. — *Adspicit*, ὑποβλέπει, limis et torvis oculis adspicit.

Thessalus; inque virum convertit ab arbore ferrum,
Detruncatque caput; repetitaque robora caedit;
Editus e medio sonus est quum robore talis:
« Nympha sub hoc ego sum Cereri gratissima ligno,
Quae tibi factorum poenas instare tuorum
Vaticinor moriens, nostri solatia leti. »
Persequitur scelus ille suum; labefactaque tandem
Ictibus innumeris, adductaque funibus arbor
Corruit, et multam prostravit pondere silvam.
Attonitae Dryades damno nemorisque, suoque,
Omnes germanae, Cererem cum vestibus atris
Moerentes adeunt; poenamque Erisichthonis orant.
Adnuit his; capitisque sui pulcherrrima motu
Concussit gravidis oneratos messibus agros;
Moliturque genus poenae miserabile, si non
Ille suis esset nulli miserabilis actis,
Pestifera lacerare Fame: quae quatenus ipsi
Non adeunda Deae, neque enim Cereremque, Famemque
Fata coire sinunt, montani numinis unam

768. *Thessalus*) Erisichthon. Lem. — *Convertit*; Cantabr. *detorsit*, probante Burmanno. — *Repetita caede*; vide ad IV, 733. — *Editus e medio sonus est*; apud Callimachum, vers. 41, Ceres ipsa statim sentit arborem suam caedi. Assumta igitur sacerdotis specie, Erisichthonem morata satis oratione a facinora deterret. Ille vero minatur, se sacerdoti securim in corpus libraturum. Hinc Dea augustissima et immensa statura se ei exhibet, quo facto in fugam se dant famuli.

771. *Nympha sub hoc ego* etc.) Servius ad Eclogam X Virgilii, Nymphae, inquit, Hamadryades sunt, quae cum arboribus nascuntur et pereunt, ἀπὸ τοῦ ἅμα, καὶ τῆς δρυός; qualis fuit illa quam Erisichthon occidit; qui quum arborem incideret, et vox inde erupit, et sanguis, sicut docet Ovidius, et Scaliger, Poëtices lib. V, cap. 8. Nudis Callimachi rebus Ovidius addit ornamenta; veluti quum orationem attribuit Nymphae. Lem.

780. *Adnuit his*) nutu concutit agros, ut Iupiter coelum I, 179, et Neptunus undas, supra vs. 603 sqq. — *Gravidi* proprie agri, sed poëtis etiam messes et aristae: *miserabile*, misericordiam excitans, sed mox *miserabilis*, commiseratione dignus. — *Lacerare*, graviter vexare. — *Fata non sinunt* ea, quae per rerum naturam fieri nequeunt, v. c. ut alimentorum copia et fames una sint. —

Talibus agrestem compellat Oreada dictis:
« Est locus extremis Scythiae glacialis in oris,
Triste solum; sterilis, sine fruge, sine arbore tellus;
Frigus iners illic habitant, Pallorque Tremorque,
Et ieiuna Fames: ea se in praecordia condat
Sacrilegi scelerata iube: nec copia rerum
Vincat eam; superetque meas certamine vires.
Neve viae spatium te terreat, accipe currus;
Accipe, quos frenis alte moderere, dracones. »
Et dedit: illa dato subvecta per aëra curru
Devenit in Scythiam; rigidique cacumine montis,
Caucason adpellant, serpentum colla levavit;
Quaesitamque Famem lapidoso vidit in agro

Numinis collective, numinum. — *Oreada*; Nympham montanam; Oreades namque montium sunt nymphae, ἀπὸ τοῦ ὄρους, hoc est, a monte cognominatae. Lem.

788. *Est locus extremis* etc.) Quum locum horrendum designare vellent poëtae veteres, *Scythiam* fere nominabant, de cuius frigoribus vide ad II, 224. Egregie autem patriam Famis describit. Cf. ex Pont. I, 3, 49 sqq.; III, 1, 11 sqq. — *Tristitia soli* est in ipsa *sterilitate*. Male putat *Gierig* scribendum *Triste coelum*, quamvis similem dicat locum Horatii I, Od. 22: *pigris ubi nulla campis Arbor aestiva recreatur aura; Quod latus mundi nebulae malusque Iupiter urget.* — *Iners*, ab effectu, alibi *ignavum* aut *pigrum frigus*. — *Habitant* non mutandum; etenim saepe Noster, ut monet Burmannus, praemittit verbum plurale sequentibus nominibus singularis numeri.

793. *meas vires*, abundantiam frugum quas ego largior. — *Certamen* illud infra describitur. — De Cereris *draconibus* et *curru* vide ad V, 642. — Pro *alte* Gebhard. II. Crep. 17 ex MSS. legit *alites*, quam vocem in duas syllabas contrahit. Nil mutandum; vs. 813, *versis sublimis habenis*; ita et V, 648; VII, 222. Regii nostri *alte*.

798. *Caucasus* frigoris et horridae solitudinis imago apud poëtas.

799. *Quaesitamque Famem* etc.) Sequitur insigne rursus exemplum phantasiae Ovidianae in hac Famis prosopopoeia, cuius foedam et odiosissimam imaginem ita ante oculos ponit, ut lectori item ferme accidat, quod Nymphae vers. 812, *Visa tamen sensisse Famem.* Si quis pictor aut statuarius hanc imaginem exprimeret, nemo eius adspectum sustineret. Recte Ernesti de hac prosopopoeia et de imagine Erisichthonis iam somniantis cibum. «Quae nisi admirer, nihil viderim». Omnibus istis bonis caret Callim. qui unum illud monet, Cererem ei iniecisse ardentissimam et improbam famem. Cum hoc loco confer. Quintil. Decl.

Vnguibus, et raras vellentem dentibus herbas.
Hirtus erat crinis; cava lumina; pallor in ore;
Labra incana situ; scabri rubigine dentes;
Dura cutis, per quam spectari viscera possent;
Ossa sub incurvis exstabant arida lumbis;
Ventris erat pro ventre locus: pendere putares
Pectus, et a spinae tantummodo crate teneri.
Auxerat articulos macies, genuumque rigebat
Orbis, et immodico prodibant tubere tali.
Hanc procul ut vidit, neque enim est accedere iuxta

XII, p. m. 210; Sil. II, 461; Claudianus XV, 21 sqq.

800. *raras* Heinsius ex MS. Bononiensi dederat; Burmannus tamen revocavit *raris*, tum quia reliquis omnibus, ut crini, labris, faucibus etc. epitheta, quae deformitatem designant, addita sunt, tum quia omnes (et nostri etiam Regii), praeter unum, codices ita exhibent. Ego vero Heins. secutus sum. Nondum enim poëta Famem describit, sed eius agrum *raras* herbas habentem. Et quo iure Fami *raros dentes* dedisset? Dentes enim illa non excutit. — *Cava lumina*, quia Fames exedit pulvillos carnis, qui cingunt oculos, eosque tollunt. Quintil. *Cavum macie caput, conditi penitus oculi, destitutae genae.* Claudianus, *oculi iacentes interius.* Labra etiam absumta fingere potuisset. Quintil. *nudos labris trementibus dentes.* — Mox revocavi *scabri dentes*, quod Ciofanus et Heinsius prae altero *scabrae fauces* spreverant. Ovidius non nisi externam Famis formam describit, *faucium* autem *rubigo* non aeque ac Quintil. *inanes faucium sinus*, cerni poterat. Neque *dentes* antea descripti, sed obiter tantum memorati erant. — *Dura cutis;* unus Mediceus *dira. Dura*, densata succis exsiccatis. Cf. VII, 599. Quintil. vero *laxam cutem* habet; *luridam* Silius. — Pro *spectari* Lovaniensis *numerari*, quod valde adblanditur Burmanno, ut VI, 391, *numerare fibras.* Nostri Regii *spectari* — *Ossa* etc. Pro bis Quintil. *tergum ossibus inaequale.*

805. *Ventris* etc.) Sic XIII, 564, *loca luminis.* II, Fast. 280, *Hic ubi nunc urbs est, tum locus urbis erat.* — *Pendere*, non inniti ventri. — *Auxerat* etc. Lenzius, longiora reddiderat membra. Malim *fecerat*, ut plures articuli, qui proprie dicuntur, in conspectum prodirent. — *Rigebat;* Regii nostri *tumebat;* non male, nam γουνοπαχής, de quo infra, significat, tumida genua habens. Lem. — *Immodico* etc. At eorum, qui fame laborant, pedes tumescunt, quum alia membra marcescant. Inde Hesiodus Scut. 264, de homine inedia confecto, γουνοπαχής. Vide Graevium Lectt. Hesiod. 19. — *Tubere tali;* Heinsio e Florent. et uno Bonon. placet *tubera talo;* non item Burmanno, quia *tali*, qui in pinguibus latent, in Fame velut *tuber* prodierint. Nostri Regii *tubere tali.*

809. *Hanc procul ut vidit* etc.) Similis aversatio Minervae, conspecta Invidia, II, 766. — *Quamquam* non

Ausa, refert mandata Deae; paulumque morata,
Quanquam aberat longe, quanquam modo venerat illuc,
Visa tamen sensisse Famem; retroque dracones
Egit in Haemoniam, versis sublimis habenis.
Dicta Fames Cereris, quamvis contraria semper
Illius est operi, peragit; perque aëra vento
Ad iussam delata domum est; et protinus intrat
Sacrilegi thalamos; altoque sopore solutum,
Noctis erat tempus, geminis amplectitur alis;
Seque viro inspirat, faucesque et pectus et ora
Adflat, et in vacuis spargit ieiunia venis;
Functaque mandato fecundum deserit orbem;
Inque domos inopes, adsueta revertitur antra.
Lenis adhuc somnus placidis Erisichthona pennis
Mulcebat: petit ille dapes sub imagine somni;
Oraque vana movet, dentemque in dente fatigat;
Exercetque cibo delusum guttur inani;
Proque epulis tenues nequicquam devorat auras.

sine vi repetitur, ut festinatio et aversatio Nymphae describatur.

815. *vento*) Neapolitanus, primus Mediceus, primus Basileensis, primus Hamburg. et pro diversa lectione Florentinus S. Marci *vecta*. Nostri Regii *vento*. — Adeo levis erat prae macie Fames, ut *vento* ferri posset. BURM. Et opus erat tali vehiculo, quia Fames tarde incedit et corpus trahit. — *Solutum*. Vide ad VII, 185. Quum tot Dii *alati* fingerentur, etiam Fami *alas* dare Ovidius potuit. Sic *Furia alata* Aeneid. VII, 408. Vulgo tamen h. l. *ulnis*. — *Se inspirat*: Fames persona edendi rabiem inspirat. Simile quid XI, 621, *in vacuis venis*. Silius, *exurit siccatas sanguine venas*.

823. *Lenis adhuc* etc.) Sequitur imago somniantis cibum, quam admiremur non minus, quam superiora. Somnus est Deus *alatus*. Sic apparet in monumentis, v. c. apud Gruter. Thes. CCCIV, 9. Cf. Cuperi Apotheos. Hom. pag. 178. Propert. I, 3, 45: *Dum me iucundis lapsam sopor impulit alis*. — *Mulcere*, ut μαλάσσειν et μαλθακίζειν, eleganter de somno. Vide Valken. ad Euripidis Hippolytum vs. 303. — *Sub imagine somni*, somnians; IX, 473–79. Iam in descriptione frustra mandentis singula verba bene delecta. — *Vana* pro adverbio, frustra. — *Fatigare* eleganter de rebus, quibus quis abutitur. — *Exercere*, usque occupatum tenere et sic labores creare. — *Inania*, quae per quietem obiiciuntur. Apud Silium I, 69, Hannibal somnians *inania bella gerit*.

Vt vero est expulsa quies, furit ardor edendi;
Perque avidas fauces, immensaque viscera regnat.
Nec mora: quod pontus, quod terra, quod educat aër,
Poscit; et adpositis queritur ieiunia mensis;
Inque epulis epulas quaerit: quodque urbibus esse,
Quodque satis populo poterat, non sufficit uni;
Plusque cupit, quo plura suam demittit in alvum.
Vtque fretum recipit de tota flumina terra,
Nec satiatur aquis, peregrinosque ebibit amnes;
Vtque rapax ignis non unquam alimenta recusat,
Innumerasque trabes cremat; et, quo copia maior
Est data, plura petit; turbaque voracior ipsa est:
Sic epulas omnes Erisichthonis ora profani

828. *ardor edendi*) Callimachus vs. 67, λιμὸς αἴθων, ardens fames. Eidem βούπεινα et βούβρωστις dicitur, de quibus vide Spanhem. ad vs. 103. — Bene *immensa*, quia expleri et satiari haud poterant, quasi immensa essent. Erant immensa voraga, aut immensum mare. Mox *alti voragine ventris*. Ib. 387, *vasta Polyphemi alvus*. Boeth. IV, Metr. 9, *immanis Polyphemi alvus*. Burmannus tamen probat coniect. Heinsii, *incensaque*; hac enim *ardori edendi*, praecedenti *avidas* et mox *flammae gulae* respondere. — *Fauces avidae* bene memorantur, quia voraces serviunt fauci. In describenda autem hac voracitate Callimachum expressisse videtur, quod etiam Scaliger fatetur.

830. *educat*, alit. Horatius I, Ep. 15, *Tractus uter plures lepores, uter educet apros*. — *Inque epulis* etc. sententia ingeniosa, quales plures sequuntur vers. 841 sqq. — *Quaerere*, desiderare. II Amor. 2, 43, de Tantalo, *Quaerit aquas in aquis*. — *Quodque urbibus* etc, prodigialiter rem auxit.

834. *Plusque cupit*) prior Gronovii, *Plusque sitit*, quod Heinsius venustum indicat, nempe quia *sitire* omnino, cupidum esse. Idem cum Graeviano aliisque nonnullis *capit* etiam passe legi putat. Regii nostri *cupit*. Callim. vs. 69, σχέτλιος· ὅσσα πάσσαιτο, τόσων ἔχεν ἵμερος αὖτις. *Demittere* interdum librarii pro longe efficaciore *demergere* reposuerunt. XV, 105, in Ibide vs. 387: Phaedr. IV, fab. 5, 9, *avidis dentibus Capacis alvi mersit tartareo specu*.

835. *Vtque fretum* etc.) Callimach. 90, τὰ δ' ἐς βυθὸν οἷα θαλάσσας ἀλεμάτως ἀχάριστα κατέῤῥεεν εἴδατα πάντα. Paulo ante, πανάμερος εἰλαπιναστὰς Ἤσθιε μυρία πάντα· κακὰ δ' ἐξάλλετο γαστὴρ Αἰεὶ μᾶλλον ἔδοντι. — *Recipit*, quia amnes aquas habent ex mari; quamquam *recipere* etiam pro *accipere*, quod IV, 440, in eadem similitudine legitur. — *Vtque rapax* — *ipsa est*; haec redundantia verborum urgentur. — *Trabes* cum uno Ciofani, Caelestino, Florentino S. Marci. Ioreti excerptis, Marcii et uno Heinsii malui, quam *faces*, quia igni iam ra-

Accipiunt, poscuntque simul: cibus omnis in illo
Causa cibi est; semperque locus fit inanis edendo:
Iamque fame patrias altique voragine ventris
Attenuarat opes; sed inattenuata manebas
Tum quoque, dira fames; implacataeque vigebat
Flamma gulae: tandem, demisso in viscera censu,
Filia restabat, non illo digna parente:
Hanc quoque vendit inops; dominum generosa recusat;
Et vicina suas tendens super aequora palmas,
« Eripe me domino, qui raptae praemia nobis
Virginitatis habes, » ait: haec Neptunus habebat;
Qui prece non spreta, quamvis modo visa sequenti
Esset hero, formamque novat, vultumque virilem
Induit, et cultus piscem capientibus aptos.

paci accommodatius. Recte iudicavit Cl. *Gierig*, etiamsi nostri Regii habent *faces*.

841. *Accipiunt*, *poscuntque* etc.) quod vers. 834 simpliciter dixerat, *Plusque cupit* etc. id nunc pluribus oxymoris exaggerat. Apud Callim. 114, absorbet *βαθὺν οἶκον*, *lautam rem familiarem*. Deinde commemorantur pecora, quae ex stabulis voraverit, muli, equi, boves, feles etiam. — *Alti ventris*; Suetonius Vitell. 13, *profunda gula*. — *Voraginem* patrimonii Cic. Sext. 52, hominem nepotem dixit. Similia apud Horatium I, Ep. 15, extr. de edaci parasito leguntur. — *Inattenuata*, non fracta, non satiata. Vsus est hoc vocabulo quia dixerat, *Attenuarat opes*. — *Implacatae*, insatiabilis. Horatius Sat. II, 8, 5, *placaverit ventrem iratum esca*; Statius Ach. II: *Vt placata fames epulis bis terque repostis*; Theb. X, *Rabies placata cruore*. Infra XV, 94.

846. *censu*, opibus. Devoratis bonis apud Callimachum mendicans sedet in triviis. Noster autem redit ad Erisichthonis filiam, cuius causa omnem hanc narrationem instituerat, vs. 738. Transformis fuisse forte fingebatur, quia omnia tentaverat, ut patrem aleret.

847. *Hanc*) Is. Tzetzes ad illa Lycophronis τῆς παντομόρφου βασσάρας λαμπουρίδος Τόκος, ἥτ' ἀλφαῖσι ταῖς καθ' ἡμέραν Βούπειναν ἀλθαίνεσκεν ἀμαίαν πατρός: vocat hanc Μήστραν et φαρμακίδα fuisse ait, quam in varias animalium formas mutatam pater vendidit, quae paulo post recepta sua forma ad patrem reversa est. Antoninus Liberalis Ὑπερμήστραν nominat, et quae pro muliere vendita, mox in virum mutata, patri suo hinc alimenta suppeditarit. Lem.

851. *Neptunus*) Eius atavus apud Callimachum vs. 97: sed hic alia causa cum mulieri iungit. — Exponit poëta id quod puella tacuerat, a Neptuno fuisse raptam. Lem. — *Formamque novat*; Burmannus cum qui-

Hanc dominus spectans; « O qui pendentia parvo
Aera cibo celas, moderator arundinis, inquit,
Sic mare compositum, sic sit tibi piscis in unda
Credulus, et nullos, nisi fixus, sentiat hamos:
Quae modo cum vili turbatis veste capillis
Litore in hoc steterat, nam stantem in litore vidi,
Dic, ubi sit; neque enim vestigia longius exstant. »
Illa Dei munus bene cedere sentit; et a se
Se quaeri gaudens, his est resecuta rogantem:
« Quisquis es, ignoscas; in nullam lumina partem
Gurgite ab hoc flexi; studioque operatus inhaesi:
Quoque minus dubites, sic has Deus aequoris artes
Adiuvet, ut nemo iamdudum litore in isto,
Me tamen excepto, nec femina constitit ulla. »
Credidit, et verso dominus pede pressit arenam;
Elususque abiit: illi sua reddita forma est.
Ast ubi habere suam transformia corpora sentit,
Saepe pater dominis Triopeida vendit: at illa
Nunc equa, nunc ales, modo bos, modo cervus abibat;

busdam mallet *formamque novam*, sine causa. — *Cultus* etiam ad instrumenta piscatoria referendus. Ornate piscatorem describit.

856. *Aera*, hamus. Etiam VI Fast. 240. *Quique tegunt parvis aera recurva cibis.* — *Sic* adhibetur, quum obtestando aliquid ab altero petimus, eique vicissim aliquid apprecamur. Hoc loco votum piscatori gratissimum. — *Composita*, quaecumque placida, ut homo a feritate ad mansuetudinem revocatus, civitas pace fruens, mare ventis non agitatum. — *Credulitas* piscium etiam XIII, 934.

862. *a se se quaeri* dictum, ut II, 704, *Me mihi prodis?* — *Resecuta* vide ad VI, 36. — *Studio*, piscationi, *operatus*, operam dans. Supra VII, 751, *studiis operata Dianae.* Virgilius Aen. III, 236, *Concubiis operata iuventus.* — *Inhaesi* attentionem declarat. *Artes* idem quam studium. Posterior pars responsionis non satis convenit priori, qua negat se ullam in partem oculos flexisse.

871. *transformia*, quae transire possunt in alias formas: Fast. I, 373. *Transformis Proteus.* Palaephatus, cap. 24, putat, amantes ventitasse ad formosulam Metram, tauros, equos, oves offerentes, quibus Erisichthon pater ditesceret. Hinc fluxisse fabulam. — Erisichthon, ubi bona sua omnia luxu dilapidasset, demum et filiam prostituit: illius vero aetatis homines, ante cusas pecunias, pecura aliasque merces invicem permutabant.

Praebebatque avido non iusta alimenta parenti.
Vis tamen illa mali postquam consumserat omnem
Materiam, dederatque gravi nova pabula morbo,
Ipse suos artus lacero divellere morsu
Coepit, et infelix minuendo corpus alebat.
  Quid moror externis? etiam mihi saepe novandi
Corporis, o iuvenes, numero finita potestas.
Nam modo, quod nunc sum, videor; modo flector in an-
Armenti modo dux vires in cornua sumo; (guem;
Cornua, dum potui; nunc pars caret altera telo
Frontis, ut ipse vides: gemitus sunt verba secuti. »

Illa itaque, ab hoc accepto ove, bove ab alio, alia ab aliis mercede, et suae et paternae subvenit inediae: atque hinc natam fabulam dicunt quidam, quod est verisimillimum. LEM.

876. *Materiam*, opes, rem familiarem. In sequentibus haesere interpretes. Schirachius *dare nova pabula morbo* explicat. augere morbum. Sed vir doctus non curabat totam sententiam, quum haec scriberet. — *Vis mali*, id est, morbus ille gravis, augebat morbum. — Vere haud dubie Burmannus coniicit *deerantque gravi nova pabula morbo lacero*, lacerante. *Lacerari morsu*, id est, morderi, dixit Phaedrus II, 3, 1.

880. o *iuvenes*) Theseum et Lelega alloquitur Achelous. LEM. — *Numero finita*, quia in taurum tantum et anguem mutari poterat, quum Proteo in omnia transire liceret. — *Flector*, mutor, sed accommodate ad naturam anguium. II, 138. — *Vires in cornua sumo*, cornibus valeo.

883. *cornua, dum potui*) Quidam, teste Heinsio, *Cornua dum sumsi:* sed lectionem receptam elegantemque habent bene Regii nostri, Ibreti excerpta, Florentinus S. Marci, Neapolitanus, secundus Mediceus et quatuor alii cum Arundeliano; ut τὸ *sumsi* subintelligatur: tertius Mediceus et secundus Vaticanus *dum gessi*. Virgilius Aeneid. XI, 823, *Hactenus, Acca soror, potui; nunc vulnus acerbum Conficit*; ubi Servius: « absolute, vel pugnare vel vivere; necessaria enim eclipsis in defectione, « qua ex arte non semel posita est; » ubi *necessaria enim ellipsis* scribendum. LEM.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER NONVS

Fab. I. Quae gemitus, truncaeque Deo Neptunius heros
Causa rogat frontis; quum sic Calydonius amnis

1—100. *Achelous*, luctans cum Hercule propter Deianirae coniugium, ter ab adversario vincitur in varias formas mutatus, et ad extremum altero cornu privatur. Ducta est fabula e Sophoclis Trach. init. Conf. Diodorus Sic. IV, 34 sqq.; Strabo lib. X, pag. 458; Apollodorus II, 7, 5; Schol. Homeri ad Il. Φ, 194; Hygini fabula 31. Monumentum cedrinum et inauratum referens Herculis cum Acheloo pugnam, spectabatur apud Megarenses, in quo Mars Acheloo, Herculi Minerva aderat, adstantibus etiam Iove et Deianira; Pausanias, Eliac. II, pag. 500. Cernebatur etiam in solio Amyclaei. Idem pag. 256. Mole exstructa Herculem coërcuisse hunc fluvium, rapiditate sua multum damni inferentem accolis, iam olim suspicabantur; vid. Strabo, d. l. Ea latius persequitur Heynius in *Antiq. Aufsaetzen* tom. I, pag. 57, ubi monet, hac fabula vel maxime illustrari imagines et sermonem poëtarum antiquissimorum, eamdemque facillime posse explicari. — Qui non recens a libri superioris lectione nexum quaerit, respiciat ad VIII, 548 sqq., et 884 ad finem. — *Neptunius heros*, Theseus, cuius cum matre Aethra *Neptunus* et Aegeus una nocte concubuisse credebantur; Meursius, in Thes. 1. — *Gementem*, aut *moerentem*, *tristem*, *pudibundum* inducere Acheloum solent poëtae, quod exemplis docet Broukhusius ad Propertium II, 25, 34. — *Trunca frons*, cuius alterum cornu truncatum et revulsum vers. 86; Boëthius de Consolatione Philos. IV, *Fronte turpatus Achelous*; Silius Ital. III, 42, *frontem minor truncam amnis Acarnan*; sed hoc loco *Calydonius*, quia Achelous inter Aetolos, quorum urbs *Calydon*, et Acarnanes in mare defluit. Solemne autem Veteribus, fluviis vel propter mugitum aquarum (Scamander μεμυκὼς ἠΰτε ταῦρος apud Homerum Il. Φ, 237), vel propter curvaturas eorum, quae cornuum figuram referunt, taurina aut capita, aut cornua tribuere; Strabo, dicto loco. Acheloi nostri caput cornutum exstat in monumentis;

Coepit, inornatos redimitus arundine crines:
« Triste petis munus: quis enim sua proelia victus
Commemorare velit? referam tamen ordine: nec tam
Turpe fuit vinci, quam contendisse decorum est;
Magnaque dat nobis tantus solatia victor.
Nomine si qua suo tandem pervenit ad aures
Deianira tuas; quondam pulcherrima virgo,
Multorumque fuit spes invidiosa procorum.
Cum quibus ut soceri domus est intrata petiti;
« Accipe me generum, dixi, Parthaone nate. »

vid. Spanhemius, de usu et praestantia Numismatum diss. VII, pag. 490: confer. Iani ad Horatium IV, Od. 14, 25. — *Inornatos*; tertius Mediceus inepte *inauratos*. Horridi et inculti pingebantur Fluvii. Vide v. c. Rheni descriptionem apud Claudian. Cons. Olyb. 210 sqq. — *Arundo* insigne Fluviorum, quo coronari solebant. Virgilius Aeneid. VIII, 33: *eum tenuis glauco velabat amictu Carbasus, et crines umbrosa tegebat arundo.* Cf. etiam locum Vellei. Paterc. II, 83.

4. *Triste petis munus* etc.) Talia praefari solent, rem ingratam narrare iussi. — *Proelia* dignius quam colluctatio, certamen. — *Referre ordine* formula solemnis; totam rei seriem narrare, non summatim. V, 335. — *Nec tam Turpe* etc. Vere e sensu Graecorum: vide in XIII, 19. Mors etiam a viro forti et a bestia maiore illata minus acerba habebatur; V, 191; Aelianus Variar. Histor. XIV, 4; quem sensum leoni etiam tribuit Phaedrus I, fab. 21. — *Decorum*, gloriosum; Cicero, Brut. I, de Hortensio: *cum quo certare erat gloriosius, quam omnino adversarium non habere.* Victus tamen Achelous erat, quum Hercules nondum Deus esset, adeoque turpe duxerat ei cedere; vs. 16. — *Est* post *decorum* omittunt Palatin. et tres alii. — Regii nostri hoc verb. servant. — *Tantus victor*, quantus Hercules fuit. Vide quae fuerit interpretatio vers. 191, lib. V: *Magna feres tacitas solatia mortis ad umbras, A tanto cecidisse viro.* Lem.

8. *tandem* Regius interpretatur, aliquando; Burmann. hoc non concoquit, sed corruptum voc. putat, quod et Heinsio visum sit, qui margini adscripserit: forte, *forsan*. Ipse malit *fando*, ut XV, 497; Virgil. Aeneid. II, 81. Mihi tamen hoc parum placet propter ingratum sonum, *suo fando*. Vsitatius est, *si forte*, ut VII, 694, et saepe. — Regii nostri habent *tandem*. — *Deianira nomine suo* pro vulgari, nomen Deianirae. Quum addit *qua*, indicat, non satis celebrem fuisse mulierem: quod tamen melius forte omisisset. — *Multorumque* etc. Idem versus legitur IV, 794 (ubi vide quae Cl. *Gierig* dixerit, et quae exempla ex Propertio attulerit).

11. *petere*, ut αἰτεῖν, proprie de procis puellam ambientibus; vid. Cerda ad Virgilium Aen. VII, 54.

12. *Accipe me generum*) Missis more antiquissimo ambagibus, rem ipsam proponit: *accipere*, ut λαμβάνειν, pro-

Dixit et Alcides: alii cessere duobus.
Ille Iovem socerum dare se, famamque laborum,
Et superata suae referebat iussa novercae.
Contra ego: turpe Deum mortali cedere duxi;
Nondum erat ille Deus; « Regem me cernis aquarum
Cursibus obliquis intra tua regna fluentum.

prie de adoptione; vid. Corte ad Sallustium Iug. 10, (et quae collega noster doctiss. BOVRNOVF ad eumdem locum dixerit. LEM.) Hinc etiam bene, *accipere generum*, ut alibi, *accipere amicum*, *in amicitiam*, *in matrimonium:* supra II, 526, *sumere socerum*, et Heroid. VI, 80, *sumere nurum.* — *Parthaone natus*, Oeneus, de quo libro superiori. Huius filiam Deianiram faciunt et alii, paucis dissentientibus, qui ei Dexamenum patrem dant, vel Bacchum. Eam, auctore Diod. Hercules duxit, Meleagro exstincto. Meleagri umbra impulsus, quum esset apud inferos, duxisse eam traditur a Schol. Homeri Il. Φ: secundum Homerum Il. Ξ, 115, Porthei filius fuit Oeneus. — *Alcides*, Alci nepos, dictus creditur, dum in terris versabatur, *Hercules* autem in coelum receptus: Cerda ad Virgil. VIII, 203. — *Alii*, caeteri. Auctore Lactantio, in Argumento, pater promiserat, se filiam daturum ei, qui lucta vicisset: hinc caeteri proci, metu perculsi, *cesserunt* Herculi et Acheloo.

14. *Ille Iovem socerum* etc.) Nobilem se genere, clarum rebus gestis iactat, ut Perseus Andromedam ambiens, IV, 357. — *Dat*, tanquam munus, ea, in quorum societatem ventura erat coniux futura. — Mirari licet, placuisse Heinsio et Burmanno, quod in Graeviano MS. legitur, *summamque laborum*: etenim *summa laborum* vel universos labores significat, vel maximum laborem. Sed Deianira profecto et hunc et illos recusasset. — *Novercae*, Iunonis, qua postulante, Eurystheus Herculem ad labores istos adegerat· Seneca Herc. Fur. 34, 41. *Novercales stimulos* vocat Claudianus R. P. II, praef. 29. — *Superare*, exsequi. Ea *iussa* Hercules ipse vs. 69 sqq., 182 sqq. recenset.

16. *turpe Deum* etc.) Attemperata est haec Acheloi oratio cupiditati proci, puellam ambientis; suas virtutes commendat, rivalis autem laudes invidiose minuit. — *Duxi*. Quum antea *dixi* (quod habent nostri Regii) vulgaretur, Heinsius ex uno Strozzae *duxi* recepit. Quamquam ne sic quidem verba satis bene iuncta procurrunt. Itaque idem suasit aut *ducens*, aut sic; *Contra ego, turpe ratus mortali cedere, dixi.* Forte melius erit ex Heinsii emendatione, *ducens*. Sed τὸ *Deum* nolim tentari, quia in opposit. *Deum mortali* magna vis. — *Nondum erat ille Deus;* ἀποθέωσιν eius habes infra 240. LEM. — *Regem* dedit Heinsius cum Neapolitano primo, Mediceo secundo, Norico et duobus aliis; vulgo *dominum* (quod habet Regius noster A); multi veteres (inter quos Regius B) *numen*. Quoniam divinitatem suam iactat et *regna* sequitur, possis non male legere *numen:* ita II Amor. 14, 13, et Fast. IV, 531, *numen aquarum.* — *Me cernis regem* pro simplici, sum rex, quia coram

Nec gener externis hospes tibi missus ab oris,
Sed popularis ero, et rerum pars una tuarum.
Tantum ne noceat, quod me nec regia Iuno
Odit, et omnis abest iussorum poena laborum.
Nam quod te iactas Alcmena matre creatum;
Iuppiter aut falsus pater est, aut crimine verus:
Matris adulterio patrem petis: elige fictum
Esse Iovem malis; an te per dedecus ortum. »
Talia dicentem iamdudum lumine torvo
Spectat; et accensae non fortiter imperat irae,
Verbaque tot reddit: « Melior mihi dextera lingua;

haec dicebat. — *Cursibus obliquis* tantum ornatus causa additum.

19. *Nec gener hospes* etc.) Cum *hospite* sive advena matrimonium inire summum dedecus apud Graecos. Etiam in *tibi missus* aliquid invidiae est; et *oris* contemtim additum, quasi nesciret, unde esset Hercules. — *Popularis*, δημότης, qui est eiusdem populi. — *Rerum tuarum*, regni tui, ut VII, 509: sed Gronovius Observat. IV, pag. 706, *res* hoc loco interpretatur subditos: sic sane VII, 522, *pars:* Heroid. III, 46, *patriae pars ego magna meae*; infra XI, 216, *pars militiae*. — *Vna*; Lovaniensis, *pars priva*, id est propria, quod Burmannus non credit ab indocto librario profectum; ita illum dicere, se totum esse in eius regno et ditione. Verum Ovidius non amat obsoleta. Regii nostri, *pars una*.

21. *Tantum ne noceat* etc.) Satis acerbe respondet et ad rerum gestarum gloriam et ad generis nobilitatem. De *nec* — *et* vide ad II, 42. — *Poena laborum*, labores poenae loco impositi, non sponte suscepti. Bene autem *poenam* memorat, et *iussos* labores, quia sic minuitur gloria actorum. — *Omnis abest* a me *poena*; ad nullos unquam labores condemnatus sum.

23. *Nam quod te* etc.) Dilemmate admodum molesto premit Herculem. *Nam* alterum multo minus nocet. — *Quod te*; secundus Palatinus, *quo te?* cum nota interrogationis; Regius A, *quo;* Regius B, *quod:* hoc praestantius videtur. Lem. — *Iactas*, dicis, fateris. — *Falsus*, fictus. Etiam I, 754, *falsus genitor*; sed III, 558, elegantius *adsumtus pater*. — *Crimen* passim absolute de adulterio. Vt Hercules sentiat vim omnem opprobrii, clarioribus verbis repetit, *Matris adulterio* etc. matrem facis adulteram, ut Iovem patrem habeas. Capoferreus *matris* — *petis* per interrogationem efferendum censet. — *Elige*, utrum *fictum* patrem esse *Iovem malis*, etc. Pro *fictum* Iunianus repetit *falsum*. Ita et nostri Regii. — *Dedecus*, adulterium, ut II, 473.

27. *iamdudum*, continuo. Vix exspectare potest finem orationis. — *Torvo* (quod bene habent nostri Regii): Leidensis, *torto*, ut II, 787, *obliquum lumen*, quod Burmannus comparat: at ibi de invidia, nunc de

Dummodo pugnando superem, tu vince loquendo. »
Congrediturque ferox: puduit modo magna locutum
Cedere: reieci viridem de corpore vestem,
Brachiaque opposui, tenuique a pectore varas
In statione manus; et pugnae membra paravi.
Ille cavis hausto spargit me pulvere palmis,

ira sermo est. — Bene *non fortiter;* fortis enim animi est, imperare adfectibus. Qui id non potest, *impotens* dicitur. — *Melior mihi* etc. Cf. XIII, 9. Est sermo hominis corporis robore, non item ingenio valentis, nec crimina repellere sustinentis. Et Herculis aetate nihil gloriosius corporis robore. *Melior*, valentior et exercitatior.

31. *Congrediturque* etc.) Non credibile est, eos in ipso Oenei conclavi congressos esse, neque hoc sequentia credere sinunt; sed quum ibi alter alterum provocasset ad certamen, elegerunt extra domum aream colluctationi aptam. — *Ferox*, iratus. — *Magna loqui*, gloriari. Vide ad I, 751. Alibi *magnifica dicere*, ut Tibul. I, Eleg. 5, 6; II, 6, 11. Gloriantibus tribuuntur et *magna verba*, Senec. Ep. 82; et *magna lingua*, Horat. IV, Od. 6, 1; Sophocl. Antig. 108, μεγάλης γλώσσης κόμποι. Contrarium est, *verbis minoribus uti* VI, 161.

32. *reieci — vestem*, etc.) Parat se pugnae. *Viridem vestem* Fluviis tribuebant poëtae, quia ripae viridibus herbis consitae. *Reieci*, scilicet in tergum, quo sensu proprie *reiicere* dicitur. Id autem facere solebant, qui se ad pugnam parabant; Suetonius in Augusto 26; Phaedrus V, fab. 2, 3; item ad pugilatum; Virgilius Aen. V, 421: *Haec fatus, duplicem ex humeris reiecit amictum.* Sed hoc loco forte pro *deieci*, nisi ita legi malis. Graeci instituebant luctam ante Acanthum Lacedaem., qui vixit Olymp. XV, succincti (sic etiam apud Hom. Iliad. Ψ, 710) postea nudi; vid. Dionysius Halic. Antiq. Rom. VII, cap. 72; habemus autem hic locum classicum de lucta, antiquissima omnium certaminum, (Plutarch. Sympos. II, 4) qua inprimis excellebat Hercules. Noster singulos motus ita descripsit, ut res subiecta oculis videatur. — *Varas*; Vivianus et alii, *curvas*, quod fluxit vel ex interpretatione, vel ex ignorantia vocis *varas*, quam interpretor proiectas et recurvas: passim *brachia* vara luctantium; vid. Heinsius. — Haud dubie ex interpretatione irrepsit *curvas*, quod glossa interlineari dat codex noster Regius B, qui cum codice A habet *varas* in textu. Et si quid interpretationi doctiss. *Gierig* addi possit, dicam, *varas*, incurvatas instar varorum, quibus crura oborta. Lem. — *Statio*, gestus luctantium. De verbi *stare* hoc sensu vid. Broukhus. ad Propertium III, Eleg. 12, 7.

35. *Ille cavis* etc.) De hac pulveris palaestrica adspersione vid. Salmas. ad Tertull. Pall. 217; et Mercurialis de Arte Gymn. I, 8. In palaestra fiebat, postquam oleo corpus unxerant, ut melius pulvis haereret, eoque induceretur cutis; nam sic eo facilius adversarius capi poterat. Hoc loco nulla unctionis mentio. — *Flavescit*,

Inque vicem fulvae tactu flavescit arenae:
Et modo cervicem, modo crura micantia captat,
Aut captare putes, omnique a parte lacessit:
Me mea defendit gravitas, frustraque petebar:
Haud secus ac moles, quam magno murmure fluctus
Oppugnant; manet illa, suoque est pondere tuta.
Digredimur paulum, rursumque ad bella coimus;

verbum delectum, quia arena flava. Etiam Martialis VII, Epigram. 66, 5, *flavescere haphe*. Nempe *haphe*, Graecis, ἁφὴ, tactus pulveris. Vide Gronovium Observ. III, 18, qui etiam hoc loco tuetur *tactu:* quod idem Hermolaus ad Plinium Hist. Nat. XXXVIII, 10, agnoscebat. Recte, fuit enim ἁφὴ, *tactus*, verbum proprium de hac pulveris adspersione. Id ergo revocavi. Barth. *iactu* reponendum censuit, quod et praeferunt alter Hamburg. Rottendorph. et tres alii: inde recepit Heinsius, approbante Burmanno. Sed in locis ab Heinsio et Burmanno allatis, in quibus iactus pulveris commemoratur, sermo non est de luctatoribus. Regii nostri habent *tactu*, quod videtur rectum. Lem.

37. *crura micantia*) Safftius vertit *glaenzende Schenkel*. Sed unde nunc ille splendor? Nec membra vel maxime oleo uncta facile quisquam dixerit *micantia*. Itaque *micantia* sunt celeriter mota; talis enim motus fuit in artibus palaestricis. Virgilius Aen. V, 430, in caestus descriptione: *Ille pedum melior motu, hic membris et mole valens*, qua et ipse valebat Achelous, vs. 39. Et quoniam celeritate pedum effingiebat captationes adversarii, propterea ingeniose addit, *aut captare putes*. — *Trementia*, quod habent quatuor MSS., scilicet, Lovaniensis, Argentor. Mediceus et Strozzae, glossa esse videtur. *Tremere* enim de crebro et celeri motu dicitur. Etiam Homerus Od. Θ, 265, celerrimos motus saltantium vocat μαρμαρυγὰς ποδῶν, *coruscationes*, *micationes* pedum. Metaphora haud dubie a celeri ignis motu petita. Ambo nostri Regii habent *micantia*. — *Aut captare putes*; Schepperus vult legi *putat*. — *Lacessit*; quidam, inter quos unus Heinsii, non indocte *fatigat:* hoc enim verbum omnino frequentare, crebro aliquid facere, tractare, movere, significat. Apud Virgilium, *fatigare silvas venatu*, *coelum clamore* et alia. — *Gravitas*, moles corporis. — *Defendit* a lapsu. — *Petere* et de ictibus gladiatorum et de captationibus luctantium dicitur.

40. *Haud secus ac moles*) hoc vocabulum, *moles*, quo Virgil. usus, peperit haud dubie similitudinem seq. Nisi Noster respexit Aeneid. X, 693, ubi de Mezentio pugnante: *Ille, velut rupes, vastum quae prodit in aequor, Obvia ventorum furiis, expostaque ponto* etc. *Manet*, ut I, 288. — *Oppugnant;* Cod. Reg. A, *oppugnat*.

42. *rursumque ad*) Codex Regius A, *rursus ad;* Codex B, *rursusque ad*. — *Bellum*, ut πόλεμος, de pugna. — *Coimus*, congredimur. Terent. Ph. II, 2, 32, *prima coitio est acerrima*. — *Inque gradu*; quatuor MSS. *iamque gradu*. Heinsius coniicit *iamque gradum stitimus*. — Regii nostri

Inque gradu stetimus, certi non cedere; eratque
Cum pede pes iunctus: totoque ego pectore pronus
Et digitos digitis, et frontem fronte premebam.
Non aliter fortes vidi concurrere tauros,
Quum pretium pugnae, toto nitidissima saltu,
Expetitur coniux: spectant armenta, paventque
Nescia quem maneat tanti victoria regni.
Ter sine profectu voluit nitentia contra
Reiicere Alcides a se mea pectora: quarto
Exuit amplexus, adductaque brachia solvit;

nihil mutant. — *Gradus* idem quod status luctantium. Conabantur adversarium *de gradu deiicere*. — *Certi*, animo sic obfirmato, ut non cederemus. Virgil. Georg. IV, 84, *obnixi non cedere*. – *Cum pede pes iunctus* etc. Ita descripserunt Veteres etiam acerrima certamina. Tyrtaeus p. 101: Καὶ πόδα παρ' ποδὶ θεὶς, καὶ ἐπ' ἀσπίδος ἀσπίδ' ἐρείσας etc., ubi vid. Klotius; vid. etiam Freinshemius ad Curtium III, 4, 5. Sed nunc ille ardor accommodate ad luctam notatus. Vid. etiam Virgilius Aen. X, 362: *haeret pede pes*, *densusque viro vir*, etc. LEM. — *Pronus*. Vide ad X, 652. — *Frontem fronte*; hinc *pugnantia secum frontibus adversis*, contraria. Horat. I, Sat. I, 102.

46. *Non aliter* etc.) Similitudo bene delecta, quia et tauri de coniuge certant, et quia Achelous interdum armenti dux, VIII, 882. Huiusmodi autem taurorum proelium de formossima iuvenca copiose et excellenter describit Virg Georg. III, 217 sqq.; conf. Amor. II, 12, 25 sqq. Sed Noster nunc respexit Aen. XII, 715 sqq.: *Quum duo conversis inimica in proelia tauri Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri: Stat pecus omne metu tutum, mussantque iuvencae, Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur.* — *Fortes vidi*. Regii nostri, *vidi fortes*. — *Fortes* vel ad aratra, vel, ut hoc loco, ad pugnam, passim vocantur tauri. — *Concurrere* alias de integris exercitibus, nunc de singulari certamine, ut XIII, 88. — *pretium*, praemium. *Nitidissima* proprie de pulchritudine iuvencarum; declarat enim et pinguedinem et inde orientem nitorem, saepe etiam simul niveum colorem: v. ad I, 610. – *Coniux* de vacca, ut *vir* de tauro, I, 660; et *maritus* de capro Hor. I, Od. 17, 7. – *Saltus*, pascua: vide Fest. h. v. — *Regni* probavit Burmannus, ideo, quia Phaedrus, I, fab. 30, de tauro dixit, *pulsus regno nemoris*. At ibi longe alia sententia. Melius laudasset Virgilium Georg. III, 228, ubi taurus victus tali proelio *regnis excedit avitis*: victor enim simul rex armenti.

50. *nitentia*) Duo Basileenses, *luctantia*; Regii nostri, *nitentia*. — *Pectora nitentia contra*, *amplexus* et *nexus* magna pars luctationis. Eleganter *exuit amplexus*, pro quo mox *solvi a corpore nexus*; Heroid. XIII, 12, *solvor ab amplexu*; Cic. Verr. V, 58, *exuere se laqueis*. Exuebant autem amplexus dorso curvato. — *Exuit — adducta*. Codex Regius A, *excutit* —

Quin gemino cervix haerede valentior esset.
Hanc ego ramosam natis e caede colubris,
Crescentemque malo, domui, domitamque peremi.
Quid fore te credis, falsum qui versus in anguem

giose tamen servatis verbis. Lem. — *De numero capitum* illius hydrae non consentiunt Veteres, qui mox *centum*, mox quinquaginta, novem, octo numerant. Vid. Heinsius et Heynius ad Apollodorum, p. 345. Sufficit monstrum πολυκέφαλον cogitare. Palaephatus, cap. 39, fabulam suo modo interpretatur. — *Non* impune de auctis molestiis debellatoris capiendum. — *Gemino*. Noricus, et prima editio Aldi, *gemina*, ut ad cervicem respiciat. Regii nostri, *gemino*. — *Haeres* paulo audacius. Laudat Burmannus Plinium, qui, Hist. Nat. XVI, 33, *haeredem* vocat stolonem ex salice repullulantem. *Geminus haeres*, duo capita quae succrescebant in locum unius excisi: sic illa *vulneribus fecunda suis*; sic *haud impune* caput recidebatur; sic denique *valentior* quovis vulnere cervix fiebat. *Valens* alibi, viribus et robore praestans, hoc loco ad numerum capitum referendum. De his quinque versibus 70–74, vid. in fine not. subsq.

73. *ramosam*, arboris similem, e qua capita, tanquam rami exstabant: *ramosam colubris*, ut X, 21, *villosa colubris*, et 349, *crinitas angue*. — *Malo*, damno. — *Domui*, nempe adiuvante Iolao; Apollodorus II, 5, 2. — *Peremi* est ex duobus Heinsii MSS. quum caeteri in alia omnia discedant, *revinxi*, *reduxi*, *subegi*, *reliqui*, *repressi*. Heinsius tamen malit *perussi*, aut *praeussi*, quia apud Euripidem Her. Fur. 422, ὕδραν ἐξεπύρωσεν. Avien Arat. 381, *hydram Vreret Alcides quum flammiger*; at haec loca male trasferuntur ad nostrum. Hercules enim hydram non prius domuit, et domitam demum praeussit. Regius noster A, *reduxi*, cum glossa, « ad nihilum »; Regius B, a manu prima, *revinxi*, cum glossa, « in pulverem. » — Caeterum Schirachio valde displicet omnis haec oratio, qua Hercules inter pugnandum certamen illud, tanquam historicus accurate descripserit. Idem censet, verba *gemino haerede et ramosam* in oda aut in carmine epico facilius ferri, quam in hac oratione, atque etiam lusum illum *domui domitamque peremi* dedecere Herculem, et esse frigidum; se ergo valde dubitare de elegantia huius loci, quem Ovidius, si per fata licuisset, haud dubie emendaturus fuisset. Haec ille. Videamus tamen, quid ad excusandum poetam dici queat. Primum Hercules non pugnans haec dicit, sed spectans, et ridens novi serpentis stridorem, cuius adspectus ei necessario in memoriam revocabat hydram Lernaeam. Eam igitur describit, et capita eius centum vulneribus fecunda suis commode, opinor, cum hoc uno transformato serpente comparat. Neque porro ego putem, frigidum esse lusum Herculeque indignum in verbis, *domui domitamque peremi* (sic vs. 195, *praesepia vidi, visaque deieci*, et saepe apud Nostrum), aut improbandum magnopere in hac oratione vocabulum *ramosam*. Quidni etiam in sermone quotidiano monstrum πολυκέφαλον cum arboris comparare liceat? Virg. Aen. VII, 30, *ramosa cornua*, et 189, *cornua arborea cervi*.

75. *Quid fore te credis*) Heinsius

Arma aliena moves, quem forma precaria celat? »
Dixerat; et summo digitorum vincula collo
Iniicit: angebar, ceu guttura forcipe pressus,
Pollicibusque meas pugnabam evellere fauces.
» Sic quoque devicto restabat tertia tauri
Forma trucis: tauro mutatus membra rebello.
Induit ille toris a laeva parte lacertos,

ex Florentino Sancti Marci, uno Leidensi, Graeviano, primo Palatino et Oxouiensi recepit *credas*, sed nullo iure; indicativus enim bene se habet; duo, *credes*. — Regius A, *credes*; Regius B, *credis*. — *Falsum* duorum MSS. auctoritate, Medicei, et Langerman. Burmannus mutavit in *solum*, ut opp. hydrae multorum capitum et natis e caede colubris. Ego vero *falsum* revocavi. Etenim duo urget Achelous, tu et *unus* es et *falsus* serpens. *Vni* opposuit capita Lernaeae hydrae. Nunc ad alterum, *ad falsum*, transit. Ei nibil opponit, sed premit notiomen *falsi*, dum *arma aliena* et *formam precariam* addit, in quibus non est tautologia vitiosa. Vocabulum *falsus* Noster amat in describendis transformationibus; vide ad VI, 26. Et vidi etiam a Mitscherl. eamdem lectionem esse receptam. — *Arma moves*, linguam vibras, ut vs. 65, aut omnino, pugnam minitaris; Virgilius Aeneid. XII, 6, *movet arma leo*. — *Precaria*, aliena. — *Forma celat* eum, qui in eam transit, et proprie quidem eo consilio, ut lateat; sic V, 326, *Et se mentitis Superos celasse figuris*. Multo suavius verbo *dissimulare* usus est in hac re, II, 364, et Heroid. IV, 104, ubi *tauro dissimulante Deum*.

77. *digitorum vincula* exquisite, digiti, quatenus iis tenaciter premebat anguem: etiam vs. 315, *vincla*, digiti nexi. — *Summo collo*, ne mordere posset. — *Angi* proprie de iis, quorum guttura comprimuntur, ut spiritum ducere nequeant. Mox Capoferreus legendum censet, ordine verborum mutato, *ceu forcipe guttura pressus*, quia comparationem non sumit a presso gutture, sed pressionis a forcipe.

80. *devicto restabat tertia* etc.) Ex legibus artis luctatoriae nemo victor exibat, nisi ter adversarium prostravisset. Burm. Inde τριάξαι et ἀποτριάξαι victoriam deportare. — *Tauro*, in taurum. — *Rebello*; Heinsius coniiecit *revellor*, quum in Spirensi et tribus aliis *revello* esset; et in totidem *repello*. — Regii nostri, *rebello*. — *Rebellare*, bellum aut luctam redintegrare. Sic passim apud historicos. Causa huius transformationis allata ad versum 1.

82. *Induit ille toris* etc.) Locus obscurus, quem adeo interpretes silentio praeterierunt. Si quid ego video, sensus est hic: Hercules suscipit toros meos lacertis suis, meque retro currentem trahit quidem, sed et sequi cogitur, donec deprehensa, etc. Fortasse respexit Ovidius monumentum aliquod, in quo ita expressum erat hoc certamen. *Toris lacertos*; Leidensis, *toros lacertis*, quod probat Gronovius ad Senecam Herc. Fur. 1312. — Regii nostri, *toris lacertos*. — *Induit toris lacertos*, tori mei implicant lacertos eius, dum collum meum am-

Admissumque trahens sequitur, deprensaque dura
Cornua figit humo, meque alta sternit arena.
Nec satis id fuerat: rigidum fera dextera cornu
Dum tenet, infregit, truncaque a fronte revellit.
Naides hoc, pomis et odoro flore repletum,
Sacrarunt; divesque meo bona Copia cornu est. »
Dixerat: at Nymphe, ritu succincta Dianae,
Vna ministrarum, fusis utrimque capillis,
Incessit, totumque tulit praedivite cornu
Autumnum, et mensas, felicia poma, secundas.
Lux subit, et, primo feriente cacumina sole,

plectitur. — *Admissus* taurus, ut *admissi equi*. — *Deprensaque — humo.* Ita debellari solebant tauri; vid. Gronovius, Observ. I, 17. — Regii nostri habent *depressa humo*. — *Arena* aeque recte ac *arenae*. Vid. Heins. ad Amor. III, 2, 25.

85. *satis id fuerat*; Regii nostri, *hoc fuerat*. — *Rigidum fera dextera cornu* etc. Hoc est nobile illud *Cornu Copiae*, quod in monumentis Copiae, Paci et Fortunae tribui solet, de quo vide Apollodorum II, 7, 5, ibique Heynium. Horat. Carm. secul. 69, *Apparetque beata pleno Copia cornu.* Sed apud Apollodorum Acheloo redditur hoc cornu, eiusque loco Hercules Amaltheae cornu accipit. Sic et caeteri Graeci. — *Cornu* vel sinistrum, secundum Schol. Homer., vel dextrum, auctore Schol. Lyc. 50. Sensus fabulae: Pars erepta fluvio facta est terra fertilis. Diodorus et Strabo putant, brachium fluvii alio deductum ab Hercule terrae adiacenti fertilitatem dedisse. — *Trunca a fronte*, ut frons fieret trunca. — *Naides*, Acheloi filiae. Hyginus, *Hesperidibus sive Nymphis donavit*; ubi tamen vide Munkerum. — *Sacrarunt*; vide ad X, 646.

89. *Dixerat; at Nymphe*, etc.) Regii nostri, *et Nymphe*. — Satiatis edendo convivis, mensa prima cum dapibus removebatur, idque in hoc convivio factum esse, supra VIII, 570, narrabatur. Mox *secunda mensa* cum vino, pomis, nucibus, quae bellaria et τραγήματα dicuntur, apponebatur; vid. Cerda ad Virgil. Aeneid. I, 723: hinc non solum epulae, sed etiam mensae dicuntur *apponi*; VIII, 570, et 831. — *Succincta*, quo expeditior esset in ministerio; confer VIII, 660. — *Fusis.* Alibi *sparsis capillis*. — *Autumnum*, fruges autumnales. — *Totum*, omnis generis. — *Cornibus* varie Veteres utebantur, etiam ad servandas fruges. — *Praedivite*, plenissimo. Confer Horat. I, Od. 17, 15. — *Felices* alibi dicuntur arbores, rami, agri, id est, feraces, sed h. l. et XIV, 627, ipsa poma *felicia*, mitia, excellentissima. Et *felix* interdum omnino praestans, egregium. Contra Virgilius Aeneid. III, 649, *Victus infelix*; Horatius Epod. II, 17: *Quum decorum mitibus pomis caput Autumnus arvis extulit.*

93. *Primus*, oriens, *sol ferit*, radiis suis, tanquam telis, illustrat, ante

Discedunt iuvenes; neque enim dum flumina pacem
Et placidos habeant lapsus, motaeque residant,
Opperiuntur, aquae: vultus Achelous agrestes
Et lacerum cornu mediis caput abdidit undis.
Haud tamen ablati domuit iactura decoris;
Caetera sospes erat: capitis quoque fronde saligna,
Aut superimposita celatur arundine damnum.
II. At te, Nesse ferox, eiusdem virginis ardor

omnia, *cacumina* montium. Vt hic *primus sol*, sic *medius Phoebus* Valer. Flaccus III, 481. — *Neque enim — opperiuntur*, quod VIII, 548 sqq. decreverant. — Idem ter dixit, *pacem habeant*, et *placidos lapsus* et *motae residant*. Fluviis exundantibus *motus* et *ira* tribuitur. Itaque recte Heinsius recepit *motae* ex uno codice Basileensi et margine Gryphii, pro *totae*, quod vulgabatur (et quod habent nostri Regii). Vous Mediceus *tutae* quod et ipsum eidem Heinsio placet. Quum fluvii placide alveum suum rursus sequuntur, *pacari*, *residere*, dicuntur. *Residere* eleganter de iis, quae componuntur, sedantur, de ira, ardore animi, flatu ventorum; vide Buenemann. ad Lactantium de Ira, XVIII, 7. — *Lapsus*, proprie de cursu fluviorum. *Placidus*, lentus. Curtius IV, 13, *placide volans aquila*.

97. *lacerum caput abdidit undis*) Heroid. IX, 140, de Acheloo, *Truncaque limosa tempora mersit aqua*. Similiter alii poëtae.

98. *Haud tamen*) Naugerius ex nonnullis adfert *hunc tantum*, quod Heinsius in quinque Codicibus reperit (et habent nostri Regii); ex uno Moreti *haud tamen* recepi: sic facile procurrit oratio; et in vs. 101 iusta est oppositio, *at te*, etc. — *Domuit* in *nocuit* mutat Burmannus, ut et *quoque* in *modo* auctoritate Medicei; neutrum bene; namque *domare* nunc est perdere, interimere, ut I, 309, et δαμᾷν passim apud Homerum: *modo* autem nullo modo sensum fundit commodum. Iactura *decoris*, cornu decori, eum non modo non perdidit, sed celatur quoque arundine. — *Caetera sospes erat;* Heinsius ex altero Regio dedit *erat* pro *habet*; nisi verum est quod unus Heinsii, *abit:* non est cur *erat* in *enim* mutemus. — *Damnum;* cornu amissum. Saepe *damnum*, id quod cum damno amisimus.

101–133. *Nessus* Ixionis regis Thessaliae filius, Centaurus, Deianiram rapiens, ab Hercule sagitta venenata interficitur, sanguinemque vitiatum tradit Deianirae; confer Sophocles Trachin. 555 sqq.; Euripides Hippol. 545 sqq.: Diodorus Siculus IV, 36; Pausanias Phoc. p. 895; Apollodorus II, 7, 6; Eusebius Praep. lib. II, p. 36; Hyginus fab. 34 et 36; Seneca Herc. Oet. vs. 494 sq. Fabula memorabilis, non in se, sed propter Nessi vestem, quae mox exitium feret Herculi. Hinc expressa est in multis monumentis. — *Ad te* etc. Transitus hic argumentum simul fabulae indicat. — *Ferox*, ad vim paratus, violentus. — *Virginis*, quia virgo adhuc erat, quum Hercules et Achelous de coniugio eius decertarent; quamquam et iam nu-

Perdiderat, volucri traiectum terga sagitta.
Namque, nova repetens patrios cum coniuge muros,
Venerat Eveni rapidas Iove natus ad undas:
Vberius solito nimbis hiemalibus auctus,
Vorticibusque frequens erat, atque impervius amnis.
Intrepidum pro se, curam de coniuge agentem
Nessus adit, membrisque valens, scitusque vadorum;
« Officioque meo ripa sistetur in illa

ptae mulieres interdum virgines dicuntur; vid. Broukhusius ad Propertii IV, 2, 52: et *virgo* etiam a Silio, III, 435, vocatur; ubi vide Drakemb. Rod. vertit, *Fraulein*. — *Ardor*, est vehemens amor. — *Perdiderat*; Capoferreus emendabat *Perdidit*, *a volucri*, quia hoc non ante Acheloi certamen, sed post accidit. Plusquam perfecto non debebat offendi Capoferreus, nam et alibi Noster eo sic utitur; ita, VI, 425, *Tereus haec fuderat*. Regii nostri, *Perdiderat*.

103. *patrios muros*, Tirynthem, ubi iussu oraculi habitabat Alcides, inde *Tirynthius* dictus; Apollodorus, pag. 114. Sed secundum eumdem Apollodorum, p. 145, hoc factum est, quum Hercules Trachinem ad Ceycem se conferebat. — Iam difficultas transeundi cum coniuge fluvium, et necessitas tradendi eam vectori notanda erat, ut mores Herculis exprimerentur. — *Evenus* Aetoliae fluvius (qui prius Lycormas dictus. Lem.), Calydona praeterfluens. Hinc, VIII, 527, Calydonides *Eveninae*; Lucan. VI, 208: *Meleagraeam maculatus sanguine Nessi Evenos Calydona secat*. Nota hic molestias itinerum prisca aetate. Burmannus monet recte poëtam Evenum *hiemalibus nimbis* auctum inducere: exuisse enim Herculem mortalitatem circa Hecatombaeonem mensem, notante Petito in Comment. in Leges Attic. p. 26. Sed quid hoc ad rem? Nonne Noster ipse mox narrat, ab interitu Nessi ad Herculis apotheosin effluxisse longum tempus? Neque Hecatombaeo in hibernis mensibus est, sed in aestivis. Itaque *hiemales* potissimum *nimbos* commemorat, quia illi et in se vehementes sunt, et nives solvunt, adeoque vel maxime fluvios augent. Horat. IV, Od. 12, 3, *hiberna nive turgidi fluvii*. Tum *hiems*, χειμών, etiam de tempestate dicitur. Inde χειμέριον ὕδωρ Homerus Il. Ψ, 420, torrens tempestate ortus. — Fluvius *vorticibus frequens* a Liv. XXI, 5, *vorticosus* vocatur: *atque* hic forte pro *adeoque*. — *Impervius* qui nec vada habet, nec sine periculo et molestiis transnari potest.

107. *pro se*, de se: tres habent *de se*. — *Curam agere* bona locutio, ut docent Heinsius et Burmannus ad Heroid. XVI, 302. — *De coniuge*; duo *pro coniuge*. — *Nessus* erat πορθμεὺς seu vector ad istum fluvium, qui traiicere viatores solebat; Sophocles, Strabo, Pausan. et Apollod. dicto loco. Talis vector esse debebat et *membris valens*, robustus, et *scitus vadorum*, cognita habere vada; Seneca vs. 503, *Transire Nessus verticem solitus vadis*. Sallustius Iugurth. *locorum scientes erant*. — *In illa*,

Haec, ait, Alcide; tu viribus utere nando. »
Pallentemque metu, fluviumque, ipsumque timentem,
Tradidit Aonius pavidam Calydonida Nesso.
Mox, ut erat, pharetraque gravis, spolioque leonis,
Nam clavam, et curvos trans ripam miserat arcus,
« Quandoquidem coepi, superentur flumina, » dixit.
Nec dubitat; nec qua sit clementissimus amnis
Quaerit, et obsequio deferri spernit aquarum.
Iamque tenens ripam, missos quum tolleret arcus,
Coniugis agnovit vocem; Nessoque parante
Fallere depositum, « Quo te fiducia, clamat,

δειχτικῶς. — *Sistere* proprie de vectoribus, qui onera humeris translata *sistunt* in ripa. — *Officio meo*, opera mea, nempe mercenaria.

111. *Pallentemque* etc.) Hunc versum quem alii MSS. et editiones priores postponunt sequenti, delendum censet Heinsius. Certe cum seq. *pavidam*, sine tautologiae vitio servari nequit, nisi forte credas τὸ *pavidam* potius corruptum esse, et pristinum versuum ordinem restituendum. Mollius enim, eo versu servato, procurrere videtur oratio: nec male eo notatur ingenium muliebre. — Hunc versum, quem uncis ex Heinsio incluserat cl. Gierig, eodem loco habent nostri Regii sine uncis et obelo ullo. Lem. — *Aonius*, Alcides Boeotus sive Thebanus; vide ad III, 13.

113. *Vt erat*, ὡς εἶχε; vide Heinsium ad X, 7. — *Gravis*, gravatus, onustus. De arcu Herculis admodum *curvo*, vide Winkelm. H. A. p. 98. — *Trans ripam miserat*, transmiserat in alteram ripam. — Vnus pro *miserat* habet *iecerat*, quod placet Ciofano, non item Burmanno, quia in vers. 118 repetitur *missos arcus*. — Quum de sensu huius loci omnes conveniant, et constet Herculem *iecisse* suos arcus trans fluvium, praeferendam puto lectionem Ciofani, quam habet noster Regius A; Regius B, *miserat*. Lem. — *Superentur flumina;* nando traiiciatur totum flumen.

116. *dubitat*) Haeret et secum deliberat, more eorum, qui res periculosas aggrediuntur. — *Clementissimus*, quietissimus. — *Obsequio* etc. Art. Amat. II, 181: *Obsequio tranantur aquae: nec vincere possis Flumina, si contra, quam rapit unda, nates.* Sed Hercules nolebat *obsequio aquarum*, hoc est, ita ut obsequeretur, se accommodaret fluvio decurrenti, *deferri*, inferiore loco ad ripam pervenire adiuvante aqua. Sic quoque mores Herculis expressit. Lenzio *obsequium* est idem quod clementia.

119. *agnovit;* codex B solus, ut videtur, dat *audivit*. — *Parante;* codex A, *paranti*, ut iungatur cum *clamat;* sed hoc verbum rarius cum dativo reperitur quam ut omnium codd. et editionum scriptura mutetur. Terentius quidem And. III, 2, 11, *illis quae sunt intus, clamat de via.* Lem. — *Fallere depositum*, rapere coniu-

Vana pedum, violente, rapit? tibi, Nesse biformis,
Dicimus, exaudi, nec res intercipe nostras.
Si te nulla mei reverentia movit; at orbes
Concubitus vetitos poterant inhibere paterni.
Haud tamen effugies, quamvis ope fidis equina.
Vulnere, non pedibus te consequar. » Vltima dicta
Re probat; et missa fugientia terga sagitta
Traiicit: exstabat ferrum de pectore aduncum.
Quod simul evulsum est, sanguis per utrumque foramen
Emicuit, mixtus Lernaei tabe veneni.
Excipit hunc Nessus: « Neque enim moriemur inulti; »
Secum ait: et calido velamina tincta cruore

gem creditam; sed illud indignitatem rei magis exprimit. *Depositum*, quod alicuius fidei commissum est; qui id non reddit, *fallit depositum*, fallit eum, qui deposuerat. Apollod. p. 157: ὁ δὲ διαπορθμεύων αὐτὴν ἐπεχείρει βιάζεσθαι. τῆς δὲ ἀνακραγούσης αἰσθόμενος ὁ Ἡρακλῆς ἐξελθόντα Νέσσον ἐτόξευσε εἰς τὴν καρδίαν. Sed Ovidius aliam rationem secutus est, ut et sqq. docent.

121. *biformis*, vide ad II, 630; *Semivir Nessus* in Heroid. IX, 141. — *Tibi dicimus* aut *dico* indignantis et minantis formula; Heroid. XX, 53. Graeci φωνῶ σε, aut καλῶ σε. — *Nec res;* Heinsius malebat *ne res*. — Non video ad quid ista mutatio. Lem. — *Res* de omnibus, quae nobis debentur, etiam, ut hoc loco, de coniuge. — *Intercipe*. Vide ad lib. VIII, vers. 291.

123. *orbes paterni;* satis opportune et acerbe Nesso in memoriam revocat poenam patris Ixionis, qui rotae alligatus adsidue volvitur in Tartaris propter *concubitus vetitos*, quia vim inferre voluerat Iunoni: vide ad IV, 464. Ex nube in Iunonis loco obiecta, quacum etiam coit, nati sunt Centauri, inde Nubigenae dicti. — *Inhibere*, deterrere. — *Ope equina*, velocitate pedum equinorum.

126. *Vulnere*, sagitta vulnifica: Virg. Aen. II, 529, *infesto vulnere insequitur:* vide Drak. ad Silium V, 251; Senec. Herc. Oet. 516, *Consequar telo fugam*. — *Re probat*. Multi ex vetustioribus, *res probat*, ut III, 350. — Nostri Regii, *re probat*.

129. *Quod simul evulsum est*) Heinsius coniicit *quo simul evulso*. — *Tabes veneni*, venenum. Veneno hydrae Lernaeae sagittas tinxerat Hercules. Quidquid igitur iis figebat, morti succumbebat. — *Mixtus* veneno sanguis profluit etiam apud Zenobium. Apud alios Nessus ipse sanguini emisso admiscet venenum. Atque illum secundum Sophoclem vase excepit. De *velamine* caeteri nihil habent. — Ante *neque enim* subintelligenda est sententia aliqua, veluti, bene habet; neque enim etc. — *Neque enim moriemur inulti*; moriturus ex vulnere, inquit Diodorus, pollicitus est ei se amoris medicamentum traditurum, quo nullam praeter

Dat munus raptae, velut irritamen amoris.
III. Longa fuit medii mora temporis, actaque magni
Herculis implerant terras, odiumque novercae.
Victor ab Oechalia Cenaeo sacra parabat

se mulierem Hercules appeteret. Lem. — *Calido*; plurimi, *valido*.

133. *velut*) Heinsius coniicit *lenti*, vel *vetiti*, vel *tepidi*. Frustra. Nostri Regii, *velut*. — *Irritamen amoris*, remedium, quo coniugis amorem languescentem irritare possit. *Philtrum* vocatur ab Hygin. et Apollod.; namque φίλτρον, interpretante Tzetz. ad Lycophr. p. 14, est, φιλίαν ἐπισπᾶσθαι δυνάμενον, quod irritare amorem potest; conf. vs. 154: *Irritare amores* est I, 462; ubi vid. Burmannum. — *Raptae*, quam rapere parabat.

134–138. *Hercules veneno cruciatus in Oeta monte comburitur*. Deianira indigne ferens amari ab Hercule Iolen, mittit coniugi venenatam Nessi vestem, tanquam praesentissimum amoris irritamen. Qua indutus, quum propius accessisset ad Iovis Cenaei aram, venenum incaluit, ipsumque mirum in modum cruciavit. Licha famulo, qui vestem attulerat, in mare praecipitato, Hercules comburitur a Philocteta. Conf. Diodorus Sicul. IV, 39; Apollod. II, 7, 7; Seneca Herc. Oet. 223 sqq. Hygini fab. 36; Servius ad Virg. Aeneid. VIII, 300. De monumentis, in quibus res expressa, vide Heynii *Antiq. Aufsaetze* I, 29 sqq. — *Medium tempus*, ut IV, 167; VIII, 651. Ab interitu Nessi usque ad expugnatam Oechaliam longum tempus effluxit. Satis fuisset, *Longum fuit medium tempus*, sed solet *mora* de diuturnitate ita adhiberi; Phaedr. IV, fab. 4, 18, *consumta est temporis longi mora*. — *Acta implerant*, pro fama actorum laborum implerat. Sed aliter *implerant odium*, satiarant. — *Magnus* perpetuum Herculis epitheton.

136. *Cenaeum* fuisse Euboeae promontorium, ibique *Iovi Cenaeo* Herculem constituisse aram, constans Veterum traditio est. Neque id dubium est, factam esse eam rem, postquam Eurytum debellaverat, eiusque urbem *Oechaliam* expugnaverat. Eurytus enim, nobilis sagittarius, promiserat se filiam suam formosissimam *Iolen* ei daturum, qui se aut filios suos in sagittandi certamine superasset; sed Herculi victori praemium propositum negavit. Is ergo iratus aliquando post rediit, auxiliantibus Arcadibus Oechaliam cepit, Eurytum et filios interfecit, Iolen autem captivam abduxit; Sophocles Trach. Act. II; Apollodorus dicto loco. Homerus credebatur hanc Οἰχαλίας ἅλωσιν carmine celebrasse; Strabo lib. XIV, p. 612. Verum id quaeritur, ubi *Oechalia* sita fuerit. Strabo lib. X, p. 448, eam facit Euboeae Eretricae urbem. Pausanias Messen. p. 283, ostendit, se in hac controversia plus auctoritatis tribuere Messeniis, qui suis finibus illam urbem, postea Carnasium dictam, vindicent, et p. 362, memorat, Euryti ibi ossa servari. Homerus denique Iliad. B, 730, eam inter Thessaliae urbes refert. — *Victor ab Oechalia*, scilicet rediens: apud Anacreontem Od. XLV, 8, Mars hastam vibrat ἐξ αὐτῆς, e proelio scilicet revertens. — *Vota*, quae voverat, si Iupiter sibi adesset in expugnanda urbe. — *Quum Fama* etc. Verissima

Vota Iovi; quum Fama loquax praecessit ad aures,
Deianira, tuas, quae veris addere falsa
Gaudet, et a minimo sua per mendacia crescit,
Amphitryoniaden Ioles ardore teneri.
Credit amans; venerisque novae perterrita fama
Indulsit primo lacrymis, flendoque dolorem
Diffudit miseranda suum; mox deinde: « Quid autem
Flemus, ait? pellex lacrymis laetabitur istis:
Quae quoniam adventat, properandum aliquidque novandum est,
Dum licet, et nondum thalamos tenet altera nostros.
Conquerar, an sileam? repetam Calydona, morerne?
Excedam tectis? an, si nihil amplius, obstem?

et praeclara Famae descriptio, quacum confer XII, 39–63. — *Praecessit*, celeritatem Famae declarat: male igitur quidam, *pervenit*. Liv. XXI, 32: *Fama, qua incerta in maius vero ferri solent, praecepta res erat*. Minutius Felix XXVIII: *Fama, quae semper iusparsis mendaciis alitur*. Classicus de Fama locus est etiam apud Virgilium Aen. IV, 173 sqq. — *Gaudet* melius quam *solet*. — *A minimo*; nostri Regii, *e minimo*. — Duo MSS. veteres et prima Aldi editio *minima*, quod Heinsio placet. Alterum Burmannus praefert, ut apud Claudian. II, Eutr. 34: *Fama prius falso similis*. — *Teneri* amore significanter, tanquam illaqueatum amore. Sic *teneri studio* V Trist. 12, 9.

141. *Credit amans* etc.) Ea fama perterrita literas etiam dedit ad Herculem, quas vide Heroid. IX: *amans* cum delectu pro *coniuge*. Causam reddit hoc verbum cur sollicita statim crediderit et tantopere doluerit. *Dolorem diffudit flendo*, Heinsius volebat *defudit*; sed bene *diffudit*, minuit. Nam quae *diffunduntur*, in varias partes funduntur, ea evanescunt. Etiam Heroid. VIII, 61, *flendo diffundere iram*. — *Deinde* pleonastice additum. Sic *deinde postea*, *itaque ergo* et id genus alia. *Quid autem* inservit correctioni. Heinsius hunc locum ita distinguebat: *mox, deinde quid autem flemus?* quia *deinde* in interrogatione idem quod *tandem*. — *Pellex lacrymis* etc. Hoc expressit Seneca Herc. Oet. 1676.

145. *adventat* pro *adveniet* e tribus dedit Heinsius, quem vide. — *Aliquid novandum*, aliquid moliendum. — *Thalamos tenet nostros*, pro me uxoris iure fruitur; II, 513, *pro me tenet altera coelum*. In bis *altera* invidiose dictum.

147. *Conquerar, an sileam*) Quid moliatur mulier consilii inops et sola? Nil ei fere relictum est, nisi *conqueri*, aut *repetere* domum paternam (ultimum vexatarum coniugum perfugium) aut *obstare* aliquandiu pellici. De his ergo secum deliberat. — *An, si*; haec lectio non nisi in primo Mediceo, Spirensi et tribus aliis servata (et in nostro Regio A); vulgo

Quid, si me, Meleagre, tuam memor esse sororem,
Forte paro facinus; quantumque iniuria possit,
Femineusque dolor, iugulata pellice testor?»
Incursus animus varios habet: omnibus illi
Praetulit imbutam Nessaeo sanguine vestem
Mittere, quae vires defecto reddat amori;
Ignaroque Lichae, quid tradat nescia, luctus
Ipsa suos tradit; blandisque miserrima verbis
Dona det illa viro, mandat: capit inscius heros,
Induiturque humeris Lernaeae virus Echidnae.
Tura dabat primis, et verba precantia, flammis;

an sic; alii (et noster Regius B) *ac sic.* — *Si nihil amplius* efficiam, saltem *obstem*. Mox tamen fratris recordatio animum ei audacem reddit; virtutes enim maiorum aut consanguineorum magnam habent vim apud animum. — De *Meleagro* vide VIII, 270 sqq. Etiam Heroid. IX, 151: *Tu quoque cognosces in me, Meleagre, sororem.* — *Iniuria*, sensus iniuriae acceptae. — *Possit*, valeat apud animum. — *Testor*, insigni exemplo aequalibus et posteris ostendo.

152. *Incursus-habet;* nostri Regii, *In cursus-abit*, quod interpretarer, in diversas cogitationes; istos cursus animi διανοίας dicunt Graeci. Sed melius ex Palatino Heins. legit *Incursus habet.* Lem. — *Incursus*, impetus. Animus eius nunc huc fertur, nunc illuc. Tandem, ut saepe fit, nescia ad perniciosissimum omnium consilium defertur. — *Omnibus illi* ex secundo Moreti accepit Heinsius pro *omnibus illis* quod caeteri (et nostri Regii) habent. *Omnibus*, incursibus; *illi*, Herculi. — *Defectus*, qui defecit, ut XIII, 477.

155. *Ignaro;* vide ad III, 3. — *Lichae;* de scriptura huius nominis, quod hic vulgo *Lychae*, haec Heinsius: *Lichae* passim scribendum tam hic quam apud auctorem Herculis Oetaei; neque aliter Hyginus, fabula 36; apud Graecos Λίχας est; ita Sophocles in Trachiniis saepe, Aeschylus in Glauco Marino apud Strabonem, Apollodorus, Tzetzes in Chiliad. et alii. Regii nostri *Lichae.* Lem. — *Lichas*, famulus Herculis. Secundum alios *Lichas* ab ipso Hercule missus erat Trachinem, ut vestem sibi candidam sacrorum causa asportaret; quam Deianira infecerit Nessi sanguine. — *Luctus*, causam luctus futuri. Schirachius coniungit *miserrima dona*, id est, quae miserias afferunt. Melius *miserrima* Deianira intelligitur. — *Verbis;* multi, *dictis*, quod praefert Heinsius, quia sequitur *verba*. — Nostri Regii, *verbis*. — *Induiturque humeris;* tres antiqui *humeros*: vide Heins. ad IV Trist, 10, 29, ubi: *Induiturque humeris cum lato purpura clavo;* in hoc citato loco *humeris* videtur praeferre, quum dicat primus Vaticanus, Iunianus et duo alii cum editionibus priscis, *humeros;* quod mihi religioni fuit non monere.

159. *Tura dabat* etc.) Indutus illa

Vinaque marmoreas patera fundebat in aras:
Incaluit vis illa mali, resolutaque flammis
Herculeos abiit late diffusa per artus.
Dum potuit, solita gemitum virtute repressit.
Victa malis postquam patientia, reppulit aras;
Implevitque suis nemorosum vocibus Oeten.
Nec mora; letiferam conatur scindere vestem:
Qua trahitur, trahit illa cutem; foedumque relatu,
Aut haeret membris frustra tentata revelli;

veste sacra faeit, quae vs. 136 paraverat. Tanta autem erat veneni illius vis, ut statim a principio sacrorum corpus penetraret. Conf. VI, 164, et Seneca Herc. Oet. 775 sqq. *Primis flammis*; tura enim in principio sacrorum iniiciebantur flammis, additis *verbis precantibus*, scilicet, precibus; Tibul. III, 3, 2, *Blandaque cum multa tura dedisse prece*. Cum *dabat flammis* coniunxit etiam *verba precantia*, more poëtarum; Virgil. Aen. VII, 237, *Praeferre manibus vittas et precantia verba*. Vt hic *verba precantia*, sie infra vs. 215, *verba execrantia*, et V, 105, *verba exsecrantia*. — *Marmoreas*, omnino lapideas. — *Incaluit*; Heinsius malebat *invaluit*, male. *Incaluit*, quia venena calore vim suam recipiunt. Hinc passim *calida venena*. — *Vis illa mali*; Burmannus suadebat *vis inde mali*: *vis mali*, malum, venenum. *Abiit diffusa*, pro diffusa est: multi *late dilapsa*. — Codex Regius A *diffusa*; codex B *dispersa*.

163. *dum potuit* etc.) In sqq. videndum erat, ne quid ipso indignum tribueretur heroi dolenti. — *Solita gemitum*; codex Regius A, *gemitum solita*. — *Malis*, cruciatibus. — Mox mireris, quomodo Alcides Iovi Cenaeo in Euboeae promontorio sacra faciens, *Oeten* vocibus suis impleverit. Nempe festinat Ovidius, et omittit multa e Diodoro Siculo, item ex Argumento Trach. Sophoclis, Apollodoro, et aliunde supplenda. Hercules enim quum sentiret vim veneni, Lichan in mare praecipitat, tum Trachinem proficiscitur ad Deianiram, tandem in *Oeten* montem, quippe Iovi sacrum, se deferri iussit, cuius *nemora* tum denique *vocibus suis implevit*. Hinc *Hercules Oetaeus* in Senecae tragoedia; et *Herculeus Oeta* apud Lucanum III, 177. Lenzius putat, Herculem ad ipsam aram in Euboea ita clamasse, ut Oete, mons inter Locros et Thessaliam, vocibus eius resonaret. Comparat Sophoclem 787 seq. Senecam Herc. Oet. 803 seq. Sed vers. 204, *per altum Oeten graditur*. Nec ibi memoravit poëta, quomodo, aut quo tempore illuc pervenerit. Vtrumque recte dicitur et *nemorosum*, et, quod habent alii, *nemorosam*. Vide Heinsium et Burmannum. — Regii nostri *nemorosam*.

166. *nec mora* etc.) Sequitur locus non minus iniucundus, quam supra VI, 387 sqq. Marsyae laniatio. Apud Sophoclem, interprete Cic. Tusc. II, 8, vestis *lateri inhaerens morsu lacerat viscera*; Apollod. τὸν δὲ χιτῶνα ἀπέσπα προσπεφυκότα τῷ σώματι,

Aut laceros artus, et grandia detegit ossa.
Ipse cruor, gelido ceu quondam lamina candens
Tincta lacu, stridit, coquiturque ardente veneno.
Nec modus est: sorbent avidae praecordia flammae,
Caeruleusque fluit toto de corpore sudor;
Ambustique sonant nervi; caecaque medullis
Tabe liquefactis, tendens ad sidera palmas,
« Cladibus, exclamat, Saturnia, pascere nostris;

συγκατεσπῶντο δὲ αἱ σάρκες αὐτῷ. — *Laceros artus* vestis, *ossa* caro detracta detegit. Priscis heroibus vasta corpora et *grandia ossa* tribui solebant; conf. Virgilius Georg. I, 497; Claudianus Laud. Stilic. I, 137.

170. *gelido ceu quondam* etc.) Inepta similitudo, qua calidus corporis humani cruor cum gelido lacu comparatur. Obiicit Lenzius, poëtam *stridorem* tantum illustrare voluisse. Est ita. Verum calidus sanguis, ubi veneno infuso magis accenditur, non edit stridorem, qualem edit lamina candens etc. Expressit autem Lucret. VI, 147: *Vt calidis candens ferrum e fornacibus olim Stridit, ubi in gelidum propere demersimus imbrem.* Praeiverat Homer. Od. II, 391. Eadem similitudo infra occurrit XII, 275. — *Quondam*, ut *olim* apud Lucretium, et infra XI, 508; in similitudine a poëtis ponitur pro nonnumquam, fere. — *Lamina*, ferrum. — *Tincta*, scilicet ad indurandum. — *Lacu*, aqua. Heynius ad Virgilium Georg. IV, 172, ipsa vasa per *lacus* intelligi putat. *Stridit* antiquum, pro *stridet* (quod habent nostri Regii), e codice S. Marci, Neapolitano, et tribus aliis dedit Heinsius, quem vide sicuti et Burmannum.

172. *Nec modus est: sorbent;* Heinsius malit, *Nec modus: exsorbent.* Homius in Elem. Crit. Tom. II, p. 301, hunc versum examinat et improbat: *flammam* enim nunc dici tropice de aestu interno, itaque non debuisse tropum ab alia re petitum, *sorbere*, addi. Sed facile, opinor, poterit ab hoc vituperio defendi. Etenim primum *flamma* hic propemodum proprie accipi potest, quandoquidem ei vis coquendi et liquefaciendi atque sonitus tribuitur. Deinde etiam *τὸ sorbere* rapacitati flammae propemodum proprie convenit. Denique calidum poëtarum ingenium non exigendum est in singulis verbis ad artis praecepta. Vid. Ernesti Init. Rhet. §. 319, ubi similiter defendit illud Catulli, *tenuis sub artus flamma dimanat.* Sed ideo vituperandus poëta videtur, quod corpus non aliter ac ligna arida ardens finxit.

173. *Caeruleus*, niger, ut *caeruleus imber* apud Virg. aut *caerulea nubes*, *κυανέη νεφέλη.* — *Fluit;* Heinsius suadebat *ruit.* — *Sonant;* Barber. *gemunt;* quod verbum apud poëtas omnino est, sonum edere. — Regii nostri, *sonant.* — Per nervos Veteres etiam intellexerunt tendones, musculos et vincula membrorum: Gellius XIII, 22. — *Caeca tabe*, (ut III, 490, *caeco igni*) veneno intus ardente. — *Tendens* est e Basileensi et alio; caeteri (et nostri Regii) *tollens.*

176. *Cladibus pascere nostris* etc.) Primum in Iunonem multa cum acer-

Pascere, et hanc pestem specta crudelis ab alto:
Corque ferum satia: vel si miserandus et hosti,
Hostis enim tibi sum, diris cruciatibus aegram,
Invisamque animam, natamque laboribus, aufer.
Mors mihi munus erit: decet haec dare dona novercam.
Ergo ego foedantem peregrino templa cruore
Busirin domui: saevoque alimenta parentis
Antaeo eripui: nec me pastoris Iberi

bitate invehitur, non modo quia infesta ei semper fuerat, sed etiam quia opera eius quaedam fuisse videtur in hoc ipso cruciatu efficiendo. Certe Homer. Iliad. Σ, 129, fatum Herculem domat et *gravis ira Iunonis*. Apud Sophoclem autem de una coniuge queritur. — *Cor ferum*, animus, qui *pascitur*, delectatur, *peste*, cruciatibus alterius. Is *satiatur*, quum immani eius cupiditati satisfit immensa hostis miseria. Atqui tales χαιρεκάκους maximo et dignissimo odio aversamur. Eadem verba et supra occurrunt VI, 280.

182. *Ergo ego foedantem* etc.) Incipit labores suos commemorare, qui ab innumeris fere auctoribus recensentur, de quibus vid. Heynius ad Apollodorum II, 4, 8. Propter eos, quum salutares Graecis aut essent, aut esse crederentur, inter Deos relatus est. Minuit tamen Herculis laudes Lucretius V, 22–43, ubi docet, divinis honoribus digniorem esse, qui puro pectore vivere homines doceat. Neque Lactant. Inst. div. I, 8, magnopere istis laboribus favet. Sed Herculis gloria ex antiquissimorum Graecorum sensu et moribus aestimanda est, apud quos fortitudo bellica summa et una virtus habebatur. — *Ergo* indignantis est ob labores frustra susceptos. Sic commode eorum fit mentio, sed breviter, ut par erat, et verbis significantissimis, quibus magnitudo meritorum et fortitudinis Herculis praeclare declaratur. Ex eo genere sunt, *foedans templa*, *saevus* Antaeus, hydra *geminas vires resumens*, equi *humano sanguine pingues*, *vastator* aper, *moles* leonis etc. Confer. Sophocles Trach. vs. 1054 sqq., quae Noster expressit. — *Peregrino cruore*, sanguine hospitum, quos Diis suis immolabat Busiris, rex Aegypti. — *Domui*, ipsum et ministros sacrorum clava interfeci. — *Antaeum* Libycum non usitato luctantium more devicit, ut eum ad terram daret, (namque quum Terram, quae erat eius *parens*, attingeret, *alimenta* inde et novas vires accipiebat) sed brachio eum sustulit, manuque fauces eius compressit, ut intel. e nummo antiquo, quem exhibet Gronovius in Diatrib. Statian. cap. 25. — *Pastoris Iberi forma triplex*, Geryon, τρισώματος βωτὴρ Ἐρυθείας Eurip. Hercul. Fur. 423; *Tripectora tergemini vis Geryonai*, Lucretius V, 28. Nempe insulam Erytheam (hodie *Cadix*) pabuli laetitia insignem, tres fratres concordes habuisse videntur, quorum armenta summae famae fuere. Vide Iustinum XLIV, 4, qui fabulam satis probabiliter interpretatur. Adde Palaepha-

Forma triplex; nec forma triplex tua, Cerbere, movit:
Vosne manus validi pressistis cornua tauri?
Vestrum opus Elis habet; vestrum Stymphalides undae,
Partheniumque nemus: vestra virtute relatus
Thermodontiaco caelatus baltheus auro;
Pomaque ab insomni male custodita dracone:
Nec mihi Centauri potuere resistere, nec mî
Arcadiae vastator aper: nec profuit Hydrae
Crescere per damnum, geminasque resumere vires:
Quid? quum Thracas equos, humano sanguine pingues,

tum cap. 25 et 40. — *Movit*, deterruit.

186. *pressistis cornua*, more Veterum, qui taurorum, quos debellare volebant, cornua ad terram deducebant. Vide supra vs. 84. Sic ergo et Hercules *validum* illum *taurum* apud Cretenses vicit, vivumque ad Eurysthea perduxit. — *Tauri* ignivomi, quem iratus Minoi Neptunus in Cretam immisit. LEM.

187. *Vestrum opus Elis habet*; unus Vossianus, *Elis est*; hinc Heinsius scribendum censet *vestrum est Elis opus*, vel *vestrum opus Elis erat*; male, non enim *Elis* condita erat manibus Herculis. — Regii nostri nihil mutant. *Vestrum opus Elis*; Augiae regis Elidos stabulum expurgatum. — In *Parthenio*, Arcadico, *nemore*, cervam aeripedem Dianae alligerat. — *Baltheus* ille, quem habebat regina Amazonum, ad *Thermodontem* Cappadociae fluvium, habitantium, symbolum erat imperii. Iustin. II, 4.

190. *Poma custodita ab dracone*; de pomis Hesperidum vide ad IV, 636. — *Male*, frustra; vide Burmannum. *Male* dedit Heinsius: ante eum edebatur *non custodita* (quod habet noster Regius A); plurimi codices (inter quos noster B) *concustodita*, quod degenerasse ex *non cust.* Heinsius monet. Sed Gebhard. III Crep. 23, illud probat, quia Atlas, Hesperides filiae ac draco custodes constituti fuerant.

192. *Arcadiae vastator aper*) Maximus aper, Arcadiam vastans, ab Hercule vivus ad Eurystheum fuit adductus. LEM. — *Crescere per damnum*; confer vs. 70; Horatius IV, Od. 4, 59, *per damna ducere opes, et animum.*

194. *Thracas equos*; nostri Regii *Thracis*, scilicet Diomedis regis Thraciae. — Huius equos quibus hospites devorandi obiiciebantur, secundum alios adduxit vivos ad Eurysthea. Ex interpretatione Theonis Sophistae, Progymn. cap. 6, et Palaephati cap. 4, Diomedes equis alendis ad paupertatem redactus originem fabulae dedit de equis eius ἀνδροφάγοις; eamque interpretationem probat Gronovius Obs. IV, 24, ubi docet exemplis allatis 1.° patrimonium Veteres dixisse *viscera*, *nervos*, *sanguinem*, *vires*, *vitalia*; 2.° qui patrimonium alterius minuant, dici, *devorare*, *comedere* eum, *exsugere* eius *sanguinem*. — *Pingues sanguine* melius quam, *pastos sanguine*, quod alii habent; Horatius II, Od. 29,

Plenaque corporibus laceris praesepia vidi,
Visaque deieci, dominumque ipsosque peremi:
His elisa iacet moles Nemeaea lacertis:
Hac coelum cervice tuli: defessa iubendo est
Saeva Iovis coniux; ego sum indefessus agendo.
Sed nova pestis adest, cui nec virtute resisti,
Nec telis armisve potest: pulmonibus errat
Ignis edax imis, perque omnes pascitur artus.
At valet Eurystheus, et sunt, qui credere possint

sanguine pinguis campus. — *Visaque deieci;* Heinsius malit *disieci*. Non ii sumus qui iudicemus, utrum praestantius germani critici, an romani poetae verbum; saltem non possumus non dolere tam sagacissimum virum Heinsium saepius textum deturbare, ut nova, sine ullo codicum consensu, iniiciat. Lem.

197. *moles;* primus Gronovii, et prior Twisdenii, *pestis*. Sophocles ex interpretatione Ciceronis, «O pecto» ra, o terga, o lacertorum tori! Ve» strone pressu quondam Nemeaeus » leo frendens efflavit graviter extre» mum halitum?» — *Moles Nemeaea*, vastus leo Nemeaeus. Curtius VIII, 13, 10, *ingentes vastorum corporum moles*. Statius Theb. VI, 839, *Herculea non mole minor*. Livio lib. XXI, 22, *moles* est serpens ingentis magnitudinis. Virgil. Aeneid. III, 656, *vasta* Polyphemi *moles*. Claudianus in Entrop. II, 377, *crassa mole leo*. Post hunc versum olim legebatur hic: *Cacus et horrendum Tiberino gurgite* (aut *litore*) *monstrum*, quem expunxit Naugerius, quia in plurimis antiquis MSS. non reperitur. — Versum istum non acceperunt nostri Regii. Lem.

198. *coelum cervice tuli;* quum Atlantem misisset ad mala Hesperidum apportanda, eique coelum *sarcina parva fuit;* vid. Heroid. IX, 58; et *firmior Herculea mundus cervice pependit* apud Claudianum R. P. II, praef. 47: adde Laud. Stilic. I, 143. Fabulam interpretatur Serv. ad Aen. I, 741: «Hic (Atlas) quod annum » in tempora diviserit, et primus » stellarum cursus vel circulorum, » vel siderum transitum naturasque » descripserit, coelum dictus est su» stinere. Quia nepotem suum Mer» curium et Herculem docuisse dici» tur, inde Hercules coelum ab Atlan» te susceptum sustinuisse narratur, » propter coeli scientiam traditam.» Confer. Albricus de Deorum Imagg. cap. 22. — *Defessa iubendo est* etc. Hoc ipsa Iuno fatetur apud Senecam Herc. Fur. 41: *Minorque labor est Herculi, iussa exsequi, Quam mihi iubere.* Hinc Valerius Flac. V, 43 vocatur *monstriferae par novercae*.

201. *telis* vis infertur, *armis* corpus tegitur et defenditur. — *Pulmonibus*, per pulmones; II, 801, *medio pulmone*.

203. *At valet Eurystheus;* hic fuit Stheneli Mycenarum regis filius, qui impellente Iunone Herculem varia pericula adire iussit. Lem. — *Sunt qui credere* etc. Miseri quum adversarios suos valentes vident, facile in-

Esse Deos? » dixit: perque altam saucius Oeten
Haud aliter graditur, quam si venabula tigris
Corpore fixa gerat, factique refugerit auctor.
Saepe illum gemitus edentem, saepe frementem,
Saepe retentantem totas refringere vestes,
Sternentemque trabes, irascentemque videres
Montibus, aut patrio tendentem brachia coelo.
Ecce Lichan trepidum, et latitantem rupe cavata
Adspicit: utque dolor rabiem collegerat omnem;
« Tune, Licha, dixit, feralia dona tulisti?

ducuntur, ut de providentia divina dubitent. — *Esse Deos*, scilicet, qui curam gerant rerum humanarum. Cf. Claudianum in Rufin. I; 18. *Esse* omnino Deos negare non poterat, quum antea ipse Iunonem compellasset. — *Altum* dedit Heinsius ex Florentino S. Marci et aliis quibusdam; plurimi *altam*. — Nostri Regii *altam*, quod reponendum censeo, quia infra, in vs. 230, *quas ardua gesserat Oete*. Lem. — *Haud aliter* etc. His et sequentibus graviter cruciatus Herculis notantur. — *Tigris* praefert Florentin. S. Marci; sed alter Hamburg. *pardus*; duo *cervus*; vulgo *taurus*. *Tigris* optime convenit huic comparationi. — Regii nostri, *taurus*, quod mallem, quia simplicior et aptior comparatio *tauri* cum Hercule, quam *tigridis*. Lem. — *Auctor facti*, vulnerum auctor qui venabulis feram confixit. Lem.

207. *frementem* adoptavit Heinsius ex codice Caroli Sprotii, tanquam Hercule dignius quam *trementem*. — Regii nostri *trementem*: praestat *fremere*, quod est iratorum. Lem. — Caposerreus coniecit *infringere silvas*; male: insolens est *infringere vestes* (quod habent nostri Regii) pro discindere; dedi ergo ex Genev. et uno Heinsii *refringere*, quod et Burmanno arridebat. — *Retentantem*, denuo tentantem. Tentaverat iam vs. 166. — *Montibus irascens* Hercules vix ferri potest. Heinsius coniicit *incursantemque*, ut XIV, 188, Polyphemus similiter furens *rupibus incursat*. Sed Burmannus *irascentem* absolute cupit, et *montibus* coniungit cum sqq. Lenzius *montibus* explicat, in montibus. Nobis Heinsii emendatio placet prae his interpretationibus; nam vs. 207, iam induxit eum poeta *frementem*, id est, irascentem, mox *sternentem trabes*. Nunc vero rursus simpl. *irascentem* subiecisse credamus? Imo *sternens trabes* et *incursans montibus* bene conveniunt. — *Coelo*, ad coelum.

211. *rupe cavata*; Gebhard. ex Palatino, *caduca*, ut imminens intelligatur. — Regii nostri, *cavata*; nec video ad quid ista mutatio Gebhardi. Lem. — *Rabiem collegerat*; fecerat, ut *rabies*, summus furoris gradus, omnis erumperet. *Colligere rabiem* est etiam I, 234; *collectum odium* III, 258; *colligere sitim* VI, 341. — — *Tune*, qui es et famulus meus et servili conditione homo. Ideoque repetit hoc vocabulum. — *Feralia*; Ciofanus *furialia*; sic enim Cicero

Tune meae necis auctor eris? » tremit ille, pavetque
Pallidus, et timide verba excusantia dicit.
Dicentem, genibusque manus adhibere parantem,
Corripit Alcides, et terque quaterque rotatum
Mittit in Euboicas, tormento fortius, undas.
Ille per aërias pendens induruit auras:
Vtque ferunt imbres gelidis concrescere ventis;
Inde nives fieri; nivibus quoque molle rotatis
Adstringi, et spissa glomerari grandine corpus:
Sic illum validis actum per inane lacertis,
Exsanguemque metu, nec quidquam humoris habentem,
In rigidas versum silices prior edidit aetas.

Tuscul. II vertit, ὑφαντὸν ἀμφίβληστρον ᾧ διόλλυμαι: haec me irretivit veste furiali inscium. Lem. — *Tulisti;* nostri Regii, *dedisti.* In Ibide 493, *Qui dona tulit Lernaea tincta veneno.* Lem.

216. *genibus manus adhibere*, genua amplecti. Claudian. R. P. I, 50, *genibus admovere manus.* Is ritus fuit supplicum. Cum sqq. confer Senecam Herc. Oet. 817 sqq. qui non satis feliciter Nostrum expressit. Etiam Hyginus fab. 36, *rotatum in more iaculatus est.* Inde fretum illud ab Aeschylo dictum τύμβος ἀθλίου Λίχα. Apud Sophoclem 793, Lichas petrae alliditur. Non mirum est, Nostrum praetulisse transformationem. — *Euboicas undas;* mare Euboicum: nam Cenaeum promontorium, ubi Hercules sacrificaturus peste correptus est, imminet Euboico mari. Lem. — *Tormento fortius;* validius quam machina bellica. Lem.

219. *pendere* proprie dicuntur qui tam leniter volant, ut alae non magnopere moveantur; vide ad II, 708. Sed hoc loco omnino volare. — *Aërias auras* dixerunt etiam Lucretius V, 502; Virgil. Aeneid. V, 520, et Noster X, 178, ubi vide notam.

220. *Vtque ferunt imbres* etc.) Inepta similitudo, quamquam etiam Lucret. VI, 498 sqq. nubes cum corpore et aquas in nubibus cum sanguine comparat. — *Molle*, quod Bersmanno debetur, pro *mole* vulgato (et quod nostri Regii codices habent) probat etiam Heinsius qui monet, referendum ad *corpus;* Plin. H. N. II, 60, *Grandinem conglaciato imbre gigni, et nivem eodem humore mollius coacto.* — *Adstringi* proprie de glacie et grandine; vide ad I, 120. — *Grandine*, in grandinem ut supra *tauro mutari*, et infra *alite verti.* — *Actum* ex altero Regio recepit Heinsius pro *iactum* (quod habent ambo nostri Regii). — De *validis lacertis* Herculis vide Heinsium ad XV, 230. — In *exsanguem metu* frigidus est ingenii lusus. — *Rigidas* Heinsius cum uno Mediceo et Rottendorph.; caeteri (et nostri Regii) *rigidos.* — *Prior aetas*, vetustas. Infra XV, 445, *priores anni;* Terentius Eun. II, 2, *seculum prius;* et saepe *priores*, qui olim vixerunt.

Nunc quoque in Euboico scopulus brevis emicat alte
Gurgite, et humanae servat vestigia formae.
Quem, quasi sensurum, nautae calcare verentur,
Adpellantque Lichan: at tu, Iovis inclyta proles,
Arboribus caesis, quas ardua gesserat Oete,
Inque pyram structis, arcus pharetramque capacem,
Regnaque visuras iterum Troiana sagittas
Ferre iubes Poeante satum: quo flamma ministro
Subdita, dumque avidis comprenditur ignibus agger,
Congeriem silvae Nemeaeo vellere summam
Sternis, et imposita clavae cervice recumbis,

226. *brevem* explicant non latum, (Sic Liv. XXI, 35, *breves montes;* Noster Heroid. XVIII, 174, *brevis aqua*) qui sane *alte* eminere potest. Sed quum vetustiores plerique MSS. *alto* habeant, Heins. reponendum censet, *in Euboici.* — *Alto gurgite*, vel *Euboici alti. Euboicum* ut alibi *Aegeum* et similia. Vide Bronkhus. ad Propertium III, 5, 11. — *Emicat;* hoc ex Palatino Gebhard. cum Grutero praetulit τῷ *eminet* (quod habent nostri Regii). Saltem *emicat* id quod eminet: ut montes *assurgere*, sic eminentes partes *emicare*, *prosilire* etc. suaviter dicuntur. Forte scopulus quidam ibi referebat utcumque formam humanam. Inde fabula.

229. *Adpellantque Lichan;* sive a λίξαι, quod ὁρμῆσαι, hoc est, impellere atque impetum facere, significat; sive etiam a forma, λίχας enim Graecis ἀπότομον, hoc est, abruptum ac truncum, significat. Vt intelligamus scopulum hunc a reliquo Cenaeo, velut abruptum quemdam et detruncatum apparere. Lem. — *Ardua Oete;* vide quae supra ad vs. 204. — Lem. — *Arcus;* nostri Regii, *arcum*, quod mallem. Lem. — *Regnaque visuras;* Heinsius coniicit *regnaque versuras:* alterum satis poëtice. — Regii nostri nihil mutant. — *Iterum visuras*, viderant primum quum Hercules Laomedontem impugnaret. — *Ferre;* deportare. — *Poeante satus*, Philoctetes, qui pyram accendit Herculis, pro eoque officio praeter reliqua arma etiam *sagittas* eius accepit venenatas, sine quibus Troia capi non poterat; vide ad XIII, 45. Apud Sophoclem 1193, Hyllus, adhibitis sociis, pyram struit, et secundum nonnullos poetas eam accendit. Apud Iulian. Orat. VII, p. 408, Iupiter ipse pyram accendit fulmine. Locus, ubi res illa gesta, serioribus adhuc temporibus ostendebatur. Livius XXXVI, 30. Confer Senecam Herc. Oet. 1607 sqq. Cum hac Herculis combustione Aiacis funus comparat Quint. Cal. V, 642 sqq.

235. *Nemeaeo vellere;* pelle Nemeaei leonis. Lem. — *Clavae;* clava, Herculis insigne, ut Iovis fulmen, Neptuni tridens etc. Lem. — *Recumbere* in armis solebant heroës. Dignus Hercule exitus. Seneca d. l. vs. 1683: *Quis sic triumphans laetus in curru stetit Victor!* Mors enim ei munus erat vs. 181.

Haud alio vultu, quam si conviva iaceres,
Inter plena meri redimitus pocula sertis.
IV. Iamque valens, et in omne latus diffusa sonabat,
Securosque artus, contemtoremque petebat
Flamma suum: timuere Dii pro vindice terrae.
Quos ita, sensit enim, laeto Saturnius ore
Iupiter adloquitur: « Nostra est timor iste voluptas,
O Superi; totoque libens mihi pectore grator,
Quod memoris populi dicor rectorque paterque,
Et mea progenies vestro quoque tuta favore est.
Nam quamquam ipsius datur hoc immanibus actis,
Obligor ipse tamen: sed enim, ne pectora vano
Fida metu paveant, Oetaeas spernite flammas.
Omnia qui vicit, vincet, quos cernitis, ignes;
Nec nisi materna Vulcanum parte potentem

239–272. *Herculis Apotheosis.* — *Valere* et *convalescere* flamma dicitur, quum alimentorum satis habet et accipit. Excellenter autem animum expressit, quo Hercules mortem tulit, *securos artus*, *contemtoremque suum*, corpus Herculis non anxii et contemnentis flammam. Bene etiam, *flamma petebat contemtorem suum*.

241. *vindex terrae*, (ἀλεξίκακος et σωτήρ Graecis dicitur Hercules) egregius titulus, quem meruerat Hercules, quia hominibus impiis ferisque immanibus interimendis salutem et securitatem dederat terris. Magnae ei etiam laudi est, quod ipsi Dii pro eo timuerunt.

243. *Nostra est timor iste voluptas*; Regius noster A, *voluntas*: male. Fungitur officio Iupiter, et hunc pro filio Deorum timorem sibi gratum accidere confitetur, ut signum scilicet benevolentiae in illum, et in se ut patrem illius. Lem.

245. *populus*, coetus Deorum, timore suo *memorem* se ostendebat beneficiorum ab Hercule hominibus praestitorum. — *Tuta favore*; Virgilius Aeneid. V, 343, *tutatur favor Euryalum.*

247. *datur hoc*; vulgo (et nostri Regii) *datis hoc.* Porro, Mediceus unus et Leidensis, *insignibus actis*, quod Burmannus defendi posse putat ex Heroid. III, 121. Alterum est efficacius. Horat. II, Ep. 1, 6, *ingentia facta* Bacchi, Romuli etc. — Nostri Regii *immanibus. Hoc datur eius actis*, haec sollicitudo oritur propter eius acta: *immania*, quae vulgo stupenda vocamus, acta inauditae fortitudinis. Etiam Trist. II, 335, *immania Caesaris acta.* Catal. Pith. p. 66, *ingentia Consulis acta.* Occurrit etiam *immanis gloria*, *immanis victoria.*

250. *Omnia qui vicit*) Hinc *invictus Hercules* et in monumentis et apud poetas. — *Vulcanum potentem* dignius, quam ignem rapidum — *Materna parte*; Iove genitorum corpora

Sentiet: aeternum est, a me quod traxit, et expers
Atque immune necis, nullaque domabile flamma:
Idque ego defunctum terra coelestibus oris
Accipiam, cunctisque meum laetabile factum
Dîs fore confido: si quis tamen Hercule, si quis
Forte Deo doliturus erit; data praemia nolet:
Sed meruisse dari sciet, invitusque probabit.»
Adsensere Dei, coniux quoque regia visa est
Caetera non duro, duro tamen ultima vultu
Dicta tulisse Iovis, seque indoluisse notatam.
Interea, quodcumque fuit populabile flammae,
Mulciber abstulerat; nec cognoscenda remansit
Herculis effigies, nec quidquam ab imagine ductum

ex duplici materia composita erant, mortali et immortali, ita tamen, ut haec praevaleret. Illam a matre habebant, hanc a patre. Vid. Philo p. 881. Divinum corpus Herculi tribuit Iulian. Orat. VII, p. 408. — *Nullaque domabile flamma*; Heinsius suadet *nullique — flammae*; nam unus ex eius MSS. habet *nullique*; approbat Burmannus. — Regii nostri vulgatam tuentur.

254. *defunctum terra*, superatis omnibus molestiis et vicissitudinibus, quae subeundae sunt hominibus in terra. — *Oris*, in oras.

256. *Hercule* et *Deo dolere* paulo durius, dolere Herculem in coelum acceptum, atque adeo inter Deos relatum. Mox τὸ *sed* turbare videbatur nonnullis structuram orationis. Burman. malit *doliturus*, *et haec data praemia nolet*; *At meruisse* etc. Sed Leuzius recte vidit, *data praemia nolet* apodosin habere; eique rationi nos accommodavimus interpunctionem. — Regii nostri receptae adsentiuntur. Lem.

260. *durus vultus*, vultus eius, qui habet *durum*, id est, iracundum et inexorabilem animum. Contra X, 609 est *mollis vultus*, et III Pont. I, 166, *non duri vultus*. Supra VII, 862, *vultus melior*, minus durus. *Caetera* non duro vultu audit, quia posuerat iram e vs. 135. Auctore Diodoro adoptavit adeo Herculem. Par erat eius etiam in exitu Herculis mentionem facere. — *Notare* eleganter, quum aliquem non nominamus quidem, sed ita describimus describendoque carpimus, ut facile agnosci possit. Cicero, pro Mil. 18, sic dixit *describere*.

262. *populabile* novum et ab Ovidio factum vocabulum. Insignis Herculis voracitas, quam ridet Aristoph. Ran. 63, 557 sqq. non videtur populabilis fuisse; ea enim in coelo quoque mansit; Callimachus hymn. ad Dian. 259. Confer Senecam Hercul. Oet. 1966. — *Effigies* pro forma passim apud Hyginum. Illam autem effigiem quomodo artifices expresserint, docet Winkelm. H. A. p. 162 et 369. — *Ab imagine*. Heinsius cum Gronoviano et Mediceo, *ab origine*. — Re-

Matris habet; tantumque Iovis vestigia servat.
Vtque novus serpens, posita cum pelle senecta,
Luxuriare solet, squamaque virere recenti:
Sic, ubi mortales Tirynthius exuit artus;
Parte sui meliore viget, maiorque videri
Coepit, et augusta fieri gravitate verendus:
Quem pater omnipotens inter cava nubila raptum
Quadriiugo curru radiantibus intulit astris.
V. Sensit Atlas pondus: neque adhuc Stheneleius iras

gii nostri, *ab imagine.* — *Ab imagine matris*, a matre, aut ab natura materna. — *Iovis vestigia*, partes, quas a Iove acceperat, quae docebant, eum esse Iovis filium.

266. *Vtque novus serpens* etc.) egregia similitudo. — *Novus*, renovatus. — *Posita senecta.* Etiam Plinius VIII, 31 dixit, *angues senectutem exuere;* confer supra VII, 237; Virgilius Georg. III, 437, *Nunc positis novus exuviis nitidusque iuventa;* Tibullus I, 4, 35, *serpens novus exuit annos*, ubi Heynius monet, hoc exemplum a similitudine potius, quam a rei veritate ductum esse: exuviis enim positis serpentes non ad iuventam redire. — *Luxuriare* de laetis incrementis capiendum, ut VII, 292. Plinius panegyr. 82, *laetum corpus et crescentia membra.* — *Virere* habent Palat. et Ambros. Reliqui (et nostri Regii) *nitere.* — *Virere* verbum delectum, quod et vividos colores, et vigorem iuvenilem declarat. Claudian. Laud. Stilic. II, 430, *Perpetuam viret squamis.* Plinius H. N. VIII, 27: « Anguis hiberno situ mem» brana corporis obducta foeniculi » succo impedimentum illud exuit, » nitidusque vernat. »

268. *mortales Tirynthius* etc.) Minucius Felix XXI, *Hercules, ut hominem exuat, Octaeis ignibus crematur.* De verbo *exuere* vide ad X, 104. — *Maiorque videri*, Codex noster A habet *melior;* quam repetitionem non probaverim. Lem. — *Augusta gravitate*, divina maiestate; IV, 539, *maiestatem verendam imposuit.* Claudianus R. P. I, 79 de Plutone, *nigra verendus maiestate.* — *Verendus* melius de Diis adhibetur, quam alibi, *timendus.* Illud enim ductum a pietate liberorum, qui *verentur* parentes.

272. *Quadriiugo curru*) Non puto, poetam hic respexisse *quadriiugum currum*, quo Romae imperatores triumphantes urbem ingrediebantur, ut diceret, Herculem veluti in triumpho in coelum acceptum, sed intelligendus *quadriiugus currus* ipsius Iovis. Similiter Ariadnen Bacchus *lyncibus suis* in coelum vexisse legitur apud Propertium III, 15, 3. Secundum Apollodorum nubes Herculem cum tonitru exceptum in coelum vexit. — *Astris.* Ibi tenet magnum spatium inter Coronam, Ophiuchum, Lyram et Draconem. — *Radiantibus*, vide ad II, 4.

273–323. *Alcmene Iolae* narrat difficilem partum suum, Galanthidisque in mustelam mutationem. Confer. Homerus Il. T, 95 sqq. Auto—

Solverat Eurystheus; odiumque in prole paternum
Exercebat atrox: at longis anxia curis
Argolis Alcmene, questus ubi ponat aniles,
Cui referat nati testatos orbe labores,
Cuive suos casus, Iolen habet. Herculis illam
Imperiis, thalamoque animoque receperat Hyllus;
Impleratque uterum generoso germine: cui sic
Incipit Alcmene: « Faveant tibi numina saltem,
Corripiantque moras, tum quum matura vocabis
Praepositam timidis parientibus Ilithyiam,

ninus Liberalis cap. 29. Commode Alcmena ipsa nurui gravidae hanc fabulam narrat. — *Pondus*. Claudian. Gigant. 23, *flammantia pondera*, sidera. Imitatus Nostrum est Seneca, Herc. Oet. 1599, ubi *lassus Atlas* adeo *titubat*: item Lucanus I, 56, Neroni adulans, *Aetheris immensi partem si presseris unam, Sentiet axis onus, librati pondera coeli. Orbe tene medio.* — *Eurystheus*, Stheneli filius, ultimus posterorum Persei, nondum deposuerat iram (*solvere iras*, *metum*, *pudorem* etc. formulae poëtarum solemnes pro, solvere animum metu, ira. Affectus enim veluti fixi haerent in animo); *odiumque paternum*, in patrem conceptum, *in prole* (pro *in prolem*. Vide Burmannum) in posteros Herculis exercebat, quos regno suo expulit, Atheniensibusque, qui eos receperant, bellum intulit, in quo ipse cum filiis periit; Apollod. lib. II, 8, 1. — *Atrox*, ferus, immanis, qui odium non finiebat morte hostis, sed in posteros quoque immeritos exercebat.

275. *longis curis*, longa curarum serie. — *Alcmene*, Electryonis, Mycenarum in *Argolide* regis, filia, *Iolen* habet convictricem. *ubi*, apud quam, in cuius sinu *ponat*, deponat, effundat questus *aniles*, vel anibus usitatos vel omnino suos. *Testatos orbe*, in toto terrarum orbe, in disiunctissimis terris perpetratos. Seneca Herc. fur. 36, *qua lucem premit, Aperitque Tethys, indomita virtus colitur, et toto Deus narratur orbe.* Locus, ubi aliquid gestum est, rem illam *testari* monumentis quibusdam dicitur; confer Horat. II, Od. 1, 31; IV, 4, 38.

279. *Imperiis*, imperio. Apollodorus d. l. κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐντολήν. Burmannus monet, poëtam maluisse *imperiis*, quam *imperio*, quod habent plurimi MSS. ne tres ablativi in *o* concurrerent; aut si *imperio* recipiendum sit, se cum Heinsio legere, *imperio thalamisque*. — Regii nostri codices, *imperiis*. — *Thalamo recipere* nunc de coniugio, interdum de uno concubitu capiendum. Hyginus fab. 29, *Alcumena Iovem thalamis recepit.* — *Animo recipere*, amare. — *Hyllus*, Herculis e Deianira filius natu maior. — *Germine* debetur vetustioribus multis, et est exquisitius vulgatum *semine*. — Regius noster A, *germine*; Regius B, *semine*. — *Germen* de embryone.

281. *Faveant tibi numina*) Cum bonis votis incipit. — *Ilithyia*, Εἰλείθυια, Diana, quae praeesse partu-

Quam mihi difficilem Iunonis gratia fecit.
Namque laboriferi quum iam natalis adesset
Herculis, et decimum premeretur sidere signum;
Tendebat gravitas uterum mihi; quodque ferebam,
Tantum erat, ut posses auctorem dicere tecti
Ponderis esse Iovem: nec iam tolerare labores
Vlterius poteram: quin nunc quoque frigidus artus,
Dum loquor, horror habet; parsque est meminisse doloris.
Septem ego per noctes, totidem cruciata diebus,
Fessa malis, tendensque ad coelum brachia, magno
Lucinam, Nixosque pares, clamore vocabam.

bus credebatur, quod ii maturescunt certis Lunae (quae eadem cum Diana) cursibus: Romanis *Lucina* et *Iuno Lucina* dicta; Cic. N. D. II, 27. Ea quum *corripit moras*, accelerat partum, ὠκυλόχεια Graecis dicitur, *matura*, vicina partui, ut Iustin. XIII, 2. Et est verbum proprium mulierum gravidarum, quibus, tropo a foetibus arborum petito, *maturum onus* aut *pondus*, *maturus venter*, *maturi nisus* etc. tribuuntur. — *Vocabis*, invocabis: Iuno Lucina, fer opem, obsecro! — *Timidis*: primus Vatican. et duodecim alii *tumidis*, quod sane de parturientibus. — Nostri Regii *timidis*. — Vt *facilis* Deus (V, 559), qui facile exaudit preces, auxilio suo praesens est, sic contra *difficilis* Dea, quae auxilium suum denegat.

285. *laborifer* delectum Herculis epitheton. — *Decimum - signum*, decimo mense. *Signum*, sidus zodiaci.—*Premeretur* elegantius, quam, quum intravisset *sidus*, id est, sol decimum signum. Sol *premit* loca ad quae accedit, XIV, 416. — *Gravitas*, grave onus. — *Tendebat*, extendebat, ut X, 506. — *Quod ferebam*. Amant Graeci et Latini neutrum de quovis foetu. Vide Gronovii Obs. III, 2. — *Tecti ponderis*; Seneca Epist. 124, *Ille, qui maternorum viscerum onus latens est.* — *Auctorem*, ut Heroid. VI, 20, *mihi gravidae fecerat auctor onus.* — *Nec iam*: Codex Regius A, *iam non.*

291. *habet*; (sic nostri Regii) Neapolitanus, secundus Mediceus et Vrbinus *adit*: inde Heinsius coniecit *obit.* — *Horror habet artus.* Amat Noster hanc formam loquendi; VIII, 84, *habet pectora somnus*; VII, 547, *habet languor omnia*; II Fast. 754, *habet pectora frigus*: vide et infra ad X, 81.

294. *Nixosque pares*) Vulgo, *ad nexos partus.* Vnus Vatican. et Ciofanus, *ad nexusque pares.* Dan. Heinsius ex MSS. protulit *ad nisus pares*, et coniecit, *ad nisus* vel *nixus partes.* Plerique vetustiores, *Lucinam nexusque pares*, nisi quod quidam *nixusque*, quod Turnebo probatum. Florent. S. Marci pro diversa lectione, *vel nixus* vel *noxas.* Primus Mediceus, secundus Palatinus et duo alii, *nexusque pares.* Nicol. Heinsius elegit ex uno suo *nixosque pares*, idemque olim lo-

Illa quidem venit, sed praecorrupta, meumque
Quae donare caput Iunoni vellet iniquae.
Vtque meos audit gemitus, subsedit in illa
Ante fores ara, dextroque a poplite laevum

gebat, *nixura pares*, – Regius noster A, *nexusque pares*: Reg. B, *ad nexos partus*. – *Nixos* aut *Nixios* puerperii praesides fuisse volunt, a *nitendo* sic dictos. Festus: *Nixii Dii tria signa appellantur in Capitolio* ante cellam *Minervae, genibus nixa, velut praesidentes parientium nixibus*. Etiam Nonius eos parientibus praefuisse tradit. In MS. Twisdenio additum schol. *Nexi sunt Dii, qui connectunt membra mulierum soluta ad partum, unde dicuntur Nexi*. — *Nixusque pares. Duo sunt fratres, Dii partus, sicut et Lucinae*. Verum praeter grammaticos nemo auctorum veterum mentionem facit Nixorum aut Nexorum Deorum. Nec apparet, quo sensu hic dicantur *pares*, quod Burm. mutatum volebat in *Lares*, ut *Nixi* inter Deos Lares sint habiti. Schirachius defendit lect. vulg. *ad nexos partus*, quos cum Ganyraeo ad Iuv. Sat. II, 33, de partubus implicitis, impeditis adhuc in utero, capit. Alcmenam igitur vocasse Lucinam, ut expediret nexos in utero partus; sed quum scribae non assequerentur vim istorum verborum, inde ortam esse varietatem lectionis. Ego vero arbitror, locum ita esse constituendum, ut *Parcarum* hic fiat mentio. Dubium enim non est, Parcas una cum Diana parturientibus praefuisse; Plato Sympos. p. 206. Deinde Antoninus Liberalis, d. l. diserte tradit, Alcmenam parturientem Dianam et Parcas expertam esse difficiles. Μοῖραι, inquit, καὶ Εἰλείθυια πρὸς χάριν τῆς Ἥρας κατεῖχον ἐν ταῖς ὠδῖσι τὴν Ἀλκμήνην. Fortasse verae lectionis vestigia latent in altero Twisdenio MS. *nexasque Deas*. Etiam codex Spirensis *Nexasque* agnoscit. Apud Homer. vs. 119, Inno retinet *Ilithyias* in aumero plurali. Lactantius in Argum. nil praeter Ilithyam memorat. Caeterum apud Plautum in Amphitr. Alcmene sine doloribus parit.

295. *Illa quidem venit*) Vocati Dii veniebant, etiamsi auxilium ferre nollent; X, 4. — *Praecorrupta* nova compositione, quam Iuno blanditiis et precibus iam suam fecerat, et ab Alcmena averterat. — *Donare Iunoni caput*, in Iunonis gratiam negligere salutem et vitam Alcmenae. — *Iniquae*, irascenti. Apud Homer. et Apollod. moratur partum Alcmenae eo consilio, ut Eurystheus prius edi possit. — *Vellet*; unus Mediceus et Heinsii, probante Burmanno, *mallet*. — Regii nostri, *nollet*.

297. *in illa*, δεικτικῶς; *in illa*, quam ante fores cernis. Supervacanea igitur est coniect. Heinsii, quam etiam Burmannus probavit, *in ima ara*, id est, in ima arae parte. Neque hanc emendationem postulat τὸ *subsedit*; id enim in altera lect. non minus locum habet. Lactantio in Arg. *in terra resedisse* dicitur. — *Dextroque a poplite* venit ex Prisciano et sex Heinsii, pro vulgato *dextroque est poplite*. — Hoc habent Regii codices nostri. — Verba haec et sequentia plurimum lucis accipiunt a Plinio XXVIII, 6; quem locum conmode adscripsit Heinsius. « Assidere gravidis, vel quum » remedium alicui adhibeatur, digitis

Pressa genu, digitis inter se pectine iunctis
Sustinuit nixus: tacita quoque carmina voce
Dixit; et inceptos tenuerunt carmina partus:
Nitor, et ingrato facio convicia demens
Vana Iovi, cupioque mori; moturaque duras
Verba queror silices: matres Cadmeides adsunt,
Votaque suscipiunt, exhortanturque dolentem.
Vna ministrarum, media de plebe, Galanthis,
Flava comas aderat, faciendis strenua iussis,
Officiis dilecta suis: ea sensit iniqua
Nescio quid Iunone geri; dumque exit et intrat
Saepe fores, Divam residentem vidit in ara,
Brachiaque in genibus digitis connexa tenentem;
Et, « Quaecumque es, ait, dominae gratare; levata est
Argolis Alcmene, potiturque puerpera voto. »

» pectinatim inter se implexis, veneficium est: idque compertum tradant Alcmena Herculem pariente. » Peius, si circa unum ambove genua. Item poplites alternis genibus » imponi. Ideo haec in conciliis ducum, potestatumve fieri vetuere » maiores, velut omnem actum impedientia. Vetuere et sacris votisve » simili modo interesse.» In nostro loco syntaxis negotium fecit Grammaticis. Victor Giselinus putabat, *pressa* est synecdochice positum pro *pressit*. Sed est potius, pressa est quoad laevum genus a dextro poplite; pedes ita coniunxerat, ut dexter poples premeret laevum genu. Plin. d. l. *poplites alternis genibus imponere*. — *Pectine*, in formam pectinis, pectinatim. Brevius et obscurius Antoninus Liberalis cap. 29, *ἐκαθέζοντο κρατοῦσαι τὰς ἑαυτῶν χεῖρας*. — Pro *iunctis* Heinsius mallet *vinctis* aut *nexis*; et hoc habet Lactantius in Argum. — Nostri Regii, *iunctis*. — *Nixus*; Mitscherl. (et nostri Regii) *partus*. — *Tacita*, leni. Alibi vidimus, quantum vim *carminibus* tribuerint magae. — *Tenuerunt*, *κατεῖχον*, retinuerunt. Paulo ante sic, *sustinuit*. *Niti* de conatu pariendi, ut X, 507.

304. *queror*, querens profero. — *Media plebs*, tenuis, humilis, infima; VII, 432, *medium vulgus* opp. patribus. Contra infra vs. 670, *ingenua de plebe*. Sed Antoninus Liberalis ex Nicandri Transformatt. tradit, hanc Galanthida (ipsi vocata Galinthias) fuisse Proeti Thebani filiam, quam sibi convictricem delegerit Alcmena. *Praeministra* Lactantio dicitur. *Flava comas* vocatur propter vs. 320. — *Nescio quid*, aliquid occulti praestigii.

312. *Quaecumque es*) Vide ad I, 678. — *Levari* dicitur parturiens, quum deponit partum. — *Potitur voto*, qui consequitur, quod optaverat.

Exsiluit, iunctasque manus stupefacta remisit
Diva potens uteri: vinclis levor ipsa remissis.
Numine decepto risisse Galanthida fama est.
Ridentem, prensamque ipsis Dea saeva capillis
Traxit, et e terra corpus relevare volentem
Arcuit; inque pedes mutavit brachia primos.
Strenuitas antiqua manet; nec terga colorem
Amisere suum: forma est diversa priori.
Quae, quia mendaci parientem iuverat ore,
Ore parit; nostrasque domos, ut et ante, frequentat ».
VI. Dixit, et, admonitu veteris commota ministrae,
Ingemuit; quam sic nurus est adfata gementem:

314. *stupefacta* revocavi e duobus Medic. MSS. Certe sic Anton. Lib. ἔκπληξις ἔλαβε τὰς Μοίρας, καὶ ἀνῆκαν εὐθὺς τὰς χεῖρας. Sed *patefacta*, quod Heinsius e primo Mediceo, primo Basileensi et octo aliis praetulit, foret, cuius artes patefactae aut cognitae. Lactantius *imprudens resolutis manibus* etc. — Regii nostri ambo, *pavefacta*. — *Diva potens*; supra V, 323, *Lucina potens*. Nunc additur *uteri*, quae praeest parturientibus; Horat. III, Od. 25, 14, Bacchus *Naiadum potens*; Carm. Sec. I, Diana *silvarum potens*; Claudian. R. P. I, 56, Pluto *umbrarum potens*, et II, 141, Pallas *tubarum armorumque potens*. — *Vincla*, digiti iuncti. Vide vs. 77.

317. *Ridentem prensamque* etc.) Galanthis mutatur in mustelam, γαλῆν. Nempe mustela praetercurrens terruisse Alcmenam videtur e partu laborantem, eamque isto terrore relevasse. Hoc certe tradit Aelianus Hist. An. XII, 5, Ἀλκμήνης τεκεῖν οὐ δυναμένης, τήνδε γαλῆν παραδραμεῖν, καὶ τοὺς τῶν ὠδίνων λῦσαι δεσμούς. Hinc mustela culta a Thebanis, et Herculis nutrix dicta. — *Prensamque* etc. ut II, 476. — *Ipsis*. Vnus ex Heinsianis et Graevian. *suis*, quod Heinsio rectius videbatur, qui olim coniecit, *solo capillis Stravit*, propter II, 476. Regius noster A, *ipsis*; Regius B, *suis*. — *Nec terga* etc. quia mustelae dorsum carnis colorem refert. — Mustelas *ore parere*, atque etiam per aures coire opinabantur Veteres. Antoninus Liberalis d. l. θορίσκεται γὰρ διὰ τῶν ὤτων. τίκτει δ' ἀναφέρουσα τὸ κυόμενον ἐκ τοῦ τραχήλου.

324–393. *Dryope*, Iolae soror, in *loton* arborem. Confer Antonin. Liberalem cap. 32, qui tamen ex Nicandro rem longe aliter refert, et Servium ad Virg. Georg. II, 84. Fabula haec affectus tenerrimi plena. — *Admoneri* dicimur etiam earum rerum, quae non sine dolore nobis in animum redeunt; VII, 480, *admonitus patrii luctus*; Tibullus I, Eleg. 5, 40, *admonuit dominae Venus*. — *Gementem* pro *dolentem* e solemni Ovidii repetitione habet unus Mediceus; Mitscherl. servavit vulgatam; alii MSS. *loquentem* aut *paventem*. — Codex Regius A, *dolentem*; Codex B,

« Te tamen, o genetrix, alienae sanguine vestro
Rapta movet facies: quid, si tibi mira sororis
Fata meae referam? quanquam lacrymaeque dolorque
Impediunt, prohibentque loqui: fuit unica matri,
Me pater ex alia genuit, notissima forma
Oechalidum Dryope: quam virginitate carentem,
Vimque Dei passam, Delphos Delonque tenentis,
Excipit Andraemon, et habetur coniuge felix.
Est lacus, acclivi devexo margine formam
Litoris efficiens: summum myrteta coronant.
Venerat huc Dryope fatorum nescia; quoque
Indignere magis, Nymphis latura coronas;
Inque sinu puerum, qui nondum impleverat annum,
Dulce ferebat onus, tepidique ope lactis alebat.

paventem. *Tamen* nectit oration. cum super. habetque vim minuendi, plane ut vs. 98. — *Rapere* de transformatione etiam VII, 239.

329. *unica*, nunc pro una. Vide Heinsium ad III, 454. — *Patrem* Eurytum, vide ad vs. 136. Nicander Sperchium fluvium facit. — *Notissima*, celeberrima: saepe *notus* in laudem dicitur; Horatius IV, Od. 13, 21, *nota facies* eodem sensu. — *Oechaliae* habitaverat Iole, vid. ad vs. 136. — *Deus* se primum in testudinem, deinde in serpentem mutaverat. — *Excipit* in matrimonium. — De *Andraemone* vide Burm. Nicandro fuit Oxyli filius. — Non dixit *est*, sed *habetur*, quia exitus coniugii gravis. — *Felix* e formula solemni dictum, qua acclamabatur sponsis, *felix hoc sit!* VI, 681, *Cephalus te coniuge felix*; VII, 698, *felix* (coniuge) *dicebar, eramque*; vs. 799, *coniuge eram felix*, *felix illa marita*. Similiter lib. XI, 266; IV ex Pont. 11, 22.

334. *acclivi* pro *acclivis* ex uno Mediceo dedit Heinsius a forma rariore *acclivus*. Regii nostri *acclivis*. — *Acclivi-efficiens*, habens marginem acclivum aut devexum; nam utrumque eodem redit. Egredientes e mari litus habent *acclivum*, ingredientes *devexum*; Noster autem, ingenio abundans, utrumque coniunxit. — Bene autem *myrtetis* lacum *coronatum*, cinctum fingit; namque *litora myrtetis laetissima* apud Virgil. Georg. II, 112. Atque adeo propter *myrteta* lacus fictus esse in hac fabula videtur; non enim pertinet ad rem.

336. *fatorum nescia*, nesciens quid olim factum illo loco. Contra, VIII, 241, *fatorum ignara*, nesciens, quid aliquando eventurum sit. — *Nymphis*, quibus sacra illa myrteta, *latura coronas* ex more Veterum religioso; Horatius III, Od. 27, 30, Europa *debitae Nymphis opifex coronae*. Haec igitur innocentiam et securitatem puellae declarant. Etiam sqq. multum valent ad commiserationem

Haud procul a stagno, Tyrios imitata colores,
In spem baccarum florebat aquatica lotos.
Carpserat hinc Dryope, quos oblectamina nato
Porrigeret, flores, et idem factura videbar;
Namque aderam: vidi guttas e flore cruentas
Decidere, et tremulo ramos horrore moveri:
Scilicet, ut referunt tardi nunc denique agrestes,
Lotis in hanc Nymphe, fugiens obscoena Priapi,
Contulerat versos, servato nomine, vultus.
» Nescierat soror hoc; quae quum perterrita retro

faciendam, adfectumque tenerrimum spirant. — *Tepidi-alebat*, lactabat puerum.

340. *Tyrios imitata colores*, habens flores purpureos. *Imitari* de similitudine colorum; Horat. II, Epist. 1, 207, *Lana violus imitata*. — *Lotos*, arbor Africana, sed et Italiae frequens, fructu saluberrimo, cuius tria genera. Plin. H. N. XIII, 27. Dici hodie *Ziziphum* docet Martin. ad Virg. Georg. II, 84. *Aquatica*, (vide ad II, 853) quia amat aquas. — Fuit autem Lotos nympha; quam quum insequeretur Priapus, ut eam premeret, miseratione Deorum in arborem sui nominis conversa est. Lem. — *Florere in spem baccarum* exquisite, floribus facere spem baccarum. *Baccae* illae, quarum forma olivis similis, suavissimo sunt sapore; Homerus Od. II, 92 sqq.

344. *Namque aderam: vidi*, Heinsius ex uno suo malebat *Vidi, namque aderam*. — Nostri Regii nihil mutant. — Figmentum poëtarum cyclicorum, arboribus sacris, aut in quas puellae mutatae essent, vulneratis guttas sanguinis manare, quod inde etiam accepit Virg. Aeneid. III, 28. Confer supra VIII, 761 sqq. — Sic e Phaëthontis sororibus libro II, 360, in arbores versis, *Sanguineae manant tanquam de vulnere guttae*; item de Polydoro apud Virgilium Aeneid. III. Lem. — Pro *e flore* Vaticanus et unus Heinsii, *de flore*, quod arridet Burmanno, quia geminatur interdum praepositio unde verbum compositum. — *Tremulus horror* venuste; Propert. I, 5, 15, lacrymis *tremulum horrorem* tribuit. Seneca Troad. 164, *horridus tremor* membra quassans.

346. *Scilicet* nunc indignantis est. — *tardi*, quia nunc denique narrant. Simul stuporis notio inesse videtur. — *Lotis*; Regii nostri *Lotos*. — *Obscoena Priapi*, concubitum Priapi. *Obscoenum* et *obscoena* passim de membro virili, ut Lactant. Inst. div. I, 21, 28, ubi vide Bueneman. Sed Priapi, Dei obscoeni (Petron. cap. 79); pudenda in primis *obscoena* vocantur (Horatius I, Sat. 8, 5) quippe enormi magnitudine; Lactant. d. l. Confer. Fast. I, 415-440, ubi fabula quae hic attingitur, copiosius narratur, et VI, 333. — *Contulerat versos vultus*, convexa erat. Varietate opus erat, quum eadem res toties exprimenda esset in hoc opere.

Ire, et adoratis vellet discedere Nymphis:
Haeserunt radice pedes: convellere pugnat;
Nec quicquam, nisi summa, movet: succrescit ab imo
Totaque paulatim lentus premit inguina cortex.
Vt vidit, conata manu laniare capillos,
Fronde manum implevit: frondes caput omne tenebant.
At puer Amphissos, namque hoc avus Eurytus illi
Addiderat nomen, materna rigescere sentit
Vbera; nec sequitur ducentem lacteus humor.
Spectatrix aderam fati crudelis, opemque
Non poteram tibi ferre, soror: quantumque valebam,
Crescentem truncum, ramosque amplexa, morabar:
Et, fateor, volui sub eodem cortice condi.
Ecce vir Andraemon, genitorque miserrimus, adsunt,
Et quaerunt Dryopen: Dryopen quaerentibus illis
Ostendi loton: tepido dant oscula ligno,

350. *Ire et adoratis*; sic Vrbinas, Langermannianus, unus Vossii, Francofurtensis et Calandrae excerpta; quidam, *iret adoratis*; vulgo, *iret et oratis*. — Ita nostri Regii. — *Haeserunt radice pedes* etc. Confer cum hac mutatione I, 548, II, 348 sqq., X, 490 sqq. — *Radice*; ligati radice. — *Convellere*; confer. XI, 76 sqq. — *Summa*, superiorem corporis partem.

353. *Premit*) Primus Gronovii, *subit*, quod Burmanno τοῖς *lentus* et *paulatim* melius convenire videbatur: sed *premit*, id est cingit, ambit, elegantius est. — Hoc habent Regii nostri. — *Tenebant* exquisitius quam vulgatum (quod habent nostri Regii) *tegebant*.

356. *Amphissos* ex Antonino Lib. namque MSS. veteres et auctor Arg. *Amphisos*. — Nostri Regii *Amphisos*. — *Addiderat nomen* etc. — Nihil elabitur foecundo Ovidii ingenio. *Ducere ubera* phrasis propria; Iuvenalis Sat. XII, 8. Ita et *ducere pocula*. Ducentem *sequitur* lac; *addere nomen* elegantius, quam *indere*. V, 524. Non igitur erat, cur Heinsius *indiderat* mallet. Caeterum, auctore Nicandro, mutatio illa facta, quo tempore Amphissos iam adultus Apollini patri templum exstruebat.

359. *Spectatrix aderam* etc.) Hoc maxime dolemus in infortunio nostrorum, quod opem ferre non possumus, quamquam spectatores adstamus. — *Volui* Heinsius sine causa in *vovi* mutari volebat. *Volui sub* etc. votum tenerrimi amoris prope sepulcrum amicorum.

363. *miserrimus* etiam ad *Andraemonem* referendum. Bene autem hos adducit, ut scena haec magis moveat lectorem. Dryopen suis cinctam et mandata extrema dantem videmus.

365. *tepido* e vs. 393, illustrandum,

Adfusique suae radicibus arboris haerent.
Nil, nisi iam faciem, quod non foret arbor, habebas,
Cara soror! lacrymae misero de corpore factis
Irrorant foliis; ac, dum licet, oraque praestant
Vocis iter, tales effundit in aëra questus;
« Si qua fides miseris, hoc me per numina iuro
Non meruisse nefas; patior sine crimine poenam.
Viximus innocuae: si mentior, arida perdam,
Quas habeo, frondes, et caesa securibus urar.
Hunc tamen infantem maternis demite ramis,
Et date nutrici, nostraque sub arbore saepe
Lac facitote bibat, nostraque sub arbore ludat.
Quumque loqui poterit, matrem facitote salutet,
Et tristis dicat; *Latet hoc sub stipite mater.*
Stagna tamen timeat; nec carpat ab arbore flores;
Et frutices omnes corpus putet esse Dearum.
Care vale coniux: et tu germana, paterque,
Quîs si qua est pietas, ab acutae vulnere falcis,
A pecoris morsu, frondes defendite nostras:

quemadmodum ex I, 554, *trepido* quod hoc loco habent primus Cantab. Basil. et decem alii. (Regii nostri *tepido*). Sed illud nunc verius. *Tepere* de calore corporis humani etiam X, 281. — *Suae*, in quam sua coniux et filia conversa. — *Adfusi*; vide ad III, 437; quamquam nec *adfixi*, quod MS. Palat. sec. praefert, damnandum. Etiam Aen. V, 852, *adfixus* et *haerens* coniunguntur: *haerere* solemne de amplexibus.

368. *factus* constanter de rebus mutatis; I, 566, *factis modo ramis*; II, 485, *facta ursa*; vs. 589, *facta volucris*. — *Vocis iter* etiam II, 828; ex Lucretio.

371. *hoc nefas*, hanc iniustam poenam. — *Si mentior* solemne in formula iurisiurandi. Gravis et apta mulieri in arborem transeunti imprecatio quae sequitur.

375. *Hunc tamen infantem* etc.) En animum maternum! Ante omnia de pueri educatione sollicita est, eius saluti cavet, eumque etiam mutata circum se habere cupit. — *Maternis ramis* ingeniose de eo temporis puncto, ubi ex parte mater, ex parte iam arbor erat. Sed vide, quam iucunde et apte ad commiserationem faciendam mores pueriles expressi sint.

379. *Et tristis dicat*) Codex Regius A, *Et dicat tristis*. — *Sub stipite* Regii ambo, *in stipite*.

380. *Stagna tamen timeat*) meo monitus exemplo. Lem.

383. *vulnere — morsu*) bene haec

Et quoniam mihi fas ad vos incumbere non est,
Erigite huc artus, et ad oscula nostra venite,
Dum tangi possum, parvumque attollite natum.
Plura loqui nequeo; nam iam per candida mollis
Colla liber serpit, summoque cacumine condor.
Ex oculis removete manus: sine munere vestro
Contegat inductus morientia lumina cortex. »
Desierant simul ora loqui, simul esse; diuque
Corpore mutato rami caluere recentes. »
VII. Dumque refert Iole factum miserabile, dumque
Eurytidos lacrymas admoto pollice siccat
Alcmene, flet et ipsa tamen: compescuit omnem

vocabula, tanquam Dryope sensura sit. — *Folx*, securis.

385. *fos est*, possibile est: vide II, 57. — *Ad vos incumbere non est*; MSS. sex et editiones nonnullae, *non est incumbere vobis*. Palat. praeterea, *non fas est*. Vnus Mediceus *vobis incumbere non est*. Heinsius putat, latere graecismum, atque scribendum, *Et quoniam non est ad vos incumbere nobis*, aut *Et quoniam fato non est incumbere vobis*. — Regii nostri nihil mutant. — *Ad vos* incumbere singulari et syntaxi et significatione pro, ad vos me inclinare. — *Dum tongi possum*; vetustiores (et nostri Regii) *possunt*, nempe *oscula*; sed praestat recepta lectio.

388. *nam iam*) Heinsius coniicit *iom iam*; sed et vs. 403, *nom iam*.

389. *summo cacumine condor*) cacumen, summa pars arboris, ubi caput occupat, me plane condit in hac arbore, tanquam in sepulcro: ingeniose. Etiam vs. 362, *condi* de mutatione in arborem, Propert. III, 17, 16, *Arboris in frondes condita Myrrha novae*.

390. *Ex oculis removete manus*) Morientium oculi clauduntur ab amicis circumstantibus. Quod pietatis *munus* quum pater et coniux etiam Dryopae praestare vellent, illa *manus ex oculis removere* iubet. — *Contegat* dedit Heinsius ex scriptis; Regii nostri habent *contegit*.

394–416. *Iolaus* in iuvenem mutatur, *Callirhoës* autem *filii* impuberes in viros. Apud Eurip. Heracl. 849 sqq. *Iolaus* cum Eurystheo pugnaturus Heben rogat et Iunonem, ut unum in diem iuvenis reddatur, et hostes ulcisci possit. Illico duae stellae currum eius tegunt obscura nube, ex qua ipse iuvenili forma egreditur. Secundum Pindarum P. IX, 137, optavit eodem consilio, ut in vitam rediret. Noster fabulam ita intexuit, ut Alcmenae et Iolae moerentibus solatio esset. — De *Callirhoës filiis* cf. Apollodorum III, 7, 6. Tractata haec olim erant in Alcmaeonide, cuius Scholiastes Euripidis ad Orest. 998, meminit, et in Stesichori Eriphyla. Exstabant etiam Sophoclis et Euripidis tragoediae ab Alcmaeone nominatae. — *Factum miserabile*; unus Mediceus, *fatum mirabile*, quod

Res nova tristitiam; nam limine constitit alto
Paene puer, dubiaque tegens lanugine malas
Ora reformatus primos Iolaus in annos.
Hoc illi dederat Iunonia muneris Hebe,
Victa viri precibus: quae quum iurare pararet
Dona tributuram post hac se talia nulli,
Non est passa Themis: « nam iam discordia Thebae
Bella movent, dixit; Capaneusque nisi ab Iove vinci
Haud poterit, ibuntque pares in vulnera fratres;
Subductaque suos manes tellure videbit

Heinsius probabat. — Regii nostri *factum mirabilè*. — *Eurytidos;* Ioles Euryti filiae. Lem.

398. *Paene puer*) Iolaus ex sene denuo pubertatem adeptus; quod de eo fingitur, quia in aetate senecta multa et egregia facinora gessit. Lem. — *Dubia lanugine*, quia ambigi poterat, utrum lanugo an barba esset, ut IV, 399, *dubia nox*. Lanugo, quae et *flos* vocatur, hic dicitur *tegere*, alibi *inumbrare* et *vestire* genas; confer Virg. Aeneid. VIII, 160; Claud. Cons. Olyb. 70. — *Reformatus primus in annos;* ita mutatus, ut haberet animum primorum annorum. Cf. VII, 293: etiam in XI, 254, eodem sensu *reformet*. — *Iolaus*, Iphiclis filius, Herculis patruelis et comes.

400. *Hebe*, iuventutis Dea, nupserat Herculi in coelum recepto.

404. *discordia Thebae bella movent* etc. usque ad finem fabulae. Quoniam satis longa et selectissima disquisitio toti huic loco fuit subiecta a doctiss. *Gierig*, quam intercidere nefas sit; ideo praecedere omnino debeut variae lectiones, tum eae quas ad hunc locum retulit idem *Gierig*, tum quas suppeditavere nobis Regii nostri codices, et studiosissimus editor *Variorum* Cuippingius. Lem. — *Bella movent;* unus Vossianus habet *mnneut;* inde Heinsius etiam *Thebas* malebat: sine causa; Virgilius enim Georg. I, 405, *movet Euphrates bellum*. — Regii nostri, *movent*. — *Haud poterit*, *ibuntque* correxit Heinsius; vulgo *fientque* et nonnulli etiam *in vulnere;* Florentinus S. Marci *flebuntque*, multi *deflentque*. — Regii nostri *deflentque in vulnere*. Caesura non obstat, cur non praeferatur *ibunt;* huius exempla non desunt apud Nostrum: lib. VII, 61, *Et Dis cara ferar, et vertice sidera tangam:* 644, *queror que In superis opis esse nihil; at in aedibus* etc. lib. X, 98, *Et bicolor myrtus, et baccis caerula tinus;* 459, *fugitque Et color, et sanguis: animusque relinquit euntem;* XIV, 250, ubi plerique vetustiores, *Ire negabamus, et tecta ignota subire*, vide quae dicentur ad hunc locum: XV, 634, *Et locus, et laurus, et, quas habet illa, pharetrae:* praeterea Virgilius Aen. X, 394, *Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis.* Florent. tamen habet *Haud poterunt*, quod sensus reiicit. Lem. — *Subductaque;* Burmannus dedit *seductaque;* sed et suadet *diducta*, aut cum uno Ambrosiano *divisa*. Vulgatum dictum ut apud Virgil. Aeneid. III, 565, *sub-*

Vivus adhuc vates; ultusque parente parentem
Natus, erit facto pius et sceleratus eodem:
Attonitusque malis, exsul mentisque domusque,
Vultibus Eumenidum, matrisque agitabitur umbris;
Donec eum coniux fatale poposcerit aurum;
Cognatumque latus Phegeius hauserit ensis.
Tum demum magno petet hos Acheloia supplex
Ab Iove Callirhoë natis infantibus annos.

ducta ad manes imos desidimus unda. —Regii nostri *subducta.* — *Petet hos;* Regii nostri et quidam, ut ex Heinsio credendum, *petet hoc:* is ex Vrbinate, Florentino S. Marci et tribus aliis, dedit *hos;* complures *petit;* nonnulli *haec.* — *Ab Iove Callirhoë natis infantibus annos.* Post hunc versum olim edebatur, puncto reiecto, *Addat: neve necem sinat esse ultoris inultam.* Haec Heinsius delevit, quia non comparebant in primo Vaticano, et in uno suo margini tantum adscripta erant: quae causa tollendi mihi non satis gravis esse videtur, et habent illa partem fabulae. — Sublato hoc versu de quo agitur, sensus haeret certe; et si non Heinsius, quandoque quidem audacior, gravissimus vir tamen, delevisset, hunc reponere non dubitaremus. Regius noster codex A ita scribit: *infantibus* annos: *Neve necem sinat esse sui genitoris inultam.* Florentinus S. Marci Vrbinas, secundus Palatinus, *infantibus annos: Neve necem sinat esse diu victoris inultam;* Neapolitanus, *Neu genitorque necem sinat esse parentis inultam.* Regius noster B, *Addat: neve necem sinat ultoris inultam*, quam lectionem sinceram puto. Nunc ad disquisitionem qua *Gierig* hanc fabulae partem illustravit. Lem.

Vaticinium Themidis, sed, ut solent vaticinia esse, subobscurum, de bello Thebano, de quo et ipso, quippe celeberrimo, admiscere aliquid voluit. Eteocles et Polynices, ambo Oedipodis filii, incluso cubiculi tenebris patre, de regno administrando sic convenerant, ut ei per annuas vices praeessent. Anno peracto, Eteocles cedere noluit fratri. Is vero adiutus ab Adrasto, Argivorum rege, cuius filiam duxerat, nobile illud bellum septem heroum ad Thebas, τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, suscepit. Quum urbs non statim capi posset, regii fratres singulari certamine decertant, in quo Polynices cadit, Eteocles autem dum spirantem adhuc fratrem spoliat, ab eo gladio transfigitur. — Sic *ibant in vulnera*, quod dictum est, ut *ire in arma*, *in bella.* — Laudat Heinsius *fratres alterna in vulnera laeto Marte ruent*, Statii Thebaid. VIII, 70. Sic Manilius Astronom. IV, 84, *Mutuaque armati coëunt in vulnera fratres* (falso *Gierig* dixerat vs. 173). Atque hoc est argumentum Phoeniss. Euripidis. In istis heroibus erat *Capaneus* Hipponoi filius, Argivus qui quum contra Iovis voluntatem Thebas se capturum dixisset, murum adscendens fulmine percussus est, Hyginus fab. 68; Vegetius IV, 21; Servius ad Aen. I, 28. In iis erat etiam Amphiaraus *vates*, qui quum sciret, se peri-

Iupiter his motus, privignae dona nurusque
Praecipiet, facietque viros impubibus annis. »

torum ad Thebas, atque *seducta* scil. *subducta* (vide varias lectiones, initio notae) *tellure suos manes vivus vidisset*, noluit interesse bello isti. Persuasus tandem ab Eriphyla uxore, quam Polynices monili aureo corruperat, profectus quidem est, sed Alcmaeoni filio simul mandavit, ne mortem suam inultam sineret: id quod etiam factum est; namque *natus ultus est parentem*, patrem, *parente*, matre occisa, unde Alcmaeon in matricidis numeratur. Sic *facto eodem pius*, patrem ulciscens, et *sceleratus*, matrem interimens. Cic. pro Rosc. Am. 24: « Videtisne, quos nobis poëtae « tradiderunt, patris ulciscendi causa « supplicium de matre sumsisse, quum « praesertim Deorum immortalium « iussis atque oraculis id fecisse di- « cantur, tamen ut eos agitent Fu- « riae, neque consistere usquam pa- « tiantur, quod ne pii quidem sine « scelere esse potuerunt? » Quod idem et Alcmaeoni accidit: namque magnitudine sceleris perterrefactus, *attonitus malis*, insania correptus, *exsul mentis*, ut exsul patriae Horat. II, Od. 16, 19, terras varias peragravit, *exsul domus*. Magnam enim possidet religionem « paternus maternusque « sanguis; ex quo si qua macula con- « cepta est, non modo elui non po- « test, verum usque eo permanat ad « animum, ut summus furor atque « amentia consequatur ». Cicero, dicto loco. In hunc errorem insaniamque coniecerunt eum suae malae conscientiae animi; sed poëtae *vultibus* aut taedis Furiarum, occisorumque *umbris* tribuunt, quod conscientiae tribuendum est. Cicero, dicto loco: « Nolite enim putare, quemadmodum « in fabulis saepenumero videtis, eos, « qui aliquid impie scelerateque com- « miserint, agitari et perterreri Fu- « riarum ardentibus taedis. Sua quem- « que fraus et suus terror maxime ve- « xat, suum quemque scelus agitat, « amentiaque afficit: suae malae co- « gitationes, conscientiaeque animi « terrent etc. » Quum Psophide *Phegei* filiam, quam alii Arsinoën, alii Alphesiboeam vocant, duxisset, tandem venit in insulam, quam Achelous fecerat, amavitque *Callirhoën*, *Acheloi* filiam, ex qua suscepit filios duos, Amphoterum et Acarnanem, a quo Acarnanes, antea Curetes dicti, nomen acceperunt. Nova coniux *poscit aurum*, monile aureum (etiam Homerus Od. Λ, 325, vocat χρυσὸν τιμήεντα), quod iam donaverat Phegei filiae. Profectus igitur Psophida accepit monile aureum, consecrandum Apollini Delphico. Sed quum Phegeus cognovisset, Callirhoae destinatum id donum, filios misit, qui trucidarent Alcmaeonem: sic aurum illud *fatale*. De phrasi *latus haurire*, vide ad V, 126. *Cognatum*, quia Alcmaeon affinitatem contraxerat cum Phegeo; nam *cognationem* pro *affinitate* poni docuit Schulting. ad Senec. Controv. III, 21, monente Burmanno. Interfecto Alcmaeone, *Callirhoë supplex a Iove petiit*, ut natis annos viriles largiretur ad necem paternam ulciscendam. (Quod consilium exprimit versus ab Heinsio forsan temere eiectus, quem variae lectiones habent). Conf. Apollod. d. l. Iupiter annuit precibus et tribuit hos annos auxilio Hebes *privignae*, quam Iuno sine patre pepererat, *nurusque*, quam Hercules, Iovis filius, duxerat. — *Praecipere*

VIII. Haec ubi faticano venturi praescia dixit
Ore Themis, vario Superi sermone fremebant;
Et, cur non aliis eadem dare dona liceret,
Murmur erat: queritur veteres Pallantias annos
Coniugis esse sui: queritur canescere mitis
Iasiona Ceres: repetitum Mulciber aevum
Poscit Erichthonio: Venerem quoque cura futuri
Tangit, et Anchisae renovare paciscitur annos.

Rod. non bene *erheischen* vertit. Immo, occupare, ante tempus tribuere ex usu quidem verbi exquisitiore. Tacit. Ann. lib. I, cap. 55, *praecipere bellum*, maturius facere.

417–664. *Byblis*, *Cauni* fratris amore ardens, literis amorem suum ei declarat; quibus perlectis ille, relicta patria, profugit; Byblis autem eum persequens in fontem mutatur. Confer. Antoninus Liberal. cap. 30; Hyginus fab. 243; Schol. Theocrit. ad Idyl. X, 115; Partheuius cap. 11. Etiam Aristocrit. et Apollonius Rh. in Καύνου κτίσις fabulam narraverant. Ovidius copiosus nimis est in ea exponenda, quia delectatur rebus amatoriis.

417-440. *Haec*, ut et alibi transitus, et ad antecedentia et ad sequentia pertinent. *Faticanus*, qui fata canit, fatidicus, novum et Ovidianum vocabulum; alii *fatidico*. Heinsius vult scribi *faticino*, quia quatuor *vaticino*: libro II, 640, nonnulli *faticinos furores*; quem locum vide; XV, 436, *faticinas sortes*. Hoc loco habent Regii nostri *faticano*. — *Oris* solemnis mentio, etiam in SS. Literis, ubi de vaticinantibus sermo. — *Venturi*, futuri. *Veniens bellum*, id est, futurum, Flor. IV, 11. — *Fremebant*, murmurabant. — *Eadem dona*; scil. ut iuvenes fierent. Lem.

420. *Pallantias*, Aurora, patruelis Pallantis soror, nupsit Tithono, Laomedontis, regis Troiani, filio, eique a Diis immortalitatem exoravit; nihilo tamen minus senectutis incommoda expertus est; vid. Tzetz ad Lycophr. pag. 6; Hygini fab. 270. Inde proverb. *Tithoni senectus*. — *Veteres annos*, senectutem, ut VII, 295, *iuvenes annos*, iuventutem; Tibullus I, Eleg. 8, 42, *vetus caput*, id est, senile, et vers. 50, *veteres senes*; Horat. Epod. VIII, 3, *vetus senectus*.

421. *canescere*) senescere. — *Mitis*; decem *flava*; unus *cana*: *mitis* idem quod *alma*; *mitis Ceres* etiam V, 497; *frugum mitissima mater* VI, 118; *mitis Venus* apud Tibullum I, 10, 66. — Regius noster A hunc locum ita scribit: *queritur canescere mitis Iasona flava Ceres*, quod male, propter duo epitheta in Cererem: at Regius B, *mitem Iasona flava Ceres*, quod scribendum puto. Lem. — *Iasion*, qui et *Iasius* dicitur (et *Iason* in nostris Regiis et in aliis quibusdam ut ex Heinsio apparet), Iovis ex Electra filius, amatus a Cerere, quae ei peperit Plutum; Homer. Od. E, 125; Hesiod. Theog. 969; Conon Narrat. 20. Amatum esse eum a Cerere propter agriculturae studium, Heraclides Ponticus tradit Allegor. Hom. p. 28. — *Repetitum aevum*, ut repetantur anni transacti. — De *Erichthonio* vid.

Cui studeat, Deus omnis habet; crescitque favore
Turbida seditio; donec sua Iuppiter ora
Solvit; et, « O, nostri si qua est reverentia, dixit,
Quo ruitis? tantumne sibi quis posse videtur,
Fata quoque ut superet? Fatis Iolaus in annos,
Quos egit, rediit: fatis iuvenescere debent
Callirhoë geniti; non ambitione, nec armis.
Vos etiam, quoque hoc animo meliore feratis,
Me quoque, fata regunt: quae si mutare valerem,
Nec nostrum seri curvarent Aeacon anni,
Perpetuumque aevi florem Rhadamanthus haberet,
Cum Minoë meo; qui propter amara senectae
Pondera despicitur, nec, quo prius, ordine regnat. »

ad II, 553. — *Tangit*; movet. — *Paciscitur*, postulat, vult: nota varietatem orationis in h. l.

425. *Cui studeat*) unus Leidensis, *cui studeant*; tunc Heinsius malit *habent*, et copiosissimus est in hoc loquendi genere exemplis illustrando. — *Cui studeat*; cui faveat, cuius rem agat. Sic *studium* apud Cic. Agr. II, 7. — *Seditio*, nil nisi fremitus.

427. *reverentia*) Codex Regius B, *fiducia*. — *Quo ruitis*, scil. sententiis, quam praecipitanter, et nullo consilio sentitis. — *Fato superare*, fato superiorem esse, idque mutare posse. — Pro *iuvenescere* Heinsius ex altero Hamburgensi et uno Mediceo, dederat *revirescere*. At qui ex impubere ad iuventutem, aut viriles annos promovetur (Apollod. III, 7, 6, γενόμενοι ἐξαίφνης οἱ παῖδες τέλειοι) non potest dici *revirescere*. — *Ambitione*, studio in suorum gratiam suscepto. Plin. III, Ep. 9, 10, *ambitio et favor*. — *Armis*, contentionibus.

432. *Vos etiam*, etc.) Ordo est, Fata regunt etiam vos, et me quoque, ut hoc animo meliore feratis. Hic versus Gronovio spurius et delendus videbatur. Sed gradationem cum seq. efficit non improbandam.

436. *senectae Pondera*, infirmitates et imbecillitates tam animi, quam corporis, quas adfert senectus, quae incommoda adeo *amara* et odiosa plerisque senibus sunt, ut onus se Aetna gravius sustinere dicant; Cic. Sen. II. Senex tam infirmus non *quo prius ordine regnat*, hinc *despicitur* a suis, hinc seditiosi homines sub tali imperio res novas moliuntur. Coniunxit tamen Noster verba tria, quae non satis convenire videntur, *propter amara pondera despicitur*. Praeferrem ex uno MS. Heinsii *deprimitur*, si latinum esset, *propter pondera deprimi*. Pro *amara* tamen Cod. Ciofan. antiquus et Excerpta Mureti habent *dura*, quatuor *multa*. — *Ordine* Burm. et Schirach. explicant, auctoritate; quae interpretatio bene convenit τῷ *despicitur*; sed usus loquendi eam non magis admittit, quam Glareani rationem, qui subditorum obedientiam intelligebat. Passim occurrit *recte atque ordine facere*. Hic *ordine* est, sa-

Dicta Iovis movere Deos: nec sustinet ullus,
Quum videant fessos Rhadamanthon, et Aeacon annis,
Et Minoa, queri: qui, dum fuit integer aevi,
Terruerat magnas, ipso quoque nomine, gentes.
Tunc erat invalidus, Deionidenque iuventae
Robore Miletum, Phoeboque parente superbum
Pertimuit; credensque suis insurgere regnis,
Haud tamen est patriis arcere penatibus ausus.
Sponte fugis, Milete, tua, celerique carina
Aegaeas metiris aquas, et in Aside terra
Moenia constituis, positoris habentia nomen.
Hic tibi, dum sequitur patriae curvamina ripae
Filia Maeandri toties redeuntis eodem,

pienter: vide Cort. ad Sallust. Cat. LI, 5. (vide etiam quae ad eumdem locum dixerit cl. BVRNOVF in nostro Sallustio, pag. 81); namque sapientia cernitur in ordine rerum agendarum. Itaque et h. l. sic capio, non eo consilio, non ea sapientia, qua ante regnabat. Claudian. Cons. Olyb. 57, *quot in ordine gentes rexerit*. Itaque non opus est Heinsii coniectura *omine*. — *Nec sustinet;* Regius noster A, cum Cantabr. Iunian. et quatuor aliis, habet *nec se tenet*.

440. *integer aevi*, qui est florente adhuc aetate. Opp. *invalidus*, confectus senio. — *Ipso nomine terrere gentes*, summi et invicti bellatoris notatio; Florus III, 10, 20; Iustinus XI, 6, 15; XLII, 5, 23. Sed Noster rursus videtur Minoa Secundum cum primo confudisse, (vide ad VIII, 120), nisi unum tantum Minoa fuisse credamus cum Aristotele Polit. II, 9 et 10. — *Miletus*, Apollinis filius, *Deionides* a Deione matre dictus videtur, quamquam ea in re mirum in modum variant Veteres: vid. Interpr. ad h. l. et Munkerum ad Lactantii Argum. Is quum in adfectati regni suspicionem incidisset, Minoëm ut metu liberaret, cum sanctione sua fugit, venitque in oram Anactoriam, ubi Miletum condidit. Haec ipsi Milesii de originibus suis tradebant. Pausan. Achaic. pag. 524. Confer Apollod. III, 1, 2. De *Mileto* vide et Verheyk. ad Anton. Lib. cap. 30. — *Credens;* Tanaq. Faber censebat legendum *certus*. — Regii nostri *credens*. — *Insurgit regnis*, qui, factione facta, regnum eripere conatur alteri. — *Patrii penates* alibi de domo paterna, nunc de patria, regno. *Arcere penatibus*, eiicere, expellere regno.

447. *metiri aquas*, percurrere mare navi, navigare per mare. Hom. v. c. Od. Γ, 179, πέλαγος μετρεῖν. — *Moenia* non sunt *mauern*, ut Rod. vertit, sed urbs. *Ponere moenia* phrasis obvia, sed hoc loco nove *positor*, conditor, ut Fast. II, 63, *templorum positor*. — *Hic:* prope Miletum, ubi *Maeandros* (de cuius *curvaminibus* vide II, 246, et VIII, 162), per Cariam et Ioniam defluens, in mare se

Cognita Cyanee, praestanti corpora forma,
Byblida cum Cauno prolem est enixa gemellam.
Byblis in exemplo est, ut ament concessa puellae:
Byblis Apollinei correpta cupidine fratris,
Non soror ut fratrem, nec qua debebat, amavit.
Illa quidem primo nullos intelligit ignes;
Nec peccare putat, quod saepius oscula iungat,
Quod sua fraterno circumdet brachia collo;

exonerat; Livius XXXVIII, 13. — *Sequitur curvamina*, ambulat in ripa curvata, quam sibi fecit pater.

451. *Cyanee*) multi *Cyane*; Spirensis et optimus Thuanus *Creneis* a graeco κρηνη. — Regius noster A, *Cyanee*; B, *Cyane*. — Secundum Antoninum Liberalem, ex Idothea, Carum regis filia, Caunus et Byblis Mileto nati. — *Praestanti corpora forma*; ea, quae Berneggerianus pro diversa lectione habet, Heinsius primus edidit, monetque posse et *praestantis formae*, vel *praestantia formae* (quod habet unus Mediceus, ut *praestans animi* apud Virgilium) legi; multi Codices *praestantia forma*; vulgo *praestanti corpore nympha*. — Regius noster A, accuratissimus codex, vulgatam lectionem habet; Regius B, *praestanti corpore forma*, quod minus bene. *Corpora* de una nympha interpretatur Gierig, quod difficile receperim. Lem. — *Byblis* an *Biblis* scribendum, est dubium; Stephanus Byzant. in Βύβλος eam *Byblen* vocat. *Byblidis* nomen casu, non consilio aliquo, in trium versuum principio repetitum. — Regii nostri codices scribunt *Biblis*, sed melius, ut docet Heinsius, *Byblis*. Conon apud Photium ait Byblidem a Cauno fuisse perdite amatam, in quo a caeteris auctoribus discedit: nam quod et nuce arbore se suspendisse Byblis ab illo traditur, id ipsum Ovidius quoque Art. Amat. I, 283, testatum reliquit hisce verbis: *Byblida quid referam, vetito quae fratris amore Arsit, et est laqueo fortiter ulta nefas.* Meminit eius quoque in Ibide vs. 357. Hyginus fab. 243, de morte quidem violenta, sed de genere nihil dicit. Lem.

453. *Byblis in exemplo* etc.) Praemittit sententiam moralem, quam suppeditat fabula: *in exemplo est*, exemplum dat, exemplo suo monet. — *Concessa*, iuvenes, quos licet amare. Horat. I, Sat. 4, 113, *concessa Venere uti*; Noster infra vs. 637, *inconcessa spes Veneris*; Horat. III, Od. 6, 27, *Impermissa gaudia*. — *Apollineus* ab avo paterno, mox vs. 573 *iuvenis Maeandrius* ab avo materno. — *Qua*, quantum, ut in illo, *qua licet et possum*. Sic etiam *quo*; A. A. I, 285, *Myrrha patrem, sed non quo filia debet, amavit.* Confer in eodem libro vs. 745; sed mox vs. 509, rursus, *nisi qua fas est*. — Καύνιος ἔρως in proverbium abiit de inconcesso amore.

456. *Illa quidem primo* etc.) Iam exemplo insigni ostenditur, quomodo gradatim crescant cupiditates in animo, novaque, dum iis indulgemus, incrementa capiant. — *Intelligit*, sentit. — *Ignes* opp. vs. 459, *pietati*. —

Mendacique diu pietatis fallitur umbra.
Paulatim declinat amor; visuraque fratrem
Culta venit, nimiumque cupit formosa videri:
Et, si qua est illic formosior, invidet illi.
Sed nondum manifesta sibi est; nullumque sub illo
Igne facit votum; verumtamen aestuat intus;
Iam dominum adpellat; iam nomina sanguinis odit;
Byblida iam mavult, quam se vocet ille sororem.
Spes tamen obscoenas animo demittere non est
Ausa suo vigilans: placida resoluta quiete
Saepe videt, quod amat: visa est quoque iungere fratri

Iungat — circumdet; nonnulli (ut noster Regius B), *iungit — circumdat.* Osculantes proprie *ora* iungunt, hinc poëtice etiam *oscula.* — *Mendaci umbra;* fallenti specie. Duo habent *mendacis*, ut ad *pietatis* referatur. — *Pietas*, id est, amor sororius, qui non urit ut amor, quo iuvenes et virgines erga se ardent.

460. *declinat*) Politianus a vetere codice, primus Gronovianus et tres alii, *succrescit*: improbante Heinsio; unus *succedit*. — Regii nostri *declinat.* — *Declinat*, scil. a pietate: aut *declinare* pro inclinare; Horat. I, Od. 33, 5, *in asperam declinat Pholoën.* In prosa foret, *sed paulatim declinat*, quia cohaeret cum vs. 456, *Illa quidem* etc. — *Culta venit*, primus gradus declinantis amoris, simul *invidet* aliis, zelotypia uritur.

463. *Sed nondum manifesta sibi est*, nondum scit, nec credit, quo declinet amor, aut quid sibi velit illa animi affectio. — *Sub illo igne*, ardens illo igne. *Sub* hoc sensu amat inprimis iunior Plinius. — *Votum*, ut potiatur amato, more amantium.

465. *domini* et *dominae* vocabula, quae olim tyrannidis vim haberent, Augusti temporibus in blanditiis habebantur, monente Ernestio ad Sueton. Aug. 53. Hinc etiam amantes ita se appellare solebant. Noster Amor. III, 7, 11, *Et mihi blanditias dixit, Dominumque vocavit.* — Plura de hoc vocabulo diximus ad Plin. X, Ep. 2, 1. — *Sanguinis*, consanguinitatis. — *Mavult;* Gronovianus *mallet;* Heinsius legebat *malit.* — Regii nostri *mavult.*

467. *Spes animo* (pro *in animum*) *demittere;* spes animo concipere. Etiam *descendere* in animum dicuntur, quae in eo excitantur, ei traduntur. Pro *demittere* unus Heinsii *permittere*, non improbante Burmanno. — Regii nostri *demittere; permittere* si non Ovidianum, saltem iusta interpretatio videtur. — Lem. — *Obscoenus*, incestus, ut X, 465. — *Quod amat* solemne pro quem et quam amat. VII, 23. — *Placida* tantum ornat. — *Resoluta* vide ad VII, 185, *iungere corpus*, *pectora* proprie de Venere, II, 604: *Miscere pectora* dixit Statius II Silv. 1, 206; Tibul. I, 1, 69, *iungere amores;* et Eleg. 9, 76, *iungere Venerem;* Cic. Off. I, 4, *coniunctio* simpliciter de coitu. — *Sopita*

Corpus, et erubuit, quamvis sopita iacebat.
Somnus abit: silet illa diu, repetitque quietis
Ipsa suae speciem, dubiaque ita mente profatur:
« Me miseram! tacitae quid vult sibi noctis imago?
Quam nolim rata sit! cur haec ego somnia vidi?
Ille quidem est oculis quamvis formosus iniquis;
Et placet, et possum, si non sit frater, amare;
Et me dignus erat: verum nocet esse sororem.
Dummodo tale nihil vigilans committere tentem;
Saepe licet simili redeat sub imagine somnus.
Testis abest somno, nec abest imitata voluptas.
Pro Venus, et tenera volucer cum matre Cupido!

iacebat plenius quam, sopita erat: XI, 238, *somno vincta iacebas.* Haec et sequentis egregie pingunt voluptatis illecebras, et certamen cupiditatis cum ratione. Primum erubescit et aversatur somnium, sed mox diligentius de eo cogitare incipit. Comparat fei turpitudinem cum gaudiis in somnio perceptis, sed his diutius immoratur et fortius, quam illi. Contenta esse vult somnio, sed dulcedo eius efficit, ut eventum quoque eius optet. Mox succurrunt exempla Deorum hominumque, qui idem fecerant. Atque ita animus anceps tandem inclinat ad flagitium, voluptatisque illecebrae vincunt sanam rationem.

471. *Somnus* dicitur *venire*, *abire* et (vs. 479), *redire*. — *Ipsa*, sua sponte, et cum voluptate. — *Species quietis*, species per quietem oblata, somnium. Mox *noctis imago.* Variat oratio. Tibull. III, 4, 9, *omina noctis.*

473. *tacita nox*, ut *silens:* Virgil. Aeneid. II, 255, *tacitae silentia lunae.* — *Rata*, quibus eventus constat. Talia somnia etiam *vera* dicuntur ab Horatio I, Sat. 10.

475. *Ille quidem est oculis* etc.) Etiam inimici formam eius laudare debent; ne livor quidem formam eius carpere possit. *Quamvis* et *quamlibet* eleganter sic ponuntur: *quamvis iniqui* sint, tamen iis *formosus* videatur; Liv. I, 4, *posse quamvis languida mergi aqua infantes.* Amat Noster inprimis hoc loquendi genus. Vide Heinsium ad Heroid. IV, 140. — *Possum;* vulgo *possim:* Heinsius, qui e MSS. recepit *possum*, suadet *ut possim.* — Regius A, *possim;* B, *possem:* mallem vulgatum *possim.* Lem. — *Sororem;* Heinsius coniicit *sorori.* — Regii nostri *sororem*, et non video quomodo dativus possit convenire. L.

478. *committere*) Unus Basileensis *admittere.* — Regii nostri *committere.* — *Tali sub imagine:* cum tali somnio. — *Imitata voluptas;* I ex P. 2, 45, *Somnia me terrent veros imitantia casus.* — *Abest somno*, abest ab iis, quae nobis eveniunt in somno.

481. *tenera* et puellarum et Veneris epitheton. — Hoc in loco voluptatem solum spectat *Biblis;* Venerem *teneram* dicere debet; quare non convenit *nivea*, quod dat unus Moreti; et peius est *Gnidia* quod inde Hein-

Gaudia quanta tuli! quam me manifesta libido
Contigit! ut iacui totis resoluta medullis!
Vt meminisse iuvat! quamvis brevis illa voluptas,
Noxque fuit praeceps, et coeptis invida nostris.
O ego, si liceat mutato nomine iungi,
Quam bene, Caune, tuo poteram nurus esse parenti!
Quam bene, Caune, meo poteras gener esse parenti!
Omnia, Dî facerent, essent communia nobis,
Praeter avos: tu me vellem generosior esses.
Nescio quam facies igitur, pulcherrime, matrem:
At mihi, quae male sum, quos tu, sortita parentes,
Nil nisi frater eris: quod obest, id habebimus unum.
Quid mihi significant ergo mea visa? quod autem
Somnia pondus habent? an habent et somnia pondus?
Dî melius! Dî nempe suas habuere sorores.

sios exsculpsit. Lem. — *Gaudia* passim de re venerea; *gaudia ferre*, ut *ferre praemium*, *munus*, id est, accipere. Vid. Lambin. ad Horat. IV, Od. 8. — *Me contigit* melius, quam mihi contigit. Epic. ad Liv. 9, *luctus contigit omnes*. — *Resoluta*, libidinis sensu, ex praecepto, quod ipse poëta dedit Art. Amat. III, 793: *Sentiat ex imis Venerem resoluta medullis Femina*. Conf. ibid. II, 683. Etiam *iuvat* solemne de gaudiis venereis, vide Burm. ad Heroid. XV, 134. — *Noxque fuit*; duo *fugit*. — Hunc versum non receperunt Regii nostri.

488. *Quam bene, Caune, meo* etc.) Quidam hunc versum omittunt; sed similis repetitio versus praecedentis et alibi occurrit, ut I, 325; VI, 16. — Regii nostri eundem versum acceperunt, cum aliqua varietate; pro *meo* dant *nostro*: sed hoc loco praeferendum *meo*. Lem.

490. *avi*, nunc omnino maiores, genus. Hinc addit, *Tu me vellem* etc Hoc optat Byblis, quia tunc Caunus ad stuprum sine metu repulsae ferretur. Burm. — Tanaq. Faber haec concoquere non poterat: suadebat igitur *saltem facerent alienior esses*. — Regii nostri nihil mutant. — *At mihi*: duo Vaticani *Hei mihi*; libri Ciofani et unus Maffei *Ei*; Heinsius ex libris *At* pro *Et* recepit. — Codex Regius A, *Et mihi*; Codex B, *Ei mihi*. — *Vnum*, quod frater es, *habemus* a Natura, sed id ipsum *obest*. Non igitur erat, cur Heins. hunc locum adulterinum iudicaret, aut emendaret *una*.

494. *significant*, σημαίνουσι, portendunt, verb. pr. de somniis, ominibus, prodigiis, quae inde *significationes Deorum* dicuntur, Cic. Cat. II, 13. — Pro *ergo* Heinsius coniicit *aegrae*, id est, amanti, aut cum primo Gronoviano, *miserae*. — *Pondus*, vim; Heroid. VII, 65, *nullum sit in omine pondus*. — *Di melius*, scil. dent, ferant: abominandi formula; vide VII, 37; Tibull. III, 4, 1, *Di me-*

Sic Saturnus Opim, iunctam sibi sanguine, duxit,
Oceanus Tethyn, Iunonem rector Olympi.
Sunt Superis sua iura: quid ad coelestia ritus
Exigere humanos, diversaque foedera tento?
Aut nostro vetitus de corde fugabitur ardor:
Aut, hoc si nequeo, peream, precor, ante; toroque
Mortua componar, positaeque det oscula frater.
Et tamen arbitrium quaerit res ista duorum.
Finge placere mihi: scelus esse videbitur illi.
At non Aeolidae thalamos timuere sororum.
Vnde sed hos novi? cur haec exempla paravi?
Quo feror? obscoenae procul hinc discedite flammae;
Nec, nisi qua fas est germanae, frater ametur.
Si tamen ipse mei captus prior esset amore,
Forsitan illius possem indulgere furori.

liora ferant, nec sint insomnia vera. — *Nempe* obiectioni nunc inservit. — *Habuere* in matrimonio.

499. *Sunt Superis sua* etc.) Iam se corrigit. *Sunt;* Heinsins coniicil *sint.* — Nostri Regii *sunt.* — *Sua*, ipsis propria et ab humanis diversa, *ad coelestia exigere*, cum coelestibus comparare, et sic eorum pretium aestimare. — *Foedera*, matrimonia, aut omnino iura. *Foedus* omne id, de quo inter plures convenit.

505. *componar, positaeque*) Post *componar*, repetit simplex *positaeque*, ut VIII, 653, *resecat sectamque. Componere* quum omnino sit, ornare: etiam mortui, cum ornatu funebri decorantur ad exsequias, dicuntur *componi.* Ardor Byblidos tantus est, ut posita etiam *oscula* optet a fratre.

504. *Et tamen*, Heiusius suadet *Sed tamen.* — Regius B, *At tamen.* — *Arbitrium*, lubitum, voluntatem. — *Quaerit*, requirit, opus habet.

506. *At non Aeolidae*) Non attingitur hic, ut Saffiius putabat, Macarei et Canaces fabula; nam ea potius valuisset ad extinguendas obscoenas Byblidis flammas; sed *Aeolus* sex filios habuisse legitur, quibus sorores in matrimonium dederit; Homerus Od. K, 6. — *Timuere*, aversati sunt. Hoc gravius est, quam, quod Heinsius suasit, et Rod. approbavit, *renuere.* Sex *tenuere;* et Burmannus mallet *At nonne Aeolidae thalamos tenuere sororum.* — Regii nostri lectionem datam tuentur. — *Hos*, tam antiquos et vulgo parum notos. Adfectus ea nobis suppeditat, quae nos scire ipsi ignorabamus ante. — *Paravi*, nota mihi feci. — *Quo feror?* ad quorum exemplorum imitationem rapit me furor? *Nec;* Heinsio placet *ne.* — *Qua*, quantum, ut vers. 455. Sic ratio vicisse videbatur, ut VII, 72 sqq.

512. *reiectura*) multi *neglectura:* primam syllabam τοῦ *reiicere* fere semper produci docuit Burmannus.

Ergo ego, quae fueram non reiectura petentem,
Ipsa petam? poterisne loqui? poterisne fateri?
Coget amor; potero: vel, si pudor ora tenebit,
Litera celatos arcana fatebitur ignes. »
Haec placet, haec dubiam vincit sententia mentem.
In latus erigitur, cubitoque innixa sinistro,
« Viderit; insanos, inquit, fateamur amores:
Hei mihi! quo labor? quem mens mea concipit ignem?»
Et meditata manu componit verba trementi.
Dextra tenet ferrum, vacuam tenet altera ceram.
Incipit, et dubitat; scribit, damnatque tabellas;
Et notat, et delet; mutat, culpatque, probatque;

— Regius A, *neglectura;* Regius B, *reiectura.* — *Reiicere*, repudiare. Terent. Phorm. IV, 4, 5, *si altera illa magis instabit, forsitan nos reiiciet.* Vide Gebhard. Crepund. III, 10.

514. *ora tenebit*, os continebit, praecludet: *vocem praecludere* et *continere* alii dixerunt. — *Litera* pro literae: *litera arcana*, quae continet rem arcanam. Heroid. XVII, 265, eleganter, *conscia mentis litera.*

516. *vincit sententia mentem*, id est, determinat. Apud Antoninum Liberal. cap. 30, Byblis constituit, ne amorem in fratrem prodat, saxo se deiicere; quo facto, mutatur a Nymphis. Sed Noster praetulit rationem eam, in qua ingenium ostentare posset. Et est sequens locus ingeniosissimus. Dum enim poeta singulas Byblidis actiones exponit, res non narrari, sed ante oculos agi videtur; et quo melius naturam fluctuantis animi expressit, eo maiore laude dignus est. — *Viderit* vox eorum, qui curam et iudicium alicuius rei alteri relinquunt.

520. *meditata;* Leidensis *mediata*, quod a librario sequioris aevi esse, qui *dimidiata verba* forte in Minucio Felici legerit, Burmannus iudicat. — Regii nostri *meditata.* — *Meditata*, passive, literas antea animo conceptas. *Componit*, scribit, cerae mandat. — *Ferrum;* Leidensis tertius *tenet calamum* pro varia lectione cum glossa adscripta *stilum ferreum.* Et *calamum* in simili loco Epist. XI, 2, legitur. In Regio uno et 3 aliis hic vs. praeponitur praecedenti. Vterque ordo ferri potest. — Regii nostri lectionem datam simul ac ordinem versuum servant. — *Damnat tabellas*, improbat quae scripserat in tabellis. Durum tamen hoc visum est interpretibus. Heinsius itaque coniicit *mandatque tabellis*, quod vix probabitur cuipiam; nam hoc idem foret, quod *scribit*: Burm. mutata interpunctione, *scribit damnatque. Tabellas et notat* etc. Sed non opus est, ut quidquam mutemus. Certe *tabellas* pertinet etiam ad sqq. *culpatque probatque*, quod versus proximus docet. — *Notare;* notas, literas exarare: III, Pont. 2, 90, *scriptas exarat illa notas;* Heroid, I, 62, *digitis charta notata meis;* Euripides Iphig. Aul. vs.

Inque vicem sumtas ponit, positasque resumit.
Quid velit, ignorat: quidquid factura videtur,
Displicet: in vultu est audacia mixta pudori.
Scripta Soror fuerat; visum est delere Sororem,
Verbaque correctis incidere talia ceris:
« Quam, nisi tu dederis, non est habitura salutem,
Hanc tibi mittit amans: pudet ah, pudet edere nomen!
Et, si quid cupiam, quaeris; sine nomine vellem
Posset agi mea causa meo; nec cognita Byblis
Ante forem, quam spes votorum certa fuisset.
Esse quidem laesi poterant tibi pectoris index,
Et color, et macies, et vultus, et humida saepe
Lumina, nec causa suspiria mota patenti,
Et crebri amplexus, et quae, si forte notasti,
Oscula sentiri non esse sororia possent:

34 sqq. γράφεις... καὶ ταῦτα γράμματα συγχεῖς: hunc poëtam Noster expressit.

524. *sumtas ponit* melius, quam sumit et ponit: uno membro duo dixit. Confer VIII, 474. In tali fluctuatione etiam *vultus*, animi index, notandus erat.

528. *correctis* Heinsius pro *correptis* quod habent Regii nostri, dedit ex primo Palatino, primo Gronoviano, Oxoniensi et plurimis aliis. Lem. — Accommodate ad consilium suum circumloquitur formulam solemnem: Byblis salutem dicit Cauno suo. Similiter Heroid. IV, 1, Phaedra Hippolyto, *Qua, nisi tu dederis, caritura est ipsa, salutem Mittit* etc. quae verba in trib. MSS. sic leguntur, ut in nostro loco. Principium literarum harum pudoris signa habet; non enim disertis verbis, sed ambagibus, significat, quid velit; sed mox audacia crescit; bene igitur vs. 526, *in vultu audacia mixta pudori est.*

533. *quam spes* etc.) quam compos facta essem votorum et spei meae. — *Certa*; Palatinus quintus *plena*: vide Burmannum. — Regii nostri *certa*.

534. *Esse quidem laesi* etc.) Diligenter colligit *laesi*, vulnerati Cupidinis telis, pectoris indicia. Confer Heroid. XI, 27. — *Color*, nempe pallidus; Art. Amat. I, 129, *Palleat omnis amans; hic est color aptus amanti*; paulo post, *Arguat et macies animum*; Claudian. Nupt. Honorii 80, *gratus amantum Pallor.* — *Suspiria*; hinc suspirare in aliquam lib. I Fastor. 417; *absentes suspirat amores* Tibul. I, 6, 35, ubi vid. Heynius. — *Mota*: unus Strozzae *nata* (sic et Regius A) quod Heinsio placebat: sed *mota* non movendum; ita *mota ira*, excitata, VIII, 355; et saepius, *moti dolores* II, 778; *mota insania* III, 536. — *Nec causa patenti*, quum tacita sedens, aut inter sermo-

Ipsa tamen, quamvis animo grave vulnus habebam,
Quamvis intus erat furor igneus, omnia feci,
Sunt mihi Dî testes, ut tandem sanior essem:
Pugnavique diu violenta Cupidinis arma
Effugere infelix; et plus, quam ferre puellam
Posse putes, ego dura tuli: superata fateri
Cogor, opemque tuam timidis exposcere votis.
Tu servare potes, tu perdere solus amantem.
Elige, utrum facias: non hoc inimica precatur:
Sed quae, quum tibi sit iunctissima, iunctior esse
Expetit, et vinclo tecum propiore ligari.
Iura senes norint; et quid liceatque, nefasque,
Fasque sit, inquirant, legumque examina servent:
Conveniens Venus est annis temeraria nostris.

nes non tristes suspirarem. — *Soroвia oscula* etiam supra IV, 334. Conf. II, 431.

539. *Ipsa tamen, quamvis* etc.) Argumentis, quibus poterat, gravissimis utitur ad commiserationem facundam, fratrisque animum flectendum. « Vim mihi feci, ut insanum amorem restinguerem. A te uno sororis salus pendet, quae te unice amat. Quod peto haud inconveniens est annis nostris, et clam peragi potest. Miserere ergo mei. » Sed vide, quam graviter singula et apte ad veniam impetrandam exornaverit. Veluti ab initio amorem suum vocat *grave vulnus* et *furorem igneum*, non a se ipsa excitatum, sed *Cupidinis* armis, id est telis *violentis*, quibus nemo resistere potest. — *Habebam*; Burmannus coniicit *alebam*, quamquam nec alterum damnat: immo e phrasi *habere vulnus* explicandam monet formulam *habet!* — *Deos* ipsos testatur, se *omnia* fecisse, et *diu pugnasse*, ut tandem sanior esset, seque adeo *duram* (id est confirmato animo et fortiter) *plus* tulisse, quam *puellae* infirmiorem aetatem et sexum ferre putes, sed se post hanc tantam et diuturnam pugnam tandem *superatam* esse.

549. *propiore ligari*; Vossianus *propiore teneri*: hoc verbum sane et de vinculo et de amantibus dicitur; sed quoniam *tecum* additur, *ligari* verum est. — Regii nostri bene habent *ligari*.

550. *liceat* per leges, *nefas* per naturam: Cic. pro Mil. 16, *quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret*. — *Examina servent*, examinent, perstent examinare leges, ut *servare iudicium suum*, in eo perseverare; Burmannus tamen mallet *versent*, quod melius responderet τῷ *inquirant*, et *versare examina* dictum esse, ut *versare exemplaria graeca* apud Horatium Art. Poët. 268. At aliud est *versare exemplaria*, aliud *examina*. — *Temeraria*, legibus et natura prohibita. — *Quid liceat* etc.

Quid liceat, nescimus adhuc, et cuncta licere
Credimus, et sequimur magnorum exempla Deorum.
Nec nos aut durus pater, aut reverentia famae,
Aut timor impedient; tantum absit causa timendi.
Dulcia fraterno sub nomine furta tegemus.
Est mihi libertas tecum secreta loquendi,
Et damus amplexus, et iungimus oscula coram.
Quantum est, quod desit! miserere fatentis amorem,
Et non fassurae, nisi cogeret ultimus ardor:
Neve merere, meo subscribi causa sepulcro. »
Talia nequicquam perarantem plena reliquit

Vulgaris inventntis peccantis excusatio. — *Sequimur exempla Deorum*, ut Chaerea apud Terentium Eun. III, 5, 36 sqq. — *Exempla* Saturni, Iovis, Oceani, qui suas habuere sorores. Lem.

555. *Durus*, severus, severe curans mores liberorum: Horatius I, Ep. 1, 23, *quos dura premit custodia matrum.* Opponitur *facilis* pater. — *Reverentia*, cura. — *Impedient* Heinsius ex uno Gronoviano recepit; nam caeteri, *impediet.* — Regii nostri, *impediet.* — Mox variant Codd. Multi ex vetustioribus *tantum fit*; nonnulli, *adsit* vel *assit.* Primus Vatic. omisit *tantum.* Heins. suadebat *nam quae sit causa timendi?* — Regius A, *tantum sit*; Regius B, *tantum absit.* — *Causa timendi* fuisset, si aut palam aut immodeste se amassent. — *Dulcia furta* e Virgilio Georg. IV, 346; suaves amores, quibus amantes clam fruuntur. Ii *fraterno sub nomine teguntur*, quum sub specie fraternae et sororiae pietatis celantur. — *Secreta*; Burman. probat unius Leidensis *secura*: sed *secreta* (quod habent nostri Regii) nolim mutari, quia bene respondet sequenti *coram.*

560. *desit*; Heinsius coniicit *deflt.* — Regii nostri *desit.* *Quantum est, quod desit*; ac si diceret, parum admodum deest ad explendum amorem nostrum. Lem. — *Neve merere* etc. Noli committere, ut tu causa mortis meae subscribaris in monumento meo. Hic versus suspectus erat Heinsio. Retinendum eum recte censet Gronovius, quia in titulis sepulcralibus elogio causa mortis addi solebat. Vide Kirchmann. de Fun. Rom. III, 20. Exemplum talis inscriptionis est apud Tibullum III, 2, 29 seq. ubi conf. Broukh. Etiam Heroid. II, 155, *Inscribere meo causa invidiosa sepulcro.* Et magnam vim habere haec debebant apud fratris animum. Itaque et alibi sic alter amantium movere conatur alterum, ut Heroid. XVIII, 200.

563. *perarantem*) *Properantem*, quod habent MSS. tres, posset quidem e vs. 586, defendi, sed et alterum bene se habet; nam et *arare* de properante scriptore dicitur, eoque, qui tabula cerata utitur. Etiam Amor. I, 11, 7, pro *ad dominum peraratas mane tabellas perfer*: edit. prima habet *properatas.* — Regius A habet *dicentem*; Regius B *perarantem*: alii

Cera manum, summusque in margine versus adhaesit.
Protinus impressa signat sua crimina gemma,
Quam tinxit lacrymis: linguam defecerat humor:
Deque suis unum famulis pudibunda vocavit;
Et pavidum blandita; « Fer has, fidissime, nostro,
Dixit, et adiecit longo post tempore, fratri. »
Quum daret, elapsae manibus cecidere tabellae.
Omine turbata est: misit tamen; apta minister
Tempora nactus adit, traditque latentia verba.
Attonitus subita iuvenis Maeandrius ira,

duo *parantem*. — Tabula *plena* literarum *reliquit manum*; ingeniose, non sufficit scribenti, adeo, ut *summus*, ultimus, *versus* margini allinendus esset. Etiam Apostolo Paulo (ut hoc obiter addam) id accidisse arbitror, quum priorem ad Timoth. epistolam scriberet, ut, deficiente cera, verba μηκέτι ὑδροπότει etc. in margine appingenda essent, unde eo ipso loco, sed importune, textui illata sunt. — *Summus*; Regii nostri *summo*: non male.

565. *crimina;* nonnulli, approbante Heinsio, *carmina*. — *Sua carmina*, literas, quae habebant sua crimina: sic VI, 131, *coelestia crimina*. — *Gemmae* signando usurpatae, postquam scalpi coeperunt. Tibull. I, 6, 25, *gemmae signumve*, id est signum in gemma. Gemmae autem *tingui linguae humore* solebant, ne retinerentur a cera tenace. Am. II, 15, 15 sq. — Regii nostri pro *linguam* dant *linguae*.

568. *pavidum blandita;* vulgo *paulum blandita*: sed bene *pavidum* (quod habent Regii nostri) e MSS. plurimis revocavit Heins. Exprimit enim ingenium herae, quae non blandita fuisset famulo, nisi pavida fuisset. *Pavidum*, pavidae. Ergone *blandiri aliquem* dicuntur? Blanditiae autem sunt in *fidissime*, et in vultu, quo haec pronuntiavit. Conf. Terent. Ad. V, 5, 4, et Noster XIV, 705. *Fidus* honestius voc. est, quam *fidelis*. *Fidus* enim amicus est, *fidelis* servus. Vide Donat. ad Terent. And. III, 1, 2; Phorm. I, 2, 26. — *Et adiecit* etc. non tam propterea, quia *fratris* nomen ei odiosum (potuisset enim ambigue uti hoc nomine, quandoquidem et amatores et concubini *fratres* vocabantur. Martial. II, 4; X, 64: Tibull. III, 1, 23), quam propter perturbationem animi. — *Longo post tempore*, ut Virg. Ecl. I, 30, *post tanto*. Georg. III, 476, ubi vide Burmannum. Etiam h. l. vulgo *post longo*. — *Elapsae cecidere*, pro elapsae sunt. Facile eas pavor excutere potuit e manibus. Sed talia superstitio in *ominibus* ponebat. — *Elapsae cecidere*. Pariter Virg. Aen. VI, 310, *Lapsa cadunt folia*.

571. *Apta*, et vs. 610, *idonea tempora*, sunt opportuna rei agendae; graece εὐκαιρία. Nugator Horat. simpliciter, *Tempora quaeram* lib. I, Sat. 9, 58. En minister noster *nactus*, forte fortuna tali tempore adiit. *Nancisci* enim ea dicimur, quae nobis casu eveniunt.

573. *Attonitus*, furens. *Subita* enim

Proiicit acceptas, lecta sibi parte, tabellas;
Vixque manus retinens trepidantis ab ore ministri;
« Dum licet, o vetitae scelerate libidinis auctor,
Effuge, ait; qui, si nostrum tua fata pudorem
Non traherent secum, poenas mihi morte dedisses. »
Ille fugit pavidus, dominaeque ferocia Cauni
Dicta refert: palles audita, Bybli, repulsa;
Et pavet obsessum glaciali frigore pectus.
Mens tamen ut rediit, pariter rediere furores;
Linguaque vix tales icto dedit aëre voces:
« Et merito; quid enim temeraria vulneris huius
Indicium feci? quid, quae celanda fuerunt,

ira in furorem rapit homines, ut parum curent, quid dicant agantve. — *Iuvenis Maeandrius*; Caunus Maeandri nepos. Lem. — Non sine causa *iuvenis* vocatur; *iuvenes* enim sunt ὀξύθυμοι καὶ οἷοι ἀκολουθεῖν τῇ ὁρμῇ. Aristot. Rhet. II, 12. — *Lecta sibi parte*; Heinsius malebat *lecta vix parte*, quod improbat Burmannus quia *vix* sequitur.

576. *Dum licet*, o *vetitae* etc.) Verissime imitatur sermonem eorum, quorum ira erumpit in famulos: *auctor*, nuntius: *traherent secum*, sibi adiunctum haberent; Fast. IV, 662, *Nox venit, et secum somnia nigra trahit.* — *Pudorem nostrum*, rem, quae nobis pudori est. Si morte affecisset famulum, causa etiam mortis, quam tegere debebat Caunus, divulgata esset. Plusquam perf. *dedisses* bene convenit irato animo.

581. *Et pavet obsessum* etc.) Summam animi perturbationem exprimit. Ea enim facit, ut vitalis calor cum sanguine exteriores corporis partes relinquat. Vide Gellium XIX, 6. Hinc pallor trepidantium; *Frigidius glacie pectus* Heroidd. I, 22; Statius Theb. X, 617, *corda metu glaciante*; Lucan. VII, 339, *stat corde gelato Attonitus.*

583. *icto*) Neapolitanus et duo alii, *secto: icto*, moto; III, 706, *ictus ululatibus aether*; IV, 124, de aqua, *ictibus aëra rumpit*; Claudianus in Rufin. I, 130, *ululatu aethera rupit.* Burmannus hoc ex arguta Stoicorum sententia dictum putabat, qui vocem *ictum aëra* esse contenderint. Sed nil aliud est, nisi quod alibi occurrit, *voces effundere in aëra.*

584. *Et merito*) Incipit abrupte, ut VI, 687. Nempe postquam multa secum cogitaverat de repulsa, quam tulerat, dolor in haec verba erumpit, *Et merito.* Quum res non successit ex animi sententia, singula, quae fecimus, retractare solemus animo; et incerti, mox in hoc, mox in illo causas spei frustratae quaerimus. Idem nunc facit Byblis; sed iusto longior est haec retractatio, quae pertinet usque ad vs. 614. — *Quid:* quum nonnulli *quod* habeant, Heinsius putabat *quo*, id est, cur. Sine causa; nam *quid* idem significat, et de industria repetitum est a poëta. — Regii

Tam cito commisi properatis verba tabellis?
Ante erat ambiguis animi sententia dictis
Praetentanda mihi: ne non sequeretur euntem,
Parte aliqua veli, qualis foret aura, notare
Debueram, tutoque mari decurrere; quae nunc
Non exploratis implevi lintea ventis.
Auferor in scopulos igitur, submersaque toto
Obruor Oceano; neque habent mea vela recursus.
Quid? quod et ominibus certis prohibebar amori
Indulgere meo, tum quum mihi ferre iubenti
Excidit, et fecit spes nostras cera caducas?
Nonne vel illa dies fuerat, vel tota voluntas,
Sed potius mutanda dies? Deus ipse monebat,

nostri, *quid.* — *Properatis.* Vide ad X, 31.

588. *Praetentanda*, ante manifestam declarationem experienda: *praetentare* etiam VIII, 7. Iam conatus suos cum navigatione comparat, in eaque metaphora diu persistit. Sed vix dolenti animo convenit talis allegoria. Sensus autem eius facile potest a quovis lectore reperiri. — *Lascivior aliquanto est Ovidius*, inquit Fabius Iustit. Orat. X, 2, *et nimius amator ingenii sui*; et mox: *Ovidii Medea videtur mihi ostendere quantum vir ille praestare potuerit, si ingenio suo temperare quam indulgere maluisset.* Et hic sane fatendum est lascivire ipsius ingenium, nactum scilicet materiam sequacem et genio suo affinem. LEM. — *Ne non sequeretur euntem*, ut secundaret cursum meum: *euntem*, navigantem. A *sequendo* ventus *secundus* dictus. — *Notare*, observare. — *Decurritur* proprie in stadio ad calcem, sed inde hoc vocabulum ad navigationem translatum.

592. *Auferor* etc.) Amor. II, 4, 8: *Auferor, ut rapida concita puppis aqua.* LEMAIRE. — *Toto*; Heinsius malebat *moto.* — Regii nostri *toto.*

594. *Quid? quod et ominibus* etc.) Ex more superstitiosorum hominum haec dicta, qui, ubi adversi aliquid iis accidit, id inde repetunt, quod ominibus non paruerint; Virgilius Ecl. I, 16. *Certa omina* et *signa* (vide in finem notae) sunt perspicua, et opp. *obscuris*, quae dubites an ominis vim habeant. Virgilius Georg. I, 229, *haud obscura signa.* — *Fecit* etc. Cera caduca portendit, spem quoque meam esse *caducam*, id est vanam; *Caducae preces* I Fast. 181. — *Sed potius mutanda dies* bene ad amoris ardentissimi veritatem repetitum, quum non sustineret *totam voluntatem*, totum consilium, abiicere. — *Monere* proprie de ominibus, auguriis etc. — *Signaque certa*; tres *Signaque cara*; Heinsius volebat *Et rata signa.* — Regii nostri *Signaque certa.* — *Male sana*, insana; Vir-

Signaque certa dabat, si non male sana fuissem.
Et tamen ipsa loqui, nec me committere cerae
Debueram, praesensque meos aperire furores.
Vidisset lacrymas; vultus vidisset amantis:
Plura loqui poteram, quam quae cepere tabellae.
Invito potui circumdare brachia collo;
Amplectique pedes, affusaque poscere vitam:
Et, si reiicerer, potui moritura videri.
Omnia fecissem; quorum si singula duram
Flectere non poterant, potuissent omnia, mentem.
Forsitan et missi sit quaedam culpa ministri.
Non adiit apte; non legit idonea, credo,
Tempora; nec petiit horamque animumque vacantem:
Haec nocuere mihi: neque enim de tigride natus;
Nec rigidas silices, solidumve in pectore ferrum,
Aut adamanta gerit, nec lac bibit ille leaenae.

gilius, *si mens non laeva fuisset.*

600. *Et tamen ipsa loqui* etc.) Coram melius, quam literis, fratrem vicissem. — *Ipsa* coram, opp. literis. — *Me* cum vi dictum, id, unde salus mea pendet. Etiam *committere* verb. delectum. — Iam singula enarrat, quibus praesens fratris animum vel mollem movere, vel durum vincere et cogere tentasset. Sunt autem illa amantium, dolentium, persuadentium, supplicum, desperantium. — *Vultus amantis;* Heinsius malit *amantes*, vel *vultum amantem*, quia *vultum* plurimi veteres. — Regii nostri *vultum–amantis.* — *Adfusum* sive *advolutum amplecti pedes* aut *adhaerere genibus* etiam Romae frequens supplicantium mos; Plinius IX, Ep. 21, 1.

608. *potuissent omnia*; Heins. unus, unus Ambrosianus cum codice Bersm. *poterant tamen omnia*, quod concinnum videbatur Heinsio. — Regii nostri nihil mutant.

610. *Non adiit* etc.) Idem rursus ter dixit: nam *adire apte*, *legere idonea tempora* (vide ad vs. 571) et *petere horam vacantem* eodem redeunt. Sed confusae menti convenit talis tautologia. *Hora animusque vacans*, hora, ubi animus vacat laboribus. Heinsius malit *non petiit –vacantes.*

612. *Haec* non modo ad proxime antecedentia, sed et ad superiora referendum. Nisi culpa aut mea aut missi ministri esset, si rem aliter tractassem, victus esset frater; *neque enim de tigride* etc. Hinc commode eo defertur, ut rem denuo tentare cupiat. Verbis autem illis *de tigride natus* etc. solemne poëtis animum durissimum describere; vide ad VII, 32. — *Rigidas* e duodecim praestantioribus; caeteri *rigidos.* — Regii nostri *rigidas.*

Vincetur: repetendus erit; nec taedia coepti
Vlla mei capiam, dum spiritus iste manebit.
Nam primum, si facta mihi revocare liceret,
Non coepisse fuit: coepta expugnare, secundum est.
Quippe nec ille potest, ut iam mea vota relinquam,
Non tamen ausorum semper memor esse meorum.
Et, quia desierim, leviter voluisse videbor;
Aut etiam tentasse illum, insidiisque petisse.
Vel certe non hoc, qui plurimus ussit et urit
Pectora nostra, Deo, sed victa libidine credar.
Denique iam nequeo nil commisisse nefandum.
Et scripsi, et petii; temerata est nostra voluntas.
Vt nihil adiiciam, non possum innoxia dici.
Quod superest, multum est in vota; in crimina parvum.
Dixit; et, incertae tanta est discordia mentis!

615. *Vincetur* etc.) Novum periculum facere vult. — *Repetendus*, denuo tentandus. Confer Horatium Sat. I, 9, 55 sqq. — *Taedia capiam*; Neapolitanus et Mediceus *taedia faciam*; Regius, Vrbinas et primus Palatinus mutata distinctione, *mei: capiam*. — Codex noster A male habet *taedia cepit Vlla mei: capiam*; sensus est nimium contortus; Codex B, *taedia coepti—capiam*, sed melior est recepta. Lem. — *Taedia capiam*, pro vulgari, taedia capient me. Laudat Burm. Corn. Nep. apud Gellium VII, 18, *Vt taedium vitae ceperint*. Dictum ergo est ut *gaudia capere*, et apud Cic. Quint. 31, *capere misericordiam*, misereri. Librarii hoc loco haesere in hac formula. Notatur autem h. l. tristis sors eius, qui e turpissimorum criminum infamia se expedire nescit, nisi novis sceleribus perpetrandis.

617. *Facta revocare*, facta infecta reddere. — *Coepta*; Regii nostri *coeptum*. — *Coepta expugnare*, coepta perficere. Fatetur Burmannus se ignorare huius locutionis exemplum. Comparare possis ex XIV, 21, *expugnax herba*, efficax. — *Vt iam* etc. quod si etiam nunc a votis meis absistam.

621. *leviter*, non summo furore correptam, quod excusatius. Maiorem etiam veniam merentur, qui a *Deo* incitati, quam qui *libidine* victi amant. — *Vssit et urit*; olim edebatur *urget et urit*; sed *urit et ussit* iam Ciofano placebat e suo Codice et Caelest. Idem postea in pluribus (et in nostris Regiis; malim *urget et urit*. Lem.) repertum veteribus. Heinsius coniectura *urit et urat*. Burmannus praeferendum censebat *ussit et urit*, ut se nondum desistere posse indicet. Eum ordinem nos restituimus. Sic VIII, 350, *si te coluique coloque*; XII, 114, *Valuit mea dextra valetque*. — *Plurimus*, summa vi.

626. *nostra voluntas*; Regii nostri perperam *voluptas*.

629. *incertae*; quatuor *incestae*.

Quum pigeat tentasse, libet tentare; modumque
Exit, et infelix committit saepe repelli.
Mox ubi finis abest, patriam fugit ille, nefasque;
Inque peregrina ponit nova moenia terra.
Tum vero moestam tota Miletida mente
Defecisse ferunt: tum vero a pectore vestem
Deripuit, planxitque suos furibunda lacertos:
Iamque palam est demens, inconcessamque fatetur
Spem Veneris, sine qua patriam, invisosque penates
Deserit, et profugi sequitur vestigia fratris.
Vtque tuo motae, proles Semeleia, thyrso
Ismariae celebrant repetita triennia Bacchae;
Byblida non aliter latos ululasse per agros
Bubasides videre nurus: quibus illa relictis,
Caras, et armiferos Lelegas Lyciamque pererrat.
Iam Cragon, et Lymiren, Xanthique reliquerat undas,

Non absurde, iudice Burmanno; Heinsius rectius legendum putabat *menti.* — Regii nostri *incertae.* — *Incerta*, dubia, fluctuans. — *Exit*, excedit. — *Committit repelli*, commissis suis facit, ut repellatur sive reiiciatur.

632. *Mox ubi finis abest*) Deinde quum nullus finis datur Byblidos flagitio, Caunus patriam relinquit. Lem. — *In peregrina terra*, in Caria, condidit *Caunum* urbem in *valle*, cuius Noster vs. 663 meminit, unde eam Q. Calaber VIII, 79, κοίλην vocat, atque etiam lacum aquae limpidae in illa valle memorat. — *Deficere mente*, amentem fieri. — *Inconcessam spem* exquisitius esse puto, quam, quod Heinsius volebat, *inconcessae Veneris.* — *Sine qua*, quod veteres plerique agnoscunt, frigidum videbatur Scheppero, qui corrigebat, *linquit patriam.* Duo Medicei *pro qua.* Olim edebatur *siquidem.* — Regii nostri *sine qua.*

640. *Vtque tuo motae* etc.) Solemne poëtis, furentes cum mulieribus bacchantibus comparare, IV, 520 sq. — *Triennia*; (ita Regii nostri) multi MSS. *triterica*, *triaterica*, *trietica.* — *Triennia*, sacra Thebanorum trieterica in honorem Bacchi, de quibus III, fab. ult. Illud ipsum nomen *trieterica* librarii h. l. substituere voluerunt, sed veram eius formam reperire non potuerunt. — *Repetita* dicuntur sacra, quae statis temporibus celebrantur. — *Bubasus*, Cariae regio, Plin. V, 29, et urbs, Stephan. Byz. Βύβασσος (etiam Plinius, *Bubassus*) πόλις Καρίας. — *Nurus*, mulieres. *Leleges*, Asiae minoris incolae, Caribus vicini. Vid. Strabo lib. XIII.

645. *Cragus* mons Lyciae, Plin. V, 27, *promontorium* dicitur. — *Lymire*, fluvius et oppidum Lyciae. — De *Chimaera* vide ad VI, 339: quum

Quoque Chimaera iugo mediis in partibus ignem,
Pectus et ora leae, caudam serpentis habebat.
Deficiunt silvae; quum tu lassata sequendo
Procidis, et, dura positis tellure capillis,
Bybli, iaces, frondesque tuo premis ore caducas.
Saepe etiam Nymphae teneris Lelegeides ulmis
Tollere conantur; saepe, ut moderetur amori,
Praecipiunt, surdaeque adhibent solatia menti.
Muta iacet; viridesque suis terit unguibus herbas
Byblis; et humectat lacrymarum gramina rivo.
Naidas his venam, quae nunquam arescere posset,
Supposuisse ferunt: quid enim dare maius habebant?

autem et corpus habuisse dicatur caprae et ignem vomuisse, quaeritur, utrum h. l. *ignem* an *hircum* praeferendum sit: nam MSS. trahunt utroque. Naugerius coniicit *partibus ingens*; Constant. Fan. Perottus, Glareanus, Micyllus, Farnab. Rod. *hircum* praeferebant. — Regii nostri *ignem*. — Heinsius recepit *ignem*, quia Chimaera vocatur πῦρ πνέουσα, *ignifera* et *ignea*. Verum hoc non satis est ad defendendam illam lectionem; nam etiam μέσση χίμαιρα vocatur ab Homero Iliad. Z, 155; Hesiodo Theog. 322. Ignem vero non e mediis partibus, sed e faucibus vomuit. Favet tamen τῷ *ignem* alius locus IV Trist. 7, 14, ubi *Chimaeram*, *A truce, quae flammis separat angue leam.* Caeterum Chimaeram montem Lyciae fuisse perhibent, quem summum leones, medium caprae, imum dracones tenuerint. Vide Servium ad Virg. Aeneid. VI, 288. — *Lea* i. q. *leaena*. Vide Munkerum ad Hygini fabulam 185.

648. *Deficiunt silvae*; Bersmannus coniicit *destituunt*; male: iam V, 463, de Cerere, *quaerenti defuit orbis*. — *Procidis* comprobat Heins. exemplis. Sed et vulgatum *concidis* bene se habet: dicitur enim de iis, qui vel morientes vel animo linquentes cadunt. Atque ita et Lactant. legit, ut ex Arg. apparet. — Regii nostri, *concidis*. — *Frondes caducas*, folia, quae deciderunt: sed VI, 396, *lacrymae caducae*, quae decidunt. Virgilius Aen. X, 622, *iuvenis caducus*, casurus. Sueton. Galb. 17, *caducum auspicium*, casum denuntians.

651. *Saepe etiam*; vulgo *saepe illam*. — Regii nostri *saepe illam*. — *Moderetur*; Regii codices *medeatur*. — *Adhibent solatia*, ut, III, 376, *adhibere preces*; et apud Tibullum III, 4, 75, *adhibere querelas*.

654. *muta iacet*; plurimi *muta tacet*, ut X, 389, *Muta silet*: sed *iacet* melius respondet τῷ *terit*, pro quo vulgo *tenet*. — Regii nostri *iacet* — *tenet*. — *Humectat* etc. Virg. Aen. I, 465, *humectat flumine vultum*, ubi Heynius monet, *humectare* esse exquisite pro irrigare, et habere vim mitigandi ideam *fluminis*.

656. *Naidas his venam* etc.) In scaturiginem perennem mutant istas

Protinus, ut secto piceae de cortice guttae,
Vtve tenax gravida manat tellure bitumen;
Vtve sub adventum spirantis lene Favoni
Sole remollescit, quae frigore constitit unda,
Sic lacrymis consumta suis Phoebeia Byblis
Vertitur in fontem, qui nunc quoque vallibus illis
Nomen habet dominae; nigraque sub ilice manat.
IX. Fama novi centum Cretaeas forsitan urbes
Implesset monstri; si non miracula nuper
Iphide mutata Crete propiora tulisset.
Proxima Gnosiaco nam quondam Phaestia regno
Progenuit tellus, ignoto nomine Ligdum,

lacrymas. — *Habebant*, poterant; Horat. I, Ep. 16, 23, *An melius quis habet suadere?*

658. *picea* plurimum fundit resinae, eaque tota est perfusa; Plinius XVI, 10. — *Bitumen* in Babyloniorum potissimum finibus e terra aestuabat; Iustin. I, 2, 7. — *Gravida*, quatenus e sinu aut utero suo fundit bitumen. — *Consistere* proprie de fluviis glacie adstrictis.

663. *Vertitur in fontem*) Noster A. A. tradit, eam laqueo vitam finiisse. Nec aliter Conon. narrat. 2, et Parthen. Erot. XI: Antoninus Liberalis autem, 30, auctor est, eam in Hamadryadem esse a Nymphis mutatam, quum se voluisset e scopulo praecipitem dare, et fontem e saxo manantem dictum δάκρυον Βιβλίδος: Burmannus suspicatur, eam suspendisse se ad *ilicem* et inde deliquisse in fontem. Fuerunt haud dubie variae de ea re traditiones. — *Vallibus illis*; sex *vallibus imis*; sic sane VI, 343: sed nunc, ubi locus mutationis indicandus, praestat *illis*. — Hoc habent Regii nostri codices. — *Nomen dominae*, Byblis fons passim commemoratur. — *Nigra* a nigricante virore. Sic et Virg. Ecl. VI, 55, Cul. 138, *ilicis et nigrae species*. De illo *fonte* et *valle* vide ad vs. 633.

665–796. *Iphis* quum *Ianthen* uxorem ducere vellet, Isidis auxilio e virgine mutatur in puerum. Haec ex Nicandro refert Anton. Lib. cap. 17. *Iphis* ibi vocatur Leucippus. Reliquas varietates suis locis videbimus. Fabula superiore nefandum amorem retulit, nunc subiungit prodigiosum.

665. *Fama novi*) Viam sibi munit ad fabulam seq. — *Cretaeas*, nempe quia Cauni pater inde oriundus, vs. 443. E Creta profectus nos eo reducit. De *centum* Cretae urbibus vide ad VII, 481. — *Monstrum* et *miraculum*, mirae corporum transformationes, ut II, 367. — *Tulisset*. Plin. VIII, Ep. 20, 2, de miraculis naturae, *quae si tulisset Achaia*.

668. *Phaestos*, (Plin. IV, 20, *Phaestum*) urbs et regio insulae Cretae. Sed *Gnosus* multo celebrior Phaesto. — *Ligdus* apud Antonin. Lamprus vocatur, et uxor, quae Nostro *Telethusa* est, Galatea. Monet Heinsius posse et *Lygdum* scribi; nam et

Ingenua de plebe virum: nec census in illo
Nobilitate sua maior; sed vita fidesque
Inculpata fuit: gravidae qui coniugis aures
Vocibus his movit, quum iam prope partus adesset:
« Quae voveam duo sunt, minimo ut relevere labore;
Vtque marem parias: onerosior altera sors est;
Et vires fortuna negat: quod abominor, ergo
Edita forte tuo fuerit si femina partu,
Invitus mando; pietas, ignosce; necetur. »
Dixerat: et lacrymis vultum lavere profusis,
Tam qui mandabat, quam cui mandata dabantur.
Sed tamen usque suum vanis Telethusa maritum

λέγδος et λύγδος graeca esse. Idem malit cum paucis MSS. *ignotum*, sine causa. In argum. Lactantii, Ed. Colon. *Lyctus*, ut et Ald. h. l. Huius nominis urbs in Creta. — Regii nostri, *ignotum Ligdum*. — *Ignoto nomine*, nec clarum rebus gestis, nec nobili genere natum. Vtroque modo dicitur *nomen*, et de fama et de generis nobilitate. Virgilius Aeneid. IX, 343, *Multam sine nomine plebem*. *Ignotus* autem passim pro ignobili et obscuro. — *Census*, divitiae, ut III, 588. — *In illo*, illius. — *Nobilitate*, iocose dictum. Male igitur auctor Argumenti *generosam* ei *stirpem* tribuit. Hac eius notatione autem et viri decretum illustratur et auxilium ei latum. In *vita* hominum *fides* in primis spectatur, fundamentum, aut, secundum Horat. I, Od. 24, 6, soror iustitiae.

673. *Vocibus his movit*) Probitatem viri probat etiam seq. oratio. De salute coniugis est sollicitus, invitus mandat, addit lacrymas. *Movet aures alterius* et is, qui eum alloquitur, et res, quae narratur: IV, 271. Hoc magis poëticum, quam quod Heinsio arridebat, *monuit*, pro quo bene e quinque MSS. recepit tamen *movit*. — Regii nostri dant *monuit*. — *Vovere*, precari. — *Labore* praetulit idem Heinsius ex Vrbinate, primo Erfurt. et quatuor aliis, pro *dolore* (quod est in nostris Regiis), quia labor est puerperarum. — *Altera sors*. Imo, sexus femininus intellig. Sic *sors* etiam III, 329; VI, 580. Ea sors est *onerosior*, quia patrem non adiuvare potest in victu quaerendo. — *Vires* dici pro patrimonio, opibus, docent Gronovius, Observ. IV, 29, et Burmannus ad h. l. Sed duodecim MSS. habent *natura negat*, quod probat Heinsius. Conditio naturae muliebris negat vires, quo minus operam filia navare possit patri. Etiam Gron. Obs. II, 12, praefert *natura*. — Regii nostri *fortuna*.

678. *pietas*, officia paterna, quae hoc mandato laeduntur.

679. *lavare* poëtice, pro irrigare; Virgilius Aen. XII, 121; et Georg. III, 221.

681. *Sed tamen usque suum* etc.) In animo muliebri affectus maternus praevalet, apud Ligdum dura neces-

Sollicitat precibus, ne spem sibi ponat in arto.
Certa sua est Ligdo sententia; iamque ferendo
Vix erat illa gravem maturo pondere ventrem;
Quum medio noctis spatio, sub imagine somni,
Inachis ante torum, pompa comitata suorum,
Aut stetit, aut visa est: inerant lunaria fronti
Cornua, cum spicis nitido flaventibus auro,
Et regale decus: cum qua latrator Anubis,

sitas. — *Spem ponere in arto*, spem angustis finibus circumscribere, masculam tantum prolem sperare. — *Sibi* et ad Ligdum et ad Telethusam referri potest. — *Certa*, immutabilis.

683. *ferre ventrem* proprie de gravidis. — *Erat ferendo*, poterat ferre, ut *non solvendo esse:* etiam infra XV, 403, *onerique ferendo est.* — *Vix erat* profectum est ex ingenio Heinsii qui ita scripsit pro vulg. *vexerat*, quod sane ferri nequit. Nam etsi *vehere* interdum pro portare dicitur, tamen *ferendo vehere* nemini, opinor, placebit. — *Vexerat* (quod habent Regii nostri codices) facile oriri potuit ex *vix erat*: iam hoc πρῶτον ψεῦδος multas varietates peperit, *vinxerat*, *vixerat*, *auxerat*, *duxerat*, *gesserat*, quae omnia non certe sufficiunt, ut rectis coniecturis sanandus sit locus. Graevius et Capoferreus malebant *Fessa erat.*

686. *Inachis ante torum* etc.) Sic Aegyptiaca quoque mythologia attingitur, forte eam maxime ob causam, quod Romae etiam Isiaca sacra celebrabantur, pluraque templa intra ipsam urbem Isis habebat. Vid. Dio XL, 47, ibique Reimarus. Conf. cum nostro loco Amor. II, 13, 7; Tibul. I, 3, 23 sqq. Apud Antoninum Liberalem Latonae opem implorat mater. Sed Cretenses facile habere etiam Aegyptiacas religiones potuerunt. — *Inachis*, Isis Aegyptiorum, in quam Io, Inachi filia, mutata credebatur; vide in libro I, fab. X. Hinc simulacrum eius βούκερων Herodot. II, 40. Sed erant, qui Isidem cum Luna eamdem esse dicerent, quia statuae eius in fronte *lunaria cornua*, lunam corniculatam gerebant; Plutarchus de Iside et Osir. p. 467, ed. Reisk. — *Comitata suorum;* olim edebatur *sacrorum;* sed Heinsius ex plurimis MSS. ut e primo Mediceo, secundo Palatino, *suorum* dedit. Burmannus ex *sororum*, quod non pauci praeferunt, *comitante sonora* exsculpi posse putabat, ut ad *sistra* referatur. — Regius A, *sacrorum;* B a manu prima *suorum;* et margini inscribitur *sacrorum.* — *Inerant fronti*, gerebat in fronte. Cornua, quae pr. sic dicuntur, rectius dicas *inesse fronti.* Vix autem dubium est, Isidem fuisse reginam, quae cum Osiride coniuge agrum colere suos docuerit; Diod. Sic. I, p. 17. Hinc *spicae flaventes auro*, aureae. Tertullian. de Coron. cap. 7, auctor est, Isidem primam repertas spicas capite circumtulisse.

689. *regale decus*, diadema, quod etiam a Curt. V, 8, 13, *decus capitis* vocatur; Claudian. Laud. Stilich. I, 7, *victoris decus*, laurea. — In *pompa*, scilicet comitatu, erat *Anubis latra-*

Sanctaque Bubastis, variusque coloribus Apis;
Quique premit vocem, digitoque silentia suadet;
Sistraque erant, nunquamque satis quaesitus Osiris,
Plenaque somniferi serpens peregrina veneni.
Quum, velut excussam somno, et manifesta videntem
Sic adfata Dea est: « Pars, o Telethusa, mearum,

tor, id est canis. Propert. III, 9, 41, *latrans Anubis*. Osiridis filium, metu Typhonis expositum, reperit eanis, quem ille deinde, Anubim dictum, comitem sibi et custodem fecit perpetuum; Plutarchus d. l. pag. 407. Alii filium ipsum cum facie canina fuisse tradunt. Alii rursus Mercurium ab Aegyptiis sic formatum et dictum existimant: vid. Iablonsky Panth. V, 1. Cum capite canino Anubis cernitur ex marmore expressus apud Boissard. Antiquitat. Rom. P. 6, p. 78. — *Bubastis* colebatur in urbe Bubasto, et eadem cum Diana fuisse a multis perhibetur. — *Apis*, bos candidus cum maculis nigris, Osiridem referens; Plutarchus d. l. p. 4[illegible]; Solin. cap. 134; Ammian. Marcel. XXII, 14: hinc *varius coloribus*, versicolor; *varus* etiam simpliciter ita ponitur; Claudianus R. P. II, Praef. 27, *varia tigris*.

691. *Quique premit* etc.) Harpocrates, Isidis filius, qui meliorem Deorum notitiam suis tradiderat, pingebatur cum digito ori imposito, quod erat taciturnitatis symbolum. In sacris eius clamabatur, γλῶσσα τύχη, γλῶσσα δαίμων; Plutarchus d. l. p. 488. — *Sistrum*, crepitaculum aeneum et rotundum, ἀπὸ τοῦ σείεσθαι, a concutiendo sic dictum. In superiore parte sculpta erat felis cum facie humana, in inferiore Isis. Vsus eius erat in sacris Isidis, eiusque sonitu Typhon terreri credebatur. Plutarchus p. 488. Formam eius expressam vides in Lipperti Dactyl. I, 870. — *Osiridis* corpus a Typhone in quatuordecim partes discerptum fuerat, atque disiectum. Illas partes undique conquisitas composuit Isis eo ipso loco, quo quamque invenerat. Plutarchus p. 411. In eius rei memoriam sacra instituta, in quibus sacerdotes cum fletu quaerebant Osiridem, mox cum cantu redeuntes se invenisse eum dicebant. Minucius Felix XXI, 7 sq. hinc *nunquamque* etc.

693. *somniferi plena veneni;* Regii nostri codices *somniferis-venenis*. — Huius veneno sopiti homines moriuntur. Testis est Cleopatra, quae aspidis morsu in somnum soluta expiravit. Propert. III, 9, 53; Lucan. IX, 12. In Isiacis monumentis frequenter aspis occurrit. Valerius Flac. IV, 418. — Micyllus et Saffiius per *serpentem* crocodilum intelligunt, cuius morsus (at ille non mordet, sed devorat) insanabilis sit. Imo recte loc. explicant Farnab. et Heins. de aspide, quae Isiacis in sacris colebatur. Vocatur *peregrina*, quia *Creta*, ubi res nunc agitatur, nullas serpentes venenatas habebat. Solin. cap. 11. — *Excutitur somno*, cuius somnus repentino strepitu abrumpitur; *defluit somnus*, si sponte cedit; Tibul. III, 4.

695. *Sic adfata Dea*) Brevis est haec Isidis oratio, et accommodata temporibus Telethusae moerentis et fluctuantis, utrum mariti mandatis

Pone graves curas; mandataque falle mariti.
Nec dubita, quum te partu Lucina levarit,
Tollere quidquid erit: Dea sum auxiliaris, opemque
Exorata fero; nec te coluisse quereris
Ingratum numen. » Monuit, thalamoque recessit.
Laeta toro surgit, purasque ad sidera supplex
Cressa manus tollens, rata sint sua visa precatur.
Vt dolor increvit, seque ipsum pondus in auras
Expulit, et nata est ignaro femina patri;
Iussit ali mater, puerum mentita; fidemque
Res habuit; neque erat facti nisi conscia nutrix.
Vota pater solvit, nomenque imponit avitum:

parendum sit, an adfectui materno. Blande eam alloquitur, ostendit quid faciendum sit, et opem promittit. — *Mandata falle mariti*, falle maritum qui haec mandavit. Vide ad vs. 120.

697. *Nec dubita*) Cantabec et quatuor alii, *Ne dubita;* multi *Ne dubites.* — Regii nostri *Nec dubita.* — *Tollere* etc. Terentius Andr. I, 3, *Quidquid peperisset, decreverunt tollere.* — *Tollere* hic est educare, non exponere, non interficere. Lem. — *Dea sum auxiliaris.* Ad id alludit, quod, ut scribit Diodorus, Aegyptii asserunt, Isidem plurimorum inventricem fuisse ad morbos medicamentorum, et medicinae arti multa contulisse: quam immortalitate quoque potitam gaudere hominum cultu, inque eorum valetudine praecipue versari, quin etiam in somnis palam eis opitulari, quos censuerit dignos. L.

700. *Monuit*) Mox vs. 779, *Consilium monitumque tuum est.* *Monere* enim proprie de somniis et Diis somnia mittentibus; vide quae ad XIII, 216, ex Heinsio diximus. Lem.

701. *purasque-manus*) Non hic intelligenda *puritas* manuum ea, quam Deo placere sacri et profani scriptores monent, sed *puras* dicit, ut Burmannus vidit, lotas, quum iam aqua expiasset somnium. Abluebant autem sic non solum mala, sed etiam bona somnia; vide Broukhusium ad Propert. IV, 4, 22. Sed et preces facturi manus lavabant; Virg. Aen. VIII, 69. Sic *pura vestis* passim. — *Tollens;* Burmannus, quia praecessit *tollere*, e solemni permutatione monet recipi posse *tendens.* — Regii nostri ambo, *tollens*: sed codex A haec ita legit: *purasque ad sidera tollens Cressa manus supplex.*

705. *Iussit ali*) Ab initio res bene procedere videbatur, multaque favebant consilio matris, mariti ignorantia, commune nomen, facies ambigua. Sed mox nectitur nodus, quem non nisi Isis solvere poterat. — *Facti.* Multi ex antiquis *ficti;* Heinsius hic et versu 768, suadebat *furti.* — Codex Regius A hanc vocem omisit; codex B dat *facti.*

707. *avitum* ex more Graecorum. — *Commune;* generis communis, sexui utrique conveniens. — *Imperceptа*, non percepta, non cognita; ver-

Iphis avus fuerat: gavisa est nomine mater,
Quod commune foret, nec quemquam falleret illo.
Impercepta pia mendacia fraude latebant.
Cultus erat pueri: facies, quam sive puellae,
Sive dares puero, fieret formosus uterque.
Tertius interea decimo successerat annus;
Quum pater, Iphi, tibi flavam despondet Ianthen;
Inter Phaestiadas quae laudatissima formae
Dote fuit virgo, Dictaeo nata Teleste.
Par aetas, par forma fuit; primasque magistris
Accepere artes, elementa aetatis, ab îsdem.
Hinc amor ambarum tetigit rude pectus; et aequum

bum novum. Plurimi *indecepta*; Calandiae excerpta, secundus Palatinus, primus Basileensis, primus Regius, alter Hamburgensis et quinque alii *indeprensa*; primus Gronovii *imperfecta*; unus Heinsii cum excerptis Lureti *intercepta*. — Regius codex A, *indeprensa*; Regius B, *indecepta*. — *Pia mendacia* etc. Mendacia latebant, quia fraus illa pia, quum Telethusa et filiolam servare, et iussis Deae parere cuperet. Sed Capoferr. hunc vs. 710 a monacho, non ab Ovidio profectum putabat.

711. *facies, quam* etc.) Conf. VIII, 322. *Ambiguum* talem vultum dixit Horatius II, Od. 5, 24, ubi Iani laudat ingeniosissimum Ausonii epigr. 105: *Dum dubitat natura, marem faceretne puellam, Factus es, o pulcher, paene puella, puer.* — *Fieret*. Bersmannus legit *fierent*, non improbante Heinsio. — Regii codices *fieret*.

714. *Quum pater, Iphi*) Apud Antoninum Liberalem nihil de nuptiis et amore, sed mater Latonae opem implorat, quum filia esset ea aetate, ut sexus latere diutius non posset. Ovidii ratio multo iucundior est, qua primum matris filiaeque angor augetur, deinde sub ipsas nuptias fit mutatio. — *Laudantur*, quae pulchra indicantur. Sic II, 480, *laudata Iovi ora*; V, 59, *laudati vultus*. — Bene etiam *dos* de pulchritudine, quam natura puellae nascenti dotis loco addidit; XI, 302, *dotatissima forma*. — *Dictaeo Teleste*. Cretensi, a monte *Dicte* in *Creta*.

718. *artes, elementa*) Durum est, primas artes dicere *elementa aetatis*, quum *elementa literarum* dici debeant. Tan. Faber corrigebat, *elementaque prima sub iisdem*. *Elementa prima* sane saepe occurrunt, ut apud Horat. I, Sat. 1, et Quintil. Sed *accipere* artes *sub* aliquo non est latinum. Cogitabam, *alimenta aetatis*, quia literae alunt adolescentiam, sed vereor, ut multis hanc coniecturam probem. *Aetas* autem interdum de pueritia dicitur; vide Broukhus. ad Propert. I, 6. 21.

719. *rude*, expers adhuc amoris propter aetatem morumque simplicitatem. Contra Phaedr. II, 2, 3, *mulier non rudis*, quae callet artem amatoriam. Caeterum mirum est, virgi-

Vulnus utrique tulit: sed erat fiducia dispar.
Coniugii pactaeque exspectat tempora taedae,
Quamque virum putat esse, suum fore credit Ianthe.
Iphis amat, qua posse frui desperat, et auget
Hoc ipsum flammas, ardetque in virgine virgo.
Vixque tenens lacrymas: « Quis me manet exitus, inquit,
Cognita quam nulli, quam prodigiosa, novaeque
Cura tenet Veneris? si Dî mihi parcere vellent,
Perdere debuerant: si non et perdere vellent,
Naturale malum saltem et de more dedissent.
Nec vaccam vaccae, nec equas amor urit equarum.
Vrit oves aries; sequitur sua femina cervum.
Sic et aves coëunt; interque animalia cuncta
Femina femineo correpta cupidine nulla est.
Vellem nulla forem! ne non tamen omnia Crete

nem virginis amore arsisse. — *Tangunt* pectus, quae id invadunt, in eo orinntur, amor, invidia, cura. — *Tulit*, inflixit. — *Aequum*; IV, 62, *ex aequo captis ardebant mentibus ambo*, simili amoris ardore correpti erant; *pars aequa amoris* apud Terent. Enn. I, 2, 12; Noster VII, 803, *aequales urebant pectora flammae*. — *Sed erat fiducia dispar*. Nam Iphis diffidebat se viri officio fungi posse; Ianthe vero contra fidebat se munera mulieris satis obituram. Lem.

728. *Perdere* etc.) Hic versus, qnem Heinsius spurium iudicat, me non offendit. Interitum Iphis lenius malum iudicat eo, quo nunc laborabat. Itaque non opus est, ut cum multis MSS. legatur, *Parcere debuerant*, et deinde e coniectura Capoferrei, *si non me perdere vellent*. Quamquam Ovidius interdum sententias subiicere solet, quas suggessit verbum praecedens, idque ipsum verbum repetere in sententia. — Codex Regius A, *Perdere debuerant*; male; sed codex B hunc versum inutilem et inconcinnum respuit. Lem.

729. *Naturale*, quod in rerum natura obvenit. Opp. vs. 726, *prodigiosum*, quod contra leges naturae est. — *De more*, usitatum.

730. *Nec vaccam vaccae*) Magnitudinem et acerbitatem mali sui declarat, primnm per comparationem tam cum animalibns brutis, quam cum mulieribus nefariis. Melius tamen, puto, haec comparatio resecta esset. *Nec vaccam* etc. Conf. Amor. I, 10, 27; Art. Amat. II, 481. — *Cervum*. Thuan. Iunianus et duodecim alii *taurum*. — Regii nostri *cervum*.

734. *Vellem nulla forem*) Mortem sibi imprecatur: saepe apud Terentium *nullus sum*, id est perii. — *Crete monstra ferat*. Multi codices *ferant*; hinc Burmannus, si quid mutandum sit, suadet *Cretes monstra ferant*. Multa Creta *monstra tulit*. Pomp. Mela II, 7, *Crete multis fa-*

Monstra ferat; taurum dilexit filia Solis,
Femina nempe marem: meus est furiosior illo,
Si verum profitemur, amor: tamen illa secuta est
Spem Veneris; tamen illa dolis, et imagine vaccae
Passa bovem est; et erat, qui deciperetur, adulter.
Huc licet e toto sollertia confluat orbe,
Ipse licet revolet ceratis Daedalus alis,
Quid faciet? num me puerum de virgine doctis
Artibus efficiet? num te mutabit, Ianthe?
Quin animum firmas, teque ipsa recolligis, Iphi,
Consiliique inopes et stultos excutis ignes?
Quid sis nata vide, nisi te quoque decipis ipsam:
Et pete quod fas est; et ama, quod femina debes.
Spes est, quae capiat, spes est, quae pascat amorem.

migerata fabulis, *adventu Europae*, *Pasiphaës et Ariadnae amoribus*, *Minotauri feritate fatoque*, *Daedali operibus et fuga* etc. — *Solis filia*, Pasiphaë; de cuius horrendo flagitio vide ad VIII, 132.

737. *sequi — spem* exquisitius quam habere spem. — *Dolis*. Pasiphaën inclusam vacca lignea occurrisse bovi volunt Mythologi. Lem. — *Et imagine*. Vnus et nostri Regii, *in imagine*, sed male. — Intellige, inclusa in imagine. — *Passa est bovem*, concubuit cum bove. — *Adulter*, taurus; Heroid. IV, 57, *Pasiphaë decepto subdita tauro*. Expressit nostrum locum Seneca Hipp. 115 sqq.

740. *Huc licet e toto*) Nemo mederi meo malo potest. Sed singula huius soliloquii argumenta ita cohaerent, ut alterum ex altero fluat. Talis autem transitus ab uno ad alterum commendatur ab artis magistris. — *Sollertia* cernitur in reperiendis remediis. — Commode *Daedalus* hic commemoratur, non solum, quia *doctis*, scilicet ingeniosis *artibus* inclaruerat, verum etiam, quia inter Cretenses versatus erat. Earum artium partem memorat, quum dicit, *licet revolet ceratis alis*.

744. *Quin animum firmas*) Iam incipit se colligere, et sana est, sed mox, ut fit, ad malum suum redit: *firmas* pro *obfirmas*, idque Heinsius h. l. reponendum censet; sine causa. Tibullus ait III, 2, 5, *firmus*, qui aliquid fortiter praefert I Fast. 497, *firmata mens*; et supra III, 689, *mentem firmat Deus*. — *Consilii inopes*, quibus consulere ac mederi nemo potest; Terentius Eun. I, 1, 12, *quae res* (nempe amor) *in se neque consilium*, *neque modum habet ullum*. — *Et pete*. Sex scripti *Id pete*: inde Heinsius coniicit *I*, *pete*; quo recepto vulgatum *vides* in versu praecedenti, pro *vide*, servari posset. — Reg. nostri, *Et pete*.

748. *Spes est quae capiat*) Heinsius putat, carnificem aliquem hic esse sententias locutum. Sed quo mi-

Hanc tibi res adimit: non te custodia caro
Arcet ab amplexu, nec cauti cura magistri,
Non patris asperitas, non se negat ipsa roganti.
Nec tamen est potiunda tibi: nec, ut omnia fiant,
Esse potes felix; ut Dîque hominesque laborent.
Nunc quoque votorum pars una est vana meorum:
Dîque mihi faciles, quidquid valuere, dederunt.
Quodque ego, vult genitor, vult ipsa, socerque futurus;
At non vult Natura, potentior omnibus istis,
Quae mihi sola nocet: venit ecce optabile tempus,
Luxque iugalis adest, ut iam mea fiat Ianthe;
Nec mihi continget: mediis sitiemus in undis.

nus hic versus deleatur, impedit in versu seq. *res*, quae bene opponitur *spei*, monente etiam Burmanno. Tan. Faber *capiat* mutat in *faciat*, quod postea in uno MS. repertum placet etiam Burmanno, quia et I, 468, *facere amorem*; quamquam non negat, *capiat amorem* posse sumi, ut vers. 615, *capere taedia*. Mihi locus optime se habere videtur. Vt *capere flammas*, *spem*, *fastum*, et similia, sic et *capere amorem* de eius initiis, quae capta deinde *pascuntur*. — Regii nostri pro *pascant* habent *pascit:* minus bene.

749. *Hanc tibi res adimit*) Omnia, quae amantibus saepe adversa sunt, mihi favent; sola natura mihi nocet. — *Magistri* e Cod. Francof. et 18 aliis recte Burman. recepit, quum antea *mariti* ederetur, quod nullo modo ferri poterat. Si *magistrum* intelligis literas docentem e vs. 717, *custodia* referenda est ad paedagogum, qui pueris puellisque addebatur, ut esset custos vitae et morum; Terent. Adelph. I, 1, 21. A Iuvenali VII, 218 vocatur *discipuli custos;* ab Horat. Od. I,36,8, *rex pueritiae*. Burman. vero *magistri* nomine nunc illum rectorem et custodem indicari. Tunc *custodia* matris esset; Horat. I, Ep. 1, 22, *quos dura premit custodia matrum*. Vide nos ad Plinium V, Ep. 16, 3. — Regii nostri Codices, *cura mariti*, quod Heinsius mutari vetat. LEMAIRE.

754. *Nunc quoque* etc.) Ita hunc locum Burmannus constituit ductu unius Regii: vellet etiam in principio *Nunc modo*. Olim edebatur *nulla est una;* alii *Nunc quoque – pars nulla*; quidam *ulla*. Heinsius olim legebat *pars irrita nulla:* postea hunc versum et sequentem tollendum censebat. — Regii nostri Codices *Nunc quoque–nulla est pars ulla*. — *Nunc quoque*, quum Dii omnia dederunt, quae potuere, amorem mutuum, consensum parentum etc. una pars votorum meorum, coitus scil. abest, et irrita facit omnia.

756. *vult ipsa, socerque futurus*) Sic meliores. Multi (et Regii nostri A et B) *socer, et vult ipse futurus*. Heinsius malit, *quod genitor, vult ipsa socerque socrusque:* male.

760. *mediis sitiemus in undis*) A-

Pronuba quid Iuno, quid ad haec, Hymenaee, venitis
Sacra, quibus qui ducat abest, ubi nubimus ambae? »
Pressit ab his vocem: nec lenius altera virgo
Aestuat; utque celer venias, Hymenaee, precatur.
Quod petit haec, Telethusa timens, modo tempora differt;
Nunc ficto languore moram trahit: omina saepe,
Visaque causatur; sed iam consumserat omnem
Materiam ficti; dilataque tempora taedae
Institerant; unusque dies restabat: at illa
Crinalem capiti vittam nataeque sibique
Detrahit, et passis aram complexa capillis:
« Isi, Paraetonium, Mareoticaque arva, Pharonque
Quae colis, et septem digestum in cornua Nilum;
Fer, precor, inquit, opem; nostroque medere timori.
Te Dea, te quondam, tuaque haec insignia vidi,
Cunctaque cognovi; comitesque facesque sonumque

ludit ad fabulam Tantali. LEMAIRE.

763. *ab his*) Post haec, ut VIII, 611. – *Lenius*. Heinsius putat *secius*. — *Altera virgo* non placet Burmanno, quum et Iphis virgo esset; praefert e Codice Bononiensi *inscia virgo*: sed bene se habet *altera virgo*. — Regii nostri *altera virgo*.

765. *Quod petit*) Regius A bene, ut puto, habet *Quae petit*. — *Omina saepe* etc. Innumerae res apud veteres erant ominosae; quibus oblatis tum alia negotia, tum etiam nuptiae differebantur. Hinc fingi interdum solebant omina. Vid. Terentium, Phorm. IV, 4, 24 sqq. ibique Lindenbrog. — *Causari* ita etiam apud Propert. IV, 4, 21, *Saepe illa immerito causata est omina Lunae*. Alibi iungitur hoc verbum cum casu et cum infinitivo. Vid. Bentlei. ad Horat. I, Od. 1, et Heyn. ad Tibullum I, 3, 17.

770. *capiti – nataeque sibique*) Heinsius iubebat scribi *capitis*, vel contra libros veteres, nisi pro *sibique* legeretur *suoque*: sed duplicem dativum bene defendit Burmannus ex usu graecorum atque latinorum scriptorum. — Sequuntur ardentissimae preces, ad quas Telethusam impellebant summae angustiae. Apud Anton. Liberal. diserte transformationem filiae precatur, addito similium mutationum catalogo. — *Paraetonium*, urbs Libyae Mareotidis cum portu amplo. Strabo liber XVII, pag. 830; Ptolem. IV, 5. — *Cornua*, canales, alvei, quia solemne fluviis cornua tribuere in monumentis; vid. ad vs. 1. — *Digestum* pro, divisum; Heroid. X, 67, *Crete centum digesta per urbes*.

776. *vidi, Cunctaque cognovi*) Hic Heinsius malit *vidi*, *Visaque cognovi*. — *Facesque sonumque* ex Iuniano et alio. Heinsius malebat, vel cum uno Moreti *resonantia aera*, vel cum uno

Sistrorum, memorique animo tua iussa notavi.
Quod videt haec lucem, quod non ego punior ipsa,
Consilium monitumque tuum est: miserere duarum,
Auxilioque iuva. » Lacrymae sunt verba secutae.
Visa Dea est movisse suas, et moverat, aras:
Et templi tremuere fores, imitataque Lunam
Cornua fulserunt, crepuitque sonabile sistrum.
Non secura quidem, fausto tamen omine laeta
Mater abit templo: sequitur comes Iphis euntem,
Quam solita est, maiore gradu: nec candor in ore
Permanet; et vires augentur; et acrior ipse est

suo *crepitantia aera.* — Codex Regius A, *comites, sonitumque, facesque*, B, *sonitum, comitesque, facesque;* utraque lectio mala. Lem.

778. *Quod non-ipsa*, non crucior conscientiae furiis. Suspectum erat hoc hemistichium Heinsio. Gronovius e Ciofani Codice legendum putabat, *quod nunc ego punior ipsa*, quod in gravi angore sum ob servatam filiam, id patior, quia tuo monito parui. Audax contra et inepta est Schepperi emendatio: *quod non exponitur infans.* MSS. nonnulli habent, *quod non ego ponor in ignem*, vel *igne.* Primus Mediceus *thalamo quod non ego ponor*, cum glossa, *id est deponor.* — Regius B, *quod non ego ponor in ignem*; male: A, vulgatam habet cum hac glossa interlineari: *a diis propter interjectionem suam;* quae sensum vatis optime explicat. Lem. — *Consilium monitumque.* Nonnulli *monitusque;* inde Heinsius *Consilii monitusque tui;* et mox ex novem MSS. malit *miserere tuarum:* etiam in versu sequenti, vel invitis MSS. scribi censet *sua verba.* — In hoc toto loco Regii nostri codices vulgatam servant.

782. *Et templi tremuere fores*) Duo Palatini *patuere.* — Regii nostri bene *tremuere:* non convenit huic loco *patuere*, quod vix sensum habet. Lem. — Tremor templi, forium, ararum, fulgor simulacrorum, sonitus vasorum etc. signa erant praesentiae et benevolentiae divinae. Virgil. Aen. III, 90. Claudianus XXXIII, 7. Callimachus hymno ad Apoll. init. ibique Spanh. — *Crepare* verbum proprium in hac re. — *Sonabile.* Etiam hic invitis codicibus Heinsius reponit *sonatile;* et comparat *multiforatilis, auratilis, vertilis, volatilis, rotatilis;* sed Burmannus recte monet *sonatilis* incognitam Latio esse vocem, *sonabilis* autem receptae auctoritatis. — Regii nostri *sonabile.* De *sistri* forma et ratione formae, vid. Plutarchum lib. de Iside et Osiride. Lem.

785. *sequitur comes*) Triginta codices, *sequitur puer.* — Regius A, *puer;* B, *comes.* — Mutatio puellae in puerum ingeniose descripta est, signis externis commemoratis. Schirach. « Eleganter discrimen inter utrumque sexum depingitur, quatenus licebat poetae. De caeteris caste et pulchre: *Iam quae femina* etc. » — *Maiore gradu*, longioribus passibus. Virgines

Vultus; et incomtis brevior mensura capillis;
Plusque vigoris adest, habuit quam femina: iam, quae
Femina nuper eras, puer es: date munera templis;
Nec timida gaudete fide: dant munera templis;
Addunt et titulum; titulus breve carmen habebat:
DONA PVER SOLVIT, QVAE FEMINA VOVERAT, IPHIS.
Postera lux radiis latum patefecerat orbem;
Quum Venus et Iuno, sociosque Hymenaeus ad ignes
Conveniunt; potiturque sua puer Iphis Ianthe.

lento passu incedunt; II, 572. — *Acrem vultum* habent mares, *tenerum* virgines. Caeterum einsmodi portenta sexus mutati Plinius VII, 4, enarrat: *Ex feminis mutari in mares non est fabulosum ..... Ipse in Africa vidi mutatum in marem nuptiarum die L. Cossicium, civem Thysdritanum.*

791. *Nec timida gaudete fide*, egregie; ita gaudete, ut posito omni timore fidem habeatis. Quibus enim repente et inexspectato ingens bonum offertur, ii nesciunt, an *fides* rei habenda sit; itaque aliquamdiu animus fluctuat inter timorem et gaudium, ut etiam Pygmalion X, 287. Menardi MS. *nec dubia*, quod Burmannus elegantius iudicabat. Male. — *Munera*, ἀναθήματα, quae ob auxilium praestitum grati animi causa in templo suspendebantur, et Deae potentiam declarabant. Tibullus I, 3, 27.

792. *Addunt et titulum*) Titulus conceptus erat brevi carmine. — *Carmen* de inscriptione unius vers. est etiam in Virg. Aen. III, 285. *Carmen* enim omnis formula verborum: interdum ipse titulus *carmen* dicitur; vid. Drakenb. ad Silium IX, 266. Apud Anton. Liberal. non munus cum titulo datur, sed ritus sacri in rei memoriam instituuntur.

794. *patefacere* et *aperire* locum, facere, ut in conspectum prodeat. *Clauditur* contra et *conditur*, quum non amplius cernitur. — Caeterum non incredibilis haec fabula videtur Safftio. Monet enim, fieri posse, ut e puella fiat puer, quandoquidem natura partes viriles absconditas ab initio, sero interdum proferat, dubitans quasi aliquamdiu, utrum sexum tribuat. Ita naturam etiam ludere in cinaedis et in viraginibus. Similia habet Harduin. ad Plinium lib. VII, cap. 4.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER DECIMVS

FAB. I. Inde per immensum croceo velatus amictu
Aëra digreditur, Ciconumque Hymenaeus ad oras
Tendit, et Orphea nequicquam voce vocatur.

1–85. *Orpheus Eurydicen*, serpentis veneno interfectam, ab inferis reducendam impetrat ea lege, si sequentem non respiciat. Quod quum amans faceret, illa ad inferos relabitur; Orpheus autem, spreta mulieris consuetudine, pueros amare Thracum populos docet; Virgil. Georg. IV, 454 sq.; Seneca Herc. Fur. 569; Herc. Oet. 1031 sqq.; Athen. XIII, pag. 597, ubi fragm. ex elegis Hermesianactis, Apollod. I, 3, 2; Hyginus fab. 164. Nempe mortua coniuge Aornum, Thesprotiae urbem, ubi antiquissimum *νεκυομάντειον*, profectus esse traditur, ubi Eurydices animam se sequentem videre sibi visus est: vid. Pausan. Boeot. p. 768. Hinc nata fortasse fabula. — Hymenaeus e Creta ab Iphidis nuptiis vocatus proficiscitur ad Orpheas in Thraciam. *Croci* usus etiam in tincturis erat, hinc *infectores crocotarii* ap. Plaut. Aul. III, 5. *Croceus amictus* tribuitur etiam Baccho, Athen. V, p. 198, et Veneri, Valer. Flacc. VIII, 234: vid. Salmas. ad Tertul. de Pallio, pag. 329. Et is color conveuit laetitiae, nuptiis in primis. Claudian. Nupt. Honor. 211. Hinc *flava coniugio vincula portat Amor:* Tibul. II, 2, 18. — *Velatus*, vestitus; sed maluit illud, quia *amictus* laxius vestimentum. Nempe *palla* intel. quae Hymenaeo Heroid. XXI, 162, tribuitur. — Inter *Cicones*, Thraciae gentem ad Hebrum flumen, vixit Orpheus, et a mulieribus eorum discerptus est. — *Nequicquam* quomodo nunc intelligendum sit, poëta ipse mox docet. Sine fructu vocavit Deum, ut nullum inde emolumentum redundaret ad coniugium suum: vid. ad IX, 295. Pro *rogatur*, quod Burman. *κακοφώνου* vitandi causa e 12 MSS. recepit, revocavimus *vocatur.* Etenim *vocare Deum ad sacra*, *ad nuptias* etc. formula solemnis; et, ut Burm. ipse fatetur, *voce vocare* passim apud Ovid. occurrit, neque ingratum illud auribus esse puto: vid. ad I, 299; mollius

Adfuit ille quidem: sed nec solemnia verba,
Nec laetos vultus, nec felix attulit omen.
Fax quoque, quam tenuit, lacrymoso stridula fumo
Vsque fuit, nullosque invenit motibus ignes.
Exitus auspicio gravior; nam nupta per herbas
Dum nova Naiadum turba comitata vagatur,
Decidit, in talum serpentis dente recepto.
Quam satis ad superas postquam Rhodopeius auras

certe est, quam illud Cicer. Off. I, 61, *pleniore ore*; aut infra XIII, 734, *aliquo quoque*.

4–7. *Adfuit ille quidem*) Non faustae fuere illae nuptiae. Confer VI, 428 seqq. Id nunc ad Hymenaeum eiusque facem refertur. — *Solemnia verba*. Vnus Basileensis *solemnia iura*; quod ex *tura* ortum Burmannus putat. *Solemnia verba*, cantus solemnes et laetos, a quibus Hymenaeus εὐήχης dictus. — *Nec felix attulit omen*, non fecit, ut laetum omen sponsis offerretur, quod felix coniugium iis promitteret. Diligenter autem omina ante nuptias captabantur: vide IX, 766. — *Lacrymosum fumum*, qui lacrymas ciet, habet ab Horatio Sat. I, 5, 80. — *Stridula*, nempe humida cum stridore fumabat. — *Vsque fuit, nullosque*. Vnus Vossii et unus Leidensis *Vtque fuit, nullos invenit*, quod placet Heinsio. — Regii nostri habent lectionem receptam. — *Vsque* vim habet, neque adeo mutandum: *invenire* eleganter pro, consequi, accipere; confer II, 729; Art. Amat. II, 441, *Ignis exstinctas admoto sulfure flammas Invenit*. Similiter *invenire veniam, gloriam, opes*: vid. Graevius ad Iustin. XII, 8, 16: *motibus*, rotatione, qua suscitabantur facis ignes: vid. IV, 508. *Lumina mota face* Heroid. II, 120; *iactatas mota face crescere flammas* Amor. I, 2, 11.

8. *Exitus auspicio gravior*) Finis coniugii tristior etiam initio. Initium dixit *auspicium* forte cum respectu ad mala omina: *gravis*, infelix. — *Nupta* Agriope vocatur ab Hermesianact. — *Vagatur*. Fugiebat Aristaeum in ripa fluminis; Virg. et Hyg. dicto loco. Sed Noster alios auctores secutus videtur. Ipsa erat una *Naiadum*, aut secundum Virgilium, *Dryadum*. — Pro *Naiadum* secundus Palatinus, alter Twisdenius et alius habent *Maenalidum*. Regii nostri, *Naiadum*. — *Decidit* e Francofurtensi et Strozzae codice recepit Burmannus pro vulgari *occidit*. — *Decidit*, scilicet ad inferos, mortua est. Horatius IV, Od. 7, 14, *Nos, ubi decidimus, Quo pius Aeneas* etc. Sic etiam in lapidibus hoc verbum occurrit: vid. Burmann. Hygin. fab. 14, *decidit percussus* ab apro. Sic *deiicere* pro interficere apud Claudianum Rapt. Pros. II, 39: tamen Mitscherlich. hoc loco revocavit *occidit*. — Regii nostri habent *decidit*. — *Serpentis dente recepto*, morsa, vulnerata dente serpentis in herba latentis. *Recipit ferrum*, qui eo vulneratur, aut transfoditur. *Talus*, pro calce positus.

11. *Rhodopeius*) Orpheus poëta Thracius: Rhodope autem mons est Thraciae altissimus. LEM. — *Ad superas auras*. Lenzius superos Deos intelligit; potius est, inter vivos, in terra; Aeneid. VI, 481, *multum fleti*

Deflevit vates; ne non tentaret et umbras,
Ad Styga Taenaria est ausus descendere porta;
Perque leves populos, simulacraque functa sepulcris,
Persephonen adiit, inamoenaque regna tenentem
Vmbrarum dominum; pulsisque ad carmina nervis
Sic ait: « O positi sub terra numina mundi,
In quem recidimus quidquid mortale creamur,
Si licet, et falsi positis ambagibus oris,

ad superos: vide Drakenb. ad Sil. XIII, 606. Ita et Virgil. Georg. IV, 486, *Eurydice superas veniebat ad auras.* — *Tentaret umbras*, periculum faceret, an cantu capi et flecti possent. Ita et *experiri* dicitur, ut *experiri animum victoris*, Vellei. II, 87, 3; *Tentare precibus* infra XI, 239. — *Taenarus*, umbrosus specus in Malea promontorio, per quem descensus ad inferos. Orpheus Argon. 41: Ταίναρον, ἡνίκ' ἔδην σκοτίην ὁδὸν Ἄϊδος εἴσω, Ἡμετέρῃ πίσυνος κιθάρῃ etc. *Taenaria porta*, per Taenariam portam.

14. *leves populos*, scil. umbrarum, quae *levi*, id est, tenui et umbratico corpore indutae incedunt; Horat. I, Od. 10, 18, *levis turba.* — *Sepulcris.* Regii nostri *sepulcro.* — *Persephonen.* Proserpinam. Lem. — *Inamoenaque.* Boxhornii, *et inania;* et passim *inane regnum* Plutoni tribuitur. Vnus Langermanni *regna tuentem.* — Regii nostri *inamoenaque regna tenentem.* De *inamoenis regnis* redi ad IV, 476. — *Vmbrarum dominum.* Plutonem. Lem.

17. *Pulsis;* pulsatis: confer V, 340. — Ergo formula *Sic ait* etiam praemittitur orationi, quod negabat Burmannus ad VIII, 618. Omnis autem, quae sequitur, oratio attemperata satis est consilio Orphei. — Mox ambigi potest, utrum vulgatum *decidimus* defendas, an cum Heinsio *recidimus* praeferas, quod et ipsum antiquorum MSS. auctoritate se tuetor. Et placitis Heracliti omnia, quae interire vel mori videntur, in ᾅδην *recidunt.* Cic. Nat. D. II, 26: *Terrena vis omnis atque natura Diti patri dedicata est: qui Dives, ut apud Graecos* Πλούτων, *quia et recidant omnia in terras, et oriantur e terris.* Claudian. R. Pros. I, 57, de Plutone, *qui finem cunctis et semina praebes, Nascendique vices alterna morte rependis: Qui vitam letumque regis; nam quidquid ubique Gignit materies, hoc te donante creatur, Debeturque tibi, certisque ambagibus aevi Rursus corporeos animae mittuntur in ortus.* Quae loca defendunt τὸ *recidimus.* Etiam XII, 523, pro *detrusum* unus *retrusum.* Vnus Vaticanus habet *in quem corruimus.* — Regii nostri *in quem recidimus.* — *Quidquid mortale creamur;* quicumque mortales creamur. Lucanus VII, 363, *quidquid hominum sumus.* Huic autem legi non subiecti erant praeclari homines. Ii enim *coelo demitti* dicuntur a Virgilio Ecl. IV, 7, et quum moriuntur, *coelo redduntur, coelestem animam coelo reddunt;* Vellei. II, 123.

19. *Si licet*) Quidam *sic licet;* alii *scilicet:* Heinsius olim coniecerat *si liquet*, id est, si constat: nihil mutan-

Vera loqui sinitis; non huc, ut opaca viderem
Tartara, descendi; nec uti villosa colubris
Terna Medusaei vincirem guttura monstri.
Causa viae coniux; in quam calcata venenum
Vipera diffudit, crescentesque abstulit annos.
Posse pati volui; nec me tentasse negabo;
Vicit Amor: supera Deus hic bene notus in ora est;
An sit et hic, dubito; sed et hic tamen auguror esse.
Famaque si veterem non est mentita rapinam,

dum censet Burmannus. — Regii nostri *si licet*. — Iam fidem facit dicendis. Mendacibus tribuitur *falsum*, fallens, os, iidemque *ambagibus* mendacia sua celant. *Falsa ora* sic etiam Heroid. VI, 63; *falsa lingua* ibid. VII, 67, et supra II, 631. — *Positis ambagibus*; missis ambagibus, sine ambagibus.

20. *non huc, ut opaca* etc.) Non vano consilio huc descendi; sed coniux, qua marito nihil carius esse debet, causa viae iusta est. — *Nec uti villosa* etc. nec ut Cerberum extraherem, quod fecit Hercules, VII, 410 sqq. Antecedens *vincirem guttura*, colla, pro consequente, extraherem; vincto enim collo trahuntur canes. — *Villosa colubris*, quae villorum loco colubros habent. Sic vs. 349, *crinitas angue*. Claudian. Nupt. Hon. 223, *crinita sagittis*. — *Terna*. Oxoniensis *tetra*; multi ut primus Basileensis *torva*; duo *trina*. — Regii nostri *terna*. — *Medusaeum monstrum*, quia Echidna, quae Cerberum peperit, ex Typhaone et Medusa prognata; Hesiodus Theogon. 295 sqq. et 306.

23. *Causa viae coniux*) Regii nostri *causa viae est coniux*. — *Venenum* etc. Heinsius volebat legi: *veneno Vipera diffuso crescentes abstulit annos*; quia in uno *veneno*, et in quatuor *crescentes*. — Regii nostri nihil mutant. — En gravis illa iactura, quam feci. *Crescentes abstulit annos*, ipsam iuvenculam peremit. Annis poëtae ea tribuunt, quae hominibus conveniunt, qui illos annos agunt. Heroid. I, 111, *molles anni*, pueri; Seneca Hipp. 267, *fessi anni*; Propert. I, Eleg. 7, *tremuli anni*; Minuc. Fel. II, 1, *innocentes anni*. — *Pati* eleganter sic absolute ponitur, perferre dolorem constanter. Vid. Gronovium ad Senecam Thyest. 468. Substantivum *patientia* sic est Tibul. III, 2, 5, ubi locutus erat de eo, cui erepta coniux. *Non ego firmus in hoc, non haec patientia nostro Ingenio*. — *Pati volui*. Heinsius volebat *pati vovi*. — Regii nostri *volui*. — *Supera Deus* etc. Commiserationem haec faciunt; et quum illi ipsi, ad quos verba faciebat, amoris vim experti essent, tanto facilius veniam ab iis sperare poterat dolens Orpheus. — *Dubito*, certo non scio, ut VII, 677.

28. *veterem rapinam* ex uno Vaticano dedit Burmannus, pro *veteris rapinae*, ut *mentita* dictum esset passive, quod non inusitatum: sed elegantius et magis poëticum, *fama mentita est*, finxit, *rapinam*. — Ambo nostri Regii *veteris rapinae*. — *Rapinam* illam Noster cecinit supra libro

Vos quoque iunxit Amor: per ego haec loca plena timoris,
Per Chaos hoc ingens, vastique silentia regni,
Eurydices, oro, properata retexite fata.
Omnia debemur vobis; paulumque morati,
Serius aut citius sedem properamus ad unam.
Tendimus huc omnes, haec est domus ultima; vosque
Humani generis longissima regna tenetis.
Haec quoque, quum iustos matura peregerit annos,

V, 341 seqq. — *Vos quoque iunxit Amor*. Bersmannus et unus Heinsii *vicit Amor*; duo *vinxit*. Codex noster Regius A, *vinxit*; Codex B, *iunxit*. *Per ego haec loca* etc. Cum gravi obtestatione consilium suum exponit: Eurydicen in vitam reddite. — *Chaos* saepe inferorum domicilium, ut Hesiodi Theogon. vers. 700, ubi vide Graev. et Gesner. ad Claudian. V, 525. — *Vastique silentia regni*. Duo Bonon. et unus Moreti *silentia mundi*. —Regii nostri, *regni*; alterius sensus est dubius. Lem. — *Properata fata* habent omnes fere MSS. (et nostri Regii) unde Heinsius illud accepit pro *properata fila*: et intelligendum est praematuram mortem. *Properata fila* ex usu linguae forent quae properanter neverant Parcae, ut *properatae tabellae*, properanter scriptae, IX, 586, et *properata stamina* II Sab. 83. Nam *properare*, ut *σπεύδειν*. properanter conficere. Similiter *festinare*, ut XI, 576, *festinare vestes*. Verum h. l. *properata fila* sunt, quae properanter absciderant Parcae, quod durum videtur. Proprie *fila retexuntur*, sed poëtice et satis eleganter, ubi ad fila Parcarum alluditur, etiam *fata*. Itaque hoc recepi. Apud Statium lib. III Silv. 3, 20. Parcae dicuntur *celeres genitoris annos properasse*.

32. *Omnia debemur*) Vulgo (et in nostris Regiis codicibus) *omnia debentur*; et ita potuerat dicere, id est, omnia obnoxia sunt *vobis*. Sed quoniam nos ipsi in illis *omnibus* sumus, propterea melius est, *debemur*. Paulo ante, *quidquid mortale creamur*; V, 343, *Cereris sumus omnia munus*; Horatius Art. Poët. 62, *Debemur morti nos nostraque*. Rem ipsam copiose tractavit Claudianus R. P. II, 234 seqq. — Heinsius volebat hoc loco etiam *morata*, quod non est necesse. Neglecto τῷ *omnia* sensum potius curavit poëta, quam genus grammaticum. — *Morati*, ut viatores, qui *morari* interdum solent in locis gratis, et deinde *properant* ad locum constitutum. — *Serius aut citius*. Horatius II, Od. 3, 26, *serius ocius*. Non perpetuam iacturam facietis, sed reddetur vobis suo tempore. Id exprimit sententiis e poëtis, aut e vita communi sumtis; sed temere cumulavit sententias illas. Confer. Horatius II, Od. 3, 35; et Propert. III, 16, 21 sqq.

34. *Domus*; sedes; Homerus, Il. O, 251, δῶμ' Ἀΐδαο; Horatius I, Od. 4, 20, *domus exilis Plutonia*. — *Longissima*. Vnus Basileensis *latissima*. — Regii nostri *longissima*.

36. *Iusti anni*, satis longus vitae terminus. Cic. ad Att. V, 2, *iusta*, satis longa, *itinera*; Amor. II, 14, 14, *iusta pondera*, maturus partus. —

Iuris erit vestri: pro munere poscimus usum.
Quod si fata negant veniam pro coniuge, certum est
Nolle redire mihi: leto gaudete duorum.»
Talia dicentem, nervosque ad verba moventem,
Exsangues flebant animae: nec Tantalus undam
Captavit refugam; stupuitque Ixionis orbis:
Nec carpsere iecur volucres; urnisque vacarunt
Belides; inque tuo sedisti, Sisyphe, saxo.
Tum primum lacrymis victarum carmine fama est

Hominum opinione iniusti sunt anni eorum qui citius de vita demigrant, dicunturque ante diem rapi, seu emori. Lem. — *Matura.* Rod. legi vult *natura.* Putat, hoc melius opponi neci violentae. Vulgata bene se habet: *matura*, scil. annis, aut aevo, quod interdum additur. Contra Propertius IV, 11, 17, *immatura*, quae moritur in flore aetatis; Tibullus II, 6, 29, *immatura* ossa. Passim *matura aetas*, *maturi anni*; vid. Bentleium ad Horatium A. 157. *Maturu loqui* de sene apud Claudianum Laud. Stilic. II, 169. — *Iuris vestri*, in vestra potestate, ut infra vs. 725; Cic. Phil. IV, 4, *sub iure et imperio consulis.*

38. *Quod si fata negant*) Desperantis animi declaratio, qua commode finem facit dicendi: *negant veniam*, non concedunt quod peto; non concedunt mihi copiam coniugis. Cicero Or. I, 21, *date nobis hanc veniam*, annuite precibus nostris, ut recte explicat Harles. Hyginus fab. 45, *Pandion Tereo veniam dedit*, filiam, quam petebat, comitem dedit, ubi vide Munker. Etiam *gaudete* desperantis est, et bene de immitibus Diis usurpatum, qui omnes homines ad se rapiunt.

40. *Talia dicentem*) Non sine fructu fuit haec talis oratio. Id iucunde describitur ex imitatione Virgilii d. l. et Horat. II, Od. 13, 21-40, ubi Alcaeus et Sapho similiter movent inferos. Cf. et Seneca d. l., et Claudianus R. P. II, 330 sqq. — *Refugam.* Leidensis *profugam;* secundus Palatinus *refluam;* Thuan. *amnem refugum.* — Regii nostri *undam refugam.* — *Refugum flumen* Tantali, Heroid. XVIII, 182; *refugi latices* Claudian. II in Rufin. 509. — *Orbis*, rota, ut IX, 123; Virgilius *Ixionii rota constitit orbis.* Sed hoc loco *stupuit*, quod ab animantibus translatum est, ut ap. Propert. IV, 11, 23, *taceant Ixionis orbes.* — *Carpsere iecur*, ut IV, 217, *carpere pabula.* Secundum Senecam d. l. adeo *increvit Tityi iecur.* — *Vacarunt*, more aquantium ancillarum, quae, dum quiescunt aut garriunt, deponunt interea urnas, quemadmodum Sisyphus a labore quiescens *sedit* in saxo suo. Haec placent, quia mores vitae quotidianae exprimunt, et ἦθος habent. Horat. III, Od. 11, 22: *stetit urna paulum sicca, dum grato Danai puellas carmine mulces.*

45. *Tum primum lacrymis* etc.) Inferi Dii non commoventur miseriis hominum. *Illacrymabilis Pluto* Horat. II, Od. 14, 6; *lacrymis difficiles Dii* Seneca Herc. Fur. 579. — *Victarum*, commotarum; sed illud me-

Eumenidum maduisse genas: nec regia coniux
Sustinet oranti, nec qui regit ima, negare;
Eurydicenque vocant: umbras erat illa recentes
Inter, et incessit passu de vulnere tardo.
Hanc simul et legem Rhodopeius accipit heros,
Ne flectat retro sua lumina, donec Avernas
Exierit valles; aut irrita dona futura.
Carpitur acclivus per muta silentia trames,
Arduus, obscurus, caligine densus opaca:
Nec procul abfuerant telluris margine summae;

lius convenit duro et saevo Furiarum animo.

49. *de vulnere*, propter vulnus. Etiam *a* sic ponitur, ut III, 571; Fast. IV, 338. Schirachius valde improbat, quod tardam de vulnere finxit, putatque, sinistre Nostrum imitatum esse Virg. Aeneid. VI, ubi Dido stat, ut Marpesia cautes; hoc fuisse vulnus animi, sed morsum viperae non habere locum in umbra exsangui. Male profecto sic disputat vir doctus: etenim ex opinione, nisi vulgari, certe quorumdam poëtarum, vulnera et vitia corporis manebant etiam in umbris. Etiam Deiphobus apud Virgil. Aen. VI, 494, laniatus corpore toto apud inferos incedebat. Hinc manes viventibus apparebant tales, quales e vita excesserant, v. c. Hector apud Virg. Aeneid. II, 270. Confer Tibul. II, 6, 39. Eidem Schirachio displicet praepositio *inter* postposita, neque τὸ *illa* concoquere potest: sine causa utrumque.

50. *Heros*, quia Calliopes divae filius. Vulgo edebatur *accipit Orpheus.* — Codex Regius A, *heros;* Codex B, *Orpheus:* prioris lectionem multo elegantiorem recte recepit Heinsius. Lem. — *Lex* illa a poëtis ficta videtur, quia in sacris magicis respicere non licebat: vid. Cerda ad Virgil. Ecl. VIII, 102. Similis lex Vlyssi lata Homer. Od. E, 350. — Memoriae proditum est, ut inquit Pausanias in Boeoticis, Orpheum, uxore mortua, venisse ad Aornum Thesprotiae, ubi per necromantiam evocarentur umbrae: ibi quum Eurydices animam pone sequi putasset, et sua se opinione falsum respiciens animadvertisset, ultro sibi ipsi, moerore confectum, mortem conscivisse. Lem. — *Donec Avernas* etc. Ergo alia via rediit ad superos. *Averni* enim colles, qui variis perfossi specubus vias habebant subterraneas et caliginosas, eamque ob causam pro descensu ad inferos habebantur, erant in Italia iuxta Puteolanum sinum, vide Heynii Excursum II ad Virgil. Aeneid. VI: sed talia promiscue usurpant poëtae. Confer Virg. Georg. IV, 494. Apud Apollodor. respicere vetatur πρὶν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ παραγενέσθαι.

53. *Carpitur* exquisitius quam vulgare est *trames:* conf. IV, 432. — *Acclivus*, pro *acclivis* ex Zulichemiana dedit Heinsius. — Regii nostri *acclivis.* — *Muta* et mox *opaca* otiose addita: vide ad II, 66, *caligine densus*, ut alibi saepe *silvis, virgis densus locus.*

55. *abfuerunt* dedit Heinsius ex Flo-

Hic, ne deficeret, metuens, avidusque videndi,
Flexit amans oculos: et protinus illa relapsa est;
Brachiaque intendens, prendique et prendere captans,
Nil nisi cedentes infelix arripit auras.
Iamque iterum moriens non est de coniuge quidquam
Questa suo: quid enim nisi se quereretur amatam?
Supremumque vale, quod iam vix auribus ille
Acciperet, dixit; revolutaque rursus eodem est.
Non aliter stupuit gemina nece coniugis Orpheus,

rentino S. Marci, pro *abfuerant*; hoc habent nostri Regii. — *Margine* abesse posset, quia iam *tellus summa* superficiem terrae significat. Iuvat cum his Virgilium conferre: *Iamque pedem referens casus evaserat omnes, Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem; Quum subita incautum dementia cepit amantem, Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes. Restitit, Eurydicenque suam iam luce sub ipsa Immemor, heu! victusque animi respexit: ibi omnis Effusus labor* etc. — *Deficeret*, se desereret, relinqueretur. Lenzius subintelligit viribus. — *Relapsa est.* Quinque *repulsa est*; unde Heinsius coniicit *revulsa est*. — Regius noster A, *repulsa est*. Non video quare lectio recepta, quam habet codex B, mutaretur. Lem.

58. *Prendere captans* recepit Burman. ex MSS. pro *certans* quod praeferebat Ciofanus. Heinsius, etiamsi obstarent exempla Phaedri infra posita, nihil mutandum censebat. — Codex noster A, *captaus*; codex B, *certans*. — Aut *captans* est conans, tentans (Phaedr. IV, 7, 6, *quid me captas laedere?* V, 3, 2, *quum opprimere captans*), aut *prendi et prendere* pro, ut prenderetur et prenderet. Ap. Virgil. *nequidquam prensat umbras:* pleniorem autem imaginem exhibet *prendi et prendere*, quam unum *prendere*. — *Auras*, Virgilius, *aufugit ceu fumus in auras commixtus*, praeclare de corpore umbratico defunctorum.

61. *non est questa*) Multa queritur apud Virgil. vs. 494 sqq. de fati crudelitate, et relabitur cum fragore indignabundi Orci. — *Nisi se queretur.* Multi veteres *nisi*, aut *si subsequeretur amatam* vel *amantem*: Heinsius scribebat, *quid enim sese quereretur.* — Regius A, *nisi subsequeretur*; codex B nihil mutat.

63. *revoluta*) Vulgo *revocata*. — Regii nostri, *revoluta*; quae lectio certe vividior. Lem. — *Revoluta est*, relapsa est cum notione celeritatis. Cic. Att. XIII, 26, *revolvor identidem in Tusculanum*, ubi simpl. redeo.

64. *Non aliter stupuit*) Vulgarem comparationem attoniti cum saxo exornavit fabulis, quae quum et ipsae transformationes habeant, commode incertae sunt. Viso aliquis Cerbero in saxum conversus sit necesse est: quis autem ille fuerit, non constat. Sine dubio id factum est, quum Hercules eum ad superas auras extraxisset. Conf. Suidas in proverb. δειλότερος τοῦ παρακύπτοντος, cui haec fab. originem dedisse videtur. Idem addit.

Quam tria qui timidus, medio portante catenas,
Colla canis vidit: quem non pavor ante reliquit,
Quam natura prior, saxo per corpus oborto;
Quique in se crimen traxit, voluitque videri
Olenos esse nocens: tuque o confisa figurae,
Infelix Lethaea, tuae; iunctissima quondam
Pectora, nunc lapides, quos humida sustinet Ide.
Orantem, frustraque iterum transire volentem
Portitor arcuerat: septem tamen ille diebus,
Squalidus in ripa, Cereris sine munere, sedit.
Cura, dolorque animi, lacrymaeque, alimenta fuere.
Esse Deos Erebi crudeles questus, in altam

suo adhuc tempore conspici hoc saxum.

65. *timidus* mutat Heinsius in *Stygii;* duo *tumidus;* primus Regius *tumidi*, id est irati: non male. — Codex Regius A, *tumidi;* codex B, *timidi.* — *Medio;* collo subauditur; nam e tribus Cerberi collis medium catenis fuerat ligatum. Lem.

69. *Olenos–Lethaea*) Horum fabula non nota. — *Confisa figurae.* Turnebus Advers. I, 23, legit *confixa figurae*, et interpretatur; tu cum figura tua in lapidem obriguisti. Quidam MSS *figura.* — Regius A, *confisa figurae;* B, *confisa figura.* — *Confisa figurae* forte ita, ut se praeferret Deabus; quam superbiam quum Deae ulcisci vellent, Olenos videtur crimen in se recepisse. — *Iungere pectora* proprie de actu venereo: vid. ad IX, 469. Sed nunc *iunctissima pectora* sunt coniuges amore mutuo se amplectentes. *Iungere* enim etiam de amore et amicitia dicitur; *pectus*, ut alibi *caput*, de toto homine. — *Humida Ide:* vide ad II, 218.

72. *Transire volentem*) Sprotii codex et unus Moreti *transire parantem*, quod Burmannus melius iudicat, quasi liceret iterum transire. Recte. — Regii nostri *volentem.* — *Portitor* nomine quasi proprio dictus Charon, non a portando, sed quod a mortuis portorium exigeret: vid. Brouklius. ad Propert. IV, 11, 7; Virg. G. IV, 502, *nec portitor Orci Amplius obiectam passus transire paludem.* — *Septem diebus.* Septenarium numerum elegisse Burmanno videtur, quia ultra septem dies sine cibo durare non posse creditur. Equidem potius arbitror, quia septenarius numerus olim sacer habebatur. Etiam IX, 292, Alcmene septem per noctes cruciatur. Apud Virgil. septem menses sedet ad Strymonis undas. Infra XIV, 423, aliquis *sex* noctes luget.

75. *alimenta fuere*) Palatinus et unus Moreti *alimenta dedere.* Male. — Regii nostri *fuere.* — Curis et lacrymis non *alitur* corpus, sed conficitur. Itaque hoc vult; pro usu alimentorum, curis, dolori et lacrymis indulsit. In vita communi saepius ita iocamur; at in carmine friget talis verborum lusus.

Se recipit Rhodopen, pulsumque Aquilonibus Haemon.
Tertius aequoreis inclusum Piscibus annum
Finierat Titan; omnemque refugerat Orpheus
Femineam Venerem: seu quod male cesserat illi;
Sive fidem dederat: multas tamen ardor habebat
Iungere se vati; multae doluere repulsae.
Ille etiam Thracum populis fuit auctor, amorem
In teneros transferre mares; citraque iuventam
Aetatis breve ver, et primos carpere flores.
II. Collis erat, collemque super planissima campi
Area; quam viridem faciebant graminis herbae.

77. *Se recipit* etc.) In solitudinem se confert; moesti enim amant loca deserta. In *Haemo* spelunca Aquilonis: vide ad VI, 709.

78. *Tertius* etc.) Tertia iam vice sol emensus fuerat zodiacum. Lem. — *Pisces*, sidus zodiaci, quod sol olim hieme exeunte ingrediebatur. Hinc *annus inclusus piscibus*. Etenim *includi* et *claudi* dicuntur quae terminantur. Vocantur *aequorei*, et vs. 176, *aquosi*, quorum epithetorum causa in promtu est. Etiam *Cancer*, sidus, vs. 127, vocatur *litoreus*. Quod quanquam paulo audacius dictum est, tamen non erat, cur Heinsius *aequoreis* mutaret in *aethereis*.

81. *fidem dederat* Eurydicae, se non amaturam aliam. Mox Heins. sine causa suadebat, *ardor agebat*: VII, 800, *mutua cura duos et amor socialis habebat*. Sabin. II, 56, *non habet me amor alterius*; IV Trist. 10, 116, *non habent me taedia*; III Pont. 1, 82, *habet livor te*: vid. et ad IX, 291.

84. *teneri pueri* possent esse molles, impudici, pathici; sed propter seqq. rectius ad aetatem teneram referes. Pueritia eiusque gratia eleganter cum vere et verno proventu comparatur: ἄνθος ἥβης Homer. Il. N, 484; ἄνθος ὥρας Anacr. XXXIV, 4. Contra maturitatem puerorum et puellarum Graeci dixerunt ὀπώραν, et Horatius II, Od. 5, 10, *autumnum*. — *Citra*, ante: Sligtenhorstius volebat *circa*. — *Carpere*, frui, sed *flores* proprie *carpuntur*: Liv. XXI, 3, *Florem aetatis Hasdrubal patri Hannibalis fruendum praebuit*. Caeterum Phanocles scripserat Ἔρωτας, in quibus multa de Orphei paederastia exstabant; sed illi interciderunt: vid. Heinsium.

86–142. *arbores Orphei cantu motae*, in quibus nonnullae transformatione nobiles. Cantus enim suavitate arbores loco movisse, fluminum lapsus ventorumque impetum moratus esse, et immanes bestias domuisse, hoc est, hominum efferatorum mores mollivisse, legitur. Horat. I, Od. 12, 7 sqq.; Art. Poët. 391; Senec. Herc. Oet. 1031 sqq.

86. *planissima campi area*, planissimus campus. Cic. Verr. IV, 48, *in summo monte est aequata agri planities*. Vossianus habet *placidissima*. — *Graminis herba* etiam apud Virg. Ecl. V, 26; Liv. 1, 24; Claudian. bel. Gel. 147, vel quia gramen inter her-

Vmbra loco deerat: qua postquam parte resedit
Dis genitus vates, et fila sonantia movit;
Vmbra loco venit: non Chaonis abfuit arbos,
Non nemus Heliadum, non frontibus esculus altis,
Nec tiliae molles, nec fagus, et innuba laurus:
Et coryli fragiles, et fraxinus utilis hastis,
Enodisque abies, curvataque glandibus ilex,
Et platanus genialis, acerque coloribus impar,

bas refertur (Plin. XXIV, 19), vel *herba* est germen graminis. Georg. I, 134, *frumenti herba*. Fast. I, 154, *seminis herba*.

88. *Vmbra*) Arbores umbrosae. — *Dis*, Deo et Dea, vide ad vs. 167. — *Fila sonantia*, fides, chordas, *movit*, pulsavit.

90. *non Chaonis*) Sequitur catalogus arborum, quemadmodum catalogos fluviorum, montium, siderum etc. alibi inseruit Ovidius; conf. Virgil. Cul. 116 sqq. Statius VI, 88. Seneca Oedip. 530 sqq. Sed exornavit singulas arbores epithetis bene dilectis. Copiosior tamen in illis ornamentis est Virgilius d. l. — *Chaonis arbos*. Regii nostri *arbor*. — *Chaonis arbos*, quercus. Dodona enim, olim habitata a Chaonibus, (Strabo pag. 498), nobilia habebat querceta. Etiam Virgilius Georg. I, 8, *Chaonia glans*. — *Nemus Heliadum*, vel populi, vel alni, in quas Heliades, Phaëthontis sorores, mutatae erant: vide II, 325 sqq. *Nemus* igitur de tribus arboribus capiendum. — *Esculus*, arbor maxima e quercuum genere, *quae quantum vertice ad auras Aetherias, tantum radice in tartara tendit*; Virgilius Georg. II, 291. Hinc hoc loco *frontibus altis*. Monet Burmannus a poëtis *frontes* dari arboribus, idque docuisse Heinsium ad Claudian. III Rapt. 346. Heinsius tamen h. l. ex MSS. suis malit *frondibus*. — Regius noster codex A, *nec frondibus*; codex B, *non frondibus*. — *Innuba*, quae non nubit viro, ut IX, 147, *laurus innuba*, laurus, in quam Daphne innuba mutata. Tibullus III, 4, 23, *casta laurus*; Claudianus R. P. II, Praef. 23, *Cirrhaeaque Dei quamvis despexerit artes, Orpheis laurus vocibus acta venit*.

93. *utilis hastis*: vid. ad V, 9. Claudianus d. l. 107, *bellis accommoda cornus*; Statius d. l. *infandos belli potura cruores Fraxinus*. — *Curvataque* vix genuinum est. *Ilex* enim, arbor tanti roboris, glandium levitate non curvatur. Tres MSS. *onerataque*. Sic VII, 281, stipes *gravidis oneratur olivis*; VIII, 781, *oneratos messibus agros*.

95. *platanus* propter umbrosos ramos grata potantibus et sibi indulgentibus, Virg. Georg. IV, 146. Hinc hoc loco suaviter *genialis*, de quo vide ad IV, 14. Hinc etiam in compotationum descriptionibus frequenter platani fit mentio. — *Coloribus impar*, variis coloribus. Aceris unum genus crispo macularum discursu est, in similitudinem caudae pavonum; Plinius H. N. XVI, 15. Nisi putes ad folia respici, quorum latus superius viriditate nigricante, inferius albicante insigne.

Amnicolaeque simul salices, et aquatica lotos,
Perpetuoque virens buxus, tenuesque myricae,
Et bicolor myrtus, et baccis caerula tinus:
Vos quoque, flexipedes hederae, venistis, et una
Pampineae vites, et amictae vitibus ulmi:
Ornique, et piceae, pomoque onerata rubenti
Arbutus, et lentae, victoris praemia, palmae;
Et succincta comas, hirsutaque vertice pinus;

96. *Amnicolae* nova compositione, quae habitant ad amnes, amant amnes, tropo ab animantibus petito, quae proprie loca colere dicuntur. — De *aquatica loto* vide ad IX, 341. — *Myrica*, virgulti genus, hodie Tamariscum: vide Martin. ad Virg. Ecl. IV, 2, ubi *humiles* vocantur: et sic etiam h. l. duo MSS. Sed Burmannus censet, hoc ex Virgilio librariis in mentem venisse. Art. Amat. III, 691, *fragiles myricae*.

98. *caerula tinus*) Vulgo *ficus*; quidam *pinus*. Langermanni codex *cinus*, et hoc praeferebat Constantius Fanensis; sed Heinsius dedit *tinus*. — Regii nostri *ficus*. — Plinius Hist. Nat. XV, cap. ult. *Tinum silvestrem laurum aliqui intelligunt, nonnulli sui generis arborem. Differt color; est enim caerulea bacca.* — *Flexipedes* rectissime restituerunt Turnebus Advers. 23, et G. Fabricius ad Virgilium Ecl. IV, 19. Est enim elegantissimum et novum epitheton, quo ornantur hederae, quae flexis flagellis, veluti pedibus, aut brachiis ex se emissis, arbores vicinas amplectuntur. Plinius Hist. Nat. XVI, 34.

100. *et una Pampineae vites*) Ea fuit constans veterum librorum (et nostrorum Regiorum) scriptura; nihilominus tamen Heinsius volebat legi *et uva amictae vites*. — *Ulmis* in Italia vites adiungebantur, quod *maritare* arborem dicitur, quemadmodum contra Horat. II, Od. 15, 4, *platanus caelebs*, non iuncta vitibus. Conf. infra XIV, 661 et 63. — *Amictae*. MSS. quatuor et Scholiastes Statii *amicae*; idque placebat Constantio Fanensi, quia Plinius XVI, ulmo tribuit *amicitiam vitium*. — Regii nostri *amictae*. — Claudian. Rapt. Pros. II, 111, *pampinus induit ulmos*. Noster Fast. I, 153, *modo formatis amicitur vitibus arbos*; Columella V, 6, *vestita ulmus vitibus*; Statius VI, 96, *nec inhospita vitibus ulmus*. Caeterum ea res suavem comparationem suggessit Nostro Heroid. V, 47: *Non sic adpositis vincitur vitibus ulmus, Ut tua sunt collo brachia nexa meo*

103. *Et succincta — pinus*) Plinius XVI, 10: *Pinus atque pinaster folium habent capillamenti modo praetenue.* Sed deinde *comae* omnino frondes, folia arborum; Horatius I, Od. 21, 5. — *Succincta comas*, cuius comae non nisi superiorem partem tenent, sic ut inferior trunci pars nuda sit, quemadmodum succincti maximam pedum partem nudam habent Plinius d. l. easdem arbores vocat *succinctiores*. — *Hirsuta*, propter frondes in vertice emissas; Virgilius Cul. 135, *edita pinus Proceras decorat silvas hirsuta per artus.*

Grata Deum matri; siquidem Cybeleius Attis
Exuit hac hominem, truncoque induruit illo.
Adfuit huic turbae, metas imitata cupressus,
Nunc arbor, puer ante Deo dilectus ab illo,
Qui citharam nervis, et nervis temperat arcus.
Namque sacer Nymphis Carthaea tenentibus arva
Ingens cervus erat; lateque patentibus altas
Ipse suo capiti praebebat cornibus umbras:
Cornua fulgebant auro; demissaque in armos

104. *siquidem Cybeleius Attis*) Nobilis olim fabula, sed iam Pausaniae (vide Achaic. p. 566) aetate subobscura. Conf. Fast. IV, 223–244; Diodorus Sic. IV, Arnob. c. gentes V, p. 157 sqq. *Attis*, adolescens Phrygius eximia pulchritudine, quem amavit Cybele. — *Exuit hac hominem*, ex homine in hanc pinum mutatus est; vide IX, 268. Nimirum *exuit hominem*, qui desinit homo esse vel quoad naturam, ut hoc loco, vel quoad sensus et affectus humanos: vide Cuperi Observat. I, 8. *Exuere magistrum* dixit Tacitus Ann. XIV, 52. Notum est et illud, *Exuit personam iudicis, quisquis amicum induit.* — Hunc locum ita legit Tanaq. Faber: *Cybeleius olim Exuit–induruit Atys*; sed Burmannus monet, et alibi haec duo pronomina cumulari. — Regii nostri codices lectioni receptae adsentiuntur.

106. *Adfuit–cupressus*) Fabulam Cyparissi habet etiam Servius ad Aen. III, 64. Lenzius coniicit eumdem forte fuisse eum cum Aristaeo, Apollinis filio, quem Virgilius Georg. I, 14, cultorem nemorum vocat, cui Ceae nivei iuvenci dumeta tondebant. — *Huic turbae.* Vnus Basileensis *huic numero.* — Regii nostri *huic turbae.* — *Metas imitata.* Leidensis codex *luctus imitata.* — Nostri Regii *metas.* — *Metas imitata*: κωνοειδής, metae similitudinem habens: *meta* enim conus, aut quidquid cono simile. Plinius XVI, 33, de hac arbore *metae demum adspectu non repudiata.* — *Qui citharam* etc., pro qui citharae nervos (chordas) et nervum temperat arcus. — *Temperare*, proprie de chordis, quae intenduntur, ut opus est. Horat. IV, Od. 3, 17, *testudinis strepitum temperare.* — *Arcus.* Regii nostri *arcum.*

109. *Namque sacer Nymphis*) Cervus insignis et egregie ornatus. Confer Virgilium Aen. VII, 483 sqq. ubi similis cervus in deliciis Tyrrhi. — *Carthaea.* Vehementer variant in hoc nomine MSS.: habent enim *Cretea*, *Cirthea*, *Carchia*, *Orchea*. — Regii nostri *Carchea*. — *Carthaea*, urbs insulae Ceae: vide ad VII, 368. Cea autem Coryciis quondam celeberrima Nymphis: Heroid. XX, 221. — *Late patentibus*, patulis, latis ramis. — *Altas*, quia ipsa cornua alta. Conf. Aeneid. I, 189.

112. *Cornua fulgebant*) Ita ornatus erat, ut equi interdum ornari solebant: vide Virg. Aen. VII, 275 sq. Apuleius de Deo Socrat. *Neque enim in emendis equis phaleras consideramus et baltei polimina inspicimus, et*

Pendebant tereti gemmata monilia collo.
Bulla super frontem parvis argentea loris
Vincta movebatur; parilesque ex aere nitebant,
Auribus in geminis, circum cava tempora, baccae.
Isque metu vacuus, naturalique pavore
Deposito, celebrare domos, mulcendaque colla
Quamlibet ignotis manibus praebere solebat.
Sed tamen ante alios, Ceae pulcherrime gentis,
Gratus erat, Cyparisse, tibi: tu pabula cervum
Ad nova, tu liquidi ducebas fontis ad undam:
Tu modo texebas varios per cornua flores:

ornatissimae cervicis divitias contemplamur, si ex argento et auro, et gemmis monilia variegata dependent, si plena artis ornamenta collo et capiti circumiacent, si frena caelata, si ephippia fucata, si cingula aurata sint. — *Fulgebant auro*, inaurata erant, ut victimarum cornua inaurari solebant. — *Demissa*. Codex noster A, *diffusa*. — *Demissa pendebant*, dependebant. — *Teretia membra*, quae veluti tornata sunt, nihil asperi habent, passim laudantur; Claudianus Epigram. XXII de equo Honorii: *Luxurient tumido gemmata monilia collo.* — *Bullae* proprie ornamenta puerorum nobilium, quae e collo in pectus dependebant: vide Macrobium Saturn. I, 6. — *Pariles*, pares, quia et *baccae* ornamenta erant forma rotunda, margaritae, quum proprie ita dicerentur rotunda arborum silvestrium poma. Salmas. ad Solin. p. 375. Posset et cum plerisque melioribus MSS. legi, *parilique ex aere*, etiam baccae erant argenteae. Sic etiam Heinsius, qui tamen nescio an recte *in geminis* dederit pro vulg. *e geminis*. Nam si baccae *in* auribus nituissent, non potuissent circumdare tempora. — *Ex auribus* breviter dictum, suspensae ex auribus.

117. *naturalique pavore*) Quidam *timore* aut *pudore*. — Regii nostri *pavore*. — Cervus timiditatis symbolum, hinc ἐλάφειος ἀνὴρ et κραδίη ἐλάφου in proverbiis sunt. — *Celebrare locum*, saepe in eo versari; quemadmodum celebrare hominem, cum eo versari; *celebrare rem*, frequenter eam facere, exercere. — *Manibus*. Virg. Aen. VII, 490, *manus patientem* vocat, id est mansuetum; Lucan. IV, 237, sic dixit, *hominem pati*. — *Quamlibet*. Vide ad IX, 475.

120. *Ceae pulcherrime gentis*) Telephi filium eum facit Servius; Amyclei Lactant. in Argum. Is et curabat hunc cervum et ministerio eius utebatur. — *Fontis ad undam*. Vulgo *ad undas*; MS. Bersmanni *liquidas-ad undas*; Leidens. *liquidam-ad undam*. — Nostri Regii *liquidi-ad undam*. — *Texebas*. Primus et secundus Mediceus, Neapolitanus, Spirensis, primus Hamburg. et quatuor alii *tendebas*; pauci *sternebas*; unus Leidensis *spargebas*. — Regii nostri *texebas*, quod solum convenit et est verbum proprium. — *Texebas*, corollas ne-

Nunc, eques in tergo residens, huc laetus et illuc
Mollia purpureis frenabas ora capistris.
Aestus erat, mediusque dies; solisque vapore
Concava litorei fervebant brachia Cancri.
Fessus in herbosa posuit sua corpora terra
Cervus; et arborea ducebat frigus ab umbra.
Hunc puer imprudens iaculo Cyparissus acuto
Fixit; et, ut saevo morientem vulnere vidit,
Velle mori statuit: quae non solatia Phoebus
Dixit? et ut leviter pro materiaque doleret,
Admonuit: gemit ille tamen; munusque supremum
Hoc petit a Superis, ut tempore lugeat omni.
Iamque, per immensos egesto sanguine fletus,
In viridem verti coeperunt membra colorem;
Et modo, qui nivea pendebant fronte capilli,

etebas e floribus, quibus ornares cornua. Virgilius dicto loco: *Adsuetum imperiis soror omni Silvia cura Mollibus intexens ornabat cornua sertis, Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat. Ille, manum patiens, mensaeque adsuetus herili Errabat silvis; rursusque ad limina nota Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.*

124. *laetus* habent nostri codices Regii, pro *latus*, quod dederat cl. Gierig ex Heinsio; et illud, quod olim edebatur, praetulimus. Lem. Versum 125 laudat Dousa e Martiali I, Epigr. 106, *Paret purpureis oper capistris.*

126. *vapore*, aestu. — *Concava*, curvata; conf. II, 83, et 195. — *Cancri* sidus Sol ingrediebatur olim summo aestate. — *Litorei.* Vide ad vs. 78.

128. *posuit sua corpora*: vide ad I, 300. — *Arborea-ab umbra*; duo *arboream ad umbram.* — Regii nostri *purpurea ab umbra.* — *Ducebat frigus.* Captabat ore frigidam auram, quam ei praebebat umbra arborum; *ducere frigus*, ut *ducere animam.* Virgilius Ecl. I, 53, *frigus captabis opacum.* Supra VII, 809, *repetebam frigus et umbras* etc.

130. *Hunc puer imprudens* etc.) Servius dicto loco: *qui quum elassatus aestu sub quadam arbore somnum caperet, subito strepitu excitatus, cervum, quem in deliciis habebat, feram credens, per ignorantiam misso telo occidisset* etc. — *Velle* redundat, ut apud Tibullum I, 2, 92; III, 4, 4, *desinite quaerere velle.*

133. *pro materia*) Vide ad III, 333, ubi, *gravius nec pro materia dolere.*

136. *egesto sanguine fletus*) Cantabr. et multi *eiecto*; Regius *exhausto*; Leidensis *expulso*: duo etiam *fluctus.* — Codex noster Regius A, *eiecto-fletus*; sed codex B, *egesta fluctus*, quod tamen manus eadem correxit: *egesto* vividius quam *eiecto*: sed *fluctus* ferri non potest. Lem. — Per fletus non egeritur sanguis. Me-

Horrida caesaries fieri, sumtoque rigore
Sidereum gracili spectare cacumine coelum.
Ingemuit, tristisque Deus: « Lugebere nobis,
Lugebisque alios, aderisque dolentibus, » inquit.
III. Tale nemus vates contraxerat; inque ferarum
Concilio medius turba volucrumque sedebat.

lius apud Servium fletu nimio et abstinentia cibi ac potionis tabescit.

139. *caesaries*, *capillamentum*, *comae* passim de frondibus arborum. Sic Euripides Ion. 920, palmam vocat ἁβροκόμαν. Callim. hymn. ad Dian. 41, ὄρος κεκομημένον ὕλῃ. Statius IV Silv. 5, *frondibus annuis crinitur arbor*. Vide Bueneman. ad Lactantium Carm. de Pascha vs. 21. — *Horridus* proprie de capillis incultis. — *Sumere*, accipere; III ex Ponto, 4, 31, *sumere vigorem*. — *Gracili*, tenui. — *Coelum*. Basileensis *solem*. — Regii nostri *coelum*.

142. *Lugebisque alios*) Cupressus, forte quia caesa non regerminat, aut ob formam tristem, Diti consecrata, ante funestam domum ponebatur, ne quis rem divinam facturus, imprudens intraret, atque ita pollueretur. — *Aderis dolentubus*, ut I, 560, de lauro, *tu ducibus aderis*.

143–161. *Ganymedes*, primum canentis Orphei argumentum. Fuit autem Ganymedes Trois filius, (etsi alii aliter; vide Munker. ad Hygini fab. 271, et Barnes. ad Eurip. Troad. vs. 822) eximia pulchritudine invenis, quem Iupiter vel ipse mutatus in aquilam, vel missa aquila rapuit, ac mensae sibi ministrum fecit. Fons fabulae est Homer. Iliad. Υ, 232, et hymn. Ven. 203 sqq. ubi tamen non aquilae ministerio, sed procella raptus traditur. Displicuit hoc figmentum Cic. Tusc. I, 26: *Nec Homerum audio, qui Ganymedem a Diis raptum ait propter formam, ut Iovi bibere ministraret. Fingebat haec Homerus et humana ad Deos transferebat.* In Xenoph. Sympos. VIII, 30, existimatur non propter pulchritudinem, sed propter animi dotes raptus esse; cf. Horatius IV, Od. 4, init. et Virgil. Aen. V, 254 sqq. ubi hoc argumentum chlamydi intextum fuisse traditur. Sed et in multis aliis artis operibus expressum erat. Vide Plinium XXXIV, 8. In bello cum Titanibus raptum esse Ganymedem a Iove, praeeunte signo aquilae, suspicatur Fulgentius Mythol. I, 25; confer Apollod. II, 5, 9; III, 12, 2, ubi Heynius monet, fundum fabulae veterem esse loquendi usum, cuius sensus sit, fuisse Ganymedem pulcherrimum puerum, dignum, qui cum Diis esset. — *Contraxerat* ex Mediceo dedit Burmannus; vulgo *attraxerat*, quod revocavit Mitscherl. — Codex noster A, *attraxerat*; codex B, *contraxerat*; quod melius iudicamus. Lem. — *Contraxerat*, cantus sui suavitate congregaverat, coëgerat in locum, cui umbra deerat. *Contrahere auxilia*, *milites*, *senatum*, *amicos*, passim: vide Burm. — *Concilium*, quia audiendi, non deliberandi causa, convenerant: vide ad I, 167. — *Turba*. Quidam *turbae*. — In Regio nostro A, huius vocabuli ultimam literam vetustas delevit; ut codex B habet *turba*. — Non erat, cur Heinsius suaderet, *turbae*

Vt satis impulsas tentavit pollice chordas;
Et sensit varios, quamvis diversa sonarent,
Concordare modos; hoc vocem carmine rupit:
« Ab Iove, Musa parens, cedunt Iovis omnia regno,
Carmina nostra move: Iovis est mihi saepe potestas
Dicta prius: cecini plectro graviore Gigantas,
Sparsaque Phlegraeis victricia fulmina campis.

volucrisque; namque *in* facile potest repeti ἀπὸ κοινοῦ, et *que* saepe tertio verbo adiungitur. Sic et Burmannus qui addit, posse etiam coniungi *medius turba*, ut II Am. 16, 13, *Medius Polluce et Castore ponar.* Sed illud, opinor, melius.

145. *Vt satis impulsas* etc.) Ingeniose musicus describitur praetentans et experiens tensionem chordarum, antequam canat. Conf. V, 339. — *Impellere pollice chordas* est etiam apud Tibul. II, 5, 3, *pollicis ictum*, pulsationem citharae dixit Horatius IV, Od. 6, 36. — *Sonarent.* Gronovianus *sonabant*, ut saepe. — Nostri Regii *sonarent.* — *Modi*, soni quos edunt percussae chordae. — *Carmine rupit.* Vulgo *carmine movit*; sed quia mox sequitur *carmina move*, Burmannus ex Vossii MS. recepit *rupit:* passim apud poëtas *rumpere vocem*, *questus.* — Regii nostri *movit.* Rupit videtur esse emendatio recentioris Vossiani codicis; tamen vividius est. Lem. — *Rumpere*, ut Graecis ῥήσσειν.

148. *Ab Iove, Musa parens*) Langermanni codex *Ab Iove principium*; quidam *Musa potens.* — Regii nostri habent vulgatam *Ab Iove, Musa parens*, nec felix est Langermannianus qui Maronis hemistichium Ovidio adstruit. Lem. — Iam incipit carmen Orphei, quod usque ad finem libri pertinet. In principio expressit Arat. *Ab Iove musarum primordia.* V Fast. 3: *Ab Iove surgat opus.* Calliope *Musa* mater Orphei. — *Move*, incipe. — *Cedunt.* Duo Medicei *cedent*; Heinsius malebat *cedant.* — Difficile agnoveris an *cedent*, vel *cedant*, vel *cedunt* scribatur in nostris Regiis codicibus, quum ambo nostri et alii forsan multi hoc verbum habeant per compendium. Lem. — *Carmina nostra.* Leidensis *carmina digna.* — Regii nostri, *nostra.*

150. *Dicta prius: cecini* etc.) Editiones quaedam distinguunt post *Dicta.* Excusat carminis levitatem. — *Grave plectrum* poëtis tribuitur, quum argumentum grave, bella et res gestas Deorum, heroum et regum dicunt; *levis* contra *lyra*, aut *leve plectrum* (Horat. II, Od. 1, 40), quum res leves, amatorias etc. tractant. Ad eumdem modum Claudianus Nupt. Honor. praef. 9 et 17, dixit, *lascivo pollice* et *pectine nobiliore tentare lyram.* — *Fulmina.* Octo ex melioribus habent *carmina*; quae lectio intellectum meum fugit. Lem. — *Phlegraeis-campis.* Heinsius malebat *castris*, quia passim *Phlegraea castra*; sed et *Phlegraei campi*, *Phlegraea arva* occurrunt. — Regii nostri *campis.* — *Phlegraei campi*, terra sulfurea prope Cumas, ubi Iupiter, adiutus et a reliquis Diis et ab Hercule, Gigantas sparsis fulminibus debellavit; vide Apollod. I, 6, 1. Nempe

Nunc opus est leviore lyra: puerosque canamus
Dilectos Superis, inconcessisque puellas
Ignibus attonitas meruisse libidine poenam.
Rex Superum Phrygii quondam Ganymedis amore
Arsit; et inventum est aliquid, quod Iuppiter esse,
Quam quod erat, mallet: nulla tamen alite verti
Dignatur, nisi quae possit sua fulmina ferre.
Nec mora: percusso mendacibus aëre pennis
Abripit Iliaden, qui nunc quoque pocula miscet,
Invitaque Iovi nectar Iunone ministrat.

IV. Te quoque, Amyclide, posuisset in aethere Phoebus,

quum coloni graeci terras istas incolere coepissent, fabulas graecas illis locis alligarunt. Vide quae Gesnerus ad Claudian. XXVII, 20, disputat. — Hos campos alii in ea parte Macedoniae, quae postea Pallena dicta est; alii in Thessalia; in Campania alii statuunt, ubi Forum Vulcani. Lem. — De argumentis, quae graviore plectro Orpheus cecinerat, conf. ipse in Argon. 10 sqq.

153. *Inconcessis ignibus*) De his vide ad IX, 453. Intelligit autem in primis Myrrhae amorem, quem infra canet. — *Attonitas*, fascinatas aut insanientes, ut XV, 326. — *Poenam.* Codex Regius B *poenas:* sine dubio propter praecedentem vocem *attonitas*, et male. Lem.

156. *inventum est aliquid*) Excogitavit Iupiter formam, in quam transiret ex sua: nullam autem avem *dignabatur*, dignam indicabat, in quam verteretur, nisi aquilam; quae, quum Iovis fulmina ferat, *Iovis armiger*, *minister fulminis ales*, *flammiger ales* etc. a poëtis vocatur. — *Alite*, pro in alitem, ut IX, 81, *tauro mutatus.* — *Nisi quae possit.* Plerique veteres *nisi quae portat*, vel *portet sua fulmina terrae*; Heinsius malit *Dignatus, nisi cui possent sua fulmina ferri.* — Codex Regius A, *nisi quae portet sua fulmina terrae;* codex B, *nisi quae posset sua fulmina ferre.* Emendatio Heinsiana audacior est, et lectio codicum vet[illegible]i et nostri codicis A, *portet*, aut portat, *sua fulmina terrae*, sicuti genuina probari posset. Lem.

159. *mendacibus pennis*, alis; vide ad VI, 26. — Proprie *miscentur* vina, temperantur aqua, poëtice etiam *pocula*; Virg. Georg. I, 9. — *Iliaden*, Ili nepotem.

162–219. *Hyacinthus*, Lacedaemonius, ab Apolline dilectus, disco percussus, in florem sui nominis vertitur. Vers. 162, *Amyclides* vocatur, sed. vs. 196 et 590, *Oebalides.* Auctores veteres utroque trahunt. *Amyclae* Lacedaemonii, qui Amyclam urbem condidit, filium eum faciunt Pausan. Lac. p. 204; Apollod. III, 10, 3 (quamquam idem I, 3, 3, Pierum patrem nominat); Schol. Nicandri, p. 60; Tzetzes Chil. I, 11. *Oebalo* natum eum perhibent Hyginus fab. 271; Lucianus tom. I, p. 149; Servius ad Aeneid. XI, 69. Sed Coluth. Rapt. Hel. p. m. 43, nihil de-

Tristia si spatium ponendi fata dedissent.
Qua licet, aeternus tamen es; quotiesque repellit
Ver hiemem, Piscique Aries succedit aquoso,
Tu toties oreris, viridique in cespite vernas.
Te meus ante alios genitor dilexit; et orbe
In medio positi caruerunt praeside Delphi;

cernit. Iam quum parum credibile sit, Nostrum in eadem fabula nunc hos, nunc illos secutum esse, quaeritur, quomodo haec nomina capienda sint. Alii *Amyclidem* explicant Amyclaeum, Amyclis oriundum. Certe a Palaeph. cap. 47, vocatur Ἀμυκλαῖον μειράκιον, et a Claudiano R. P. II, 133, *natus Amyclis*. Alii contra *Oebalidem* interpretantur Oebalia oriundum; quod ferri nullo modo potest. Si enim Amyclae filius fuit, non potuit Oebaliae nasci, quae condita est ab Oebalo, Amyclae nepote; vid. Pausanias d. l. Idemque p. 258, suspicatur, fabulam longe aliter se habere, ac vulgo exponatur. Sine dubio *Amyclides* h. l. est Amyclae pronepos, et *Oebalides*, Oebali filius. Nam etiam IV, 672, *Abantiades* vocatur Perseus, Abantis pronepos. Infra vs. 217, Sparta genuisse hunc iuvenem dicitur, quamquam V Fast 223, *Therapnaeus* rursus vocatur a Therapnis, alia Laconiae urbe. Ex Perizonii, in Animadv. hist. p. 407, sententia, Noster duas sententias confudit, ut XII, 189 et 209, in Caenei maioribus. Ceterum praeter auctores iam laudatos etiam Euripides, Helen. vs. 1482 sq. hanc fabulam tractavit. *In aethere*, in coelo, inter Deos retulisset, ut Iupiter Ganymedem. — *Tristia-dedissent*, nisi celere et praematura morte absumtus esses: *tristia*, quia et violenta et immatura mors.

164. *aeternus*, quia hyacinthus flos quotannis renascitur: *aeternus*, pro immortalis, ut II, 653. — *Repellit hiemem*. Virgil. Georg. IV, 51, *pulsam hiemem sol egit sub terras*. — De *piscibus* (nam sing. *pisci* pro plural.) vide ad vs. 78. — *Arietis* signum sol olim ingrediebatur initio veris. — *Vernas*. Olim *flores*; alterum Burmannus recepit ex uno Leidensi. — *Viridique in cespite*. Boschii liber *vivoque in cespite*, quod alibi occurrit; vide Heinsium: sed Burmannus putat *viridi* magis convenire τῷ *vernas*. — Regii nostri *viridique in cespite flores*. Ea lectio videtur vulgatissima; *vernas* argutum: nihil tamen mutavimus. Lem. — *Vernare* exquisite de floribus vernis: vide ad VII, 284; Claudianus d. l. Hyacinthus et Narcissus *inclita germina veris*.

167. *Te meus ante alios*) Pater Orphei Oeagrus, rex Thraciae, fuisse creditur. Sed et hic et apud alios poëtas Apollo hunc vatem genuisse traditur, forte quia Apollo sub Oeagri figura cum Calliopa concubuit; vide Parrhas. ad Claudian. Praef. II R. P. *ante alios*, prae caeteris. — *Delphi*, oraculum Delphicum. Delphos *in medio orbe* sitos fuisse, ita cognitum est. Iupiter *Armigeros utrimque duos aequalibus alis Misit ab Eois, occiduisque plagis. Parnassus geminos fertur iunxisse volatus*: haec Claudianus Praefatio in Theodosii Consulatu.

Dum Deus Eurotan, immunitamque frequentat
Sparten; nec citharae, nec sunt in honore sagittae.
Immemor ipse sui non retia ferre recusat;
Non tenuisse canes; non per iuga montis iniqui
Isse comes; longaque alit adsuetudine flammas.
Iamque fere medius Titan venientis et actae
Noctis erat, spatioque pari distabat utrimque;
Corpora veste levant, et succo pinguis olivi
Splendescunt, latique ineunt certamina disci.

169. *Eurotan*) Laconiae fluvium. — *Immunitam*. Quidam, notante Viviano, *immutatam* ; hoc est, qua Apollo nunquam discedebat. — Regii nostri *immunitam*, quod verum est, propter sensum quem explicat doctiss. Gierig. Lem. — Sparta nullis muris cincta, quia, indice Lycurgo, cives armati et fortes firmissima urbis munimenta. — *Non sunt in honore*, non curat citharam etc. Claudianus Nupt. Hon. V, de Honorio amante: *Non illi venator equus, non spicula curae; non iaculum torquere libet.* — *Sagittae.* Gronovianus *pharetrae.* — Regii nostri *sagittae.*

171. *Immemor sui*, suae maiestatis, socius est Hyacinthi in venatu. Idem obsequii exemplum est infra vs. 533 sqq. Heroidd. V, 19 sqq. *Retia saepe comes maculis distincta tetendi, Saepe citos egi per iuga longa canes*; Art. Amat. II, 189, *Saepe tulit iusso fallacia retia collo*; Tibul. I, 4, 50: *Nec, Dum placeas, humeri retia ferre negent.* — *Mons iniquus*, asper, saxosus, difficilis transitu; *asperitas loci iniqua* IV Pont. 4, 22. — *Isse comes.* Vulgo (et in nostris Regiis) *Ire comes.* — *Longaque alit.* Erfurt. longaque *trahit.*

174. *medius Titan venientis et actae Noctis.* Meridies erat: sic libro VI, 409, *iuguli medius et lacerti*, et mox vs. 233, *medium mortis fugaeque*, de qua syntaxi vide Gronovium ad Livium XXVIII, 6. — *Venientis*, futurae: vide ad IX, 417. — *Noctis.* Cantabr. Basileensis et alius, *Lucis*, non improbante Burmanno. — *Spatioque-utrimque* otiose additum. — *Levant veste*, tanquam onere, elegantius, quam vulgaria, deponunt, exuunt vestes. Virgil. Georg. II, 400, *nemus levare fronde.* — *Olivi.* Vulgo *olivae.* — Regii nostri habent etiam *olivae*: sed recte ex melioribus Heinsius recepit *olivi*: hunc vide. — *Olivum*, unguentum ex oleo et cera; κήρωμα dictum. Constantius Fan. e Thucydide memorat, Lacedaemonios primos instituisse, ut certaturi et vestes deponerent et oleo ungerentur. Id quod mature imitati sunt reliqui Graeci. Hinc Homer. Od. Θ, 186, diserte addit, Ulyssem iratum discum misisse αὐτῷ φάρει, non deposita prius veste. Unxerunt autem corpus, partim ut artus mollirentur, partim ut sudor comprimeretur.

177. *certamina disci*) Discobolis fuit inter antiquissima exercitationis genera, cuius et Homerus Il. Ψ, 826 sqq. et Od. Θ, 186, meminit. *Disci* massa *lata*, plerumque et lentis formam referens. Lipperti Dact. I, 623.

Quem prius aërias libratum Phoebus in auras
Misit, et oppositas disiecit pondere nubes.
Recidit in solidam longo post tempore terram
Pondus, et exhibuit iunctam cum viribus artem.
Protinus imprudens, actusque cupidine ludi,
Tollere Taenarides orbem properabat: at illum
Dura repercusso subiecit ab aëre tellus
In vultus, Hyacinthe, tuos: expalluit aeque,
Ac puer, ipse Deus; collapsosque excipit artus;

Ea vel sursum (ut h. l.) vel prorsum proiicienda brachiorum vires augebantur. Sed multum *artis* et *virium* ille ludus requirebat. — *Libratum*, agitatum, rotatum, ut maiore vi et celeritate volaret. Sic II, 308, Iupiter *vibrata fulmina iactat*, ubi vide notam; Homerus d. l. ἧκε δινήσας et περιστρέψας; Propertius III, 12, 10, *Missile nunc disci pondus in orbe rotat.* — *Aërias auras*: vide ad IX, 219. Neque *aërias* plane otiosum esse putem, sed *aëriae aurae* forte i. q. *tenues*, *liquidae aurae*; opp. enim mox *solida terra.* — *Disiecit* gravius quam *divisit*, quod habet unus Heinsii MS. — *Pondere* suspectum est Burmanno, quia in vers. 181 repetitur: coniicit *verbere.* — Nostri Regii *poudere.*

180. *Recidit*) Quidam *Decidit*, quod placebat Constantio Fan. — *Decidit* quod habet codex noster B, de pondere quolibet in terram cadenti dicitur, et metro melius convenit. Lem. — *Exhibuit.* Specimen exhibuit artis et virium Apollinis, conf. VII, 29: ita et VI, 213, *exhibere.*

182. *actusque cupidine ludi*) Vulgo *cupidine lusus*; Burmannus coniicit *cupidine laudis*: pro *actus*, alii *tactus*, *raptus*, *captus*, *luctus* etc. quae omnia defendi possunt. — Codex Regius A, *actusque cupidine lusus*; codex B autem *artisque cupidine lusus*, id est, deceptus cupidine artis; sed modo *artem* praecessisse vidimus. Lem. — Nihil mutandum in h. vers. Describitur fervidus iuvenis et ardens cupidine, non laudis, sed huius ludi, qui vix exspectare potest, donec discus reciderit, et ubi recidit, caecus quasi accurrit, ut eum tollat. — *Taenarides*, Lacedaemonius. — *Repercussus aër* alibi quidem occurrit, sed nunc vix locum habet. *Repercussus* enim vel passive dicitur qui illabens duro corpori repellitur, vel active, qui repellit alterum; neutra tamen significatio hoc loco sensum fundit commodum. Aër enim nec repellebatur, sed discus; nec discum repellebat, sed terra. Septem MSS. *repercussum in aëra.* Tum Heinsius legebat, vers. seq. *Et vultus*: immo *repercussum* ego refero ad discum, tum omnia plana sunt. Discum repercussum in aëra tellus subiecit in vultus Hyacinthi. *Ab aere* non nisi unus Argent. MS. suggessit Heinsio. Caeteri *in aëre.* — Nostri Regii *in aëre*; forsan melius. — Caeterum secundum alios, Zephyrus, qui et ipse amabat Hyacinthum, invidia impulsus discum in eum detulit.

186. *collapsos excipit artus*) Prae-

Et modo te refovet, modo tristia vulnera siccat;
Nunc animam admotis fugientem sustinet herbis.
Nil prosunt artes: erat immedicabile vulnus.
Vt si quis violas, riguove papaver in horto,
Liliaque infringat, fulvis haerentia virgis;
Marcida demittant subito caput illa gravatum,
Nec se sustineant, spectentque cacumine terram:
Sic vultus moriens iacet, et defecta vigore
Ipsa sibi est oneri cervix, humeroque recumbit.

clare haec de Apolline medicorum Deo. Conf. II, 617 sqq. — *Collabuntur*, qui morientes aut animo linquentes cadunt, VII, 826. Procris *collapsa dolore cecidit*. *Excipere* dicuntur qui sublatum in sinum recipiunt, XII, 423. Hinc interdum est fovere, molliter tractare, ut apud Virgil. Georg. II, 345. Frustra igitur Heinsius malebat *erigit*. Quidam *accipit*, vel *exigit*. — Regii nostri *excipit*. Confer XII, 423, ubi eodem cura. — *Sustinet*, retinet, differt. Seneca I Cont. 12, *deficientis adolescentis spiritus in adventum meum sustinebatur*.

190. *Vt si quis-papaver*) Vulgo *papavera*. — Item nostri Regii *papavera*. — Suavissima et bene delecta similitudo, quam tamen Noster vel Homero Il. Θ, 306, vel potius Virgilio Aeneid. IX, 434, debet: *Inque humeros cervix collapsa recumbit, Purpureus veluti quum flos, succisus aratro, Languescit moriens, lassove papavera collo Demisere caput, pluvia quum forte gravantur.* — *Virgis*. Quidam, ut Florentinus S. Marci, *liguis*; Gronovianus et unus Medicens *truncis*, quod Gronovio arridebat; pauci *signis*. Heinsius coniicit *Virgis haerentia longis*, et monet lilia virides quidem habere *virgas*, id est calamos, sed infractas languescere, atque etiam Statium III Silv. 128, iis *pallentes culmos* tribuisse; tum apponit locum Plinii XXI, 5, de liliis: *Nec ulli florum excelsitas maior, interdum cubitorum trium, languido semper collo, et non sufficiente capitis oneri.* — Regii nostri codices habent *linguis*, et codex B, in margine, *lignis*. Quae lectio nulli notata videtur mihi maxima attentione digna, et fortasse sola genuina est: nam stamina, *les étamines*, quae ex imo medioque florum calice surgunt, et quae in liliis sunt fulva, formam *linguarum* quamdam exhibent: tamen in nulla plantarum descriptione huic vocabulo *linguis* hanc vim et intellectum inveni: cuius exempla si quae suppeterent, non dubitarem hoc praeferre τοῖς *liguis*, quae duriora sunt: et ipsis *virgis*, quae *fulvae* dici possunt quamvis *virides*, quia fulvescunt, si infringantur. Lem.

194. *Sic vultus moriens*) Vnus *vultum*; alius *vultu*; Heinsius coniicit *vultu moriente*, aut *vultus moriens flaccet*, quod verbum huic rei conveniens, aut *marcet*, et tum supra pro *marcida* esse reponendum *flaccida*. — Regii nostri codices *vultus moriens iacet*.

« Laberis, Oebalide, prima fraudate iuventa,
Phoebus ait; videoque tuum, mea crimina, vulnus.
Tu dolor es, facinusque meum: mea dextera leto
Inscribenda tuo est: ego sum tibi funeris auctor.
Quae mea culpa tamen? nisi se lusisse, vocari
Culpa potest; nisi culpa potest, et amasse, vocari;
Atque utinam pro te vitam, tecumve liceret
Reddere! sed quoniam fatali lege tenemur;
Semper eris mecum, memorique haerebis in ore.
Te lyra pulsa manu, te carmina nostra sonabunt;
Flosque novus scripto gemitus imitabere nostros.
Tempus et illud erit, quo se fortissimus heros
Addat in hunc florem, folioque legatur eodem. »
Talia dum vero memorantur Apollinis ore,

196. *Labi* de moribundis; III Art. Amat. 742; Statius Theb. XII, 778. Iisdem *labens caput* Lucau. III, 742, et *labentes oculi* III Trist. 3, 44, tribuuntur. — *Fraudatur iuventa*, qui praematura morte abripitur, ut iuventute frui haud possit: *fraudare* omnino privare; Tibullus III, 5, 19, et Noster Amorum II, 14, 23, dixerunt, *fraudare vitem crescentibus* (nondum maturis) *uvis*: vide Munkerum ad Hygini fabulam 89.

198. *mea dextera* etc.) Mors tua dextrae meae adscribenda, ego mortis tuae auctor. Similiter XV, 178, *ipsos Inscripsere Deos sceleri.*

203. *fatalis lex*, lex fati, fatum. Formulam *lege teneri* non intellexit Regius, qui e MSS. praefert *lege vetamur.* Eleganter enim *lege teneri* dicuntur quos cogit lex aliquid vel facere, vel omittere. Caeterum simile Inachi votum est supra I, 661. — *Haerere*, semper versari, *in ore*, semper commemorari. Cic. Phil. XIII, 3, *haerere in oculis*; Attic. XIII, 4, *haerere in libris.* — *Te sonabunt* melius, quam, te (nomen tuum et fata tua) canent. Anacr. I, 4, lyra Ερωτα μοῦνον ἠχεῖ. Phaedr. III, 16, 12, *sonare cithara Apollinem*, ubi vide Burm. — *Scripto imitabere*, inscriptam, impressam habebis notam, quae referat sonum gemitus mei; Claudian. R. P. II, 121, *hyacinthus flebilibus moerens figuris.*

207. *fortissimus heros*) Quidam, ut Oxoniensis et Vossianus, *fortissimus Aiax.* — Regii nostri *fortissimus heros*; et ambo habent, codex A inter lineas, codex B in margine, *Aiax.* Aiax ipse in hyacinthum mutatus est; XIII, 397. Hinc flos ille ipse *generosus flos* vocatur V Fast. 211. Plin. XXI, 11: *Hyacinthum comitatur fabula duplex, vel luctum praeferens eius, quem Apollo dilexerat, aut ex Aiacis cruore editi: ita discurrentibus venis, ut graecarum literarum figura AI legatur inscripta.* — Eleganter, *se addere* quasi socium et comitem *in florem*, post alium mutari in eumdem florem.

209. *ore* additum, quia vaticinatur

Ecce cruor, qui fusus humi signaverat herbam,
Desinit esse cruor; Tyrioque nitentior ostro
Flos oritur; formamque capit, quam lilia, si non
Purpureus color huic, argenteus esset in illis.
Non satis hoc Phoebo est, is enim fuit auctor honoris,
Ipse suos gemitus foliis inscribit; et ai ai
Flos habet inscriptum; funestaque litera ducta est.
Nec genuisse pudet Sparten Hyacinthon; honorque

Apollo; vide ad IX, 418. — *Vero*, quia Apollinis oracula verissima; vide ad I, 491. — *Humi*. Vulgo *humo*. — Regii nostri *humi*, quod melius. — *Signaverat* exquisitius quam madefecerat. — *Desinit esse cruor* etc. Non intelligi hyacinthum eum, qui vulgo sic dicitur, satis constat; nam nec color idem est, nec forma eadem: sine dubio Hyacinthus poëtarum idem est cum *vaccinio nigro*, adeoque *lilium floribus reflexis*. Theocrit. X, 28, Καὶ τὸ ἴον *μέλαν* ἐντι, *καὶ ἁ γραπτὰ* ὑάκινθος, quem locum Virg. Ecl. X, 39, sic expressit, *Et nigrae violae sunt, et vaccinia nigra*; vide Martin. ad Virg. Georg. IV, 183; Heynius ad Ecl. II, 18; et Schreber ad Theocriti dictum locum, in ed. Harlesii. — *Purpureus* crebro de nigro colore dicitur, quia purpura Veterum habebat nigredinem sanguineam. Aliis esse videtur Iris germanica, aliis Delphinium Aiacis, cuius folium candidum figuras AI caeruleo colore refert. — *Huic* pro *his* ex uno suo et uno Vossii dedit Heinsius. — Regii nostri *his*; sed melior lectio Heinsiana. Lem.

215. *inscribit*, notas ducit, in formam literarum. Hinc ἁ *γραπτὰ* ὑάκινθος apud Theocritum d. l. Virgil. Ecl III, 106, *Dic, quibus in terris inscripti nomina regum Nascantur flores*. Ausonius in Cup. Crucifixo, *Et tragico scriptus gemitu Salaminius Aiax*. — Pro *ai* in MSS. permultis, *hya* aut *ya*; quae quum sint primae literae nominis Hyacinthi, multi illam lectionem praeferendam iudicarunt. Sed hic ipse locus reclamat. Apollo gemitus suos inscripsit, et sq. temporibus Aiacis quoque nomen ducta illa figura habuit: sic et XIII, 397. Gemitus autem vox apud Graecos non *hya*, sed *αἶ αἶ*, *heu*, *heu*, ut vel e Sophoclis Aiace vs. 430 sq. et aliunde constat. Aiax porro Graecis Αἴας scribitur. Accedit, quod αἶ, *αἶ* tuentur etiam Moschus Epiced. Bion. Plin. XXI, 11. Schol. Theocrit. ad Id. X, 28. — Regii nostri, sicut et caeteri omnes MSS. hunc locum valde corruptum habent; codex A, *et ai* his literis duabus disiunctis; codex B, *et a. e.* Sed docto Gierig adsentiendum. Lem.

217. *Sparten Hyacinthon*) Fallitur Micyllus, qui hic de Sparta, Hyacinthi avia, cogitat. Etiam urbes, in quibus quis natus et educatus est, atque adeo fluvii illas urbes praeterlabentes, dicuntur eum genuisse et aluisse. Apud Claudian. Cons. Olyb. 236, Tiberinus dicit, *Respice, si tales iactas aluisse fluentis, Eurota Spartane, tuis*. — *In hoc aevi*. Gronov. *in hoc aevo*; pauci *in hoc aevum*; sed melius *in hoc aevi*; Lucretius II, 15, *Qualibus in tenebris degitur hoc aevi*;

Durat in hoc aevi, celebrandaque more priorum
Annua praelata redeunt Hyacinthia pompa.
V. At si forte roges fecundam Amathunta metalli,
An genuisse velit Propoetidas; abnuat aeque,
Atque illos. gemino quondam quibus aspera cornu
Frons erat; unde etiam nomen traxere Cerastae.
Ante fores horum stabat Iovis Hospitis ara,
Lugubris sceleris: quam si quis sanguine tinctam

Plinius Paneg. 6, *Solus ad hoc aevi paria fecisti*, ubi vide Schwarzium. — Regii nostri *in hoc aevi*. — *Priorum*; maiorum. — *Praelata-pompa*. Cantabr. *praelatae pompae*: unus Mediceus *caelata pompa*. — Regii nostri *praelata pompa*. — *Hyacinthia*, sacra Lacedaemoniorum, quae quotannis vel verno tempore, ut placet Pontederae in Antiquit. p. 270, vel aestate, ut vult Dodwellus Dissert. 8, de Cyclis, in memoriam Hyacinthi per tridnum celebrabantur. Vide Heynius in *Antiquarischen Aufsaetzen*, vol. I, p. 97 sqq.

220–242. Amathusia Venus *Cerastas*, quia Iovi hospites immolabant, in tauros, *Propoetidas* autem adspernatas Deam, in lapides mutat. — Initium fabulae cohaeret cum vs. 217. Sparten non pudet Hyacinthum genuisse, at Amathus nolit Cerastas peperisse et Propoetidas. *Amathus*, oppidum Cypri, ubi Adonis et Venus (inde dicta Amathusia) templum antiquissimum habebant; Pausan. Boeot. p. 796; Virg. Aen. X, 57. — *Fecundam-metalli*. Vulgo (et in nostris Regiis codicibus) *metallis*: *fecunda metalli* ob metallifodinas, quae hodie neglectae iacent. Infra vs. 531, *gravida metalli*. De syntaxi vid. Heins. Virg. Aeneid. X, 174, *insula generosa metallis*. — *Abnuat*. Vulgo *annuat*; multi *abnuit*; quatuor cum primo Regio *abnuet*; hinc Heinsius ex legibus linguae *abnuat* dedit. — Regius noster codex A, *abnuit*; codex B. *annuit*: inter utrumque minime dubius esse potest delectus ex sequentibus; *abnuere* est verbum ad rem. L.

222. *quibus aspera cornu frons*, qui cornua in fronte gerebant. — *Asperum*, quidquid eminentias habet. — Ακέρας dicti sunt κερασταὶ, cornuti. Ipsa insula dicta Cerastis, quia, auctore Xenagora, πολλὰ κέρατα, τοῦτ' ἔστι πολλὰς ἐξοχὰς ἔχει, quia multas eminentias, id est, promontoria, habebat. Adde Stephan. in hoc verbum. Hinc nata fabula.

224. *hospes*, hospitalis, ξένιος, cuius in tutela hospites erant; Virgil. Aen. I. 731. — *Lugubris sceleris* plerosque offendit interpretes. Multi habent *inlugubris*, aut *illugubris*, et pro *sceleris*, *celeris*, *celeri*, *sceleri*. — Codex Regius A, *Lugubris sceleris* et ad marginem a secunda manu *Il*, ut fiat *Illugubris*. Codex B, *Illugubris sceleris*; sed male. Hic locus mendosus, et variis vexatus coniecturis. Lem. — Heinsius emendat, *ilicibus celebris*; Schepperus, *caedibus illustris*; Burmannus, *lugubris Veneri*, quia illa abhorret a sanguine et sacris nefandis. Schirachius autem vulgatam tuetur, eamque ita capit;

Advena vidisset, mactatos crederet illic
Lactentes vitulos, Amathusiacasve bidentes:
Hospes erat caesus: sacris offensa nefandis,
Ipsa suas urbes, Ophiusiaque arva parabat
Deserere alma Venus: « Sed quid loca grata, quid urbes
Peccavere meae? quod crimen, dixit, in illis?
Exsilio poenam potius gens impia pendat,
Vel nece; vel si quid medium mortisque fugaeque;
Idque quid esse potest, nisi versae poena figurae? »
Dum dubitat, quo mutet eos, ad cornua vultum
Flexit: et admonita est haec illis posse relinqui;
Grandiaque in torvos transformat membra iuvencos.
Sunt tamen obscenae Venerem Propoetides ausae
Esse negare Deam: pro quo sua numinis ira
Corpora cum forma primae vulgasse feruntur;
Vtque pudor cessit, sanguisque induruit oris,

at illa erat ara lugubris, ara sceleris. Neque aliter haec accipi possunt, si lectio sana. — *Amathusiacasve.* Vnus Leidensis *Amathusiadesque;* Heinsius legit *Amathusiadasve.* — Regii nostri *Amathusiacasque:* nec dubium quin copulativa *que* in hoc versu, sicut et supra in vers. 202, recipi queat. *Amathusiacas bidentes:* Cyprias oves; nam Cyprus Amathusia etiam fuit appellata. LEM.

229. *Ipsa suas urbes*) Venus per omnes Cypri *urbes* templa habebat, ibique inprimis colebatur. Hinc *Diva potens Cypri* Horat. I, Od. 3, 1. *Ophiusia* olim dicta Cyprus ob serpentium multitudinem. Vid. Spanhem. ad Aristoph. Plut. p. 717. Burmanno autem parum placet vulgata lectio: is igitur vel cum uno MS. legit, *Ipsa suas sedes* (nam *sedes* Deorum sunt loca, ubi coluntur) vel, *Ipsa suas aedes.* Causa emendandi fuit haec, quia mox seq. *quid urbes,* quae repetitio ei non placet, quia tunc et *arva* repetenda essent, quum nunc *loca grata* dicat, quae tam templa, quam urbes et arva, notare possunt. Ego vero iniquum esse arbitror, poëtarum loca ad tales leges exigere.

233. *Juga,* exsilium: *medium mortis fugaeque,* vide ad vs. 174.

238. *obscoenae,* quia postea corpora vulgarunt. Barth. Advers. VIII, 17, explicat, impias. — *Numinis ira,* irata Venus incitavit in tantam libidinem, ut etc. — *Corpora vulgant,* quae omnium libidini patent; *formam vulgant,* quae formae, scil. pulchritudinis suae fructum omnibus promiscue concedunt. Sed Burmannus malit, *corpora cum fama,* ut non clam eas coiisse, neque famam pudicarum adfectasse significetur. Omnino Cypriae mulieres proclives in Venerem fuisse videntur, et quaestum corporis fecisse: vid. Iustinus lib. XVIII, c. 5.

241. *Vtque pudor cessit*) Impu-

In rigidum parvo silicem discrimine versae.
VI. Quas quia Pygmalion aevum per crimen agentes
Viderat, offensus vitiis, quae plurima menti
Femineae Natura dedit, sine coniuge caelebs
Vivebat, thalamique diu consorte carebat.
Interea niveum mira feliciter arte
Sculpit ebur, formamque dedit, qua femina nasci
Nulla potest; operisque sui concepit amorem.

dentibus, quia nunquam crubescunt, dura, exsanguis, ferrea frons, exsangue os etc. tribuitur; Plinius paneg. 35. Hinc facile fuit figmentum, mulieres impudicas transiisse in silices. — *Parvo discrimine versae.* Supra VI, 62, *parvi discriminis umbrae.* — *Induruit* sic etiam est IV, 749, et multoties alibi.

243–297. *Pygmalionis statua* vitam accipit. E Philostephani Cypriacis fabulam referunt Clemens Alex. Protrept. p. 50, et Arnobius adv. Gentes lib. VI, pag. 206, sed haud paulo aliter ac Noster, fuisse Pygmalionem regem Cypri, qui simulacrum Veneris, quod religionis apud Cyprios habitum sit antiquae, ita adamaverit, ut cum eo concumberet. Neque aliter Gnidium quemdam adolescentulum in alio Veneris simulacro arsisse, Posidippus tradiderat. Sed Noster Pygmalionem facit statuarium Cyprium (et sic etiam Philostr. Vit. Apollon. Tyan. V, 5), cuius eburnea statua Veneris munere vitam acceperit. Confer. Meursius in Cypro II. — *Per crimen* vulgo *per crimina.* — Regii nostri, quantum iudicare licet, scriptura paene erasa, habent *aevum per crimina gentis;* Codex B insuper habet hanc glossam *per crimen agentes.* Vulgata lectio parum poëtica videtur, et locus mutilus sine dubio est; sed quis huic medelam afferre tentaverit? L. — *Per crimen*, in libidinis turpitudine atque infamia. Seneca, Epist. 93, *per tenebras aevum ignobile emetiri;* Sallust. Iug. II, 4, *per luxum atque ignaviam aetatem agunt;* Livius I, 5, *ut nudi iuvenes per luxum atque lasciviam currerent.* — *Plurima menti.* Unus Mediceus *sorti;* vide ad IX, 675. — Nostri Regii *menti.*

245. *sine coniuge caelebs — consorte carebat*) Idem ter dixit: tolleretur hoc tautologiae vitium, si cum uno MS. Heinsii *caelebs* mutares in *felix* (vid. ad lib. IX, vs. 333), et deinde legeres cum uno Basil. *thalamoque*, quod Heinsio venustum videbatur, qui illustrandi causa *consortia corpora* laudat e XIII, 343. Sed et alibi Noster similiter peccavit, ut VIII, 557; IX, 93. — Regii nostri servant *caelebs* et *consorte.*

248. *Sculpit ebur* etc.) Ergo, ut Zeuxis apud Crotoniatas, omnes pulchritudinis partes, quas natura non uni cunctas concedit (*nihil* enim *in simplici genere omnibus ex partibus perfectum natura expolivit.* Cic. Invent. II, 1) in unum simulacrum transtulerat. Vulg. *sculpsit:* Florent. *scalpsit.* — *Concepit*, unus Heinsii *praecepit.* — Regii nostri *concepit.* — II, 64, *concipere furores*, et II Fast. 761, *furiatos ignes concipere. Concipi* enim dicuntur quae oriuntur in animo.

Virginis est verae facies, quam vivere credas,
Et, si non obstet reverentia, velle moveri:
Ars adeo latet arte sua! miratur, et haurit
Pectore Pygmalion simulati corporis ignes.
Saepe manus operi tentantes admovet, an sit
Corpus, an illud ebur; nec ebur tamen esse fatetur.
Oscula dat, reddique putat; loquiturque tenetque;
Et credit, tactis digitos insidere membris;

250. *Virginis est verae facies*) Vivere videbatur ebur, *virginis verae.* Burmannus comparare hic iubet notam ad Art. Amat. I, 62, ubi veram puellam interpretatur vel iuvenculam, in primo flore, vel non fucatam, quae non mentitur annos et celat. Verum h. l. *vera* est viva, ut ipse Ovidius explicat, et opp. vs. 253, *simulatae*, id est ad exemplum naturae expressae (vide ad III, 158) arte factae. Et vs. 292, *ora non falsa.* Sic VIII, 195, Daedalus imitatur *veras aves;* III Trist. 11, 48, *verus bos*, cui opp. vs. 40, *falsus*, arte factus; Art. Amat. III, 200, *Sanguine quae vero non rubet, arte rubet;* ex Pont. IV, 1, *similis verae vacca Myronis opus;* Propert. III, 7, 9, *animosa*, et II, 23, 8, *vivida signa*; Iuvenal. Sat. VIII, 12, *Phidiacum vivebat ebur.* Artifices, qui talia opera ponunt, dicuntur *ad veritatem accedere* Quintil. XII, 10: et *veritatem imitari* Cic. Brut. 18. — *Velle moveri.* Tres *posse moveri.* — Regii nostri, *velle.* — Moveri, saltare, ut ap. Horat. Art. Poët. 232, *Ut festis matrona moveri iussa diebus;* Lucret. IV, 772, *non est mirum, simulacra moveri, Brachiaque in numerum iactare et caetera membra;* Horat. Sat. I, 9, 24, *movere membra.* Hinc Tibul. I, 7, 38, suaviter de vino, *Movit et ad certos nescia membra modos*, saltare docuit homines rudes. Addit Noster, *si non obstet reverentia*, scil. hominum, cura famae, VII, 146. Etenim apud Romanos vix sobrii homines saltabant, aut mulieres probae, nisi festis diebus; vide Broukh. ad Propertium IV, 5, 45. Male igitur, opinor, Schirach. « Virgines bene educatae prae pudore » in virorum conspectu vix audent se » movere. »

252. *Ars latet arte*) In his verbis acumen inest. Adeo artificiose elaboratum erat signum, ut ars non animadverteretur, sed vera virgo esse crederetur. Summa laus. Quintilian. Inst. Or. I, 11, 3, *prima ars est, ne ars esse videatur.* — *Simulati corporis.* Iunianus *simulatae coniugis.* — Nostri Regii *simulati corporis.*

254. *Saepe manus operi* etc.) Ingeniose et praestantiam operis, et imaginationem artificis amantis opus notat. — *Tentare*, tactu explorare, ut mox vs. 282, *manibus pectora tentat.* Quintil. I, Declam. 9, *Tentavit ergo vultus et pectus obiectum;* VIII, 610, sic est *contrectare.* — *Nec ebur tamen esse fatetur;* Regii nostri codices habent *nec adhuc ebur esse fatetur;* cui lectioni datam Heinsius ex Gronoviano praetulit. Lem. — *Insidere* exquisite: insidunt digiti, quum pars carnis, quam tangunt et premunt,

Et metuit, pressos veniat ne livor in artus:
Et modo blanditias adhibet; modo grata puellis
Munera fert illi conchas, teretesque lapillos,
Et parvas volucres, et flores mille colorum,
Liliaque, pictasque pilas, et ab arbore lapsas
Heliadum lacrymas: ornat quoque vestibus artus:
Dat digitis gemmas, longoque monilia collo;
Aure leves baccae, redimicula pectore pendent:
Cuncta decent; nec nuda minus formosa videtur.
Collocat hanc stratis, concha Sidonide tinctis;

iis cedit. Mox vers. 284, ebur *subsidit digitis ceditque.* — *Ne veniat livor in artus* elegantius, quam, ne livescant.

259. *adhibere blanditias* e formula solemni. Tibul. III, 4, 75, *blandas adhibere querelas.* Noster supra III, 376, *molles adhibere preces.* — *Conchae* et *teretes*, id est. laeves et rotunduli, *lapilli* in deliciis puellarum. Amor. II, 11, 13, *Nec medius tenues conchas, pictosque lapillos Pontus habet: bibuli litoris illa mora est.* Conf. Lucretium II, 374 sqq., et Propertium I, 11, 13. Istinsmodi lapillis ludere solebant; vid. Casaubonus ad Suetonium Aug. 83. BURM. Lapilli isti, quum umbilici fere figuram haberent, umbilici dicti sunt. Cicero Orat. II, 6, de Laelio et Scipione: » Conchas eos et umbilicos ad Caietam et Laurentum legere consuesse, » et ad omnem animi remissionem » descendere. »

261. *parvas volucres*) Etiam Propert. III, 11, 27 sqq. inter munera, quae olim puellis ferebantur, refert *variam plumae versicoloris avem, violas, lilia, et suis vestitas frondibus uvas.* — *Liliaque, pictasque pilas.* Codex Regius A habet *Liliaque et pictasque pilas;* τὸ *et* male insertum fuit a sciolo librario qui timidius metro invigilans, quid valeret caesura ignoravit: codex B, *Lilia, perpictasque pilas;* hanc lectionem merito iam noluerat recipere Heinsius; data melior est, quum non obstet caesura. LEM. — *Pila picta*, id est, versicolore. ludebant virgines Graecorum, ut Nausicaa apud Homerum Odys. Z, 100. De *Heliadum lacrymis* vide ad II, 364 sqq.

264. *longoque monilia collo*) Vulgo *dat longa monilia collo:* duo *grata monilia*; Oxon. *larga*; Arondel. *lata:* sed *longoque* e secundo Mediceo et duobus aliis recepit Burmannus. — Regii nostri habent *dat longa.* — *Longum collum* in partibus pulchritudinis; vid. Iunius de Pictura lib. III, cap. 9. — De *baccis* vide ad vs. 116. — *Redimicula*, fimbriae pendulae erant in ornamentis mulierum, et passim occurrunt in Monumentis. Subligabantur mento, aut ornabant frontem (Iuvenalis Sat. II, 83) aut de pectore pendebant.

267. *collocat hanc stratis*) Arnob. d. l. solebat demens: « Tanquam si » uxoria res esset, sublevato in lectu» lum numine, copularier amplexi» bus atque ore, resque alias agere » libidinis vacua imaginatione fru-

Adpellatque tori sociam; adclinataque colla
Mollibus in plumis, tanquam sensura, reponit.
Festa dies Veneri, tota celeberrima Cypro,
Venerat; et pandis inductae cornibus aurum
Conciderant ictae nivea cervice iuvencae;
Turaque fumabant; quum munere functus ad aras
Constitit, et timide: « Si Dî dare cuncta potestis,
Sit coniux opto, (non ausus, eburnea virgo,
Dicere Pygmalion,) similis mea, dixit, eburnae. »
Sensit, ut ipsa suis aderat Venus aurea festis,
Vota quid illa velint: et, amici numinis omen,
Flamma ter accensa est, apicemque per aëra duxit.
Vt rediit, simulacra suae petit ille puellae;
Incumbensque toro dedit oscula: visa tepere est.

» strabiles. » — *Adclinataque.* Quidam *inclinataque.* — Regii nostri *acclinataque.*

270. *Veneri* habet Heinsius ex uno Strozzae; caeteri (et nostri Regii) *Veneris.* — *Pandis inductae cornibus aurum.* Vulgo *indutae*; tres *auratis ornatae cornua vittis*, vel *sertis.* — Regii nostri *blandis inductae*, id est, politis, vittatis, inauratis: *pandis* ingeniosa emendatio, sed desideratur auctoritas. Lem. — Hanc vocem de suo dedit Heinsius, quum MSS. omnes habeant *blandis.* Hostiae quidem interdum *blandae* dicuntur, quae offeruntur Diis blando animo (vide Heynius ad Tibul. III, 3, 2) sed *blanda* victimae *cornua* vix ferri possunt, *indutae*, ornatae. — *Munere functus*, sacris factis. Ture tantum, non sanguine, Veneri sacra facta Burm. monet e Meursii Cypro lib. I, cap. 16. Sed. Ovid. tempora rursus confundit. Sqq. enim temporibus Veneri utique hostiae mactatae sunt, licet sanguinem infundere arae nefas haberetur. Tacit. Hist. III, 3. Horat. I, Od. 19, 16, ibique Iani.

277. *aurea*, pulchra. Sed hoc epitheto a graecis et latinis poëtis ornatur in primis Venus, quae iuxta Sapph. χρυσοῦ χρυσότερος. — Homerus etiam passim, χρυσῆ Ἀφροδίτη. Lem. — *Festis.* Primus Gronovianus, *templis*; Genevensis, *sacris.* — Regii nostri, *festis.*

279. *Flamma*, inprimis *ter accensa*, laetum est omen. — *Apex*, flamma in apicem acuminata. Non nove et mire sic locutus est Ovidius, ut Schirachio videbatur; nam etiam Virgil. Aeneid. II, 683, *apex visus fundere lumen*, ubi vid. Heynius. Noster Fast. VI, 636, *inque comas flammeus arsit apex*; ex Pont. IV, 9, 54, *Detque bonum voto lucidus omen apex*; sic et Claudianus IV Cons. Honor. 200. Seneca Oedip. 310, *verticem* flammae tribuit.

280. *simulacra suae puellae*, simulatam suam puellam. Mox unum post alterum vitae signum tactu percipit

Admovet hos iterum, manibus quoque pectora tentat:
Tentatum mollescit ebur; positoque rigore
Subsidit digitis, ceditque; ut Hymettia sole
Cera remollescit, tractataque pollice multas
Flectitur in facies, ipsoque fit utilis usu.
Dum stupet, et timide gaudet, fallique veretur,
Rursus amans, rursusque manu sua vota retractat.
Corpus erat: saliunt tentatae pollice venae.
Tum vero Paphius plenissima concipit heros

mirans Pygmalion. — *Tepere* de calore corporis humani. Vid. IX, 365, 393: ibi *tepido* et *caluere*.

283. *Tentatum*) Non una et sola fuit haec virgo eburnea aut marmorea: plurimas credo duras primum et difficiles amatoribus, obsequio tamen et assiduis precibus emollitas. Lem. — *Subsidit*. Vide ad vs. 257. — Regii nostri, *subsedit*; sed male, quia iam *mollescit* praecedit et sequitur *remollescit*; errore caeteroquin facili. — Lem. — *Flectitur in facies*. Vulgo *vertitur in facies*. Volebat dicere *digitisque cedit*, sed hoc ita exornavit, *tractataque pollice multas flectitur in facies*. Confer XV, 169. *Tractari* et *flecti* verba esse in hac re propria, docet Heinsius. — *Ipsoque fit utilis usu*. Sic statua, posito rigore, utilis fiebat Pygmalioni. Paulo altius repetita posterior similitudinis pars.

287. *Dum stupet*) Adfectus Pygmalionis, repentino laetitiae sensu perfusi, egregie notatus. — *Timide gaudet*. Vulgo *dubio gaudet*; quidam *modico*, aut *modice*. — Regius noster codex A, *dubie gaudet*; codex B, *medio gaudet*: sed *timide* praestantius et recte ab Heinsio praelatum; indicat nempe statum ambiguum Pygmalionis haerentis dubii inter gaudium et timorem. Hanc sententiam nuper confirmavit Rex optimus, idem artium liberalium oculatus index, et beneficiis nostri laboris patronus, quum dignum rivolem Ovidio declararet clariss. Girodet gallicae scholae magistrum, eique gratularetur, quod haec verba *Dum stupet et timide gaudet* tam docto penicillo expressisset in ea nobili tabula, quae hanc fabulam explicat, et de qua non minor gallicarum literarum magister I. I. Dussault elegantem hunc versum cecinit:

J'ai vu ta Galatée, et je crois à la fable.

Visa mihi Galatea probat quod fabula finxit. Lem.

— *Timide gaudet* praeclare de eo, cuius gaudium nondum certum satis est. Supra IX, 791, *Nec timida gaudete fide*; Sil. XI, 572, *sollicite laeti*. — *Fallique veretur*, non credit tactui suo, itaque *rursus rursusque retractat*, non statuam, sed multo exquisitius, *sua vota*. Pro *retractat* Palatinus et quatuor alii *retentat*, quod non displicet Burmanno. — Codices nostri Regii, *retractat*. — *Tractare*, i. q. *palpare*, ψηλαφᾶν. — *Saliunt*. Vide ad VI, 390.

289. *Corpus erat*) Proprie: tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res. Lem.

290. *Paphius heros*, ut iam Bers-

Verba, quibus Veneri grates agat: oraque tandem
Ore suo non falsa premit; dataque oscula virgo
Sensit, et erubuit, timidumque ad lumina lumen
Attollens, pariter cum coelo vidit amantem.
Coniugio, quod fecit, adest Dea: iamque coactis
Cornibus in plenum novies lunaribus orbem,
Illa Paphon genuit, de quo tenet insula nomen.
VII. Editus hac ille est, qui, si sine prole fuisset,

mannus observavit, per prolepsin dictum: nam Paphus demum ex Pygmalione natus. — *Plenissima verba* quae sint, non intelligit Burmannus, qui praefert unius Heinsiani MS. scripturam, *plenissima vota*, scilicet ut fruatur et coëat cum imagine illa eburnea, iam femina facta: in quo ego ei non adsentior. Nam quid hoc est, *vota, quibus Veneri grates agat*? Votis enim susceptis non gratiae aguntur Diis. Et si licet *plena vota* dicere, etiam *plena verba* ferenda sunt. Schirachius, qui eam ob causam iusto acerbius vituperat Burmannum, putat, sensum esse elegantissimum, si intelligas verba perfecta et integra; verba, quae proferuntur integra voce et clara. Equidem intelligo plurima verba, quae ex plenissimo pectore promanant, et plenissimo ore proferuntur. Ea sunt laetitiae summae signum. Sic in Nuce, vs. 92, et Pont. IV, 7, 17: *Pleni fructus* sunt plurimi: atque etiam Art. Amat. II, 322, *plena falce metere* ita accipio, ut apud Claudianum Ep. ad Seren. 41, *numerosa falce*, plurimis falcibus metere; male ibi Burmannus mallet *plena lance*, lance enim non metitur. Cic. Rosc. Am. 2, *plena pecunia*, plurima, copiosa. — *Non falsa*, vide ad vs. 250.

293. *Sensit et erubuit*) Melius obstupefactam virginem induxisset. — Nemo hoc credet. Lem. — *Ad lumina*; unus Moreti et unus Bononiensis, *ad limina*. *Ad lumina*, scilicet solis; nam sequitur *cum coelo vidit amantem*. Sic recte Burmannus contra Heinsium, qui per *lumina* intelligebat fenestras. — Regii nostri Codices, *ad lumina*, quod ego ultro interpreter, ad oculos Pygmalionis. Lem.

295. *adest*, quia illa mox uterum fert. — Cornua lunae *coguntur*, crescunt in plenum orbem. — *Paphos* non nisi urbs Cypri, quam condidit vel hic Paphus, vel secundum Pausaniam Arcad. pag. 607, Agapenor, quum, Ilio everso, classis Achaeorum ibi appulisset; vel iuxta Apollod. III, 14, 3, Cinyras, Syriorum rex. Ibi templum Veneris celebratissimum; Tacit. Hist. II, 3.

298–502. *Myrrha*, Cinyrae filia, corpus iungit cum patre inscio. Stupro nefando cognito quum pater filiam persequeretur, illa in silvam fugit, ubi mutatur in arborem sui nominis. Conf. Hygin. fab. 58; Anton. Lib. 34: Apollod. III, 14, 4; Tzetzes in Lycophr. pag. 60; Schol. Theocrit. ad I, 107; Serv. ad Virg. Ecl. X, 18, et Aen. V, 72; Fulg. Mythol. III, 8.

Dubia omnia sunt et incerta, quae Veteres et de parentibus et de patria Cinyrae tradunt: vid. Munkerus ad Anton. Liberal. d. l. et Meursius de Cypro II, 9. Thiante natum eum perhibent multi; Sandoci filium facit

Inter felices Cinyras potuisset haberi.
Dira canam: natae procul hinc, procul este parentes!
Aut, mea si vestras mulcebunt carmina mentes,
Desit in hac mihi parte fides; nec credite factum;
Vel, si creditis, facti quoque credite poenam.
Si tamen admissum sinit hoc Natura videri,
Gentibus Ismariis, et nostro gratulor orbi;
Gratulor huic terrae, quod abest regionibus illis,
Quae tantum genuere nefas: sit dives amomo;

Apollod. Neque ex hoc loco aliquid definiri potest. MSS. omnes, *Editus et ille est*, quod Constant. Fan. mutavit in *Editus hae ille est*, ut statuae animatae et Pygmalionis filius fuisse dicatur. Sed Heinsius malebat, *Editus hoc* (scilicet Papho) *ille est*. Et *Paphi filius* vocatur ab Hygino fab. 242 et 270; Assyriorum regem enim faciunt Hyginos fab. 58 et 242; Apollodorus d. l. Cyprium eum regem fuisse (sic etiam Homerus Iliad. Λ, 21, ubi Agamemnonem thorace donat), qui ditatam meretriculam, Venerem nomine, inter Deos retulerit, Venerique Cypriae arcana sacra instituerit, quibus multos initiaverit, tradunt Clemens Alexandr. Protrept. pag. 5; Arnob. advers. Gentes, lib. IV, pag. 143, et lib. V, pag. 169; Firmicus de Errore profan. relig. p. 34. Sed si Cinyras tempore belli Troiani vixit, ut Homeri auctoritate constat, non bene Orpheo dicendam hanc fabulam Noster dedit.

300. *Dira canam*) Exardescit animus Orphei atrocitate rei; hinc praemittit praefationem de nefando flagitio, quod narraturus est. *Dira*, amorem a Diis iratis immissum, a furiis iniectum; confer vs. 313. — *Procul hinc*, etc. ex noto illo, ἑκὰς, ἑκὰς ἐστὲ βέβηλοι, quo profani arcentur sacris, sed hoc loco castae animae filiarum atque patrum a sceleris horrendi auditione. — *Procul este parentes*. Duo, *procul este sorores*. — Regii nostri, *parentes*. — Versus 301 deest in Codice A, et margini ab alia manu fuit inscriptus: quem Nasone dignum arbitror. Lem. — *Mulcebunt*. Verborum elegantia et affectuum notatione, qua mirum in modum se commendat haec fabula, tenebunt et delectabunt. — *Nec credite*. Octo (et noster Regius B) *ne credite*. — *Facti*. Cantabr. *factis*; Heinsius malebat *facto*. — Ambo nostri Regii, *facti*.

305. *Gentibus*) Hic versus deest in Florentino S. Marci, probante Burmanno. — Sed legitur in nostris Regiis. — *Ismariis*, Thracibus, ab *Ismaro*, monte Thraciae. Burmanno, qui putat, haec ex sua persona dixisse Ovidium, mirum videtur, ita gratulari poëtam Thraciae, ubi modo vs. 83, Orpheus docuerat, amorem in teneros transferre mares, quasi paederastia minus scelus incesto esset. Fuit sane minus scelus ex opinione paederastarum, et omnino Graecorum; sua enim cuique flagitia parvi momenti esse videntur. — *Nostro orbi*, parti orbis terrarum, quam nos incolimus. — *Gratulari* nunc felicem praedicare, ut III Art. Am. 121. —

Verba, quibus Veneri grates agat: oraque tandem
Ore suo non falsa premit; dataque oscula virgo
Sensit, et erubuit, timidumque ad lumina lumen
Attollens, pariter cum coelo vidit amantem.
Coniugio, quod fecit, adest Dea: iamque coactis
Cornibus in plenum novies lunaribus orbem,
Illa Paphon genuit, de quo tenet insula nomen.
VII. Editus hac ille est, qui, si sine prole fuisset,

mannus observavit, per prolepsin dictum; nam Paphus demum ex Pygmalione natus. — *Plenissima verba* quae siut, non intelligit Burmannus, qui praefert unius Heinsiani MS. scripturam, *plenissima vota*, scilicet ut fruatur et coëat cum imagine illa eburnea, iam femina facta: in quo ego ei non adsentior. Nam quid hoc est, *vota*, *quibus Veneri grates agat*? Votis enim susceptis non gratiae aguntur Diis. Et si licet *plena vota* dicere, etiam *plena verba* ferenda sunt. Schirachius, qui eam ob causam iusto acerbius vituperat Burmannum, putat, sensum esse elegantissimum, si intelligas verba perfecta et integra; verba, quae proferuntur integra voce et clara. Equidem intelligo plurima verba, quae ex plenissimo pectore promanant, et plenissimo ore proferuntur. Ea sunt laetitiae summae signum. Sic in Nuce, vs. 92, et Pont. IV, 7, 17: *Plenu fructus* sunt plurimi: atque etiam Art. Amat. II, 322, *plena falce metere* ita accipio, ut apud Claudianum Ep. ad Seren. 41, *numerosa falce*, plurimis falcibus metere; male ibi Burmannus mallet *plena lance*, lance enim non metitur. Cic. Rosc. Am. 2, *plena pecunia*, plurima, copiosa. — *Non falsa*, vide ad vs. 250.

293. *Sensit et erubuit*) Melius obstupefactam virginem induxisset. — Nemo hoc credet. Lem. — *Ad lumina*; unus Moreti et unus Bononiensis, *ad limina*. *Ad lumina*, scilicet solis; nam sequitur *cum coelo vidit amantem*. Sic recte Burmannus contra Heinsium, qui per *lumina* intelligebat fenestras. — Regii nostri Codices, *ad lumina*, quod ego ultro interpreter, ad oculos Pygmalionis. Lem.

295. *adest*, quia illa mox uterum fert. — Cornua lunae *coguntur*, crescunt in plenum orbem. — *Paphos* non nisi urbs Cypri, quam condidit vel hic Paphus, vel secundum Pausaniam Arcad. pag. 607, Agapenor, quum, Ilio everso, classis A cadum ibi appulisset; vel iuxta Apollod. III, 14, 3, Cinyras, Syriorum rex. Ibi templum Veneris celebratissimum; Tacit. Hist. II, 3.

298–302. *Myrrha*, Cinyrae filia, corpus iungit cum patre inscio. Stupro nefando cognito quum pater filiam persequeretur, illa in silvam fugit, ubi mutatur in arborem sui nominis. Conf. Hygin. fab. 58; Anton. Lib. 34; Apollod. III, 14, 4; Tzetzes in Lycophr. pag. 60; Schol. Theocrit. ad I, 107; Serv. ad Virg. Ecl. X, 18, et Aen. V, 72; Fulg. Mythol. III, 8.

Dubia omnia sunt et incerta, quae Veteres et de parentibus et de patria Cinyrae tradunt: vid. Munkerus ad Anton. Liberal. d. l. et Meursius de Cypro II, 9. Thiante natum eum perhibent multi; Sandoci filium facit

Inter felices Cinyras potuisset haberi.
Dira canam: natae procul hinc, procul este parentes!
Aut, mea si vestras mulcebunt carmina mentes,
Desit in hac mihi parte fides; nec credite factum;
Vel, si creditis, facti quoque credite poenam.
Si tamen admissum sinit hoc Natura videri,
Gentibus Ismariis, et nostro gratulor orbi;
Gratulor huic terrae, quod abest regionibus illis,
Quae tantum genuere nefas: sit dives amomo;

Apollod. Neque ex hoc loco aliquid definiri potest. MSS. omnes, *Editus et ille est*, quod Constant. Fan. mutavit in *Editus hac ille est*, ut statuae animatae et Pygmalionis filius fuisse dicatur. Sed Heinsius malebat, *Editus hoc* (scilicet Papho) *ille est*. Et *Paphi filius* vocatur ab Hygino fab. 242 et 270; Assyriorum regem eum faciunt Hyginus fab. 58 et 242; Apollodorus d. l. Cyprium eum regem fuisse (sic etiam Homerus Iliad. Λ, 21, ubi Agamemnonem thorace donat), qui ditatam meretriculam, Venerem nomine, inter Deos retulerit, Venerique Cypriae arcana sacra instituerit, quibus multos initiaverit, tradunt Clemens Alexandr. Protrept. pag. 5; Arnob. advers. Gentes, lib. IV, pag. 143, et lib. V, pag. 169; Firmicus de Errore profan. relig. p. 34. Sed si Cinyras tempore belli Troiani vixit, ut Homeri auctoritate constat, non bene Orpheo dicendam hanc fabulam Noster dedit.

300. *Dira canam*) Exardescit animus Orphei atrocitate rei; hinc praemittit praefationem de nefando flagitio, quod narraturus est. *Dira*, amorem a Diis iratis immissum, a furiis iniectum; confer vs. 313. — *Procul hinc*, etc. ex noto illo, *ἑκὰς, ἑκὰς ἐστὲ βέβηλοι*, quo profani arcentur sacris, sed hoc loco castae animae filiarum atque patrum a sceleris horrendi auditione. — *Procul este parentes*. Duo, *procul este sorores*. — Regii nostri, *parentes*. — Versus 301 deest in Codice A, et margini ab alia manu fuit inscriptus: quem Nasone dignum arbitror. Lem. — *Mulcebunt*. Verborum elegantia et affectuum notatione, qua mirum in modum se commendat haec fabula, tenebunt et delectabunt. — *Nec credite*. Octo (et noster Regius B) *ne credite*. — *Facti*. Cantabr. *factis*; Heinsius malebat *facto*. — Ambo nostri Regii, *facti*.

305. *Gentibus*) Hic versus deest in Florentino S. Marci, probante Burmanno. — Sed legitur in nostris Regiis. — *Ismariis*, Thracibus, ab *Ismaro*, monte Thraciae. Burmanno, qui putat, haec ex sua persona dixisse Ovidium, mirum videtur, ita gratulari poëtam Thraciae, ubi modo vs. 83, Orpheus docuerat, amorem in teneros transferre mares, quasi paederastia minus scelus incesto esset. Fuit sane minus scelus ex opinione paederastarum, et omnium Graecorum; sua enim cuique flagitia parvi momenti esse videntur. — *Nostro orbi*, parti orbis terrarum, quam nos incolimus. — *Gratulari* nunc felicem praedicare, ut III Art. Am. 121. —

Cinnamaque, costumque suam, sudataque ligno
Tura ferat, floresque alios Panchaia tellus,
Dum ferat et Myrrham! tanti nova non fuit arbos!
Ipse negat nocuisse tibi sua tela Cupido,

Tantum nefas, tam nefariam mulierem. Ab impiis hominibus quam remotissimi esse cupimus.

308. *Cinnamaque costumque suam*) Codex Regius A, *Cinnamaque et costumque suam*, eodem errore quem notavimus ad vs. 262. Regius B nihil mutat. Lem. — Alii, *costumque suum*. Vide Heinsium. De *costo* vide infra. — *Floresque alios*. Quidam *floresque varios*. Petitus, Comment. in leges Att. pag. 248, corrigit *Tura ferat (floresque alios) Panchaica tellus, Dum* etc. Causa emendationis intelligitur e nota nostra ad vs. 478: sed incommode, monente etiam Burmanno, inter *tura* et *Panchaica* interiiceretur, *floresque alios*. Regii nostri Codices Petiti distinctionem non admittunt: recte indicavit Burmannus. Lem. — *Sit dives amomo* etc. Valeant opes Arabiae, eas non curamus nec invidemus, quum illa regio arborem ferat e tam scelesta muliere ortam. Lem. — *Panchaea*, Arabiae regio. Voss. ad Virgil. Georg. II, 139, insulam putat esse sacram Euhemeri poëtae, eamque fabulosam, in parte Arabiae orientali, quae omnis generis aromata mittere credita sit. Cf. infra ad vers. 476. *Dives Panchaia* etiam Tibullus III, 2, 23; *Dives Arabs* IV, 2, 18; *Turiferis Panchaïa pinguis arenis*, apud Virgilium Georg. II, 139. Et illae Arabum divitiae (de quibus conf. Claudianus Nupt. Hon. 92 sqq.) in proverbium abierunt. Tam in Arabia, quam in Armenia et Media nascebatur *amomum*, fruticis odorati et uvas ferentis genus; Plinius XII, 13: sed deinde de omni aromate sincero dictum docet Salmasius ad Solin. pag. 284. — *Cinnamum* non tulit Arabia, sed secundum Plinium XII, 19, ab Aethiopibus (forte a Sinensibus) importatum est. — *Costi* radix et folia eximio odore, hinc Indis in maximo pretio. Plinius XII, 12. — *Tura* solis Sabaeis, Arabiae populo, concessa, sudantia ex arboribus incisis. Plinius XII, 14; Virgil. Georg. II, 117. — *Flores*, plantas, frutices. Sed omnia illa bona superat illud nefas. Non poterat acrius aversari Myrrhae furorem. — In Arabia igitur mutata est Myrrha, et hinc etiam fugit vs. 478. Itaque nec Assyriorum, nec Cypriorum rex esse potuit Cinyras. Glareanus suspicatur, Cinyram Papho fratri Cypri imperio cessisse in Arabiam, ubi Myrrham genuerit. Sed quum nesciamus, quos auctores Ovidius secutus sit, nihil hic certo dici potest. In Libano monte eam natam esse, auctor est Antoninus Liberalis.

311. *Ipse negat nocuisse*) Turpitudinem istius amoris ostendit primum ex eius origine, tum per comparationem cum odio parentis, denique ex insania virginis in spernendis procis. Non ille amor iniectus a Cupidine, sed ad Furias referendus talis furor: bene Cupidinem inducit se purgantem. Apud Hyginum et Lactant. in Argum. Venus immittit Myrrhae (forte Furiarum ministerio) istum furorem, quod mater eius ausa esset se praeferre Deae; eamdemque opinionem etiam Noster, vs. 524, secutus

Myrrha; facesque suas a crimine vindicat isto.
Stipite te Stygio, tumidisque adflavit Echidnis,
E tribus una soror: scelus est odisse parentem:
Hic amor est odio maius scelus: undique lecti
Te cupiunt proceres; totoque Oriente iuventus
Ad thalami certamen adest: ex omnibus unum
Elige, Myrrha, tibi, dum ne sit in omnibus unus.
Illa quidem sentit, foedoque repugnat amori:
Et secum, « Quo mente feror? quid molior? inquit.

videtur. — *Myrrha* ab aliis vocatur *Smyrna*, causa est haec, quia arbor illa Graecis et *μύῤῥα* et *σμύρνα* dicta. Sed Latini maluerunt *Myrrha* scribere: vid. Munkerus ad Hygini fabulam 58. — Gravis oppositio in *telis Cupidinis* et *stipite Stygio*. Iunianus et Bersmanni MS. habet *Stipite de Stygio*. — *Tumidisque adflavit*. Regius et Iunianus (et noster A Regius) *tumidis* siue *que*, ut sit, tumidia de stipite Echidnis: male. *Tumidis*, scilicet veneno. — *Adflavit* non nisi de Echidnis dici potest, sed more poëtarum unum verbum duobus nominibus Noster accommodavit. Stipite et adflatu Echidnae te vulneravit, amorem tuum excitavit. — *E tribus una soror*. Vna ex Furiis, Tisiphone, Alecto, aut Megaera. Lem.

316. *Te cupiunt proceres*) Tanto minus veniam merebatur Myrrha, quum facilis ei esset nubendi copia, atque maritum sibi deligendi e maximo numero *lectorum*, praestantissimorum, *procerum*, iuvenum regiorum, qui eam *cupiebant*, ambiebant nuptiis, et *aderant ad thalami certamen*, praesentes certabant, ut eam sibi quisque coniugem vindicaret. — *Totoque Oriente*. Id quia nimis poëticum indicabat Casp. Hofmannus, corrigebat *totoque Oronte*, ut intelligeretur ea pars Syriae, quam Orontes irrigat; sed bene *Orientem* Burmannus defendit ab his libri IV, 56, de Thisbe: *quas Oriens habuit praelata puellis*. Nempe si ditissimi et potentissimi regis filia a procis totius Orientia exspectatur, historicus non vereretur hoc fide certa narrare; cur non poëta, cui certe licet famam pulcherrimae puellae fingere etiam ad longe remotas gentes diffusam esse? Lem. — *Elige, Myrrha, tibi*. Regii nostri, *Elige, Myrrha, virum*, quod placebat Heinsio, si mox legeretur *dum non ex omnibus unum*. Constantius Fan. delebat verbum substantivum; sed Micyllus dedit cum nostris Regiis, *dum non sit in omnibus*, ut versus staret. Bene. Lem. — *Dum ne sit* etc. uno patre ex omnibus excepto. Lusit in vocem *unus*.

319. *sentit*) Sensum enim honesti et turpis omnibus hominibus impressit Deus. Et is sensus etiam in seqq. mediis in furoribus Myrrhae subinde expergiscitur.

320. *Et secum*) Sequitur soliloquium, in quo mox affectus vincit, mox sana ratio ut supra IX, 473 sqq. in fluctuatione Byblidis. Primum sana satis est, et Deorum auxilium implorat: *Quo mente feror* bene de iis, qui sentiunt se furiosa consilia capere. —

Dî, precor, et Pietas, sacrataque iura parentum,
Hoc prohibete nefas, scelerique resistite tanto;
Si tamen hoc scelus est: sed enim damnare negatur
Hanc Venerem pietas; coëuntque animalia nullo
Cetera delectu; nec habetur turpe iuvencae
Ferre patrem tergo: fit equo sua filia coniux;
Quasque creavit, init pecudes, caper: ipsaque, cuius
Semine concepta est, ex illo concipit ales.
Felices, quibus ista licent! humana malignas
Cura dedit leges, et quod Natura remittit,
Invida iura negant: gentes tamen esse feruntur,
In quibus et nato genetrix, et nata parenti
Iungitur, et pietas geminato crescit amore.

Moliri de omni conatu. — *Pietas*, reverentia parentibus debita, spectatur ut numen. *Sacrato*, sacra, ut Virgilius Aen. II, 157. — *Sceleri – tanto.* Regii nostri, *sceleri — nostro*, quod potest defendi. Lem.

324. *coëuntque*) Regius noster B τὸ *que* omittit, quo quidem potest vacare. Lem. — *Coëunt nullo delectu.* Olim edebatur *nullo delicto*; Heinsius malit *dilectu*, sine causa: *deligere* enim et *diligere* verba eiusdem notionis esse docet Burmannus plurimis exemplis, quem vide. — Regii nostri *delicto.* — Ab animalibus brutis discere vult, quid homini liceat. *Denn unter deiner Lüster Bürde Sinkst du von eines Menschen Würde zur Niedringheit des Thiers herab!* Hanc germanici carminis vim sic interpretor: «Ergo sub ingravescentis libidinis pondere deiecta ex humanae conditionis fastigio in bestiarum infimam sortem cadis!» Lem. — Sed nota in sqq. varietatem orationis, qua concubitus exprimitur: *nullo delectu*, sine discrimine.

328. *semine*) Sixii Codex, *germine*, ut IX, 280. — Regii nostri, *semine.*

329. *humana cura*, pro homines, cui curam gerunt rerum, ut I, 48, *cura Dei.* — *Malignas*, invidas, quae invident hominibus Venerem concessam. — *Remittere*, concedere, veniam dare. — *Gentes* tam efferatas et immanes unquam fuisse credibile non est. Ingeniose tamen illum morem commendat, *pietas geminoto crescit amore.* — Potuisset etiam, ut supra Byblis, Deorum auctoritates commemorare. Iupiter enim et matri stuprum inferre voluit, et cum filia concubuit; sed recte illas omisit Noster in flagitio, cuius foeditatem omni modo aversatur. — Equidem *gentes* tam efferatas, ut ait c. v. Gierig, unquam exstitisse non crederem, nisi Troglodytae, Aethiopes, brutorum more viventes, promiscua coniugia inter se habuissent; nisi ipse Attila, ille Hunnorum tyrannus, suam filiam sibi matrimonio iunxisset inter plaudentium populorum gaudia et acclamationes. Lem.

Me miseram, quod non nasci mihi contigit illic,
Fortunaque loci laedor! quid in ista revolvor?
Spes interdictae, discedite: dignus amari
Ille, sed ut pater, est: ergo si filia magni
Non essem Cinyrae, Cinyrae concumbere possem.
Nunc quia tam meus est, non est meus; ipsaque damno
Est mihi proximitas: aliena potentior essem.
Ire libet procul hinc, patriosque relinquere fines,
Dum scelus effugiam: retinet malus error amantem,
Vt praesens spectem Cinyram, tangamque, loquarque,
Osculaque admoveam, si nil conceditur ultra.
Vltra autem sperare aliquid potes, impia virgo?
Nec, quot confundas et iura et nomina, sentis?

335. *Fortuna loci laedor*, fortunam habeo adversam, quod nata sum in iis locis, ubi tam malignae leges. *Fortuna loci* etiam inter Deas relata; I Fast. 209. Ea casus locorum regebat, eique fata sua, quorum causas non intelligebant, homines adscribebant; supra IV, 565; Lucanus IV, 661. Ad eam igitur etiam nativitatem suam refert Myrrha. *Laeditur Fortuna* is, qui fortunam habet novercam. IV ex Pont. 6, 39.

336. *dignus amari*) Art. Amat. I, 285, *Myrrha patrem, sed non ut filia debet, amavit.* Lem. — *Magni Cinyrae.* Ditissimus et potentissimus fuit Cinyras. A Suida in Κίνυρα, vocatur ζάπλουτος. Fuit etiam proverb. Κινύρου πλουσιώτερος apud Apostolium, Cent. XIX, 40; Pindar. Nem. VIII, 20, Ὅσπερ καὶ Κινύραν ἔβρισε πλούτῳ ποντίᾳ ἐν ποτε Κύπρῳ. Tyrtaeus, carm. III, 6: Εἰ πλουτοίη δὲ Μίδεω καὶ Κινυρέοιο πλέον.

339. *tam meus* dedit Heinsius ex Langermanni codice; vulgo (et in nostris Regiis) *iam meus. Qui tam meus est* etc. Oxymori speciem habet, quia tam propinquus mihi est, propterea non possum ei nubere. Sed talia vix esse videntur desperantis animi. — *Proximitas* et alibi apud Nostrum occurrit. — *Aliena*, si aliena, non filia essem; IX, 326, *aliena sanguine vestro.* — *Potentior*, beatior, ut IV, 325. Schirachius explicat, potentior voti.

341. *Ire libet procul hinc*) Propertius III, 20, 9, *Vnum erit auxilium: mutatis, Cynthia, terris, Quantum oculis, animo tam procul ibit Amor.* — *Patrios — fines* ex Naugerii et uno Bononiensi dedit Heinsius pro *patriae — fines* (quod habent nostri Regii).

342. *malus error*) Vulgo *malus ardor:* quidam, pro *amantem*, *euntem.* — Regii nostri, *ardor amantem.* — *Errorem* apud poëtas de insano amore dici, docet Heinsius; Trist. I, 2, 99, *si me malus abstulit error.*

346. *Nec quot* emendavit Constant. Fan. Vulgo *Et quod.* — Nostri Regii, *nec, quot.* — *Confundas nomina.* Illa nominum confusio vel maxime docet Naturam aversari talem concubitum.

Tune eris et matris pellex, et adultera patris?
Tune soror gnati, genetrixque vocabere fratris?
Nec metues atro crinitas angue Sorores,
Quas, facibus saevis oculos atque ora petentes,
Noxia corda vident? at tu, dum corpore non es
Passa, nefas animo ne concipe: neve potentis
Concubitu vetito naturae pollue foedus.
Velle puta; res ipsa vetat: pius ille, memorque
Iuris; et, o! vellem similis furor esset in illo! »
Dixerat: at Cinyras, quem copia digna procorum,
Quid faciat, dubitare facit, scitatur ab ipsa,
Nominibus dictis, cuius velit esse mariti.

347. *matris — patris*) Vnus Mediceus, *matri;* tunc Burmannus malit et *patri*, et mox *gnato* et *fratri;* quam formam loquendi exemplis probat. — Regii nostri vulgatam tuentur. Aenigma simile posuit de se Oedippus in Thebaide Senecae, vs. 134: *Avi gener, patrisque rivalis sui, Frater suorum liberûm, et fratrum parens; Vno avia partu liberos peperit viro, Ac sibi nepotes.* Lem.

349. *metues*) Burmannus legerel potius cum Iunii et Sprotii codicibus *metuas.* — *Atro crinitas angue.* Quidam *sacro crinitas angue*, probante Viviano. — Regii nostri *sacro* quod ferri potest; quidquid enim ad Deos superiores, vel inferiores, pertinebat, *sacrum* dicebatur. Lem. — *Crinitas angue*, anguibus, dictum ut vs. 21, *villosa colubris.* — *Quas.* Iunianus *Quam*, ut esset exclamatio. — Nostri Regii, *Quas.*

352. *nefas concipe*) vide ad vs. 404. — *Potens natura*, quae multum valet, quae potest leges praescribere, quas nemini violare licet. Etiam Hor. II, Sat. 1, 51: *Imperet hoc natura potens*; et Noster IX, 757, in simillima re, *At non vult Natura, potentior omnibus istis.* Vulg. *parentis Nat.*, nunc vix loc. habet. Nec placet coniectio Burmanni *parentis*, quam ipse sic explicat: « Natura patet satis late, et ut ex omnibus eligas, permittit, dummodo a patris vetito concubitu te contineas ». — Regius noster B hunc locum ita legit: *neve petendo concubitus vetitos;* quam lectionem genuinam quis forsan iudicaverit. L. — *Foedus*, leges, quas liberis et parentibus praescribit *Natura.*

354. *memorque iuris*) Vulgo *memorque Moris.* — Codex Regius A, a secunda manu, et Codex B a prima, *Iuris.*

356. *Cinyras, quem copia etc.*) Sequitur locus suavissime scriptus et plenus tenerrimo adfectu, *copia digna*; Oxoniensis et unus Heinsii, *copia magna;* quod ex interpretatione fluxit; Virgilius Georg. I, 507, *dignus honor*, magnus. — *Nominibus dictis*, expositis procorum nominibus; *ταύτην διὰ κάλλος πλεῖστοι καὶ ἐκ πόλεων πλείστων ἐμνήστευον*, ait Antoninus Liberalis. Lem. — *Cuius mariti*, deest *coniux*, more Graecorum.

Illa silet primo, patriisque in vultibus haerens,
Aestuat, et tepido suffundit lumina rore.
Virginei Cinyras haec credens esse timoris,
Flere vetat, siccatque genas, atque oscula iungit.
Myrrha datis nimium gaudet; consultaque, qualem
Optet habere virum, similem tibi, dixit: at ille
Non intellectam vocem collaudat; et, « esto
Tam pia semper, » ait: pietatis nomine dicto,
Demisit vultus sceleris sibi conscia virgo.
Noctis erat medium; curasque et corpora somnus
Solverat: at virgo Cinyreia pervigil igni
Carpitur indomito, furiosaque vota retractat.
Et modo desperat; modo vult tentare: pudetque,
Et cupit; et, quod agat, non invenit: utque securi
Saucia trabs ingens, ubi plaga novissima restat,

Sic libro III, versu 283, *esse Iovis.*

359. *primo, patriisque*) Multi, *primoque patris in vultibus.* — Ita Codex Regius B; at Codex A, *primo, patriisque in vultibus*: quae lectio omnem difficultatem tollit et metro convenit. LEM.

361. *Virginei - timoris*) Parum refert, utrum *timoris* an cum multis MSS. *pudoris* legas: ambae enim illae affectiones animi coniunctae fere esse solent; vid. Plato Euthyphr. pag. 26, edit. Fisch.

364. *similem tibi*) Callide se expedit Myrrha, fere ut vers. 276 Pygmalion.

368. *somnus solvit*, relaxat, *corpora*, membra corporis antea intenta, (vide ad VII, 185), idemque *solvit curas*, facit, ut homines liberentur curis. Passim occurrit, *curis solutus* et *exsolutus*. Vid. Schwarzius ad Plinium Paneg. 79: *solvere* igitur nunc in dilogia positum. Similiter Tibullus III, 3, 21, *mentes hominum curaeque levantur.* — *Igni.* Vulgo (et in nostris Regiis) *igne.* — *Indomito*, ἀδαμάττῳ, ardentissimo. *Indomitus amor* II Trist. 585; *indomitae irae* supra V, 41. — *Retractat*, repetit secum, ut IV, 568.

371. *vult tentare*) Mediceus et alius *vult captare;* nostri Regii *temptare*, quod certe corrupte pro *tentare* fluxit: sic in Quintiliano Inst. Orat. IV, 1, 58, nostrae editionis tom. II, pag. 41, Codex Turicensis habet *temptari*, pro *tentari* quod dat editio Campani; vulgo *temperari* legitur. LEM. — *Et quod agat, non invenit*, pro *quid agat*, ex Iuniano dedit Heinsius. — Codex Regius B habet *quid agat;* Codex A vero habet compendium, quo in MSS. *quod* et *quid* significantur; unde hoc loco incerta sit lectio; attamen *quod* recipi debet, quum iam Art. Amat. II 707, scriptum fuerit *Invenient digiti, quod agant.* LEM.

373. *Saucia trabs ingens*) Similitudinem expressam esse e Virgilio

Quo cadat, in dubio est, omnique a parte timetur;
Sic animus vario labefactus vulnere nutat
Huc levis, atque illuc; momentaque sumit utroque.
Nec modus aut requies, nisi mors, reperitur amoris:
Mors placet: erigitur, laqueoque innectere fauces
Destinat: et, zona summo de poste revincta;
« Care vale Cinyra, causam te intellige mortis. »
Dixit: et aptabat pallenti vincula collo.
Murmura verborum fidas nutricis ad aures

Aeneid. II, 626, putat Burmannus. Cf. supra VIII, 472, ubi fluctuatio animi alia, eademque suavissima imagine illustratur: *trabs*, arbor; Statius VI, 91, *iliceae trabes*, ilicea. — *Timetur*. Vnus Moreti *minatur*, quod valde placet Burmanno. — Regii nostri *timetur*. — *Vario vulnere*, vario affectu et motu. Bene autem motus illos vocat vulnera, quia in similitudine trabs *sauciatur plagis*. Etiam *labefactus* sic bene translatum ad animum. — *Levis*, parum sibi constans, *nutat huc atque illuc*, mox furori suo indulget, mox sanae rationi obtemperare vult: *Quum in dubio est animus, parvo momento huc illuc impellitur.* — *Momenta — utroque*. Quatuor *utrimque*. — Regii nostri *utroque*. — *Momentaque sumit utroque*. Nunc in hanc partem inclinat, nunc in illam, librae instar ancipitis, unde ducta metaphora Tibulli IV, 1, 41: *Iusta pari premitur veluti cum pondere libra* etc. *Sumere momenta* fere ut Florus IV, 12, 54, *sumere impetus*. Supra VII, 79; *adsumere alimenta a ventis*.

377. *modus* vel finis, ut Horat. I, Od. 6, 7, *sit modus lasso maris*, vel moderatio; Seneca Controv. 20, *Facilius in amore finem impetres, quam modum*. Apud Terent. Eun. I, 1, 12, Parmeno negat, amorem admittere *modum*. — *Amoris*. Heinsius malebat *amori*. — Heinsio cum Burmanno plane adsentirer, si codicum auctoritas adesset aliqua. Lem.

378. *Mors placet*) Mors remedium amoris ultimum, ut habet epigramma incerti auctoris, lib. I Anthologiae, cap. 27: Ἔρωτα παύει λιμός· εἰ δὲ μὴ χρόνος. Ἐὰν δὲ μηδὲ ταῦτα τὴν φλόγα σβέσῃ, Θεραπεία σοι το λοιπὸν ἠρτήσθω βρόχος. Quod Suidas, ut et Laertius, Crateti tribuit. Lem. — *Destinat*, constituit, ut saepissime apud Plinium in Epistolis.

380. *causam te intellige*) Quum Myrrha causam mortis nemini fassa esset, pater, filia exstincta, illam causam intelligere non poterat. Praestat igitur haud dubie unius Medicei et Arundeliani lectio, *causam te intellige mortis:* scito te esse causam mortis; et anteponenda est vulgatae (quam male habent Regii nostri) *causamque intellige;* illam igitur recepi. — *Dixit: et aptabat*. Heinsius coniicit *Dixit: ut aptabat*. — Nostri Regii *et aptabat*. — *Pallenti*, mortis cogitatione.

382. *Murmura verborum* etc.) Haec et sequentia confer cum Virgilio Cir. 233 sqq. — *Fides*, virtus prima nutricum. — *Nutricem* hanc Antonin. Liberalis 24, Hippolyten vocat. Lem.

Pervenisse ferunt, limen servantis alumnae.
Surgit anus, reseratque fores; mortisque paratae
Instrumenta videns, spatio conclamat eodem,
Seque ferit, scinditque sinus, ereptaque collo
Vincula dilaniat: tum denique flere vacavit;
Tum dare complexus, laqueique requirere causam.
Muta silet virgo, terramque immota tuetur;
Et deprensa dolet tardae conamina mortis.
Instat anus; canosque suos, et inania nudans
Vbera, per cunas alimentaque prima precatur,
Vt sibi committat, quidquid dolet: illa rogantem

— *Alumnae.* Heinsius coniicit *alumnum*, atque etiam mox vers. 415, *pedes alumnos.* – Regii nostri in utroque loco servant *alumnae.* — *Limen servantis alumnae*, custodiae causa cubantis iuxta cubiculum alumnae: *servare* passim pro observare, custodire.

384. *mortisque paratae*) Mediceus et quatuor alii *parantem.* — Regii nostri *paratae.* — *Mortis paratae*, quam ipsa sibi parabat, aut ad quam instrumenta paraverat: *parare mortem*, ut *parare vim*, *fugam* etc. — *Instrumenta.* Zonam laquei vice *de poste revinctam.* Lem. — Quum cunctationi locus non esset, omnia facit *spatio eodem.* Et ut multitudo rerum simul peractarum facilius sentiatur, ter repetitur *que.* — *Dilaniat*, rumpit. — *Tum denique*, quum opem tulisset, seque a summa animi perturbatione collegisset. — *Flere vacavit.* Codex noster Regius B sic habet in texto; at in margine scriptum est *paravit*, quod sane e glossa. Ciofanus laudat *vetavit*, quod referatur ad nutricem; Heinsius hoc sicut et *paravit* reiicit, et *vacavit* defendit exemplis, inter quae affert locum Nostri, lib. VI, 585, *nec flere vacat, sed fasque nefasque Confusura ruit.* Lem. — *Non vacat flere*, adhibetur tum, quum res non lacrymas poscit, sed actionem, fortitudinem, auxilium etc. IV, 694. — *Laquei*, scilicet collo iniecti.

389. *Muta silet* dictum ut *muta silentia*, vs. 53, et IV, 433, ubi vide notam. — *Tuetur*, intuetur. — *Tardae* referri proprie debuisset ad *conamina.*

391. *canosque suos*, etc.) Olim alumnae nudaverat plena lactis ubera, nunc *inania*. Solemnis autem haec nutricum et matrum obtestatio; vide Homerum Il. X, 80 sqq.; Senecam Hipp. 246, et Herc. Oet. 925. — Scheppero non placet τὸ *cunas*, corrigit ergo, et repetit *canos.* — Regii nostri habent *cunas*; nec erat cur haec lectio sollicitaretur. Lem.

393. *rogantem aversata*) Multi *roganti adversata.* — Nostri Regii *rogantem aversata*, quod Gierig interpretatur: «Nil respondens roganti, quod signum est contemtus et aversationis». Haec interpretatio mihi nimis severa videtur; nulla est causa cur Myrrha nutricem suam contemnat atque detestetur; non alius nempe

Aversata gemit: certa est exquirere nutrix:
Nec solam spondere fidem: « Dic, inquit, opemque
Me sine ferre tibi; non est mea pigra senectus.
Seu furor est; habeo quae carmine sanet, et herbis:
Sive aliquis nocuit; magico lustrabere ritu:
Sive est ira Deum; sacris placabilis ira.
Quid rear utilius? certe fortuna domusque
Sospes, et in cursu est: vivunt genetrixque paterque.»
Myrrha, patre audito, suspiria duxit ab imo
Pectore: nec nutrix etiamnum concipit ullum

sensus verbis Gierig dandus est; et aliter intelligendum est *aversata*, quod hoc loco est simpliciter avertens vultum a nutrice, prae metu aut verecundia. Sic apud Livium, lib. III, *sed alii aversantur preces, aut verecundia, aut metu:* hic locus nostro plane est similis; ex quo forsan aliqui, Mediceus scilicet, et Argent. et Thysii, pro *rogantem* invexerunt *precantem*. Etiam Quintilianus VIII, 3, *ego certe mihi cernere videor eorum qui aderant tacitam aversationem ac timidam verecundiam*. Ex quibus nullum de sensu illius verbi superesse dubium puto. Lem. — *Certa est*, ut IX, 43, *certi non cedere*.

395. *Nec solam* etc.) Nota in sequentibus operam et sedulitatem nutricis, qua rem exquirit. Post *spondere fidem* debebat sequi, sed opem etiam ferre. Verum mutavit orationem et nutricem ipsam loquentem induxit. Sqq. de furore, quem philtra excitant, accipienda. Noster Art. Amat. II, 106, *Philtra nocent animis, vimque furoris habent*. Cf. Iuvenalis Sat. V, 609 sqq. Talis furor sanari etiam solebat *magico ritu* seu magicis artibus, quas commemorat Plin. XXXII, 10. In iis *herbae* potissimum et *carmina*, quibus etiam *nocebatur*. Propertius III, 4, 25, *Non me moribus, sed herbis improba vicit*; et VIII, 23, *Quid queror, heu, misero carmen nocuisse? quid herbas?* — *Habeo* magam, *quae* etc. — *Lustrabere ritu*. Arundelianus et Langermannianus *lustrabere cantu*, quod non displicet Burmanno, qui laudat e Valerio Flacco III, 448, *lustrificus cantus*, et VII, 351, *magicum carmen*, et ibidem 385, *magicus sonus*. — Regii nostri habent *ritu*. — *Lustratio* fiebat etiam ad depellenda mala, ut morbos etc. Tibullus I, 5, 11. — *Placabilis ira*. Sic Florentinus S. Marci, unde hanc lectionem Heinsius recepit. Vulgo (et in nostris Reg.) *placabimus iram*.

400. *rear*, coniiciam. — *Certe fortuna domusque* etc. Calamitates tibi tuaeque domo nullae sunt. — *Sospes et in cursu*. Olim edebatur *sospes ab incursu est*; sed Heinsius e Berneggeriano, Spirensi et Florentino S. Marci, a manu secunda, recepit *et in cursu est*. — Codex Regius A, *sospes ab incursu est*; codex B, *et in cursu est*. — *In cursu est*, prospere tibi tuisque omnia cedunt. Passim apud Nostrum *dolor*, *furor*, *spes* etc. dicuntur *in cursu esse*: vid. Heinsium. — Alibi *concipere nefas* est vel excogitare nefas, vel excogitatum committere. Sic

Mente nefas; aliquemque tamen praesentit amorem;
Propositique tenax, quodcumque sit, orat, ut ipsi
Indicet, et gremio lacrymantem tollit anili.
Atque ita complectens infirmis membra lacertis;
» Sensimus, inquit; amas: et in hoc mea, pone timorem,
Sedulitas erit apta tibi; nec sentiet unquam
Hoc pater. » Exsiluit gremio furibunda, torumque
Ore premens: « Discede, precor, miseroque pudori
Parce, ait: instanti, discede, aut desine, dixit,
Quaerere, quid doleam: scelus est, quod scire laboras.»
Horret anus: tremulasque manus annisque metuque
Tendit, et ante pedes supplex procumbit alumnae:
Et modo blanditur; modo, si non conscia fiat,
Terret, et indicium laquei, coeptaeque minatur
Mortis: et officium commisso spondet amori.
Extulit illa caput, lacrymisque implevit obortis
Pectora nutricis; conataque saepe fateri,
Saepe tenet vocem; pudibundaque vestibus ora
Texit: et, « O, dixit, felicem coniuge matrem! »
Hactenus; et gemuit: gelidos nutricis in artus,
Ossaque, sensit enim, penetrat tremor; albaque toto

Cicer. Cat. II, 4, *concipere scelus*; Tusc. I, 30, *concipere fraudes*; Horat. II, Od. 13, *quidquid concipitur nefas*. Sed hoc loco *concipere mente* nil aliud nisi, suspicari.

407. *complectens — membra*) Pro *membra* unus Mediceus *nata*, quod venustum videbatur Heinsio, quia *natae* alumnae vocabantur a nutricibus, et hae vicissim matres ab alumnis: recepit vero *colla* secundo Palatino. — Regii nostri habent *membra*; *colla* quod servaverat Burmannus ferri posset certe, sed *nata*, etsi venustum, non facile intelligeretur. LEM.

410. *Exsiluit* vetustiores MSS. exhibent, *exsiliit* recentiores. — Attamen codex noster A, qui videtur prior aetate, habet *exiliit*, et codex B posterior, *exiluit*. — Et gestibus et verbis praeclare expressit furorem.

417. *indicium laquei*) Hoc est, minatur se indicaturam patri, quod se suspendere laqueo Myrrha voluerit. LEM. — *Et officium*. Nonnulli *at officium*. — Regii nostri *et*.

422. *O, dixit* etc.) Laudat haec verba, et inter emphases, quum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur, refert Quintilianus Inst. Or. IX, 2, 64. Nempe rerum turpium confessionem ambiguis verbis et obscuris edere solent homines.

424. *sensit*, intellexit vim illorum

Vertice canities rigidis stetit hirta capillis:
Multaque, ut excuteret diros, si posset, amores
Addidit: at virgo scit se non falsa moneri:
Certa mori tamen est, si non potiatur amato.
« Vive, ait haec; potiere tuo; » Non ausa, parente,
Dicere, conticuit; promissaque numine firmat.
Festa piae Cereris celebrabant annua matres
Illa, quibus nivea velatae corpora veste
Primitias frugum dant, spicea serta, suarum;
Perque novem noctes Venerem, tactusque viriles
In vetitis numerant: turba Cenchreis in illa

verborum. Nimis cumulatis verbis exornavit illud, steterunt comae. — *Canities – capillis*, id est, cani capilli steterunt rigidi et hirti. — *Diros*. Vid. ad vs. 300.

428. *Si non potiatur amato*) Vulgo *potiatur amore*. *Amato* fragmentum Caesenas, primus Gronovii, et duodecim alii. — Regii nostri, *amore*.

430. *promissa numine firmat* breviter et satis eleganter mihi dictum videtur, pro per numen iurans. Burmannus vero prioris Gronovii MS. lectionem praefert: *Dicere, iurato promissaque numine firmat*. Causa hoc praeferendi fuit haec, quia *iurare numen* pro, *iurare per numen* recte dicitur; vide Drakenh. ad Silium VIII, 105.

431. *Festa piae Cereris*) In honorem Cereris Θεσμοφόρου, s. legiferae, *annua* sacra a multis Graeciae civitatibus, maxima autem religione ab Atheniensibus, celebrabantur, Thesmophoria inde dicta. Eaque sacra sine dubio et hoc loco intelligenda sunt. Agebantur enim non nisi a feminis ingenuis inde a die 14 mensis Pyanepsionis (qui erat mensium autumnalium primus) per quinque dies. Mulieres illae velatae erant *vestibus niveis*, in signum intemeratae sanctitatis, et quum per quinque illas noctes, tum per quatuor proxime praecedentes, et a *Venere* abstinere, et summae modestiae operam dare debebant. Hinc *piae matres*; *piae* enim, quae Deorum sacra rite colunt: vide Meursii Graec. feriatam in Θεσμοφόρια. Burmannus tamen putat, in animo habuisse poëtam festum Cereri sacrum, quod in Oriente celebratum sit (at istius festi nulla exstat memoria); nam in Thesmophoriis tres modo noctes pure se habuisse matronas (quod est falsum; vid. *Potteri* Archaeol. Graec. tom. I, pag. 883, ed. Ramb.) neque se de primitiis oblatis quidquam reperisse. Negari sane non potest, primitias non tam in Thesmophoriis, quam in Θαλυσίοις potius, oblatas Cereri et Baccho, sed Noster non semel confudit diversa. — *Velatae corpora veste*. Burmannus mallet cum Genevensi *velatae tempora vitta*. — Regii nostri vulgatam habent. — *Tactusque viriles*, concubitus cum maritis: vulgo *tactusque virorum*. — Regii nostri *tactusque viriles*; elegantior lectio. Lem.

435. *Cenchreis* vel *Cencreis* habent Regius noster B, Florentinus Sancti

Regis abest coniux, arcanaque sacra frequentat.
Ergo legitima vacuus dum coniuge lectus,
Nacta gravem vino Cinyram male sedula nutrix,
Nomine mentito, veros exponit amores,
Et faciem laudat: quaesitis virginis annis,
Par, ait, est Myrrhae: quam postquam adducere iussa est:
Vtque domum rediit; « Gaude mea, dixit, alumna;
Vicimus. » Infelix non toto pectore sentit
Laetitiam virgo; praesagaque pectora moerent.
Sed tamen et gaudet: tanta est discordia mentis!
Tempus erat, quo cuncta silent, interque Triones
Flexerat obliquo plaustrum temone Bootes.

Marci, Berneggerianus, Neapolitanus, Cantabrig. Oxoniensis primus, et secundus Palatinus, aliique complures; recte. Regius B habet *Cinereis*, pro vulgato *Cinyreis*. Auctor Argument. Myrrham Cinyrae et *Cenchreidis* filiam dicit; Higynus fab. 68, Smyrna Cinyrae Assyriorum regis et *Cenchreidis* filia. Lem. — *Abest.* Vulgo (et in nostro Regio B) *adest*. — Regius A, *abit*, quod non male, si in versu praecedenti scriberetur *turbam Cenchreis in illam*; quod ferunt sec. Pal. et Oxon. Lem.

437. *vacuus lectus*, quum alter coniugum sacrorum causa seorsim secubat, est etiam Amor. III, 10, 2, et Epiced. Tibul. vs. 33. *Viduum cubile* Amor. II, 10, 17. *Desertus lectus* Heroid. I, 7. Et qui solos cubat, *viduas exigit noctes* ibid. XIX, 69. — *Nacta gravem.* Apud Hyginum fab. 164, Myrrha ipsa patrem inebriat. — *Nomine mentito.* Basileensis *nomine mutato*.

441. *adducere*) Lenones et lenae alibi et proprie meretrices stupri causa dicuntur ad aliquem *deducere*, (Cic. Ver. III, 34), et *perducere*, Ver. V, 12. Hinc Ver. I, 12, *perductores* sunt lenones; vid. Graevium ad Sueton. Caes. 49, et Ernesti Clav. Cic. s. his vocibus.

443. *Vicimus*, formula exsultantis propter spem certam. — *Toto pectore* vulgo, quod sprevit Heinsius, quia in versu sequenti *pectora* legitur; mallet ex Oxon. quarto Mediceo, et quatuor aliis, *corpore*. — Regius noster A, *pectore – pectora*; et B, *pectore – corpora*, et in margine *pectora*. Melior forsan lectio quam probat Heinsius. Lem.

445. *Sed tamen et gaudet*) Secundus Mediceus *gaudent*; Vnus *flet tamen et gaudet*; Heinsius coniicit *Flens tamen, et gaudet: tanta est discordia menti.* — Regii nostri habent receptam. — *Triones.* Florentinus S. Marci *Trionem*; vid. ad I, 64. — Regii nostri ambo *Triones*. — *Plaustrum – Bootes.* — *De Boote* eiusque *plaustro* vid. ad II, 176. Is ubi media nocte culmen coeli attigit, et inde vergere incipit, *flectit plaustrum*, quod tunc *obliquum temonem* habet; Lucanus II, 237, *Parrhasis obliquos Helice quum verteret axes*; infra XI, 257, *inclinato*

Ad facinus venit illa suum: fugit aurea coelo
Luna; tegunt nigrae latitantia sidera nubes;
Nox caret igne suo: primos tegis, Icare, vultus;
Erigoneque pio sacrata parentis amore.
Ter pedis offensi signo est revocata: ter omen
Funereus bubo letali carmine fecit.
It tamen; et tenebrae minuunt, noxque atra pudorem;
Nutricisque manum laeva tenet; altera motu

temone: contra equi solis surgunt *elato temone* apud Claudianum, Olybr. Cons. 4. Iam antiquissimi poëtae a siderum septemtrionalium culminatione mediam noctem designarunt; vide Heynii Excursum II ad Aen. II; et Broukh. ad Propertium I, eleg. 16, 23.

448. *Ad facinus venit*) Egregie haec finxit rei turpitudinis declarandae causa. Luna et sidera se abscondebant, ne offenderentur adspectu tam nefarii facinoris, et ut res tam atrox in densissimis tenebris perpetraretur. — *Fugit coelo*, tegitur nubibus, ut non cernatur, ut fugisse videatur; Virgilius Georg. I, 441, *sol conditus in nubem medio refugit orbe.* — *Suo*, nocti proprio et usitato. Sic Virgil. Georg. IV, 190, de apibus, *sopor suus.* — *Primos tegit, Icare, vultus.* Vulgo *primus.* — Regii nostri *primos.* — Commode *Icarum* prae pudore se abscondentem inducit, cuius filia *Erigone* pia satis in patrem fuerat. Nempe *Icaro* (quem alii Icarium appellant; vid. Munker. ad Hyginum fab. 130) a pastoribus Atticis, quos ebrios fecerat, interfecto, Erigone adeo doluit patris mortem, ut super corpus eius in arbore suspendio vitam finiret. Deorum voluntate ambo inter sidera relati sunt. Erigone signum Virginis, Icarus Bootes in sideribus est dictus. Hygin. dicto loco, et P. A. II, 4: et ab eodem fab. 254, Erigone inter mulieres piissimas refertur: confer. Tibullus IV, 1, 9 sqq. — *Sacrata*, inter sidera relata; vid. ad IX, 88. — *Pio amore*, propter pium amorem.

451. *Ter pedis offensi* etc.) Neque infaustis ominibus, iisque ter repetitis, a conatu suo deterreri potuit. *Offensio pedis in limine* maxime sinistrum *signum*, id est, omen, apud Veteres; videatur Tibul. I, 3, 19, et Noster I Trist. 3, 55; Amor. I, 12, 4. Tertium demum omen priora firmabat; Heroid. IV, 7 sqq. Hinc etiam superstitiosi ter sortilegorum sortes tollere solebant; Tibullus I, 3, 11. — De *bubone* vid. ad V, 543. — *Carmen letale*, cantus lugubris malum exitum praesagiens. — Pro *fecit* Thuani codex habet *dixit.* — Regii nostri *fecit: facere* de ominibus et sacris verbum proprium. Lem.

454. *et tenebrae minuunt*) Heinsius coniicit *ut tenebrae* etc. Menardi codex *et tenebris minuit nox atra pudorem.* — Regii nostri nihil mutant, nisi quod τὸ *que* post *nox* vacat in codice B. — *Minuunt pudorem*, quia non verendum erat, ut animadverterentur a quopiam.

455. *Nutricisque manum* etc.) Hic locus ingeniose scriptus, ita ut vir-

Caecum iter explorat: thalami iam limina tangit;
Iamque fores aperit; iam ducitur intus: at illi
Poplite succiduo genua intremuere; fugitque
Et color, et sanguis, animusque relinquit euntem.
Quoque suo propior sceleri, magis horret, et ausi
Poenitet, et vellet non cognita posse reverti.
Cunctantem longaeva manu deducit; et alto
Admotam lecto quum traderet, « Accipe, dixit;
Ista tua est, Cinyra: » devotaque corpora iunxit.
Accipit obscoeno genitor sua viscera lecto;
Virgineosque metus levat, hortaturque timentem.
Forsitan aetatis quoque nomine, Filia, dicat;
Dicat et illa, Pater, sceleri ne nomina desint.
Plena patris thalamis excedit; et impia diro

ginem palpantem in tenebris et cum tremore accedentem ad patris lectum veluti oculis cernamus. — *Motu caecum iter explorat*, Novem *tactu*: egregie *motu* dextrae *caecum iter explorat*. *Caecum iter*, via, qua incedebat in tenebris, quam eernere adeo nequibat. Hanc *motu* dextrae *explorat*, palpat manu, an obstet aliquid, quo offendatur. Expressit autem Tibul. II, 1, 76 sqq.: *Ad iuvenem tenebris sola puella venit, Et pedibus praetentat iter, suspensa timore, Explorat caecas cui manus ante vias.* Virgilius Mor. 6, *Sollicitaque manu tenebras explorat;* confer et Cirin 209 seqq. Mox singulas eius actiones recenset, *limina tangit* etc. — Iis, quibus animus linquitur, aut qui tremunt, suavi imagine tribuitur *poples succiduus*, id est, labans: *poples deiectus*, id est, deficiens XIII, 477. — *Genua intremuere*. Fragm. Caesen. *genua tremuere*. — Regii nostri habent *intremuere*. Nulla auctoritas defendit aliam lectionem. Lem. — *Relinquit*. Regii nostri *reliquit*: male, propter *fugit*. Lem.

462. *Cunctantem longaeva manu*) Nutrix, quoniam videbat, si virgo frustra esset reversa, mox rediturum furorem, ipsa cunctantem deducit. — *Altus* erat lectus magnificentiae causa. — *Iunxit*, fecit ut iungerentur.

465. *obscoenus*, in quo res obscoena agitur. — *Viscera*. Tibullus I, 6, 66, *nata sanguis est tuus*.

467. *Filia dicat: dicat et illa*) Haec pro *dixit* in utroque loco Heinsius recte praetulit ex castigatioribus; Regius noster B habet *dixit* in margine, quod certe est pro glossa. Lem. — *Sceleri ne nomina desint*, ut ipsi nominibus utantur, quibus scelus indicetur. — *Plena patris*, plena seminis paterni. — Plautus Amphytr. *Sed quum te gravidam, et pulchre plenam adspicio, gaudeo.* Noster XI, 265, *ingentique implet Achille*. Lem. — *Thalamis*; tertius Bononiensis *thalamos*; et pro *excedit*, octo *discedit*. — Regii nostri *thalamis excedit*. — *Crimina*. Regius et Iunian. *semina* repetunt;

Semina fert utero; conceptaque crimina portat.
Postera nox facinus geminat; nec finis in illa est.
Quum tandem Cinyras, avidus cognoscere amantem
Post tot concubitus, illato lumine vidit
Et scelus et natam; verbisque dolore retentis,
Pendenti nitidum vagina deripit ensem.
Myrrha fugit, tenebris et caecae munere noctis
Intercepta neci; latosque vagata per agros,
Palmiferos Arabas, Panchaeaque rura relinquit,
Perque novem erravit redeuntis cornua lunae;
Quum tandem terra requievit fessa Sabaea;
Vixque uteri portabat onus: tum nescia voti,
Atque inter mortisque metus, et taedia vitae,
Est tales exorsa preces: « O, si qua patetis

Burmannus coniicit *Crimina fert utero, conceptaque semina portat.* — Regius noster A habet quoque *conceptaque semina portat*; si in loco posteriori *semina* relinquatur, non ingrata est Burmanni coniectura; sed lectio recepta magis poëtica videtur, quare nihil mutandum arbitror. Lem. — *Concepta crimina*, foetum per crimen conceptum; III, 268, *manifesta crimina pleno fert utero.*

473. *illato lumine*) Quatuor *allato lumine*: sed *inferre lumen* phrasin propriam esse probat Burmannus. — Regii nostri dant *illato*. — *Vagina deripit ensem.* Tres *liberat ensem*; ut VI, 551; et Fast. II, 793. — Codex Regius A, *diripit*; codex B, *deripit*.

476. *munere*, beneficio, ope. — *Intercepta* melius quam erepta; vide ad VIII, 291. — Regii nostri habent *Intercepta neci est*; iampridem monuimus recentiores omittere saepius τὸ *est*, et quidem sine necessitate, ac trunco sensu, sive quod eis videatur inutile, sive potius quod primi editores illud in codicibus non legerint, quum sit fere semper summalim indicatum variis compendiorum lineolis. Lem. — *Palmiferos Arabas.* Apud quos multae palmae nascuntur. Lem. — *Panchaea* etc. Si, relicta Panchaea, novem menses erravit, et tandem inter *Sabaeos* requievit, quo modo supra vers. 309, Panchaea dici potuit hanc arborem protulisse? Nonnulli Veterum *Panchaeam* faciebant *Sabaeae* (hodie *Yemen*) partem. Ita dicendum esset, Myrrham post longos errores rediisse in patriam. Glareanus ad superiorem locum monet, in fabulis, tot diversis modis proditis, frustra exactam temporis et locorum rationem quaeri. Petitus illum locum mutatum volebat; vide ibi Varr. lect.

479. *redeuntis lunae*) Septem *radiantis lunae*; *redire* passim de sole, luna, sideribus, anno, die; vid. Heinsium et Burmannum. — Nostri Regii *redeuntis*: male *radiantis*, nam luna mutuatur *radios* a sole. Lem.

481. *nescia voti*, nesciens, quid

Numina confessis, merui, nec triste recuso
Supplicium: sed, ne violem vivosque superstes,
Mortuaque exstinctos, ambobus pellite regnis:
Mutataeque mihi vitamque necemque negate.»
Numen confessis aliquod patet: ultima certe
Vota suos habuere Deos; nam crura loquentis
Terra supervenit; ruptosque obliqua per ungues
Porrigitur radix, longi firmamina trunci:
Ossaque robur agunt; mediaque manente medulla,
Sanguis it in succos, in magnos brachia ramos,
In parvos digiti: duratur cortice pellis.
Iamque gravem crescens uterum perstrinxerat arbor,
Pectoraque obruerat, collumque operire parabat.

optet. — *Patere* eleganter dicuntur qui alios facile exaudiunt, metaphora petita a locis, ad quae facilis est accessus.

486. *ambobus regnis*, vivorum scil. et mortuorum, nec vivere me sinite, nec mori: etiam apud Anton. Liber. εὔχεται μήτε παρὰ ζῶσι, μήτ' ἐν νεκροῖς φανῆναι — *Mutataeque mihi* etc. Hic versus abest in Mediceo. — Sublato hoc versu, sensus haeret, nec bene intelliguntur quae praecedunt, *ambobus pellite regnis*; recte igitur eum habent nostri Regii. Lem.

489. *suos*, propitios, *habuere Deos*, exaudita sunt a Diis; sic et IV, 373, pro quo IV, 164, *Vota tetigere Deos:* Tibul. III, 3, 28, *non meus Deus* est inimicus, iratus: Virgilius Aen. II, 396, *haud numine nostro*, nobis non propitio: Cic. Quint. 7, *Alphenus utebatur populo suo*, sibi propitio; Ernesti Clav. Cic. putat e ludis gladiatoriis hoc sumtum. — *Crura loquentis* Quinque, *plura loquenti:* Leidensis *non plura loquentis*, quod probat Burmannus, si *loquenti* legatur; ita enim *plura loqui* Nostrum dixisse, ut I, 525 et 658 et alibi. — Regii nostri *crura loquentis*. — *Crura terra supervenit*, terra repente retinuit et alligavit pedes. Conf. cum seqq. similes puellarum in arbores mutationes, I. 548-52; II, 347-65; IX, 351-93; unde intelliges, etiam in simillimis rebus suaviter variare foecundum Ovidii ingenium. — *Firmamina*, qua continentur trunci, ut loquitur Cic. Nat. Deor. II, 47: *firmamen*, pro firmamentum, fulcrum, quia Noster amat nomina in *amen* desinentia. — *Obliqua*, *porrigitur*, *longi*, pingunt.

492. *robur agunt*, in lignum robustum, durum mutantur.

494. *duratur cortice*) Prior Gronovii *curvatur*. Si voci sua constaret auctoritas, Heinsius legeret *rugatur*, ut passim *rugosus cortex*. — Regii nostri *duratur*. — *Duratur cortice*, in durum corticem mutatur.

495. *perstrinxerat*) Vulgo (et nostris Regiis) *praecinxerat;* alii *praestrinxerat*, aut *constrinxerat*. — *Pectoraque obruerat*. Heinsius suadet *pectoraque obsuerat*, id est, occluserat, operuerat; *obruit* enim *cortice* paulo

Non tulit illa moram; venientique obvia ligno
Subsedit, mersitque suos in cortice vultus.
Quae, quamquam amisit veteres cum corpore sensus,
Flet tamen, et tepidae manant ex arbore guttae.
Est honor et lacrymis; stillataque cortice Myrrha
Nomen herile tenet, nulloque tacebitur aevo.

VIII. At male conceptus sub robore creverat infans,
Quaerebatque viam, qua se, genetrice relicta,
Exsereret: media gravidus tumet arbore venter:

durius dictum indicat: de quo videatur ipse ad Fast. II, 578. Burmannus dubitat an *obsuere* hoc sensu Ovidius scribere potuerit; si quid mutandum, mallet *induerat*. — Regii nostri *obruerat*. Hoc verbum non debebat tentari; *obruere*, tegere, condere, sepelire.

497. *veniens lignum*, eleganter; et ingeniose *obvia subsedit*, ut obvia veniret venienti ligno, omnis morae impatiens.

499. *cum corpore*) Duo *de corpore*; quatuor, in *corpore*. — Nostri Regii *cum corpore*. — *Flet tamen* etc. Etiam Lucretius I, 350, *flere* de succis destillantibus dixit, *uberibus flent omnia guttis*. — *Myrrha* frutex in multis Arabiae locis nascitur, ex quo inciso guttae manant, quae in odoratissimis et pretiosissimis unguentis habentur; Plin. XII, 15; Dioscor. I, 64 et 69. Noster Art. Amat. I, 287: *Illius et lacrymis, quas arbore fundit odora, Vnguimur; et dominae nomina gutta tenet*. — *Nullique tacebitur aevo* ex uno Strozzae dedit Heinsius pro *nulloque* etc. — Regii nostri *nulloque*, sed multo elegantior lectio Heinsiana. Lem. — Hanc fabulam ita interpretatur Fulgentius, Mythol. III, 8: *Myrrha genus est arboris, de qua succus ipse exsudat: haec patrem amasse dicitur. Istae enim arbores in India sunt, quae Solis caloribus crementantur* (Munkerus legit, *crenantur*, id est inciduntur; *crena* enim, χρήνη, incisura): *Et quia patrem omnium rerum Solem esse dicebant, cuius opitulatu cuncta germinum adolescit maturitas, ideo et patrem amasse dicitur: dumque grandioris iam fuerit roboris, Solis ardoribus crepans, rhagades (fissuras) efficit, per quas succum desudat, quod myrrha dicitur: et redolentibus lacrymosa guttulis, fletus suaves scissuris hiantibus iaculatur. Vnde et Adonem genuisse fertur.*

503–739. *Adonis*, ex hoc incesto concubitu natus, propter pulchritudinem amatur a Venere, quae eum a saevarum ferarum venatione deterret, in primis exemplo Hippomenis et Atalantae, quorum fata versibus 560–707 copiose narrantur. Adonis quum iis monitis non moveretur, ab apro percussus perit, sed a Venere mutatur in florem purpureum. Apollodorus III, 14, 4; Tzetzes in Lycophr. pag. 133; Hyginus fab. 248–271: eumdem mythum Hesiodus et Panyasis, ab Apollodoro laudati, retulerant. Ille Adonin Phoenicis et Alphesiboeae, hic Thiantis, Assyriorum regis, filium fecerat. — *Male*, nefario concubitu. Sed partus prodigiosus. Sed et Apol-

Tendit onus matrem; nec habent sua verba dolores;
Nec Lucina potest parientis voce vocari.
Nitenti tamen est similis, curvataque crebros
Dat gemitus arbor, lacrymisque cadentibus humet.
Constitit ad ramos mitis Lucina dolentes,
Admovitque manus, et verba puerpera dixit.
Arbor agit rimas, et fissa cortice vivum
Reddit onus, vagitque puer; quem mollibus herbis
Naides impositum lacrymis unxere parentis:
Laudaret faciem livor quoque; qualia namque
Corpora nudorum tabula pinguntur Amorum,

lodorus *δεκαμηνιαίῳ δὲ ὕστερον χρόνῳ, τοῦ δένδρου ῥαγέντος, γεννηθῆναι τὸν λεγόμενον Ἄδωνιν.* — *Exsereret.* Hic mire variant MSS.; unus *eximeret*, alter *exiret*, unus *exueret*, denique *extraheret* alius — Regii nostri in *exereret* consentiunt, quod verbum est proprium, aliae lectiones glossae videntur. Lem. — Vividis coloribus mulier parturiens describitur. *Tendit*, extendit; Amor. II, 13, 20, *latens corpora tendit onus;* alia loca collegit Burmannus. — *Tendit onus matrem.* Neapolitanus, Strozzae, Basileensis, *Tendit onus ventrem:* in eodem versu Arundelian. habet *labores.* — Regii nostri *Tendit onus ventrem – dolores.* — Arbor illa nec *ventrem*, nec *dolores* habere poterat, quia vs. 499, cum corpore sensus amisisse dicitur. Rectius lacrymantem fingere potuit propter vers. 500. — *Parientis voce vocari.* Duo *parientis ab ore;* unus *more vocari;* quidam *voce rogari*, ut vs. 3; quem locum vide. — Regii nostri *voce vocari.*

508. *crebros dat gemitus*) Florentinus S. Marci *spissos dat gemitus*, pro diversa lectione; quod exemplis ab hoc loco alienis illustrare vult Heinsius. — Regii nostri *crebros;* et in eodem versu legunt *Nitenti similis tamen est.*

510. *Constitit – Lucina* etc. Apud Hyginum fab. 164, et Fulgentium III, 8, pater gladio ferit arborem, et sic prodit Adonis. Apud Antoninum mater abortum facit, et Thias pater se interficit. — *Mitis*, quia sua sponte, non vocata, adest laboranti: alibi *lenis* Lucina. — *Ad ramos*, ad arborem. — *Ad ramos – dolentes.* Multi *dolentis* quod ad Myrrham referretur. — Codex Regius B, *dolentes;* in Codice A scriptura est vetustate deleta. — *Puerpera*, quae adiuvant puerperium: contra IX, 301, carminibus partus Alcmenae retinebatur.

512. *fissa cortice*) Plerique *fisso;* sed vid. Heinsium ad IV, 375. — Codex Regius A, *fisso;* codex B, *fissa* cum o superscripto.

515. *Laudaret* etc.) De hoc proverbio vid. ad VI, 129: cf. III ex Pont. I, 82, *Nec te si cupiat laedere, livor habet.* — *Pinguntur.* Quintus Palatinus *scribuntur;* unus Heinsii *panguntur*. Burmau. praefert, quod Francofurtensis MS. habet, *ponuntur*, cuius glossae *pinguntur* et reliquae varieta-

Talis erat: sed, ne faciat discrimina cultus,
Aut huic adde leves, aut illis deme pharetras.
Labitur occulte, fallitque volatilis aetas;
Et nihil est annis velocius: ille sorore
Natus, avoque suo, qui conditus arbore nuper,
Nuper erat genitus; modo formosissimus infans;
Iam iuvenis; iam vir; iam se formosior ipso est:
Iam placet et Veneri, matrisque ulciscitur ignes.
Namque pharetratus dum dat puer oscula matri,
Inscius exstanti destrinxit arundine pectus.
Laesa manu natum Dea reppulit, altius actum
Vulnus erat specie, primoque fefellerat ipsam.

tes sint, quia ponere exquisite non modo de statuariis, sed etiam de pictoribus occurrit, ut apud Horatium Od. IV, 8: conf. XII, 398. — Regii nostri bene habent *pinguntur*. Lem. — *Ne faciat.* Vnus Leidensis *ne faciant*. — Regii nostri *faciat*.

519. *labitur occulte* etc.) Infans natus sensim adolevit; sed hoc ornate et verbis exquisitis expressit. — *Volatilis*, sex *volubilis*. — Regii codices *volatilis*. — Et hoc eleganter; scilicet pueritia quae celeriter transit. — *Fallit*, praeterlabitur, ut non sentiatur: *fallere* de omnibus iis, quae ita fiunt, ut non animadvertantur. Sic *decipere diem* IV Trist. 10, 114, eum ita transigere, ut non sentiantur eius molestiae. Eodem nunc redit *occulte*. Sic et Lucret. I, 314; Horat. I, Od. 12, 45, *Crescit occulto velut arbor aevo Fama Marcelli.* — *Labi* de celeri decursu aetatis. Art. III, 65, *cito pede labitur aetas*; Amor. I, 8, 49, *Labitur occulte, fallitque volubilis aetas, Vt celer admissis labitur amnis aquis*. Cf. VI Fast. 771, *Tempora labuntur, tacitisque senescimus annis*; Tibul. I, 8, 48; *non tardo labitur aetas pede*.

520. *Et nihil est annis velocius*) Velocitatem illam egregie expressit tam cumulatione et repetitione vocum *nuper*, *modo*, *iam*, quam tota orationis forma. Ingeniose, *sorore*, *natus*, *avoque*. Nempe confusione illa nominum usus est, de qua vid. vs. 346. — *Modo* nunc est, paulo post; neque enim solum de tempore vix elapso occurrit. — *Formosior ipso*. Sex *ipse*. — Regii nostri *ipso*. — *Se formosior ipso*, in virili aetate formosior erat, quam in infantia. Etiam ab Hygino fab. 171, refertur inter formosissimos, quos tulit antiquitas. — *Matris ulciscitur ignes*: vid. ad vs. 311; Hygin. fab. 58, *qui* (Adonis) *matris poenas a Venere est insecutus*. Lactantius Arg. *quem Venus non minus dilexit, quam puella patrem Cinyram dilexerat, beneficio Cupidinis*.

526. *destrinxit* meliores; vulgo *distrinxit*; Leidensis *perstrinxit*. — *Altius*. Codex Regius A, *autius*: quod mendum forsan a pronuntiatione scriptoris irrepsit; in pluribus enim Galliae provinciis syllaba *al* in *au* corrupte mutata est, unde verbi gratia *Vaugirard*, pro *Valgirard* dictum fuit,

Capta viri forma non iam Cythereia curat
Litora; non alto repetit Paphon aequore cinctam,
Piscosamque Gnidon, gravidamve Amathunta metalli.
Abstinet et coelo: coelo praefertur Adonis:
Hunc tenet; huic comes est; adsuetaque semper in umbra
Indulgere sibi, formamque augere colendo,
Per iuga, per silvas, dumosaque saxa vagatur
Nuda genu, vestem ritu succincta Dianae;

ut mille aliis modis in plerisque provinciis. Porro qui, dictante librario, adsidebant mensae ut scriberent, non mirum est eos pronuntiationem in sua quisque provincia usitatam intrusisse; quod non semel, sed sexcenties codices manuscriptos perlegentibus animadvertendum fuit. Lem.

529. *non iam Cythereia curat Litora*) Dii, ubi potissimum coluntur, habitare dicuntur, et quum aliorsum se transferunt, *spernere* (Horat. I, Od. 30, 2), *non curare*, *relinquere* illa loca. Veneri sacra *Cythera*, una ex Cycladibus. — *Paphos aequore cincta*, quam Πάφον περιῤῥύταν dixit Alcman in H. Stephani Lyric. p. 628. — *Gnidus* urbs Duridis, et *Amathus*, de cuius metallifodinis vid. ad vers. 220. — *Gravidam metalli* pro *gravidam metallis* ex Genevensi recepit Heinsius, quia apud Silium, libro II, *Mellis apes gravidae*. — Codex Regius A, *metallis;* codex B, *metalli*. — Mox suaviter additum, *coelo praefertur Adonis;* Heroid. IV, 36, *Hippolytum videar praepositura Iovi*. *Tenet*, non dimittit a se.

533. *Adsuetaque semper in umbra*) Tres *in herba*; et pro *indulgere sibi*, Thuanus *indul*[illegible] *rosa* pro *rosae*. — Regii nostri *in umbra indulgere sibi*. — Alio etiam studio trahitur. De tali obsequio vid. ad v. 171; adde Heroid, IV, 37 sqq.; Tibull. IV, 3. Olim molli vitae *adsueta* erat, nunc durum venatum amat. Mollium hominum est, *indulgere sibi*, obsequi cupiditati suae, totumque esse in cultu corporis. Quomodo Venus colendo formam augeat, suaviter docet Claudianus Nupt. Honor. 99 sqq. — *Colere*, ornare, ut Art. Amat. III, 225, *dum coleris;* Curtius VIII, 9, 21, *lacertos auro colunt*. — *Augere*, conspiciendam magis, pulchriorem reddere, ut I, 530.

535. *dumosa saxa*) Tres, *clivosaque saxa;* unus *clivosaque rura*. — Regii nostri *dumosaque saxa;* sed codex B in margine addit, *vel clivosa*. — Supra IV, 777, exquisitius, *silvis horrentia saxa fragosis:* conf. Plin. paneg. 81, ubi similiter molestiae venatus describuntur. — *Nudae genu* erant venatrices. Sed e Virgil. Aeneid. I, 319, hoc translatum in h. l. putat Heinsius. Imo verisimilius est Nostrum expressisse illum locum. MSS. tamen hic valde variant, et, quum plures habeant *Fine genu*, *Fune genu*, *Pene genu* (Regius noster B habet *Fine genu*), Heinsius scribendum censet, *Fine genus*, ut *genus* sit secundus casus vel a *genu*, vel ab antiqua forma *genus*, quod utrumque exemplis allatis comprobat. *Fine* autem *genus* sive *genuum* dictum esse, ut apud Avien. in Arat. *fine manus;*

Hortaturque canes; tutaeque animalia praedae,
Aut pronos lepores, aut celsum in cornua cervum,
Aut agitat damas: a fortibus abstinet apris;
Raptoresque lupos, armatosque unguibus ursos
Vitat, et armenti saturatos caede leones.
Te quoque, ut hos timeas, si quid prodesse monendo
Possit, Adoni, monet: « Fortisque fugacibus esto,
Inquit: in audaces non est audacia tuta.
Parce meo, iuvenis, temerarius esse periclo;
Neve feras, quibus arma dedit Natura, lacesse,
Stet mihi ne magno tua gloria: non movet aetas,
Nec facies, nec quae Venerem movere, leones,
Setigerosque sues, oculosque animosque ferarum:

apud Nemesian. Cyneg. *costarum sub fine*; Claudiannm Gigant. 79, *femorum fine* etc. — *Hortatur canes* vide ad III, 242. — *Praeda*, fera capta, ut III, 225, ubi vide notam: *animalia tutae praedae*, quae *tuto*, sine periculo, capiuntur. — *Pronos lepores*. Tres *parvos lepores*. Heinsius malebat *pavidos*. — Regii nostri *pronos*. — *Pronos*, veloces, pernices. Etiam Remed. 201, *pronum leporem*; Horat. Art. Poët. 160, *proni anni*, et IV, Od. 6, 39, *proni menses*, celeriter praeterlabentes. Metaphora petita a pronis rivis, qui rapido cursu feruntur. — *Celsum in cornua* elegantius, quam *celsis cornibus*; Virg. Aeneid. X, 725, *surgens in cornua cervus*. — *A fortibus*. Quidam *aut*, vel *sed*, vel *et fortibus*; Heinsins malebat *at fortibus*, quod probat Burmannus. — Regii codices *a fortibus*.

540. *Raptores lupi* e Virg. Aen. II, 355; et Telesinus apud Velleium II, 27, 2, Romanos vocat *raptores Italicae libertatis lupos*. — *Saturatos caede*. Mediceus et Langerman. *saturos e caede*. — Regii nostri habent *saturatos*. — *Saturatos*, qui saturari solent, saturandos, de quo usu participiorum praeteritorum vid. Brouk. ad Propertium II, 10, 49. *Saturati* enim (ex usitata huius participii notione) leones minus timendi sunt. Hinc Virgil. Aen. X, 274, *Impastus leo*. — *Fortisque* etc. Conf. Propert. II, 15, 21; Plin. dicto loco, *certare cum fugacibus feris cursu, cum audacibus robore*. — *Non est audacia tuta*. Heinsius coniicit *tutum*, ne nimis sit pedester sermo: comparat *Triste lupus stabulis* et *Turpe senex miles*. — Regii codices *audacia tuta*.

545. *Parce esse*, noli esse, ut Virgilius Aen. III, 42, *parce scelerare manus*, et passim. — *Magno*. Gronovianus et tres alii, *ne damno*. — Regii nostri *magno*: et mox pro *movet*, codex B, errore manifesto, *monet*. — *Magno* aut *haud parvo* (Virgil. Aen. X, 494) *stare* dicuntur quae magnum nobis damnum adferunt; VI, 487, *stabunt tibi tua foedera magno*; Heroid. VII, 47, *odia [illegible]stantia magno*.

548. *Venerem* satis venuste et cum vi dictum, pro *me*.

Fulmen habent acres in aduncis dentibus apri;
Impetus est fulvis, et vasta leonibus ira;
Invisumque mihi genus est. » Quae causa, roganti,
Dicam, ait; et veteris monstrum mirabere culpae.
Sed labor insolitus iam me lassavit; et ecce
Opportuna sua blanditur populus umbra;
Datque torum cespes: libet hac requiescere tecum
(Et requievit) humo: » pressitque et gramen, et ipsum;
Inque sinu iuvenis, posita cervice, reclinis
Sic ait; ac mediis interserit oscula verbis:
« Forsitan audieris aliquam certamine cursus

550. *In aduncis dentibus*) Plerique vetustiores *et aduncis*; Heinsius suadet *praeaduncis dentibus*, ut VII, 131, *praeacutae hastae*. — Regii nostri codices *in aduncis*. — Supra I, 305, apro tribuuntur *vires fulminis*; VIII, 289, *fulmen ab ore* apri *venit*; XI, 368, *rictus* lupi *fulminei*; Rutil. I, 625, *terribilis fulmine dentis aper*. — *Acres*, feri, iracundi; Fast. IV, 215, *acres leones*; Phaedrus III, 7, 18, *acer canis*. — *Impetus* feris tribuitur; Phaedrus III, 2, 14, de panthera, *saevit irato impetu*.

553. *Dicam, ait*) Heinsius malit *Disce, ait*. — *Monstrum*, miram *poenam*. — *Mirabere*: vulgo *mirabile*. — Regii codices *mirabere*, quod habent Thuan. primus Mediceus, primus Vaticanus et primus Moreti, aliique complures; nec causa est cur hanc lectionem mutaverint recentiores. Lem.

555. *blanditur populus umbra*) Sub *populo* non solum convivari, sed etiam requiescere, confabulari, amare solebant: *blanditur*, grata sua umbra nos invitat. — *Pressit gramen et ipsum* eleganter, sedit in gramine et iuxta Adonidem, ut ipsum attingeret, ut solent amantes. Heroid. IV, 97, Phaedra Hippolytum hoc ipso Veneris et Adonidis exemplo adhortatur, ut quiescat subinde a venatu: *Saepe sub ilicibus Venerem Cinyraque creatum Sustinuit positos quaelibet herba duos*. — *Renidens*. Nota est Venus φιλομειδὴς Homeri, et ἡδὺ γελοιήσασα; vid. Heinsium qui *renidens* ex Florentino S. Marci recepit, quum caeteri habeant vel *reclivis* vel *reclinis*, quod gratum satis imaginem exhibet: *reclinis*, qui tergo se inclinat ad aliquid; vid. Interpretes ad Silium V, 470. Sic os Adonidis, quocum loquebatur, intueri potuit reclinis Venus. Hoc igitur revocavi. Venus *acclinis florum cumulo* est apud Claudianum XXXI, 4. — *Interserit oscula verbis*. Multi *oscula labris*. — Codex Regius A *verbis*; codex B *labris*.

560–707. *Atalantas* duas habuit antiquitas: vid. ad VIII, 317. Nunc intelligenda Boeotica, Schoenei filia (vid. vs. 609) quum Noster minime, ut alii auctores, cum Arcadica confudit. Ei cursu superanti velocissimos viros antevertit Hippomenes, pomis iactis retardans eius impetum; hinc ex foedere eam duxit uxorem. Sed

Veloces superasse viros: non fabula rumor
Ille fuit; superabat enim; nec dicere posses,
Laude pedum, formaene bono praestantior esset.
Scitanti Deus huic de coniuge; « Coniuge, dixit,
Nil opus est, Atalanta, tibi; fuge coniugis usum:
Nec tamen effugies, teque ipsa viva carebis. »
Territa sorte Dei per opacas innuba silvas

quum gratias ageret nullas Veneri, quam adiutricem habuerat in certamine, illa ambos ita irritavit, ut in luco Matris Deum concumberent; idque ob facinus mutati sunt in leones. Conf. Hygin. fab. 185; Apollodorus III, 9, 2: Palaephatus cap. 14; Schol. Theocriti ad III, 40; Schol. Apollonii ad I, 769; Servius ad Virgil. Aen. III, 113; Tzetzes Chil. XIII, 453; Heraclitus de Incred. cap. 12. Breviter fabulam Theocritus Id. III, 40 sqq., attigit. Tractaverat, ut ex Apollodoro patet, etiam Euripides. Hoc loco Venus ipsa, cuius magna pars in ea re fuerat, facunde eam et ordine narrat. — *Non fabula rumor ille fuit;* sic *fabulae manes* apud Horatium I, Od. 4, 16: non est haec fictio ad delectandum comparata; sed rumor, immo fama constans et certa. Confunditur tamen haec fabula; quum enim duae Atalantae fuerint, Tzetzes, Palaephatus, et alii tribuunt hoc filiae Iasii, quod erat filiae Schoenei: Milanioni item, quod erat Hippomenis. Lem.

562. *nec dicere posses*) Vnus Mediceus *nec dicere promptum est*, quod Burmanno videtur ex XIII, 10, sumtum. — Regii nostri codices, *nec dicere possis.* — *Laude pedum, formaene* etc. Hac duplici laude etiam secundum alios insignis erat; et inde pendet tota fabula. *Pedibus*, id est, cursu excellere summa *laus* ap. Graecos; Homer. Od. Θ, 147. Satis concinne *laus pedum* et *formae bonum* sibi opponuntur. Non igitur praeferendum ex multis MSS. *formane bona.* Formam saepe *bonum* dici, docet Burmannus: *pedes* pro cursu, solemne.

564. *Scitanti*) Menard. codex *quaerenti*; Vossianus *scrutanti.* — Regii nostri *scitanti*; etsi *quaerenti* videatur glossa, tamen Virgilius Georg. IV, 449, dixit *Venimus hinc lapsis quaesitum oracula rebus:* sed idem Aen. II, 114, *Euryalum scitatum oracula Phoebi Mittimus.* Lem. — *Scitanti*, oracula consulenti. Verbum proprium in hac re, monente Burmanno. De hoc oraculo caeteri nihil habent: Apollodorus παρθένον ἑαυτὴν ἐφύλαττε καὶ θηρεύουσα ἐν ἐρημίᾳ διετέλει, et postea, patre impellente, prodit in stadium. — *De coniuge; Coniuge;* sollemnis et grata Ovidio eiusdem vocis repetitio. — *Vsus coniugis;* concubitus; Remed. Amor. 357, *Veneris usus.* — *Nec tamen.* Vnus *Vix tamen.* — *Teque ipsa viva carebis.* Obscure, more oraculorum, tranformationem eius vaticinatur: *te ipsa carebis*, non eris ea, quae nunc es, carebis animi corporisque bonis, quibus nunc frueris.

567. *per silvas* melius, quam in silvis: *per* enim eleganter ponitur, ubi aut de hominibus sparsis, diffusis, sermo est (IV, 405, *latitant per tecta sorores*), aut de vagantibus huc et illuc, ut hoc loco. — *Vivit.* Medicens

Vivit, et instantem turbam violenta procorum
Conditione fugat: « Nec sum potiunda, nisi, inquit,
Victa prius cursu: pedibus contendite mecum:
Praemia veloci coniux thalamique dabuntur;
Mors pretium tardis: ea lex certaminis esto. »
Illa quidem immitis; sed, tanta potentia formae est!
Venit ad hanc legem temeraria turba procorum.
Sederat Hippomenes cursus spectator iniqui:
Et, « Petitur cuiquam per tanta pericula coniux! »
Dixerat; ac nimios iuvenum damnarat amores.
Vt faciem, et posito corpus velamine vidit,
Quale meum, vel quale tuum, si femina fias;
Obstupuit: tollensque manus, « Ignoscite, dixit,
Quos modo culpavi: nondum mihi praemia nota,
Quae peteretis, erant. » Laudando concipit ignem;
Et, ne quis iuvenum currat velocius, optat,
Invidiaque timet. « Sed cur certaminis huius

Ibat, quod latinius putat Burmannus. — Regii nostri *Vivit*. — *Violenta*; Tanaq. Faber corrigebat *violente*, quia perperam *violenta* cum *conditione* iungebat; sed Burmannus defendit lectionem codicum et mittit lectorem ad Velleium II, 3, ubi *conditione* vel *conditionibus* simpliciter dici docte probat. Lem. — *Violenta*, saeva, quae crudelissimam conditionem proponit. — *Pretium* passim est praemium, ut IX, 47; sed h.l. malo sensu, poena, ut *praemium* VIII, 503 et Phaedr. IV, fab. 17, 30. — *Legem* illam secundum Hyginum, pater constituit. Vid. ad vs. 599.

573. *tanta potentia formae*) Etiam Art. Amat. III, 258, et Propertium III, 18, 7, *forma potens*. — *Ad hanc legem*, ad certamen, in quo tam dura lex proposita; hinc mox *cursus iniquus*.

575. *Sederat*) Quatuor *venerat*, sed mala repetitio ex versu praecedenti; Regii nostri *sederat*. — *Hippomenes* vocatur etiam ab Eurypide, Theocrito, et Hygino: sed a Schol. Apollonii *Hippomedon* vocatur: ab aliis, ut ab Apollodoro, *Melanion*. Sed *Melanion* secundum alios Arcadicam Atalantam habuisse dicitur. Hippomenis autem exemplum, quale hic notatum, vel maxime formae potentiam declarat. — *Damnarat*. Plurimi *condemnat*. — Regius noster A, *condempnat*; at codex B, *dampnarat*: vid. quae ad *temptare*, vs. 371, et supra diximus. Lem.

580. *tollensque manus*) Gestus veniam petentium, manus tollere. Lem.

584. *Invidiaque timet*) Vulgo (et in nostris Regiis) *Invidiamque timet*. Invidendo aliis timet, ne quis victoriam sibi praeripiat; qui sensus solet tali occasione excitari. Sic recte haec

Intentata mihi fortuna relinquitur? inquit.
Audentes Deus ipse iuvat.» Dum talia secum
Exigit Hippomenes, passu volat alite virgo.
Quae quamquam Scythica non secius ire sagitta
Aonio visa est iuveni; tamen ille decorem
Miratur magis; et cursus facit ipse decorem.
Aura refert oblata citis talaria plantis;
Tergaque iactantur crines per eburnea, quaeque
Poplitibus suberant picto genualia limbo;

verba et constituit et interpretatus est Micyllus, eademque lectio deinde comprobata est MSS. auctoritate. — *Fortuna*, exitus certaminis: *fortunam belli tentare* passim apud historicos. — Pro *intentata* Basileensis habet *intercepta*; unde Heinsius faciebat *impercepta*, ut IX, 710. — Regii codices *intentata*: lectio Basileensis codicis non absurda certe; sed ex emendatione, quam proponebat Heinsius, apparet tantummodo huius constantia in vertendo textu sine necessitate. Lem.

586. *Audentes* etc.) Sententia haec mirum in modum Veteribus placuit, et apud innumeros auctores occurrit. A Claudiano, Ep. ad Probin. 9, vocatur *Cei sententia vatis*, id est, Simonidis, quamquam in vocem *Cei* et MSS. variant, et Interpretes dissentiunt. Sed caeteri dicunt *Audentes fortuna iuvat*: Noster, quia Venerem implorare constituerat, maluit *Deus*, quamquam *Deus* saepe pro Fortuna ponitur. Virg. Aen. X, 284.

587. *Exigit*, deliberat: metaphora a libra petita, ad quam exigitur pondus rerum. Sequitur descriptio certaminis cursus, quacum confer Homerum, Il. Ψ, 740 sqq.; Virg. Aen. V, 315 sqq. — *Ales*, primum pro alatus; deinde pro celer. Etiam *volare* de celerrimo cursu. *Volucrem* *Schaeneida* vocat Claudianus Laud. Seren. 170. — *Scythica sagitta*. *Scythae*, gens bellica, quorum tela timenda; *Scythicus arcus* I Pont. 1, 79; *Scythica pharetra* III Pont. 8, 19. Hinc hoc loco *Scythica sagitta* pro quacumque sagitta: confer VII, 776 sqq. — *Non secius*; vulgo *non segnius*. — Regii nostri habent vulgatam, quae cur fuerit mutata non liquet. Lem. — *Ire*, currere. Etiam de volatu navis, quae plenis velis currit: haec vox occurrit, v. c. V Trist. 14, 44. — *Aonio*, Boeoto. Vid. ad III, 147.

590. *facit decorem*) Magna commendatio, si quis omnia facit cum *decore*: confer VIII, 27 sqq.; Heroid. IV, 77 sqq.; Tibul. IV, 11, 7 sqq. — Iam phantasia Ovidii pingit rursus habitum decorum currentis virginis. Pedes quum illa celeriter et alte iactaret, plantae attingebant *talaria*, tunicam talarem, quam venti retro dabant. — *Refert oblata*, retro dat, ut offerantur. — *Tergaque*. Quatuor *collaque*, ut Art. Amat. III, 236, *fusos per colla capillos*. — Regii nostri habent *tergaque*; etiam in loco a doct. *Gierig* citato alii legunt *fusos per terga capillos*, vide hunc locum, in nostra editione. Lem. — *Picto*: vide ad VI, 1. Caeterum

Inque puellari corpus candore ruborem
Traxerat; haud aliter, quam quum super atria velum
Candida purpureum simulatas inficit umbras.
Dum notat haec hospes, decursa novissima meta est;
Et tegitur festa victrix Atalanta corona.
Dant gemitum victi, penduntque ex foedere poenas.

huc respexit Sidonian. Apoll. paneg. Maior.: « Plantasque superbas Haud » ita per siccam Nemeen citus extu» lit Arcas, Cuius in Aetolo volitan» tem pulvere matrem Horruit Hip» pomenes ».

594. *Puellaris*, quo insignes sunt puellae, quae inde passim *candidae* vocantur: amat Ovidius h. voc. vide V, 393; Fast. V, 611. — *Trahere ruborem* est etiam III, 482; *trahere nigrum colorem* II, 236; *trahere faciem* I, 412: in his *trahere* est accipere. Ruborem illum mixtum candori aliis similitudinibus Noster illustrat III, 482, et IV, 331; aliis etiam Tibullus III, 4, 33: *Vt quum contexunt amaranthis alba puellae Lilia; ut autumno candida mala rubent.* — *Velum*, aulaeum. Vela praetendi solebant atriis et cubiculis, hinc *velarii* servi, qui velorum curam habebant. — *Simulatas inficit umbras.* Quinque, *simul edit et inficit;* Arundel. *simul addat;* duo Medicei *simul edat;* unus Bononiensis *similem datur;* octo *simul et dat et inficit. Simulatas inficit umbras* recepit Heinsius e Florent. S. Marci: vellem addidisset, quid sit, *simulatas umbras inficere super atria.* Intelligo quidem *simulatas umbras*, assimilata coloribus veli; scio etiam, velum recte dici *atrium simulatis umbris inficere*, scil. colorare: sed altera locutionis forma durissima mihi videtur. Praestat haud dubie Vulgata *similem dat et inficit umbram*, quamquam neque haec satis placet. Caeterum eamdem velorum infectionem copiosius describit Lucret. IV, 73–84, ubi *lutea russaque vela et ferrugina magnis intenta theatris omnem consessum caveae subter, et omnem scenae speciem inficiunt, coguntque suo fluitare colore* etc. Haec nostra autem non dicit Romanus, sed Venus, quo tempore nondum talis velorum usus. — Mire erravit clar. *Gierig*, quum dixerit Heinsium recepisse *simulatas umbras.* Certe *similatas umbras* deduxit Heinsius ex Florentino codice, quem omnium optimum dicit, et quem sequitur: addit etiam « Nec abludit Spirens. in quo, *similis dat et inficit.* » Praeterea Regius noster A *simul et dat et inficit umbram;* at codex B, *similem dat et inficit umbram*, quam lectionem praestantiorem recte iudicat *Gierig.* Lem.

597. *hospes*) Hippomenes. Lem. — *Meta* nunc pro stadio; ultima stadii pars decursa erat. — *Festa corona.* Virgilius Aen. II, 249, *festa velamus fronde.* — *Velare* et *tegere* solemnia verba de coronis impositis. Aeneid. IV, 637, *tegere tempora vitta:* apud Velleium II, 82, 4, Antonius *corona velatus aurea.* — *Ex foedere*, e composito: *foedus* omne id, de quo inter plures convenit. Secundum Hyginum d. l. Schoeneus procis eam legem proposuerat, ut alius post alium inermis fugeret, filia autem cum gla-

Non tamen eventu iuvenum deterritus horum
Constitit in medio; vultuque in virgine fixo;
« Quid facilem titulum superando quaeris inertes?
Mecum confer, ait: seu me fortuna potentem
Fecerit, a tanto non indignabere vinci;
Namque mihi genitor Megareus Onchestius; illi
Est Neptunus avus: pronepos ego regis aquarum;
Nec virtus citra genus est: seu vincar, habebis
Hippomene victo magnum et memorabile nomen. »
Talia dicentem molli Schoenia vultu
Adspicit, et dubitat, superari an vincere malit.
Atque ita, « Quis Deus hunc formosis, inquit, iniquus

dio insequeretur, quem intra terminos assecula esset, occideret, eiusque caput in stadio figeret: atque ita multi perierunt. Apollodorus.

600. *eventus*, fortuna, interitus; Hyginus P. A. II, 1, *eventum suum dicere Dianae*. — *Iuvenum deterritus horum*. Vulgo *iuvenis*; quatuor *perterritus*. — Regii nostri, *iuvenum deterritus horum*: at in codice A post *horum* additum est, τὸ *est* a manu quidem secunda. Lem. — *Inertes* ad cursum referendum, tardi. — *Facilem titulum*, gloriam, laudem facile parandam: vide IV, 644; VIII, 433.

603. *Mecum confer*) Verba haud dubie corrupta, sed MSS. nil iuvant; Heinsius coniicit, *Te mihi confer*. Sensus esse debet, mecum contende cursu. Graeci quidem *συμβάλλειν* et *συνάπτειν* absolute ponunt, suppressis vocibus *ἀγῶνα* et *δυνάμεις*; sed Latinis insolens illa ellipsis. — *Potentem*, scilicet cursu, velocem.

605. *Megareus Onchestius; illi* etc.) Ita recte locum emendavit Micyllus, probante etiam Burmanno. *Onchestius* repertum etiam est in duobus MSS. (et in nostro Regio B; codex A habet *et Hesteius*); vulgo *Achaestus illi*; unus *Onchaestus et illi*: mitto reliquas varietates. — *Megareus est* apud Hyginum. *Onchestus*, urbs Boeotiae, cuius rudera (in quibus templum et signum Neptuni Onchestii) Pausaniae adhuc aetate exstabant. Ibi olim habitaverat Onchestus Neptuni filius: apud Pausaniam Boeot. p. 761, Onchesti filius *Megareus*, quem eumdem et *Macareum* dictum esse, Schol. Sophoclis ad Antig. vers. 1311, tradit. Is Niso contra Minoëm auxilium tulisse et in proelio cecidisse legitur apud Pausan. Attic. p. 95. — *Citra genus*, inferior, minor genere. Aeque fortissimum ac nobilis. — *Memorabile*, celebre, ut IV, 416 et 614, et Virg. Aen. IV, 94.

609. *Schoeneia*) Regii nostri codices habent male *Ceneia*: *Schoeneia*, Atalanta Schoenei regis filia. Lem. — *Molli vultu*. Supra IX, 260, *durus vultus* Iunonis iratae: nunc *mollis*, placidus, blandus, *vultus* amantis Atalantae; amantibus etiam *molles preces*, *mollia corda* etc. tribuuntur.

611. *Atque ita* etc.) Diu multumque secum deliberat, vincerene velit

Perdere vult? caraeque iubet discrimine vitae
Coniugium petere hoc? non sum, me iudice, tanti;
Nec forma tangor: poteram tamen hac quoque tangi.
Quid? quod adhuc puer est? non me movet ipse, sed aetas.
Quid? quod inest virtus, et mens interrita leti?
Quid? quod ab aequorea numeratur origine quartus?
Quid? quod amat, tantique putat connubia nostra,
Vt pereat, si me fors illi dura negarit?
Dum licet, hospes, abi, thalamosque relinque cruentos.
Coniugium crudele meum est: tibi nubere nulla
Nolet, et optari potes a sapiente puella.
Cur tamen est mihi cura tui, tot iam ante peremtis?
Viderit: intereat, quoniam tot caede procorum
Admonitus non est, agiturque in taedia vitae.

et perdere Hippomenem, an vinci et nubere ei malit. Illinc gloriae cupido et oraculorum reverentia pugnant, hinc amor et commiseratio. — *Formosis, inquit, iniquus.* Quinque, *formosum dixit*; primus Ambrosianus *fortunis iniquis*; Heinsius coniicit *formis tam, dixit, iniquus.* — Regius codex A, *formosis, inquit, iniquus*; codex B male *formosum, inquit, iniquus.* — *Perdere vult.* Cantabr. et unus Basileensis *pendere.* — Regii nostri *perdere.*

613. *non sum, me iudice, tanti*) Trist. II, 209, *Non sum tanti, ut renovem tua vulnera*; Tibull. II, 6, 42, *Non ego sum tanti, ploret ut illa semel.*

617. *aequorea origo* breviter dictum, Deus aequoreus, unde originem ducit; nisi malis *originem* de auctore generis accipere: IX, 264, *ab origine ductum matris*; Virgilius Georg. III, 122, *Neptuni ipsa deducat origine gentem.* — *Fors dura.* Vulgo *sors*; septem *dira*, quod non displicet Burmanno, quia et versu 634, *importuna fata*, id est, saeva, dira. — Regii nostri *fors dura.*

620. *thalami cruenti*, et *coniugium crudele*, coniugium, quod cum vitae periculo petitur, et cuius causa iam multi perierunt. — *Relinque*, non pete. — *Sapiente puella.* Dotes tuas, uti par est, aestimante, et cui nuptiae cordi. Lem.

624. *Viderit: intereat*) Quidam emendarunt *Viderit interea.* — Haec emendatio, etsi non habeant eam codices nostri, non infelix est. Lem. — *Admonitus.* Basileensis *attonitus*: *admonitus non est*, scilicet ut sibi consuleret. Plenius Iustinus IV, 5, 11, *Nicias ne Demosthenis quidem exemplo, ut sibi consuleret, admonitus.* — *Agi*, ut alibi *ferri* dicuntur qui prae nimia cupiditate nesciunt, quid agant, aut qui alia quacunque vi compelluntur ad aliquid, Phaedrus IV, 12, 3, *ad perniciem solet agi sinceritas*; et V, 5, 3, *ad poenitendum rebus manifestis agi.*

Occidet hic igitur, voluit quia vivere mecum?
Indignamque necem pretium patietur amoris?
Non erit invidiae victoria nostra ferendae:
Sed non culpa mea est: utinam desistere velles!
Aut, quoniam es demens, utinam velocior esses!
At quam virgineus puerili vultus in ore est!
Ah! miser Hippomene, nollem tibi visa fuissem!
Vivere dignus eras: quod si felicior essem,
Nec mihi coniugium fata importuna negarent,
Vnus eras, cum quo sociare cubilia possem.»
Dixerat: utque rudis, primoque Cupidine tacta,
Quod facit ignorans, amat, et non sentit amorem.
Iam solitos poscunt cursus populusque paterque,

626. *voluit*) Vrbinas, Noricus, alter Hamburg. alter Erfurtens. *vovit.* Regii nostri *voluit.*

627. *pati necem* est etiam in Ibide, 521; et *patiens mortis*, mortalis, supra II, 653: *patimur* omnia ea quae nobis inferuntur, vulnera, mortem, vincula. Non igitur erat cur Burmannus ex Langerm. Excerptis mallet, *potietur*, quod melius τῷ *pretium* conveniat, et quod soleat Noster hanc vocem cum quarto casu construere. — *Indignam*, iniustam, ut saepe. — *Invidia*, odium: *non erit – ferendae* pro vulgat. invidia victoriae nostrae non erit ferenda; etiam Amorr. III, 6, *Non eris invidiae, torrens, ferendae.*

631. *quam virgineus puerili* etc.) Anacreon apud H. Steph. in Lyric. p. 530, ὦ παῖ παρθένιον βλέπων.

634. *Nec mihi* etc.) Vide vs. 564 sqq. Conf. Lactantius Argum. Sed apud Hyginum a patre ipsa petit, ut se virginem servare velit. — *Sociare* solenne de coniugibus; I, 620, *socia tori*; II Fast. 729, *socialis torus*; II Art. Amat. 377, *socius lectus*; Heroid. III, 109, *sociare cubilia.* — *Possem.* Codices Regii *vellem*; quod aptius quam vulgatum censeo. Lem.

636. *Dixerat: utque rudis* etc.) Apud Theocritum, Idyl. III, 42, vix conspecto Hippomene incipit furere, et in profundum amorem incidere. — *Quod facit.* Plerique meliores (et nostri Regii) *quid facit*; quatuor *quid faciat*; Heinsius suadet *quidque agat.*

638. *pater*, patres, seniores et honoratiores: *populus patresque* formula solemnis et passim obvia de universis civibus Romanis, tam patriciis et senatoribus, quam plebeiis. Maximam exemplorum nubem collegit Bentleius ad Horat. III, Od. 6, 20. Hinc etiam de aliis populis et coetibus usurpatum. — *Poscere* fere ut Horatius Art. Poët. 190, *fabula, quae posci vult*, quam iterum spectare cupiunt spectatores. — *Quum me sollicita* etc. *Me* Venerem; narrat enim haec Adonidi Venus. Lem. — *Sollicita vox*, quam emittit homo sollicitus. — *Neptunia proles*, Hippomenes, Neptuni pronepos. Lem. —

Quum me sollicita proles Neptunia voce
Invocat Hippomenes: «Cythereia comprecor ausis
Adsit, ait, nostris; et, quos dedit, adiuvet ignes.»
Detulit aura preces ad me non invida blandas;
Motaque sum, fateor; nec opis mora longa dabatur.
Est ager, indigenae Tamaseum nomine dicunt,
Telluris Cypriae pars optima: quem mihi prisci
Sacravere senes, templisque accedere dotem
Hanc iussere meis: medio nitet arbor in arvo,
Fulva comam, fulvo ramis crepitantibus auro.

Cythereia. Regii nostri *Cythereaque*, sed altera lectio, quam habent optimi codices, praestat. — Lem. — *Comprecor* pro simplici precor, ut apud Hyginum fab. 1, et P. A. II, 5.

642. *aura non invida*) Snaviter res inanimatae, quum prohibent aliquid fieri, *invidere* dicuntur; supra IV, 73, *invidus paries*, qui obstabat amantibus; IX, 485, *nox coeptis invida*; X, 332, *invida iura*. Et hoc loco *non invida aura*, quae preces fideliter deferebat ad Venerem. — *Blandae preces*, ut *blanda tura* et *blandae victimae*, quae offeruntur animo blando. — *Opis mora.* Heinsius malit *opi*. — Regii nostri *opis*.

648. *Tamaseum*) Vulgo *Damasenum*, quod varie emendarunt editores: verum viderunt Farnabius et Heinsius. — Codic. nostri Regii *Damasenum.* — *Tamasus* aut *Tamaseus* oppidum Cypri; Plinius V, 31. Stephanus h. v. Ταμάσσος πόλις Κύπρου. Τὸ ἐθνικὸν Ταμασσίτης καὶ Ταμασσαῖος. — *Sacrare*, consecrare. Sic *sacrare templa*, *delubra* I Fast. 290, et apud Virgilium Aen. VIII, 715: supra IX, 88, *sacrare cornu:* vide Bentlei. ad Horat. Epist. II, 2, 92. — Secundum Philetam in Schol. Theocrit. II, 118, Venus Hippomeni dedit Dionysi mala suo capiti detracta. Sed alius Schol. ad III, 40, male auctor est, ex Hesperidum hortis haec poma allata. Etiam Virg. Catal. XI, 25, *Hesperidum munere* capta esse Atalanta traditur.

647. *nitet arbor*) Quidam *viret arbor*, quod Burmannus non damnat, quia id verbum auro convenit; vide ad IV, 636. — Regii nostri habent *nitet*, quod sine dubio melius convenit auro quam *viret:* scripturae in hoc loco discrimen ortum ex MSS. in quibus *nitet* saepius per *uitet* scriptum occurrit; et facile cum *viret* confundi potuit. Lem. — *Fulva*, aurea. — *Comam*, frondes; vide ad versum 103. — Si lectio *crepitantibus* sana, cogitandus est crepitus sive sonus, quem faciebant frondes aureae motae. Et puto, eam sanam esse: Virgilius Aen. VI, 209, in simili arboris descriptione, *leni crepitabat bractea vento*, et XI, 775, *sinus crepantes fulvo auro.* Sed unus Leidensis MS. *radiantibus*: sic Art. Amat. III, 451, *auro radiantia templa*, et supra II, 4, *Argenti radiabant lumine valvae.* Alter Leidensis *trepidantibus*, quod forte illustrari posset ex Fast. I, 77, *Flamma nitore suo templorum verberat aurum, et tremulum summa*

Hinc tria forte mea veniens decerpta ferebam
Aurea poma manu; nullique videnda, nisi ipsi,
Hippomenen adii; docuique, quis usus in illis.
Signa tubae dederant, quum carcere pronus uterque
Emicat, et summam celeri pede libat arenam.
Posse putes illos sicco freta radere passu,
Et segetis canae stantes percurrere aristas.
Adiiciunt animos iuveni clamorque favorque,

spargit in aede iubar. — Regii nostri servant *creptantibus*, quod sincerum puto. Lem.

649. *mea veniens*) Vnus Leidensis *mea iuvenis;* Heinsius coniicit *iuveni;* Constantius Fan. et Burmannus *meo iuveni*, ut Adonis intelligatur; satis blande et comiter. — Regii nostri *veniens;* lectio *iuveni* paulo subtilior videtur. Lem. — *In illis*, illorum, aut illis. Sic IX, 670, *in illo*, illius; VII, 682; XIV, 268. Etiam Hyginus *edoctus, quis usus in eis esset.*

652. *Signa tubae dederant*) In sq. expressit nobilem certaminis nautici descriptionem apud Virgil. Aen. V, 124 sqq. *Tuba* signum dabatur et in proeliis et in certaminibus. — *Pronus* egregie pingit nisum et habitum eorum, qui, ut vim addant emicanti corpori, extenso altero pede inclinataque ad terram superiore corporis parte, se emittunt in stadium. Sed id Noster habet a Virgil., dicto loco, vs. 147, ubi aurigae *proni in verbera pendent*, et Georg. III, 107, *proni dant lora.* Supra IX, 44, idem voc. de luctantibus. — *Carcere* pro usitatiore, carceribus.

654. *Posse putes*) Ita celerrimum cursum equorum hominumque descripserunt Veteres, Homer. Il. Υ, 226 sqq.; Apollon. I, 179; Virg. Aeneid. VII, 808 sqq. Ea volubilitatis ratio offendit multos, vix autem offendet eos, quibus cursum equorum eorum, quas Batavi *Harttraber* vocant, spectare contigit. Ita enim illi volant, ut terram ungulis tangere non videantur. Noster adeo, rei molliendae causa, addit, *Posse putes.* Sed apud Hyginum fab. 89, equi, quos Troi dederat Iupiter, *super aquas et aristas ambulant.* — *Passu*, pede. *Radere*, leni pedum motu per intervalla leviter attingere: vide Walken. ad Euripidem Phoen. vs. 1399. Apud Minucium Fel. II, 3, testa illa, quam pueri ludunt, dicitur dorsum maris *radere.* Supra IV, 561, sic est *destringere.* — *Stantes*, erectas. Propertio IV, 5, 12, *stantia* sunt segetes, frutices, arbores. *Percurrere aristas*, currere super aristas. Virgil. d. l. *Illa vel intactae segetis per summa volaret Gramina, nec teneras cursu laesisset aristas.*

656. *favor* proprie de variis plausus generibus, quibus in theatro histriones et in stadio certantes incitari solebant. Virgil. Aeneid. V, 148; Homer. Il. Ψ, 766. — *Nunc, nunc* etc. e Virgil. vs. 189: *Hortatur Mnestheus: nunc, nunc insurgite remis .... nunc illas promite vires, nunc animos ....; Hoc vincite.* — *Incumbere*, incitari in cursu.

Verbaque dicentum: « Nunc, nunc incumbere tempus,
Hippomene; propera: nunc viribus utere totis;
Pelle moram; vinces. » Dubium Megareius heros
Gaudeat, an virgo magis his Schoeneia dictis.
O quoties, quum iam posset transire, morata est;
Spectatosque diu vultus invita reliquit!
Aridus e lasso veniebat anhelitus ore;
Metaque erat longe: tum denique de tribus unum
Foetibus arboreis proles Neptunia misit.
Obstupuit virgo, nitidique cupidine pomi
Declinat cursus, aurumque volubile tollit.
Praeterit Hippomenes: resonant spectacula plausu.
Illa moram celeri cessataque tempora cursu
Corrigit; atque iterum iuvenem post terga relinquit.
Et rursus pomi iactu remorata secundi,
Consequitur, transitque virum: pars ultima cursus
Restabat: « Nunc, inquit, ades, Dea muneris auctor; »
Inque latus campi, quo tardius illa rediret,
Iecit ab obliquo nitidum iuveniliter aurum.

659. *Megareius* emendavit Micyllus; vulgo *Macareius*; vide notam ad vs. 605. — Regii nostri *Megareius*, id est, Hippomenes, Megarei filius, Neptuni nepos. Lem.

663. *Aridus*, ex arido ore veniens, ut II, 278, *sicca vox*. — *Lassum os*, os eius, qui lassus erat; Virgilius Georg. IV, 96, *ceu pulvere ab alto quum venit, et sicco terram spuit ore viator Aridus*; et Aeneid. V, vs. 199, *Tum creber anhelitus artus Aridaque ora quatit*. — *De tribus unum* etc. Non raro in certaminibus fieri solebat, ut dolis alter alteri victoriam eripere conaretur.

667. *volubile*) Noster in Ibide 191, Sisyphi *revolubile pondus*.

668. *spectacula*, locus unde spectabatur, ut Livius I, 35, *spectacula sibi quisque fecerunt*. — *Resonant*. Virgilius V, 148, *Tum plausu fremituque virum, studiisque faventum Consonat omne nemus* etc. — *Cessata tempora*, cessando consumta, ut Fast. IV, 617, *cessata arva*, cessando neglecta. *Moram et cessata tempora corrigere*, pro, id corrigere, quod mora et cessando peccatum erat.

671. *remorata*) Ambrosianus *revocata*. — Regii codices *remorata*. — *Consequi*, pro assequi. — *Pars ultima*. Vnus Moreti *pars optima*. — Regii codices *pars ultima*. — In ipso cursu interdum numen aliquod invocari, invocantique adesse solebat. — *Iuveniliter*. Glareanus putat, iaciendi modum sic esse expressum. Rectius

An peteret, virgo visa est dubitare; coëgi
Tollere, et adieci sublato pondera malo;
Impediique oneris pariter gravitate moraque.
Neve meus sermo cursu sit tardior illo;
Praeterita est virgo: duxit sua praemia victor.
Dignane, cui grates ageret, cui turis honorem
Ferret, Adoni, fui? nec grates immemor egit,
Nec mihi tura dedit: subitam convertor in iram;
Contemnique dolens, ne sim spernenda futuris,
Exemplo caveo, meque ipsa exhortor in ambos.
Templa Deûm matri, quae quondam clarus Echion
Fecerat ex voto, nemorosis abdita silvis,

Regius et Burmannus interpretantur, cum ardore et impetu, ut solent iuvenes. Laudat Burmannus III Art. Amat. 733, *iuveniliter arcum corripit*, et II Trist. 117, *nimium iuveniliter uti ingenio*. Adde supra III, 626, *iuvenili guttura pugno rupit*. Causa, cur fortiter iaceret, erat, *quo tardius illa rediret*.

679. *Neve meus sermo* etc.) Frigida sententia. — *Tardior*, alter Hamburgensis et alter Erford. *longior*. — Codex Regius A, *cursu sit tardior ipso*; codex B, *tardior ipse*. — *Praeterita est virgo*. Cl. Baconus hanc fabulam interpretatus, Atalantae, inquit, id est, artis praerogativam et vigorem, mala aurea retardant: illa enim plerumque stadium deserit et ad lucrum declinat etc. Quae videre operae pretium. Lem. — *Duxit*, nempe uxorem, *sua praemia*, ut Perseus Andromedam IV, 756. Sed Hyginus, *Hanc quam in patriam duceret*.

681. *Turis honorem ferret*) Alibi *honores* simpliciter de sacris. — *Tura dedit*. Burm. mallet *tura tulit*, repetitione familiari nostro poëtae: utrumque latinum est; vid. ad I, 248.

684. *Contemnique dolens*) deest *me*. Vulgo scribitur *contemtuque dolens*. — Regii codices habent vulgatam. — *Caveo*, moneo aut prohibeo, ex iuris romani formulis; vid. Ernest. clav. Cicer. hac voce. — *Meque ipsa* e quinque MSS. recepit Burmannus pro *ipsam*. — Regii codices nostri babent *ipsam*: hoc vocabulum plerumque in MSS. summatim ita scribitur *ipsā* cum lineola; quae forsan sive erasa, sive per errorem non apposita in codicibus Burmanni, huius emendationi originem dedit. Lem.

686. *Templa Deûm matri* etc. apud Apollodorum et Hyginum ingrediuntur τὸ τέμενος Διὸς, *Iovis fanum*. — *Clarus Echion*. Quidam *magnus*. Recte Glareanus intelligit *Echionem*, Cadmi socium, cuius III, 126, mentio fit; Atalanta enim haec Schoeneia fuit Boeotica. Burmannus vero mallet, Echionem Arcadem, de quo VIII, 311, intelligere, quia Noster cum aliis duas Atalantas confoderit. Vbi tandem confudit? — *Nemorosis silvis*. Supra I, 568, *Est nemus, quod claudit silva*, ubi vide notam. Sic abdita esse solebant multa templa.

Transibant; et iter longum requiescere suasit.
Illic concubitus intempestiva cupido
Occupat Hippomenen, a numine concita nostro.
Luminis exigui fuerat prope templa recessus
Speluncae similis, nativo pumice tectus,
Relligione sacer prisca: quo multa sacerdos
Lignea contulerat veterum simulacra Deorum.
Hunc init; et vetito temerat sacraria probro.
Sacra retorserunt oculos; turritaque Mater,
An Stygia sontes, dubitavit, mergeret unda.
Poena levis visa est: ergo modo levia fulvae
Colla iubae velant; digiti curvantur in ungues;
Ex humeris armi fiunt; in pectora totum

690. *a numine*) Multi *iam numine*, quod probat Marian. Accurs. — Codex Regius A, *a numine*; idem codex B, sed a secunda manu.

691. *Luminis*) Plurimi *liminis*. — Regii nostri *luminis*. — Burmannus per *lumen* intelligit fenestram et aperturam aedium, per quas lumen intromittitur, et ita Heinsius supra v. 293, *lumina* capiebat. Sed nulla adest causa, cur hoc ita capiamus, quamquam sensus eodem redit. — De *nativo pumice* vid. ad III, 159. — *Relligione sacer prisca*, cultus inde ab antiquissimis temporibus. Cicero Verr. IV, 33, *simulacrum summa atque antiquissima praeditum religione*. — *Multa*. Neapolitanus et secundus Mediceus *vota*, quod placet Heinsio. — Regii nostri *multa*; sed malim *vota*. Lem. — *Veteres Dii*, quorum simulacra vetusta.

695. *temerare*, stupro polluere, ut II, 592. — *Probrum* passim de stupro: hoc loco Vrbinas et alius, *stupro*, ex glossa. — Regii nostri *probro*.

696. *Sacra*, simulacra. — *Retorti oculi*, ut alibi *aversae aures*, signa irae divinae. — *Turrita mater*, Cybele, quae Fast. IV, 224, *turrigera Dea* dicitur, et cui vs. 219, *turrita corona* tribuitur. Causa ibidem redditur haec, quia Phrygiis urbibus turres dederit. Ibi Burmannus turritam Deam cum comitatu e monumento antiquo exprimendam curavit. Sed Lucret. II, 606, *Muralique caput summum cinxere corona, Eximiis munita locis quod sustinet urbes*. — *Dubitavit*, cogitavit, secum deliberavit.

698. *ergo modo*) Heinsius malit *tergum et modo levia* etc. Deest auctoritas. Lem. — Plinius Hist. Nat. VIII, 15, de leonibus: *Colla armosque vestiunt iubae.... Leonum animi index cauda. Immota ergo placidus, clemens, blandientique similis, quod rarum est: crebrior enim iracundia eius. In principio terra verberatur, incremento tergu, ceu quodam incitamento, flagellantur. Vis summa in pectore.* — *Iram vultus habet.* Supra VI, 35, *confiteri vultibus iram*; Trist. II, 525, *vultu fateri iram*.

Pondus abit; summae cauda verruntur arenae;
Iram vultus habet; pro verbis murmura reddunt;
Pro thalamis celebrant silvas; aliisque timendi
Dente premunt domito Cybeleia frena leones.
Hos tu, care mihi, cumque his genus omne ferarum,
Quae non terga fugae, sed pugnae pectora praebent,
Effuge; ne virtus tua sit damnosa duobus. »
Illa quidem monuit, iunctisque per aëra cygnis,
Carpit iter; sed stat monitis contraria virtus.
Forte suem latebris, vestigia certa secuti,
Excivere canes, silvisque exire parantem
Fixerat obliquo iuvenis Cinyreius ictu.
Protinus excussit pando venabula rostro,

704. *premunt*, mordent. — *Domito.* Heinsius unus *solido.* — Regii nostri *domito.* — Lucretius II, 600, *Hanc* (Cybelen) *veteres Graium docti cecinere poëtae Sublimem in curru biiugos agitare leones – quia quamvis effera proles Officiis debet molliri victa parentum.* Noster Fast. IV, 215, *Coepi, cur huic, genus acre, leones, Praebeat insolitas ad iuga curva iubas? Desieram. Coepit, feritas mollita per illam Creditur. Id curru testificata suo est.* Conf. et Servius ad Aen. III, 113. — Caeterum ex sententia Palaephati et Heracliti, Hippomenes et Atalanta, quum inter venandum se in speluncam contulissent, devorati sunt a leone et leaena; quas feras quum comites postea exeuntes e spelunca vidissent, illos mutatos in leones crediderunt.

708. *Iunctis*, scilicet currui; vecta curru, cui iuncti cygni. Horat. III, Od. 28, 15, Venus *Paphon iunctis visit oloribus*. Veneris enim currus trahebatur modo a columbis, modo a cygnis. — *Per aëra carpit iter.* Supra IV, 615, brevius, *carpebat aëra*, — *Virtus*, fortitudo, animus venatorius: *stat contraria*, non obtemperat. Proprie *contrarii stant*, qui diversas partes aut sententias vel in acie vel in senatu sequuntur.

710. *Suem*) Aprum. Sues autem et apri Veneri sunt invisi propter Adonidis caedem: unde proverbium apud Graecos in eos, qui rem ingratam alicui faciunt: Ἀφροδίτῃ ὗν ἔθυκεν, hoc est, Veneri suem sacrificavit. Lem. — *Vestigia certa.* Vnus Basileensis *vestigia trita*: sed *certa* opponitur obscuris, ut iam alicubi monuimus. — *Exciri* et *excitari e latebris*, cubilibus, a canibus proprie dicuntur ferae. Senec. I, de Clem. 16: *Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quque iam exercitatis utitur ad excitandas vel persequendas feras.* — *Silvis exire.* Phaedr. I, 2, 9, ferae excitatae *exitus notos petunt.* — *Iuvenis Cinyreius.* Adonis Cinyrae ex Myrrha filius. Lem.

713. *pando-rostro*) Septem *curvo rostro.* — Regii nostri *pando.* — Secundum Propertium II, 10, 53, id

Sanguine tincta suo; trepidumque, et tuta petentem
Trux aper insequitur; totosque sub inguine dentes
Abdidit, et fulva moribundum stravit arena.
Vecta levi curru medias Cytherea per auras
Cypron olorinis nondum pervenerat alis.
Agnovit longe gemitum morientis, et albas
Flexit aves illuc: utque aethere vidit ab alto
Exanimem, inque suo iactantem sanguine corpus,
Desiluit, pariterque sinus, pariterque capillos
Rupit, et indignis percussit pectora palmis:
Questaque cum fatis; « At non tamen omnia vestri
Iuris erunt, inquit: luctus monumenta manebunt
Semper, Adoni, mei; repetitaque mortis imago
Annua plangoris peraget simulamina nostri.

factum in Idalio, Cypri monte: *Testis, qui niveum quondam percussit Adonem Venantem Idalio vertice durus aper.* Mortem Adonidis et aprum hunc carmine Anacreontico celebravit Theocritus Id. 30. Ibi aper praetendit, se id imprudentem fecisse, quum amore incensus femur Adonidis osculari voluerit. — *Tuta petentem.* Oxoniensis et Gronovianus *tecta petentem.* — Regii nostri *tuta.* — *Totosque.* Quinque *tortosque;* unus Heinsii *fixosque.* — Regius codex A, *tortos,* eleganter; codex B, *totos,* quod glossam redolet. Lem. — *Abdidit.* Supra IV, 718, *in armo ferrum abdidit.* — *Fulva* tantum ornat.

717. *levi curru*) Vid. II, 531. — *Pervenerat.* Basileensis unus et margo Gryph. *penetraverat;* laudat Burmannus haec Virgil. Aeneid. VII, 365, *Phrygius penetrat Lacedaemona pastor.* Regii nostri *pervenerat.*

719. *Agnovit longe gemitum*) Multi *cognovit;* Heinsius malit *Agnovit linguae gemitum.* — Regii nostri *agnovit longe* etc. — Expressit Virgil. Aen. X, 843, *Agnovit longe gemitum praesaga mali mens.* — *Exanimis* nunc moribundus; iactabat enim adhuc corpus. Sed Heinsius, vel invitis membranis, scribendum censet, *semanimem,* ut VII, 850. — *Iactantem.* Vnus Ciofani et excerpta Mureti *versantem.* — Regii nostri *iactantem.* — *Indignis:* vid. ad I, 308.

724. *Queri* cum aliquo illustravit Heinsius ad Velleium II, 130. — *At non.* Vulgo (et in nostris Regiis) *et non:* vid. ad VIII, 279. — *Vestri iuris* ut supra vers. 37: non omnia, quae ad Adonidem pertinent absumetis. — *Repetita.* Secundus Mediceus *rediviva;* Heinsius coniicit *recidiva,* de qua voce ipse exponit ad Claudianum Phoenic. — Regii nostri *repetita.* — *Imago,* repraesentatio. Similiter fere Virgil. Aeneid. II, 269, *ubique pavor et plurima mortis imago.* — *Peraget.* Argent. (et noster Regius A) *referet. Peraget simulamina* mera phrasis, simulabit, imitabitur: *simu-*

At cruor in florem mutabitur: an tibi quondam
Femineos artus in olentes vertere menthas,
Persephone, licuit? nobis Cinyreius heros
Invidiae mutatus erit?» Sic fata, cruorem
Nectare odorato sparsit: qui tactus ab illo
Intumuit, sic, ut pluvio perlucida coelo
Surgere bulla solet: nec plena longior hora
Facta mora est, quum flos de sanguine concolor ortus;
Qualem, quae lento celant sub cortice granum,
Punica ferre solent: brevis est tamen usus in illo;

lamen Ovidiana vox ut *firmamen* et alia in *amen* desinentia. Intelliguntur Adonia, quae intee Phoenices orta mox accepta sunt a pluribus gentibus. Primo die sacrorum illorum Veneris et Adonidis simulacra circumferebantue eitu funebri; mulieres laniabant capillos, percutiebant pectora palmis, addebantque et reliqua luctus signa.

729. *Femineos artus* etc.) Solent Dii sua consilia et facta aliorum Deorum auctoritatibus, more hominum, tueri. In *femineos artus* et *heros* gravis oppositio. — *Mentha* aut *mintha* herba, in quam Mintha nympha, Pollucis pellex, mutata erat; Lactantius Argum. Oppianus Halieut. III, 113, κωκύτιδα νύμφην vocat, quia Cocyti filia. — *Olentes* peopter suavem odorem. Plinius XIX, 8: *Mentae nomen suavitas odoris apud Graecos mutavit, quum alioqui mintha vocaretur, unde Nostri nomen declinaverunt. Grato menta mensas odore percurrit in rusticis dapibus.* Hinc graecis etiam ἡδύοσμος dicta. Dioscor. III, 41: Ἡδύοσμος, οἱ δὲ μίνθην, γνώριμον βοτάνιον. Vid. Hemsterhusium ad Aristoph. Plut. pag. 97. — *Nobis invidiae erit*, nobis invidiam, convicia conciliabit.

733. *pluvio*) Multi *fulvo*. — Regii nostri *fulvo*, sed codex A in margine habet *pluvio*. — Hoc paulo brevius et obscurius dictum. Sensum tamen assecutus est Burmannus, *quum pluvia cadit in aquam, surgit bulla ex gutta.* — *Plena*, integra. — *Concolor ortus.* Heinsii unus *concolor exit*. — Regii nostri *ortus*.

736. *sub cortice*) Primus Gronovianus *in cortice*; quinque *sub vertice*. — Regii nostri *sub cortice*. — Malus punica, sive granata rubicunda habet et poma et grana et flores. Schol. Nicand. ad Theriac. pag. 63; Martialis I, Ep. 44; Columella X. — *Punica*, scil. mala; IV Fast. 607, *solvit ieiunia granis, Punica quae lento cortice poma tegunt;* IV Pont. 15, 8, *in horto fertilis arvi Punica sub lento cortice grana rubent.* Sed Heinsio durior insto, ut est, visa ellipsis τοῦ *mala.* Quum igitue novem MSS. habeant *grana*, suadet, *quae lento celantur* (aut *celant se*) *cortice, grana Punica* etc. aut etiam *celantur tegmine.* — *Celare* passim, pro tegere, ut *celat amictu ora*, Fast. II, 819; et *vultus velamine celat*, ib. VI, 579.

737. *in illo*, eius: vid. ad vs. 651. — *Male*, non firmiter. Etiam III, 730, *frondes male haerentes*; Horat. I, Sat. 3, 31, *male in pede calceus haeret.*

Namque male haerentem, et nimia levitate caducum
Excutiunt idem, qui praestant nomina venti.

Sed supra IV, 27, *non fortiter haeret asello*, pro quo Horat. III, Od. 24, 55, simpliciter *Haeret equo*, quia *haerere* iam in se habet notionem imbecillitatis. — *Nimia levitate.* Vnus Ciofani *nimia gravitate.* — Regii codices *levitate.* — *Qui praestant nomina.* Vulgo *perflant omnia*, quod MSS. nullis confirmatur: plerique *praestant omnia*, vel *praebent omnia;* septem *praestant nomina;* eamdem lectionem dant pro diversa lectione septem alii; Arundelianus, *praebent nomina.* — Regii nostri codices, *praestant omnia* male. *Praestant nomina* Heinsius probavit post nostratem *Ménage*, cuius ingeniosum et eruditum vid. opus, quod *Gallicas origines* inscripsit. Lem. — Adonidis cruor in anemonen florem mutatus est, qui ab ἀνέμου, a vento, nomen deducit. Plinius XXI, 23: *Flos nunquam se aperit, nisi vento spirante, unde et nomen accepit.*

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER VNDECIMVS

FAB. I. Carmine dum tali silvas, animosque ferarum
Threicius vates, et saxa sequentia ducit;

1–66. *Orpheus a Bacchis* discerpitur, *serpens* autem, qui caput eius invadebat, ab Apolline in saxum mutatur. Conf. Phanocles de amoribus Orphei; Pausanias, Boeot. pag. 768 sqq.; Apollod. I, 3, 2; Eratosth. Καταστ. c. 24, Antigon. Mirab. c. 5; Virg. Georg. IV, 520–527; Hyginus, P. A. II, 7; Seneca Med. vs. 625 sq. Tractaverat eadem Aeschylus, ut ex Eratosth. apparet. E Pausania et Hygino d. l. intelligitur, quam variae, quamque dissentientes fuerint Veterum de Orphei morte traditiones. Nonnulli fulmine eum ictum periisse memorabant, quia profanis hominibus initiorum arcana tradidisset. Secundum alios ipse sibi mortem consciverat, coniugis desiderio. Plurimi tamen in eo consentiunt, a mulieribus eum discerptum esse, quamquam id quoque magna rursus cum varietate narratur, ut suis locis videbimus. — *Carmine dum tali silvas* etc. Sic apud multos auctores vis carminum Orphei expressa legitur. Etiam in monumentis stipatus cernebatur feris; Pausanias Boeot. pag. 768. — *Animos ferarum*, feras, quibus passim, v. c. apud Virgil. Georg. IV, aliquoties apibus, *animi* tribuuntur. Et usus nunc est hac periphrasi, quia *animi* dicuntur *duci* et commoveri; Quintil. Inst. XII, 10, *commovendos esse ducendosque animos imperitorum*. Male igitur Regius vel *animos* interpretabatur sensus, vel *feras* homines feros, quorum animos sane excuiluit Orpheus; Horatius Art. Poëtic. 391 sq.: at Noster, ut postulabat huius operis ratio, non sensum fabularum curavit, sed fabulas ipsas fideliter retulit. — *Sequentia ducit*, duxit, ut sequerentur. Virgil. Georg. I, 106, *inducit rivos sequentes*. Quamquam et *sequi* dicuntur quae facile cedunt aliis. Vid. ad Plinium lib. VII, Ep. 9, 11. Sed disputant Interpretes primum, utrum *ducit*, an ex aliis MSS. *trahit* legendum sit? Deinde utrum Orpheus oblectasse saxa et silvas dicatur, an loco movisse? Burmannus recte docet,

Ecce nurus Ciconum, tectae lymphata ferinis
Pectora velleribus, tumuli de vertice cernunt
Orphea, percussis sociantem carmina nervis.
E quibus una, levem iactato crine per auram,
« En, ait, en hic est nostri contemtor: » et hastam
Vatis Apollinei vocalia misit in ora,
Quae foliis praesuta notam sine vulnere fecit.

utramque notionem et utrique verbo inesse, et huic loco convenire. Etiam caeteri auctores, qui huius rei mentionem faciunt, utroque trahunt, eumque mox *mulsisse*, mox *duxisse*, *movisse*, *traxisse saxa* tradunt. Optimum ergo est, haec cum Burmanno ita capere, mulsisse Orpheum carminum suavitate silvas, feras et saxa; eamque fuisse causam, ut sequerentur eius cantum. — Vid. Horat. lib. I, Od. 12, 7, de canente Orpheo. LEM.

3. *Nurus* omnino mulieres: vid. ad IX, 643. Bacchas describit a vestitu, *tectae ferinis velleribus*; vid. ad IV, 4. — *Lymphata*, furore Bacchico correpta: *lymphatus* proprie cui visa in aqua Nymphae imago insaniam iniecit. — *Tumuli*. Nonnulli in Olympo monte, alii in Pangaeo id factum narrabant. Vid. Hyginum. — De *Ciconibus* dictum ad X, 2. — *Percussis* etc. accinentem sono chordarum. V, 340, *percussis subiungit carmina nervis*; I, 518, *per me concordant carmina nervis*. Chordae autem dicuntur *percuti*, *feriri*, *pulsari*, *pelli*: vide Broukhus. ad Prop. II, 1, 9.

6. *levem auram*. Vulgo *leves auras*. — Regii nostri *levem auram*. — *Iactato crine*, more Baccharum (vide ad III, 726), et omnino fanaticorum vaticinantiumque. — *En hic est*. Quatuor *hic hic est*, ut III, 714, *ille ille*. — Regii nostri, *En hic est*. — *Nostri contemtor*; spreto enim mulierum usu pueros amare docuerat. X, 79. Sic et Phanocles atque Virgilius. Sed Pausanias Boeot. pag. 768, neglectis vulgaribus opinionibus, arbitratur, Thracum mulieres succensentes Orpheo, quod huc illuc vagans maritos secum duceret, insidias struxisse vitae eius, et inebriatas aliquando perfecisse, quod antea metu maritorum non ausae essent. Hinc institutum inter Thracas, ut viri non nisi temulenti ad proelia exirent. Aeschylus ad Bacchum auctorem rem tulerat, quem Orpheus non celebrarit carmine: alii Veneris impulsu id mulieres ausas esse tradebant: vide Hyginum d. l. — *Hastam*, thyrsum, de quo vide ad III, 542. — *Vocalia ora*, canentia; etiam V, 332; *vocalis Orpheus* apud Horatium I, Od. 7, 7. Videtur autem laudis notio inesse interdum huic voci, ut Schol. Orat. observat, et de iis usurpatum esse, qui claram et sonoram vocem haberent. — *Vatis Apollinei*, cum delectu, quem vereri debebant, quia et Apollinis filius (vide ad X, 167), et ab Apolline musicam edoctus. Hyginus d. l.

9. *praesuta*) Alii *praesumta*, *praetecta*: *praecincta*, *praefulta*, *praefixa* etc. — Regii nostri *praesuta*, vincta aut omnino, aut in anteriore parte: confer ad I, 699. Similiter *praetextum* occurrit, ut V Fastor. 567, *Augusto praetextum nomine templum*, id est insignitum. Sed librarii quum igno-

Alterius telum lapis est; qui missus, in ipso
Aëre concentu victus vocisque lyraeque est;
Ac veluti supplex pro tam furialibus ausis,
Ante pedes iacuit: sed enim temeraria crescunt
Bella, modusque abiit, insanaque regnat Erinnys.
Cunctaque tela forent cantu mollita; sed ingens
Clamor, et inflato Berecynthia tibia cornu,

rarent h. v. varie corruperunt genuinam lectionem. — *Nota*, vestigium Thyrsi missi in ore remanens, vibex rubicunda aut livida. Sic II Fastor. 698, *terga notata*, quae habebant vestigia verberum. Horatio I, Od. 13, 12, *nota* est vestigium dentis impressi lividum. Quod quum telum facit, cutem dicitur *destringere* XII, 101; *conscribillare* Catull. XXV, 10; et ἐπιγράφειν Homer. Il. Δ, 139.

11. *in aëre concentu* etc.) Ludit ingenium Ovidii; ferri tamen hic lusus potest auctoritate Mythicorum antiquiorum, qui saxa cantu Orphei delinita primi finxerant. — *Victus*, ut mox *mollitus*, mitigatus, ut desisteret a volando. Vtrumque autem vocabulum ab iratis translatum, qui, quum ponunt iras, dicuntur *vinci* et *molliri*. Lapis missus ab irata muliere et vulnera minitans, et ipse iratus fingi potest a poëtis. Idem *supplex* esse videtur, quia ante pedes procidit ritu supplicum. – *Furialia ausa* etiam VI, 84.

13. *sed enim*, at vero, ut I, 530; XIII, 141. Ita etiam Lactantius Epit. 67. — *Temeraria crescunt bella*, furiosi impetus augentur; IX, 425, *crescit turbida seditio*. — *Modus abiit*. illi impetus modum excesserunt. — *Insana*. Thuani et Gronovii *vesana*. Regii nostri *insana*. — *Insana regnat Erinnys*. Bacchae furunt insania, sic I, 241, *fera regnat Erinnys*.

16. *inflato*) Vnus *adflato*; septem *infracto*. — Regii nostri *inflato*. — *Inflato Berecynthia* etc. Saffitius vertit: *das Getoese der Hoerner und der Berecynthischen Floete*, quasi duo instrumenta intelligerentur. Imo quum caeterae tibiae essent rectae, Berecynthia habebat formam curvam, scilic. cornu habebat adfixum. Vide Vulp. ad Catull. LXII, 22. Hinc III, 530, *tibia adunco cornu*; IV Fast. 181, *inflexo Berecynthia tibia cornu flabit*; Hor. I, Od. 18, 13, *Berecynthium cornu*. Ab initio usus eius erat non nisi in Cybeles sacris, quae in *Berecyntho*, monte Phrygiae, potissimum celebrabantur; sed deinde etiam in Bacchi orgiis recepta, quae cum illis sacris multa habebant communia. Eius et tympanorum sono audito in furorem agebantur Bacchae; Lucret. II, 620; Horat. III, 15, 10; Cic. Div. I, 50: hinc *furiosa tibia*, IV Fast. 341; sonus enim eius erat acer et veluti pungens animos. — *Tympanaque, plaususque*, et etc. Vide ad X, 262 et 308; in quibus locis scriptorem nostri Codicis A sedulius metro invigilantem vituperavimus; multoties enim iam videndum fuit sola caesurae vi produci τὸ *que*: si quis tamen hoc loco offenditur, recipi potest lectio nostrorum Codicum, *Tympanaque, et plausus, et Bacchei* etc. Lem. — *Plausus* Lenzius intelligit cymbalorum: non assentior. Plinius II, Ep. 14, 13,

Tympanaque, plaususque, et Bacchei ululatus
Obstrepuere sono citharae: tum denique saxa
Non exauditi rubuerunt sanguine vatis.
At primum attonitas etiamnum voce canentis
Innumeras volucres, anguesque, agmenque ferarum
Maenades Orphei titulum rapuere theatri:
Inde cruentatis vertuntur in Orphea dextris;
Et coëunt, ut aves, si quando luce vagantem
Noctis avem cernunt; structoque utrimque theatro,

haec Bacchanalia respiciens: «Plausus tantum, inquit, ac potius sola cymbala et tympana illis canticis desunt». *Vlulatus.* Vide ad III, 528. — *Obstrepuere sono.* Codex Regius A, cum duobus ab Heinsio citatis *obstruxere sonum;* Codex B *obstupuere sono;* octo teste eodem *obstupuere sonum.* LEM. — *Obstrepuere*, strepitu suo vicerunt. Tibullus II, 1, 86, *turba iocosa Obstrepit*, et *Phrygia tibia curva sono.*

20. *attonitas* bene fingit, quia sic apparet, cur volucres et ferae se non subtraxerint velocitate vel alarum vel pedum. — *Etiamnum*, in illo strepitu et ululatu. — Regii nostri habent *etiam nunc*, sicut et X, 403. — *Maenades*, Bacchae, ἀπὸ τοῦ μαίνεσθαι. Notum est, *theatrum* de ipsis vel spectatoribus vel auditoribus dici; Plinius paneg. 54; Horatius I, Ep. 19, 41. — *Titulus theatri*, gloria theatri, honorificus consessus auditorum: *mira theatra* Orphei apud Claudianum II, Ep. 6. *Titulus* autem sic passim; IV, 644, *praedae titulus;* VII, 56, *titulus servatae pubis;* X, 602, *quid facilem titulum quaeris?* Sumtum est vocabulum a statuarum titulis, qui valde gloriosi habebantur. Duo MSS. *populum*, quod illustrat Burmannus Manilii et Alciphr. exemplis, qui *populum piscium* et *alitum* et δῆμον ὀρνέων dixerunt. Idem Burmannus non improbat, quod quidam habent, *Orphei triumphi;* partim quia mox sequitur *theatro*, partim quia *titulus* bene *triumpho* conveniret. — *Rapuere*, dilaniatis istis feris et volucribus: vide ad vs. 38: hinc mox ruunt *cruentatis dextris.*

23. *verti in aliquem* impetum indicat, qui fit ab alio in alium, ut I, 235. — *Coëunt*, undique confluunt. Exemplum non male delectum; sed nota negligentiam orationis, *coeunt ut aves, et ceu cervus praeda canum est, vatemque petunt.* — *Vagantem.* Unus Mediceus *volantem.* — Regii nostri *vagantem.* — *Structum utrimque theatrum*, amphitheatrum, in quo Romae bene *mane* venationes, sub meridiem autem ludi gladiatorii edebantur. — *Matutina*, quia ipse mane perit. — *Ceu* e primo Vaticano et Calandrae Excerptis dedit Heinsius: caeteri *ut* aut *cum.* — *Periturus.* Iunii Codex *deprensus arena.* Post hunc in margine Cod. Leid. adscriptus erat hic versus, *Iam morsu petitur cecum totaque prementum*, quem corruptum et spurium iudicat Burmannus; Heinsius tamen conicit *circum turbaque prementum.* — Regii nostri *Vel matutina — periturus:* non habent versum Codi-

Ceu matutina cervus periturus arena,
Praeda canum est; vatemque petunt; et fronde virenti
Coniiciunt thyrsos, non haec in munera factos.
Hae glebas, illae dereptos arbore ramos,
Pars torquent silices: neu desint tela furori,
Forte boves presso subigebant vomere terram;
Nec procul hinc, multo fructum sudore parantes,
Dura lacertosi fodiebant arva coloni;
Agmine qui viso fugiunt, operisque relinquunt
Arma sui; vacuosque iacent dispersa per agros
Sarculaque, rastrique graves, longique ligones.
Quae postquam rapuere ferae, cornuque minaci

cis Leidensis. — *Virenti.* Vulgo (et in nostris Regiis) *virentes.* — *Haec in munera*, hunc in usum, forte quia *munera* dicuntur officia extrema, quae praestantur morientibus aut mortuis.

29. *dereptos*) Regius uterque *direptos*, ut X, 475; Codex A *diripit ensem* habuit. Lem. — *Hae glebas, illae ramos* etc. Eadem fuere antiquissimorum hominum arma. Lucretius V, 1282 sqq. — *Presso*, impresso; Virgilius, *depresso aratro.*

32. *multo fructum sudore* etc.) Verbis delectis molestiae agriculturae exprimuntur. — *Fructum*, victum. — *Dura*; Horatius I, Sat. 1: *gravem terram.* — *Lacertosi* aptum agricolis epitheton, quorum *lacerti* multo labore validi facti sunt et robusti. — *Fodiebant.* Vnus Mediceus *findebant*; unus Leidensis *subigebant.* — Regii nostri *fodiebant*; τὸ *subigebant* ex memoria Virgiliani hemistichii venisse credendum. Lem. — *Arma operis*, instrumenta rustica. Virgilius Georg. I, 160, *Dicendum et quae sint duris agrestibus arma.* — *Opus* dicitur de labore rustico. — *Vacuos*, quia aufugerant coloni. — *Sarculaque, rastrique.* Codex Regius A male *sarculaque, et rastrique*; vide ad X, 262. Lem. — *Sarculum*, σκαλεῖον, instrumentum sarritionis. — *Rastri* magno erant pondere; Terent. Heaut. I, 1, 40, ubi Chremes eos tentavit, *Hui, tam graves hos?* — *Ligonibus* terra eruitur. *Longi ligones* etiam I Pont. 8, 59: sed h. l. unus MS. *curvique*, quod Burmannus rectum iudicat, quia curva ligonis forma cernitur in gemma apud Begerum Spicileg. Antiq. p. 71.

37. *ferae*, furentes Bacchae. — *Minaci.* Nonnulli *minaces.* — Regii nostri *minaci.* — *Divellere.* Regii nostri *divulsere*; in praeterito tempore rarius *divulsi* quam *divelli*; utrumque dat Rob. Stephanus in suo Thesauro: sed solum *divelli* recepit auctor eruditissimus Grammatices dictae *de Port-Royal, des prétérits et supins*, Règle 50. Lem. — *Divellere* Regius recte explicat, dilaceravere. A Bacchis enim angues, tauri, capri, vituli etc. ore disciudi solebant, quod *bacchatim discerpere* dixit Apuleius I; vide Heinsium et Burmannum.

Divellere boves, ad vatis fata recurrunt;
Tendentemque manus, et in illo tempore primum
Irrita dicentem, nec quidquam voce moventem,
Sacrilegae perimunt: perque os, pro Iuppiter! illud,
Auditum saxis, intellectumque ferarum
Sensibus, in ventos anima exhalata recessit.
Te moestae volucres, Orpheu, te turba ferarum,
Te rigidae silices, tua carmina saepe secutae
Fleverunt silvae: positis te frondibus arbos,
Tonsa comam, luxit: lacrymis quoque flumina dicunt
Increvisse suis; obscuraque carbasa pullo

39. *et in illo tempore*) Regii nostri *atque illo*. — *In illo tempore* neminem offendere debet. Laudat Burmannus e Cicerone, Livio, et Suetonio, *in hoc tempore*, *in tali tempore*, *in tempore hiberno*. Sumtum tamen hoc loco est e duobus tantum MSS. quum caeteri praeferant, *atque illo*.

43. *in ventas*, in auras; V, 106, Emathion *medios animam exspiravit in ignes*; Seneca Herc. Fur. 1312, *Hanc animam in ore primo teneo*; Seneca de Ira III, 43, *spiritum exspuere*.

44. *Te moestae volucres* etc.) Iam epicedium additur. Et merito theatrum, quod toties cantu suo moverat vates, nunc lugens inducitur. Apud Claudianum d. l. Orpheo nuptias celebranti ferae et volucres munuscula conferunt. — *Te*, *te* etc. ad imitationem Virg. Georg. IV, 465, ubi ad Eurydicen suavissime sermo vertitur, *Te, dulcis coniux, te solo in littore secum, Te, veniente die, te decedente, canebat*. Lem. — *Rigidae silices*. Vulgo *Rigidi silices*. — Mira est de huius vocis genere varietas in iisdem libris; VII, 107, *soluti silices*, sine ulla varia lectione, ut videtur; IX, 613, Noster Gierig dedit *rigidas silices* ex duodecim MSS., quum caeteri habeant *rigidos*; et hoc loco tres tantum, teste Heinsio, dant *rigidae*, quum caeteri, et Regii nostri rigidi. Lem. — *Secutae silvae*. Horatius I, Od. 12, *Vnde (ex Haemo) vocalem temere insecutae Orphea silvae*. — *Ponere* capillos phrasis solemnis. III, 506, *sectos fratri posuere capillos*. Suetonius Calig. 5, *barbam ponere*. — *Tonsa comam*, quia tonderi in luctu solebat coma, et *coma* de frondibus dicitur; vide ad X, 139. Et quum destringuntur folia, *tonderi coma* arborum dicitur; Virgilius Georg. III, 21, *tonsae folia olivae*. — *Lacrymis* etc. Supra I, 584, Inachus, Deus fluvialis, *fletibus auget aquas*. Sed nunc flumina ipsa suis increscunt lacrymis, quod est intolerabile luxuriantis ingenii signum.

48. *carbasus*, palla carbasina, quam humeris fere iniectam Fluvii in monumentis habent. Erat autem *carbasus* genus lintei tenuissimi et pretiosissimi. Virg. Aeneid. XI, 775; Curtius VIII, 9, 21, ibique interpretes vide. Luctus causa nunc erat *obscura*, colore *obscuro*, id est, austero; nempe *pullo*, id est subnigro. Sed *pullum*

Naides et Dryades, passosque habuere capillos.
Membra iacent diversa locis: caput, Hebre, lyramque
Excipis; et, mirum, medio dum labitur amne,
Flebile nescio quid queritur lyra; flebile lingua
Murmurat exanimis; respondent flebile ripae.
Iamque mare invectae flumen populare relinquunt,
Et Methymnaeae potiuntur litore Lesbi.
Hic ferus expositum peregrinis anguis arenis

hoc loco substantive, ut Liv. IV, 25, ubi Gronovius observat, sic usurpari etiam *album* et *nigrum*. Vestes lugubres etiam Dryades VIII, 778, sumunt. — *Habuere.* Vnus Moreti *habuisse;* hinc Heinsius suadet *Naïdas* et *Dryadas; passosque habuisse*, ut referatur ad *τὸ dicunt.* — Regii nostri *habuere.*

50. *Membra iacent* etc.) Discerptus est, ut Pentheus, lib. III, vs. 708 sqq. Etiam apud Virgilium *Hebrus* caput Orphei excipit, et *gurgite medio portat.* Secundum Phanoclem vs. 11, Bacchae caput et lyram clavo compegerunt, ut ἐμφορέοιντο θαλάσσῃ ἀμφω ἅμα. Idem etiam in seqq. expressus: *Eurydicen vox ipsa et frigida lingua, Ah! miseram Eurydicen anima fugiente vocabat: Eurydicen toto referebant flumine ripae.* Sed Noster, *nescio quid flebile queritur.* Sic Heroid. XVIII, 82, Alcyones *nescio quid visae sunt mihi dulce queri;* Remed. 766, *Et mea nescio quid carmina dulce sonant.* — *Queri* eleganter de flebili et molli sono lyrae et tibiae. Horatius II, Od. 13, 24, *Aeoliis fidibus querens Sapho puellis de popularibus;* Lucretius IV, 588, *dulces querelas, Tibia quas fundit.* — *Murmurat.* Confer V, 105, et VI, 558, ubi adeo, quod iure mireris, lingua iam resecta, *terrae tremens immurmurat atrae.* — *Respondent*, resonant per echo. Virgilius Ecl. X, 8, *respondent omnia silvae;* Horatius I, Od. 12, 3, *recinere* sic dixit. Phanocles vs. 16, ἠχὴ δ' ὡς λιγυρῆς πόντον ἐπέσχε λύρης.

54. *mare*) Quinque *mari.* — Regii nostri *mare.* — *Populare*, flumen eiusdem populi, unde et Orpheus. Etiam I, 577, *popularia flumina*, et IX, 20. — *Methymnaea*, quia Methymna urbs celeberrima Lesbi. Pro *Methymneae* alii *Methymnaei;* Cantab. *Mitelenei.* — Regii nostri *Mitylenei.* — *Potiri* ita est etiam XII, 38; XIII, 729. Caput Orphei fluctibus in insulam Lesbon esse delatum, ibique sepulturae mandatum plures tradiderant. Pro quo beneficio Lesbii ad musicam artem ingeniosissimi esse existimabantur; Hyginus P. A. II, 7; Arion enim, Alcaeus, Sappho, Erinna Lesbii. Thraces contendebant, luscinias, quae circa Orphei sepulcrum nidos habeant, suavius canere, quam alibi: vid. Pausanias Boeot. pag. 769, ubi plura de Orphei sepulcro et ossibus habes. *Lyram* Iovis et Apollinis voluntate inter sidera retulisse Musae dicuntur; Hygin. d. l.

56. *expositum*) Vulgo *exposito*, et vs. seq. quidam, *obstitit*, pro *os petit.* Sic legit etiam Planudes, qui vertit ἄγριος ὄφις ἀντέστη. Vnus Vaticanus

Os petit, et sparsos stillanti rore capillos.
Tandem Phoebus adest, morsusque inferre parantem
Arcet, et in lapidem rictus serpentis apertos
Congelat; et patulos, ut erant, indurat hiatus.
Vmbra subit terras; et, quae loca viderat ante,
Cuncta recognoscit; quaerensque per arva piorum
Invenit Eurydicen, cupidisque amplectitur ulnis.
Hic modo coniunctis spatiantur passibus ambo:

anguis in herbis. Post vers. 57, vulgo inseritur hic: *Lambit et hymniferos inhiat divellere vultus*, quem iam Ciofanus delendum indicavit. Pro eo in Vossii MS. *Extemplo morsu cedit laniare ferino.* Heinsius coniicit *cepit laniare.* Capoferreus censet, ex duobus versibus conficiendum hunc unum: *os petit, et sacros inhiat divellere vultus*, quum de capillis otiosam mentionem esse contendat. Multi antiqui, *sparso stillonles.* — Regii nostri hos versus 56 et 57, ita legunt; Codex A: *Hic ferus exposito peregrinis anguis harenis Obstitit od sparsos stillanti rore capillos*; Codex B, *Hic ferus expositis peregrinis anguis harenis Obstitit, et sparsis stillonti rore capillis.* Ex his duobus lectionibus vulgata videtur fuisse concinnata. Neuter codex habet vers. quos refert Gierig. LEM. — *Expositum*, eiectum. — *Ros*, aqua roris instar guttatim destillans, ut lib. V, vs. 635.

59. *in lapidem*) Regius noster B male *in lapides.* — *Congelat*, in lapidem mutat, quia et *gelu* rigidum reddit. *Gelare* sic apud Lucanum IX, 681, *vultusque gelassent Perseos aversi.* Mox *indurat* idem, ut etiam VII, 446, et IV, 744, *indurescere*, lapidem fieri. Alibi *dirigere* et *torpere* de saxea natura. Plutarchus de Flumin. (Ἕβρος) auctor est Orphei caput in draconem mutatum. — *Patulos*, late patentes, latos. Etiam Silius III, 34, *patulus hiatus leonis.*

62. *Vmbra subit terras*) Imago, animae et corporis simulacrum: hoc autem ex opinione eorum, quibus homo constat anima, corpore, umbra; animam coelo, astris, aëri; corpus terrae; umbram inferis tradi volunt. Dido Aen. IV, 654, *Et nunc magna mei sub terras ibit imago.* LEM. — *Cuncta recognoscit.* Seneca Med. 632, *Contigit notam Styga.* — *Arva piorum*, campi Elysii, quos Aeschines, Socrat. dial. III, 20, εὐσεβῶν χῶρον, Horat. Epod. XVI, 41, *arvo beato* et II, Od. 12, *sedes piorum*; Cic. Phil. XIV, 12, *piorum sedem et locum* vocat. Ibi reperit Eurydicen; *Illic* enim *est, cuicumque rapax mors venit amanti*, ait Tibullus I, 3, 65. Ibi etiam *Threicius longa cum veste sacerdos Obloquitur numeris septem discrimina vocum*; Virg. Aen. VI, 645. — *Amplectitur ulnis.* Twisdenius *amplectitur alis*, ut *alas* pro brachiis posuerit. — Regii nostri bene habent *ulnis.*

64. *coniunctis passibus*, iuxta se, ut alter alterius latus tegat. Sic IV, 599, de Cadmo et Harmonia in serpentes mutatis, *iunctoque volumine serpunt.* Proxima *nunc praecedentem* etc. addidit, ut lusum illum *iam tuto respicit* adhibere posset.

Nunc praecedentem sequitur, nunc praevius anteit;
Eurydicenque suam iam tuto respicit Orpheus.
II. Non impune tamen scelus hoc sinit esse Lyaeus;
Amissoque dolens sacrorum vate suorum,
Protinus in silvis matres Edonidas omnes,
Quae fecere nefas, torta radice ligavit.
Quippe pedum digitos, in quantum quaeque secuta est,
Traxit; et in solidam detrusit acumine terram:
Vtque suum laqueis, quos callidus abdidit auceps,

67–84. *Bacchae* quae Orpheum discerpserant, mutantur in arbores.

68. *sacrorum vate suorum*, quia Orgia instituerat et versibus suis commendaverat. — *Edoni*, Thraciae populus sic dictus ab Edono, Mygdonis fratre: vide Stephanum. Horatius II, Od. 7, 26, *non ego sanius bacchabor Edonis. Edoni* etiam montes Thraciae, in quibus Bacchi orgia praecipue celebrabantur; Trist. IV, 1: hinc Bacchus ipse *Edonus* in Remed. 593: vid. Bentleium ad Horatium III, Od. 25, 8. — *Quae fecere nefas.* Vulgo *videre nefas.* — Regius noster B hoc etiam habet; sed bene priorem lectionem recepit cl. Gierig. Lem. — *Ligavit*, firmavit, ut haererent radice pedes. — *Torta*; X, 490, *obliqua radix*; mox *lenta*.

71. *Quippe pedum digitos* etc.) Nesciebat Glareanus utrum *traxit* de Baccho capiendum, an de singulis mulieribus. Fatetur etiam, se non intelligere verba, *in quantum quaeque secuta est.* Neque Saftius horum verborum sensum assecutus est; vertit enim: *Er verlaëngerte die Zaehen ihrer Füsse, womit eine jede ihm gefolgt war.* Potest tamen sensus facile expediri. Nempe qui mulieres illas *ligavit*, idem etiam earum digitos *traxit* et in terram detrusit; *quippe* enim habet vim explicandi. Neque *trahere* hic est longiores reddere, quamquam id factum esse a Baccho res ipsa docet; sed vis potius huius vocis declaratur, qua Bacchus pedes retinuit et in terram detrusit: *in quantum* denique est, quatenus. Quotquot secutae sunt, eas omnes mutavit. Auctoritatem τοῦ *in quantum*, quam olim impugnabant Grammatici, tuetur Burmannus exemplis Velleii, apud quem aliquoties illud occurrit, quamquam non uno sensu. Sed ante Ovidium neminem ita locutum esse, post alios contendit Schirachius, confer IV, 542; tum inde a vs. 550, similia his nostris phantasmata sequuntur. — *Detrusit.* In MSS. *declusit*, *demisit*, *defixit* etc. legitur. — Regii nostri *detrusit.*

73. *Vtque suum laqueis* etc.) Quum saepius Noster mutationes in arbores descripsisset, hic exhausta fuisse videtur ingenii copia. Bene igitur fecit, quod similitudinem adspersit; qua sublata non multum commendationis habet haec fabula. — *Calidus*, quia *abditis* laqueis aves fallit, decipit etc., quibus fere verbis utuntur poëtae de aucupe et piscatore. — *Committere* nunc de ave, quae imprudens et inscia in laqueos incidit. — *Trepidans motu.* Barberin. *trepidus:* supra ad III, 125, Heinsius monuerat scriben-

Crus ubi commisit volucris, sensitque teneri,
Plangitur, ac trepidans adstringit vincula motu:
Sic, ut quaeque solo defixa cohaeserat harum,
Exsternata fugam frustra tentabat: at illam
Lenta tenet radix, exsultantemque coërcet:
Dumque ubi sint digiti, dum pes ubi quaerit, et ungues,
Adspicit in teretes lignum succedere suras;
Et conata femur moerenti plangere dextra,
Robora percussit: pectus quoque robora fiunt;
Robora sunt humeri; porrectaque brachia veros
Esse putes ramos, et non fallare putando.

III. Nec satis hoc Baccho est: ipsos quoque deserit agros;

dum *trepido substringit vincula motu;* sic *substricta ilia*, *substricta crura alibi* leguntur. Idem hoc loco coniicit *trepidans adstringit vincula motus*, aut *trepidante motu*. Cantabr. et Iunii *vimina* pro *vincula* habent, quae Burmannus de laqueis ex vimine factis accipiebat. Quod Heinsius coniecerat, *trepidante motu* non prorsus improbo: *trepidans motus* ut I, 506, et V, 605, *trepidans penna*. — Regii nostri habent *trepidans adstringit vincula motu*. — *Plangitur*, verberat se alis. Caeterum commode Heinsius laudat Senecam de Ira III, 16: *Sic laqueos fera, dum iactat, adstringit, sic aves viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt.*

76. *Sic, ut quaeque* dedit Heinsius ex tribus MSS., pro vulgato *Sic quaecumque*. — Hoc habent quoque nostri Regii, nec immerito vulgat. reiecit Heins. Lem. — *Lenta tenet.* Duo *longa tenet.* — Regii nostri bene habent *lenta; longa* enim videtur glossa; arborum scilicet radix semper plusve minusve *longa* est; *lenta* autem vox propria radicibus ut salicibus et virgultis, quae flectuntur facile. Lem. — Ingeniose *exsultantem*, quae conabatur prosilire et pedes a terra revellere. — *Coërcet*, retinet.

79. *Dumque ubi sint digiti* etc.) Cf. IV, 591, *Cadme, quid hoc? ubi pes? ubi sunt humerique manusque?* — *Quaerit* ex vetusto metri causa praetulit Regius vulgato *petit*. — Regii nostri *quaerit*. *Teretes:* vide ad X, 112: *teretes suras* laudat etiam Horatius II, Od. 4. — *Succedere* nunc melius, quam *succrescere*, quod multi MSS. habent, atque etiam IX, 35, sic legitur. — *Femur.* Plerumque pectora plangebantur, sed et aliae corporis partes.

83. *porrectaque brachia veros*) Plurimi *longos quoque brachia veros* aut *vera;* Heinsius hinc putabat *brachia vara* aut *porrectaque brachia varos Esse putes ramos*. — Codex Regius A nihil mutat; et bene: Codex B, *veros quoque brachia longos*. — Confer notam libri X, 250, unde apparebit, superfluas esse hoc loco Interpretum emendationes. Lusit rursus Ovidius, more suo.

85–145. *Midas*, rex Phrygiae maioris, impetravit a Baccho, ut quid-

Cumque choro meliore, sui vineta Tymoli,
Pactolonque petit; quamvis non aureus illo
Tempore, nec caris erat invidiosus arenis.
Hunc adsueta cohors Satyri, Bacchaeque frequentant:
At Silenus abest; titubantem annisque meroque

quid attingeret, aurum esset. Quo munere instructus, quum fame cruciaretur, Bacchus iussit, ut se ablueret in Pactolo fluvio. Quo facto ille rediit in pristinum statum, fluvius autem aurum ferre coepit. Conf. Hyginus fab. 191; Conon apud Phot. cap. 1; Servius ad Virgilium Eclog. VI, et Aeneid. X, 142; Maximus Tyrius Serm. 30. Narraverat haec et Theopompus. Nempe Phrygiae regnum Gordius condidit, cuius filius Midas ei successit anno 1428 ante Christum. Fabulam autem de auro eius inde ortam credit cl. vir Goguet de Origine artium, tom. II, pag. 266, quod Midas terrae suae proventum bene vendiderit, mercaturamque, quae tropo non admodum duro dici possit omnia in aurum mutare, promoverit. Certe etiam nos dicimus de colonis, qui agrorum suorum proventum bene vendunt, *sie wissen ihre Producte zu versilbern*. Ancoram invenisse Midas traditur a Pausania Attic. pag. 12, quemadmodum ad Demodicen, uxorem eius, artem signandi nummos referebant; Pollux lib. VII, cap. 6, §. 181. Divitiae Midae in proverbio erant; Tyrtaeus III, 6; Plin. XXXIII, 15. — E Thracia transimus in Lydiam et Phrygiam. — *Non satis ei est*, cuius ira non mitigata est uno supplicio. — *Chorus* Bacchi voc. proprio *thiasus* dicebatur; vide ad III, 529. — *Vineta*. Quidam *pineta*, *dumeta*, *spineta*. — Regius codex noster A, *spineta*; Codex B, *vineta* et supra *vel pineta*. De *vinetis Tymoli* vide ad VI, 15. — *Sui* propter vineta. Maluit *aureus*, quam aurifer, quia ex mente poëtae etiam aqua Pactoli aurea fuit: vide vs. 142. — *Nec caris*, id est, pretiosis; *nec fulvis*. — Regii nostri *caris; fulvis* pro glossa est. Lem. — *Invidiosus arenis*, praeclare, cuius arena cum invidia expetebant homines. Sic supra IX, 10, *invidiosa spes*. — *Frequentant*. Quinque *sequuntur*. — Regii nostri *frequentant*.

90. *Silenus*, praeceptor et comes Bacchi, princeps istius chori, quem adeo statim desiderat, et de cuius absentia sollicitus est Bacchus. Bene ergo hoc admonitum, *At Silenus abest*. Hyginus, dicto loco: «Eo tempore Liber pater quum exercitum in Indiam duceret: Silenus aberravit, quem Midas exceptum hospitio liberaliter accepit, atque ducem dedit, qui eum in comitatum Liberi deduceret». In Phrygiam aufugerat auctore Lactantio in Argument. Silenus et senex et semper ebrius, hinc, *titubantem* etc. Ebrii descriptionem elegantem habes VI Fast. 677 sqq., *convivae valido tituban[illegible] vino membra movent, dubii stantque labantque pedes*. Vinum in fontem infudisse Midas traditur, ut inebriatum Silenum caperet; isque fons *Midae fons* appellatus serioribus adhuc temporibus ostendebatur. Xenophon de Cyri Exped. 1, init.; Pausanias Attic. pag. 12; Maximus Tyrius Serm. 30. Ab hoc Sileno varia edoctus est. Unum ex eo genere sermonem habet Aelianus Var. Hist. III,

Ruricolae cepere Phryges, vinctumque coronis
Ad regem traxere Midan; cui Thracius Orpheus
Orgia tradiderat cum Cecropio Eumolpo.
Qui simul agnovit socium, comitemque sacrorum,
Hospitis adventu festum genialiter egit
Per bis quinque dies, et iunctas ordine noctes.
Et iam stellarum sublime coëgerat agmen
Lucifer undecimus. Lydos quum laetus in agros
Rex venit, et iuveni Silenum reddit alumno.
Huic Deus optandi gratum, sed inutile, fecit

18, ubi Perizon. observat, finxisse Midam haec, ut tanto maiorem legibus suis sanctitatem adderet.

91. *vinctumque coronis*) Quidam *catenis*; quatuor *colonis*, tunc *cinctumque* legendum. — Ambo nostri Regii *coronis*; sed Codex B in margine habet *vel catenis*. — *Vinctum coronis* Gruter. ad Liv. XXXIII, 46, explicabat, circumcinctum orbibus agricolarum. Sed satis eam ob causam castigatus est a Burmanno qui *coronas* intelligit quas Silenus indulgens vino solebat capiti imponere, quibus Phryges pro vinculis usi sint, ut apud Virgilium Ecl. VI, 19, *Iniiciunt* Sileno *ipsis ex vincula sertis*. — *Traxere Midam*. Vulgo *Midam*. Arundel. *duxere*. — Regii nostri *duxere Midan*. — *Orpheus Orgia tradiderat*. Iustinus XI, 7: Post hunc (Gordium) filius Mida regnavit, qui ab Orpheo sacrorum solemnibus initiatus, Phrygiam religionibus implevit, quibus tutior omni vita quam armis fuit. Adde Conon. apud Phot. I, pag. 424. — *Eumolpos* tres habuit antiquitas. Primus fuit Thrax, Neptuni et Chiones filius, qui vixit tempore Erechthei, contra quem Eleusinios incitavit. Inter hos mysteria instituit. Vid. Heynius ad Apollod. III, 15, 4. Eius posteri sedem fixisse Eleusine videntur, et cum Atheniensibus matrimonia iniisse. Hinc Atheuis natus noster Eumolpus, Musaei filius, Orphei discipulus, qui etiam Herculem ab inferis reducem initiavit. Sed confusi fere sunt a Veteribus, etiam a Nostro III Pont. 3, 41, primus et hic tertius Eumolpus; vid. Micyllus et Burmannus.

94. *Qui simul*) Vudecim *Quem simul*. — Regii nostri *Qui simul*. — *Genialiter*, ita ut genio indulgeretur, laute et hilariter; Fast. III, 523, *festum geniale*. Vide ad IV, 14. — *Ordine*, continuas. Virgil. Georg. IV, 507, *septem ex ordine menses*. Hoc Claudianus IX, 4, vocat *epulis continuare dies*.

97. *Et iam stellarum* etc.) Confer II, 114, ibique notam. — *Laetus*. Argentin. *lentus*, quod Heinsius verum putabat, quia et apud Calpurn. Ecl. VII, *lentus venis*: temere. — Regii nostri *laetus*. — *Laetus* ob inventum Silenum festumque genialiter actum. — *Iuveni*, Baccho, cui aeterna iuventus; IV, 26.

100. *Huic Deus optandi*) Vulgo *optanti*. — Regii nostri *optandi*. — La-

Muneris arbitrium, gaudens altore recepto.
Ille male usurus donis, ait; «Effice, quidquid
Corpore contigero, fulvum vertatur in aurum.»
Adnuit optatis, nocituraque munera solvit
Liber; at indoluit, quod non meliora petisset.
Laetus abit, gaudetque malo Berecynthius heros;
Pollicitamque fidem tangendo singula tentat.
Vixque sibi credens, non alta fronde virentem
Ilice detraxit virgam; virga aurea facta est.
Tollit humo saxum; saxum quoque palluit auro:

etantius Argum. *optandi veniam dedit.* Hyginus: *deoptandi dedit potestatem*, ut *quidquid vellet, peteret a se.* — *Facere arbitrium*, ut *facere copiam.* — *Inutile*, perniciosum. — *Altore.* Sileno nutritore. Lem.

104. *Adnuit optatis*) Gronovianus et quatuor alii *adnuit optanti.* — Regii nostri *optatis.*

106. *Berecynthius* non Phrygius, sed Cybeles Berecynthiae filius, quia additur *heros*, id est, Deae filius. Sic *Philyreius heros*, *Neptunius heros* etc. Hyginus d. l. *Midas rex Mygdonius, filius matris Deae.* Lactantius in Argum. fab. 4: *Qui tamen fertur Midas esse Matris Magnae filius: sic enim cum Hesiodo consentit Ovidius.* — *Malum*, donum, quod ipsi mox erit perniciosum. Praeferendum igitur *malo* τῷ *datis*, quod ab aliis defenditur. — *Pollicitam.* Quidam *pollicitis*, *pollicito*, *pollicita.* *Pollicitam fidem tentat*, periculum facit, an fides habenda promissis: vide ad vs. 135. Sed sic ex uno Twisdenio MS. Heinsius dedit pro *Pollicitique*, quod tuetur Schirachius, quia nefas sit uni Codici fidem habere, caeteris renuentibus. Illud magis poëticum, sensus tamen manet idem. Fast. III, 366, *pollicitam addere dictis fidem:* Pseudo-Lactantius de Pascha vs. 65, *pollicitam redde fidem.* — *Singula*, aliud post aliud. Amor. I, 5, *singula quum miror.* Sic aliquoties Phaedrus.

108. *sibi*, suae arti, vix credebat prae nimia laetitia. — *Fronde.* Quatuor *fronte.* — Regius noster A, *nuno alta fronde:* melius forte. Lem.

110. *pallere* recte de auri colore. — *Contigit et glebam.* Heinsius coniicit *ut glebam.* — Regii nostri *et glebam.* — Bene *potenti contactu* propter magnam vim. Amat Noster hanc vocem; apud quem *potentes herbas*, *potentia verba*, *potens forma*, etc. — Iam suo modo Noster recenset singula experimenta, quae fecerit Midas, sed modum rursus servare nescivit. Quum igitur in tanto experimentorum numero orationem variare vellet, ne τὸ *aureus* toties repeteretur, verbis interdum incommodis, nec satis definitis usus est, verbi causa 112, *fit massa*; qualis tandem? vs. 115, *radiare* etiam de argento, gemmis etc. dicitur; vs. 122, *rigere* vel maxime de ferro et lapidibus usurpatur, neque adeo illa vocabula auro sunt propria. Melius est, quod bis ad fabulas allusit, vs. 114 et 117. Confer similem

Contigit et glebam; contactu gleba potenti
Massa fit: arentes Cereris decerpsit aristas;
Aurea messis erat: demtum tenet arbore pomum;
Hesperidas donasse putes: si postibus altis
Admovit digitos; postes radiare videntur.
Ille etiam liquidis palmas ubi laverat undis,
Vnda fluens palmis Danaën eludere posset.
Vix spes ipse suas animo capit, aurea fingens
Omnia: gaudenti mensas posuere ministri,
Exstructas dapibus, nec tostae frugis egentes.
Tum vero, sive ille sua Cerealia dextra
Munera contigerat, Cerealia dona rigebant:
Sive dapes avido convellere dente parabat,

formam VII, 25 sqq. — *Arentes Cereris* etc. Sprotii liber habet *Cererem;* tunc Heinsius volebat legi *arentis Cererem decerpsit aristae:* Burmannus vero *arenti . . . . aristae*, quia VIII, 292, *Cererem in spicis intercipit*, ubi *Ceres* sunt spicae vel grana, unde panis conficitur; et Fast. V, 322, *grandine laesa Ceres* et alibi passim. Heinsius autem, servata prima lectione, putabat scribendum in versu sequenti *Aurea messis erant*, nempe *aristae.* — Regii nostri nihil mutant. — *Messis* de paucis aristis, sed quae maximi pretii essent. — *Demtum*, decerptum. Etiam Heroid. XX, 9, *demtus ab arbore foetus.* Supra I, 492, *demtae aristae.*

114. *Hesperidas donasse putes*) Nam Hesperides hortos habuisse dicuntur poma aurea ferentes. Lem. — *Si postibus altis.* — Regii nostri *ubi postibus altis.* — *Altis* quippe in regia.

116. *Ille etiam*) Heinsius malebat *Illi etiam.* — Regii nostri bene *Ille;* directe. Lem. — *Eludere.* Octo *deludere.* — Regii nostri *eludere;* sed in Codice B inter lineas, scriptum est *vel de.* — *Eludere*, decipere, ut VI, 103. — *Danaën.* Referebat aureum imbrem, quo Iupiter auripluus Danaën elusit. Lem. Post hunc versum multi addunt alium: *Corporis et membris resplenduit aurea vestis*, vel *e membris.* — Regii nostri habent hunc versum *Corporis et membris* etc. quem Ovidio tribuendum puto; sed mallem *Corporis e membris.* Lem.

118. *Vix spes* etc.) Post haec felicia experimenta *Vix spes ipse suas animo capit.* Praeclare! non cogitare omnia simul potest, quae deinceps aurea facturus est noster alchymista. Sed mox mutabitur ille affectus animi. — *Mensas posuere*; vide ad IX, 92. — *Exstructas* verbum delectum pro vulgari, instructas; illud enim maiorem copiam ciborum declarat, quibus instructa erat beati regis mensa. Cic. Tusc. V, 21, *mensae conquisitissimis epulis exstruebantur.* — *Tostae frugis.* Tres *coctae.* — Regii nostri *tostae.* — Priscae gentes tostis igne granis vesci solebant; atque etiam

Lamina fulva dapes, admoto dente, nitebant.
Miscuerat puris auctorem muneris undis;
Fusile per rictus aurum fluitare videres.
Attonitus novitate mali, divesque miserque,
Effugere optat opes; et, quae modo voverat, odit.
Copia nulla famem relevat: sitis arida guttur
Vrit, et inviso meritus torquetur ab auro.
Ad coelumque manus, et splendida brachia tollens,

serioribus temporibus far igni torrebatur, ut facilius mola frangi posset; VI Fast. 313 sqq.; Virg. Georg. I, 267; Plinius XVIII, 2.

124. *nitebant*) Perquam incommode hic *nitoris* mentio fit. Dentibus enim *rigor*, non nitor sentitur. Parum igitur h. l. consulebat Burmannus, qui coniiciebat *virebant*, quod et ipsum de colore auri adhibetur. Melius est, quod multi MSS. habent, et quod Nangerius in postrema edit. expressit, *premebat*. Sensus: lamina fulva obduxit dapes, quum dens admovebatur. Sic *premere* est IX, 353: *lentus premit inguina cortex*. Mihi tamen ex novem MSS. non displicet, *rigebant*, et tunc vs. 122, hoc verbum in *nitebant* mutandum erit. Facile haec duo verba sic transponi et permutari a librariis potuerunt. — Regii nostri habent *premebat*, quod certe melius est, nisi mutatio quam petit Gierig admitti possit. Lem.

125. *Miscuerat auctorem*) Vinum per metonymiam dici *Bacchum* satis notum est. Sed quid Ovidius? Abusus illa poetarum licentia *auctorem muneris* dixit, quasi ipsum Deum miscuisset. — *Fusile*, fusum: duo *fluxile*. Regii nostri *fusile*.

127. *divesque miserque*) Breviter, sed graviter sortem Midae notant verba sic coniuncta, animumque legentis feriunt propter opinionem vulgi, quae a divitiis non disiungit beatitatem, et propter defrustratam Midae spem. — *Novitate mali*, inusitato et inaudito malo. — Bene *effugere*, quia quocumque fugiebat, vim illam omnia mutandi in aurum secum ferebat. — *Et quae modo*. Heinsius scribebat *et quas modo*, scilicet opes. — Regius noster Codex A, *quae*; Codex B, *quas*.

129. *sitis arida*, e Lucretio VI, 1174, quia sitientes aridum habent guttur. — *Vrit* convenit ardentissimae sitis cruciatibus. Schol. Aristophanis ad Plut. vs. 287, trad., Midan hac fame absumtum periisse. — *Meritus*. Regius noster A, *merito*; B, *merit*, et in margine *vel merito*: sed melius ex plerisque scriptis *meritus* dedit Heinsius. Lem.

131. *splendida*) Etiam vestes auream naturam a corpore rapuerunt. Hoc certe dicit versus is, qui post versum 117 a multis MSS. inseritur, *Corporis et* (alii e) *membris resplenduit aurea vestis*, quem ego non plane repudiem. Lenzius putat, ipsa brachia auro fuisse obducta. Dura vero est altera eius ratio, qua *splendentia* explicat, quae tactu omnia mutariut in aurum splendidum. Idem monet e verbis *ad coelum tollens* apparere, Bacchum tum fuisse in coelo, et inde vs. 136 responsum dedisse. Equidem

« Da veniam, Lenaeae pater; peccavimus, inquit;
Sed miserere, precor; speciosoque eripe damno. »
Mite Deûm numen Bacchus peccasse fatentem
Restituit, pactamque fidem, data munera, solvit.
« Neve male optato maneas circumlitus auro,

putem, verbis illis nil nisi gestum precantium notari. — *Speciosoque eripe damno.* Tres *pretioso.* — Regii nostri *specioso.* — *Damnum*, malum, quod nobis damno est: *speciosum*, splendidum. Hyginus, *Quum iam fame cruciaretur, petiit a Libero, ut sibi speciosum donum eriperet;* ubi *speciosum* rescribendum existimat Burmannus, ut Ovidii verba exprimantur, sicuti frequenter apud Hyginum, et comparat idem Burmannus ex Alciphrone III, 38, λαμπρὰν ζημίαν, sed id ibi potius manifestum incommodum significat.

134. *Mite Deûm numen*) quod Heinsius dictum putat pro mitissimum Deorum numen, ut alibi *magna Dearum*, pro maxima. Malit tamen *Deum* mutari in *reum*, ut allusum sit ad confitentis reos; idque illustrat ex Pont. II, 6, 8, *aspera confesso verba remitte reo.* Burmannus coniicit *Mite Deus numen B.* Quae coniecturae supervacaneae esse videntur, si *Deum numen* pro mera periphrasi Dei ipsius habeamus. Bacchus, qui mitis Deus esse solet, restituit etc. Certe apud Virgilium plus semel *numen Deum* est Deus. Quod v. c. Homerus dixerat ἄνευθε θεοῦ, id Aeneid. II, 777, reddit, *sine numine divum*: vide ibi Heynium. *Mitis*, qui sinit se exorari. — *Restitui* absolute, aut addito τῷ *sibi* in iure dicuntur, qui in pristinum statum restituuntur, et hoc loco quibus redditur pristina natura. Lactantius in Argum. *Cui Deus ut restitueretur sibi fecit.*

135. *fides* interdum idem quod promissum: vide Gronov. ad Senecam IV de Benef. cap. 35. Sed plerumque additur *pacta* aut *pacti* (nam utrumque recte dicitur, et utriusque generis exempla congessit Heinsius) ut vs. 107, *pollicitu fides.* Per appositionem additur, *data munera.* — *Solvit* Regius explicat, resolvit, irritam fecit. Sic et Lenzius, qui comparat *pactum, foedus solvere;* Burmannus punctum ponit post *restituit*, et *solvit* mutat in *solvi*, ut Bacchi haec sint verba, ad quae iam pertinet, quo demum vs. 137, sequitur, *ait.* Alteram illam lectionem debemus ingenio Heins. quum antea legeretur nullo sensu: *factique fide data munera solvit.* Varietates MSS. sunt, *pactique fidem, factaque fide, factamque fide.* — Regii nostri babent *factique fidem, data munera, solvit:* sed praestat multo lectio Heinsii. Lem.

136. *circumlitus* cuius vel cutis vel vestis auro obducta. — *Amnis*, Pactolus, qui e Tmolo prorumpit et medios Sardes perfluit; Herodot. V, 101; Strabo XIII, pag. 625; Plin. V, 29. — *Magnis Sardibus.* Observat Burmannus *magnas urbes* Nostrum passim vocare metropoles; v. c. Heroid. VII, 165, *magnas Mycenas*; infr. XIV, 457, *magnam Diomedis urbem.* Supra VII, 553, *magna urbs*, caput Aeginae insulae. Et credibile est, magna ambitu fuisse Sardes. Certe Herodot. qui Cadytim πόλιν μεγάλην vocat, addit, Σαρδίων οὐ πολλῷ ἐλάσσονα. — *Vade*, nempe ex agris Lydiae, ubi nunc

Vade, ait, ad magnis vicinum Sardibus amnem,
Perque iugum montis labentibus obvius undis
Carpe viam; donec venias ad fluminis ortus:
Spumiferoque tuum fonti, qua plurimus exit,
Subde caput, corpusque simul, simul elue crimen.»
Rex iussae succedit aquae: vis aurea tinxit
Flumen, et humano de corpore cessit in amnem.
Nunc quoque iam veteris percepto semine venae
Arva rigent, auro madidis pallentia glebis.
IV. Ille, perosus opes, silvas et rura colebat,

versaris. Nondum enim in Phrygiam redierat, sed vs. 106 e Bacchi tantum conspectu *abierat laetus.* — *Montis... undis.* Ciofanus e MSS. dedit *undis* pro *ulnis;* tum *ripae* in *montis* mutavit Heinsius quatuor MSS. auctoritate: malit tamen *Tmoli* aut *rupis;* quidam *vitae.* — Codex Regius A, *montis;* Codex B, *ripae:* ambo habent *undis.*

140. *qua plurimus exit* indicat, iam ab origine maximum esse fluvium. Sic Virgilius Aeneid. I, 419, de magno monte, *qui plurimus urbi imminet.* Supra VIII, 584, *plurimus amnis*, maximus. — *Elue crimen.* Gronovii, Sprotii, Thuani libri *ablue.* — Regii nostri *elue.*

142. *succedere*, accedere. Vide ad III, 165. — *Vis aurea*, vis, potestas omnia in aurum mutandi, quae paulo ante *crimen* vocatur, quia per stultitiam suam eam impetraverat Midas. Lenzius *crimen* intelligit preces temerarias, quae lavando, ut culpa lustrando, ablui potuerint. — *Tinxit.* Hinc Lactantius in Argum. *aqua aurei coloris esse coepit;* Claudianus in Eutrop. II, 260, *nec miror aquas radiare metallo, Quae toties lavere Midam.* At ille tantum, ut hodie etiam Rhenus et Tagus, χρυσοῦ ψῆγμα πολύ, multa ramenta aurea secum ferebat, inde dictus *Chrysorrhoas*, notante Plinio. *Rutila ei arena* tribuitur a Iuvenale XIV, 112. Hinc *Lydium aurum* et *Pactoli divitiae* proverbialiter dici coeperunt de re pretiosa et summis divitiis. Horat. Epod. XV, 20, *Pactolus tibi fluat.*

144. *Nunc quoque* etc.) Id falsum est; nam Strabo, qui et ipse Augusti tempore floruit, scribit, Νῦν δὲ ἐκλέλοιπε τὸ ψῆγμα. Multo minus *arva* unquam vicina riguerunt auro. Sed ita et alii poëtae. Virgilius Aen. X, 142, *Pactolos culta irrigat auro;* Propertius I, 6, 31, *Lydia Pactoli tinguit aratra liquor;* Seneca Phoen. 604, *Opulenta Pactolus inundat auro rura.* Vis aurea comparatur cum *vena* in metallifodinis. Pro *iam* Burmannus malit *tam veteris;* ita enim augeri miraculum ex tam antiquo tempore adhuc venam auream sufficere.

146–193. *Midae aures in asini aures*) Midas quum certamini musico Apollinis et Panis interfuisset, principatumque ad Pana detulisset, ab Apolline accipit asininas aures, idque dedecus unus ex famulis singulari quodam modo in vulgus effert. Cf.

Panaque montanis habitantem semper in antris.
Pingue sed ingenium mansit; nocituraque, ut ante,
Rursus erant domino stolidae praecordia mentis.
Nam, freta prospiciens, late riget arduus alto
Tmolus in adscensu; clivoque extentus utroque,
Sardibus hinc, illinc parvis finitur Hypaepis.

Hyginus fab. 191; Fulgentius, Mytholog. III, 9; Nicephor. narrat. III, ab Allatio editus; Suidas in Μίδας. Tractarant haec et Hesiodus, quem consentire cum Nostro Lactantius in Arg. ait, et Sosibius tragicus. Varie Veteres hanc fabulam interpretati sunt. Vide Schol. Aristophanis ad Plut. vs. 287, ubi complures sententias recenset, v. c. eum habuisse ὠτακουστὰς, id est, delatores, qui, quaecumque audivissent, ad eum deferrent, aut eum habuisse vicum aures asini dictum, etc. — Aristophanis vero interpres narrat Midae natura praelongas fuisse aures; vel etiam quod Bacchi asinos praeteriens iniuria affecisset, affixas illi ab irato numine aures asininas. Tzetzes autem ad Lycophr. refert, duos fuisse in Phrygia colles, qui *aures asini* vocarentur, quos quum expugnasset Midas, latronesque inde sustulisset, fabulose dictum Midam asini aures occupasse. Lem. — Lenzius monet, mythi huius tractationem deberi dramati satyrico, quo Panis et Apollinis certamen expositum sit. Copiose de Mida egit Simsonius in Chron. ad annum 2308.

146. *Ille* Burmann. mutatum malit in *Inde*, id est, ideo, vel ab eo tempore. Relicto aulae splendore *silvas et rura*, vitam rusticam, praeferebat. Ita enim *colere* hic accipi potest, praeferre, priore loco habere, ut apud Virgilium Georg. II, 413, *Rus exiguum colito.* Idem *colebat*, venerabatur, Pana. In dilogia ergo verbum positum more poëtarum. — *Antris.* Complures *arvis.* — Ambo nostri Regii *antris*, at Codex B inter lineas, *vel in arvis:* sed melius conveniens *antris.* Lem. — De *antris* Panis vide ad I, 699, et Barnesium ad Euripidem Ion. 402. — *Pingue*, stolidum, ut apud Horatium Sat. I, 3, 58. — *Stolidae.* Regius Codex B *stultae;* servandum est *stolidae.* — *Praecordia* ponuntur pro corde, deinde pro animo et mente; hinc nunc *praecordia mentis*, mens, forte ad Homericum, ἐν φρεσὶ θυμός. *Mens animi* dixerunt Plautus et Catullus: vide Schrader. ad Musaeum, pag. 192. Sosibius ei tribuit νῦν φωτὸς εὐήθους.

150. *Nam freta prospiciens* etc.) Hoc ornate extulit: *prospicere*, ex alto et longinquo loco desuper inspicere (II, 90; VIII, 338), eleganter de aedibus dicitur in montibus sitis, (Phaedr. II, 5, 10), atque etiam de montibus ipsis, unde prospectus est aliquo, ut hoc loco in *freta.* — *Riget* Saltius vertit: *Er hat hieselbst vom weiten ein froeliches und laechendes Ansehen*, quasi legerit *ridet.* At ego hanc varietatem nuspiam notatam reperi, neque vastus et arduus mons *ridere* dici potest. Sed pro simplici *est* aut *stat* maluit exquisitius *riget*, quod bene convenit naturae montium. Lactantius Inst. II, 17, 9, *hominem rigidum figuravit*, id est rectum.

Pan ibi dum teneris iactat sua carmina Nymphis,
Et leve cerata modulatur arundine carmen;
Ausus Apollineos prae se contemnere cantus,
Iudice sub Tmolo certamen venit ad impar.
Monte suo senior iudex consedit; et aures
Liberat arboribus: quercu coma caerula tantum
Cingitur; et pendent circum cava tempora glandes.
Isque Deum pecoris spectans: « In iudice, dixit,

Opif. VIII, 2, *hunc ad coeli contemplationem rigidum erexit.* — *Alto.* Quidam (et nostri Regii) *alte.* Quia ipse *Tmolas arduus*, altus est, *altum* habet *adscensum.* Inter Sardes et Hypaepas extenditur. Tmolus, mons latus et altus. Olim scribebatur *Tymolus*; Graecis enim est Τύμωλος et Τμῶλος: Plin. dicto loco, *Tmolus, qui antea Tymolus appellabatur.* Sed iam apud Homerum Il. B, 866, occurrit Τμῶλος. — *In* redundanter additum. — *Extentus.* Vulgo (et in nostro Regio B) *extensus.* — *Clivus uterque*, utrumque latus montis. Sardes *in latere Tmoli* ponit etiam Plinius Hist. Nat. V, 29. — De *parvis Hypaepis* vide ad VI, 13.

153. *Pan ibi dum teneris* etc.) Pana elatum fuisse sua arte e sequentibus apparet. Bene igitur *iactat sua carmina*, cantat, se ostentandi et gloriae quaerendae causa. — De *nymphis* Tmoli confer VI, 15. — *Leve*, pastoritium. — *Cerata arundo*, fistula pastoritia ceris glutinata, de qua vide ad I, 710. — *Modulari carmen*, ut apud Virgilium Ecl. X, 51, *carmina pastoris Siculi modulabor avena*, et saepe; vide Burmannum. Sed et *moderatur*, quod habent multi MSS. et quod Heinsio placet, ferri posset, quandoquidem passim occurrit *moderari* lyram, fides, carmen, quamquam in plerisque locis MSS. non minus variant, quam hoc loco. Sed ego miror Burmanno non inelegantem visam esse unius Leidensis cod. lectionem, *iaculatur.* Dicit quidem, se id illustrasse ad Petronium cap. 109; sed vereor, ut ibi satis idoneis exemplis usus sit. Vnus *meditatur.* — Regii nostri ambo *modulatur.*

156. *Tmolo*) Deo montis, namque et montibus sua fuerunt numina, sicut et fontibus. Lem. — Hinc Deus Tmolus describitur, ut alibi Inachus Deus fluvii Inachi. Conf. descriptio Atlantis apud Silium I, 205 sqq. — *Consedit*, more iudicum, unde *sedere* proprie de iudicibus. Cinctus erat *arboribus*, coronis variarum arborum, quia montis cacumen arboribus consitum: eas nunc depouit, sed pro eo melius, *liberat arboribus*; auribus enim apertis opus erat in hoc certamine musico. — *Coma caerula*, quia arbores et montes longinqui caerulum colorem referunt. — *Cava tempora* ingenii summi acumen prae se ferre putat Ciofanus. At etiam equis et iuvencis, aliisque animantibus *cava tempora* tribuuntur, et Atlanti monti apud Silium d. l. Est potius epitheton ornans et solemne temporum, quae depressiora caeteris partibus.

160. *Isque Deum*) Burman. mallet *Inde Deum.* — Regii nostri habent *isque*; lectio Burmanni tota e

» Nulla mora est. » Calamis agrestibus insonat ille:
Barbaricoque Midan, aderat nam forte canenti,
Carmine delenit: post hunc sacer ora retorsit
Tmolus ad os Phoebi; vultum sua silva secuta est.
Ille caput flavum lauro Parnaside vinctus
Verrit humum Tyrio saturata murice palla:

coniectura; tamen non displiceret. Lem. — *Insonat* nunc active, canit. Primus Mediceus *intonat*, quod placet Heinsio. — Regii nostri *insonat*. — *Barbaricum carmen* est Phrygium. Virgilius Cir. 166, *barbarica buxus*, tibia Phrygia; Euripides Iphig. Aul. 576, Paris βάρβαρα συρίζων Φρυγίων αὐλῶν. Et *Phrygius modus*, qui nullos habebat modulos, (Aristot. Probl. sect. XIX, §. 49) atque in sacris adhibebatur, Porphyrio dicitur βάρβαρος. Phrygio carmine Phrygiae regem delenit. — *Aderat forte* cum multis aliis auditoribus: vide vers. 173. Apud Fulgentium Midas index sedet in certamine Marsyae et Apollinis. — *Delenit*, pro *deliniit*, ex Florentino S. Marci restituit Burmannus, et ita semper scribendum iudicat. — Codex Regius A *delinit*; codex B *deliniit*. — *Sacer*, ut VIII, 597, *sacri amnes*. — *Ora retorsit*. Antiqui plurimi (et nostri Regii) *ora resolvit*; unus Vaticanus *remisit*. — *Vultum sua silva secuta*. Sex non ineleganter *dominum*. — Nostri Regii *vultum*. — Nihil aliud, nisi caput retorsit cum suis frondibus. Lenzius tamen hoc inesse putat, arbores frondesque auscultandi causa sponte esse secutas.

165. *Ille caput flavum* etc.) Nunc Apollo prodit et doctus et artifex, et egregie ornatus. Qui hic describitur, habitus erat citharoedorum. Auct. ad Heren. IV, 47: « Uti citharoedus, » quum prodierit, optime vestitus, » palla inaurata indutus cum chlamyde purpurea, coloribus variis intexta, et cum corona aurea magnis » fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro et ebore distinctam, ipse praeterea forma et specie sit, et statura » apposita ad dignitatem. » Confer Tibullum III, 4, 25 seq. — *Palla* vestis longior deorum dearumque, vatum, citharoedorum et tragoedorum cum longo syrmate: vid. Christius de Imagg. Musarum, p. 5; et Broukhusius ad Tibullum IV, 6, 13. Longior illa vestis, quae fere dicitur *fluere*, *fundi*, *defluere ad pedes*, *ferire pedes*, nunc *verrit humum*, ut VII, 706, in excellentissima Boreae descriptione. Horatius A. P. 215, *traxit vagus per pulpita vestem*; Tibullus d. l. *Ima videbatur talis illudere palla*. Sed pro *verrit* hoc loco, unus MS. Basileensis *sulcat*, satis eleganter. Claudianus in Eutrop. II, 300, *currus sulcat iuga*. — *Saturata Tyrio murice*, satis imbuta colore purpureo. *Satur color* e Plinio notus. — *Fides*, cithara; Horatius I, Od. 17, 18, *fides Teia*, lyra Anacreontis Teii. Glossar. Graec. Lat. *Fidis*, λύρα, κιθάρα. Erat *instructa*, culta, ornata. Vide Heinsium ad Fast. II, 318; Apuleius, Florid. I, de Apolline: *Quid quod et lyra eius auro fulgurat, ebore candicat, gemmis variegatur?* A Tibullo d. l. ei tribuitur, *fulgens testudine et auro ly-*

Distinctamque fidem gemmis, et dentibus Indis
Sustinet a laeva: tenuit manus altera plectrum.
Artificis status ipse fuit: tum stamina docto
Pollice sollicitat: quorum dulcedine captus
Pana iubet Tmolus citharae submittere cannas.
Iudicium sanctique placet sententia montis
Omnibus: arguitur tamen, atque iniusta vocatur
Vnius sermone Midae: nec Delius aures
Humanam stolidas patitur retinere figuram;
Sed trahit in spatium, villisque albentibus implet,

ra; et IV, 3, 22, *testudinea Phoebe superbe lyra.* Sed hoc loco plurimi, *distinctamque*, quod nollem ab Heinsio quatuor codd. auctoritate mutatum. Non nego, *instructum* dici, pro ornatum, sed *distinctum* elegantius multo verbum est, quod usurpatur de rebus, quae dispersis ornamentis variegata sunt. Sic pocula *distincta* gemmis, prata *distincta* floribus, coelum *distinctum* stellis, passim et eleganter. — Regii nostri habent *distinctam*, quod reposui pro *instructam* quod Gierig in Heinsium paulo verecundior reiicere non erat ausus: nec aberit a me auctoritas sagacissimi Burmanni. Lem.

169. *ipse*, verissimus. — *Status artificis.* Est etiam oratoribus suus *status*, Cic. Or. I, 59, quem describit Quintilianus Iust. Or. I, 11, 16. — — *Tum stamina.* Vnus *carmina.* — Regii codices *stamina; carmina* mera glossa est. Lem. — *Stamina*, chordae. Supra *fila sonantia.* Laudat Burmannus e Catalect. Pith. IV, p. 157, *Musica contingens subtili stamina pulsu.* — *Sollicitat*, percutit, pulsat; nam *sollicitare* omnino est, saepius movere, ut *sollicitare mare, humum.* — *Pollice.* Paulo ante *plectrum* commemoratur. Nempe chordae pulpa digitorum pulsabantur, sed in clausulis ad pleniorem harmoniam plectro plures chordae uno ictu tangebantur. Vid. Gesnerus ad Claudianum XXXIV, 15.

171. *Submittere*, postponere, fateri eas inferiores esse lyrae Apollineae. — *Cannas*, tibiam ex cannis confectam. Lem.

173. *iniusta vocatur*) Vossianus *iniusta notatur*: non male. — Regii nostri *vocatur:* quamquam *notatur* e scriptura *uocatur* in MS. Vossiano per confusionem literarum legi potuerit, nihilominus tamen ea lectio placet. Lem.

176. *Sed trahit in spatium*) Diligenter et ingeniose describit, more suo, naturam aurium asininarum. Bene *trahit in spatium*, longiores reddit; vide ad III, 20. — *Villisque albentibus.* Quidam *villisque ardentibus*; Heinsius coniicit *horrentibus.* De lectione huius loci non debebat disputari, quum satis constet aures asinorum albos, seu canos habere villos. — In nostris Regiis est *albentibus*; quod plurimorum MSS. auctoritate fultum satis certe videtur; attamen non improbarem *horrentibus*; ut me-

Instabilesque imo facit, et dat posse moveri.
Caetera sunt hominis; partem damnatur in unam;
Induiturque aures lente gradientis aselli.
Ille quidem celat, turpique onerata pudore
Tempora purpureis tentat velare tiaris.
Sed, solitus longos ferro resecare capillos,
Viderat hoc famulus: qui, quum nec prodere visum
Dedecus auderet, cupiens efferre sub auras,
Nec posset reticere tamen, secedit; humumque
Effodit, et, domini quales adspexerit aures,
Voce refert parva, terraeque immurmurat haustae;

lius indicetur horrida mutatio aurium; *albentibus* enim frigidum hoc loco esse nemo negaverit. Lem. — *Imo facit.* Vulgo (et in nostro Regio B) *illas facit*; quidam *imas*, *ime*, *imo*; quod postremum recepit Heinsius (et habet noster A). — *Dat posse moveri*; dat mobilitatem. *Posse* habet vim substant. more Graecorum II, 483; *posse loqui*, facultas loquendi.

180. *turpis pudor* satis poëtice, turpes aures quae pudori erant domino. — Bene etiam *onerata*. Sed hanc lectionem, quam Heinsius septem MSS. auctoritate substituit vulgatae: *Ille quidem celare cupit, turpique pudore*; (Duo, *turpemque pudorem*, ut sit appositio) impugnat Schepperus cui displicet, quod validiori verbo *celat* subiectum sit *tentat velare*. Vulgatam igitur sic emendat, *celare caput*. Et Burmannus in cod. Basileensi, erasa vetere lectione, repositum *caput* invenit, et superscriptum *ora*. Sed *celare* est verbum generale; itaque modus, quo celaverit tempora, additur, *velat tiaris*. — Regii nostri habent vulgatam lectionem. — *Tiaris*. Duo *coronis*. — Regii nostri *tiaris*. — *Tiara*, quae etiam *mitra* interdum vocatur, fuit pileus Phrygum incurvus cum fimbriis pendulis, quibus mento subligatis malae ac tempora obducebantur: ut adeo aures Midae commode sub illo tegumento latere possent; vide Heynium ad Virgilium Aen. IV, 216, et IX, 616.

182. *solitus – capillos* circumscriptio tonsoris. — *Ferrum*, forfex, qua tonsores utebantur in resecandis capillis; Isidorus XX, 13. Vide nostrum vatem (*Boileau*) Sat. 9, vs. 221.

187. *Voce parva*, leni susurro. — *Terra hausta*, fossa. — *Indicium vocis*, vocem, qua indicabat domini dedecus. Hoc figmentum habet etiam Ptolemaeus Alex. apud Photium. Ansam dedisse videntur cannae, quae vento motae sonum edunt. I, 707.

190. *tremulis*, quando agitabantur ventis, *creber arundinibus*, pro crebris sive multis arundinibus. — *Pleno anno*, ut X, 734, *plena hora*; et III Fast. 164, *pleno die*. — *Agricolam* suspectum visum Interpretibus, quia primum tonsor ille non potuerit *agricola* dici; neque lucus ille tonsorem prodiderit, sed vocem eius commissam. Burmannus suadet, vel *Prodidit arcanum* (quod tamen non satis

Indiciumque suae vocis tellure regesta
Obruit, et scrobibus tacitus discedit opertis.
Creber arundinibus tremulis ibi surgere lucus
Coepit; et, ut primum pleno maturuit anno,
Prodidit agricolam: leni nam motus ab austro
Obruta verba refert, dominique coarguit aures.
V. Vltus abit Tmolo, liquidumque per aëra vectus
Angustum citra pontum Nepheleidos Helles
Laomedonteis Letoius adstitit arvis.
Dextera Sigaei, Rhoetei laeva profundi

poëticum videtur) vel *Prodidit agricolis*. Sed ita deest, quid agricolis prodiderit. Puto locum sanum esse: sed poëtam non satis accurate locutum esse, quum hoc vellet: arundo eius, qui humum suam foderat, indicium prodidit. Nisi *agricolam* mavis Midam intelligere, nunc rura celebrantem vs. 146. Si lectio sana esset, *agricola* foret Midas, qui nunc rura et silvas celebrat; vide vs. 146. Suaderem, *Prodidit auriculas*, nisi sequeretur, *coarguit aures*. — Regii nostri habent *agricolam*, et recte; nam qui scrobes terrae infodit, et quasi vocis semina committit, potest agricola dici. Lem.

194–220. *Apollo et Neptunus Laomedonti muros exstruunt.* Quum ille pactam mercedem solvere nollet, Neptunus mare immittit urbi, regisque filiam saxo alligatam exponit monstro marino, unde eam liberat Hercules. Quum et huic praemium promissum negaret bis periurus Laomedon, Hercules Troiam expugnat, Hesionenque dat Telamoni socio. Homerus Il. Φ, 443 sqq.: Pindarus Ol. H, 41, Apollodorus II, 5, 9; Hyginus fab. 89; Servius ad Virgilium Aen. I, 553; II, 610. Anonym. de Incredibilibus ab Allatio editus cap. 6, auctor est, aurum sumsisse Laomedontem ad muros exstruendos ex templis Neptuni et Apollinis, neque id pro sacramento praestito reddidisse. Tractaverat haec et Hesiodus in Heroica genealogia, ut e Schol. Lycophr. ad vs. 34 et 393, constat. — *Vltus abit* Schepper. mallet *victor abit*, ut II, 437; IV, 511; VIII, 116: et habet sic unus Regius; Moreti *Vltor*. — Regius noster A, *Victor*; Regius B, *Vltus*.

195. *Angustum citra pontum*) Apollo versus mare vehitur, sed citra *pontum Helles*. Hellespontum, cui Troas adiacebat, consistit. *Helle* Athamantis et *Nepheles* filia, Phrixi soror, quae in *angusto* illo freto periit, eique nomen dedit; Apollodorus lib. I, p. 39; Palaephatus 31.

197. *Dextera Sigaei*) Non longe ab Ilio sinus quidam Hellesponti litus incurvabat. Ibi *Sigaeum* et *Rhoeteum*, duo promontoria cum oppidis cognominibus, quorum illud Achillis, hoc Aiacis sepulcro postea nobilitatum est; Mela I, 18. Sed Noster loco promontorii, *profundum*, mare, appellavit. — *Panomphaeo*. Olim *Panophaeo*, quod Regius recte correxit. — In nostris Regiis *Panopeo*. — *Pa-*

Ara Panomphaeo vetus est sacrata Tonanti.
Inde novae primum moliri moenia Troiae
Laomedonta videt, susceptaque magna labore
Crescere difficili, nec opes exposcere parvas:
Cumque tridentigero tumidi genitore profundi
Mortalem induitur formam; Phrygioque tyranno
Aedificant muros, pacto pro moenibus auro.
Stabat opus: pretium rex inficiatur, et addit,
Perfidiae cumulum, falsis periuria verbis.
« Non impune feres; » rector maris inquit: et omnes

nompheo Iovi etiam Graeci sacra faciunt apud Homerum Il. Θ, 48, ubi Eustath. ὁ πάσης μαντείας αἴτιος, seu melius, ut origo vocis appareat, ὁ πασῶν ὀμφῶν αἴτιος, omnis artis vaticinandi auctor; vide Potter. ad Lycophr. Cassand. vs. 6. Ordo autem verborum est hic: *Dextera* pars *Sigaei* sive *laeva Rhaetei est ara*, h. e. in dextra parte Sigaei est ara. Vtriusque promontorii mentionem hic facere voluit.

199. *Inde*) Quidam (et noster Regius A) *Vnde*. — *Nova Troia*, Ilium nuper conditum ab Ilo, Laomedontis patre. Apud Apollodorum muris cingunt Pergamum. — *Moliri*, ponere, exstruere. Virgilius Aen. I, 423, *pars ducere muros*, *Molirique arcem*. — *Susceptum* nunc substantive, coeptum. — *Crescere*, promoveri. — *Nec opes*. Basileensis *nec res*. — Regii nostri *nec opes*.

202. *genitore*) Quidam *rectore* aut *domitore*. — Regii nostri *genitore*. — Etiam apud Valerium Flaccum IV, 571, Neptunus *pater maris*; et Statius Ach. I, 61, *magni rector genitorque profundi*. Sed quaeritur, quo sensu ita dicatur. Burmannus ad Virgilium Aen. I, 155, vult, Deos dici earum rerum *genitores*, quibus praesunt. Improbat eam rationem Heynius monetque, *genitoris et patris* nomine insigniri Deos seniores, mox et quoscumque alios, nihilque aliud significari nisi venerabiles, sanctos. — *Tridentiger*; VIII, 595, *tridentifer*.

203. *Phrygioque tyranno* etc.) edebatur *Phrygiaeque tyranno Aedificat muros*, *pactus*; quidam *pacti*. — Regius codex A, *Phrygiaeque tyranno aedificant muros*, *pacti*; codex B habet lectionem datam. — Secundum Homerum servire per annum Laomedonti coacti sunt, quod Iovem vincire voluerant: eoque tempore Neptunus urbem et muros condidit, Apollo boves pavit. Apud Apollodorum ambo, τὴν Λαομέδοντος ὕβριν πειράσαι θέλοντες, promittunt ἐπὶ μισθῷ τειχιεῖν τὸ Πέργαμον. Confer et Hesiodum apud Schol. Lycophr. 393. — *Pacto auro*. Hyginus: *Vovit quod regno suo pecoris eo anno natum esset*, *immolaturum*. Homerus nil definit, μισθῷ ἐπὶ ῥητῷ, *stabat*, absolutum erat, ut III, 131, *Iam stabant Thebae*, ubi vide notam. — *Pretium*, mercedem. Mox ordo verborum: et falsis verbis addit periuria, cumulum perfidiae; cui sententiae interpunctio-

Inclinavit aquas ad avarae litora Troiae;
Inque freti formam terras convertit; opesque
Abstulit agricolis; et fluctibus obruit arva.
Poena neque haec satis est: regis quoque filia monstro
Poscitur aequoreo: quam dura ad saxa revinctam
Vindicat Alcides, promissaque munera, dictos
Poscit equos; tantique operis mercede negata,
Bis periura capit superatae moenia Troiae.

nem accommodavimus. — *Inquit.* Prior Twisdenii *infit.* — Regii nostri *inquit.*

208. *avarae Troiae*) Mox vs. 215, *periura moenia Troiae;* Virgil. Aen. V, 810, *periurae moenia Troiae*, et IV, 542, *Laomedonteae periuria gentis.* Adde Horat. III, Od. 3, 21 sqq. Adeo enim Veteres hanc Laomedontis perfidiam periuramque avaritiam aversati sunt, ut eam toti genti imputarent, et inde omnia mala Troianis eorumque posteris inflicta repeterent. Virgilius Georg. I, 520, ideo de bellis Romanorum civilibus, *Laomedonteae luimus periuria Troiae.* — *Litora Troiae.* Plurimi *moenia Troiae* quod placebat Ciofano, non item Burmanno, quia id modo praecessit. — Ciofanus duos tantum Codices habentes *moenia* notat; Burmannus autem plurimos, quamquam non probet. Regii nostri ambo dant *litora*, quod rectius esse indicant sequentia *Inque freti formam terras convertit.* Lem. — *Freti forma*, fretum; vide ad I, 73. — *Obruit arva.* Vulgo *obruit agros*, quod sprevit Heinsius, quia *agricolis* paulo ante praecessit. — Codex Regius B, *agros.*

211. *Poena neque haec* etc.) Hic aliquid supplendum ex Apollodoro et Hygino. Apollo Troianis pestilentiam immiserat, Neptunus cum inundatione cetum. Oraculum monebat, tum demum malorum istorum finem fore, si Laomedon Hesionem filiam ceto exposuisset. Hanc igitur quum Hercules, ab expeditione contra Amazones rediens, saxo alligatam vidisset, cetum interficit, virginemque servat. Pactam mercedem quum a rege non impetraret, abit tum quidem, sed postea redit cum Telamone, Troiamque capit. Hesiones fabulam narraverat Hellanidas, unde suam habuit Apollodorus; conf. Diod. Sic. IV, 42. Simile quid Andromedae accidit IV, 662 sqq.

213. *dictos poscit equos*) Nonnulli *pactos poscit equos;* sed *dicere*, idem quod promittere. Passim *dicere dona*, *praemia*, *dotem;* vide Heinsium: sed quia proxime praecessit *promissa munera*, propterea Lenzius legendum putat *divos.* — Regii nostri *dictos.* — Immortales illi equi, quos Troi pro rapto Ganymede dederat Iupiter, Homer. Il. Υ, 145; Apollodor. d. l. Super aquas et aristas ambulare poterant; Hyginus. — Equi illi de semine solis equorum erant progeniti. L. — *Mercede negata.* Mortales equos loco immortalium Herculi dedisse traditur a Schol. Homeri d. l. — *Bis periura.* Quidam *bis peritura;* sed deceperat iam Apollinem; vide insuper ad vs. 208. — Regii nostri *periura.*

Nec pars militiae, Telamon, sine honore recessit;
Hesioneque data potitur: nam coniuge Peleus
Clarus erat Diva; nec avi magis ille superbit
Nomine, quam soceri; siquidem Iovis esse nepoti
Contigit haud uni: coniux Dea contigit uni.
VI. Namque senex Thetidi Proteus, « Dea, dixerat, undae,

Non locus est cur hic alludatur ad alteram Troiae ruinam, quam postea a Graecis est passa. Lem.

216. *Telamon* amicus et socius Herculis in multis certaminibus. — *Pars militiae* etiam Heroid. VIII, 46; vide ad IX, 20. — *Sine honore*, sine praemio. Isocrates in Evag. p. 454, ed. Wolf. miu. de Telamoue, μεθ' Ἡρακλέους ἐπὶ Λαομέδοντα στρατευσάμενος τῶν ἀριστείων ἔτυχε. Illam Troiae expeditionem narrat Apollod. II, 6, 4. Ex *Hesiona* Teucrum genuit Telamon.

217. *Peleus*, frater Telamonis, Thetida, Nerei filiam, habebat *coniugem*. Isocrates d. l. Θέτιδι, θνητὸς ὢν ἀθανάτῃ συνῴκησε· καὶ μόνου τούτου φασὶ τῶν προγεγενημένων ὑπὸ τῶν θεῶν ἐν τοῖς γάμοις ὑμέναιον ᾀσθῆναι. Plura de eo coniugio habet Apollodorus, III, 13, 5. Telamonis et Pelei pater fuit Aeacus, *avus* Iupiter. — *Avi-superbit nomine.* Heinsius malebat *numine;* unus *avo.* — Regii nostri *nomine.* — *Nepoti;* vulgo (et in nostris Regiis) *nepotem.* — *Uni*, nempe ex his duobus fratribus. Non autem universe dictum est; nam plures *Deae* nupserunt mortalibus. — Caeterum haec de Peleo adspersit Noster, ut commode transiret ad fabulam sequentem.

221–265. *Pelei et Thetidis* nuptiae valde celebratae a Veteribus; Homerus Il. Ω, 534; Hesiod. Theog. 1005; Euripides Iph. Aul. 1036 sqq.; Isocrates Evag. p. 454; Apollouius Rh. IV, 807 sqq; Catullus Epithal. Pel. et Thet. Valerius Flaccus I, 130 sqq. Coluthus Rapt. Hel. 17 sqq. Pecnliari carmine eas celebraverat Hesiodus, unde non nisi duo versus restaut, Τρὶς μάκαρ Αἰακίδη, καὶ τετράκις ὄλβιε Πηλεῦ, Ὃς τοῖς δ' ἐν μεγάροις ἱερὸν λέχος εἰσαναβαίνεις. Sed Noster, missa convivii nuptialis solemnitate, de qua caeteri copiosi sunt, artem potius memorat, qua Peleus virginem ceperit. Confer Apollod. III, 13, 5. Sed etiam apud Hyginum fab. 54, et P. A. II, 15, Eustathium ad Homeri dictum locum, Tzetz. ad Lycophr. p. 38, Servium ad Virg. Ecl. VI, 42, fabula attiugitur. — *Proteus*, *Dea*, *dixerat.* Mariangelus Accurs. legit *praedixerat udae*, ut est in nonnullis MSS., ut alibi *aquosa Dea*; neque tamen damnat alteram lectionem. — Regii nostri dant *Dea*, *dixerat undae.* — Vaticinium illud Pindarus Isthm. XX, 4, Apollonius Schol. Lycophr. ad 178, et Lactantius Inst. I, 2, 9, Themidi tribuunt. Ad Prometheum refert Aeschylus Prom. 906, et inde Hyginus priore loco, sed altero ad Parcas, unde cognoverit Prometheus, qui illud Iovi iam prodeunti ad concubitum indicaverit. Bene autem Noster *Protea* inducit, Deum marinum, eundemque vatem certissimum, cuius vaticinia etiam apud Homerum Od,

Concipe; mater eris iuvenis, qui fortibus actis
Acta patris vincet; maiorque vocabitur illo. »
Ergo, ne quidquam mundus Iove maius haberet,
Quamvis haud tepidos sub pectore senserat ignes,
Iuppiter aequoreae Thetidis connubia vitat;
Inque sua Aeaciden succedere vota nepotem
Iussit, et amplexus in virginis ire marinae.
Est sinus Haemoniae curvos falcatus in arcus;

Δ, 364 sqq., et Virgilium Georg. IV, 392, exstant. — *Concipe*. Consequens pro antecedente, nube viro. — Pro *iuvenis*, e duobus tantummodo MSS., Excerptis scilicet Langermanni, et priore Strozzae, *iuveni* recepit Heinsius qui nimis amasse hanc loquendi formam videtur, eamque fere ubique commendat. — Regii nostri habent *iuvenis*, ut et V, 415, *Cereris*; ubi iam Heinsium malle *Cereri* dictum est. — *Fortibus actis*. Vulgo *fortibus armis*. — Ita et in nostris codicibus Regiis, at codex B in margine habet *vel actis*. — *Qui fortibus* etc. Pindarus dicto loco, *πεπρωμένον ἦν, φέρτερον γόνον ἄνακτα πατρὸς τεκεῖν ποντίαν θεόν*. Id Noster ita expressit, ut iam respiceret Pelea et Achillem, quorum ille in bello contra Centauros, aliisque in certaminibus enituit, sed illae laudes nihil ad filii *fortia acta*, res fortiter gestas. — *Maior* ad fortitudinem et inde paratam gloriam referendum est. Horat. I, Od. 15, 28, *Tydides melior patre*. Apollodorus b. l. Κρείττων τοῦ πατρός. — *Vocabitur*, erit, ut κληθήσεται.

224. *Ergo, ne quidquam mundus* etc. Timebat Iupiter, ne filius ex ea natus se de regno deiiceret, ut ipse fecerat Saturno patri. Eam ob causam exagitat eum Lactantius d. l. Antea Neptunus cum eo de hoc coniugio certaverat; Apollod. — *Thetis* Thessalum numen. — *Connubium* verecunde pro concubitu. Sic *nuptiae* apud Horatium III, Od. 2, 11. — *Vitat*. Alii (et codex noster B) *fugit*. — *Inque sua*. Codex Regius A et multi ex melioribus, ut testatur Heinsius *In suaque*. — *Sua vota*, connubium a se expetitum. — *Succedere in vota* Iovis, coniugium inire, quod Iupiter inire voluerat. — *In amplexus virginis ire* modeste concubitum exprimit, ut VII, 616, *sub amplexus ire*.

229. *Haemonia*, Thessalia; vide ad I, 568. Et hoc loco intelligitur pars Thessaliae ea, quae Phthiotis dicebatur, ubi regnabat Peleus, et quae mari adiacebat. Aeacus quidem Aeginam insulam tenebat, sed Telamon et Peleus quum Phocum fratrem occidissent (de qua caede Noster fab. sequenti exponet), fugere inde coacti sunt. Telamon igitur Salamina pervenit, Peleus autem Phthiam, ad sinum Maliacum se contulit, ubi ab Eurytione, ducta eius filia Antigona, in regni partem adscitus est. Aliquanto post Thetida duxit; vide Apollod. d. l. et Schol. Aristophanis ad Nubes, vs. 1059. — *Curvos arcus*. Heinsii unus *modicos arcus*, ut Heroid. II, 131. — Regii nostri codices *curvos*. — *Curvos falcatus in arcus*; tribus

Brachia procurrunt; ubi, si foret altior unda,
Portus erat; summis inductum est aequor arenis.
Litus habet solidum, quod nec vestigia servet;
Nec remoretur iter; nec opertum pendeat alga.
Myrtea silva subest, bicoloribus obsita baccis.
Est specus in medio; natura factus, an arte,
Ambiguum; magis arte tamen: quo saepe venire
Frenato delphine sedens, Theti nuda, solebas.
Illic te Peleus, ut somno vincta iacebas,

verbis formam curvam exprimit: nec in sententiis, nec in verbis parcus Noster est. — *Brachia* extremitates litoris sinum ambientis, quae commode cum brachiis comparantur. Vid. Cerda ad Aeneid. III, 533. *Genua* dicuntur Val. Flac. V, 410. — *Vbi*, *si foret*. Heinsius coniicit *qui si foret*. — *Erat*, pro esset. — *Summis* etc. Hoc vult, leni aqua tectam fuisse arenam.

232. *vestigia non servat*, non retinet vestigia impressa, quod fieri solet in locis arenosis et limosis, quae adeo *remorantur iter*, dum magis fatigant viatorem, eumque tardius incedere cogunt. Plinius II, Epist. 17, 2: *Excipit iter aliqua ex parte arenosum, iunctis paulo gravius et longius, equo breve et molle*. Pro *remoretur iter* quidam (at non codices nostri Regii) *remoretur aquis*, scilicet *vestigia*. — *Opertum*. Codex noster B habet *operta* ablativo casu. — *Opertum pendeat* suavius, quam, opertum sit. Quia alga *pendet*, imminet litori, propterea ipsum litus *pendere alga* dicitur. *Myrteta* amant litora: vide ad IX, 335. — *Subest*, adest, propa est, ut *subire*, accedere, appropinquare.

237. *Frenato delphine sedens*) Nereides belluis marinis vehi solebant, quae *equi* dicuntur Propertio III, 1, 46; hinc *delphino* insidentem Thetida finxerant prisci poëtae; Tibullus I, 5, 45, *Talis ad Haemonium Nereis Pelea quondam Vecta est frenato caerula pisce Thetis*; Statius Theb. I, 130, *Hic insperato Tyrrheni tergore piscis Peleos in thalamos vehitur Thetis. Aequora delphin corripit. Illa sedet deiecta in lumina palla, Nec Iove maiorem nasci suspirat Achillem*. — *Theti nuda*. Cantabr. *Thetis uda*. — Regii nostri *Theti nuda*; error codicis Cantabr. facili literarum mutatione irrepsit. Lem.

238. *ut somno vincta*) Vulgo (et in nostris Regiis) *victa*. Cum omni sequenti loco conf. Virg. Georg. IV, 400-45. Somnus poëtis dicitur oculos et membra δεσμεύειν; vide Heinsius. — *Occupat*, opprimit. — *Tentata* fortasse optime coniungitur cum *precibus*. *Precibus tentare*, precibus periculum facere an capi possit. Sin *tentata* absolute positum putas, *precibus* dictum erit, pro precanti, ut VIII, 73. — *Vim parat*. Hesiodus d. l. Πηλεῖ δὲ δμηθεῖσα θεὰ Θέτις ἀργυρόπεζα. Vim parat etiam apud Apollod. et Euripidem auctore Tzetza ad Lycophr. p. 37. In arca Cypseli Thetis cernebatur anguem immittens in Pelea, qui ipsam captare conabatur. Sed Catullus nihil habet de vi, atque

Occupat: et quoniam precibus tentata repugnas,
Vim parat, innectens ambobus colla lacertis.
Quod nisi venisses, variatis saepe figuris,
Ad solitas artes, auso foret ille potitus.
Sed modo tu volucris; volucrem tamen ille tenebat:
Nunc gravis arbor eras; haerebat in arbore Peleus.
Tertia forma fuit maculosae tigridis; illa
Territus Aeacides a corpore brachia solvit.
Inde Deos pelagi, vino super aequora fuso,
Et pecoris fibris, et fumo turis adorat.
Donec Carpathius medio de gurgite vates,
« Aeacida, dixit, thalamis potiere petitis.
Tu modo, quum gelido sopita quiescet in antro,

etiam apud Valerium Flaccum lubens ad Peleum deducitur delphino insidens. — *Innectens colla.* Oxoniensis et Palatinus *innectens vincla lacertis*. — Regii nostri *colla*; *vincla* parom placent. Lem. — *Innectere colla lacertis* elegautius quam, iniicere lacertos collo, *venire ad artes* ot *deverti ad artes* IX, 62, obi vide notam. — *Auso.* Barberin. et tres alii *ausu.* — Regii nostri *auso.* — *Auso potiri* dixit et Virgilius Aen. VI, 624. Thetis transformis non minus, quam Proteus VIII, 730 sqq., et Erisichthonis filia ibid. Videntur autem philosophi veteres, quibus ex aquis omnia constare placebat, transformationes illius elementi in omnia corpora, symbolica hac fabula expressisse: vide Heyoium ad Virgilium Georg. IV, 387. Alii putant hoc dici, Thetida omnes vias ac modos tentasse, ut se subtraheret Pelei matrimonio.

243. *Sed modo*) Vnus Ciofani et Hamburg. *nam modo*; unus Gronovii *si modo*; Heinsius putat legendum *seu modo-seu gravis arbor.* — Regii nostri habent *sed modo-nunc gravis.* — *Gravis*, torpens; I, 548, *gravis torpor*; II, 821, *gravitas ignava.* — *Tenere* et *haerere* eleganter de amplexibus; I, 485; IV, 184; Tibul. I, 5, 39. — *Forma fuit.* Vnus Mediceos *forma tibi.* — Regii nostri *forma fuit.*

247. *Inde Deos*) Vulgo (et in nostris Regiis) *isque Deos*; molti *iamque*; unus *inque.* — *Fumo turis adorat.* — Duo *fumo turis honorat.* — Regii nostri *adorat.*

249. *Carpathium* mare, Carpathon insulam prope Aegyptum ambiens. In eo Protei sedes, forte quia fabula eios ex Aegypto in Graeciam translata erat. Secundum Apollodorum Peleus non a Proteo, sed a Chirone edocetur, qua arte capienda sit Dea maris. Auctor Argumenti Neptunum admiscet, qui a Peleo placatus preces eius Proteo commendaverit. — *Aeacida.* Vulgo (et in nostris Regiis) *Aeacide*; vide Heinsiom ad Heroid. III, 87. — *Gelido quiescet in antro.* Nonnulli *rigido in antro*; tres *quie-*

Ignaram laqueis vincloque innecte tenaci.
Nec te decipiat centum mentita figuras;
Sed preme quidquid erit, dum quod fuit ante reformet.»
Dixerat haec Proteus, et condidit aequore vultum;
Admisitque suos in verba novissima fluctus.
Pronus erat Titan, inclinatoque tenebat
Hesperium temone fretum; quum pulchra relicto
Nereis ingreditur consueta cubilia ponto.
Vix bene virgineos Peleus invaserat artus,

verit antro. — Regii nostri *gelido quiescet.* — *Vincloque innecte tenaci.* Palatinus secundus *firmisque innecte catenis.* — Regii nostri *vinclo tenaci.*

253. *Decipere*, elabi. — *Mentita figuras*; Mediceus *mutata*. Decem (et noster Regius B) *figuris*. *Mentiri* ut V, 326 et saepe. — *Sed preme*. Heins. malebat *Perprime*, ut Art. Amat. I, 394. — Regii nostri *sed preme*, id est tenaciter tene. — *Reformare*, in priorem formam mutare, ut IX, 400, *reformatus in primos annos*. Sed nunc intransitive, in priorem formam redire, se mutare.

256. *Admisitque* etc. ingeniose, ut II, 363, *cortex in verba novissima venit.*

257. *Prona* dicuntur sidera, quum ad occasum vergunt. Etiam *pronus mundus*, pars coeli occidentalis; Seneca Herc. Fur. 125. *Via prona* solis occidentis supra II, 67; vid. Broukb. ad Propertium I, 16, 23. — De *inclinato temone* vide ad X, 447. — *Tenebat*. Vulgo (et in nostris Regiis) *petebat*; Burmannus coniicit *tepebat*, unde transpositis literis *petebat*, natum sit. *Tenemus* locum quem attigimus. Auctor Argumenti meridianum calorem nominat. — *Ponto* e melioribus dedit Heinsius pro *fluctu* et *saxo*. — Regiis nostris est *ponto*.

260. *Vix bene* amat Noster, ut II, 47; Fast. V, 78; VI, 513. *Bene* hic videtur augere vim τοῦ *vix*. — *Peleus*. Peleus, inquit Fulgentius, est πηλός, lutum, terra, id est, caro; Thetis aqua, id est humor; Iupiter, qui utraque gignit et coniungit, est ignis, id est anima: hinc natus est Achilles, id est, homo perfectus. L. — *Invaserat*. Lib. Briant. *evinxerat*; alius *devinxerat*; quidam *coniunxerat*; vide Burmannum ad Petronium 74. — Regius noster A, *evinxerat*; codex B, *invaserat*. Repetitio frequens verborum *vincire*, *vinclo tenere* etc. in tota fabula sparsorum causa est cur *invaserat* tanquam rectius servandum censeamus. Lem. — *Novat formas*, in novas semper formas transit, ut II, 648. — Pro *tendit* e margine Gryph. edit. et cum Mitsch. dedi *tendi*, quod etiam Heinsio arridebat, qui addit: In partes diversas tenduntur brachia, quando ligantur post tergum. Ideoque et *aversas* malit. Sine causa. De ligatione post tergum non est sermo, tantum de distentis brachiis. Nonnulli etiam legunt *brachia tendens*, *Tum demum* etc. — Regius codex A, *tollens*; codex B, *tendens*: ita in libro V, 419, *et in partes diversas brachia tendens*, *obstitit*. Lem.

Illa novat formas; donec sua membra teneri
Sentit, et in partes diversas brachia tendi.
Tum demum ingemuit: « neque, ait, sine numine vincis: »
Exhibita estque Thetis: confessam amplectitur heros,
Et potitur votis, ingentique implet Achille.
VII. Felix et nato; felix et coniuge Peleus;
Et cui, si demas iugulati crimina Phoci,

264. *Exhibita estque*) Tres *exhibitaque Thetis.* — Regii nostri *estque.* — *Exhibita est*, ut VI, 44, *Pallada exhibuit*, deposita mentita figura Palladis formam rursus sumsit. — *Confessam* eodem redit; III, 2, Iupiter *se confessus erat.* — *Ingens* solemne heroum epitheton propter corporis magnitudinem, quam iis prisca aetas tribuit. Hinc *ingens Aeneas* Virgilio VI, 413; *ingens Idomeneus Sthenelusve* Horatio IV, Od. 9, 19. Sed h. l. malim ad insignem fortitudinem referre, qua enituit Achilles. Sic Horatius III, Od. 6, 35, *ingens Antiochus* propter opes ingentes; supra VIII, 309, *magni creator Achillis.* — *Implet.* IX, 280, *Implerat uterum generoso germine.* Hinc mulieres gravidae *plenae*, ut X, 469, Myrrha *plena patris.* — Caeterum Clericus ad Hesiodum Theog. vs. 1004, suspicatur, Pelea Achillem ex se et ignota vulgo matre natum sustulisse, aut e fano Neptuni Nereidumve, aut ex ipso litore maris.

266–409. *Peleus* exsul ad *Ceycem* fugit, ubi dum cognoscit, *Daedalionem* bellicosum, cuius superba filia *Chione* sagittis Dianae transfixa erat, in accipitrem versum esse, nuntius ei adfertur, armenta sua a lupo ingenti trucidari. Placata Nereide, quae belluam miserat, lupus in saxum mutatur. Duae igitur insunt metamorphoses. De lupo mutato conf. Schol. Lycophronis ad vs. 175, qui cum Nostro consentit, et Anton. Liberalem 38, qui dissentit. Eadem narraverat et Dorotheus in Metam. ut ex Plutarch. paral. min. p. 311, apparet. Euripides Pelei exsilium argumentum fabulae fecerat. De eo vide et Apollod. III, 13, 1 seq.

267. *iugulati crimina Phoci*) Arundelianus, Langerman. unus Basileensis *crimina fratris.* — Regii nostri *Phoci.* — Caedem hanc diu ante esse factam, quam Thetida duceret, supra iam ad vs. 229, monuimus. Telamon et *Peleus* Aeaco nati erant ex Endeide, quam Pausanias Scironis, Apollodorus autem Chironis filiam dicit; *Phocus* vero ex Psamathe, Nerei filia, Thetidis sorore. Is Phocus, relicta Aegina, terrae eius ad Parnasum, quae iam ab antiquiore quodam Phoco, Ornytionis filio, Phocidis nomen habebat, regnum adeptus, fecit, ut etiam proxima loca Phocidis nomine comprehenderentur. Sed fratres, sive a matre Endeide sollicitati, sive suo ipsorum odio impulsi, quum viderent, eum prae ipsis amari a patre, invitarunt eum aliquando Aeginam, ut ludis et certaminibus, quibus ille excellebat, interesset; iisque commissis disco aut rudi saxo fratrem percusserunt. Praecipuas in ea caede partes Telamonis fuisse Apollodorus narrat, Pelei Pausanias. Ambo igitur expulsi sunt ab Aeaco. Phoci sepul-

Omnia contigerant! Fraterno sanguine sontem,
Expulsumque domo patria Trachinia tellus
Accipit: hic regnum sine vi, sine caede, tenebat
Lucifero genitore satus, patriumque nitorem
Ore ferens Ceyx; illo qui tempore moestus,
Dissimilisque sui, fratrem lugebat ademtum.
Quo postquam Aeacides fessus curaque viaque
Venit; et intravit, paucis comitantibus, urbem;
Quosque greges pecorum, quae secum armenta trahebat,

crum apud Aeginetas ostendebatur, imposito saxo, quo percussus erat; Pausanias Corinth. p. 177 et 179; Phoc. p. 872: Apollodorus III, 12, 6: Anton. Liberalis cap. 38: Apollonius Rh. I, 93 sqq.; et Schol. ad vs. 207: Schol. Pindari ad Olymp. 8, 39.

269. *Expulsumque domo* etc.) Sic legitur in codice Regio A; sed in codice B, *Expulsumque domo patriaque Tracinia tellus Accipit.* — Supra ex Apollod. vidimus, Phthiam ad Eurytionem pervenisse Pelea fraterno sanguine pollutum. Nec aliter Anton. Liberalis, Apollonius Rhod., Schol. Lycophronis p. 37, Hyginus fab. 4, p. 36. Itaque aut alios auctores Noster secutus est, aut Peleus, exsul vagus, relictis multis aliis locis, tandem apud Eurytionem haesit. — *Accipit.* Duo *excipit.* — *Tenebat* e melioribus dedit Heinsius pro *regebat*. *Regnum tenere* phrasis obvia. — Regius noster A, *tenebat*; codex B, *regebat*, et in margine *vel tenebat.*

271. *Lucifero satus Ceyx*) Ceyx Phosphori, hoc est, Luciferi fuit filius, Halcyonesque maritus. Lem. — *Ceyx*, Trachiniorum rex, etiam Herculis amicitia notus; Pausanias Attic. p. 79. — *Nitorem* omnino de insigni corporis pulchritudine capiamus, de qua saepe dicitur. Horatius I, Od. 19, 5, *Urit me Glycerae nitor*, isque nitor cum splendore siderum comparari solet; II, Od. 5, 18 sqq.; et supra II, 723, ubi vide notam de Luciferi splendore. Etiam Lucianus p. 129, eum vocat τὸν Εωσφόρου, καλοῦ πατρὸς καλὸν υἱόν. Conf. et Hygini fabulam 65. Etiam amabilem et liberalem describit hunc regem, cum Schol. Homeri ad Iliad. I, 558. Apollodorus et alii elatum eum finxerunt, adeo ut Iovem se appellari voluerit. — *Dissimilis sui.* Vnus Mediceus et tertius Bononiensis *dissimilemque*, quod defendi posse ex vs. 297 Burmannus putat. — Regius noster codex A, *dissimilis*; codex B a secunda tantum manu *dissimilem*. — *Dissimilis sui*, non ea hilaritate animi, non ea serenitate vultus, non eo splendore cultus, quo alias esse solebat; II, 381 sqq.; Eleg. ad Liv. Aug. 85 sqq.; *Vidimus, attonitum fraterna morte Neronem Squalida promissa ferre per ora coma, Dissimilemque sui, vultu profitente dolorem. Hei mihi, quam toto luctus in ore fuit!* Luctus *deformat* hominem eiusque *domum* apud Virgil. Aen. XII, 805.

276. *pecorum* a sciolo additum esse, qui crediderit τὸ *greges* id requirere, ut *armentis* opponi possent, censet Burmannus; praefert igitur ex uno

Haud procul a muris sub opaca valle reliquit.
Copia quum facta est adeundi prima tyranni;
Velamenta manu praetendens supplice, qui sit,
Quoque satus, memorat; tantum sua crimina celat.
Mentitusque fugae causam, petit urbe, vel agro
Se iuvet: hunc contra placido Trachinius ore
Talibus adloquitur: « Mediae quoque commoda plebi

Heinsii MS. *greges secum*. Sed nihil temere mutandum unius codicis auctoritate. Posset quidem *pecorum* abesse, sed potuit etiam addi; Virgil. Aen. VII, 538, *Quinque greges illi balantum, quina redibant Armenta.* — Regii nostri *greges pecorum.* — *Pecora* dici minores bestias, oves, hircos, capras constat. Hinc *pecora* et *armenta* ita coniunguntur, ut *greges* et *armenta* Curt. VIII, 4, 19; IX, 8, 29. Et *greges pecorum*, apud eundem V, 6, 15. — *Trahebat* felix verbum ad declarandum tardum incessum armentorum. — *Sub valle*, in valle; vide Burmannum ad I, 684; Tibullus II, 3, 19, *valle sub alta.* — *Opaca* ab umbra. *Umbrosam exquirere vallem* gregibus iubet Virgil. Georg. III, 331. Idque sub calidiore coelo necessarium erat.

278. *prima tyranni* e multis MSS. recepit Heinsius pro vulgato *tecta.* Conf. II, 447, et Statium Theb. III, 58. — Regius codex A, *prima*; codex B, *tecta.*

279. *Velamenta*, vitta ramo oleagino ita circumdata, ut inde dependens manum obvolveret. Talem enim vittatum ramum *praetendere*, praeferre manu solebant supplices; Homerus Iliad. A, 14. Virgilius VII, 154, *ramis velati Palladis*, et 237, *Praeferre manibus vittas ac precantia verba*; VIII, 116, *paciferae manu ramum praetendit olivae*; XI, 101, *velati ramis oleae, veniamque rogantes.* *Velare* verbum sacrum et solemne de corollis et vittis frontem ambientibus, templorum postes cingentibus, ramos supplicum obvolventibus. De origine huius ritus Heynius ad Virg. VIII, 128, haec observat: « A religione ritum ductum esse manifestum fit e vittis seu infulis laneis, obvolventibus ramum oleaginum, cuius usus erat cum in sacris, tum in lustratione, et expiatione. Adeoque is, qui praeferebat, ἱκέτης, supplex factus, aut crimen expiare se et culpam deprecari velle, symbolice et religiose significabat, aut simpliciter per sacra et deos se supplicare testatum faciebat. Hinc omnino foederis, pacis et legationis symbolum est factum. » — *Qui sit.* Vulgo (et in nostro codice A) *quis sit.*

281. *fugae*, exsilii. — *Se iuvet.* Unus Basileensis *Se recipi.* — Regii nostri *Se iuvet.* — *Urbe vel agro iuvet*, urbem vel agrum sibi assignet, ubi cum armentis suis habitet. Heroid. II, 55, *Te iuvi portuque locoque.* Ibi loca laudant Interpretes, in quibus *hospitio, tecto, limine, cibo, ope iuvare* alterum dicitur.

283. *Mediae commoda plebi*) Quinque, in quibus prior Moreti *moenia plebi.* Gudius ad Phaedrum III, 19, ex MSS. profert *medio quoque commoda Phoebi*, et ipse legit *Phoebo*,

Nostra patent, Peleu; nec inhospita regna tenemus.
Adiicis huic animo momenta potentia, clarum
Nomen, avumque Iovem: nec tempora perde precando;
Quod petis, omne feres; tuaque haec pro parte videto,
Qualiacumque vides: utinam meliora videres!»
Et flebat: moveat quae tantos causa dolores,
Peleusque comitesque rogant; quibus ille profatur:
» Forsitan hanc volucrem, rapto quae vivit, et omnes

absurde, iudice Burmanno. — Regius codex A nihil mutat; codex B, errore manifesto, et mala alterius lectionis memoria, *mediae quoque commoda Phoebi*. Sola codicis A, quae est vulgata lectio, genuina esse videtur. LEM. — *De media plebe* vide ad IX, 360. — *Commoda nostra*, commoda, quae leges largiri possunt, habitatio in urbe agrisve, tutela etc. Similiter h. v. in re militari; Art. Amat. I, 131. — *Patent*, quae facile impetrantur a media plebe, imo a regiis viris; quorum copia facilis est: sic mulieres *patent* viris, locus *patet* proficiscentibus, Dii *patent* precantibus, gloria *patet* viris fortibus. — *Inhospita regna*. Tres *inhospita tecta*; ut saepe alibi. — Regii nostri *regna*.

285. *huic animo*) In his vocibus haerent interpretes, sine causa. Praeterquam quod ego *hoc animo*, benigno scilicet et liberali sum, tu *momenta potentiâ*, causas et rationes gravissimas commemoras. — *Momenta* ex uno Vossii et uno Gronovii pro diversa lectione dedit Heinsius, pro *monumenta*. — Regii nostri dant *monimenta*. — *Clarum nomen* et de rebus gestis et de genere nobili capi potest. Opponitur *ignotum nomen*, IX, 669. — *Tuaque haec* etc. omnes res meas tecum partiar, adsciscam te in partem regni: neglexerat autem regni sui statum dolore fratris amissi. — *Videto* e multis MSS. revocavit Heinsius pro vulgato *vocato*; unus *notato*. — Regius codex A, *videto*; alter *vocato*.

291. *rapto quae vivit* etc.) Circumloquitur accipitrem, sed non satis perspicue; quandoquidem et aliae aves rapto vivunt. — Versum 293 delendum censet Heinsius quia vix latinus sit, et quia, eo sublato, omnia sint plana. Est sane corruptus, sed quo minus eum deleamus, impedit hoc, quod nulla oppositio est in *volucris* et *acer*; namque etiam volucres acres dici possunt: *acer* perpetuum bellatoris epitheton. Ipsa *militia acris* apud Horatium I, Od. 29, 2. — Versus ille 293 exstat in nostris codicibus, et bene eum servavit Gierig. LEM. — *Belloque ferox*, etc. Gronovianus *armisque potens*, *belloque paratus*. — Alteram lectionem habent nostri codices; et nisi quod *vis* est rectior, non iniucunda mihi est varietas Gronoviani codicis. LEM. — *Ferox*, animosus; Livius XXVI, 26, *consules bellicosos ambo, viros acres nimis et feroces*; Sallustius Iug. XX, 2, *Ipse acer, bellicosus*; Velleius I, 3, 1, *acer belli*. — *Vis* de bello, ut in illo, *vim parare* alicui; vid. Corte ad Sallustium Cat. XXXV, 5. — *Qui vocat Auroram* eleganter, quem sequitur

Terret aves, semper pennas habuisse putetis.
Vir fuit: et tanta est animi constantia, quantum
Acer erat, belloque ferox, ad vimque paratus,
Nomine Daedalion, illo genitore creatus,
Qui vocat Auroram, coeloque novissimus exit.
Culta mihi pax est; pacis mihi cura tuendae
Coniugiique fuit: fratri fera bella placebant.
Illius virtus gentes, regesque subegit,
Quae nunc Thisbaeas agitat mutata columbas.
« Nata erat huic Chione, quae dotatissima forma
Mille procis placuit, bis septem nubilis annis.
Forte revertentes Phoebus, Maiaque creatus,
Ille suis Delphis, hic vertice Cylleneo,
Videre hanc pariter; pariter traxere calorem,
Spem Veneris differt in tempora noctis Apollo.

Aurora: Tibullus I, 9, 62, *rota Luciferi provocat orta diem*; Virgilius Aen. II, 802, Lucifer *ducit diem*. Hinc nomen *Luciferi*. Sed quia idem Solem interdum sequitur, hinc etiam *Noctifer* vocatur a Catullo Carm. 63. — *Coeloque* etc. vide II, 115.

297. *Culta mihi pax est*) Novem *Cura mihi pax est*. — Regius codex A, *culta*; codex B, *cura*; at supra inscriptae sunt literae *lt* ab eadem manu. — Sequens versus *Coniugiique* etc. abest a Mazarinaeo.

300. *Thisbaeas*) Quatuor *Thebeas*; alii *Thistaeas*, *Thybeas*, *Thesbeas*. — Regii nostri *Thisbeas*. — *Thisbe*, urbs Boeotiae columbis abundans, in primis portus Thisbaeorum columbis plenus. Stephan. in h. v. Homerus Il. B, 502, πολυτρήρωνα Θίσβην, columbis abundans. Statius VII, 261, *Dionaeis avibus circumsona Thisbe*. Hinc docte et ornate *Thisbaeas columbas*, pro *columbas* universe. Sed hos quoque duos versus delendos censet Heinsius, quia Nasoniano nitori non respondeant et superflui sint. In quo mihi secus videtur: solet enim Naso noster passim aliquid adspergere de mutato usu virium et virtutum hominum transformatorum. Mansit fratri ingenium ferox. — *Agitare* verbum proprium de venatoribus et avibus rapacibus; V, 606, *Vt solet accipiter trepidas agitare columbas*.

301. *Chione*) Conf. fab. 200 Hygini, qui addit, illam ab aliis poëtis *Philoniden* vocari: et sic eam vocat Pherecydes apud Schol. Homeri ad Od. T, 432. — *Dotatissima*; vid. ad IX, 715: hoc loco Barb. et Moret. *laudatissima*. Regii nostri *dotatissima*. — *Procis placuit* e duobus MSS. et editionibus quibusdam dedit Heinsius; sic etiam Heroid. VII, 123; caeteri (et nostri Regii) *procos habuit*.

305. *traxere calorem*, ut IV, 679, *trahit inscius ignes*: vid. ad X, 594.

Non tulit ille moras; virgaque movente soporem
Virginis os tangit: tactu iacet illa potenti,
Vimque Dei patitur: nox coelum sparserat astris:
Phoebus anum simulat, praeceptaque gaudia sumit.
Vt sua maturus complevit tempora venter,

307. *tulit* debemus Heinsio, qui et mox malit *tetigit*; quorum illud in multis est, hoc in Ambrosiano. Caeteri *fert*. — Regii nostri *fert* et *tangit*. Erravit forsan *Gierig* qui hanc notam ex doctissimo Burmanni commentario integram cepit. Is enim scripserat « quorum hoc in multis est: illud in Ambrosiano: » unde apparet τὸ « hoc » ad *tetigit*, et τὸ « illud » ad *tulit* esse referendum; et meam sententiam probant, quae sequuntur « caeteri *fert*. » Inde certius haeret mihi in mente, Heinsium, nimiae corrigendi et mutandi textum auctoris cupidini indulgentem, hoc loco, ut saepius alibi, verbum rarius pro frequentiori sine causa accepisse. Lem. — *Virgaque movente soporem*. De virga illa diximus ad I, 671 et 715. — *Movere*, arcessere. Alibi *ducere somnos* II, 735; Seneca Herc. Oet. 645. — *Tangit*, θέλγειν de hac virga dixerunt Graeci; Latini *mulcere* et *permulcere*. — *Iacet* somno oppressa.

309. *nox sparserat* etc. ostenderat coelum *sparsum*, variegatum, stellis; II, 193, *sparsa miracula in coelo*. Horat. I, Sat. 5, 10, *Nox coelo diffundere signa parabat*. — *Anum simulat* more Deorum, quum aliquem decipere vellent; III, 275; VI, 26; XIV, 655. — *Praecepta*. Vulgo *praerepta*; alterum placuit Heinsio quatuor MSS. auctoritate. — Regii nostri habent *praerepta*, quod ita scribitur, *prepta*; quae scriptura forsan fefellit Heinsium. Lem. — *Praecepta gaudia*, iam antea capta vel a Mercurio (Heroid. XVII, 107, *Ad possessa venis praeceptaque gaudia serus. Spes tua lenta fuit: quod petis, alter habet*), vel ab ipso Apolline mente iam praecepta, ut Eleg. ad Liv. 29, *praecepta mente fovebas gaudia*. — *Gaudia* vox propria in hac re. — *Sumere*, percipere; Art. Amat. III, 661, *carpere gaudia*.

311. *venter*, onus ventris. — *Maturus* vid. ad IX, 283. — *Alipedis* Mercurii talaria alata in pedibus gestantis; quod idcirco fingitur, quia Mercurius velocissima est omnium planetarum. Lem. — *Stirps Dei*, Deus quatenus erat *stirps*, pater, *propaginis*, filii. Vtrumque vocabulum ab arboribus translatum. De *Autolyco* confer Hygini fabulam 201, et Pherecyd. d. l. De coniuge eius vid. supra VIII, 738. Is poterat *candida de nigris, et de candentibus atra facere*; artem enim acceperat a patre et colorem et formam rerum raptarum mutandi, ne deprehenderetur in furto rapacissimus Autolycus. Secundum Pherecydem poterat furta ἀλλοιοῦν εἰς ὃ θέλοι μορφῆς, id quod latine explicat Hyginus: *Vt quidquid surripuisset, in quamcumque effigiem vellet, transmutaretur, ex albo in nigrum, vel ex nigro in album, in cornutum ex mutilo, in mutilum ex cornuto*. In his artibus non *degener* erat patris. De fraudibus et furtis Mercurii *Iani* Exc. III ad Horatium lib. I Od. ita indicat: *Quoniam omnia, in quibus ingenii solertia cernitur, Mercurio tribuuntur, hinc Deus*

Alipedis de stirpe Dei, versuta propago,
Nascitur Autolycus, furtum ingeniosus ad omne,
Qui facere adsuerat, patriae non degener artis,
Candida de nigris, et de candentibus atra.
Nascitur e Phoebo, namque est enixa gemellos,
Carmine vocali clarus, citharaque Philammon.
Quid peperisse duos, et Dîs placuisse duobus,
Et forti genitore, et progenitore Tonanti
Esse satam prodest? an obest quoque gloria multis?
Obfuit huic certe: quae se praeferre Dianae
Sustinuit, faciemque Deae culpavit: at illi
Ira ferox mota est: « Factisque placebimus, » inquit.
Nec mora; curvavit cornu, nervoque sagittam
Impulit, et meritam traiecit arundine linguam.

est omnis doli *ac* fraudis, *in qua callidum acumen est, qua imponitur et illuditur aliis, vel prudentia civili ac bellica postulante, vel animi tantum oblectandi innocentisque ioci edendi, aut ingenii ostendendi causa: quo referenda ex. gr. furta iocosa, praestigiae, illusiones sensuum etc. Quod universum quum graeci* κλοπήν, *Latini* furtum *dicant, ipseque Mercurius inde* ληϊστήρ, φιλητῶν ὀρχαμὸς, fur, furibus aptus *etc. audiat; fuerunt qui decepti vocabulorum (quorum graecum et latinum usum nescirent) speciali et notiori significatione, eum furum et latronum (malo sensu) Deum facerent.*

317. *Carmine vocali*, cantu. — *Philammon.* Constantius Fanensis scribendum censet *Philaemon*, ut sit nomen ab arte ductum, a φίλος, amicus, et οἴμη, cantus. — Opinionem Constantii Fan. firmat noster codex Regius A, qui habet, male tamen, *Philemon;* codex B, *Philammon.* — Is inter antiquissimos musicos refertur etiam a Plutarcho de Musica, pag. 1132. Choros virginum primus instituisse traditur a Pherecyde. — Musae eum canendi certamine superatum postea oculis privarunt. LEM.

318. *et Dis*) Vnus Heinsii *quid Dis.* Hac generis, amantium, et prolis gloria elata Chione perit. — *Tonanti* pro *tonante* (quod habet noster Regius B) e melioribus recepit Heinsius qui et malit *satae prodest.*

322. *Sustinuit*, ausa est. — *Culpavit*: deteriorem sua pronuntiavit. Hyginus: *In venatione in Dianam locuta est superbius.*

325. *Impulit*) Schepperus coniicit *expulit*, quod in uno Basileensi reperit Burmannus. — Regii nostri *impulit.* — *Lingua tacet.* Vulgo *iacet.* Mox prior Vaticanus *iterataque*, quod non displicebat Heinsio; sed vid. Burmannum. — Regii nostri *iacet..... tentataque.* — Imitatus est Statius IX, 602, Nec *verba diu tentata sequuntur.* Eleganter *sequi* dicuntur, quae parent conanti.

Lingua tacet, nec vox, tentataque verba sequuntur;
Conantemque loqui cum sanguine vita reliquit.
Quem, misera o pietas! ego tum patruoque dolorem
Corde tuli, fratrique pio solatia dixi.
Quae pater, haud aliter quam cautes murmura ponti,
Accipit; et natam delamentatur ademtam.
Vt vero ardentem vidit, quater impetus illi
In medios fuit ire rogos: quater inde repulsus
Concita membra fugae mandat, similisque iuvenco
Spicula crabronum pressa cervice gerenti,
Qua via nulla, ruit: iam tum mihi currere visus
Plus homine est; alasque pedes sumsisse putares.
Effugit ergo omnes; veloxque cupidine leti
Vertice Parnasi potitur: miseratus Apollo,
Quum se Daedalion saxo misisset ab alto,

328. *Quem, misera* o *pietas* etc.) Hunc locum ita constitnit Heinsins; olim edebatur *quam miser amplexans ego tunc*. Duo (et nostri Regii) *quam miser*, o *pietas*; plerique, *quam misero pietas*; ûnus *quem misero*, o *pietas*. *O misera pietas* solemnis exclamatio, ubi de malis pio inflictis sermo; vide Heinsinm. Sed an ita scripserit Ovidins certo affirmare non ausim. — *Patruo*. Pro vulgato *patrio* nonnulli *patrium*; quidam *patrui*; septem *patruo*. — Regii nostri *patruo*; at codex B in margine *vel patrui*. — *Patruo corde* Heinsius interpretatnr, forti et duro corde. Immo, ita ut decet patruum, veni in societatem doloris, et solatus sum fratrem *pium*, id est, unice amantem filiam, sed surdo solatia adhibui.

330. *cautes* vel mentis attonitae. Virg. Aeneid. VI, 471, vel, ut h. l. surditatis symbolum. — *Delamentari* nova compositio ad formam τῶν *demirari et deamare*, in quibus de vim habet intendendi, ut e in *emirari* ap. Horat. I, Od. 5, 8.

334. *Concitus*, celer, ut IV Fast. 461, *concito cursu fertur*. Similiter *incitus*; Cic. N. D. II, 35, *inciti delphini*. — *Pressa cervice*. Multi *laesa cervice*; secundus Palatinus *laeva*; Iunianus *passa*, nempe *spicula*: vide Heinsium. — Regii nostri *pressa*. — *Pressa*, cui impressa sunt spicula. — *Ruit*. Multi *fugit*; Ciofanus ex uno *nulla fuit*. Regius A, sed a secunda manu, nam emendator aliquis posterior deletas vetustate literas restituit, habet *nulla fuit*; codex B, *nulla ruit*. — *Currere plus*, currere velocius. Cursus ille adumbratio volatus. Etiam II, 586, Cranai filia, antequam in cornicem transiret, *currebat*. Et *currere* adeo pro volare, VIII, 203. — *Alasque pedes*. Vossianus *aliosque pedes*. — Regii nostri *alas*. — *Putares*. Bononiensis et Bersmanni *videres*. — Regii *putares*.

338. *Effugit ergo omnes* etc.) Hunc

Fecit avem, et subitis pendentem sustulit alis,
Oraque adunca dedit, curvos dedit unguibus hamos,
Virtutem antiquam, maiores corpore vires:
Et nunc accipiter, nullis satis aequus, in omnes
Saevit aves; aliisque dolens fit causa dolendi. »
Quae dum Lucifero genitus miracula narrat
De consorte suo, cursu festinus anhelo
Advolat armenti custos Phoceus Anetor.
« Heu, Pelen, Peleu! magnae tibi nuntius adsum
Cladis, » ait: quodcumque ferat, iubet edere Peleus.
Pendet, et ipse metu trepidat Trachinius heros.

quoque versum esse adulterinum vix dubitat Heinsius.

341. *Sustulit alis* eleganter, pro dedit alas, quia aves in sublime *tolluntur* alarum ope. II, 587 et 708; VIII, 256. Multi MSS. *sustinet*, non minus eleganter; aves enim *sustinent se alis*, IV, 411; *aura cadentem sustinuisse visa est* VIII, 148. — Regii nostri habent *sustulit*. — *Pendentem*, ut penderet, volaret; VI, 667, *Corpora Cecropidum pennis pendere putares*, *Pendebant pennis*; VIII, 145, de Niso: *iam pendebat in auras.* — Aliter originem accipitris narrat Anton. Liberalis 3. Hierax, vir iustus et nobilis inter Mariandynos, quum Teucris a Neptuno vexatis opem tulisset, mututo corpore, mutatisque moribus accipiter factus est. Μέγιστα γὰρ ὑπ' ἀνθρώπων φιληθέντα πλεῖστον ἐποίησεν (Ποσειδῶν) ὑπὸ τῶν ὀρνέων μισηθῆναι, καὶ πολλοὺς ἀνθρώπους ἀποθανεῖν κωλύσαντα, πλείστους ἐποίησεν αὐτὸν ὀρνίθων ἀποκτεῖναι.

344. *nullis satis aequus*) Vulgo (et in Regiis nostris) *nulli*.

346. *Quae dum Lucifero* etc.) Fabula altera de lupo. Secundum Nicandrum apud Anton. Peleus, interfecto Eurytione, Iri filio, ad Acastum fugit, et inde ad Chirona. Hinc, ovibus et bobus collectis, ad Irum pergit, eaque caedis nomine mulctae offert; quum recusaret Irus, Peleus ex oraculo monitus libera mittit: lupus armenta invadit. — *Consors*, frater, ut XIII, 663, Tibul. II, 5, 24: *consors sanguis*, fraternus sanguis VIII, 445. De uxore est VI, 94; de sorore III Pont. 2, 48. — *Miracula de consorte*, miram fratris conversionem. — *Festinus*, festinans. Vocem hanc ab Ovidio primo usurpatam esse contendit Schirachius male; occurrit enim apud antiquiores, v. c. Virgil. Aen. IX, 488. — *Cursu festinus anhelo*, currens tam festinanter, ut anhelaret. — *Phoceus*, e Phocide.

349. *Heu Peleu*) Tres *O Peleu*; unus Vossii *en Peleu*; quinque *heu*, quod placuit Heinsio qui tamen conlicit *et Peleu*, *heu Peleu*. — Regii nostri ambo *et Peleu*, *Peleu*. — *Heu Peleu*, *Peleu* satis lugubrem sonum habet, in primis in ore agresti.

351. *Pendet, et ipse* etc.) Hic quoque amabilem et humanum se ostendit Ceyx. *Pendere* et *suspensus* eleganter dicitur animus, quum versatur

Ille refert: « fessos ad litora curva iuvencos
Adpuleram, medio quum Sol altissimus orbe
Tantum respiceret, quantum superesse videret.
Parsque boum fulvis genua inclinarat arenis,
Latarumque iacens campum spectabat aquarum:
Pars gradibus tardis illuc errabat et illuc;
Nant alii, celsoque exstant super aequora collo.
Templa mari subsunt, nec marmore clara, nec auro;
Sed trabibus densis, lucoque umbrosa vetusto:

incertus inter spem et metum, hinc quum anxius est et sollicitus de eventu rei. Sed Heinsius, qui paratus nimis est ad delendos versus, hunc quoque spurium iudicat, improbante Burmanno, qui e multis Manuscriptis recte legi vult, *Pendet et ipse metu trepidus* etc. Vulgo *trepidi Trachinius oris;* Heinsius coniicit *trepidus Trachinius haeres.* — Regius codex A, *trepidi - oris;* Regius B, *trepidat heros.*

352. *Ille refert* etc.) Prolixitas et nimia diligentia huius narrationis male convenit perturbationi et festinationi pastoris. Meridianum tempus tribus modis declarat; varias boum recreationes eleganter quidem, alieno tamen loco, enarrat, neque templi descriptio hic locum suum habet. — *Fessos* a via et aestu solis. — *Adpuleram*, adegeram. Absolute sic *appellere* Cic. I, Div. 44. — *Tantum* viae aut coeli *respiceret*, post se relictum haberet. II, 187 sqq.

355. *inclinarat*) Unus Mediceus *incurvarat.* — Regii nostri *inclinarat.* — Bene boum quiescentium habitum notat; *inclinatis* enim illi *genibus*, et capite fere immoto eumdem semper locum spectant, ut nunc *latarum campum aquarum*, latum mare: Vulgo (et in nostris Regiis) *campos aquarum.* Quum autem gramina carpunt, et *tardis gradibus* procedunt, et modo in hanc, modo in illam partem vestigia ferunt, quod verbo *errare* exprimitur. — Pro *illuc - et illuc* (quod habent nostri Regii) nonnulli dant *illuc - et istuc.* — Etiam tertium recreationis genus suavi imagine exornavit, *celsoque exstant* etc. — Regius noster B habet *instant;* sed recentior paulo, ut e scriptura videtur, alia manus bene supra inscripsit *ex.* Lem.

359. *Templa*, pro *templum. Subsunt*, prope sunt, ut vs. 234. Lenzius vero monet, domum Nerei et Nereidum sub mari intelligi; etenim et alios poetas lucos memorare in fundo maris. At ita custos pecoris domum illam non vidisset; neque poëta sic elocutus esset illam domum. — Bene indicat *Gierig;* sic et glossator aliquis supra τὸ *subsunt* scripsit *vel iuncta* in nostro codice B. Lem. — *Marmore clara.* Unus Gronovianus (et non Regii nostri) *marmore tecta. Clara* est, splendentia, ut II, 2. — *Umbrosa*, unus Heinsii *obscura.* — Regii nostri *umbrosa.* — *Trabibus umbrosa*, obscura arborum umbra. Quia in lucis sacris arbores caedere non licebat; hinc fere semper eorum *vetustas*, quae et ipsa aliquid sanctitatis habet, commemoratur. — *Tenent* templum, qui in eo

Nereides Nereusque tenent: hos navita templi
Edidit esse Deos, dum retia litore siccat.
Iuncta palus huic est, densis obsessa salictis,
Quam restagnantis fecit maris unda paludem.
Inde, fragore gravi strepitans, loca proxima terret,
Bellua vasta, lupus; silvisque palustribus exit,
Oblitus et spumis, et spisso sanguine rictus
Fulmineos; rubra suffusus lumina flamma.
Qui, quamquam saevit pariter rabieque fameque,

coluntur. — *Navita templi.* Codex Regius B, *navita ponti*; ita et in uno antiquiore Ciofani, in utroque Muffei et tribus aliis, testante Burmanno. Lem. — *Navita*, piscator. Pro in litore versans, maluit specialem et gratam ideam, *dum retia* (in) *litore siccat.* — *Edidit*, scil. mibi.

363. *densis*) Plurimi (et noster Regius A) ex veteribus *raris*: vide Heinsium et Burmannum. *Obsessa densis*, cincta salictis, in quibus latere commode et commorari lupus poterat. — *Quam-paludem.* Solet ita substantivum praecedens post relativum repeti, etiam ubi ratio minime ambigua.

365. *Inde, fragore gravi* etc.) In vastitate lupi et feritate augenda non nimius est, immo praeclare imitatur sermonem hominum portento aliquo obstupefactorum. Conf. Horat. I, Od. 22, 13 sqq., et Noster VIII, 282 sqq. — *Inde*, ex istis latibulis prodiens. — *Strepitans* pro *strepitus* dedit Constantius Fan. approbante Heinsio; alii *gravis*, vel *gravi strepitu*; Excerpta Calaudrae *crepitans*. — Codex Regius A, *gravis strepitus*; codex B, *gravi strepitu*. — *Fragore gravi strepitans*, et plurima et crassiora ligna frangens, ut strepitus longius audiretur. Audiri poterat, non videri, propter salictorum densitatem. — *Silvisque palustribus.* Burmannus negat salicta nunc satis apte *silvas* vocari; de suo igitur dedit *ulvisque*: duo *fulvis*; alii *niveisque paludibus.* — Regii codices ambo *silvis.* — *Oblitus.* Ciofanus in suis reperit *obsitus*, quod placet Heinsio. — Regii nostri *oblitus*; et mox pro *spisso* dant *crasso.* — *Spisso*, concreto. — *Rictus fulmineos*; vide ad X, 550. Supra IV, 96, *Venit ecce recenti Caede leaena boum spumantes oblita rictus.* — Oculi suffusi *rubra flamma*, rubore igneo, furoris signo.

369. *saevit*, omnia vastat et trucidat, incitatus *fame*, quae multum vexat lupum, unde *improba ventris rabies* apud Virgil. Aen. II, 356. Sed hic, tanquam tigris, *acrior*, saevior et iracundior est, *rabie*, propter furorem a Nereidibus ei immissum. — *Ieiunia* id. quod *famem.* — *Satiare*, sedare: olim edebatur *famem finire.* Primus Regius *lenire*; multi *sedare*; Cantabr. pro diversa lectione *saturare*; octo, *satiare*, quod elegit Heinsius. — Regius codex A, qui et numero est primus inter plurimos in catalogo Bibliothecae Reg. Parisinae, habet etiam *lenire*; nescio an idem sit qui a *Gierig* ex Burmanno notatur: codex B, *finire.* Lem. — *Caede*, carne boum caesorum; *non curat satiare*, non

Acrior est rabie: neque enim ieiunia curat
Caede boum diramque famem satiare, sed omne
Vulnerat armentum, sternitque hostiliter omne.
Pars quoque de nobis funesto saucia morsu,
Dum defensamus, leto est data: sanguine litus
Vndaque prima rubent, demugitaeque paludes.
Sed mora damnosa est, nec res dubitare remittit.
Dum superest aliquid, « cuncti coëamus, et arma,
« Arma capessamus, coniunctaque tela feramus; »
Dixerat agrestis: nec Pelea damna movebant;
Sed, memor admissi, Nereida colligit orbam
Damna suo inferias exstincto mittere Phôco.
Induere arma viros, violentaque sumere tela

vult, non id agit, ut famem sedet, cui rei sufficeret vel unus bos caesus. — *Omne* habent Florentinus S. Marci, et unus Heinsii. Caeteri (et Regii nostri) *omnes*.

374. *defensamus*) de hoc verbo vid. ad XII, 376. — *Vndaque prima*. Quod est principium undarum, quod litus lambit. Lem. — *Rubent*. Vulgo (et in Regiis nostris) *rubet*. — *Demugire*, singulariter dictum, mugitu implere.

376. *res*, vastatio lupi. — *Dubitare*, dubium et fluctuantem cunctari, consilia conferre. — *Remittit*, sinit, permittit, ut X, 330. — *Coëamus*, ut vs. 24. *Coëamus, et arma;* olim *coëamus ad arma.* — Regius A, *coëamus, et arma;* B, *coëamus et omnes.* — *Arma* bis ita poni solet in illa formula; vid. Heinsium. — *Coniuncta*, pro coniunctim.

379. *nec-sed*, non tam, quam, ut recte Burmannus contra Tanaq. Fab. qui corrigit *et Pelea.* — *Admissi*, caedis fraternae perpetratae. — *Nereis*, Psamathe, Nerei filia, ex qua Aeacus Phocum genuerat. — *Colligit*, indicat, existimat. — *Suo*, filio suo. Non igitur assentior Heinsio *damna sui*, id est, damna sua, e MSS. nonnullis vetustioribus praeferenti. — Regius noster codex A, *damna sui;* codex B, *sua*, quod alii quoque habent. — *Inferiae*, sacra Diis Manibus placandis facta, quae proprie dicuntur *mitti* et *ferri*. Quum caedes facta morte aut insigni parricidae clade compensatur, Dii dicuntur interfectorem aut illa damna *inferias mittere* interfecto; Horat. II, Od. 1, 27, Iuno *victorum nepotes Rettulit inferias Iugurthae.*

382. *Induere arma viros* etc.) Hic quoque mores suos amabiles servat Ceyx. — *Arma*, galeam, loricam, clypeum, quae vestimentorum instar, *induuntur*, namque etiam clypeis loro aut ansae insertatur sinistra. *Tela*, gladium, iacula, sagittas, quibus *vis* infertur. — *Oetaeus*, quia Trachinia vicina Oetae monti. Multi MSS. *aetherius*, quod explicant, sidereum, splendidum: imo, qui aethereum, scil. coelestem originem habet: vide

Rex iubet Oetaeus, cum quîs simul ipse parabat
Ire: sed Halcyone coniux excita tumultu
Prosilit, et nondum totos ornata capillos,
Disiicit hos ipsos; colloque infusa mariti,
Mittat ut auxilium sine se, verbisque precatur,
Et lacrymis; animasque duas ut servet in una.
Aeacides illi, « pulchros, Regina, piosque

vs. 271. Sic etiam vers. 445, *sidereus* capi debet.

384. *sed Halcyone coniux* etc.) Apta haec ingenio muliebri: *exciri* et *excitari* dicuntur qui aut vocati aut perterrefacti de sella sua repente prosiliunt. — *Tumultu*, strepitu virorum ad arma concurrentium. Prosilit ut Semiramis apud Valerium IX, 3: *Quum ei circa cultum capitis occupatae nuntiatum esset, Babylona defecisse, altera parte crinium adhuc soluta, protinus ad eam expugnandam cucurrit; nec prius decorem capillorum in ordinem, quam tantam urbem in potestatem suam redegit.* — *Totos ornata capillos.* Multi *tortos.* — Nostri Regii *totos.* — *Disiicit* libri veteres (et nostri Regii) magna ex parte habent; quod nonnulli approbarunt, idque pro *dissecat* voluerunt usurpatum: quinque *discutit*; quatuor *dissipat*; tres *discidit*. Sed de turbatis solemne esse *disiicere* exemplis docent Heinsius et Burmannus. — *Infusa* de amplexante, etiam Heroid. II, 93. Similiter *adfusus* IX, 366. Schirachius vero defendit, *infixa*, ut elegans sit imago ardenter petentis, et amantis fervide. Certe qui divelli ab aliqua re nolunt, *infixi* et *adfixi* dicuntur: *infusa* dederat Ciofanus ex tribus; caeteri *infixa*. — Regii nostri *infusa*. — Disputatur, an recte dicatur, *mittere auxilium*. Historici sane dicunt *auxilia*, quum copias auxiliares indicare volunt, sed poëtae licuit singularem pro plurali ponere. — *Animasque* etc. quia, si Ceyx in illo certamine periisset, amantissima eius coniux noluisset ipsi superstes esse; III, 473, *Nunc duo concordes anima moriemur in una*; Tibullus IV, 4, 21, *in uno Corpore servato restituisse duos.* — *Ut servet.* Optimus Thuaneus et unus Vossii *conservet.* — Regii codices *ut servet.*

389. *Aeacides illi* etc.) Brevis et urbana responsio Pelei. Metus *pii* de salute coniugis, sunt *pulchri*, reginae decori sunt et gloriae. Mox Burmann. dubitat, an *plena est* etc. recte sit dictum, pro concedo in tuam sententiam et obsequor. Sane hoc verba minime dicunt. *Plena* est plurima, maxima. Promissum vestrum, studium vestrum me adiuvandi militibus, plurimum gratiae habet. *Plenum* ita dici, docui ad X, 290. — Pro *promissi* unus Moreti habet *permissi*; et pro *vestri*, undecim *nostri*. Heinsius notaverat *permissi gratia voti.* — Regii nostri *promissi gratia vestri*; quae lectio est defendenda; nempe *permissi* e compendio scripturae haud dubie fluxit. Lem. — *Non placet* e formula solemni sententiam dicentium. — *Nova monstra*, lupus et inusitatae magnitudinis et diri furoris. — *Moveri.* Plurimi libri scripti et nonnulli editi, *movere.* — Bene ex nostris Regiis *moveri.*

Pone metus: plena est promissi gratia vestri.
Non placet arma mihi contra nova monstra moveri.
Numen adorandum pelagi est. » Erat ardua turris,
Arce patens summa; fessis loca grata carinis.
Adscendunt illuc, stratosque in litore tauros
Cum gemitu adspiciunt, vastatoremque cruento
Ore ferum, longos infectum sanguine villos.
Inde manus tendens in aperti litora ponti,
Caeruleam Peleus Psamathen, ut finiat iram,
Orat, opemque ferat: nec vocibus illa rogantis
Flectitur Aeacidae. Thetis hanc pro coniuge supplex

392. *Numen Pelagi*) Psamathe: vide vs. 398. — Hi versus valde vexarunt Heins. et Burmannum. Quum antea legeretur, *Arce locus summa*, quod sane ferri nequibat tum propter sensum, tum quia mox seq. *loca;* Heinsius ex ingenio emendabat, *focus*, et eamdem se postea lectionem in primo Vaticano reperisse adfirmat. Coniiciebat et *pharus* ductu alterius Twisdenii, ubi a manu prima erat, *phocus*. Quamquam putaret praestare *focus*, tamen non reiiciebat *foci* vel *faces*. Burmannus recte dubitat, an *focus* pro pharo poni possit, sed sine causa durum ei videbatur, *focus*, *loca grata carinis*. Itaque ampliandum hic censet, quamquam ipse ex uno Basil. egregiam lectionem profert, quam, Schirachio etiam probatam, amplexus sum, *Arce patens summa*. Lenzius autem praefert *focus*, et intelligit aram, in qua nautae vota pro salute solverint. Sed non puto, aram in monte recte *focum* dici. — Regii nostri codices *arce locus summa:* et si *locus* et mox *loca* male sonant, tamen consensus codicum cum lectione antiqua mirus videtur. Lem. — Cacumina montium poëtis *arces* dici, supra vidimus. In cacumine montis igitur erat *ardua turris*, pharus, *patens*, quae longe lateque conspiciebatur, quo sensu eleganter *patere*. Eaque turris nautis *fessis*, diuturnitate itineris tempestatumque saevitia defatigatis, *locus gratus*. Nisi igitur haec lectio profecta est ab ipso Ovidio, certe eo non indigna videtur. Carinae ipsae e longinquis terris redeuntes etiam VI, 519, *fessae* vocantur, ut I, 582, *fessae erroribus undae*.

394. *Adscendunt*) Multi *descendunt*, quod Burmannus ex *escendunt* ortum putat, quam vocem Livio saepe reddiderit Gronovius. — Regii nostri *ascendunt*. — *Ore ferum*. Potest *ferus* substantive capi; ut apud Virgil: et Phaedr. de equo, cervo, leone etc. Tunc *vastator ferus* dictum foret, ut X, 540, *raptores lupi*. — *Apertus*, cuius conspectus late patet, ut *apertus campus*, non obsitus arboribus, hinc longe conspiciendus, *apertum coelum*, non obductum nubibus, hinc oculis longe lateque patens.

400. *Aeacidae*) Codex Regius B, graeca forma, *Aeacidos*. — *Flectitur* etc. Sed Thetidis precibus mitigata est, ut veniam daret Peleo. Mox au-

Accepit veniam: sed enim revocatus ab acri
Caede lupus perstat, dulcedine sanguinis asper;
Donec inhaerentem lacerae cervice iuvencae
Marmore mutavit: corpus, praeterque colorem
Omnia servavit: lapidis color indicat illum
Iam non esse lupum, iam non debere timeri.
Nec tamen hac profugum consistere Pelea terra
Fata sinunt: Magnetas adit vagus exsul, et illic
Sumit ab Haemonio purgamina caedis Acasto.

ctore Heinsio e vetustioribus plerisque MSS. praetuli *revocatus*. Frustra diu revocabatur a Nereide lupus, donec etc. Ita bene notatur ardor et sanguinolentia lupi. Qui *irrevocatus* tuentur, explicant irrevocabilem. — Ambo Regii nostri *revocatus* habent. — *Acris caedes*; saeva, plurima. — *Asper*, ardens, incitatus, ut Virgil. Georg. III, 434, serpens *asper siti*, et IX, 62, lupus *asper et improbus ira Saevit*. Non modo ira, quamquam ea potissimum, cum *asperitate* comparatur, sed omnis etiam animi impetus. — *Inhaerere* de mordente bestia etiam I, 535. Verbo *haerere* et compositis ablativus interdum additur, nisi malis hoc loco dictum pro *haerentem in cervice*. — *Lacerae*, quam lacerare parabat. Ingeniose vastatorem in ipso lacerationis actu fingit mutatum. — *Cervice iuvencae . . . Omnia servavit*. Micyllus coniicit *Nomina servavit*. Vnus Mediceus *cervice gerenti*. Inde Burmannus faciebat, *vaccae cervice gerenti*, scil. lupum. Gronovii et Menardi *niveae iuvencae*. Basileensis *lata cervice*. Tres, *mutavit corpus Psamateque colorem*. Multi, *corpus pariterque colorem*, *Caetera servavit*, ex quibus varias posse emendationes excogitari, Burmannus monet. — Regius noster B solus variam lectionem affert; habet *Marmore mutavit*, *Psamete*, *praeterque colorem Omnia servavit*. — *Marmore*, in marmor; vide ad IX, 81. Mutatus autem ille non in marmor informe, sed *corpus*, formam lupi, *omniaque*, omnes eius partes, servavit. Laborare tamen hic sensus visus est post Micyllum Burmanno qui e tribus MSS. legit, *inhaerentis . . . mutavit corpus*, aut, ut concursus genitivorum vitetur, *inhaerenti*, ut est in uno MS. Puteaneo. — Anton. Liberalis de hoc saxeo lupo, καὶ ἄχρι πλείστου διέμενε μεταξὺ Λοκρίδος καὶ τῆς Φωκίδος γῆς. Inde colligas, saxum quoddam, illius loci formam lupi utcumque referens, fabulam peperisse.

407. *consistere*) Heinsius malebat *considere*. Regii nostri *consistere*, et bene contra scriptos omnes nihil mutavit Burmannus. Lem. — Observat Burm. praeeunte Servio ad Virg. Aen. VIII, 10, *consistere* dici de iis, qui post vagos errores in certis sedibus quiescant. — *Purgamina sumit*, purgatur, lustratur, καθαίρεται. Neque enim ei, qui caede, adulterio similique facinore se polluerat, sacris interesse licebat, aut templa adire, nisi lustratus antea esset, quae lustratio aqua viva aut marina, sulphure flamma fiebat. Secundum alios bis Peleus lustratus est, propter fratris caedem ab

VIII. Interea fratrisque sui, fratremque secutis
Anxia prodigiis turbatus pectora Ceyx,
Consulat ut sacras, hominum oblectamina, sortes,
Ad Clarium parat ire Deum: nam templa profanus

Eurytione, et, Eurytione interfecto, ab *Acasto*, Iolci rege. Apollodorus III, 13, 1 sq.

410–748. *Ceyx* et *Halcyone.* Ceyx ad Apollinis Clarii templum proficiscens perit naufragio. Halcyonae de salute mariti sollicitae Morpheus apparet in somnis, indicatque periisse eum. Illa quum ad litus decurrisset, in volucrem vertitur, eamdemque transformationem patitur corpus Ceycis exanime. Conf. Hyginus fab. 65, et Lucianus Halc. tom. I, pag. 129, qui eosdem cum Nostro auctores secuti videntur, quamquam paucis rem attingunt. Alii in multis dissentiunt. Vid. Apollodorus I, 7, 4; Schol. Homeri ad Il. I, 558; Schol. Aristophanis, pag. 552; Schol. Theocriti ad Id. VII, 57; Tzetzes ad Lycophronem, pag. 69; Servius ad Virgilium Georg. I, 399; Lutatius ad Statium IX Theb. 361. Etiam Hesiodus haec forsan tractaverat: certe Athenaeus II, pag. 49, carmen eius laudat Κήϋκος γάμος inscriptum. Noster exornavit hanc fabulam copiosissimis tempestatis, Somni, Morphei descriptionibus. Et est in elaboratissimis huius operis partibus, in quibus Auctor vel maxime ingenium ostentavit. Elegit traditionem eam, quae ipsos commendat. — Consilium Ceycis. Mutatio fratris in accipitrem (vs. 291 sqq.), et paulo post lupus Pelei armenta trucidans vim prodigiorum habebant, quibus *turbatus*, perterrefactus Ceyx Apollinem consultum abit. — *Hominum oblectamina*, quibus oblectantur homines in malis, quibus pellunt malorum molestias. V Trist. 12, 1, *oblectare studio lacrymabile tempus.* Male igitur et Heinsius ex uno MS. Sixiano praefert *homini lactamina*, quia oracula homines spe vana lactaverint, (quis enim credat, ridere h. l. Ovidium oracula voluisse?) et Tan. Faber emendat *solamina*, metuens, ut *oblectamina* satis ex dignitate oraculorum dictum sit. — Regii nostri habent *oblectamina.* — De *Clario Deo* vide ad I, 515.

413. *profanus* . . . *Phorbas*) Basileensis *profani* . . . *Phryxi*; *faciebant* Heinsius ex Vossiano et uno Basileensi recepit; caeteri *faciebat.* — Regii nostri *profanus* . . . *faciebat* . . . *Phorbas.* — *Phlegyae*, gens Orchomeniorum, et strenui erant bellatores (Homerus Il. N, 301) et homines insolentissimi atque rapacissimi, qui Apollinis adeo Delphici templum diripuerunt. Hinc omnes fulminibus missis, terrae motibus et pestilentia absumti sunt. Pausanias Boeot. pag. 782. — *Phorbas*, non Arginus ille, Argi filius, cuius stemma Pausanias Corinth. pag. 145, et Schol. Euripidis ad Orest. vs. 930, exhibent, is enim antiquior Ceyce, sed haud dubie Phorbas Olenius, Ceyci aequalis, qui in pugna Lapitharum infra XII, 322, memoratur. — *Profanus*, contemtor Deorum, qui non modo obvios cogebat, ut pugilatu secum certarent, victosque necabat, sed Deos adeo ipsos provocando lacessebat. Occisus est ab Apolline. Schol. Hom. ad Il. Ψ, 660. — *Invium*, ad quod via non tota. Dixit *faciebant*, quia praefert pluralem, ubi de plu-

Invia cum Phlegyis faciebant Delphica Phorbas.
Consilii tamen ante sui, fidissima, certam
Te facit, Halcyone: cui protinus intima frigus
Ossa receperunt, buxoque simillimus ora
Pallor obit, lacrymisque genae maduere profusis.
Ter conata loqui, ter fletibus ora rigavit;
Singultuque pias interrumpente querelas,
« Quae mea culpa tuam, dixit, carissime, mentem
Vertit? ubi est, quae cura mei prius esse solebat?
Iam potes Halcyone securus abesse relicta:
Iam via longa placet; iam sum tibi carior absens.
At puto per terras iter est, tantumque dolebo;

ribus agitur per *cum* coniunctis; vid. I, 320, ibique Burmannum.

416. *Halcyone*, Aeoli et Aegiales aut Enaretes filia; Hyginus, Apollodorus. Ea iam et dolet, et metuit, et deterret. — *Buxo simillimus*. Vid. ad IV, 134. — *Pallor obit*; Sixi et tres alii *pallor habet*; vide ad IX, 291; unus *adit*: sed *obit* est occupat, ut I, 532. — Regii nostri *pallor obit*.

420. *Singultuque pias*) Moreti *singultuque suas*; Gronovianus *singultu medias*: et pro *querelas*, Leidensis *loquelas*. — Regii nostri *singultu que pias . . . querelas*. — *Quae mea culpa*, etc. Dolorem exprobrationibus et suspicionibus declarat, verissime quidem e natura amantium. — *Vertit*, mutavit, abalienavit a me. Heinsius suum *Eia* (vide ad VI, 640) hic quoque inserere volebat: quum in vs. superiore pro *dixit* Florentinus haberet *vertit*, hoc recipiendum putabat et deinde legendum *Eia ubi iam quae* etc. — *Vbi est*. τὸ *est* omittit codex Regius. A. — *Cura* est amor. — *Securus*, sine cura, quid fiat relictae coniugi.

425. *At puto*) vide ad II, 566. — *Curae*, desiderium. — *Imago*, cogitatio ponti, quem mihi ante oculos pono, in quo saepe, etiam nuper, naufragia facta cognovi. Tacitus Hist. IV, 58: *Horret animus tanti flagitii imagine*; Virgilius Aeneid. IV, 405, *pietatis imago*. Ita et supra VIII, 508. Metus hic muliebri in primis animo convenit. — In *laceris tabulis* non debebat haerere Safftius, qui vertit, *die verstummelten Gemaehlde von Schiffbrüchen*. Quis enim non videt, esse fractas navis tabulas et in litus eiectas? Naufragis, omninoque mortuis, quorum corpora reperiri non poterant, *tumuli* inanes exstrui solebant: vide VI, 568. Praefert Heinsius ex primo Mediceo *in titulis*. Sine causa; tumuli habebant titulos, ergo etiam *nomina*. Laudat Burmannus e Quintil. Institut. VII, 3, *Nomen tumulo, quem* (in litore) *exstruxerant, inscripserunt*. Sed Noster quoque exempla suppeditat similia. Mox vers. 706: *In sepulcro . . . . iunget nos litera*; XII, 2, *tumulo quoque nomen habenti*. Accedit, quod additur *sine corpore*. Heinsius malit etiam *sine nomine corpora*, ut intelligantur

Non etiam metuam; curaeque timore carebunt.
Aequora me terrent, et ponti tristis imago:
Et laceras nuper tabulas in litore vidi;
Et saepe in tumulis sine corpore nomina legi.
Neve tuum fallax animum fiducia tangat,
Quod socer Hippotades tibi sit, qui carcere fortes
Contineat ventos, et, quum velit, aequora placet.
Quum semel emissi tenuerunt aequora venti;
Nil illis vetitum est, incommendataque tellus
Omnis, et omne fretum: coeli quoque nubila vexant,
Excutiuntque feris rutilos concursibus ignes.
Quo magis hos novi, nam novi, et saepe paterna
Parva domo vidi, magis hos reor esse timendos.

naufragi post in litus eiecti et in ignota ora terrae mandati. Sed reclamant omnes Cod., et durum foret *corpora legi*. Illud autem nos morari non debet, quod istis temporibus nondum tituli inscribebantur tumulis. Centies Noster confundit tempora.

430. *Neve tuum fallax* etc.) Accommodate haec de ventis ad personarum rationem dicta. Namque et *fiducia* illa facile tangere poterat *Hippotadae* scilic. Aeoli generum, nec melius quisquam eam refellere, quam eiusdem Dei filia. Fiducia illa virili animo convenit, sollicitudo haec muliebri. — De *carcere Hippotadae* cf. IV, 662. — *Fortes*, rapidi aut feroces. Irati, quibuscum comparatur mare turbidum, et *placari* dicuntur et *pacari*. Itaque haec duo verba ubique fere, etiam hoc loco, in MSS. permutantur: vid. Bentleius ad Horat. Art. Poëtic. 197.

433. *tenuerunt*, incubuerunt. — Quia *venti* et *aequora* praecedunt, Heins. suadet *tenuerunt caerula* aut *aëra fratres*, ut alterum e glossa natum sit. — Regii nostri nihil mutant. — *Nil illis vetitum est*, nil pro vetito habent. Graviter eos hoc nomine increpat Aeolus apud Virgilium Aen. I, 132. — *Incommendata*. Alii, *incommutata*; Thuanens *inconservata*. — Regii codices *incommendata*. Quae *commendata* habemus, eorum curam praecipuam gerere debemus. Hinc *incommendatus*, cui non parcimus, quem impune violare licet; nove dictum. *Nubila vexant*. Basileensis *nubila verrunt*, ut infra 499. *Vexant* contorquent. Respexit autem h. l. Lucret. I, 279: *Venti corpora caeca, Quae mare, quae terras, quae denique nubila coeli Verrunt, ac subito vexantia turbine raptant.* Fulgura et tonitrua excitabant, e Democriti, Stoicorum aliorumque sententia, venti cum nubibus *concurrentes*: vid. Lucretius VI, 95 sqq.; 172 sqq. Confer supra VI, 693 sqq. Pro *concursibus* Regius (et noster codex A; de qua similitudine vide quae iam ad vs. 371 monuimus) *incursibus*; Basileensis *occursibus*: duo *concussibus*; Boxh. *congressibus*.

438. *magis hos reor*) Plures *magis hoc*, quod probat Burmannus, quia

Quod tua si flecti precibus sententia nullis,
Care, potest, coniux, nimiumque es certus eundi,
Me quoque tolle simul: certe iactabimur una;
Nec, nisi quae patiar, metuam; pariterque feremus
Quidquid erit; pariter super aequora lata feremur. »
  Talibus Aeolidos dictis lacrymisque movetur
Sidereus coniux; neque enim minor ignis in ipso est;
Sed neque propositos pelagi dimittere cursus,
Nec vult Halcyonen in partem adhibere pericli;
Multaque respondit, timidum solantia pectus:
Nec tamen idcirco causam probat: addidit illis
Hoc quoque lenimen, quo solo flexit amantem:
« Longa quidem nobis omnis mora; sed tibi iuro
Per patrios ignes, si me modo fata remittent,
Ante reversurum, quam luna bis impleat orbem. »

iam dixit *hos*. — Regii nostri *hoc*, quod recte probavit Burm. Id est, ob hoc, ex hoc, etc. *hos* glossa est. LEM.

441. *tolle*, scil. nave aut in navem, navi impositam fac comitem itineris. Cic. ad Q. Fratrem II, 10, *ut te proficiscens non tollerem* in rhedam. Plenius Horatius II, Serm. 6, 42, *quem tollere rheda vellet, iter faciens.* — *Iactari* proprie et de periculis navigantium, et de corporibus eorum, qui naufragio perierunt. — *Nec, nisi quae patiar* etc. Nempe metus multa mala temere fingit. Seneca Epistol. 13: *Nescio quomodo vana magis perturbant. Vera enim modum habent; quidquid ex incerto venit, coniecturae et licentiae paventis animi traditur.* — *Feremur.* Mallet Heinsius *vehemur*, vel *trahemur*, quia praecessit idem verbum. — Cod. nostri *feremur*; tamen Heins. libenter adhaeream. LEM.

445. *Sidereus* saepe apud poëtas ad praestantiam eximiam referendum, sed nunc ad originem Ceycis; vid. vers. 271. — *Ignis*, ardor amoris. — *Nec vult Halcyonen* unus Mediceus; indice Burmanno, numerosius *nec tulit*: vide ad XIII, 460: et mox tres *adhibere laboris*. — Regii nostri *nec vult . . . adhibere pericli*.

449. *causam* ei *probat*, facit, ut consilium suum bonum ei videatur; vid. Ernesti Clav. Cic. h. v. Phaedr. IV, 24, 11, *Opus approbavit.* — *Flexit*, solatus est.

452. *Per patrios ignes*) Per patrem meum Luciferum stellam lucidissimam. LEM. — *Remittent.* Codex Regius A *remittant*; alterum ex melioribus recepit Heinsius. — *Luna bis.* Regii nostri *bis luna*; quod discrimen parum movere debet, nisi quod ante vocalem *bis* saepius corripiatur. LEM. — *Luna bis impleat orbem.* Heroid. II, 3, *Cornua quum Lunae pleno quater orbe coissent, Litoribus nostris ancora pacta tua est.*

His ubi promissis spes est admota recursus;
Protinus eductam navalibus aequore tingi,
Aptarique suis pinum iubet armamentis.
Qua rursus visa, veluti praesaga futuri,
Horruit Halcyone; lacrymasque emisit obortas;
Amplexusque dedit; tristique miserrima tandem
Ore, vale, dixit; collapsaque corpore tota est.
Ast iuvenes, quaerente moras Ceyce, reducunt
Ordinibus geminis ad fortia pectora remos;
Aequalique ictu scindunt freta: sustulit illa
Humentes oculos; stantemque in puppe recurva,

454. *spes est admota*) Argent. *addicta*; Iunianus *admissa*. — Regii nostri ambo *admota*; sed codex B supra habet *vel addicta*. — *Spes est admota recursus*, spes est facta celerioris reditus. Curtius IX, 9, 7, *quo propius spes admovebatur*. Eleganter enim spes dicitur *admoveri*, propius adduci, quum sit spes celerioris eventus. Opp. *longa* et *lenta spes* Heroid. II, 9; XVII, 108. — *Recursus*, reditus navigantium. — *Navale*, locus in litore, ubi lignis suppositis stabant naves siccae; III, 661. Quum iis opus est, lignis teretibus subiectis retrahuntur in mare, quod proprie *deduci* dicitur VI, 445: sed h. l. *educi*, quia additur navalibus. — *Aptari*. Quidam *armari*: sed *armari armamentis* Burmannus non censet Ovidianum esse; addit posse legi *ornari*, quod verbum in hac re proprium sit. — Regii nostri *aptari*. — *Armamenta*, vela, remi, rudentes et omne instrumentum nauticum. Iis (casu sexto) *aptatur* navis, id est, instruitur, ornatur; Virgilius Aen. III, 472, *classem velis aptare iubebat*. Caeterum Quintil. Inst. IX, 4, 65, placet, si clauditur versus quadrisyllabo, quale *armamentis*.

460. *collapsa*: vide ad X, 186; Heroid. II, 130, *Linquor, et ancillis excipienda cado*. — *Corpore tota est*. Codices nostri Regii *corpore toto est*, non male. LEM.

461. *iuvenes*, remiges: etiam Hom. sic, κοῦροι. — *Quaerente moras*, ut solent, qui aegre ab aliquo divelluntur. Confer. Heroid. II, 93; Tibull. I, 3, 15. — *Reducunt – freta*: graphice describit laborem remigum. Lucanus III, 543: *Tum caerula verrunt, Atque in transtra cadunt, et remis pectora pulsant*. — *Ordinibus geminis*, quia nave biremi utuntur; nam triremes serius inventae: vid. Heinsius et Burm. Similiter Virgilius Aen. V, 119, triremem describit, *triplici pubes quam Dardana versu Impellunt; terno consurgunt ordine remi*. — *Aequali*, ad numerum: modum iis dabat musicus nauticus, de quo Silius VI, 212. — *Scindunt freta*. Duo *findunt*: Thuaneus *tundunt*. — Regii nostri *scindunt*.

464. *puppe recurva*) Multi, ut Florentinus S. Marci, et Cantabr. *puppe relicta*; unus Mediceus *redicta*, unde Heinsius coniiciebat *reducta*, vel *redunca*. — Regii nostri *recurva*. — *Concussaque manu*. Unus Palatinus *complo-*

Concussaque manu dantem sibi signa maritum
Prima videt, redditque notas: ubi terra recessit
Longius, atque oculi nequeunt cognoscere vultus,
Dum licet, insequitur fugientem lumine pinum.
Haec quoque ut haud poterat spatio submota videri,
Vela tamen spectat summo fluitantia malo.
Vt nec vela videt, vacuum petit anxia lectum;
Seque toro ponit: renovat lectusque locusque
Halcyonae lacrymas; et quae pars, admonet, absit.
Portubus exierant; et moverat aura rudentes.

saque; ita Gebhard. etiam Crepund. III, 2, et ita aliquoties Petronius, sed, ait Burmannus, ex longinquo signa dare quum volumus, magis iactamus et concutimus, quam complodimus manus. — Regii nostri *concussa*, quae sola est vera lectio. Lem. — *Concussa manu*, iactatis manibus; in Heroid. X, 438, Ariadne Theseo: *Iactatae late signa dedere manus, Candidaque imposui longae velamina virgae.* Supra V, 596, *Excussa brachia iacto.* — *Notas reddit*, signa vicissim dat, signis respondet. — *Recedere* loca suaviter dicuntur a quibus ipsi celeri cursu abimus; Virgilius Aeneid. III, 72; Silius II, 157. Caeterum confer Heroid. XIII, 1-25, ubi idem Laodamiae sensus.

469. *submota*) Nonnulli *semota*; mox pro *fluitantia*, Cantabr. *volitantia*, ut Valerius Flacc. I, 620. — Regii nostri *submota* et *fluitantia* habent. — *Fluitantia* in aëre motu, tanquam in fluctibus. Hoc elegantius, quam *volitantia*. Etiam Plinius Pan. cap. 81, *Non ille fluitantia vela oculis sequitur*, et Propertius III, 17, de velis theatrorum, *Pleno fluitantia vela theatro.* Art. Amat. III, 148, capillis molis tribuuntur *similes fluctibus sinus.* Praeiverat Lucretius IV, 75, vela *trementia flutant.*

471. *vacuum*: vide ad X, 438. — *Se ponit toro*, recumbit in toro, cubitum it. — *Lectus* et *torus* differunt: *lectus* curarum nutritor; Vide VIII, 665, et infra versu 608. — *Lectusque locusque.* Basileensis et Heinsii unus *torusque;* quae repetitio Ovidio familiaris non displicet Burmanno, quamquam nihil mutare audet propter IV Trist. 3, 23. — Regii nostri habent *locusque.* — *Pars*, alter coniugum; I Trist. 2, 44, de coniuge sua, *Si peream, Dimidia certe parte superstes ero.* — *Absit.* Multi *abstit*, quod etiam Priscianus in suo reperit, qui interpretatur *abstitit.* Priscian. secuti sunt recentiores quidam; sed ridicule; vid. Heinsium. — *Absit* in nostris Regiis.

474. *moverat aura rudentes*) Id quod admonebat nautas, ut velorum ope uterentur. — *Obvertunt* ergo *lateri*, etc. hoc est, remigare desistunt. Tunc enim remos, antea *pendentes*, transversos ponunt, ne frangantur ab undis, idque *inhibere remos* dicitur. — *Cornua* etiam vs. 482; antennae, ad graec. κέρατα et κεραῖαι, quarum extremitates ἀκροκέραια. Antennas funibus, quos anginas dicebant, *locabant*, al-

Obvertit lateri pendentes navita remos;
Cornuaque in summa locat arbore, totaque malo
Carbasa deducit, venientesque excipit auras.
Aut minus, aut certe medium non amplius aequor
Puppe secabatur, longeque erat utraque tellus,
Quum mare sub noctem tumidis albescere coepit
Fluctibus, et praeceps spirare valentius Eurus.
« Ardua iamdudum, demittite cornua, rector
Clamat, et antennis totum subnectite velum. »
Hic iubet: impediunt adversae iussa procellae;
Nec sinit audiri vocem fragor aequoris ullam.
Sponte tamen properant alii subducere remos;

ligabant, *in suprema arbore*, in suprema mali parte. — De *deducit* vide ad III, 663. — *Venientes*, orientes, flare incipientes. — *Excipit*. Notat Heinsius meliores omnes habere *accipit*; sed Burm. tuetur *excipit* propter haec Quintiliani, Declam. XII, 16, *omnes excipe auras*. — Regii nostri etiam habent *accipit*, quod verum esse docet consensus codicum meliorum. Lem.

478. *Aut minus, aut* etc.) Sequitur horrendae tempestatis descriptio, quae singula diligenter, apteque ad horrorem iniiciendum recenset, sed etiam luxuriantis ingenii ineptos lusus nonnullos habet, nec modum servat. Praeivit Nostro Virgilius Aeneid. I, 81 sqq.; III, 193. Conf. I Trist. 2, 14 sqq.; IV, 5–16; Silius XVII, 250 sqq. — *Longe erat*, longe aberat, remota erat, (vide Schwarz. ad Plinium Pan. cap. 25) *utraque tellus*, et Trachinia et Asia, ut adeo ne tabulis quidem insidentes unus et alter salutem petere possent. — *Sub noctem* aut *sub nocte*, ingruente nocte, ut *sub sole*, oriente sole. Noctu tanto atrocior talis tempestas. — *Albitudo*, spuma alba aquarum, quam efficit primus ventus, futurae tempestatis indicium. Virgilius Aeneid. VII, 528. — *Eurus* adversus est e Graecia in Asiam navigantibus.

482. *Ardua demittite* etc.) Studia nautarum summa cum concursatione sibi navique consulentium. Cf. Claudianus B. Get. vs. 274: *Nunc instare manu, toto nunc robore niti Communi pro luce decet; succurrere velis, Exhaurire fretum, varios aptare rudentes, Omnibus et docti iussis parere magistri.* — *Iamdudum*, continuo, ut XIII, 457, et Virgil. Aeneid. II, 103, *iamdudum sumite poenas*, ubi vide Burmannum. — *Totum subnectite*. Heins. malebat *tortum*, quia supra vers. 470 duo habent *tortaque malo* etc. — Sed hoc loco nullo codice probatur. Lem. — *Subnectite velum*, velum involutum alligate antennis. Id quo pacto factum sit, ostendit tab. 20, in Putteri Archaeol. tom. II.

486. *subducere*, retrahere remos, ne frangantur fluctibus. — *Munire latus*, obstruere foramina, ne aqua intrare possit. *Aequor*, aqua aequorea, ut *mare* III, 686, et *fretum* apud Clau-

Pars munire latus; pars ventis vela negare:
Egerit hic fluctus, aequorque refundit in aequor;
Hic rapit antennas: quae dum sine lege geruntur,
Aspera crescit hiems, omnique e parte feroces
Bella gerunt venti, fretaque indignantia miscent.
Ipse pavet, nec se, qui sit status, ipse fatetur
Scire ratis rector, nec quid iubeatve, vetetve:
Tanta mali moles, totaque potentior arte est!
Quippe sonant clamore viri, stridore rudentes,

dianum d. l. Sed iocus ille et lusus verborum, *aequor refundit in aequor*, et in se puerilis est, et ab hac tempestatis notatione alienissimus.

489. *rapit*, raptim detrahit. — Augetur interea tempestas. — *Sine lege*, sine ordine (ut I, 477, II, 204), quum nec rectoris vox audiri posset, nec metus consilium admitteret. *Lex* omnino modus et ratio certa aliquid efficiendi. *Hiems*, χειμὼν, tempestas. — *Aspera*, vehemens. *Crescit*, validior fit; Plin. Pan. 82, *crescentia laboribus membra*. — *Omni ex parte*, omnibus e coeli regionibus. Sic *pars*, etiam II, 160. — *Feroces* (vid. ad vs. 291), et supra *fortes*, quia cum bellatoribus comparantur. — *Miscent*, commovent freta, quibus tunc *indignatio* tribuitur.

492. *ipse* periculi augendi causa repetitum videtur. Hinc etiam epiphonema additur, *Tanta mali moles* etc. Hoc certe malim, quam ex Heinsii emendatione, *Ecce pavet* legere; *ecce* enim hic non habet suum locum. *Pavor* autem ipsius rectoris quum sit summi periculi indicium, commemorari fere solet in tali descriptione. Homerus Od. E, 297; Virg. Aen. I, d. l.; I Trist. 2, 31, *Rector in incerto est: nec quid fugiatve petatve Invenit; ambiguis ars stupet ipsa malis.* — *Qui sit status.* Vocab. *status* latius patet, omnemque exprimit navis atque navigantium conditionem. — *Iubeatve, vetetve*: vulgo et in nostris codicibus Regiis *iubeatve, velitve*; sed *vetet* praeferendum, quia melius τῷ *iubeat* opponitur. Lem. — Mox docta quidem est Burm. emendatio, *doctaque potentior arte*; Claudianus dicto loco, *doctus magister*; (vide ad IX, 742) sed minime erat necessaria: vulgo legebatur *tantaque*; Heinsius coniecit *cautaque*. — Regii nostri codices *totaque*.

495. *sonant clamore viri* etc.) Sonus varius et mixtus obtundebat auditum, perturbabatque animum rectoris. Virg. d. l. *Insequitur clamorque virum, stridorque rudentum.* — *Undarum incursu.* Gronovianus *impulsu.* — Regii cod. *incursu.* — *Undarum–unda*, fluctuum collisione sonabat unda. — *Aequare*, nempe altitudine. Copiosius haec exornata sunt I Trist. 2, 19: *Quanti montes volvuntur aquarum! Iamiam tacturos sidera summa putes* etc. — *Tinguere* recte Burmannus ex uno Moreti praetulit τῷ *tangere*: hoc revocavit Mitsch. — Regii nostri habent *tangere*, quod bene cum *adspergine* iungitur. Lem. — *Adspergine tinguere*, adspergere, etiam III, 86: supra I, 572, *adspergine silvas impluit.* — *Ex imo verrit.* Vulgo

Vndarum incursu gravis unda, tonitribus aether.
Fluctibus erigitur, coelumque aequare videtur
Pontus, et inductas adspergine tinguere nubes:
Et modo, quum fulvas ex imo verrit arenas,
Concolor est illis; Stygia modo nigrior unda;
Sternitur interdum, spumisque sonantibus albet.
Ipsa quoque his agitur vicibus Trachinia puppis:
Et modo sublimis, veluti de vertice montis,
Despicere in valles, imumque Acheronta videtur:
Nunc, ubi demissam curvum circumstetit aequor,
Suspicere inferno summum de gurgite coelum:
Saepe dat ingentem fluctu latus icta fragorem;
Nec levius pulsata sonat, quam ferreus olim
Quum laceras aries ballistave concutit arces;
Vtque solent, sumtis in cursu viribus, ire

(et in Regiis nostris) *ex imo vertit.* *Verrere* passim de ventis arenas tollentibus, ut VI, 706: hinc etiam de fluctibus commotis, I Trist. 4, 6, *Erutaque ex imis fervet arena vadis*; Virgilius Aeneid. III, 557, *aestu miscentur arenae*: sed talia debentur ingenio poëtarum. Motus enim ille aquarum, quem faciunt venti, non pertinet, nisi forte in litore aut in locis vadosis, ad fundum maris. — *Sterni*, στορεῖσθαι, solemni de mari tumido, quum sedatur, et fluctus quiescunt. — *Spumisque sonantibus.* Palatinus, *spumisque tumentibus*, quod Heinsius ex VII, 263, repetitum indicat; Moreti *stridentibus*; Gronovii *sonantibus ardet.* Regii nostri *sonantibus albet.*

503. *Et modo sublimis* etc.) Conf. Virgilius Aeneid. I, 105; et III, 564. — *Demissam curvum.* Menard. *demissam pinum.* — Regii codices *curvum*; caeteroquin haud ingrata foret Menardi emendatio, si codicibus firmaretur. Lem. — *Curvum aequor*, in altum sublatum, montis instar; Virgilius Georg. IV, 361, *Curvata in montis faciem circumstetit unda*; vide et infra XV, 507: et ita ubique *curvum* et *curvatum* mare apud poëtas; Homerus κυρτὸν aut κυρτωθὲν κῦμα: vide Od. Λ, 242.

508. *Nec levius pulsata* etc.) Oppugnatur navis a fluctibus non aliter ac urbs a militibus, quam similitudinem servat usque ad vers. 535. — *Olim*, fere; vide ad IX, 170. — *Arces*, turres murorum. — *Laceras*, ut eas lacerent, perfringant. Eadem similitudo I Trist. 2, 47: *Nec levius tabulae laterum feriuntur ab undis, Quam grave ballistae moenia pulsat onus.*

510. *in cursu*) Quatuor *in cursus*; unus *cum cursu.* — Regii nostri *incursu.* — Non vim undarum illustrare vult, sed causam auctae violentiae: *sumtis viribus*; vide ad X, 373. Mox coniunge, *feri leones*, qui *eunt*, ruunt, feruntur, *in arma*, nempe in *praetenta*

Pectore in arma feri praetentaque tela leones.
Sic ubi se ventis admiserat unda coortis,
Ibat in arma ratis, multoque erat altior illis.
Iamque labant cunei, spoliataque tegmine cerae
Rima patet, praebetque viam letalibus undis.
Ecce cadunt largi resolutis nubibus imbres;
Inque fretum credas totum descendere coelum;
Inque plagas coeli tumefactum adscendere pontum.
Vela madent nimbis; et cum coelestibus undis

tela, venabula, quae proprie dicuntur *praetendi*, quum iis excipitur bestia irruens; III, 83; VIII, 341. Hoc loco vulgo *protenta*. — Regius noster Codex B etiam habet *protenta*: de ista lectione sicuti de aliis eiusdem generis, ubi *prae* vel *pro* scribentur, difficile est, uti iam admonuimus, distinguere, propter scripturae compendium. Lem. — *Ire in aliquem* de hostili impetu; vide ad VIII, 403. — *Se admiserat*, concitato cursu ferebatur; *Admissae aquae* Amor. I, 8, 50, ut *admissus equus* passim: Virgil. Aen. XI, 272, *admissis petierunt aethera pennis*. Vulgo *se ventis commiserat*, quam lectionem non movendam censet Schirachius. At nunc de auctis viribus sermo est: itaque praestat utique *admiserat* (quod habent nostri Regii). — *Ventis coortis*, concorsibus ventorum interruptis interdum et deinde maiore vi redintegratis, ut solet fieri in tempestate. Confer I, Trist. 2, 27. Frustra hic haesit Burmann. « Licet hoc verbo, inquit, tanquam proprio utantur Lucretius et alii de ventis, tamen huic loco parum convenire mihi videtur. Nam iamdudum *coorti* erant venti; quare cum secundo Palatino et Francof. praeferrem *coactis*; ingenente enim procella, ut in turbine fieri solet, coibant venti, et ab omni parte impugnabant navem. » — Regii nostri *coortis*. — *In arma*, in armamenta.

514. *cunei*, χελύσματα, ligna quaedam crassiora, quae inferebantur navibus, quo minus, si in saxa incurrerent, attererentur rimasve contraherent; vid. Scheffer. de Milit. Nav. I, 6. — *Ceram* pro pice positam putant Regius et Glareanus. Certe pice oblini naves solebant, ut essent munitae contra vim aquarum. Hinc μέλαιναι vocantur ab Homero. Sed picis loco *cera* interdum adhibebatur; Heroid. V, 42, *caerula ceratas accipit unda rates*. Vtraque materia coniungitur infra XIV, 532. — *Rima patet* etc. Virg. Aeneid. I, 122, *laxis laterum compagibus omnes Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt*. — *Totum descendere coelum*. Virgil. ibid. 129, *coeli ruinam* vocat; Georg. I, 318, *ruit aether*. — *Cadunt largi imbres* Codex Regius A, *cadunt late* etc. quae lectio non displicet. Lem. — *Descendere coelum*. Duo veteres *discedere*, unde Heinsius coniicit *desidere*, ut Virgilius Aeneid. III, 565, *ad manes imos desidimus unda*. — Regii nostri bene habent *descendere*. — *Plagas coeli*, regio coelestis, coelum. — *Adscendere*. Plurimi (et nostri Regii) *scandere*; quidam *surgere*; Gebhard. Crep. III, 23, vult *escendere*.

519. *Vela madent nimbis*) Post tam

Aequoreae miscentur aquae: caret ignibus aether;
Caecaque nox premitur tenebris hiemisque suisque.
Discutiunt tamen has, praebentque micantia lumen
Fulmina: fulmineis ardescunt ignibus undae.
Dat quoque iam saltus intra cava texta carinae
Fluctus: et, ut miles, numero praestantior omni,
Quum saepe adsiluit defensae moenibus urbis,
Spe potitur tandem; laudisque accensus amore
Inter mille viros, murum tamen occupat unus.
Sic ubi pulsarunt acres latera ardua fluctus,

horribilia phaenomena male additur, *vela* etiam *maduisse*, male etiam post superiora, *cum coelestibus undis Aequoreae miscentur*. — *Ignibus*, stellis, quae iam nubibus obductae. Lem. — *Caeca*. Obscura. — *Premitur*, quia tenebrae onus quasi, incubans terrae et ponto. — *Micantia*. Multi et nostri Regii *minantia*; Primus Palatinus, secundus Mediceus, Vrbinas, Berneggerianus, Spirensis et alii, *minacia*; hinc Heinsius coniicit *minucia*. — *Ardescunt*. Primus Erford. *candescunt*, quod impensius arridet Heinsio. *Ardescunt* (quod habent nostri Regii), igneo colore esse et ipsae videntur. Ingeniose quidem et hoc observatum, sed in tam horribili tempestatis descriptione inepte commemoratum.

524. *intra cava*) Duodecim *inter*. — Regii nostri habent quoque *inter*, sed breviatim. — *Cava texta*. *Texere* tropo facili de viminibus nexis, hinc porro de trabibus iunctis, maxime navium, dici coeptum. Iam Pacuvius apud Cic. I de Div. 31, *Iamque mari magno classis cita texitur*. Itaque *texta* pro nave ponuntur; XIV, 531, I Trist. 4, 9. Similiter πλέκειν de curribus; vid. Graevii lect. Hesiod. cap. 17. *Cava*, adeoque recipiendis fluctibus apta. — *Numero praestantior omni*, fortior caeteris commilitonibus omnibus. — *Adsiluit*: *adsiliit* (quod habet noster Regius A) deterior est scriptura. — *Defensae*, quae defenditur. — *Spe potitur*, potitur eo, perficit id, quod speraverat. Vide ad 454.

529. *acres*) Vulgo *celsi*. — Codex noster Regius A, *celsi*; Codex B, *coeli*, sed in margine *s. puppis*, ab eadem manu, quantum videre licet: lectio notabilis, quae sola genuina videtur; nam *acres* vel *celsi* epitheta sunt otiosa; *coeli* sensu eget; itaque *puppis* hic optime reponi posset. Lem. — *Acres*, vehementes, impetuosi. — *Vastius insurgens*. Pincierus volebat *valdius*; Palatinus secundus *altius*. — Regii nostri *vastius*. — *Vastius*, vehementius, terribilius: crebro cum *impetu* coniungitur hoc verbum; vide Burmannum ad VIII, 359. — *Decima unda*, fluctus decumanus, id est, maximus, qui aliis minoribus ipse maior succedit; I Trist. 2, 49, *Qui venit hic fluctus supereminet omnes; posterior nono est, undecimoque prior*; Lucanus V, 672, *decimus fluctus*. Apud Silium XIV, 122, Boreas *decimo volumine pontum expulit in terras*. Graeci autem talem fluctum maluerunt τρικυμίαν dicere. — *Ruit impetus undae* pro unda ruit cum impetu. — *Moe-*

Vastius insurgens decimae ruit impetus undae:
Nec prius absistit fessam oppugnare carinam,
Quam velut in captae descendat moenia navis.
Pars igitur tentabat adhuc invadere pinum,
Pars maris intus erat: trepidant haud secius omnes,
Quam solet urbs, aliis murum fodientibus extra,
Atque aliis murum trepidare tenentibus intus.
Deficit ars, animique cadunt; totidemque videntur,
Quot veniant fluctus, ruere atque irrumpere mortes.
Non tenet hic lacrymas; stupet hic; vocat ille beatos,
Funera quos maneant; hic votis numen adorat,
Brachiaque ad coelum, quod non videt, irrita tollens
Poscit opem; subeunt illi fratresque parensque;
Huic cum pignoribus domus, et quod cuique relictum est.
Halcyone Ceyca movet; Ceycis in ore

nia, latera navis, quibus muniti sunt navigantes contra vim aquarum. Nota sunt *moenia lignea* e Corn. Nep. II, 2. Et commode hoc loco tam *moenia*, quam *capta* navis (quibus etiam emolliendi voculam *velut* addidit) dicta, quia navis cum urbe expugnata comparatur.

533. *tentabat*) Duo veteres *tendebat*, ut apud Virgilium Aeneid. II, *tendit divellere nodos*, et X, *locum tendunt superare*; vide Heinsium ad Claudianum in Eutrop. I, 15. — Regii nostri *tentabat*. — *Pars igitur* ... *intus erat*. Haec quoque melius resecuisset poëta. — *Trepidare*, discurrere, huc illuc se vertere prae pavore. — *Secius* debemus Heinsio, pro *segnius* (quod habent Regii codices).

538. *veniant*) Vulgo (et in nostris Regiis) *veniunt*. — *Irrumpere mortes*; plurimi (sed non Regii codices) *montes*; male. *Mortes*, mortis pericula. Sic *mortes* et θάνατοι saepe; vid. Burm.

539. *Non tenet hic* etc) Angor navigantium varie se prodens. Bentleius ad illud Horatii I, Od. 3, 18, *Qui siccis oculis monstra* etc. putat, in magno pavore, praesentique consternatione nullum *lacrymis* locum esse, ne in puella quidem infante, sed stuporem et pavorem. Bene; sed ubi animus e prima consternatione se colligit, utique sequuntur lacrymae, ut vs. 418; Heroid. X, 43; Propert. III, 5, 9; Curt. IX, 2. — *Vocat ille beatos* etc. ut Vlysses, Od. E, 299; Aeneas Virg. I, 93 sqq.; et Ovidius ipse I Trist. 2, 53-56. — *Funera quos maneant*, qui in terra moriantur, ubi rite sepeliri possint, quum naufragi aut inhumati in litore iaceant, aut piscibus esca natent, quae tristissima sors antiquis visa; vide I Trist. d. l.: *funus* nunc exsequiae, pompa funeralis, ut I Trist. 3, 89. Cic. Or. II, 55. — *Subeunt*, in memoriam redeunt. — *Fratresque parensque*. Vulgo *materque parensque*. — *Pignora*, liberi.

544. *Halcyone Ceyca* etc.) Confer

Praecipitata ruit, pariterque et pondere et ictu
Mergit in ima ratem: cum qua pars magna virorum
Gurgite pressa gravi, neque in aëra reddita, fato
Functa suo est: alii partes et membra carinae
Trunca tenent: tenet ipse manu, qua sceptra solebat,
Fragmina navigii Ceyx; socerumque patremque
Invocat, heu! frustra: sed plurima nantis in ore
Halcyone coniux; illam meminitque refertque;
Illius ante oculos ut agant sua corpora fluctus,
Optat; et exanimis manibus tumuletur amicis.
Dum natat, absentem, quoties sinit hiscere fluctus,
Nominat Halcyonen, ipsisque immurmurat undis.
Ecce super medios fluctus niger arcus aquarum
Frangitur; et rupta mersum caput obruit unda.
Lucifer obscurus, nec quem cognoscere posses,
Illa nocte fuit; quoniamque excedere Olympo
Non licuit, densis texit sua nubibus ora.

stagnantem aperuit. Immo *Athon* et *Pindum* posuit pro montibus quibuscumque altissimis.

558. *in aëra reddi*, iterum emergere, prodire. *Se reddere* Virg. Aen. IX, 122. — *Membra carinae*, ut *membra aedificii*; Plinius II, Epist. 17, *dormitorium membrum*; Cic. ad Q. Fr. III, 1, *cubicula et eiusmodi membra*. — *Manu, qua sceptra* etc. Nec regia dignitas ei profuit, nec affinitas consanguinitasque Deorum, quin aeque ac caeteri iactaretur. — *Fragmina*. Etiam Seneca Herc. Oet. 115, *puppis lacerae fragmina*. — *Navigii*. Gronov. *remigii*, ut Virg. X, 306, *fragmina remorum*. Regius codex A *naufragii*, quod exquisitius mihi videtur; malim *navigii* quod habet codex B. Lem. — *Refert* idem quod meminit. Sic etiam XV, 450; vid. Heinsius ad Heroid. V, 113. — *Tumuletur*; sepeliatur, ut VII, 361; VIII, 610. *Intumulatus*, II Heroid. 136.

566. *absentem .... nominat* etc.) Hoc iam vs. 544, et rursus inde a vs. 561 dixerat. — *Ipsis ... undis*. Schepperus coniicit *ipsamque immurmurat undis*. — Regii nostri *ipsis*. — *Immurmurat*; vide ad vs. 53.

569. *mersum obruit*, obruit et deinde mersit; vide ad I, 32. — *Lucifer obscurus* etc.; vide ad X, 448. Lenzius monet, *Luciferum* iam supra vs. 520 aut 550 nominandum fuisse. Immo, *Lucifer* hic non commemoratur ut sidus, sed ut pater Ceycis. Ergo recte h. l. eius fit mentio, et a luctu eius iam transitur ad coniugis sensus. Luctum tamen non bene notavit verbis *densis texit* etc. quandoquidem totum coelum duplicata nocte obscurum erat. — *Excedere Olympo*, sta-

Aeolis interea tantorum ignara malorum
Dinumerat noctes: et iam, quas induat ille,
Festinat vestes; iam quas, ubi venerit ille,
Ipsa gerat; reditusque sibi promittit inanes.
Omnibus illa quidem Superis pia tura ferebat:
Ante tamen cunctos Iunonis templa colebat;
Proque viro, qui nullus erat, veniebat ad aras;
Vtque foret sospes coniux suus, utque rediret,
Optabat, nullamque sibi praeferret: at illi
Hoc de tot votis poterat contingere solum.
At Dea non ultra pro functo morte rogari
Sustinet; utque manus funestas arceat aris;

ione in coelo relicta, in solitudinem more moerentium, secedere.

573. *Aeolis interea* etc.) Non male sensus et studia mulieris piae reditumque mariti exspectantis hic notata habes. — *Dinumerat noctes.* Heroid. II, 7, *Tempora si numeres, bene quae numeramus amantes.* – *Dinumerare* i. q. numerare. — *Festinat*, festinanter texit; vide ad IX, 586. — *Inanes reditus*; quem falso nobis promittimus, speramus. — *Pia tura*, quae animo pio adolentur, quorum oblatio pietatem declarat. Sic *blanda tura* Tibull. III, 3, 2: *far pium* III, 4, 10. Ea, ne quid sua ipsius culpa marito accideret, mulier sollicita dabat *omnibus Superis*, sed inprimis *Iunoni*, quae praeerat matrimonio, (*toris quae praesidet alma maritis* Heroid. II, 41). Pro *Iunonis* Heinsius malebat *Iunonia*. — *Colere templa*, adire templa ibique et preces et sacra facere. *Venerari templa* dixit Virgilius Aen. III, 84. — *Qui nullus erat*, qui mortous erat. Sic supra, *Quam vellem nulla forem!* et mox vs. 684.

581. *at illi hoc . . . solum*) Maximopere improbandus talis iocus in re tam tristi.

583. *At Dea non ultra*) Iuno somnium mittit Halcyonae. Sed hoc commode ita tractavit, ut Somni Somniorumque Mythologiam intexeret, totamque narrationem mirifice animaret. In longiore autem hac Somni descriptione suum ingenium secutus esse videtur Ovidius, eumque expressit Statius Theb. X, 79 sqq. Ab aliis notatur ut iuvenis aut Genius vel alatus, vel sine alis, e pleno cornu somnum in hominum oculos demittens. Vid. Lessingius in libro, *Wie die Alten den Tod gemahlt*, et Winkelmannus Mon. ined. pag. 147. Conf. Lucian. Ver. Hist. tom. IV, pag. 291–94, ubi Somni insula obscura et urbs copiose, sed aliter ac h. l. describitur. — *Pro functo morte.* Plurimi (et noster Regius B, a secunda manu) *pro functi morte rogari.* — *At Dea . . . aris.* Duabus causis movebatur Dea, ut certiorem faceret Halcyonen de morte mariti, primum ne diutius falleretur pia cuniux, deinde ne arae suae polluerentur *manibus funestis*,

« Iri, meae, dixit, fidissima nuntia vocis,
Vise soporiferam Somni velociter aulam;
Exstinctique iube Ceycis imagine mittat
Somnia ad Halcyonen, veros imitantia casus. »
Dixerat: induitur velamina mille colorum
Iris, et arquato coelum curvamine signans
Tecta petit iussi sub rupe latentia regis.
Est prope Cimmerios longo spelunca recessu,
Mons cavus, ignavi domus et penetralia Somni;
Quo nunquam radiis oriens, mediusve, cadensve

hoc est, coniugis eius, cuius maritus mortuus erat. Quod posterius iusto argutius dictum est.

588. *veros imitantia casus*) Mixor, nec ab Heinsio nec a Burmanno *narrantia* mutatum esse in *imitantia*, quod novem MSS. auctoritate se tuetur, ubique fere de somnis adhibetur (IX, 480. Infra vers. 613 et 626; I Pont. 2, 45, *Somnia me terrent, veros imitantia casus*), atque etiam melius convenit τῷ *veros*; VIII, 195, *ut veras imitentur aves*; II ex Ponto 1, 37, *veros imitantia muros.* — Regii nostri habent *narrantia*; sed bene *imitantia* recepit Gierig. Lem.

589. *induitnr . . . iris*) Virgil. Aen. IV, 700, *Iris croceis per coelum roscida pennis, mille trahens varios adverso sole colores, Devolat*: vid. etiam Iul. Scaliger exercit. 80. Lem. — *Arquato.* Nonius inter *arcum* et *arquum* distinguit, quod alter fornicem designet, alter Iridem. Hac auctoritate ductus Heinsius *arquato* recepit, quum caeteri MSS. habeant *arcato*, *arcuato* aut aliter. Sed illud discrimen finxerunt Grammatici, veterum enim alii *arcus* scribebant, alii *arquus.* Sic *Arquitenentes Diana et Apollo* apud Arnobium adv. Gent. I, pag. 20. *Arquatus* igitur sive *arcuatus* est in formam arcus flexus; Virgilius Aeneid. V, 609, *Illa viam celerans per mille coloribus arcum, Nulli visa, cito decurrit tramite virgo.* — Codex Regius A *arcato*; codex B *arcuato.* — *Tecta petit*; unus Heinsii *tecta subit.* — Regii nostri *petit.*

592. *Est prope Cimmerios* etc.) Aula Somni loco caliginoso sita erat, carebat omnibus, quae strepitum facerent; habebat ea, quae somnum conciliarent. *Cimmerii*, populus fabulosus, quem aeternis tenebris et nebulis involutum ad fines Oceani habitare canit Homerus Od. Λ, 13 sqq., qui est fons huius fabulae. Tibullus IV, 1, 64; Valerius Flac. III, 398. Hinc *Cimmeriae tenebrae* dicuntur. Specus subterraneos inter Baias et Cumas, prisca aetate ab hominibus habitatos, originem fabulae dedisse, monuerat Ephorus Cumanus; vide Strabon. lib. V, pag, 374. Quidquid sit, commode in tam caliginosa loca translata Somni aula. — *Longo . . . recessu.* Vnus Gronovii *longi spelunca recessus*, quod Heinsius rectius iudicat. — Regii nostri *longo recessu.*

594. (*Quo numquam radiis* etc.) Expressit Homeri dictum locum: οὐδέ ποτ' αὐτοὺς Ἠέλιος φαέθων ἐπιδέρκεται ἀκτίνεσσιν, Οὐδ' ὁπότ' ἂν στείχῃσι

Phoebus adire potest: nebulae caligine mixtae
Exhalantur humo, dubiaeque crepuscula lucis.
Non vigil ales ibi cristati cantibus oris
Evocat Auroram; nec voce silentia rumpunt
Sollicitive canes, canibusve sagacior anser.
Non fera, non pecudes, non moti flamine rami,
Humanaeve sonum reddunt convicia linguae.
Muta quies habitat: saxo tamen exit ab imo
Rivus aquae Lethes; per quem cum murmure labens

πρός οὐρανὸν ἀστερόεντα, Οὔθ' ὅταν ἂψ ἐπὶ γαῖαν ἀπ' οὐρανόθεν προτράπηται. Confer Virgilium Georg. III, 537. Etiam Hesiodus Th. 755, qui Somnum et Mortem, Noctis liberos, in Erebo ponit, iisdem fere, quibus Homerus, verbis usus est. — *Crepuscula non exhalantur.* Itaque rursus more poëtarum, de quo saepe iam vidimus, quo diversa vocc. uni verbo addidit: *dubiae lucis*, vide IV, 400 sq. Multi *crepuscula noctis.* — Sed iustius est *lucis* quod habent nostri Regii. Lem.

597. *ales*, gallus gallinaceus, qui saepe simpliciter ὄρνις et *ales* dicitur. — Pro *cristatus ales* dixit *cristati cantibus oris*, quia *ales* iam ornatus est suo epitheto. Lucianus ibi ponit galli gallinacei templum, et in silva magnam vespertilionum vim. Apud Statium atra boum armenta in gramine quiescunt. — *Evocat* e mari *Auroram*, quae sequitur eius cantum. Virgilius Georg. I, 388, *vocat pluviam cornix.* — *Sollicit*i, vigilaces; etiam Livius V, 47, *Canes sollicitum ad nocturnos strepitus animal.* Eodem nunc redit *sagax*; qui facile animadvertit strepitus. Neque vero hic respexit ad solos Capitolii anseres tempore Manlii, tunc enim importune hoc esset additum, sed omnino ad naturam anserum. Vide ad VIII, 684.

600. *Non fera* etc.) Post hunc versum plures (et noster Regius B solus, et inter lineas) subiungunt istum, *Garrula nec Procne stertentia pectora*, aut *corpora, mulcet.* Pessime. Recte Heinsius, si mulcet, inquit, Procne stertentia pectora, nihil causae est, cur hinc ablegetur. — *Convicia*, voces. Notat Burmannus, Paulinum, Ep. I ad Auf. expressisse h. l. *Dum levia humanae metuit convicia linguae.*

603. *Rivus aquae Lethes*) Quia dormientes obliviscuntur curarum, propterea *rivus Lethes* ante Somni aulam. A Callimacho h. Del. vs. 234, ληθαῖον πτερὸν ei tribuitur. Apud Virg. Aen. V, 854, *Lethaeam aquam* inspergit in oculos Palinuri. Ipse *Somnus lethaeus* Georg. I, 87. Apud Orph. H. 84, 8, Somnus est frater Lethes. — *Per quem cum murmure* etc. Barthius ad Statium Theb. X, 96, legit *querulo cum murmure labens.* Burmannus mallet, *querula quae murmure*, vel *Rivus aquae Lethes, leni quae murmure labens*: unus Moreti *Rivus aquae lenis.* — Regii nostri nihil mutant.; et bene: vide quae mox cl. Gierig. Lem. — Noli cum Barthio et Burmanno offendi *unda per rivum labente*, nam fert hoc sermo Roman. poëticus, qui saepe *rivum aquae* dicit,

Invitat somnos crepitantibus unda lapillis.
Ante fores antri fecunda papavera florent,
Innumeraeque herbae, quarum de lacte soporem
Nox legit, et spargit per opacas humida terras.
Ianua, quae verso stridorem cardine reddat,
Nulla domo tota; custos in limine nullus.
At medio torus est ebeno sublimis in antro,

ubi *ripas* exspectasses, ut apud Tibullum I, 1, 28. Licuit etiam Virgilio Georg. II, 460, dicere, *Tellus fundit humo victum*, ubi vide Heyn. Idem Georg. IV, 457, *fugere per flumina*, pro in ripa fluminis. *Rivus* saepe est alveus; Horatius II, Od. 3, 11, *laborat lympha fugax trepidare rivo*; I, Ep. 10, 21, aqua *per pronum trepidat cum murmure rivum*. — *Crepitantes lapilli*, quorum obiectu undae crepitum, murmur faciunt. Huiusmodi autem murmur facillime somnum conciliat, III Fast. 17; Horat. Epod. II, 15, 27. Hinc *somnifera lympha* apud Silium. Apud Statium contra fluvius taciturnus labitur.

605. *papavera*, nigra inprimis, vim habent soporificam. Virgilius Georg. I, 78, *lethaeo perfusa papavera somno*, ubi vid. Martin. Fast. IV, 547, *somnique papavera causas Dat tibi cum tepido lacte bibenda puer*. Hinc Somnus pingebatur cum papavere. Circa *antra* feliciter et sua sponte proveniunt virgulta. Lucianus in Somni insula silvam ponit procera papavera habentem.

608. *Ianua, quae*) Ante Heinsium edebatur *Ianua, ne*. Sed *quae* approbavit etiam Burmannus; nam si *fores*, inquit, sunt ante antrum, intus ianuas fuisse verisimile est, sed minime sonoras. — Quamquam *fores* sint ante antrum, non idcirco necessario fuerunt intus ianuae, vel minime sonorae; sed contra nullae fuerunt; quapropter *custos in limine nullus*: τὸ *ne* igitur posse defendi ex nostris codicibus Regiis existimo. In codice B manus secunda bene restituit *reddat*, pro *sonat*, quod sensui et magis etiam metro repugnat. Lem. — *Custodes* Statius facit Quietem, Oblivionem, Silentium.

610. *At medio torus* etc.) Frustra hic haeserunt interpretes. In *medio* erat *torus plumeus*, pulvinus plumis confertus, (quum pauperiores haberent torum de ulvis) impositus spondae sublimi ex ebeno, adeoque *sublimis* et ipse magnificentiae causa, tectus praeterea *pullo velamine*, stragulo atro, ut adeo totus lectus esset *unicolor*, quod ita compositum est ut *bicolor*, *versicolor*, *atricolor* etc. Cf. VIII, 655–659. Pro *in antro* Heinsius dedit *in atra*; et pro *unicolor* malit *atricolor* (quod vocabul. ex Plinio defendit), aut *aequicolor*, aequi cum ebeno atra coloris, ebeno concolor, sine causa. — Gierig tamen noluit *atra* reiicere; quod, sicut et *atricolor* sive *aequicolor*, mera est coniectura ex Heinsiana officina profecta; quam servare non potui. Lem. — *Unicolorem* et quidem atrum habebat torum, ut omnia essent tristia, aulamque Somni ostentarent, quum ditiores Romani versicoloribus lectis, spondis ex terebintho, auroque ornatis, stragulis purpureis, pictis delectarentur:

Plumeus, unicolor, pullo velamine tectus,
Quo cubat ipse Deus, membris languore solutis.
Hunc circa passim, varias imitantia formas,
Somnia vana iacent totidem, quot messis aristas,
Silva gerit frondes, eiectas litus arenas.
Quo simul intravit, manibusque obstantia virgo
Somnia dimovit, vestis fulgore reluxit
Sacra domus; tardaque Deus gravitate iacentes
Vix oculos tollens, iterumque iterumque relabens,
Summaque percutiens nutanti pectora mento,
Excussit tandem sibi se; cubitoque levatus,
Quid veniat, cognorat enim, scitatur; at illa:
« Somne, quies rerum; placidissime, Somne, Deorum
Pax animi, quem cura fugit; qui corda diurnis
Fessa ministeriis mulces, reparasque labori;
Somnia, quae veras aequent imitamine formas,

Propertius III, 5, 63; Virgilius Aen. I, 597; Cicero Tusc. V, 21: vide Salmas. ad Solin. pag. 417. — *Membris solutis*; vid. ad VII, 186.

613. *passim*, dispersa sine ordine. — *Quot messis* etc. vulgaris comparatio. Selectiora habet Seneca Oed. vs. 600 sqq. A Luciano memorantur procera et humilia, formosa et informia, iucunda, aurea, alata, ornata somnia. — *Gerit*, fert, habet. Tibullus II, 4, 56, *Quidquid et herbarum Thessalia terra gerit.*

616. *Manibusque . . . dimovit*, ut qui per densa virgulta incedunt. Sed si *iacebant* somnia, non commode poterant manibus dimoveri. — *Sacra*, quia Somnus Deus. Heinsius coniicit *Atra domus:* male, monente etiam Burmanno. — Regii nostri *Sacra*. — *Oculi*, quibus obrepit somnus, ut aperti retineri nequeant, *graves* dicuntur, et victi tandem *gravitate iacent*. Si Deus iacebat in toro, non poterat *percutere nutanti pectora mento*, id quod non nisi iis evenit, qui sedentes dormiunt: nisi fingas, eum cum oculis et superiorem corporis partem tollere identidem voluisse. Quoniam expergiscentes *somnum excutere* sibi dicuntur, non potuit Noster ab ingenio suo impetrare, quin adderet, *excussit sibi se*, fere ut VIII, 819, de Fame, *Seque viro inspirat.* Neque vero surgit, sed *cubito* tantum *levatur* Deus somno tardus, hinc vs. 649 *caput* solum *languore solutum deponit.*

623. *Somne, quies rerum* etc.) Cf. cum hac compellatione Orpheus Argon. 1002 sqq., et hymn. 84; Seneca Herc. Fur. 1065. Sed hoc loco paucioribus verbis defungi potuisset festinans Iris. Conf. Silius X, 342 sqq. — *Qui corda diurnis* pro *corpora duris* Heinsius ex Basileensi recepit; IV, 214; VIII, 83: alii quatuor, *membra diurnis*. — Regii nostri *corpora duris*, felix quidem Basileensis

Herculea Trachine iube, sub imagine regis
Halcyonen adeant, simulacraque naufraga fingant.
Imperat hoc Iuno. » Postquam mandata peregit
Iris, abit; neque enim ulterius tolerare vaporis
Vim poterat; labique ut Somnum sensit in artus,
Effugit, et remeat per quos modo venerat arcus.
At pater e populo natorum mille suorum
Excitat artificem, simulatoremque figurae,
Morphea: non illo iussos solertius alter
Exprimit incessus, vultumque sonumque loquendi;
Adiicit et vestes, et consuetissima cuique
Verba; sed hic solos homines imitatur: at alter
Fit fera, fit volucris, fit longo corpore serpens.
Hunc Icelon Superi, mortale Phobetora vulgus
Nominat: est etiam diversae tertius artis

lectio, sed auctoritas alia desideratur. Lem. — *Qui corda* etc. Eamdem vim iisdem verbis supra alimentis tribuit, IV, 215.

627. *Herculea Trachine*) Vulgo *Herculeam Trachina*. Monet Burmannus accidisse hanc rem ante Herculis obitum, a quo Trachin demum *Herculea* dicta sit. Itaque licentia poëtarum esse Nostrum usum, qui epithets etiam imponunt a personis vel rebus posterioris aevi.

630. *vaporis vim*) Vulgo (et in Regiis nostris) *soporis vim*. Florentinus S. Marci et Spirensis *vaporem vi*, unde Heinsius coniicit *vaporam vim*, ut *vaporus ardor* apud Prudentium: recepit tamen ex uno *vaporis vim*. *Vaporis*, qualis solet esse in dormitoriis, Somni in primis. Statius Theb. X, 108, in Somni descriptione, *corpore pigro Strata calent, supraque torum niger efflat anhelo Ore vapor*. — *Sentit* somnum, ut VIII, 812, Nympha famem. — *Per quos . . . arcus*. Duodecim *per quas . . . auras*. — Regii codices *per quos arcus*.

633. *At pater e populo* etc.) Locus classicus de Somniis: *populus natorum*, ut VI, 198, de quatuordecim Niobes liberis; Virgilius Georg. I, 382, *exercitus corvorum*; Plinius pan. 23, *populus occursantium*; infra XII, 499, *populus superamur ab uno*. — E plebe innumera somniorum evocat Morphea, qui primipilus, tribunus, seu dux somniorum, quae humanam formam personamque sustinere possunt. Lem. — *Excitat*, iacebat enim, vs. 614. — *Artificem* in simulandis figuris. — A figura, μορφή, dictus *Morpheus*. — *Solertius*, Codex Regius B *solertior*; non male. Lem. — *Exprimit*. Heinsius malit *exprimat*. Abest autem auctoritas. Lem. — Mox Palatinus secundus et unus Heinsii *modumque loquendi*, quod impugnat Burmannus. — Regii codices *sonumque loquendi*; bene.

640. *Icelon . . . Phobetora*) Admo-

Phantasos: ille in humum saxumque undamque trabemque,
Quaeque vacant anima, feliciter omnia transit.
Regibus hi, ducibusque suos ostendere vultus
Nocte solent: populos alii plebemque pererrant.
Praeterit hos senior; cunctisque e fratribus unum
Morphea, qui peragat Thaumantidos edita, Somnus
Eligit: et rursus molli languore solutus,
Deposuitque caput, stratoque recondidit alto.

dum variant MSS. in his nominibus. — Regius codex A *Itacon*, et *Phebetona*; codex B, *Itaeon* et *Phebetora*: vide alias varias lectiones apud Burmannum. Lem. — Etiam apud Homerum iisdem personis et rebus aliud nomen a Diis tribuitur, aliud ab hominibus. Sic quem Dii Briareum vocant, eum homines Aegaeona dicunt; Il. A, 403. Idem fluvius Diis Xanthus, hominibus Scamander dicitur; Il. Y, 74. Quid hoc sibi velit, quaeritur. Schol. ad priorem locum docet, divinum nomen de antiquiore, humanum de recentiore esse intelligendum. Clarkius malit, Diis tributa nomina, quae eruditioribus usitata fuerint; quae vulgo magis trita, hominibus. *Icelos*, ἴκελος et εἴκελος, similis, quia simulat figuras. *Phobetor*. φοβήτωρ, quia perterrefacit homines. Lucianus, *Taraxion*, quod eodem redit: etiam *Phantasion* ab eo memoratur.

643. *Quaeque vacant anima*; Spirensis *animi*, in secundo casu; codex S. Marci *animo*. Regii nostri *anima*. — *Feliciter* non habent nisi unus Palatinus, unus Heinsii, unus Moreti. Reliqui (et Regii nostri) *fallaciter*. Vnus *velociter*.

645. *populos*, inprimisque eorum partem eam, quae *plebs* dicitur. Caeterum ita etiam Amorum munera divisa sunt. Claudianus X, 75: *Ille Deos coelumque et sidera cornu Temperat, et summos dignatur figere reges; Hi plebem feriunt.* Aliter autem Somniorum mythologiam exponit Homerus Od. T, 562 sqq., quem secutus est Virgilius Aen. VI, 893, et unde pendent multi alii scriptores.

647. *Morphea, qui* etc.) Hunc versum spurium iudicabat Barthius ad Statium Theb. X, 131, quia *edita* pro mandatis parum latine dici putat. Tamen Curtius X, 8, *edere mandata*. Et frequens huius verbi usus de responsis Deorum, quae proferuntur. Pluribus exemplis id docet Burm. contra Barthium. *Peragere edita* ut *peragere iussa*, mandata. — Hic versus legitur in nostris Regiis, et bene eum defendunt Burmannus et *Gierig*. Lem. — Insuper Homerum confer Il. B init. ubi Iupiter perniciosum somnium Agamemnoni mittit. — *Molli languore*. Sic sane *mollis* somnus ap. poëtas, sed eo sensu non convenit *languori*. Immo *mollis*, quatenus resolvit corpus, agilitatem eius frangit. — *Solutus*. Duo veteres *solutam* quod Heinsius rectius indicabat. Recepit Mitscherl. sed vide Burmannum. — Regii nostri *solutus*. — *Deponere caput* etiam Amor. III, 5, 20, pro recumbere capite. — *Alto*. Heins. coniicit *atro*: sed deest auctoritas. Lem. *Alto* additum dignitatis causa, quia

Ille volat, nullos strepitus facientibus alis,
Per tenebras, intraque morae breve tempus in urbem
Pervenit Haemoniam: positisque e corpore pennis
In faciem Ceycis abit, formaque sub illa
Luridus, exsangui similis, sine vestibus ullis,
Coniugis ante torum miserae stetit; uda videtur
Barba viri, madidisque gravis fluere unda capillis.
Tum lecto incumbens, fleto super ora refuso,
Haec ait: « Agnoscis Ceyca, miserrima coniux?
An mea mutata est facies nece? respice; nosces,
Inveniesque tuo pro coniuge coniugis umbram.
Nil opis, Halcyone, nobis tua vota tulerunt:
Occidimus: falsae tibi me promittere noli.
Nubilus Aegaeo deprendit in aequore navim

Somnus Deus. Virgil. Aeneid. II, 2.

650. *Ille volat* etc.) Non modo Somnus, sed etiam Somnia *alas* habebant; Euripid. Hec. 71, Πότνια χθὼν μελανοπτερύγων μᾶτερ Ὀνείρων. Secundum Lucian. d. l. in Somniis erant etiam πτέρωτοί τινες. — *Nullos strepitus*, ne excitaret dormientem. Apud Silium vs. 354, *per tacitum allabitur* somnus. — *Morae breve tempus* pro brevis temporis mora, id est, breve tempus; vide ad IX, 134. — *Vrbem – Haemoniam*. Scaliger malebat *urbem – Oeteam*. — Regii nostri *Hemoniam*. Lem.

653. *In faciem Ceycis*) Conf. Virgilius Aen. II, 268 sqq., ubi etiam Hector tam foedo habitu apparet, quo e vita excesserat; vide ad X, 49: ad. de Tibullum II, 6, 39. — *Abire* de transformatione, ut I, 236. — *Formaque sub illa* dedit Heinsius ex primo Basileensi, Arundel. primo Moreti et decem aliis; nostri Regii habent *sumtaque figura*, quae lectio propter simplicitatem recentioribus displicuit; quare emendarunt et alteram dederunt. Lem. — *Exsangui*. Codex B *exanimi*; prius praestat.

655. *uda*) Mitsch. *unda*. — Proprie capilli *graves* referti *unda*; hinc aqua ipsa inde defluens *gravis*, copiosa.

658. *Haec ait*) Heinsius malebat *huncne, ait, agnoscis*, ut VI, 273, *haec Niobe*. Paulo ante plurimi *profuso*. — Regii nostri ambo *profuso*, *Haec ait*; sed codex B a secunda manu habet *refuso*.

660. *tuo pro coniuge*) Arundel. *toto pro corpore*. Heinsius *noto pro corpore*; Burmann. coniiciebat *toto pro corpore corporis umbram*.

662. *falsae* emendavit Heinsius pro *falso* (hoc habent nostri Regii) *Tu*, quae falleris votis tuis, noli sperare me tibi rediturum. — *Deprendere* proprie de subita tempestate, quae navigantes opprimit. — *Aegaeo in aequore*, in mari Aegaeo, quod e sinu Maliaco sub Heraclea, seu Trachine solventi traiiciendum est in Io-

Auster, et ingenti iactatam flamine solvit:
Oraque nostra, tum frustra clamantia nomen,
Implerunt fluctus: non haec tibi nuntiat auctor
Ambiguus; non ista vagis rumoribus audis:
Ipse ego fata tibi praesens mea naufragus edo.
Surge, age; da lacrymas; lugubriaque indue; nec me
Indeploratum sub inania Tartara mitte. »
Adiicit his vocem Morpheus, quam coniugis illa
Crederet esse sui: fletus quoque fundere veros
Visus erat; gestumque manus Ceycis habebant.
Ingemit Halcyone lacrymans, motatque lacertos
Per somnum; corpusque petens amplectitur auras:
Exclamatque; « Mane.... quo te rapis? ibimus una. »
Voce sua, specieque viri turbata soporem
Excutit; et primo si sit circumspicit illic,
Qua modo visus erat: nam moti voce ministri
Intulerant lumen: postquam non invenit usquam,

niam naviganti; supra vs. 478. Namque Aegaeum mare duo alluit Graeciae latera; illud ad ortum solis; hoc ad meridiem. Lem.

666. *auctor Ambiguus*, incertus nuntius. Propert. I, 13, *Haec ego non rumore malo, non augure doctus, Vidi ego: me, quaeso, teste, negare potes?*

670. *sub*, in, *tartara mittere* dicuntur qui alios trucidant: sed nunc *mitte* est, sine descendere. — *Inania*, quia umbrae ibi inanes. Horatius I, Od. 4, 17, *domus exilis Plutonia.*

673. *gestumque manus* etc.) Planudes, *sceptrumque manus Ceycis habebant*: καὶ σκῆπτρον τῇ χειρὶ εἶχε. Et sic etiam MSS. nonnulli. — Regii nostri *gestumque* etc. Vide quae notavit ad hunc locum vol. sq. *C. Boissonade.* — *Ingemit — lacrymans* etc. Hunc versum nostri Regii legunt ita: *Ingemit Halcyone, lacrymas movet atque lacertos.* Lem.

677. *sui* e sex MSS. recepit Heinsius quia versus tres proxime antecedentes spurios indicabat: sin eos tuemur, utique legendum erit *Voce sua.* Atque hoc ego malui, nam mox ministri traduntur moti esse *voce*, nempe Halcyones. Somniis territi saepe solent membra movere, clamoresque tollere, quibus excutitur somnus, idque se fecisse Halcyone ipsa mox narrat vs. 687. Quidni ergo Noster id notaverit, qui nihil fere supprimit, quod inexhausta eius phantasia ipsi suppeditat?

678. *illic* praestat τῷ *ille*, quod habent multi. Itaque vs. sq. *Qui* mutavi in *Qua*, quod munit etiam Burmann. In primo Mediceo erat, *Quo.* — *Ministri*, servi, qui ad fores cubiculi dominici excubare, et, si quid

Percutit ora manu, laniatque a pectore vestes,
Pectoraque ipsa ferit: nec crinem solvere curat;
Sciudit; et altrici, quae luctus causa, roganti,
« Nulla est Halcyone, nulla est, ait: occidit una
Cum Ceyce suo: solantia tollite verba.
Naufragus interiit: vidi, agnovique, manusque
Ad discedentem cupiens retinere tetendi.
Vmbra fuit; sed et umbra tamen manifesta, virique
Vera mei: non ille quidem, si quaeris, habebat
Adsuetos vultus; nec, quo prius, ore nitebat.
Pallentem, nudumque, et adhuc humente capillo
Infelix, vidi: stetit hoc miserabilis ipso
Ecce loco: et quaerit, vestigia si qua supersint.
Hoc erat, hoc animo quod divinante timebam;
Et ne, me fugiens, ventos sequerere rogabam.
At certe vellem, quoniam periturus abibas,

accideret, praesto esse, lumen inferre etc. solebant; vide Drakenb. ad Silium I, 66, ubi *famuli ad limina vocantur.*

681. *a pectore*, βραχυλόγως, *laniat vestes* et detrahit *a pectore*, ut IX, 58, *solvi duros a pectore nexus.* — *Nec solvere curat*, non tantum temporis et operae impendit, ut solvat, sed *scindit.* III Trist. 3, 51, *Parce tamen lacerare genas, nec scinde capillos.* Hoc loco pro *Scindit*, quinque *saevit*: unus *secuit*, unde Heinsius coniicit *caedit.* — Regii codices *scindit.* — *Solantia - verba.* Schepperus putabat verba magis pathetica fore, si legas *solamina tollite vestra.* Passim apud Nostrum *precantia*, *narrantia*, *indignantia*, *iurantia verba*, et similia; serva igitur lectionem codicum *solantia.* Lem. — De *solantia verba* vid. ad IX, 159. — *Tollite*, *intermittite.* Horatius Od. I, 27, *tollite barbarum morem.* Vetus poëta apud Ciceronem Or. II, 46, *auferte istam enim superbiam.*

687. *Ad discedentem*) Codex Regius A, *Vt discedentem cupiens* etc. forsan melius. Lem. — *Vmbra fuit.* Multi *umbra fugit.* — Ita Regius B.

690. *Adsuetos vultus*) Heinsius coniicit *cultus*, ne bis idem dicat, et ut haec respondeant sequentibus *pallentem nudumque.* — Regii nostri *vultus.* — *Nitebat*: confer 271. — *Vestigia*, scilicet aquae destillantis ex humentibus capillis udaque barba. — *Hoc erat.* Verissimus sermo hominum superstitiosorum post perpessam calamitatem conquerentium. — *Divinante*, suspicante ea, quibus eventus respondet. — *Fugis* et is, qui alterum proficiscens relinquit. Virgilius Ecl. I, 4, *Nos dulcia linquimus arva, Nos patriam fugimus.* — Pro navigare maluit, *ventos sequi*, ut melior

Me quoque duxisses: tecum fuit utile, tecum
Ire mihi; neque enim de vitae tempore quidquam
Non simul egissem, nec mors discreta fuisset.
Nunc absens pereo: iactor nunc fluctibus absens;
Et sine me me pontus habet: crudelior ipso
Sit mihi mens pelago, si vitam ducere nitar
Longius, et tanto pugnem superesse dolori.
Sed neque pugnabo; nec te, miserande, relinquam;
Et tibi nunc saltem veniam comes; inque sepulcro
Si non urna, tamen iunget nos litera: si non
Ossibus ossa meis, at nomen nomine tangam. »
Plura dolor prohibet; verboque intervenit omni

oppositio esset. — *Duxisses* per mare impositum navi. — *Tecum fuit utile.* Regius codex A, *fuit, ah! fuit utile tecum*; quae erat prisca editionum lectio, ut ex Heinsio apparet; codex B, *quando fuit utile tecum.*

700. *Nunc absens pereo* etc.) Hactenus bene: sed nunc audi argutos Nasonis lusus: *Nunc absens* etc. Quoniam tristis mors amati coniugis eam ita afficiebat, ut ipsa terrores eius sentiret, propterea dicit, se absentem iactari, et, sine se, se in ponto natare. Comparat Heinsius similem lusum Ausonii Epigr. 103: *Vado, sed sine me, quia te sine.* — *Me pontus habet*, ut I, 360 sqq. Lenzius putat, legi posse *sine te me*, et *fluctus* intel. calamitates. Mitscherl. interpungit: *Et, sine me, me pontus habet.* Plurimi legunt *sine me te pontus habet.* — Hanc postremam lectionem habent codices nostri Regii; sed alia, quae est recepta, Ovidiano ingenio convenientior; bene igitur eam defendit Heinsius, ut suum poetae acumen reddatur: saepe enim in his argutiis ludunt scriptores inferioris notae; sed Virgilius nunquam. Lem.

702. *vitam ducere*, vitam producere, prolongare, ut *ducere bellum* apud historicos. — *Nitar.* Unus Gothani *quaeram*: vide ad 754. — Regii nostri *nitar.* — *Pugnant* et *nituntur* vitam prolongare, qui omnia avertunt a se, quae mortem accelerent, omniaque faciunt, quibus recta valetudo conservetur. Hunc sensum omnibus animantibus insitum exstinguere vult, atque adeo ipsa sibi mortem adsciscere, ne morte divellatur a coniuge. Quod ni faceret, *crudelior esset ipso pelago.* Has voces autem non modo summus dolor expressit, sed opinio etiam veterum suggessit. *Crudeles* enim et *impii* habebantur, atque adeo in monumentis vocabantur, qui liberis et coniugibus superstites esse sustinebant. *Impiam vivacitatem* vocat Quintil. Inst. Or. VI, prooem. 3, ubi vid. Gesnerus et Gruterus Inscript. pag. 762, 2.

706. *Si non urna* etc.) Vid. ad vs. 428. *Nomen nomine tangam.* Iunianus et unus Heinsii *nomine nomina tangam.* Regii nostri *nomen nomine.*

708. *verboque* etc. ad singula verba percussit pectus. — *E corde.* Codex

Plangor, et attonito gemitus e corde trahuntur.
Mane erat: egreditur tectis ad litus, et illum
Moesta locum repetit, de quo spectarat euntem.
Dumque, «Moratus ibi,» dumque, «hic retinacula solvit,
Hoc mihi discedens dedit oscula litore,» dicit,
Dumque notata oculis reminiscitur acta, fretumque
Prospicit; in liquida, spatio distante, tuetur
Nescio quid, quasi corpus, aqua; primoque, quid illud
Esset, erat dubium; postquam paulo adpulit unda,
Et, quamvis aberat, corpus tamen esse liquebat;
Qui foret, ignorans, quia naufragus, omine mota est:
Et, tanquam ignoto lacrymas daret, «Heu! miser, inquit,
Quisquis es, et si qua est coniux tibi!» Fluctibus actum
Fit propius corpus: quod quo magis illa tuetur,
Hoc minus et minus est amens sua: iamque propinquae
Admotum terrae, iam quod cognoscere posset,

Regius A, *a corde*; ita et codex B a secunda manu; alii, teste Heinsio *de corde*. Lem.

710. *Mane erat* etc.) Sequitur figmentum ad commiserationem faciendam aptum, quo feliciter etiam usi sunt Gesnerus in Idyl. et Gellertus in fabulis. — *Egreditur ad litus*, licuit poëtae fingere, licet Trachin non sita fuerit in litore.

712. *Moratus* dedit e coniectura Heinsius, ut Halcyones sint verba, sed forte sine causa; MSS. *moratur* — Hoc habent nostri codices. Regii, et mox pro *hic*, *hinc* forsan rectius. Lem. — *Retinacula*, πείσματα. Vide ad VIII, 102. — *Notare oculis*, ut XV, 660, *visu notare*. Sed *acta* vix ferri potest: neque tamen propterea cum Heinsio totum versum deleam, adhibeam potius lenem Burmanni medelam, *reminiscitur ante*. Lenzius dubitans, an *ante* facile mutari in *acta* potuerit, suadet *acten*, id est litus. Verum non apparet, cur Ovidius graeco hoc vocabulo usus sit. — In nostris Regiis est *acta*. Lem.

719. *Qui foret, ignorans*) Oblitus sui esse videtur Ovidius. Iam edocta erat Halcyone certissimo somnio mortem mariti; cur ergo nunc demum *omine* movetur? Melius statim de marito suo cogitasset. Apud Lucianum oberratis terris omnibus, non potuit maritum reperire; quare etiam mutata circumvolat maria.

723. *est amens sua* etc.) Ita de suo codice Heinsius* constituit versum; vulgo (et in nostris codicibus) *est mentis iam, iamque propinquae*; multi *mentis sua, iamque propinquae*; octo *mentis suae*; Oxoniensis *iam mens sua*. De *est sua*, vide III, 689, ad *vix meum*. — Cic. III Tuscul. 10: » Nec minus illud acute, quod animi » affectionem lumine mentis caren-

Cernit: erat coniux! « Ille est! » exclamat, et una
Ora, comas, vestem lacerat; tendensque trementes
Ad Ceyca manus; « Sic, o carissime coniux,
Sic ad me, miserande, redis? » ait: adiacet undis
Facta manu moles, quae primas aequoris iras
Frangit, et incursus quae praedelassat aquarum.
Insilit huc; mirumque fuit potuisse; volabat;
Percutiensque levem modo natis aëra pennis,
Stringebat summas ales miserabilis undas.
Dumque volat, moesto similem, plenumque querelae
Ora dedere sonum, tenui crepitantia rostro.
Vt vero tetigit mutum, et sine sanguine corpus;
Dilectos artus amplexa recentibus alis,
Frigida nequicquam duro dedit oscula rostro.
Senserit hoc Ceyx, an vultum motibus undae
Tollere sit visus, populus dubitabat; at ille
Senserat; et tandem, Superis miserantibus, ambo
Alite mutantur: fatis obnoxius isdem
Tunc quoque mansit amor; nec coniugiale solutum
Foedus in alitibus: coëunt, fiuntque parentes;

» tem nominaverunt amentiam, eam-
» demque dementiam.

728. *adiacet undis Facta* etc.) Portus manu et arte facti notatio, quam Iuvenal. Sat. XII circumscribit: *positas inclusa per aequora moles, Tyrrhenamque Pharon, porrectaque brachia rursum, Quae pelago currunt medio, longeque relinquunt Italiam.* Lem. — *Aequoris iras.* Vulgo *aequoris undas.* — Ita et in nostris Regiis codicibus, sed bene mutavit Heinsius ex quatuor, ut vitetur repetitio *undis undas.* — *Praedelassat*, ut VII, 489, *praeconsumere vires*, et VIII, 7, *praetentare vires.* Haec moles undarum impactarum impetum debilitat, quem litora penitus frangunt. Lucanus VI, 265, *mare lassatur, quum se tollentibus Euris Frangentem fluctus scopulum ferit.* Similiter *cautes maria fatigant* apud Silium I, 208.

731. *Insilit huc*) Nonnulli *huic*, duo Leidenses *hunc*; Heins. putat *hanc*, quem vide ad VIII, 142. — Regii nostri habent *huc.* — *Stringebat*, leviter contingebat, more avium super aquam volitantium; IV, 561. Mutatur nempe *Halcyone* in avem sui nominis.

739. *Senserit*) Codex Regius A male habet *senserat*, quod e versu 741 ante captum videtur. Lem. — *Coniugiale.* Vulgo (et in nostris Regiis) *coniugale*: vide ad V, init. —

Perque dies placidos, hiberno tempore, septem
Incubat Halcyone pendentibus aequore nidis.
Tum via tuta maris: ventos custodit, et arcet
Aeolus egressu, praestatque nepotibus aequor.
XI. Hos aliquis senior circum freta lata volantes

Halcyon (Linnaeo *Alcedo Ipsida*) avis marina, paulo amplior passere, *rostro* longo et *tenui*. Quoniam mas cum una femella vivit, eaque exstincta caelebs manere credebatur, propterea a poëtis in amoris perpetui, coniugiique honesti exemplis numeratur. Eum autem instinctum Noster rursus e fabulis repetit vs. 743. Pariunt illae aves *tempore hiberno* (recentiores tradunt ineunte Aprili) per *septem*, aut secundum alios, quatuordecim *dies*; Plinius X, 32: « Faciunt » autem septem ante brumam diebus » nidos, et totidem sequentibus pa» riunt, » qui dies halcyonides dicebantur aut halcyonia, iisque mare erat *placidum*; Theocritus Id. VII, 57; Hyginus fab. 65; Seneca Agam. 670. Tunc Aeolus *praestat* iis *aequor*, concedit iis, permittit, ut ibi nidos faciant; Phaedrus II, 8, 16, *praestare hospitium*, ubi vid. Scheffer. Etiam *praebere* sic usurpatur. — Paulo ante *via tuta maris*; Heinsius mallit *mari est*; Florentinus et duo alii habent *Tunc iacet unda maris*. — In nostris Regiis *Tum via tutà maris*. — *Nepotibus*, ut VI, 138. Nidos faciunt in cavernis vel scopulorum (Propert. III, 5, 15) vel litorum. Inde quum saepe a fluctibus auferantur, avesipsae eos imponere aquae (*pendentibus aequore nidis*) credebantur. — Caeter. etiam versus 736–738 deletos malebat Heinsius, medium certe otiosum indicabat, quum praecesserit *modo antis pennis*. Recte tamen eos tuetur Burmannus ex luxuria Nasonis, qua sibi toties indulget in variandis narrationibus et saepe ultra modum extendendis. Addit, si eiiciantur hi versus, non apparere, quo sequentia illa, *senserit hoc Ceyx*, referri possint; nam ad sonum haec non pertinere, sed ad oscula; si quem τὸ *recentibus* offendat, illum posse cum uno Medicco legere, *trementibus*.

749–795. *Aesacus*, Priami filius, amat *Hesperien* nympham, eamque fugientem insequitur. Vulnerata latentis serpentis veneno quum periisset, Aesacus vitae perosus in mare se mittit, sed a Tethyde mutatur in *mergum*. Adiecta videtur haec fabula superiori maxime propterea, ut transitus facilis esset ad res Troianas, et commode adiecta, quia et mergi aves marinae. Confer Apollodorum III, 12, 5, unde apparet, haec quoque varie olim esse tradita. — *Circum freta* etc. Mihi quoque satis placet MS. Florent. S. Marci lectio, *iunctim freta lata volantes*, quo servati eorum etiam post transformationem *amores* bene, et ita ut Noster solet, notantur. Sic IV, 599, Cadmus et Harmonia in serpentes mutati *iuncto volumine serpunt*. Sic etiam XI, 64, Orpheus et Eurydice apud inferos *coniunctis spatiantur passibus ambo*. Elegantior etiam est illa lectio, quum ut a librario profecta videatur. Ea recepta *volare freta* dictum erit, monente Burmanno, ut *ire*, *currere maria* et similia.

Spectat, et ad finem servatos laudat amores.
Proximus, aut idem, si fors tulit; « Hic quoque, dixit,
Quem mare carpentem, substrictaque crura gerentem,
Adspicis, ostendens spatiosum guttura mergum,
Regia progenies: et si descendere ad ipsum
Ordine perpetuo quaeris, sunt huius origo
Ilus, et Assaracus, raptusque Iovi Ganymedes,
Laomedonque senex, Priamusque novissima Troiae
Tempora sortitus: frater fuit Hectoris iste;
Qui nisi sensisset prima nova fata iuventa,
Forsitan inferius non Hectore nomen haberet;
Quamvis est illum proles enixa Dymantis.
Aesacon umbrosa furtim peperisse sub Ida
Fertur Alexirhoë, Granico nata bicorni.

751. *si fors tulit*, forte, fortasse, nil aliud: vide ad I, 297. — *Mare carpere*, sicut *carpere campum*, *aëra*. Et celeriter admodum super superficiem maris volare traditur *mergus*, Linnaeo *Mergus Merganser*, ut III, 216.–*Substricta* (ita in nostris Reg.): duo *subtracta*; quidam *succincta*: sed *substricta crura gerere*, ut III, 216, *substricta ilia gerere*; vide ad IV, 135. — *Spatiosum guttura*; vulgo (et in nostris Regiis) *in guttura*; plerique *in gutture* vel *gurgite*. *Guttura* dedit Heinsius, et nescio an iure mutarit; nam etiam X, 538, *celsus in cornua*.

755. *quaeris*, cupis, vis descendere. — *Perpetuo*, non interrupto. – *Sunt huius origo* pro vulgari, originem ducit ab his: *origo* etiam auctor est, auctor generis. Ab hoc tamen ordine perpetuo abesse possent *Assaracus* et *Ganymedes*, fratres Ili, filii Trois. *Ilus* autem *Laomedontem* genuit, cuius filius *Priamus*. — *Tempora* etiam hic de calamitatibus accipienda de excidio. Sed melius hoc additamentum omisisset, quia seq. demum libro transitur ad bellum Troianum.

759. *sensisset*) Florent. S. Marci *Cui nisi cessisset* (ita et nostri Regii); Heinsius coniicit *cessissent*, obtigissent; verum *sensisset* non mutandum est. *Sentire* dicitur quis ea, quae experitur, quibus adficitur et adfligitur. — *Illum*, Hectorem, cuius mater Hecuba vel *Dymantis*, vel Cissei filia. Illud sequitur Homerus, hoc Euripides. Apud Apollodorum d. l. Priamus ex Arisba, Meropis filia, gignit hunc Aesacum, mox, spreta illa, ducit Hecubam. — *Umbrosa*. Heinsius coniicit *undosa*, propter quod fontibus etiam Ida celebris fuit, sic et XIII, 324: alii *sine fontibus Ide*, pro *frondibus*: sed *umbrosa* commune montium epitheton, οὔρεα σκιόεντα saepe apud Homerum. Accedit, quod Ida magnas silvas habuisse traditur: vide Burmannum, et conf. not. ad XIII, 324. — Mox negotium facessunt verba *Granico nata bicorni*.

Oderat hic urbes; nitidaque remotus ab aula
Secretos montes, et inambitiosa colebat
Rura; nec Iliacos coetus, nisi rarus, adibat.
Non agreste tamen, nec inexpugnabile Amori

MSS. plerique, *Gracili conata bicorni*. Raph. Regius monet, *bicorne* esse instrumentum rusticum. Audio; saepe enim *furcae bicornes* in supellectile rustica commemorantur, ut VIII, 650. Hinc potuit Noster *bicorne* substantive dicere, ut *crinale* V, 53. Addit Glareanus, parturientes solere, si nemo iis adsit, ad aliquid fulciri: id quoque potest credi. Et *furtim*, in solitudine, pariebat Alexirhoë, ut olim Latona, in cuius partu truncus palmae vices sellae obstetricariae praestabat; Callimachus hym. Del. vers. 210. Ita describeretur hic actus mulieris parientis, quae furcae bicornis ministerio levata sit; atque hoc vult etiam Schirachius: sed de verbo *conata* silent omnes. Quid enim hoc est, mulier pariens *conatur gracili bicorni?* Facilius forte expediri posset, *conuixa bicorni*. Sed praecedit *enixa*; et *levata*, quod proprie de parientibus usurpatur, versus respuit. Heinsius igitur recepit, quod et Pierius Valer. lib. III Hierogl. cap. 9, suaserat, *Granico nata bicorni*. Quod cur merum versus complementum a Schirachio dicatur, non video: saepe enim ità additur nomen patris: neque negari potest, *Granicum*, nobilem Phrygiae fluvium, etiam in mythologia occurrere. *Cornua* vero fluviis tribui ipsi docuimus ad IX, 1. Sed hoc me offendit, quod pro arbitrio, nulla probabili causa allata, locus ita mutatus est. Eodem enim iure alius aliud fluvii nomen hic intrudere possit. Certe Burmannus suadet, *Sagari cognata bicorni*; *Sagarium* aut *Sagarim* fluvium dictum esse a Sagari, Myndonis et Alexirhoës filio, qui potuerit filiam habuisse ex matris suae nomine Alexirhoen dictam. Sagarim porro dici *bicornem*, forte quia duobus ostiis in mare exierit. — Quamquam vir doctiss. *Gierig* non viderit cur Heinsii emendatio merum versus complementum a Schirachio fuerit dicta, attamen eiusdem ipsius *Gierig* sententiam secutus, pro arbitrio et nulla probabili causa allata mutatum hunc locum puto; et quum plerique codices, et nostri etiam Regii in id unum *gracili conata bicorni* consentiant, haec sola lectio servanda mihi videtur. Lem.

764. *Oderat hic urbes*) Confer versum 146. — *Colebat* hoc loco ita sumsisse videtur Lactantius ut ibi monui; nam in Argum. haec habet: *urbanum apparatum cultumque quum silvis et labori postposuisset.* Erat idem interpres somniorum, qui Paridem fratrem exponi iussit; Apollodorus. — *Nitorem* aularum post Lucret. II, 24 sqq., praeclare describit Virgilius Georg. II, 463, et Cul. 61. *Nitere* passim de ornatu aedium et divitiis; Tibullus IV, 1, 183, *quum magnis opibus domus alta niteret.* — *Inambitiosa*, ubi nemo ambit honores gratiasque potentum: quo voc. quod ab ipso Ovidio factum observant, bene natura et simplicitas agricolarum notatur; Horatius II, Serm. 6, 16, *Ergo ubi me in montes et in arcem ex urbe removi, Non mala me ambitio perdit.*

767. *agreste*, durum et invenustum.

Pectus habens, silvas captatam saepe per omnes
Adspicit Hesperien patria Cebrenida ripa,
Iniectos humeris siccantem sole capillos.
Visa fugit Nymphe, veluti perterrita fulvum
Cerva lupum, longeque lacu deprensa relicto
Accipitrem fluvialis anas: quam Troius heros
Insequitur, celeremque metu celer urget amore.
Ecce latens herba coluber fugientis adunco
Dente pedem strinxit, virusque in corpore liquit.
Cum vita suppressa fuga est: amplectitur amens
Exanimem, clamatque, « Piget, piget esse secutum:
Sed non hoc timui; nec erat mihi vincere tanti.
Perdidimus miseram nos te duo: vulnus ab angue,
A me causa data est: ego sim sceleratior illo,
Ni tibi morte mea mortis solatia mittam. »
Dixit; et e scopulo, quem rauca subederat unda,
Se dedit in pontum: Tethys miserata cadentem
Molliter excepit, nantemque per aequora pennis
Texit; et optatae non est data copia mortis.

— *Captare* puellam, eam ubique quaerere, omnem operam dare, ut eam videre, et cum ea colloqui possis: vide VI Fast. 334 sqq. — *Hesperien.* Sic vulgo; Planudes Ἡσπερίην. Regii nostri *Eperien;* ita et plurimi vet. teste Heinsio. LEM. — *Cebrenin*, pars Troianae terrae, ubi fluvius *Cebrenis.* Secundum Apollodorum duxit Asteropen, aut, ut alii exhibent, Steropen, Cebrenis filiam.

772. *Cerva*) Quidam *agna.* Regii nostri *cerva.* — Hoc recte se habet, nam et *servi*, *luporum praeda rapacium* Horat. IV, Od. 4, 50; I, Od. 15, 20, ubi eadem similitudo. *Celeremque* etc. I, 539 sqq. Sequentia aliter habet Apollodorus: duxit enim eam uxorem, et παιδὸς ἀποθανούσης ἀπωρνεώθη, lugens mortuam in avem mutatus est. — *Strinxit–liquit.* Multi *stringit* et *linquit*, quod Burmannus librariis imputat, qui rythmum amarint. — Codex Regius A solus *stringit –linquit.* — *Suppressa fuga.* Mediceus *suspensa.* — In nostris Regiis *suppressa.*

781. Vide ad 702. — *Mittere solatia*, ut *mittere inferias*, *munera umbris.*

783. *rauca*, raucum sonum faciens, ut *raucum aes.* — *Se dedit in pontum.* Vulgo (et in nostris Regiis) *decidit in pontum;* multi *desilit: se dedit*, se praecipitavit; plenius Virgilius Georg. IV, 828, *se iactu dedit aequor in altum.* — *Texit;* alter Strozzae *vexit;* Heinsius malebat *vestit:* mox idem emendat *ut optatae.* — Regii

Indignatur amans invitum vivere cogi,
Obstarique animae, misera de sede volenti
Exire: utque novas humeris adsumserat alas,
Subvolat, atque iterum corpus super aequora mittit.
Pluma levat casus: furit Aesacos, inque profundum
Pronus abit, letique viam sine fine retentat.
Fecit amor maciem; longa internodia crurum,
Longa manet cervix; caput est a corpore longe.
Aequor amat, nomenque tenet, quia mergitur illo.

nostri *Texit*, *et optatae*: Heinsio deest auctoritas. Lem.

788. *sedes*, corpus. Cic. Tusc. I, 24, *domicilium*; Lactant. II, 3, *receptaculum*; Aeschines Socr. III, 5, σκῆνος. — *Adsumere alas* etiam XII, 1, pro simplici *sumere*; Art. Amat. III, 142, *adsumta lyra*; Velleius I, 11, 1, *adsumtis regni insignibus*. — Mox ingeniose explicatur natura mergi. Pro *subvolat*, Cantab. habet *evolat*; utrumque verbum significat in altum volare. — Regii nostri *subvolat*, quod rectius censeo; nam ex eo quod Cicero, Tusc. I, 40, dixerit: *si hae sursum rectis lineis in coelestem locum subvolant*, non inde sequitur apud omnes bonae notae alios scriptores verbum *subvolare* esse idem quam sursum volare: et hoc loco mergi volatum submissum, et frequentes immersiones significat. Lem. — *Furere* de motibus et lusibus mergi in aqua capiendum. — *Pronus*, quia primum capite et collo mergitur.

794. *caput est a corpore longe*) Heinsius coniicit, *caput exstat a corpore longum*. — Regii nostri nihil mutant, et bene; nam Heinsius, mutato textu, sensum corrumpit. Lem.

795. *Tenet* e multis MSS. recepit Burmannus, quod ego non improbo, quia *manet*, quod est in reliquia, praecessit, et quia *nomen tenere* phrasis perquam usitata. Sed tunc etiam *illi* mutandum erat cum interpunctione. MSS. habent *illo* et *illic*. Prius praetuli, praesertim quum etiam Lactant. in Arg. ubi h. vs. inseruit, ita legit. — Regii nostri codices habent *tenet* – *illo*. Lem.

P. OVIDII NASONIS
METAMORPHOSEON

LIBER DVODECIMVS

Fab. I. Nescius adsumtis Priamus pater Aesacon alis
Vivere, lugebat: tumulo quoque nomen habenti
Inferias dederat cum fratribus Hector inanes.
Defuit officio Paridis praesentia tristi,
Postmodo qui rapta longum cum coniuge bellum

1–38. *Graeci* in *Aulide*, ubi congregata eorum classis diu detinebatur, et *ostento*, belli moram portendente, obstupescunt, et Dianam *Iphigenia* mactata placare volunt. — *Adsumtis*. Heinsius coniecerat *at sumtis;* tamen lectionem vulgatam ferri posse fassus est. — Codices Regii *assumtis*.

2. *tumulus nomen habet*, ut XI, 429 ubi vide notam. — *Inferias — inanes*. Florent. S. Marci, et unus Mediceus *inani;* Heinsius male suadebat *inane*, scilicet *nomen*. Proprie sepulcrum *inane*, in quo nullum corpus conditum. Sed poëtae licet etiam *inferias inanes* dicere, sacrificia, quae Diis Manibus ad sepulcrum inane offeruntur: vide ad VI, 568. Confer. Virgil. Aeneid. III, 301 sqq. Alio sensu supra II, 340, *inania munera:* Burmannus etiam cum codice Leidensi tertio mallet, *Inferias tulerat*, ut ad *inferias* alludatur, quae ab *inferendo* dictae sunt, sine causa. *Dare* et *ferre* promiscue usurpantur de sacris. Servius ad Virgilii VIII, 106, verba, *tura dabant*, haec notat: «Verbo sacrorum usus est; nam dici solebat in sacris: Da quod debes de manu dextera aris;» vide et Brisson. de Form. I, p. 25. *Inferias mittere* legimus XI, 381. — Regii codices habent *inanes*.

5. *longum*) Basileensis *durum*, quod eleganter dictum putat Burmannus; Heinsius tamen coniicit *dirum;* sed *longum* minime mutandum, quia longitudine, scil. diuturnitate memorabile inprimis hoc bellum: vide vs. 20; *spatiosum bellum* XIII, 206. — In nostris Regiis est *longum*. — *Coniuratae*, quarum duces coniuraverant;

Adtulit in patriam: coniurataeque sequuntur
Mille rates, gentisque simul commune Pelasgae:
Nec dilata foret vindicta, nisi aequora saevi
Iuvia fecissent venti, Boeotaque tellus
Aulide piscosa puppes tenuisset ituras.
Hic patrio de more Iovi quum sacra parassent,
Vt vetus accensis incanduit ignibus ara,
Serpere caeruleum Danai videre draconem
In platanum, coeptis quae stabat proxima sacris:
Nidus erat volucrum bis quatuor arbore summa;

apud Horatium I, Od. 15, 5, Nereus vaticinatur Paridi, *Mala ducis avi domum, Quam multo repetet Graecia milite, Coniurata tuas rumpere nuptias.* — In numero navium definiendo non erimus cum Ciofano anxii. Noster, more poëtarum, et hic et infra numerum indefinitum posuit, *mille*, atque ita et alii poëtae, etiam Liv. XLV, 27; vide Drakenb. ad Silium III, 229; Barnes. ad Euripidem Androm. 106; Homerus habet 1186. Vulgo 1200 numerantur. — *Gentis commune Pelasgae*, universa gens graeca, coniunctae Graecorum opes, quam formam loquendi bene illustrat Heinsius qui laudat ex Herodoto, τὸ κοινὸν τῶν Σαμίων, e Dionysio Halic. τὸ κοινὸν τῶν Λατίνων, e Cicerone, *commune Meliadum*, *commune Siciliae* etc. infra XIII, 199, *communis Graecia. Pelasgi* Achivi post Homerum dici coeperant a serioribus poëtis.

8. *Nec dilata foret* etc.) Fuere et aliae causae vindictae dilatae, eaeque graviores, apparatus nempe classis etc., sed illae nihil ad consilium poëtae. — *Tenuisset* simplex, pro composito *detinuisset*. — *Piscosus* commune epitheton insularum urbiumque maritimarum. De hac mora in Aulide cf. Euripidem Iphig. Aulid principio.

11. *Hic patrio de more* etc.) Haec usque ad vs. 23 sumta ex Homero Il. B, 229 sqq, ubi ab Vlysse facunda cum simplicitate narrantur. Comparatione instituta superior Homerus reperitur Ovidio: namque 1.° scena ibi suavius descripta. In medio umbrifera platanus, unde limpida aqua profluit: sub platano est ara, quam Graeci sacris intenti circumstant: 2.° ostentum ipsum et ad stuporem iniiciendum et ad commiserationem faciendam aptius narratum. Erat horribilis draco, ab ipso Iove signi loco missus, qui prosiliens ab ara ad arborem tendebat. Passeris pulli, νήπια τέκνα, sub foliis latebant. Hos draco stridentes miserabiliter devorabat, quum mater quiritans circumvolaret, donec ipsam implicans ala prehenderet draco. Etiam Stasinus, poëta antiquus, in Cypriis carminibus haec tractaverat. — *Patrius*, gentilis, ut πατρῷος. Lenzius coniungit *patrio Iovi*. Immo *patrii moris* sacra passim, ut VI, 648. — *Incandescere*, valde incalescere, inflammari, ut II, 729, et *recandescere* I, 435. — *Platani* illius partem Pausaniae adhuc aetate in templo ostendebant, et in-

Quas simul, et matrem circum sua damna volantem,
Corripuit serpens, avidaque recondidit alvo.
Obstupuere omnes: at veri providus augur
Thestorides; « Vincemus, ait: gaudete, Pelasgi.
Troia cadet; sed erit nostri mora longa laboris: »
Atque novem volucres in belli digerit annos.
Ille, ut erat, virides amplexus in arbore ramos,
Fit lapis, et servat serpentis imagine saxum.
Permanet Aoniis Nereus violentus in undis;

xta fontem. Vide Boeot. pag. 478.

16. *circum sua damna* eleganter, circum pullos suos, quibus cummaxime privabatur: *damnum* interdum res amissa, aut quae amittitur; XI, 381, *damna*, pecora trucidata. Laudat Burmannus Phaedri I, 28, ubi vulpes aquilae dolorem miscet *damno sanguinis*, sed ibi *damnum* est iactura ipsa. — *Recondidit alvo;* novem in quibus Francof. *avidoque recondidit ore;* Florentin. S. Marci, *udo quas condidit ore. Recondi* et *condi alvo*, tanquam sepulcro, dicuntur devorati cibi; XIV, 176; XV, 88: *et alvus* cum *busto* comparatur VI, 665. — Regius codex A, *avidaque recondidit alvo;* codex B, *avido – ore.*

19. *Thestorides*) De Chalcante, Thestoris filio, augure longe excellentissimo, qui monitis suis Graecos ad Troiam adiuvabat, vide Homerum Il. A, 68 sqq. *Veri providus*, ut *laeti providus augur* I Sab. 93. — Mox Burmanno placet Leid. MS. lectio, *Troia iacet*, quia vates futura vident tanquam praesentia. Sed si hoc voluisset Noster, dixisset etiam, *Vicimus* et *fuit.* — In Balliol. erat *fuerit nobis mora longa laboris*, quod nec venere sua caret, Burmanno indice; Heinsius malebat etiam *nostro labori.* — Regii codices nostri habent *sed erit nobis* etc. — De *mora belli* vide ad IX, 134. — *Digerere*, cuique rei suum locum assignare. Hinc *volucres novem in belli annos digerere*, cuique anno unam avem assignare, atque ita docere, novem annos duraturum bellum pro numero avium. Hinc *digerere* omnino, interpretari. Virgilius Aen. II, 182, *Ita digerit omina Calchas.* Clarius haec elocutus est Homer. dicto loco. Exagitat Thestoridae interpretationem Cicero de Div. II, 30. — *Servat.* Vnus Leidensis *signat;* Excerpta Calandrae *format.* — In nostris Regiis *servat.* — *Saxum*, saxeam naturam servat, manet saxum. Lenzius putat, vim fontis saxificam formam serpentis saxeam addidisse cortici platani; inde fabulam enatam.

24–38. *Iphigeniae* mactatae fabula, post Homerum demum adscita, varie narratur. Mactatam esse virginem voluit Lucretius I, 85 sqq.; Ci. Offic. III, 25; Virgilius Aeneid. II, 116; Oratius II, Sat. 3; Propertius III, 5, 64. Et solitos interdum esse Graecos sacrificare homines ostendit Potterus Archaeol. tom. I, p. 520, edit. Ramb. Cervam esse suppositam, virginem autem a Diana in Tauros, Scythiae urbem, translatam, ut ibi sacra sibi faceret, praeeunte Euripide

Bellaque non transfert: et sunt, qui parcere Troiae
Neptunum credant; quia moenia fecerat urbi.
At non Thestorides: nec enim nescitve tacetve
Sanguine virgineo placandam virginis iram
Esse Deae: postquam pietatem publica causa,
Rexque patrem vicit, castumque datura cruorem
Flentibus ante aram stetit Iphigenia ministris:

Iph. Aul. et in Taur. tradunt Pausan. Boeot. p. 748, ubi et aliae traditiones; Anton. Liberalis cap. 27: Hyginus fab. 98 et 261; Servius ad Virg. d. l. Nihil hic transformationis.

25. *Bellaque non transfert;* Heinsius, invitis omnibus libris (et nostris Regiis), malebat *velaque;* idque postea in Vossiano reperit Burmannus, et recepit Mitscherlich. *Bella non transfert;* belligerantes transire non patitur. Plinius pan. XII, 3, *duratus glacie tergo bella transportat;* Cicero pro lege Man. 12, *belli impetus navigavit;* Florus II, 2, 17, *bellum in Africam navigabat.* — De *moenibus* Troianis vide XI, 202 sqq.

27. *nec enim nescitve* etc.) Dianae iram irritaverat Agamemnon, interfecta cerva ipsi sacra. Aliter tamen Cicero Offic. III, 25: *Agamemnon quum devovisset Dianae, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolavit Iphigeniam (adeoque vix anniculam), qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. Promissum potius non faciendum, quam tam tetrum facinus admittendum fuit.* Hinc etiam a declamatoribus olim haec fabula tractari solebat. — *Placandam;* Ambrosianus *pacandam;* et mox Cantabr. *numinis iram Esse docet.* — Regii nostri bene habent *placandam virginis iram Esse Deae.*

29. *publica causa*, commodum, utilitas gentis, ut *causa imperii*, *reipublicae* apud Ciceronem. — *Rexque patrem vicit;* Ciofanus inepte coniiciebat *Resque patrem;* novem *vincit.* — In nostris Regiis *Rexque patrem vicit.* — *Rex*, officium regis, *patrem*, animum paternum, per metonymiam subiecti pro adiuncto. XIII, 187, *in rege tamen pater est;* Valerius Max. V, 8, 1 de Bruto, *exuit patrem, ut consulem ageret;* supra VI, 629, *ex nimia matrem pietate labare sensit*, ubi vid. Heinsius. Persuasus precibus Menelai arcessivit Iphigeniam.

30. *dare*, effundere. Sequentia pulcherrime tractavit Lucretius d. l. qui locus dignus est, qui cum nostro comparetur: *Cui simul infula virgineos circumdata comptus Ex utraque pari malarum parte profusa est, Et moestum simul ante aras adstare parentem Sensit, et hunc propter ferrum celare ministros, Adspectuque suo lacrymas effundere cives: Muta metu terram genibus submissa petebat: Nec miserae prodesse in tali tempore quibat; Quod patrio princeps donarat nomine regem* etc. Pinxerat illam immolationem Timanthes, de quo Quintilianus Inst. Or. II, 13, 13: *Quum in Iphigeniae immolatione pinxisset tristem Calchantem, tristiorem Ulixem, addidisset Menelao, quem summum poterat ars efficere, moerorem: consumtis adfectibus, non reperiens, quo digne modo patris vultum posset exprimere, velavit eius caput, et suo*

Victa Dea est, nubemque oculis obiecit; et inter
Officium turbamque sacri, vocesque precantum,
Supposita fertur mutasse Mycenida cerva.
Ergo ubi, qua decuit, lenita est caede Diana,
Et pariter Phoebes, pariter maris ira recessit;
Accipiunt ventos a tergo mille carinae;
Multaque perpessae Phrygia potiuntur arena.
II. Orbe locus medio est, inter terrasque fretumque
Coelestesque plagas, triplicis confinia mundi;

cuique animo dedit aestimandum. Cf. Cicero Or. 22; Plinius XXXV, 10.

33. *Officium turbamque* etc.) Res diligenter narratur apud Euripidem, vs. 1581 sqq.: *turba sacri*, strepitus eorum, qui sacro intererant; codex Menard. habet *coeptumque sacri*, quod Heinsius pro *coetum* suspicatur scriptum. Regii nostri codices *turbam.* — *Supposita-cerva.* Thuan. *suppositam-cervam*, sed tum *Mycenide* foret dicendum, monente etiam Burmanno: vide ad VII, 60. — Regii codices nihil mutant. — *Mutasse*, permutasse. Ipsam virginem rapuit, eius loco supposuit vel *cervam*, ut plurimi tradunt, vel taurum, ut vult Nicander apud Anton. Liberalem.

35. *Ergo ubi, qua decuit* etc.) Quidam *qua licuit:* τὸ *ubi* abest a Zulichemiano, τὸ *est* a fragmento Boxhornii: unus Leidensis *lenitaque.* Heinsius censet scribendum, *Ergo, qua decuit, lenita caede Diana, Et pariter Phoebes, pariter maris ira recessit.* — Regii nostri codices habent vulgatam. — *Potiri* dictum ut XI, 55.

39–145. *Cycnus invulnerabilis.* Troiani quum *fama* adventum Graecorum cognovissent, armati hostem exspectant. Primo statim congressu quum Achilles Cycnum, qui nullo telo interimi poterat, impulsum super lapidem necasset, hic a Neptuno mutatur in avem sui nominis. Conf. Q. Calaber IV, 467 sqq.: tractaverat et Stasinus in Cypriis. — *Orbe locus medio* etc. Locus classicus de Fama et de eius domicilio. Neque Noster concertasse videtur cum Virgil. Aen. IV, 173–188, sed suum ipsius ingenium secutus: eique ex more indulsit loquacitate. Conf. de Fama Valerius Flaccus II, 116 sqq.; Statius Theb. III, 426; Noster supra IX, 137 sqq. *Fama* Dea iam apud Hesiodum Ἐργ. fin. Ingeniose autem domicilium Famae excogitatum. — *Coelestes plagae*, coelum in certas plagas divisum. — *Triplex mundus*, id est constans tribus partibus, sive elementis, e disciplina quidem Lucretii V, 94 sqq: *Principio maria ac terras coelumque tuere: Horum naturam triplicem, tria corpora, Memmi, Tres species tam dissimiles, tria talia texta* etc. quem locum disertis verbis Noster respicit II Trist. 426, et ad Liviam 362, ubi mundus *triplex opus* vocatur. Male Lenzius monet, *fretum* non esse separatim capiendum, sed *terras fretumque* esse omnino terram. Adversatur huic interpretationi quod subiicitur, *triplex mundus.* In confiniis *terrae* et *freti* mons eminebat versus *coelum.* Inde prospectat Fama.

Vnde, quod est usquam, quamvis regionibus absit,
Inspicitur, penetratque cavas vox omnis ad aures.
Fama tenet, summaque domum sibi legit in arce;
Innumerosque aditus, ac mille foramina tectis
Addidit, et nullis inclusit limina portis.
Nocte dieque patet: tota est ex aere sonanti;

etiam quod in *freto* geritur, vs. 62. — *Quamvis regionibus absit.* Barthius ad Stat. I Theb. 200, corrigit *quantis regionibus.* — Non ingrata illa emendatio, sed auctoritas codicum abest. Lem. — *Inspicitur*, ut apud Plinium VI, ep. 31, *Quid iucundius, quam Principis iustitiam-inspicere?* et Panegyr. cap. 83.

43. *domum* multum praestat τῷ *locum*, quia Fama Dea est, cui, ut XI, 593, Somno, recte *domus* tribuitur, quae *foramina* et *atria* etiam habet, vs. 53: *locum* huc translatum ex I, 27, ubi idem versus de igne. Ea domus erat *summa in arce*, in cacumine montis e terra surgentis in confiniis istis. — *Et nullis*, pro *nec*, *sed non* addidit portas. — *Inclusit* pro simplici, clausit.

46. *est ex aere sonanti*; ita vulgo. *Est ex ore sonanti*, pro est os sonans, tota indesinenter blaterat, habent non nisi duo MSS. unde, postquam Gruterus ad Plaut. Aul. III, 6, 18, probaverat, recepit Burmannus, partim quia rectius dicatur *os sonans*, quam *auris*, partim quia Virgilius d. l. habet de Fama, *totidem ora sonant.* Exquisitiorem hanc lectionem esse vulgata *aere*, etiam Lenzius iudicat; sed quinque MSS. habent *ex aure*, quod equidem non spreverim prae illo altero. Namque 1.° etiam auris plena sonoribus, ut loquitur Lucretius VI, 1183, recte dici potest *sonans*: 2.° iam supra admonui, Nostrum h. l. parum expressisse Virgilium, multoque minus credendus est tam pueriliter vestigia illius secatus esse, ut, quoniam ille dixerat, *totidem ora sonant*, et ipse *oris sonantis* mentionem faceret. Idem Virgilius etiam *totidem aures* Famae tribuit: *Cui quot sunt corpore plumae, Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu, Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit aures;* 3.° In notanda hac Famae loquacitate Noster ipse, etiam sine verbis illis, de quibus quaeritur, in loquacitatis ineptissimae vitium incidit; eamdem enim rem ad taedium usque lectoribus inculcat: *Tota fremit, voces refert, iterat quod audit;* nondum satis: *Nulla quies intus;* nec hoc satis: *nullaque silentia parte;* et ne hic quidem desinere poterat; *Nec tamen* etc. Multo igitur intolerabiliorem eum reddunt, qui etiam *ore sonanti* defendunt et de auditu nihil relinquunt; sed fateor nec hanc lectionem mihi satisfacere: durum enim videtur, *tota est ex aure* aut *ore sonanti:* deinde tota loci series ostendit, hic non de Fama ipsa, sed de domo eius sermonem esse: tamen et *Rode* haec ad Deam retulit. Sed inepta foret Dea indesinenter fremens. Quid ipsa agat potius vs. 62 seq. memoratur. Sequitur *nulla quies intus;* quorsum τὸ *intus* referes, si haec verba de ipsa Dea agunt? Proxime praecedit in tribus MSS. *Nocte dieque patent*, scilicet limina; igitur praestat vulgata

Tota fremit, vocesque refert, iteratque quod audit;
Nulla quies intus, nullaque silentia parte;
Nec tamen est clamor, sed parvae murmura vocis;
Qualia de pelagi, si quis procul audiat, undis
Esse solent; qualemve sonum, quum Iupiter atras
Increpuit nubes, extrema tonitrua reddunt.
Atria turba tenent: veniunt leve vulgus, euntque;
Mixtaque cum veris passim commenta vagantur
Millia rumorum; confusaque verba volutant.
E quibus hi vacuas implent sermonibus aures:
Hi narrata ferunt alio, mensuraque ficti
Crescit, et auditis aliquid novus adiicit auctor.

lectio, *patet*, scilicet domus: eadem *tota est ex aere sonanti*. Ita *audit* dictum erit, pro perfertur ad eius foramina: *fremit*, audiuntur promiscue multorum voces. — Regius noster A habet *Nocte dieque patet; tota est ex aere sonanti*; quae duo ad *domum* sunt referenda: codex B *patet; tota est ex aure sonanti* (cum glossa) id est, *percipiente sonum*: quod non male conveniret cum sequentibus *iteratque quod audit*. Lem.

49. *parvae*, submissae, ut III ex Ponto, 3, 10, *parvus sonus*. Parvam autem vocem finxit, quia rumusculi ab initio clam propagantur. — *Atras nubes*; multi *altas*; Leidensis a manu prima *actas*, non improbante Burmanno. — Regius codex A *altas*; codex B *atras*; epitheton *altas* languere videtur; *actas* praestantius crediderim. Lem. — *Increpuit*, concussit: verba enim orationis saepe transferuntur ad rem. — *Extrema tonitrua* egregie, quorum sonus iam fractus est atque debilitatus, et mox desinet; sic II, 117, *extrema luna*, quae mox evanescet e conspectu; Plinius II, Epist. 17, *sonus* maris *desinens*, et ibid. *fracti et novissimi fluctus*.

53. *atria turba tenent*) Regii nostri habent *tenet*; *tenent* catalogus sequens exigere mihi videtur. Lem. — *Vulgus*, quod delectatur et ducitur rumoribus, eamque ob causam *leve* est, frequentant *atria*, et rumorum cognoscendorum, et Deae colendae causa. Ibi *commenta rumorum*, commentitii rumores, *vagantur*, tamquam personae, *confusaque verba volutant*, quod praeclare de magna et simul loquente turba dictum, ut Virgil. Aen. I, 725, de convivis loquacibus, *vocemque per ampla volutant Atria*. *Volvere verba*, pronuntiare, dixit Cicero Or. III, 47, Brut. 70. — Paulo ante pro *passim* liber Strozzae habet *pariter*. — Regii nostri *passim*. — *Vacuas aures*, quidam (et noster Regius B), *auras*: *vacuas*, non occupatas audiendis rebus gravioribus, sed vacantes rumoribus, ut IV, 41, et *vacua Iuno* III, 319. — *Ferunt alio*, relata referunt aliis: et quidem permulti (et noster Regius B) habent *aliis*. — *Mensura*, magnitudo; Virgilius: *Mobilitate viget*, *viresque adquirit eundo*.

Illic Credulitas, illic temerarius Error,
Vanaque Laetitia est, consternatique Timores,
Seditioque repens, dubioque auctore Susurri.
Ipsa quid in coelo rerum, pelagoque geratur,
Et tellure, videt, totumque inquirit in orbem.
Fecerat haec notum, Graias cum milite forti
Adventare rates; neque inexspectatus in armis
Hostis adest: prohibent aditu, litusque tuentur
Troës; et Hectorea primus fataliter hasta,

Parva metu primo, mox sese adtollit in auras, Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit. Confer supra IX, 137 sqq. — *Novus auctor*, qui aliis refert relata.

59. *Illic Credulitas-Error* etc.) Προσωποποιεῖται ea, quae vel rumores gignunt aluntque, vel ab iis gignuntur. Quintilianus Inst. V, 3, de Fama, esse *sermonem, sine ullo certo auctore dispersum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas.* — *Repens* de suo dedit Heinsius pro *recens.* — Hoc habent nostri Regii. — *Seditio repens*, Saffiius, *der herumschleichende Aufruhr*, quasi esset a verbo *repere*: sic etiam Rodius et Lenzius. Immo *repens* est repentina, ut passim *repens tumultus, discordia* etc. vide Heinsium. Coniuratio clam serpere potest; sed quando illa in *seditionem* erumpit, manifesta est: et omnis seditio erumpit repente. — Pro *Susurri* (quod est in Regiis nostris) Neapolitanus solus, ut videtur, *Susurra.*

62. *Ipsa quid in coelo-videt*) Megaronides in Plauti Trinummo: *sciunt id, quod in aurem rex reginae dixerit: sciunt, quod Iuno fabulata est cum Iove: sciunt quae neque futura, neque facta sunt; tamen illi sciunt* etc. Iuvenalis Sat. VI, de filia famigerationis: *Haec eadem novit quid toto fiat in orbe; Quid Seres, quid Thraces agant.* Lem. — *Inquirit in orbem.* Eadem syntaxis I, 148, *patrios inquirit in annos*; et apud Lactantium Instit. III, 15, 8, MSS. habent, *si quis in mores eorum inquirat.*

65. Auxiliares arcessiverat, et cum potentissimis Asiae regibus societatem inierat Priamus. Graeci appulerunt ad litus Sigaeum, ubi Troiani eos *aditu prohibebant* (phrases solemnes *aditu, litore, portu prohibere*: vide Heinsium), sed cruento proelio repulsi sunt; Thucydides I, 11. — *In* aut *sub armis*, ut apud Graecos ἐφ' aut ὑφ' ὅπλοις, armatus, saepissime.

67. *fataliter*, ex decreto fati. Graecis responsum erat, qui primus Troiana litora attigisset, periturum. Ceteris cunctantibus, prosilit fraude Vlissis *Protesilaus* Thessalus, quem fata iam olim designaverant, imposito ei Protesilai nomine; Homerus Il. B, 697; Noster Heroid. XIII, 93; Hyginus fab. 103; Ausonius epigr. XII, ubi inter alia: *Fatale adscriptum nomen mihi Protesilao-Hoc letum iam tum mea fata canebant, Tale mihi nomen quum pater imposuit.* — Is Protesilaus fuit Laodamiae Acasti filiae maritus: illius pater Iphiclus cur-

Protesilaë, cadis: commissaque proelia magno
Stant Danais, fortisque animae nece cognitus Hector.
Nec Phryges exiguo, quid Achaia dextera posset,
Sanguine senserunt: et iam Sigaea rubebant
Litora; iam leto, proles Neptunia, Cycnus
Mille viros dederat: iam curru instabat Achilles,
Troaque Peliacae sternebat cuspidis ictu
Agmina, perque acies, aut Cycnum; aut Hectora quaerens,

aus velocitate celebris. Lem. — *Commissa* (ita in nostris Regiis); Leidensis tertius *praemissa*: sed recte *commissa proelia*, proelium, quo initium belli et proeliorum factum: vide Burmannum. — *Magno stant*; vide ad X, 547. — *Fortisque animae* e correctione Zulichemii receperunt Heinsius et Burmannus pro *fortesque*. — Codicum lectionem truncam refert Gierig: teste Heinsio, libri constanter habent *fortesque animae, neque cognitus Hector*; ita est in nostris Regiis: quae lectio paululum quidem contorta; at altera coniecturae tantum Zulichemii debetur. Lem. — *Fortis animae* de Protesilao intelligendum. — *Cognitus* interdum in laudem dicitur, ut *spectatus* alibi, qui virtutis suae speciminibus inclaruit.

70. *Achaia*) Vulgo *Achaica*; sed *Achaia*, ut *Troia*, *Panchaia*: vide Heinsium. — Regius codex A *Achaia*; codex B *Achaica*. — *Exiguo sanguine* profuso. *Sentire* dicuntur qui damno suo discunt, quid alter valeat; infra XIII, 864; Cic. Catil. II, 12, *Sentiet in hac urbe esse consules vigilantes*. — Repetitio τοῦ *iam* festinationi declarandae inseruit, ut X, 523 seq. — *Sigaea rubebant litora*. Plurimi (inter quos Regii nostri) *signata rubebant litora*. Ita solent poëtae proelia acerrima describere; Lucanus II, 713, *Tum primum rubuit civili sanguine Nereus*.

72. *proles Neptunia, Cycnus*) Supra II, 367, alium *Cycnum* habuimus. Hunc nostrum, Neptuni filium, Colonarum in Troade regem (vide Pausaniam Phoc. p. 831), quidam confundunt cum tertio Cycno, Martis filio, ab Hercule occiso, de quo Apollodorus II, 5, 11. — *Mille viros*. Q. Calaber d. l. πολλῶν θυμὸν ἑλόντα. Et erat Cycnus πρῶτος ἀριστήων. — *Curru instabat*. Regii nostri *curru stabat*; quam lectionem vulgatam insipidam iudicat recte Farnabius; altera magis Virgiliana; Aen. enim I, 468, *instaret curru cristatus Achilles*. Lem. — *Curru* vectus *instabat*, irrumpebat aut persequebatur Troianos. — *Troaque* pro *totaque* ex Mediceo chartaceo Heinsius recepit, quia Τρὼς et Τρωὸς et Τρωϊὸς et Τρωϊκὸς dicitur. — Regii nostri *Totaque*, quod praeferre non dubitaverim, nisi Heinsius obstaret, Mediceo suo fretus, quem ex veterrimo descriptum dicit. Lem. — *Peliaca cuspis*, mobilis Achillis hasta, tanta magnitudine et pondere, ut nemo reliquorum Graecorum eam vibrare posset. *Peliaca* et *Pelias* vocatur quia ex Pelii montis vertice eam resecuerat Chiron; Homerus Iliad. II, 140; Q. Calaber V, 118.

Congreditur Cycno: decimum dilatus in annum
Hector erat; tum colla iugo candentia pressos
Exhortatus equos, currum direxit in hostem;
Concutiensque suis vibrantia tela lacertis,
« Quisquis es, o iuvenis, solatia mortis habeto,
Dixit, ab Haemonio quod sis iugulatus Achille. »
Hactenus Aeacides: vocem gravis hasta secuta est.
Sed quamquam certa nullus fuit error in hasta,
Nil tamen emissi profecit acumine ferri:
Vtque hebeti pectus tantummodo contudit ictu;
« Nate Dea, nam te fama praenovimus, inquit
Ille, quid a nobis vulnus miraris abesse? »
Mirabatur enim; « non haec, quam cernis, equinis
Fulva iubis cassis, nec onus cava parma sinistrae

76. *dilatus Hector*) Hectoris nex demum secuta decimo anno; scilicet Hector fato aut Deorum voluntate reservatus in decimum annum. Rarius homines dicuntur *differri*, quam res; vide Schwarz. ad Plinium paneg. 26.

77. *colla candentia*; plurimi (et nostri Regii) *canentia*; sed canus color non commendatur in equis, candens autem passim laudatur; vide Heinsium. *Colla iugo candentia pressos equos* pro vulgari, candentes equos et currui iunctos. — *Exhortari* incitare ut V, 421, et alibi, *hortari* et *monere canes*. — *Vibrantia tela*. Vnus Vossianus *Vulcania tela*, quae Vulcanus fabricaverat; sed Pelias hasta donum erat Chironis, quamquam a Vulcano armata ferro credebatur: vide Burmannum. — Nostri Regii *vibrantia*. — Non modo qui hastam movet, sed hasta etiam ipsa, quae movetur, *vibrare* dicitur; saepe linguae *vibrantes* serpentum. Igitur pro *vibrans tela* e copia poëtica maluit *concutiens vibrantia tela*. — *Solatia* etc. vid. ad IX, 7. Vulgo (et in Regiis nostris) legitur *dixit*, *solamen habeto Mortis*; alterum ex tribus antiquis rotundius visum Heinsio. — *Solatia* vel *solamen mortis* ex illo Virgiliano Aen. X, 829, *Hoc tamen infelix miseram solabere mortem*, *Aeneae magni dextra cadis*. Lem. — *Iugulatus*; Heinsius suadet *qui sis iugulandus*, sine causa.

83. *error*, ut V, 90, et *errare* mox vs. 122. — *Certa* vide ad I, 519. — *Emissi ferri*; quinque *admissi*, quod elegantius Burmanno videtur, ut *admissae aquae*, *admissi equi*. — Similitudines, quas Burmannus refert, hic locum suum habere mihi non videntur; itaque praefero *emissi*, quod est in Regiis codicibus. Lem. — *Hebes ictus* paulo audacius, ictus, qui tanquam cuspis hastae *hebes* esset, nullum infligit vulnus.

88. *equinis–cassis*, κόρυς ἱπποδασεῖα, λόφος ἱππόχαιτος, galea, cuius cono setae iubarum equinarum inserebantur, quae ornamenta variis co-

Auxilio mihi sunt; decor est quaesitus ab istis.
Mars quoque ob hoc capere arma solet: removebitur omne
Tegminis officium; tamen indestrictus abibo.
Est aliquid, non esse satum Nereide, sed qui
Nereaque, et natas, et totum temperet aequor. »
Dixit; et haesurum clypei curvamine telum
Misit in Aeaciden, quod et aes, et proxima rupit
Terga novena boum, decimo tamen orbe moratum.

loribus imbuebantur. — *Cava*, quia curvata. — *Onus sinistrae*, ut II, 681. *Onus* ut *gestamen* et φόρημα, quidquid gestatur; sic *onus inguinis* pro inguine IV Fast. 241. — *Auxilio*, Gronovianus primus *auxilium*, ut Remed. Amor. 528, ubi vide Burmannum — Nostri Regii *auxilio*. — *Decor–istis*, ut decorem mihi adderem, compararem, ista sumsi: *ab istis* elegantius, quam *istis*. Lucret. V, 1039, *a pennis tremulum petere auxiliatum*.

91. *ob hoc*) Francius malebat *ob hunc*; quinque libri *ab hoc*. Regii nostri *ob hunc*. — Pro *removebitur omne* (quod habent nostri) septem *removebitur ecce*. — *Tegminis officium*, arma, quae aliis id officii praestant, ut corpus tegant; I, 744, *pedum officium*. — *Destringitur* corpus, quum hasta missa leviter cutem percutit, exiguamque notam relinquit. — Pro *ero* melius, *abibo*; Sallustius Cat. 61, 7, *graviter vulneratus discesserat*: ex eodem genere sunt, *impunitum dimittere*, *ruptum iacere*, quibus verbis actio, aut status sequens exprimitur.

93. *Est aliquid*, maximus honor est mihi: vide Schewhel. ad *L. Bos Ellipses*, p. 190. — *Non esse satum Nereide*, *sed qui* etc. sed ex Neptuno, cui famulatur Nereus matris tuae pater. Lem. — *Nereide*, Thetide, cuius filius Achilles. Non erat, cur tam contemtim de Achille loqueretur; nam nec ille, nisi in calce, vulnerari poterat. — *Temperet*. Vulgo (et in Regiis nostris) *temperat*.

95. *clypei curvamine*, in clypeo curvo. Clypeus Achillis secundum Homerum Iliad. Υ, 269 sqq., quinque constabat laminis, quarum duae exteriores aereae, duae interiores stanneae, media aurea. Sed Ovidio placuit ei clypeum dare lamina aerea et decem boum coriis obductum, forte quia Aiax septem coria habebat; vide ad XIII, 2. Praeeunte Homero Il. H, 247; Υ, 269, etiam latini poëtae, ut Virgilius Aen. X, 783, commemorare solent, quot laminas et coria (πτύχας Homerus vocat) telum missum penetraverit. — *Tergum* amant poëtae pro vulgari *corium*. — *Decimo orbe*, decimo corio. Saepe *clypei orbis*, hinc etiam coria circa clypeum ducta, *orbes*. Pro *orbe* Cantabrigiensis et unus Heinsii *aere*; Vossianus et Menardi *orbe resistit* (in Regiis nostris *orbe moratum est*). Expressit autem Nostrum et inprimis Vossian. et Menard. codicis lectionem Statius Theb. IX, 104: *Intorquet iaculum, duro quod in aere moratum, Transmissumque tamen clypei stetit orbe secundo.*

Excutit hoc heros, rursusque trementia forti
Tela manu torsit: rursus sine vulnere corpus,
Sincerumque fuit; nec tertia cuspis apertum,
Et se praebentem valuit destringere Cycnum.
Haud secus exarsit, quam circo taurus aperto,
Quum sua terribili petit irritamina cornu,
Poeniceas vestes, elusaque vulnera sentit.
Num tamen exciderit ferrum, considerat, hastae.
Haerebat ligno: « Manus est mea debilis ergo;
Quasque, ait, ante habuit vires, effudit in uno.
Nam certe valuit, vel quum Lyrnesia primus
Moenia disieci; vel quum Tenedonque, suoque
Eetioneas implevi sanguine Thebas;

98. *Excutit*) Ante Heinsium edebatur *excipit*. — Regius noster A *excutit*; Regius B *excipit*. *Decutere* dixit Virgilius in re simili. LEM. — *Excutere* dicuntur homines et ferae hastas, tela, venabula infixa: vide Heinsium et Burmannum. — *Sincerum* Burmann. interpretatur non tinctum, foedatum sanguine. Malim illaesum, ut I, 191, *pars sincera*; Lucretius III, 717, *membra sincera*. *Sincerum* enim omne id, quod vitio caret. — *Apertum*, inermem, nudatum casside et parma. — *Se praebet* qui se attrectari; hoc loco, qui se feriri sinit. — Virgilius Aen. X, 314, *latus haurit apertum*, id est non tectum clypeo. LEM.

102. *Haud secus exarsit* etc.) Apta et Romanis grata comparatio. Taurorum genus quoddam, quum puniceum rubrumque colorem ferre non posset, vestibus et pilis huius coloris in circo expositis irritari solebat; Martialis Spectac. 19 et 22. — *Circo*, claustris circi, cavea, in quam conclusa animalia. — Vt gladiatores ictus adversarii et *vulnera eludunt* declinatione corporis, ita etiam ab istis incitamentis, dum cedunt irruenti tauro, *vulnera eluduntur*, non infliguntur vulnera. — Pro *sentit* Regius noster codex B habet *sensit*; male, propter τὸ praecedens *petit*. — De voc. *Poeniceas*, id est purpureas, iam non semel dictum. LEM.

105. *Num tamen exciderit* etc.) Admirationem Achillis bene exprimit. Simul rerum ab eo gestarum indiculus additur, ut IX, 182 sqq. Cf. XIII, 171 sqq., et Quint. Calaber IV, 150 sqq. Apud Homerum Il. I, 328, ipse gloriatur, se duodecim urbes inter navigandum, et undecim in continente excidisse. Sed has urbes serius expugnavit. — *Lyrnesus* aut *Lyrnessus*, et *Thebae* seu *Thebe*, urbes Mysiae, quae regio postea Aeolis dicta est, vide Burmannum. — *Eetioneas*. Regius noster codex A *Solus Echionias implevi sanguine Thebas*; codex B *Sithoneas*, et in margine *vel Echionias*; ad haec haud male retulerimus ea quae dixerit Regius:

Vel quum purpureus populari caede Caycus
Fluxit, opusque meae bis sensit Telephus hastae.
Hic quoque tot caesis, quorum per litus acervos
Et feci, et video, valuit mea dextra, valetque. »
Dixit: et, ante actis veluti male crederet, hastam
Misit in adversum Lycia de plebe Menoeten,
Loricamque simul, subiectaque pectora rupit:
Quo plangente gravem moribundo vertice terram,
Extrahit illud idem calido de vulnere telum,

« Corrupte quidem sic legitur (*Solus* » *Echionias*) culpa eorum qui sibi » omnia permittunt in iis invertendis, » quae in priscis exemplaribus de- » scripta non percipiuut: quum enim » quasnam Ovidius *Eetioneas Thebas* » vocaret minus intelligerent homines » imperiti et temerarii, non solum » *Eetioneas* in *Echionias* inverterunt, » sed et *solus* commodo suo adscri- » pserunt, ignorantes *Echionias The-* » *bas* in Boeotia esse, quae pro Grae- » cis contra Troianos steterunt; quas » autem se iactat expugnasse Achil- » les in Cilicia, sunt *Eetioneae* dictae » ab *Eetione*, patre Andromaches et » rege, cui Thebe paruit; hunc ab » Achille interfectum, urbemque de- » populatam apud Homerum Andro- » mache ipsa conqueritur; Iliad. A, » 364; Z, 395. » Legitur etiam *Etioneas*; sed male, Homerus enim locis dictis habet Ηετίων. Lem. — Quum *disiicere* proprie sit ita destruere, ut fragmina sparsa iaceant, de excisis moenibus, urbibus, arcibus adhibetur; vid. Heinsius et Burmannus. — *Populari caede*, caede popularium. Fluvii enim *populares* habentur accolarum; vide IX, 20. — *Caycus*, Mysiae fluvius; ad eum fluvium Achilles hasta sua vulneravit *Telephum*, Herculis et Auges filium, quum Graecos prohibere litore auderet. Quo ex vulnere quum summis doloribus cruciaretur, et oraculum ei respondisset, ὁ τρώσας σε ἰάσεται, Achilles robigine hastae derasa eum sanavit. Atque ita his *sensit*, expertus est *opus*, vim et vulnificam et salutarem istius hastae; Hyginus fab.° 101; Plinius XXV, 19.

113. *per litus*, dispersos in litore. — *Hastam*, Florentinus et Francof. *hastae*, unde Heinsius coniicit *et ante actae veluti male crederet hastae*, ut *agere fulmina*, *tela* etc. — Regii nostri nihil mutant. — *Misit in adversum* etc. Centies et in hac ipsa fabula saepius homines, et membra, quae alter petiit telis, *adversi* et *adversa* vocantur. Similiter *loca adversa*, ad quae quis tendit. — *Lycia de plebe*. Sprotii codex *media de gente*, quod repetitum ex libro V, 207, putat Burmannus, plures *Lycia*. — Pro *Nemeten* Heins. ex duobus Regiis dedit *Menaeten*. — Regii nostri habent *Lycia de gente Menaeten*.

118 *plangente*) Medicens (et codex noster B) *foedante*; sed *plangere* usitatum in hac re; vide Heinsium ad III, 125. — *Gravem*, duram. — *Vertice* reposuit Heinsius e tribus, quum ante (ut in nostris Regiis) legeretur *pectore*. — *Calidum vulnus*,

Atque ait: « Hæc manus est; hæc, qua modo vicimus, hasta:
Vtar in hunc isdem: sit in hoc precor exitus idem. »
Sic fatus, Cycnumque petit; nec fraxinus errat,
Inque humero sonuit non evitata sinistro;
Inde, velut muro solidave a caute, repulsa est.
Qua tamen ictus erat, signatum sanguine Cycnum
Viderat, et frustra fuerat gavisus Achilles:
Vulnus erat nullum; sanguis erat ille Menoetae.
Tum vero praeceps, curru fremebundus ab alto,
Desilit, et nitido securum cominus hostem
Ense petens, parmam gladio, galeamque cavari
Cernit, et in duro laedi quoque corpore ferrum.
Haud tulit ulterius: clypeoque adversa reducto

ex quo calidus sanguis profluit. *Fervens vulnus* IV, 121.

121. *Vtar in hunc isdem*) Olim edebatur *in hoc idem*; Constantius Fanensis correxit *isdem*; Heinsius autem *in hunc* recepit e melioribus, et mox *fatur* mutavit in *fatus* auctoritate quatuor MSS; Palatinus secundus habet *Vertar in hunc*, ut I, 236, *vertitur in pecudes.* — Regius noster A *Vtar in hoc isdem*; codex B *Vtar in hoc...* vox postrema stylo fuit deleta.

122. *Cycnumque petit*) Placet coniectura Burmanni *Cycnum repetit*, iterum petit, quem antea frustra petierat. — *Fraxinus*, quia fraxinea hasta ab Homero ei data, unde ipse ἐϋμμελίης. — *Evitata.* Leidensis unus et alius Heinsii *devitata*, ut II, 605. — Regii codices *evitata.* — *A caute.* Praepositio solet interdum, etiam apud Graecos, posteriori nomini addi; vid. Fisch. ad Anacr. Od. IX, 22.

126. *viderat–gavisus fuerat*) Plusquam perfecta cum dilectu posita. — *Sanguis erat.* Vulgo (et in nostris Regiis) *sanguis fuit*; sed Burmannus e Cantabr. et uno Heinsii dedit *erat*, ut sit venusta et necessaria repetitio.

128. *praeceps*, celeriter, rapide; III, 694, *praecipitem rapere.* — Pro *fremebundus* (quod habent Regii nostri) Francof. et duo alii, *furibundus.* — *Et nitido.* Vnus Heinsii et Basileensis *nudo.* Regii nostri ambo servant *nitido.* — *Laedi*, hebetari aut crenas ducere. — *Et in duro* etc. paulo obscurius expressum. Arma quidem adversarii laedere ensis potuit, sed non ipsum. Lenzii frater corrigit *at in duro.* Non male. Gifanius Ind. in Lucretium, ad vocem *invalidus*, legit *et induro*; Tanaq. Faber coniicit *in nudo.* — Regii nostri *in duro.*

132. *clypeo–reducto*) Olim *gladio*, et pro *reducto*, multi *retecto*, *reiecto*, *recepto*, *relicto*, *remoto.* — Codex Regius A *gladioque adversa reducto*; codex B *clypeoque ad terga reducto*, non male; sed in margine scriptum est, *vel: adversa retecto.* — Clypeum identidem impingit in Cycni os ad-

Ter, quater ora viri, capulo cava tempora pulsat;
Cedentique sequens instat, turbatque, ruitque,
Adtonitoque negat requiem: pavor occupat illum,
Ante oculosque natant tenebrae, retroque ferenti
Aversos passus, medio lapis obstitit arvo.
Quem super impulsum resupino pectore Cycnum
Vi multa vertit, terraeque adflixit Achilles.
Tum, clypeo genibusque premens praecordia duris,
Vincla trahit galeae; quae presso subdita mento
Elidunt fauces, et respiramen iterque
Eripiunt animae: victum spoliare parabat:
Arma relicta videt: corpus Deus aequoris albam
Contulit in volucrem, cuius modo nomen habebat.

versum, et post singulos ictus reducit ad se, simulque capulo saevit in eius tempora. Ita recte locum restituisse arbitror Heinsium. Prior enim sententia bene convenit ingenio Nasonis, qui solet ita exprimere gestus pugnantium (Virgil. Aen. XI, 605, *hastasque reductis Praetendunt longe dextris*), sicut posterior furori Achillis. De verbo *reducere* vid. Heynius ad Aen. IX, 423, in varr. lect. — *Cedenti*, pro *cedentem* dedit Heinsius; quem vid. ad Claud. in Ruf. I, 35. — *Cedenti* habent etiam nostri Regii et Florentinus S. Marci, Spirensis, Neapolitanus et plurimi alii. Lem. — *Instare* verbum militare, quod opponitur τῷ *cedere*.

136. *Ante oculos natant tenebrae*) Apud Homerum simplicius nox tegit oculos morientium. Hoc exornarunt Latini poëtae, praeeunte Lucretio III, 479: *natant* propter fluctuantem motum; supra V, 71, ipsi *oculi sub nocte natant*, ut apud Virgil. Georg. IV, 496, *conditque natantia lumina somnus*; Silius II, 122, *parvaque oculos iam luce natantes*. Sed nunc tenebrae, quas pavor obiicit. — *Medio arvo*; Meursius legit *armo*. — Nostris Regiis *arvo*. — *Adflixit*; quidam *infixit*. — Nostri Regii *affixit*.

141. *Vincla*, ὀχεύς, lorum, quo galea ligabatur sub mento. Haec *trahi*, constringi interdum solebat a victoribus; Homerus Iliad. Γ, 371. — *Elidunt-eripiunt*. Heinsius vel invitis MSS. scribendum censet *elidant-eripiant*. — *Spoliare*, σκυλεύειν, iacenti arma detrahere, ex noto more veterum. — *Arma relicta videt*; Langermannus *arma relicta loco*, ut *restare loco* XIII, 946; *loco manere* XIV, 70; *loco ponere* Fast. II, 207. — Regii nostri *relicta videt*.

145. *Contulit*, transformavit; Cic. Offic. III, 20, *ex homine se conferre in belluam*; supra IX, 347, *Lotis in hanc contulerat versos vultus*. — *Albam in volucrem*, ut superior Cycnus II, 367. — Fuere autem tres Cycni de quibus apud poëtas fit mentio: primus Neptuni filius, quem occidit hic Achilles: alter Stheneli filius, Ligurum rex: tertius Martis filius fuit, quem Hercules singulari certamine

II. Hic labor, haec requiem multorum pugna dierum
Attulit, et positis pars utraque substitit armis.
Dumque vigil Phrygios servat custodia muros,
Et vigil Argolicas servat custodia fossas,
Festa dies aderat, qua Cycni victor Achilles
Pallada vittatae placabat sanguine vaccae.
Cuius ut imposuit prosecta calentibus aris,
Et Dîs acceptus penetravit in aethera nidor;
Sacra tulere suam, pars est data caetera mensis.

ad Peneum amnem superavit et occidit. Lem.

146–535. *Pugna Centaurorum*, cuius narrandi occasio hic perquam commoda offertur. Ei enim interfuerat *Caeneus*, Cycno et natura et fatis simillimus. Namque non modo e femina in marem conversus, sed etiam invulnerabilis factus erat Neptuni munere, et, quum necaretur, in avem transformatus; Apollonius I, 57, ibique schol. Anton. 17, schol. Homeri ad Iliad. A, 264; Hyginus fab. 14, pag. 34; Servius ad Aen. VI. De *Caeneo* ipso agitur 171–219 et 459–534, quibus pugna Centaurorum interiecta. Sed his omnibus praemittitur convivii descriptio, quod occasionem dedit antiquiorem hanc fabulam repetendi. De *Centauris* vide ad vers. 210. — *Labor* notanter de proeliorum molestiis. — *Substitit*, quievit. — *Servat* pro observat, ut V, 631. — *Fossas*. Septem, in quibus Vaticanus, Mediceus, Gronovianus primus, (et praeterea noster Regius B) habent *servat custodia flammas* quod de ignibus (Horat. I, Od. 10, 15) posse capi Burmann. monet; unus Basileensis *portas;* unus Heinsii *valles*, unde Heinsius coniicit *vallos:* sed *fossas* non movendum, quia bene respondet τῷ *muros*. — *Vigil custodia*, custodia vigilum. De repetitione hac verborum vide Praef. de opere Met. in tomo praeced. p. XLIII. — *Pallas* fautrix Achillis; Homer. Iliad. A, 194 sqq. — *Placat* Deos quicumque iis sacra facit. — *Vittatae sanguine vaccae*. Ante Heinsium edebatur *mactatae–vaccae* (ita est in nostris Regiis): *vittis* velata omnia, quae Diis consecrabantur; vide Heinsium.

152. *imposuit prosecta* etc.) Sacrificia causa praecipua apud priscos Graecos conviviorum, quibus admodum delectabantur heroës, et quae subinde ex more a proceribus instituebantur. *Prosecari* verbo sacris proprio dicebantur exta cocta. — *Dis acceptus*. Vnus Regius *exceptus*, quod bene aviditatem Deorum notare putat Burmannus; nidore enim pasci Deos creditum esse. — Regius noster A *exceptus*; Regius B *acceptus*, quod praefero. Lem. — Tempore heroum coxae (μηροί) adopertae adipe (κνίσση) adolebantur. Addebantur particulae ex omnibus membris decisae, quod Homerus vocat ὠμοθετεῖν. Pars reliqua in usum epularum adhibebatur; Iliad. A, 459 sqq. Vt hoc loco carnes, ita alibi, v. c. VII, 662, tempus dicitur *dari mensis*. — Pro *pars caetera* Leidensis et Sprotii cod. *pars maxima*. —Regii codices *caetera*,

Discubuere toris proceres, et corpora tosta
Carne replent, vinoque levant curasque sitimque.
Non illos citharae, non illos carmina vocum,
Longave multifori delectat tibia buxi:
Sed noctem sermone trahunt; virtusque loquendi
Materia est: pugnam referunt hostisque, suamque;
Inque vices adita, atque exhausta pericula saepe
Commemorare iuvat: quid enim loqueretur Achilles?
Aut quid apud magnum potius loquerentur Achillem?
Proxima praecipue domito victoria Cycno
In sermone fuit: visum mirabile cunctis,
Quod iuveni corpus nullo penetrabile telo,
Invictumque ad vulnera erat, ferrumque terebat.

155. *Carne replent* etc.) Ornate, hilariter admodum coenam illam produxerunt. — *Discubuere*; conf. VIII, 565. — *Torreri*, scilicet assari carnes, non elixari solebant heroica aetate. — *Levant*, pellunt. Virgilius *eximere famem*, *sitim*; Homerus ἐξέντο πόσιος ἔρον. Apud Homerum non *discumbentes*, sed sedentes epulantur. — Oxoniensis et unus Heinsii habent *levant animumque sitimque*; alius Leidensis et Sprotii *curasque levant vinoque iocisque*. — Regii nostri *curasque sitimque*.

157. *Non illos citharae* etc.) Citharae vocisque cantus alias perpetuus conviviorum comes; Homer. Il. A, 603, et Od. A, 152, ubi Clark. plura collegit. Sed nunc consilium poëtae illum non admittebat. — De *tibia multifori buxi* vid. ad IV, 30: Heinsius putat, eam *longam* dici, quia graecanica fuerit, quum phrygia esset incurva; III, 533. Sed nunc dixisset haud dubie *recta*. Igitur *longa*, quia habet multa foramina, quum prisca Romanorum tibia paucis foraminibus esset brevis. Hoc loco alii (at non nostri Regii), *multisoni*.

159. *noctem sermone trahunt* dixit cum Virgil. Aen. I, 748, poëtice pro vulgari, sermonem trahunt in noctem. Sequentia ex moribus heroum atque in laudem Achillis dicta. — *Virtus*, fortitudo bellica. — *Exhausta pericula*, fortiter superata, ad finem tolerata. Gronov. et duo alii *exacta pericula*, Regii nostri *exhausta*. — *Magnus* et supra XI, 265, *ingens* Achilles. Ei se accommodant caeteri, et placere student, praesertim quum eius sumtibus hoc convivium institutum esset. Itaque etiam in sqq., Achillis potissimum subinde fit mentio, ut vs. 168, 176.

164. *domito Cycno*) Plurimi *domiti Cycni*; et mox pro *iuveni*, vulgo *iuvenis*; Mediceus etiam *nulli* pro *nullo*. — Regii nostri *domito Cycno*-*iuvenis*-*nullo*. — *Invictum ad vulnera*, invulnerabile. Perinde est, utrum cum vulgata *a vulnere* legas, an cum MSS. quibusdam, quos Heinsius sequi maluit, *ad vulnera*; nam utraque prae-

Hoc ipsum Aeacides, hoc mirabantur Achivi;
Quum sic Nestor ait: « Vestro fuit unicus aevo
Contemtor ferri, nulloque forabilis ictu
Cycnus; at ipse olim patientem vulnera mille
Corpore non laeso, Perrhaebum Caenea vidi;
Caenea Perrhaebum, qui factis inclytus, Othryn
Incoluit: quoque id mirum magis esset in illo,
Femina natus erat. » Monstri novitate moventur,
Quisquis adest, narretque rogant; quos inter Achilles:
« Dic age, nam cunctis eadem est audire voluntas,
O facunde senex, aevi prudentia nostri,
Quis fuerit Caeneus: cur in contraria versus:
Qua tibi militia, cuius certamine pugnae
Cognitus: a quo sit victus, si victus ab ullo est. »
Tum senior: « Quamvis obstet mihi tarda vetustas,

positio eleganter pro *quoad* adiectivis iungitur: utrinsque generis exempla habet Clavis Cic. — *Ferrum terebat* pro ferrum repellebat, non licet dicere. Quum igitur Francof. MS. *mirumque*, multi *ferebat*, Cantab. Oxon. et tres alii, *tenebat* habeant, Burmannus coniicit *mirumque tenebat Hoc ipsum Aeacidem*, hoc miraculum tenebat defixum Achillem. — Regius noster A *ferrumque ferebat;* codex B *verumque ferebat Hoc ipsum Aeacides.* Quae lectio notanda et sensum paulo quidem contortum hunc habet, Achilles hoc ipsum verum esse testabatur. Lem.

169. *Quum sic Nestor ait*) Bene Nestorem haec narrantem inducit, qui ipse Caenea viderat et facundia excellebat. Et vide, quomodo totus locus sequens sermonem vitae communis aemuletur. — *Aevum* pro aetate. — *Vnicus*, unus. — *Contemtor ferri*, non metuens arma ferrea, quippe *nullo forabilis ictu*, invulnerabilis, nove dictum. — *Pati*, sustinere. — *Perrhaebus* urbs Thessaliae, cuius incolae et ipsi *Perrhaebi* dicti sunt, vicini Lapithis; Strabo lib. IX, pag. 439. — *Othrys* sedes Lapitharum vocatur a Plinio IV, 15; sedes Centaurorum a Virgil. Aeneid. VII, 675; etiam infra vs. 513 commemoratur.

177. *voluntas*, cupiditas, studium. Librariis ergo debetur, quod habent novem MSS. *voluptas.* — *Prudentia*, prudentissime. Abstracta ponuntur pro concretis, atque virtutes, vitia, affectiones animi, pro ipso homine; Tibull. IV, 1, 112, *Pylia fama*, pro Nestore celeberrimo. De *facundia* Nestoris vid. Homer. Il. A, 248 sq., quo ipso loco pugnam cum Centauris memorat. — *Certamen pugnae*, labor in pugna; Plin. VI, epist. 13, 6, *quantum nos in ipsa pugna certaminis maneat.*

182. *tarda vetustas*) Multi *longa vetustas;* tres *longa senectus;* quatuor *tarda senectus.* — Regius codex A, a

Multaque me fugiant, primis spectata sub annis;
Plura tamen memini, nec, quae magis haereat illa,
Pectore res nostro est inter bellique domique
Acta tot; ac si quem potuit spatiosa senectus
Spectatorem operum multorum reddere, vixi
Annos bis centum: nunc tertia vivitur aetas.
Clara decore fuit proles Elateia Caenis,

prima manu, *longa senectus*; a secunda manu in margine, *longa vetustas*; codex B *tarda vetustas*, quod praeferendum puto. LEM. — *Vetustas*, senectus; Tibull. I, 8, 50, *veteres senes*; IV, 1, 111, *vetus aetas*; Plin. Paneg. 14, *vetustior miles*, senior, ubi vide Schwarzium; *antiquus Nestor* Heroid. I, 63: *tarda*, quia reddit homines tardos, vel quoad corpus, vel quoad ingenium, ut hoc loco. Supra VII, 478, *tardus gravitate senili*. — *Primis sub annis*, prima aetate: *sub* saepe pro *in*; vid. Burman. ad I, 689. Similiter *in* et *sub armis* promiscue usurpant. Ac etiam hoc loco tres MSS. *armis*, ut VIII, 313, *primis etiamnum Nestor in armis*, ubi vulgo *annis*. — Locutionem *domi belli que* comprobavit Heinsius ex Cicerone, Off. II, 24, ubi *res belli et domi*. *Belli*, apud hostes, *domi*, in sua civitate. Alibi *domi militiaeque*, *domi forisque*. Haerebat autem illa res tam firmiter propter fortitudinem virorum, qui ei interfuerant; Homerus, dicto loco.

186. *spatiosa*, ut XIII, 206, *spatiosum bellum*. Mox male suspicantur, excidisse post *reddere* apodosin, atque haec inculcant, *certe Me potuit*, *vidi qui tot iam saecula*. Talis enim sententia facile cogitando suppleri potest, inepteque a poëta esset addita. — *Aetas*, saeculum, eo sensu, quo hodie sumitur, sed apud veteres Romanos *saeculum* non habebat notionem tam definitam. Quum igitur Nestor a Naevio ap. Gell. IX, 7, vocatur *trisaeclisenex*, eique a Tibull. IV, 1, 50, et 112, atque a Propert. II, 10, 46, tribuuntur tria *secula*, nihil illi definiunt, sed exprimere haud dubie voluerunt tres γενεὰς, quas Nestori assignat Homer. Il. A, 247 sqq., ubi Scholiastes observat, γενεὰν apud veteres fuisse triginta annorum; quem multi secuti Nestora fecerunt nonagenarium senem. Sed neque de γενεᾶς spatio quidquam decernere licet. Ovidius autem male interpretatus est *saeculum*, quamquam Schirachius fatetur se in sententiam Ovidii ire; quippe non indignum Homero, immo laudabile fuerit, si intelligamus, Homerum Nestora finxisse 300 annorum senem; tales enim senes adhuc existere. Vbi tandem existant? — *Vivitur aetas tertia*, pro aetatem tertiam ago; *Quid agitur?* Par. *Statur*, apud Terent. Eun. II, 2, 40. *Vivere aetatem*, agere, ut *vivere annos* XV, 401, et *vivere ter senas Olympiadas* Martial. VII, 39; quae loca laudavit Burmannus.

189. *Elatei* filiam faciunt Lucianus in Gallo, et Hyginus fab. 14 et 242. *Atracis* filia est Antonino Liberali cap. 17, quem Noster vers. 209 sequitur, quae inconstantia non potest non improbari; eiusdem negligentiae reum se fecit interdum etiam Hyginus, v. c. fab. 10, ubi Neleum Hippocoontis, et paulo post cum aliis Neptuni filium

Thessalidum virgo pulcherrima; perque propinquas,
Perque tuas urbes, tibi enim popularis, Achille,
Multorum frustra votis optata procorum.
Tentasset Peleus thalamos quoque forsitan illos;
Sed iam aut contigerant illi connubia matris,
Aut fuerant promissa, tuae: nec Caenis in ullos
Denupsit thalamos: secretaque litora carpens
Aequorei vim passa Dei est: ita fama ferebat.
Vtque novae Veneris Neptunus gaudia cepit,
« Sint tua vota licet, dixit, secura repulsae;
Elige quid voveas: » eadem hoc quoque fama ferebat.
Magnum, Caenis ait, facit haec iniuria votum,
Tale pati nil posse, mihi: da, femina ne sim,
Omnia praestiteris. » Graviore novissima dixit

facit. Nisi ad excusandum poëtam dicas, vs. 209, patronymicum *Atracides* positum pro gentilitio *Atracius*, id est Thessalus. *Atracis Hippodamia* est Heroidd. XVII, 247. Similem difficultatem habuimus supra X, 162. *Caeneus* et apud Homerum et Hesiodum prae reliquis nominatur. Plures *Caenei* memorantur. Sed Elatides in primis nobilis. Vide Heynium ad Apollodorum I, 9, 16. Infra vs. 479 a patria *Phylleius* vocatur: Hesiodo dicitur rex.

191. *tibi enim popularis*) Apostrophe haec memorabiliorem facit narrationem, et iucundiorem Achilli, praesertim quum sequatur, *Tentasset Peleus thalamos* etc. Similis apostrophe est vs. 363. Pro *multorum frustra votis* etc. Bersman. et Menard. *multorumque fuit votis* etc. Nonnulli in quibus Florentinus, Neapolitanus, Thuanaeus, Moreti, *multorumque fuit spes invidiosa procorum*; qui versus in libro IX init. occurrit. — Regii nostri servant vulgatam.

196. *in ullos Denupsit thalamos*) Etiam Tacitus IV Annal. 27, *denubere in domum*; supra VII, 856, *innubere thalamis*; Livius X, 23, *enubere patribus*.

202. *Tale pati nil posse mihi*) Plerique (et nostri Regii) *Tale pati iam posse nihil*; non male: etenim *iam*, id est, ab hoc inde tempore bene h. l. convenit. Si *mihi* retinemus, post *posse* interpungendum est, ut referatur ad *facit*, Lenz. frater coniungit cum sqq. *mihi da* etc. Sed Burmanno valde adblanditur duorum cod. Regii tertii et Vrbinatis lectio, *Tale pati da posse nihil, da femina ne sim*; venustam enim esse illam repetitionem, qua opus fuerit in tanta voti magnitudine. — *Dare*, pro concedere aliquod munus, ut I, 486.

203. Ingeniose et inexpectato celeritatem mutationis exprimit; conf. IX, 785 sqq. — *Graviore*, humiliore. — Lenzius putat, etymologicam nominis interpretationem a καινός, *novus*, traditionem peperisse de transforma-

Verba sono, poteratque viri vox illa videri,
Sicut erat: nam iam voto Deus aequoris alti
Adnuerat; dederatque super, ne saucius ullis
Vulneribus fieri, ferrove occumbere posset.
Munere laetus abit; studiisque virilibus aevum
Exigit Atracides, Peneiaque arva pererrat.
Duxerat Hippodamen audaci Ixione natus,

tione in novum sexum. Mirum! — Pro *dixit* Cantab. (et noster Regius B) habet *duxit*; vide Heinsium ad Amor. I, 4, 19.

208. *Exigere aevum*, *aetatem* pro agere, dixerunt etiam Terentius Cicero, Virgilius. — *Studiis virilibus.* Sic v. c. interfuit venationi apri Calydonii, VIII, 305, et expeditioni Argonautarum; Hygin. fab. 14, p. 34. — *Atracides.* Vide ad vs. 189. *Atrax* Thessaliae urbs, *Peneo* vicina; Strabo IX, p. 440. — *Arva pererrat.* Vnus Heinsii *Peneaque rura frequentat*; quinque *tenebat*; unus *colebat.* — Regii nostri, ut plurimi, *Peneiaque arva pererrat.*

210. *Ixion*, rex Thessaliae, *audax*, quia cum Iunone concumbere voluit. Ex nube ei obiecta Iunonis loco nati sunt Centauri, *Nubigenae* inde dicti. Sed antiquitas genti huic *ferae* nomen illud tribuisse videtur propterea, quia altissimos Thessaliae montes habitabat. Forma autem, quae eis tribuitur, ex antiquo quodam symbolo fluxisse videtur Heynio in *Antiqu. Aufsatzen.* P. I, p. 33. Alii eam repetunt e traditione, quae equitandi artem ad Centauros referebat. Apud Homerum feri et montani homines sunt. Biformes primum reperiuntur apud Pindarum Pyth. II, 85. Atque ita eos primus pinxit Zeuxis. Pugnas vero amabat illa gens, quibus exprimendis sibi placebant artifices veteres. Sed inprimis memorabilis pugna eorum cum Lapithis, alio Thessaliae populo, Centauris vicino, cuius mentio fit iam ab Homero Od. Φ, 295; secundum quem Eurytion Centaurus ad Lapithas profectus in aedibus Pirithoi, postquam animus vino incaluerat, male se gerit, eamque ob caussam non modo e domo eiicitur, sed auribus quoque nasoque privatur, unde magna contentio inter Centauros et Lapithas. Caeteri addunt in nuptiis Pirithoi hoc factum, ubi Centauri et sponsam et alias feminas rapuerint. Conf. Plutarchus Thes. cap. 30; Higinus fabul. 33; Scol. Homeri dicto loco; Valerius Fl. I, 142 sqq.; Servius ad Virgilium Aeneid. VII, 304; Luctat. ad Statium Theb. II, 563. Expressa res erat in scuto Herculis (vide Hesiodum, vs. 178 sqq.), et in lacunari templi Iovis Olimpii. In medio erat Pirithous, iuxta eum Eurytion Pirithoi sponsam rapiens, quam defendebat Caeneus: altera ex parte Theseus securi Centauros obtruncans. Centaurorum alii pueros rapiebant, alii virgines; vide Pausaniam Eliac. prior. pag. 400. Memorantur a veteribus et alii huius pugnae auctores, ab Aeliano Var. Hist. II, 2, Melisandri Milesii carmen epicum; a Plutarcho Hermodorus: et credibile est, Ovid. secutum esse carmen graecum: memorat 53 Centauros, 18 Lapithas, quorum nomina non ipse finxit; plura

Nubigenasque feros, positis ex ordine mensis,
Arboribus tecto discumbere iusserat antro.
Haemonii proceres aderant; aderamus et ipsi;
Festaque confusa resonabat regia turba.
Ecce canunt hymenaeon, et ignibus atria fumant;
Cinctaque adest virgo matrum, nuruumque caterva,
Praesignis facie: felicem diximus illa
Coniuge Pirithoum: quod paene fefellimus omen.
Nam tibi, saevorum saevissime Centaurorum
Euryte, quam vino pectus, tam virgine visa
Ardet; et ebrietas geminata libidine regnat.

etiam apud Graecos leguntur.: pro Lapithis pugnabant Theseus, Peleus, Nestor, quorum virtus in luce posita est. — *Hippodamen* Plutarchus Deidamiam vocat. Scribitur etiam *Hippodamia*: fuit filia Adrasti.

212. *discumbere iusserat antro*) Proceribus convivium in *atriis* ex more, Centauris in *antro*, regiae proximo, cuius introitus *arboribus tectus* (vide ad XI, 605), paratum. Lenzius observat, ipsum *antrum* dici *regiam*, in eoque fuisse et *atrium*, et vers. 246, *aedem*. Immo *antrum* hic diserte distingui videtur a *regia*.

213. *Haemonii proceres*, duces Lapitharum. — *Et ipsi*; evocatum se ab illis Pylo, ipse Nestor narrat apud Hom. Il. A, 270. Etiam Thesea invitatum esse ad illas nuptias, e Plutarchi d. l. apparet. — *Festa*; vide ad III, 111. — *Confusa turba*, strepitu promiscuo hominum loquentium, incedentium etc. — *Resonabat regia*. Mediceus *resonabant atria*, ut V, 2. — Regii *resonabat regia*.

216. *matrum, nuruumque*) quidam (et noster Regius B a prima manu) *matrumque, virumque*. Mediceus et unus Heinsii etiam *corona* pro *caterva*. — *Praesignis* insignis; VII, 150; unus Mediceus habet *praesignis faciem*, quod valde placet Heinsio. — Nostris Regiis *facie*. — *Felicem coniuge*; vide ad XI, 266. *Quod paene* etc. Burmannus mallet *quam paene fefellimus omen*! et includere parenthesi. — Sed nullam auctoritatem ministrat Burmannus; quare nihil mutandum puto. LEMAIRE. — *fefellimus omen*, falsum diximus omen. — *Saevorum saevissime*. Mediceus *semivirum saevissime*. Heinsius putabat aliquando *semihominum*, ut versu 536. — Regii codices *saevorum*.

220. *quam...tam*) Plurimi *tam...tam*, et saepe transponi has particulas monet Burmann. — Regii nostri *quam .... tam*. — Solet fere haec pugna commemorari a poëtis, quum a vinolentiae turpitudine deterrent. Sic Homer. d. l. Virgil. Georg. II, 455; Horatius I, Od. 18, 7. Sed apud Virgil. Aen. VII, 304, Mars indigne ferens, se in Pirithui sacris solum esse praeteritum, furorem Lapithis immisit, quo illi cum Centauris congressi sunt. *Eurytus* ab Homero, Pausania, Diog. Laertio, VI, 59, atque etiam a Nostro Art.

Protinus eversae turbant convivia mensae;
Raptaturque comis per vim nova nupta prehensis.
Eurytus Hippodamen; alii, quam quisque probabant,
Aut poterant, rapiunt; captaeque erat urbis imago.
Femineo clamore sonat domus: ocius omnes
Surgimus; et primus, « Quae te vecordia, Theseus,
Euryte, pulsat, ait; qui, me vivente, lacessas
Pirithoum, violesque duos ignarus in uno? »
Neve ea magnanimus frustra memoraverit heros,
Submovet instantes, raptamque furentibus aufert.
Ille nihil contra: neque enim defendere verbis
Talia facta potest: sed vindicis ora protervis
Insequitur manibus, generosaque pectora pulsat.
Forte fuit iuxta, signis exstantibus asper,
Antiquus crater; quem vastum vastior ipse
Sustulit Aegides, adversaque misit in ora.
Sanguinis ille globos pariter, cerebrumque, merumque,

Amat. I, 593, *Eurytion* vocatur. Et Homero ἀγακλυτὸς dicitur. — *Regnat*, impellit eum ad facinora, ut I, 241.

224. *probabant* habent multi veteres; vulgo *probabat*, Arundel. et unus Patav. *probarat*; inde Heinsius emendavit *probarant*. — Codex Regius A *probabant*; codex B *probabat*; Heinsii emendatio, quam receperat *Gierig*, auctoritate caret, quare lectionem priscam revocavimus: immo in *probarant* et *poterant* exitus idem sonarum non placebat. Lem.

228. *pulsat*, impellit, invadit. — De *Pirithoi et Thesei* insigni amicitia vide ad VIII, 303, et Plutarchum Thes c. 30. — *Duos in uno*; vide ad XI, 388.

230. *magnanimus* non est generoso animo praeditus, sed fortis, ut μεγάθυμος.

233. *vindicis*) Thesei, qui novam nuptam Centaurorum iniuria liberat. Lem. — *Insequitur ora*, continuo involat manibus in os.

235. *Forte fuit iuxta* etc.) Cratere instar teli etiam Perseus V, 82, utitur; apud Virgilium Georg. d. l. Hylaeus Centaurus *magno cratere* Lapithis minatur. — *Signis extantibus asper*, figuris eminentibus caelatus, anaglyptum: namque *asperum* et τραχὺ opp. *laevi*; Claudianus VIII, 585, *asperat Indus Velamenta lapis*; et Noster iam in lib. V, 80, *altis Extantem signis*, *multaeque in pondere manibus tollit cratera duobus*. Praeiverat his Virgil. IX, 264, ubi *aspera signis pocula*, ubi etiam *antiquus crater*, antiquo *opere*, adeoque maioris pretii. Frequenter ab antiquitate huiusmodi opera laudantur; infra XIII, 700, *antiquo signis fulgentibus aere*. — *Quem vastum vastior*; vide ad III, 60. —

Vulnere et ore vomens, madida resupinus arena,
Calcitrat: ardescunt germani caede bimembres,
Certatimque omnes uno ore, Arma, arma, loquuntur.
Vina dabant animos: et prima pocula pugna
Missa volant, fragilesque cadi, curvique lebetes;
Res epulis quondam, tum bello et caedibus aptae.
Primus Ophionides Amycus penetralia donis
Haud timuit spoliare suis; et primus ab aede
Lampadibus densum rapuit funale coruscis:
Elatumque alte, veluti qui candida tauri

Pro *ipse* (quod habent nostri Regii) vulgo legitur *ipso*.

239. *madida resupinus arena*) Multi (et noster Regius B) *madidam arenam*, quod improbat Burmannus, quia *calcitrare* vix ponitur cum accusativo. — *Calcitrare* de trementibus morientium membris, ut *trepidare* V, 40; VI, 560; et *pulsare* IV, 133. — De hoc verbo vide quae diximus ad V, 40. Lem. — Eidem Burman. displicet *germana* quod Heinsius ex uno suo pro *germani* recepit, quia dubium sensum facit; posset enim etiam significare veram caedem. Quum in uno Thuani sit *germania*, id separandum iudicat, *germani a*, propter, *caede*, idque praefert vulgatae. *Germana caede*, pro caede germani, ut paulo ante vs. 111, *populari caede*, caede popularium. — *Bimembres*, bicorpores, alibi *biformes* et *gemini*, Centauri ob duplicem equi et hominis formam. — *Loquuntur* de magno et promiscuo clamore. Exspectasses forte, *fremunt*. — Haec igitur caedes signum veluti fuit pugnae, quam Noster ad imitationem Homeri et Virgilii, v. c. Aen. XII, 277 sqq., copiosissime persequitur, quamquam iam supra V, fab. 1, tumultuariam pugnam descripserat. Tanto magis admirari licet ingenii Ovidiani copias, quae multis illis caedibus describendis nondum exhaustae erant. Etenim hic quoque aliis quisque armis, aliis vulneribus moritur. Vide ad V, 1. Nonnulli eorum, qui hic commemorantur, interfuerunt venationi apri Calydonii. — *Pocula missa volant* etc. Valerius Flacc. I, 142, *Crateres mensaeque volant, araeque Deorum, Poculaque insignis veterum labor.* — *Curvique lebetes*. Vnus Mediceus *turbique*, unde Heinsius coniicit *curtique*, vel *fulvique*, ut Heroid. III, 31, *fulvos operoso ex aere lebetas*. — Regii codices *curvique* labetes.

244. *quondam*, antea. *Aptae*, inservientes. Horat. I, Od. 27, 1: *Natis in usum laetitiae scyphis Pugnare Thracum est.*

245. *penetralia donis Haud timuit*, haud veritus est, religioni sibi non duxit sacrilegium committere. *Dona* proprie, quae in templis et penetralibus Diis suspenduntur et consecrantur. — *Ab aede*, a penetralibus Diis Penatibus consecratis. — *Funale* nunc non est, ut alibi, funis cera oblitus, scil. fax, sed, ut Farnabius monuit, lychnuchus de laqueari dependens et lampadibus stellatus; Isidorus XX, 10: *Funalia sunt candelabra, exstantes stimulos habentia, quibus funiculi*

Rumpere sacrifica molitur colla securi,
Illisit fronti Lapithae Celadontis; et ossa
Non agnoscendo confusa reliquit in ore.
Exsiluere oculi; disiectisque ossibus oris,
Acta retro naris, medioque infixa palato est.
Hunc pede convulso mensae Pellaeus acernae
Stravit humi Belates, disiecto in pectora mento;
Cumque atro mistos sputantem sanguine dentes,
Vulnere tartareas geminato mittit ad umbras.
Proximus ut steterat, spectans altaria vultu
Fumida terribili: « Cur non, ait, utimur istis? »
Cumque suis Gryneus immanem sustulit aram

cera vel huiusmodi alimento luminis obliti figebantur.

249. *moliri* de omni quidem conatu, sed h. l. forte cum respectu virium intensarum, magno molimine rumpere tentat, ut est vers. 357. Brevius Virgilius Georg. IV, 331, *in vites molire bipennem.* Mox recte *confusa*, quia os iam non agnoscendum. Sic V, 58, *fractis confudit in ossibus ora.* Hoc loco plenius, *confusa reliquit*; Seneca Troad. vs. 1112, *Ora et illus nobiles patris notas Confudit imam pondus ad terram datum*, de Astyanacte. Hic putabat Heins. *contusa*; et pro *Non agnoscendo* permulti *non cognoscendo*; male, nam *agnoscere* est videre aliquem esse eumdem, quem antea cognovimus: saepissime tamen et fere semper haec duo confusa. — Regii ambo *agnoscendo* et *confusa.*

252. *Exsiluere oculi*) vulgo *exsiliere.* — Regius codex A *exiliere*; codex B *exiluere.* — *Infixa palato*; Gronov. prim. *affixa*; vulgo *est fixa.*

254. *Hunc* quorsum referendum sit dubitat Glareanus; sine causa: *hunc*, Amycum. — *Pellaeus Belates.* Pella nomen est multarum urbium; nam et in Macedonia, et in Thessalia, et in Achaia, et in Syria est Pella, unde *Pellaeus* derivatur. Lem. — *Disiecto* plus est quam vulgatum *deiecto*, quod revocavit Mitscherl., et quod habent Regii nostri; illud enim indicat, laceratum mentum et in pectus deiectum. Sic et vs. 566. — *Cumque atro* etc. e Virgilio V, 469: *crassumque cruorem Ore eiectantem, mistosque in sanguine dentes.* Hoc loco *sputantem* de suo dedit Heinsius: MSS. omnes habent *spumantem*: sed et *sputare*, *desputare*, *expuere* usitata in hac re, vide Heinsium ad h. l. et Broukusium ad Propert. IV, 5, 67. Etiam Homer. Il. Ψ, 696, αἷμα παχὺ πτύοντα. — Regii nostri codices habent *spumantem* ut omnes alii, fatentibus Hens. et Burm.; alteram lectionem ab emendatione recentiorum profectam putandum est. Lem. — *Geminato* ictu opus erat, quia ille non nisi pede mensae utebatur.

258. *ut*, utpote qui. Causam reddit, cur Gryneus ara usus sit: causa autem solet a Latinis facto praeponi. Congrua talia arma immanibus pugnantium corporibus, de quibus ad versum 352.

Ignibus, et medium Lapitharum iecit in agmen,
Depressitque duos Brotean et Orion: Orio
Mater erat Mycale, quam deduxisse canendo
Saepe reluctanti constabat cornua lunae.
« Non impune feres, teli modo copia detur, »
Dixerat Exadius; telique habet instar, in alta
Quae fuerant pinu, votivi cornua cervi.
Figitur huic duplici Gryneus in lumina ramo,
Eruiturque oculos; quorum pars cornibus haeret;
Pars fluit in barbam, concretaque sanguine pendet.
Ecce rapit mediis flagrantem Rhoetus ab aris
Prunitium torrem, dextraque a parte Charaxi

262. *Depressit*; vulgo (et in Regiis nostris) *oppressit*; sed *depressit*, ut alibi *deiecit*, ad terram dedit interfectos. Mox Heinsius malit *Oreon* cum uno suorum. — *Orin mater erat Mycale*; Regii nostri *Orio natus erat Mycale*, quam lectionem omnes editores tacent. LEM. — *Quam deduxisse* etc. quam constabat, magam, veneficam fuisse: vide ad IV, 332: Seneca Herc. Oet. 525, sine dubio ex hoc nostro loco: *Hoc docta Mycale Thessalas docuit nurus, Unam inter omnes Luna quam sequitur magam.* — *Canendo*, incantando, ut *carmina*, incantationes. — *Cornua lunae* mera periphrasis lunae, quae non nisi tempore defectus deduci credebatur, quo tempore non corniculata apparet, sed plena. Magis igitur mihi placet vulgata lectio, *reluctantis*; nam Heinsius qui alteram trium MSS. auctoritate recepit, dativum in hac forma loquendi nimis affectasse videtur. Lenzius praefert *reluctatae*, quod habent plurimi (et nostri Regii). Pro *reluctari*, verbum proprium in hac re est *laborare*.

266. *Exadius* Lapitha etiam apud Homerum et Hesiodum occurrit. — Formulam *instar habere* amat Noster cum aliis, quum quis aliqua res loco alterius, quae proprie in eum usum destinata, utitur. Sic in Art Amat. III, 490, *Aetnaei fulminis instar habet.* — *Votivi*, ex voto oblati. Ex venatibus partes solebant Diis consecrari et suspendi vel ex arboribus, vel tholo et ad fastigia; Virgilius Aen. IX, 407 sqq. — *Huic*, ab hoc, Heinsius dedit ex MSS. — *In lumina*; septem *per lumina*; totidem *sua lumina*; si quid mutandum sit, Heinsius legat *duo lumina*. — Regius codex A hunc versum legit ita: *Figitur hinc duplici Gryneus lumina ramo*; codex B, *Figitur hinc — in lumina ramo.* — *Ramus*, cornu ramosum.

272. Tali *torre* et Perseus V, 57, utitur. Sed *ara* nunc iam coniecta erat inter Lapithas vs. 260. — *Prunitium* a *pruno* nove dictum. Vulgo (et in nostris Regiis) *primitum*. — *Dextra a parte tempora* nihil aliud, nisi dextra tempora, quemadmodum *a laeva parte lacerti* IX, 82. — *Perstringit*; unus Leidensis *perstrinxit*, sed *perstringere* est leviter tantum

Tempora perfringit fulvo protecta capillo.
Correpti rapida, veluti seges arida, flamma
Arserunt crines; et vulnere sanguis inustus
Terribilem stridore sonum dedit; ut dare ferrum
Igne rubens plerumque solet, quod forcipe curva
Quum faber eduxit, lacubus demittit: at illud
Stridet, et in trepida submersum sibilat unda.
Saucius hirsutis avidum de crinibus ignem
Excutit; inque humeros limen tellure revulsum
Tollit, onus plaustri: quod ne permittat in hostem,
Ipsa facit gravitas: socium quoque saxea moles
Oppressit spatio stantem propiore Cometen;
Gaudia nec retinet Rhoetus: « Sic comprecor, inquit,
Caetera sit fortis castrorum turba tuorum! »

sauciare; plurimi *perfregit.* — Hoc postremum habet noster Regins A; codex B *perfringit.* — *Protecta*, pro simplici *tecta*, ut et mox vers. 351 et 431.

274. *Correpti rapida;* Palatinus *correpti valida.* — Regii nostri codices *rapida*, quod est proprium de re levi incandescenle; *valida* melius de corpore crasso et duro diceretur, confer VII, 326 et quae ad II, 123 dixerit *Gierig.* Lem. — *Vulnere inustus*, ustus in vulnere. — *Stridore sonum* e copia poët. pro stridorem. — *Vt dare ferrum* etc. Eadem similitudo IX, 170; sed hoc loco cum aliquo additamento, et melius adhibita. Brevius Virgilius Aen. XII, 300, quo loco et ipso aliquis ambustum torrem ab ara rapit, et alteri *Occupat os flammis: olli ingens barba reluxit, Nidoremque ambusta dedit.* — *Forcipe curva;* unus Mediceus *forcipe adunca.* — Regii codices *forcipe curva.* — *In trepida sibilat unda*; vulgo *tepida.* — Regius codex A *tepida*; in codice autem B profecto erat scriptnm *in trepida*; sed litera *r* fuit erasa a manu posteriori et literae *t* et e lineola coniunctae, nt legeretur *in tepida*; unde *in trepida* esse verum lectionem puto. Lem. — *Trepida*, quae imitatur motum bullientia aquae, quia quod bullit *trepidare* videtur. Nota etiam, *sibilare* hic de stridore ferri candentis usurpatum.

281. *Excutere* nunc pulsando exstinguere, quum alibi sit quatiendo, verberando expellere atque abiicere. — *Limen*, mox *saxea moles.* Hoc loco duo pro *limen* habent *saxum*; unus *lignum.* — Regii nostri *limen*, quod verum esse probant sqq. *saxea moles.* Lem. — *Permittat*, immittat.

285. *Gaudia nec retinet* etc.) Heinsius suadet aut *retinens*, aut *sicque o precor*; quidam *sic sic precor*, ut ap. Virgil. Aeneid. II, 660; sed *comprecor* hoc loco est pro simplici *precor*, ut X, 640. — *Rhoetum* etiam Virgilius habet. — *Sic*, in perniciem sociorum. Et optantis et imprecantis *sic*

Semicremoque novat repetitum stipite vulnus;
Terque quaterque gravi iuncturas verticis ictu
Rupit; et in liquido sederunt ossa cerebro.
Victor ad Evagrum Corythumque Dryantaque transit.
E quibus ut prima tectus lanugine malas
Procubuit Corythus: « Puero quae gloria fuso
Parta tibi est ? » Evagros ait: nec dicere Rhoetus
Plura sinit; rutilasque ferox in aperta loquentis
Condidit ora viri, perque os in pectora, flammas.
Te quoque, saeve Drya, circum caput igne rotato
Insequitur; sed non in te quoque constitit idem
Exitus: adsiduae successu caedis ovantem,
Qua iuncta est humero cervix, sude figis obusta.
Ingemuit, duroque sudem vix osse revellit
Rhoetus, et ipse suo madefactus sanguine fugit.
Fugit et Orneus, Lycabasque, et saucius armo
Dexteriore Medon, et cum Pisenore Thaumas;
Quique pedum nuper certamine vicerat omnes

est. — *Castra*, partes, etiam vs. 577, et V, 128. — *Semicremus* novum vocab. pro *semicrematus*, dimidia ex parte crematus. — *Novat repetitum* e copia poëtica, repetit vulnus: *novare* aut *renovare* vulnus, proprie vulnus iam sanatum rescindere, hoc loco novum addere, repetere. — *Sederunt ossa*; vide ad III, 88.

290. *Dryas* etiam ab Homero nominatur, ubi est ποιμὴν λαῶν, et ab Hesiodo: fortiter pugnat et hic. — *Puero* etc. confer V, 65 sqq. — — *Parta tibi est*; unus Basileensis *pacta tibi est*, quod non improbat Burmannus ad XIII, 348, ubi comparat *desponsatam laudem* Ciceronis. — Regii codices *parta tibi est*; quod sincerius puto. Lem.

294. *loquentis*) unus Mediceus *loquenti*. Tunc etiam legendum foret *viro*. Ingenio rursus abutitur: melius Virgilius IX, 442, qui Nostro praeivit, *ensem fulmineum Rutuli clamantis in ore Condidit adverso*.

297. *constitit*, idem aut similis fuit ei, qui antea fuerat. Art. Amat. I, 120, *Constitit in nulla, qui fuit ante, color*. — *Obusta*; plurimi *abusta*; duo *adusta*; duo *acuta*. — Regii nostri bene servant *obusta*; Virg. Aen. XI, 894, *Stipitibus ferrum, sudibusque imitantur obustis*. Lem.

300. *sudem osse revellit*; quidam *revulsit*: quae varietas fere ubique occurrit: sed vide Heinsium ad Heroid. VI, 104. — In Regiis nostris est *revellit*. — Apud Virgilium Georg. II, 455, *Rhoetus* et *Pholus* interficiuntur; apud Nostrum fugiunt; nam talia variare solent poëtae. — *Armus* tribuitur Centauro, quia ex parte

Mermeros, accepto nunc vulnere tardius ibat;
Et Pholus, et Menaleus, et Abas praedator aprorum,
Quique suis frustra bellum dissuaserat augur
Astylos: ille etiam metuenti vulnera Nesso,
« Ne fuge; ad Herculeos, inquit, servaberis arcus. »
At non Eurynomus, Lycidasque, et Areos, et Imbreus
Effugere necem; quos omnes dextra Dryantis
Perculit adversos: adversum tu quoque, quamvis
Terga fugae dederis, vulnus, Crenaee, tulisti:
Nam grave. respiciens, inter duo lumina ferrum,
Qua naris fronti committitur, accipis, imae.
In tanto fremitu ductis sine fine iacebat
Sopitus vinis, et inexperrectus Aphidas;
Languentique manu carchesia mixta tenebat,
Fusus in Ossaeae villosis pellibus ursae.

equus est. — *Praedator*, id est, venator; sic *praedari*, pro venari, usurpatur: vide ad III, 225.

308. *Astylos* ab Hesiodo, Scut. vs. 185, vocatur Ασβολος. Quia *augur*, propterea vaticinia quaedam eius commemoranda duxit poëta. Etiam V, 146, *augur* quidam pugnae interest. — *Metuenti;* Basileensis et Thysii codex *fugienti*, ut sit repetitio ex more Ovidiano. — Regii nostri, ut plurimi, habent *metuenti*. — *Servaberis arcus;* multi (et Regius codex A) *ictus*. — De *Nesso* et *Herculeo arcu* vide IX, 101–133.

312. *adversum tu quoque* etc.) Haec sententia forte fluxit e loco Caesaris, qui militis cuiusdam vulnera *adversa* ostentantis iactantiam hoc consilio minuit, *Nunquam fugiens respexeris;* Quintil. Inst. VI, 3 75. — *Committi* elegantius, quam coniungi, etiam vs. 478; et IV, 369 et 576. — *Accipis*, ut *recipis*, vulneraris ferro.

316. *ductis sine fine* 7 *vinis* recte Heins. correxit, quum antea ederetur nullo sensu, *cunctis venis*, Basileensis primus *cunctis curis. Ducere*, haurire, bibere; sed vide Heinsium: *sine fine*, immodice. — Ingeniosa quidem est, sed nulla auctoritate fulta, ut mos est, Heinsii emendatio. In Regiis nostris ambobus legitur *cunctis sine fine iacebat sopitus venis;* quod sensu egere ait *Gierig*, ego vero haud contemnendum puto: sanguis enim inter somnum per venas lentior fluit, unde liceat poëtis dicere de homine ebrio et dormiente: *sopitus est totis venis*. Lem. — *Languere* dicuntur ebrii; Cicero Catil. II, 5, *vino languidi*, *confecti cibo*. — De *carchesiis* vide ad VII, 247. — *Mixta*, in quibus vinum aqua temperatum. Hoc quoque ad mores ebrii pertinet, quod poculum manu adhuc tenebat. — *Ossaeae ursae;* Oxon. et quinque alii *obscoenae*, quod, monente Heinsio, defendi posset ex Lucano VII, 828, ubi *ursae obscoenae*, et Statio Theb. VI,

Quem procul ut vidit frustra nulla arma moventem,
Inserit amento digitos: « Miscendaque, dixit,
Cum Styge vina bibas, » Phorbas: nec plura moratus
In iuvenem torsit iaculum; ferrataque collo
Fraxinus, ut casu iacuit resupinus, adacta est:
Mors caruit sensu: plenoque e gutture fluxit
Inque toros, inque ipsa niger carchesia sanguis.
Vidi ego Petraeum, conantem evellere terra
Glandiferam quercum: quam dum complexibus ambit,
Et quatit huc illuc, labefactaque robora iactat,
Lancea Pirithoi, costis immissa Petraei,

865, ubi *turpes ursae:* similiter apud Nostrum III Trist. 5, 35. Idem Heinsius laudat tamen *Ossaeas lynces* Statii Ach. V, 120, et *Samnitem ursam* Silii IV, 560. *Ossaea*, qualis in *Ossa* monte commoratur. — Regii nostri *Osseae*, quod servandum. LEM.

320. *frustra nulla arma moventem*) Non profuit ei, quod nulla arma movebat; V, 91, *Expertem frustra belli, et neutra arma secutum:* hoc loco quidam *sequentem*, pro *moventem*; et Heinsius mutabat *neutra arma sequentem*. — Regii nostri codices *moventem*; nec felix Heinsii emendatio est, quum *sequi* arma dicatur proprie de bellatoribus, ducis, quem ipsi ultro selegerint, partes ineuntibus; in hoc autem certamine Lapitha quisque cum Lapithis, et Centaurus cum Centauris, pugnare et *movere arma* debebat. LEM. — *Miscendaque* etc. Sarcasmus in Aphidam, ut vs. 285 in Cometen, et V, 115, in Iapetiden. — *Iaculum* hoc videtur lancea fuisse, quia *amento* armatum; Isidorus XVIII, 7: *Lancea est asta amentum habens in medio: dicta autem lancea, quia aequa lance, ut est aequali amento ponderata, vibratur.* — *Vt casu iacuit*, vino enim sopitus non se composuerat in pelle sua.

325. *Mors caruit sensu*) mortuus est sine sensu doloris et mortis. — *Pleno*, quia multum sanguinis inde profluebat. — Per *toros* non arbitror lectum intelligi, ursae pellem, in qua ille cubabat, sed pulpas pectoris.

327. *Petraeus* etiam est in iis, quos Hesiodus memorat. Ibi μέγας. — *Evellere terra*; plurimi *tollere*. Regius noster A male habet *evertere*. De conatu evellendi quercum vide ad vers. 352. — *Complexibus ambit*, amplectitur, ut II, 433, *impedit amplexu*. — *Robora iactat*; plurimi (et Regius noster A) *robora pulsat*; Iunianus et duo Moreti *versat*. *Iactare* vehementiorem hic motum indicat, quam *agitare*, quod, tanquam proprium, plerumque vere de ventis et hominibus arborem concutientibus usurpatur; I, 303; VII, 586; Horat. I, Od. 9, 12. — *Pirithoi - Petraei*, Heinsius coniicit *Petraeis*, ut apud Virgilium *cineri Sichaeo*, et *Lenaeus honor*, quis ingratus concursus ille *Pirithoi* et *Petraei*. Regii nostri codices *Petraei*; non infelix tamen conie-

Pectora cum duro luctantia robore fixit.
Pirithoi virtute Lycum cecidisse ferebant,
Pirithoi cecidisse Chromin: sed uterque minorem
Victori titulum, quam Dictys, Helopsque dederunt.
Fixus Helops iaculo, quod pervia tempora fecit,
Et missum a dextra laevam penetravit in aurem.
Dictys, ab ancipiti delapsus acumine montis,
Dum fugit instantem trepidans Ixione natum,
Decidit in praeceps, et pondere corporis ornum
Ingentem fregit, suaque induit ilia fractae.
Vltor adest Aphareus, saxumque e monte revulsum
Mittere conatur: conantem stipite querno
Occupat Aegides, cubitique ingentia frangit
Ossa: nec ulterius dare corpus inutile leto
Aut vacat, aut curat: tergoque Bianoris alti
Insilit, haud solito quemquam portare, nisi ipsum;
Opposuitque genu costis; prensamque sinistra

ctura Heinsii. Lem. — Verba *cum duro robore* coniunge cum *fixit*; infra vs. 387, *adfixa est cum fronte manus*; V, 125, *dextra fixa est et ligno cohaesit*. Hoc loco Francof. dat *duro fixit luctantia ligno*, quod placet Burmanno, quia praecessit *robora*. — In Regiis nostris est vulgata lectio, quam servandam puto, ut Ovid. ab ingenio non alienam. Lem.

334. *minorem titulum* (scilicet gloriam) dederunt haud dubie, quia ignobiles. — *A dextra* coniunge cum *penetravit*, non cum *missum*, ne ita capias ut II, 311.

337. *ancipiti* Heinsius ad Claudianum VIII, 293, explicat, praecipiti; sed praestat haud dubie lectio multorum MSS. *ancipitis*, id est, bicipitis. — *Induit ilia fractae*, dum fractae partes penetrant in ilia orni fractae. Gronov. ad Senecam Herc. Fur. 1312, male legit *fracta*.

341. *e monte revulsum*) multi *a monte*; unus *qui monte*. — Regii nostri *e monte*. — *Conantem* e tribus dedit Heinsius pro vulgato *mittentem*; quatuor, non male, habent *nitentem*; sed vide Heinsium. — Regii cod. *mittentem*. — *Occupat*, praevertit, ut Fast. I, 575, *Occupat Alcides*. — *Cubiti*; Florentinus et Medicens unus *cubito*, ut vs. 294 *loquenti*. — Regii nostri *cubiti*; in loco citato secundus casus servatus est ab omnibus editoribus. — Lem. — *Inutile*, scilicet armis, quod interdum additur. Heroid. I, 105, *qui sit inutilis armis*; Fast. III, 173, *Deus utilis armis*.

345. *tergoque - ipsum*) Frigidus iocus. Pars equina Centauri portabat humanam. — *Alti*; multi *alto*; Regii codices *alti*. — *Solito*; tres *soliti*.

Caesariem retinens, vultum, minitantiaque ora
Robore nodoso, praeduraque tempora, fregit.
Robore Nedymnum, iaculatoremque Lycotan
Sternit, et immissa protectum pectora barba
Hippason, et summis exstantem Riphea silvis,
Tereaque, Haemoniis qui prensos montibus ursos
Ferre domum vivos, indignantesque solebat.
Haud tulit utentem pugnae successibus ultra
Thesea Demoleon; solidoque revellere dumo
Annosam pinum magno molimine tentat:
Quod quia non potuit, praefractam misit in hostem;
Sed procul a telo Theseus veniente recessit
Pallados admonitu, credi sic ipse volebat;

Regii codices *solito*. — *Opposuit*, pressit genubus costas, quo fortius haereret. — *Retinens*, retractam tenens. — *Minitantiaque ora*; variant MSS.; Genevens. *comitantiaque ora*, unde Heins. dedit *comantia*; decem *minantia*, quod placet Burmanno; unus *nutantia*. Regii codices *minitantia*. *Minantia* aut *minacia ora* tribui solent fortibus bellatoribus; vid. Hor. II, Od. 7, 11. — *Immissa*; novem *immensa*. — Regii nostri *immissa*.

352. *summis exstantem Riphea silvis*) Heroës et Centauri tam immani robore, quam insigni magnitudine excellebant. Roboris signa habes vs. 281, 327, 341, 432. Nunc magnitudinem, quam iam vs. 343, *ingentia ossa* declaraverant, definit. Homerus, unde pendent caeteri, priscae aetatis homines comparat vel cum montibus, ut Polyphemum Od. I, 191, vel cum arboribus, Il. E, 560. Ornate huiusmodi monstra describuntur a Virgilio Aen. IX, 675 sqq. Hinc *altus Bianor* intelligendus vs. 345, et *immania membra* vs. 501. — *Prehendi* dicuntur ferae vagantes, quum vivae capiuntur. Sic *prensi boves* Virgilius Georg. I, 285.

356. *dumo* dictum volunt pro *dumeto*. Sed quid est *solitum dumetum*? et num recte dicitur pinum *revellere dumeto*? MSS. valde variant. Forte praestat cum Cantabrigiensi, Gronoviano et Regio tertio legere, *solidaque revellere terra*, aut cum uno, *fundoque evellere ab imo*. Radicitus eam evellere tentabat; quod quia non potuit, praefractam misit. Sic vs. 327, *evellere terra Glandiferam quercum*. Mitscherl. dedit, *revellere trunco*. Florentinus S. Marci *divellere dumo*. — Regius noster codex A *revellere dumo*; in codice B syllaba prima est erasa.

358. *Quod quia*) multi *quam quia*. — In Regiis codd. est *quod quia*. — *Venire* et *ire* de volatu telorum. — *Pallados admonitu*; heroum praestantissimis numen aliquod adesse solebat in proeliis, quod aut tela missa ab iis repellebat, ut V, 46, Pallas a Perseo; aut ipsos admonebat. Et *Pal-*

Non tamen arbor iners cecidit: nam Crantoris alti
Abscidit iugulo pectusque, humerumque sinistrum.
Armiger ille tui fuerat genitoris, Achille,
Quem Dolopum rector, bello superatus, Amyntor
Aeacidae dederat pacis pignusque fidemque.
Hunc procul ut foedo disiectum vulnere Peleus
Vidit, « At inferias, iuvenum gratissime Crantor,
Accipe, » ait: validoque in Demoleonta lacerto
Fraxineam misit, mentis quoque viribus, hastam;
Quae laterum cratem perrumpit, et ossibus haerens

ladi tribuebantur, quae quis prudenter fecerat. — *Incrs*, sine fructu. — *Abscidit* ex *abs* et *caedo*, non ex *abs* et *scindo* compositum esse monemus, ne claudicet syllaba. Lem. — *Iugulo*; multi *iugulum*. — Regii nostri, ut plurimi, *iaculo* habent; malim *iaculum*, ut sit non telum seu arbor, sed ictus; parum placent *iugulo* et *iaculo*. Lem.

363. *Achille*; quidam (et Regii codices) *Achilles*; sed praeferunt poëtae alteram formam. De hac apostropha vide ad vs. 191. — *Armiger* regius etiam V, 148, proelio interest. — Ab *Amyntore*, Phoenicis patre, VIII, 367, Achilles educatus; Il. I, 447. — *Dolopum*. Etiam Phoenix apud Homerum vs. 480, *incolebam extremam Phthiae oram*, Δολόπεσσιν ἀνάσσων. Saepe accensebantur Myrmidonibus, quibus Achilles imperabat; Virgilius Aen. II, 7 et 29; alii de Amyntoris regno aliter; Strabo IX, p. 670. — Rarior significatio, qua hic *fides* occurrit, decepit non modo librarios, sed ipsum etiam Heinsium, ut praeferrent *fideque*, id est, *fideique*. Sed recte observavit Burmannus *fidem* nunc esse signum et documentum, quod spondeat quasi de futuro, et certam spem faciat, ut apud Florum I, 2: *Ancilia atque Palladium, secreta quaedam imperii pignora, Ianumque geminum, fidem pacis ac belli.* — *Pacis pignusque fidemque* significat Crantora Peleo obsidem ab Amyntore fuisse datum. Lem. — *Foedus*, *foedare* et αἰσχύνειν de mutilatis corporibus solet adhiberi.

367. *At*) vide ad VIII, 279. — *Inferias accipe*, vide ad XI, 381. — *Gratissime*; unus Heinsii *fidissime*. — Regii codices, *gratissime*. — *Fraxineam*: vide ad V, 9. — *Mens*, ira, furor; V, 13. Ira vim auget lacertorum; apud Silium II, 123, Asbyte post caedem Harpes *totis annisa doloris Viribus intorquet* hastam. Confer V, 32. Heinsius putat, scripsisse poëtam, *contentis viribus*: *contendere* enim *vires* esse, omnes vires simul intendere; et unum Basileensem habere *intensis viribus*; posse tamen et *magnis cum viribus* legi, quum *magnis* multi tueantur MSS., et passim occurrat, *totis*, *summis*, *magnis viribus* hastam mittere. Burmannus legit, *gentis quoque* (vel *cum*) *viribus*, gentis nimirum Aeacidarum. — Regii nostri servant *mentis quoque*. — *Haerens intremuit* et *vix sequitur* bene declarant corporis Demoleontis mo-

Intremuit: trahit ille manu sine cuspide lignum:
Id quoque vix sequitur: cuspis pulmone retenta est.
Ipse dolor vires animo dabat: aeger in hostem
Erigitur, pedibusque virum proculcat equinis.
Excipit ille ictus galea clypeoque sonantes,
Defensatque humeros, praetentaque sustinet arma:
Perque armos uno duo pectora perforat ictu.
Ante tamen leto dederat Phlegraeon, et Hylen,
Eminus; Hiphinoum collato Marte, Claninque.
Additur his Dorylas, qui tempora tecta gerebat
Pelle lupi, saevique vicem praestantia teli
Cornua vara boum multo rubefacta cruore.
Huic ego, nam vires animus dabat; « Adspice, dixi,
Quantum concedant nostro tua cornua ferro: »
Et iaculum torsi; quod quum vitare nequiret,

lem. — *Laterum crates*, ut *pectoris*, et *costarum crates* Virgil. Aen. XII, 508; Prudent. Peristeph. XI, 57.

373. *animus*, θυμός, ira. Dolor iram excitabat et augebat; vs. 532. Possis tamen et *animum* de fortitudine capere. — *Aeger*, male se habens ex vulnere; vide Burmannum; Lenzius iratum, irritatum interpretatur. — *Erigitur* sublatis pedibus anterioribus. Novum pugnae genus. — *Proculcat*, proculcare conatur. Multi habent *conculcat*. — *Ictus*, pedum equinorum, *sonantes*, cum sonitu incidentes: quidam *sonanti* aut *sonante* legunt. — *Excipere clypeo* tela aut ictus, clypeum opponere telis. — *Defensare* etiam XI, 373, et apud optimus auctores occurrit; vide Drakenb. ad Silium I, 507. — *Sustinet*, tenet praetenta, praetendit. — *Duo pectora*, duplex pectus Centauri, humanum et equinum. Nam in pectore coibat forma humana et equina. Similiter apud Claud. XXXVII, 82, in caede Pelori, cui pro pedibus duo angues, Mars *uno ternas animas inficit ictu*. Lenzius vero hunc locum accipit de pectore dextro et sinistro.

379. *collato Marte*, consertis armis, cominus pugnans cum hoste. — *Clanis* memoratur etiam a Valerio Fl. I, 146. — E *pellibus luporum*, taurorum, canum etc. fieri olim solebant galeae. — *Vara*, introrsum curvata, lunata; vide Heinsium ad Amor. III, 24. Olim edebatur *cornua dura*; multi *curva*; Florentinus S. Marci et Argent. *rara*; Genevensis *cava*. Inde Heinsius de suo dedit *vara*. — Regii nostri habent *dura*. Pyrrhum Epirotarum regem cornua hircina in galea gestasse scribit Plutarchus: non subscribo interpretibus qui Dorylam putant itidem cornua bubula in galero gestasse: quin manu gerebat potius, ut cervi cornua Exadius. LEM. — *Cruore* eorum, quos iam interfecerat.

383. *vires animus dabat* modeste praemissum a Nestore. — *Concedant*,

Opposuit dextram passurae vulnera fronti.
Adfixa est cum fronte manus; fit clamor: at illum
Haerentem Peleus, et acerbo vulnere victum,
Stabat enim propior, mediam ferit ense sub alvum.
Prosiluit, terraque ferox sua viscera traxit;
Tractaque calcavit; calcataque rupit; et illis
Crura quoque impediit, et inani concidit alvo.
  Nec te pugnantem tua, Cyllare, forma redemit,
Si modo naturae formam concedimus illi.
Barba erat incipiens: barbae color aureus; aureaque
Ex humeris medios coma descendebat in armos;
Gratus in ore vigor; cervix, humerique manusque,

cedant, inferiora sint. — *Adfixa est.* Simile quid V, 124. Heinsius putat scribendum: *Adfixa cum fronte manu, fit clamor.*

390. *terraque ferox* etc.) Foeda rursus res lectoribus ante oculos pingitur, ut vs. 269 sqq. Sed bellicosis Romanis talia nauseam non fecisse videntur foeditate sua. Itaque etiam in Virgilio similia loca reperiuntur.

393–428. *Nec te pugnantem* etc.) Locus pulcher et commode insertus. Ita enim aliquamdiu interrumpitur caedium descriptio, commiseratio movetur, et Centaurorum tam forma quam amor studiumque placendi cognoscitur. Etiam V, 47 sqq., pulcher iuvenis in proelio, quicum una moritur amicus. — *Forma*, pulchritudo. — *Redemit*, liberavit a morte. Eleganter *redimere* nos dicuntur ea, quae faciunt, ut malum aliquod a nobis avertatur. — Mox coniunge *naturae illi*, scilicet bimembri, Centauris. *Natura* ponitur pro re aut homine, cui certa est natura, etiam a Cicerone aliisque. Male igitur Heinsius coniungebat, *naturae formam*, et suadebat *illis*, scilicet Centauris. A Silio III, 41, vocantur *genus deforme.* — *Barba incipiens*, prima lanugo. Sic *amor incipiens*, *nox incipiens* apud Nostrum. — *Aureus*; vide ad II, 319. — Regii nostri cod. babent: *barbae color aureus*; *aureaque Ex humeris* etc. et bene; ita et octo optimi ab Heinsio nominati, et plurimi alii: hic est versus dactylicus, ut apud Virgilium Georg. II, 69, et Aen. VI, 33, et apud nostrum IV, 779, et VI, 507; vide insuper ad XV, 147. Quare non dubitavimus lectionem codicum, quam editor *variorum* et Burmann. receperunt, in ius suum vindicare. Lem. — *Descendebat*, ut melius quam vulgatum *dependebat*, Burmannus e Strozzae et Moreti codicibus recepit, idque laudavit o Petronio 18, *descendentes ab aure capillos.* — Regii nostri, *dependebat*; quod non displicet. Lem.

397. *Gratus in ore vigor*) sex in *ore nitor*; Mediceus *decor*; alius *rubor*; unus *color.* — Regii nostri *vigor.* — *Proxima*, scilicet dignitate, vide Heynii Observationes in Tibull. p. 161. — *Laudatis*, quae omnium puncta tulerunt. Cum signis et pi-

Pectoraque artificum laudatis proxima signis,
Et qua parte viri est; nec equi mendosa sub illa
Deteriorque viro facies: da colla, caputque,
Castore dignus erit; sic tergum sessile, sic stant
Pectora celsa toris: totus pice nigrior atra:
Candida cauda tamen: color est quoque cruribus albus.
Multae illum petiere sua de gente; sed una
Abstulit Hylonome; qua nulla decentior inter
Semiferos altis habitavit femina silvis.
Haec et blanditiis, et amando, et amare fatendo
Cyllaron una tenet: cultus quoque quantus in illis

ctoris praestantissimorum artificum comparari solent pulcherrima corpora: confer X, 516. — Cervix, humeri, manus, *Et qua parte viri est*, scilicet species. Facilior est lectio vulgata, *Et quacumque vir est*. — *Da ei caput* equi, erit equus ille dignus *Castore*, ἱπποδάμῳ, qui gaudet equis, et cui *Cyllarus* equus a Iunone datus; cf. Suidas in hoc vocab. — *Sic* eleganter in epiphonemate cum exclamatione aut admiratione rationem reddit, ut alibi *ita* (Cic. Att. VII, 2), et *adeo*, idem Off. I, 11. — *Sessile* nunc passive, in quo sedetur commode, novatum ab Ovidio videtur. — *Stare* de carnosis et eminentibus membris; XIV, 283, *colla tumere toris*. — De *pectore toroso* vide ad II, 854.

403. *color cruribus albus*) tres *crinibus*, non improbante Burmanno, ut *cauda* et iuba alba fuerit: at Centauri non habebant iubam. — Regii codices habent *cruribus*. — *Petere*, ambire alterius connubium; vide ad IX, 11. Modestius Burmanno videtur, quod in uno Heinsii est, *cupiere*, ut III, 353, *Multi illum iuvenes, multae cupiere puellae*, quamquam et ibi vulgo *petiere*: sed nihil hoc loco mutandum. Certe Hylonome *amare fatendo* illum petiit. — *Abstulit* dictum ut *auferre praemium*, *praedam* etc. Mox vulgo *decentior*, ut passim *decentes puellae* et *decor* puellarum; sed Burmannus e quinque MSS. praetulit *nitentior*, quia *nitor* et puellis convenit (vid. ad XI, 271), et pecoribus bene habitis; vid. ad IX, 47. — Regii codices *decentior*. — *Altis silvis*, quia silvae illae in altis montibus, ut I, 568, *praerupta silva*; Amor. I, 1, 9, *silvae iugosae*. Silvis dantur epitheta montium, ut mox vs. 412, *vertex silvae*, et apud Horat. II, Sat. 6, 91, *dorsum nemoris*; Virgil. Aeneid. VI, 256, *iuga silvarum*.

407. *blanditiis, et amando*) multi (et Regius noster A) *blanditiis, et amans*. Zeuxis etiam foeminas Centaurorum biformes pinxit. Noster Hylonomes non formam descripsit, quam modo in Cyllaro notavit, sed cultum et placendi curam. Heinsius emendat, *Haec et blanditias adhibendo, et amare fatendo*, quia X, 259, *modo blanditias adhibet, modo grata puellis munera fert*; sed perperam. — *Tenere* verbum proprium in hac re.

Esse potest membris; ut sit coma pectine laevis,
Vt modo rore maris, modo se violave, rosave
Implicet; interdum candentia lilia gestet;
Bisque die lapsis Pagasaeae vertice silvae
Fontibus ora lavet, bis flumine corpora tingat:
Nec, nisi quae deceant, electarumque ferarum
Aut humero, aut lateri praetendat vellera laevo.
Par amor est illis: errant in montibus una;
Antra simul subeunt: et tum Lapitheia tecta
Intrarant pariter, pariter fera bella gerebant:
Auctor in incerto est: iaculum de parte sinistra
Venit, et inferius quam collo pectora subsunt,
Cyllare, te fixit: parvo cor vulnere laesum
Corpore cum toto post tela educta refrixit.
Protinus Hylonome morientes excipit artus;
Impositaque manu vulnus fovet; oraque ad ora
Admovet, atque animae fugienti obsistere tentat.
Vt videt exstinctum, dictis, quae clamor ad aures
Arcuit ire meas, telo, quod inhaeserat illi,
Incubuit: moriensque suum complexa maritum est.
Ante oculos stat et ille meos, qui sena leonum

Quintilianus Decl. 367, *mulieris illecebris teneri.*

409. *Vt sit* etc.) Supple, *curat.* — *Coma se implicat* floribus, pro vulgari sententia, flores innexi sunt comae. — De *Pagasis* vid. ad VII, 1.

417. *Lapitheia tecta*) antrum arboribus tectum, quo Pirithoi Lapitharum regis nuptiae sunt celebratae; vide supra 212. Lem. — *Bella gerebant*; codex Regius A *ferebant.* — *Auctor*, qui mittit iaculum, ut supra VIII, 349. — *Quam collo* etc. vulgo (et in Regiis nostris) *qua collo.*

423. *excipit*) Leidensis, Sprotii, et Argent. *suscipit.* — Regii *excipit.* — Dicta haec ex more Romanorum, qui amicos morientes amplecti solebant atque osculari, ut extremum eorum halitum sibi excipere liceret. Anima per os exire credebatur, eamque in primo ore tenere morientes dicebantur; conf. X, 186 sqq., ubi eaedem curae, idem officium. — *Impositaque*; unus Heinsii *suppositaque*, ut Heroid. XI, 39. — Regii cod. *impositaque*, quod praefero. Lem.

427. *telo, quod inhaeserat* etc.) telo, quod illi Cyllaro fuerat infixum, incumbens, se transfixit. Lem.

429. *sena*) vulgo *saeva*; sed *sena* convenit magnitudini Centauri. —

Vinxerat inter se connexis vellera nodis,
Phaeocomes, hominemque simul protectus equumque:
Codice qui misso, quem vix iuga bina moverent
Iuncta, Phonoleniden a summo vertice fregit.
Fracta volubilitas capitis latissima; perque os,
Perque cavas nares, oculosque auresque, cerebrum
Molle fluit, veluti concretum vimine querno
Lac solet; utve liquor rari sub pondere cribri

Regii nostri *saeva*, sed plurimis et optimis *sena* dantibus assentiendum est. Lem. — *Connexis nodis*; Florentinus, Gronovianus primus et alii, *collectis*, quod impense placuit Heinsio, non item Burmanno, qui monet, *colligi* recte crines et alia dici ut nodo cohibeantur, non autem nodos ipsos. Immo nodi dicuntur *connecti*, et quum solvuntur, *diduci*; II, 560. Regius noster A *connexis nodis*; Regius B *connectens vellera nodis*, et in margine *vel connexis*. Pro *nodis* plurimi *loris*; Heinsius malit *codis*, id est, caudis. Lem.

432. *Codice*) multi *stipite*, *cortice* aut *robore*. — Regii nostri *codice*, cum glossa inter lineas, *i. trunco*. Lectiones *stipite*, *cortice*, glossas puto. Lem. — *A vertice*, desuper, ut apud Virgil. Georg. II, 310. — *Phonoleniden*; Heinsius metuit ne hoc vocab. corruptum sit, nam in MSS. mera hic lectionum monstra apparent.

434. *volubilitas capitis*, volubile, idque, propter magnitudinem Phonolenidae, *latissimum*, aut *latissima* pro latissime, vulnus latissimum factum. Leozius fratris sui interpretationem probat; fregit caput, ut fieret planissimum. — Quinque hi versus, a *Fracta volubilitas*, ad *Ast ego*, absunt a nostro codice Regio A, et in codice B ab alia manu in margine fuerunt postscripti; hos libenter spurios crediderimus, tum propter quod eos non habeat codex A optimus, tum propter insulsam et Ovidio paene indignam descriptionem. Lem.

436. *veluti concretum* etc.) Res foeda poterat sine similitudine transmitti. *Concretum lac*, XIII, 796, *coactum lac*, coagulum, lac densatum, unde casei premebantur. — *Vimen*, qualus vimineus, sive calathus, in supellectili erat rustica; Virgil. Georg. II, 241, *Tu spisso vimine qualos*, *Colaque praelorum fumosis deripe tectis*. Sed me offendit *querno*, quandoquidem querna virgulta vix apta sunt calathis texendis. MSS. tamen nihil nos adiuvant; omnes enim conspirant in hanc vocem praeter unum Vrbin. qui *testo* habet, quod e *texto* ortum credebat Heinsius: sane nihil frequentius *texto vimine*, vid. Heins. ad IV Fast. 435. Sed etiam sqq. mendosa haud dubie sunt. *Liquor* ita nude positum non videtur a poëta pro vino, aut succo olivarum: neque ille liquor *sub pondere cribri* manat, sed sub pondere praeli. Tollit istas difficultates lectio, quam MSS., Vrbinas, Basileensis pr. et alter Thuani suppeditant, *liquor vini sub pondere praeli*, quamquam hic potius de oleo agi videtur, quod et spissius et melius cum cerebro comparari potest. Tres alii,

Manat, et exprimitur per densa foramina spissus.
Ast ego, dum parat hunc armis nudare iacentem,
Scit tuus hoc genitor, gladium spoliantis in ima
Ilia demisi. Chthonius quoque, Teleboasque
Ense iacent nostro: ramum prior ille bifurcum
Gesserat; hic iaculum: iaculo mihi vulnera fecit:
Signa vides: apparet adhuc vetus inde cicatrix.
Tunc ego debueram capienda ad Pergama mitti:
Tunc poteram magni, si non superare, morari
Hectoris arma meis: illo sed tempore nullus,
Aut puer Hector erat: nunc me mea deficit aetas.

sub pondere coli, cuius alterum illud *praeli* glossema esse putat Heinsius, deceptus auctoritate Schol. MS. ad Virgil. Georg. dicto loco, ubi *colum* explicatur per instrumentum, quo vinum premitur. Imo cola supponi solebant praelis, ut mustum, aut oleum in iis exceptum liquaretur; Lucret. II, 391: *Et quamvis subito per colum vina videmus Perfluere, at contra tardum cunctatur olivum.* Forte verba transposita sunt, ita ut vs. 436 *vimine cribri*, et vs. sqq. *sub pondere querno* legendum sit. Lenzius suadet: *vimine spisso – pondere querno – foramina cribri.* — Pro *manat* Basil. *stillat;* sed Lucretius in re simili *permanare* dixit. — Pro *spissus*, vulgo *succus*. Strozzae liber, *per crebra foramina spissus.*

439. *nudare armis*, pro *spoliare*, quod solemne in hac re. Atque id ipsum hoc loco restitutum e septem MSS. malit Heinsius, quia seq. *spoliantis*, ut sit familiaris illa Ovidio repetitio. At quum *nudare* interdum ponatur pro spoliare, neque Ovidius ubique affectet illam repetitionem, tueamur lectionem vulgatam. — Tela in corpus dicuntur *demitti* et *descendere*. Mitsch. tamen cum pluribus MSS. *dimisi* maluit; etiam vs. 491.

442. *ramum bifurcum*) fragment. Boxhornii, *ramum bicontum;* quod an a librario potuerit proficisci nescit Burmannus; Genevensis *bicornum;* nonnulli *bisulcum*. — Regii nostri *bifurcum*. — *Vetus inde cicatrix;* Gronovii primus et multi alii ferunt *ecce cicatrix*, quod mallem. Lem.

445. *Tunc ego – deficit aetas*) Talia iucundam reddunt narrationem, inprimis si interponuntur longiori caedium enumerationi, atque imitantur sermones quotidianos. Simile Nestoris votum apud Homerum Il. H, 132 sq., ubi Hector provocaverat aliquem Graecorum. — *Tunc...tunc.* Περιαυτολογία haec senile quiddam est, et aetati nostrae (inquit Cato Ciceronianus) conceditur. Videtisne, ait, ut apud Homerum saepissime Nestor de virtutibus suis praedicet? tertiam enim iam aetatem hominum vixerat, nec erat ei verendum, ne vera de se praedicans, nimis videretur aut insolens aut loquax etc. Lem. — *Hectoris arma meis;* Gronovianus, *arma trucis*. — Regii codices *meis*. — *Nullus*, nondum. — *Me mea deficit aetas*, vires me deficiunt, deserunt, fractae

Quid tibi victorem gemini Periphanta Pyreti;
Ampyca quid referam? qui quadrupedantis Oëcli
Fixit in adverso cornum sine cuspide vultu.
Vecte Pelethronium Macareus in pectus adacto
Stravit Erygdupum: memini et venabula condi
Inguine, Nessaeis manibus coniecta, Cymeli.
Nec tu credideris tantum cecinisse futura
Ampyciden Mopsum. Mopso iaculante biformis
Occubuit, frustraque loqui tentavit Odites,
Ad mentum lingua, mentoque ad guttura fixo.
Quinque neci Caeneus dederat, Stiphelumque, Bromumque,
Antimachumque, Helimumque, securiferumque Pyracmon.
Vulnera non memini; numerum, nomenque notavi.
Provolat Emathii spoliis armatus Halesi,
Quem dederat leto, membrisque et corpore Latreus
Maximus: huic aetas inter iuvenemque senemque;
Vis iuvenilis erat: variabant tempora cani.

senectute; permulti habent *deserit.* — Ita et noster Regius B, sed male; vid. ad II, 382. Lem.

449. *gemini Pyreti*, Centauri dicti *gemini* quia ex parte hominis, ex parte equi vultum et formam haberent; vid. quae notata fuerint de hoc vocabulo ad II, 555. Lem. — *Cornum*; conf. VII, 678. — *Pelethronium*, saltus in Pelio Thessaliae monte; inde Lapithae *Pelethronii* dicti; Virgil. Georg. III, 115, *Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere.* Sed Plin. VII, 57, id nomen, ut proprium, usurpat *Frenos Pelethronius invenit.* Sic et Hygin. fab. 274. — *Condi* et *recondi* arma dicuntur, tam quum deponuntur, quam quum corpus penetrant.

455. *Nec tu credideris tantum* etc.) Non vates solum Mopsus, sed etiam bellator strenuus. *Ampycides Mopsus* etiam apud Hesiod. d. l. legitur. Fuit Apollinis sacerdos et vates, atque etiam venationi Calydonii apri interfuit; VIII, 316, 350. — *Biformis*; Cicer. Tusc. II, 8, *biformato impetu Centaurus.* Sequitur pars fabulae ea, cuius causa omnis haec narratio instituta.

462. *spoliis armatus* (ita est in nostris Regiis); unus Basileensis *spoliis ornatus*, eleganter, iudice Burmanno. — *Media aetas* dicitur, quae inter iuvenilem et senilem est (Cicero Sen. 20, *constans aetas, quae media dicitur;* ita et Phaedr. II, 11, 3; *medii anni* apud Martial. X, 32), et *senior*, qui ea aetate est; vid. Isidor. XI, 2. Etiam infra XV, 210, *Maturus mitisque inter iuvenemque senemque.* Romani non nisi tres faciebant aetates, *pueritiam, iuventutem, senectutem.* — *Variabant*, quia nigris adspersi cani

Qui clypeo, galeaque, Macedoniaque sarissa
Conspicuus, faciemque obversus in agmen utrumque,
Armaque concussit, certumque equitavit in orbem;
Verbaque tot fudit vacuas animosus in auras:
« Et te, Caeni, feram? nam tu mihi femina semper,
Tu mihi Caenis eris: nec te natalis origo
Comminuit? mentemque subit, quo praemia facto,
Quaque viri falsam speciem mercede pararis?
Vel quid nata vide, vel quid sis passa; columque,
I, cape cum calathis, et stamina pollice torque;
Bella relinque viris. » Iactanti talia Caeneus
Extentum cursu missa latus eruit hasta,
Qua vir equo commissus erat: furit ille dolore,

466. *sarissa* hasta longior Macedonum; vid. Heins. et Burmann. — Nota secundam in *Macedonia* syllabam, longam positam a poëta per ἔκτασιν: nam in primitivo alias corripitur, ut apud Claudian. de bello Getico: *Nubibus intactum Macedo miratur Olympum.* — *Macedonia sarissa*; Curtius lib. IX, *Macedo iusta arma sumserat, aereum clypeum, hastam, quam sarissam vocant, laeva tenens, dextera lanceam.* Lem. — *Conspicuus*, insignis prae reliquis, qui in hac tumultuaria pugna illis armis carebant. — *Concussit*; ad I, 143. — *Equitare* ingeniose de Centauro currente. — *Certum in orbem*, ut fieri solet in palaestra equestri; vid. VI, 225. Atque ita flectere equum docuerunt Centauri; Virg. Georg. III, 115. Nam quamquam ibi Lapithae commemorantur, tamen ibi Centauros intelligendos esse, qui erant e genere Lapitharum, Cerda docet. Etiam *gyrus* de equitatione usitatum: vid. Heynii Obs. ad Tibull. IV, 1, 94, et Broukhus. ad vs. 207. — *Vacuas* ornat, ut *inanes*, *aëriae* aurae etc. Heinsius *in aures* scribendum temere censebat.

470. *Caenis* dicebatur, quum foemina adhuc esset; vs. 189. — *Comminuit*; olim edebatur *commonuit*; multi *commovit*; tredecim *comminuit*; et mox secundus Moreti *mentemve*, unde Heinsius coniicit *mentemne*. — Codex Regins A *commonuit*; codex B *comminuit*; ambo *mentemque*. — *Te comminuit*, animum tuum comminuit, fregit: vid. Heins. — De *facto*, quo *praemia* meruit, 197 sqq. — *Quid nata vide* ut IX, 746, *quid sis nata vide*; et VI, 634, *cui sis nupta vide*. — De *colo* et *calathus* modo diximus. Virgil. Aen. VII, 805, de Camilla, *non illa colo calathisve Minervae Femineas adsueta manus*; Silius II, 70, *Non calathis mollita manus, operataque fuso.* — *Bella relinque*; unus Mediceus *tela relinque*, quod placet Burmanno.

477. *Extentum cursu latus* ingeniose de currente equo. — *Eruit*, ut *hausit* V, 126. Hoc loco Florentinus S. Marci *hauriit*; Vaticanus, pro varia lectione,

Nudaque Phyllei iuvenis ferit ora sarissa:
Non secus haec resilit, quam tecti a culmine grando;
Aut si quis parvo feriat cava tympana saxo.
Cominus adgreditur, laterique recondere duro
Luctatur gladium: gladio loca pervia non sunt.
« Haud tamen effugies; medio iugulaberis ense,
Quandoquidem mucro est hebes » inquit: et in latus ensem
Obliquat, longaque amplectitur ilia dextra.
Plaga facit gemitus, ceu corpore marmoris icti,
Fractaque dissiluit percusso lamina collo.
Vt satis illaesos miranti praebuit artus,
« Nunc age, ait Caeneus, nostro tua corpora ferro
Tentemus: » capuloque tenus demisit in armos
Ensem fatiferum, caecamque in viscera movit,
Versavitque manum, vulnusque in vulnere fecit.
Ecce ruunt vasto rabidi clamore bimembres,
Telaque in hunc omnes unum mittuntque feruntque.
Tela retusa cadunt: manet imperfossus ab omni

hauserat. — Codices Regii *eruit.* — *Phyllei iuvenis:* alii *Pellaei.* — Regii codices *Philei.* — *Phyllus* urbs Thessaliae, quamquam Hygin. fab. 14, montem in Thessalia contendit esse. Lem. — *Nuda ora;* caput galea non munitum. Lem.

481. *cava*, erant ligna concava in formam patinae, quibus pellis ita intendebatur, ut lapilli in eam immissi resilirent; vid. Perizon. ad Aeliani Var. Hist. IX, 8.

486. *ensem in latus obliquat*) ab initio punctim verberaverat, nunc caesim; obliquo ense ferit latus. — *Gemitus* de omni sono, etiam rerum inanimatarum; vid. Burmann. ad IV, 449, et Heins. ad XIV, 739: supra V, 204, de eadem re, *sonuit tinnitibus ensis acutis.*

492. *fatiferum*, letiferum. — *Caecam*, quia abscondita erat in visceribus, neque cernebatur. — Pro *in viscera* Heinsius malit, *in viscere;* unus Vaticanus et unus Basileensis, *caecamque in viscera condit*, ut XV, 88. — Regii codices *in viscera movit.* Quod ad casum, nihil mutes. Lem. — *Vulnus in vulnere fecit*, abusus ingenii.

494. *rabidi*) alii *rapidi* aut *trepidi;* Heinsius suadebat *rabidi de more;* sed vid. Burmann. Ruunt omnes in Caenea, ut V, 157 sqq., in Perses. — *Vasto;* Burmannus laudat *vastum latratum* e Columella VII, 12; idem I, 9, *vastitatem vocis;* Cicero et alii, *vaste dicere.* — *Mittuntque, feruntque;* permulti *mittunt feriuntque;* codices Regii *feriuntque.*

496. *Tela retusa cadunt*) Novo mod.

Inque cruentatus Caeneus Elateius ictu.
Fecerat adtonitos nova res. « Heus dedecus ingens!
Monychus exclamat: populus superamus ab uno,
Vixque viro: quamquam ille vir est; nos segnibus actis,
Quod fuit ille, sumus: quid membra immania prosunt?
Quid geminae vires? quid, quod fortissima rerum
In nobis duplex natura animalia iunxit?
Nec nos matre Dea, nec nos Ixione natos
Esse reor; qui tantus erat, Iunonis ut altae
Spem caperet: nos semimari superamur ab hoste.
Saxa, trabesque super, totosque involvite montes;
Vivacemque animam missis elidite silvis.
Silva premat fauces: et erit pro vulnere pondus. »
Dixit; et insani deiectam viribus Austri
Forte trabem nactus, validum coniecit in hostem:

invulnerabilem describit. — *Incruentatus*, quod per tmesin divulsum, pro *incruentus* primus dixit Ovidius.

499. *Monychus*, μονώνυχος, solidungulus, Centaurus; de quo Iuvenalis, *quantas iaculetur Monychus ornos*. Lem. — *Superamur*; Langermanni et tres al. *supereamur* per interrogationem Regii cod. *superamur*.

500. *Vixque viro*) unus Heinsii *vixque mari*; et vs. 506, pro *semimari*, idem *semiviro*. — Regii codices, *vixque viro*, et *semimari*. — *Segnibus actis*, segnitie. — *Quod fuit*; unus Leidensis, *quae fuit*. — *Fortissima* coniunge cum *animalia*. *Natura duplex iunxit animalia*, pro animalia duplicis naturae iuncta sunt in nobis. — *Quid, quod*; vulgo *et quod*. — *Rerum* sic superlativis additur, ut *dulcissime rerum* etc.

505. *altae*, magnae, auctoritate Virgilii, ap. quem *altus Apollo* Aen. X, 875; *altus Iupiter* XI, 726. — *Spem Iunonis* breviter et modeste, spem concumbendi cum Iunone. Quod summae audaciae et impudentiae erat, id callide vertit in laudem patris sui. Sed mentitur, quum se *matre Dea* editum dicit. — *Elidite* aptum huic mortis generi verbum.

507. *Saxa, trabesque super*) iam copiose et suo more exornare incipit, quod scriptores ad vs. 146 laudati breviter tradunt, congestis arboribus interfectum Caenea. — *Caeneus*, inquit Palaephatus, erat vir bello strenuus et pugnae sciens: is quum in multis variisque bellis versatus fuisset, neque vulneratus unquam, cum Lapithis aliquando pugnans, a Centauris interceptus, illorum multitudine obrutus est: cuius corpus ubi nullo vulnere confossum advertissent Centauri, ab iis invulnerabilis est existimatus. Lem.

510. *insani*) plurimi *insanis*; multi *disiectam*, pro *deiectam*. — Regii codices *insanis deiectam*. — *Exemplumque fuit*; unus Mediceus melioris no-

Exemplumque fuit: parvoque in tempore nudus
Arboris Othrys erat, nec habebat Pelion umbras.
Obrutus immani cumulo, sub pondere Caeneus
Aestuat arboreo, congestaque robora duris
Fert humeris: sed enim postquam super ora caputque
Crevit onus, neque habet, quas ducat, spiritus auras,
Deficit interdum: modo se super aëra frustra
Tollere conatur, iactasque evolvere silvas;
Interdumque movet: veluti, quam cernimus, ecce!
Ardua si terrae quatiatur motibus Ide.
Exitus in dubio est: alii sub inania corpus
Tartara detrusum silvarum mole ferebant.
Abnuit Ampycides; medioque ex aggere fulvis
Vidit avem pennis liquidas exire sub auras,
Quae mihi tunc primum, tunc est conspecta supremum.
Hanc ubi lustrantem leni sua castra volatu
Mopsus, et ingenti circum clangore sonantem
Adspexit, pariterque oculis animoque secutus:
« O salve, dixit, Lapithaeae gloria gentis,

tae *exemploque fuit*. *Exemplum fuit*, exemplo suo praeivit caeteris. — Mox loquitur ita, tamquam et *Othrys* et *Pelion* proximi fuerint Pirithoi regiae. — *Nudus arboris*, nudus arboribus. — *Parvo in tempore* vid. ad XI, 39. — *Umbras*, pro arbores, ut X, 88 et 90.

514. *Obrutus cumulo*) plurimi, et Regii cod. *obrutus tumulo*. — *Aestuat*, furit, iactat membra. — *Congesta*; multi *coniecta*. — Regii codices *congesta*. — *Neque habet*, *quas ducat* etc. malit Heinsius *qua*, vel *quo ducat*, ut V, 467; perperam.

518. *super aëra*, in aëra, et hoc simpliciter, tollere; Virgil. Aen. II, 699, *se tollit ad auras*, surgit de strato.

520. *Ide* in conspectu Graecorum tum erat: hinc, *quam cernimus*, *ecce!*

522. *Exitus in dubio est*) interfectum esse Caenea caeteri tradunt. Alterum finxit fortasse Ovidius ipse, ut hic quoque haberet metamorphosin; itaque verbis *Exitus in dubio est* novationem suam excusasse videtur. Commode adhibuit Mopsum vatem. — *Detrusum* aptius violenta in morte, quam *missum*; Scholiast. Apollon. I, 57, Κατὰ γῆν αὐτὸν ὠθοῦσιν. Florent. habet *retrusum*.

525. *sub auras*, in auras.

527. *lustrantem sua castra*, volantem circa Lapithas socios suos; quo melius singula circumspiciat, volat *leni volatu*. — *Clangor* proprie sonus avium volantium. — *Gloria gentis*, ut apud Homerum, *μέγα κῦδος Ἀχα-*

Maxime vir quondam, sed avis nunc unica, Caeneu. »
Credita res auctore suo est: dolor addidit iram;
Oppressumque aegre tulimus tot ab hostibus unum:
Nec prius abstitimus ferrum exercere cruore,
Quam data pars leto, partem fuga noxque removit.
IV. Haec inter Lapithas et semihomines Centauros
Proelia, Tlepolemus, Pylio referente, dolorem
Praeteriti Alcidae tacito non pertulit ore;
Atque ait: « Herculeae mirum est oblivia laudis
Acta tibi, senior: certe mihi saepe referre
Nubigenas domitos a se pater ipse solebat. »
Tristis ad haec Pylius: « Quid me meminisse malorum
Cogis, et obductos annis rescindere luctus,

τῶν. Heinsius malit legere: *Lapithaeae gloria gentis Maxima, vir quondam* etc.

534. *ferrum exercere cruore* dedit Heinsius ex uno Mediceo, pro *ferro exercere dolorem.* — Regii codices habent hanc postremam lectionem, quam sinceram puto. LEM. — *Partem removit:* Gronovii primus *diremit*, ut saepe apud historicos, *nox pugnam diremit;* Virg. Aen. V, 467, *proelia voce diremit*: hoc recepit Mitscherl. —, Regii nostri *removit.*

536–579. Hic dantur appendicula de *Periclymeno*, Nestoris fratre, quem Hercules in aquilam transformatum interfecit. De auctoribus fab. vid. ad vs. 549.

537. *Tlepolemus* Herculis et, ut plurimi tradunt, Astyoches filius, interfecto Licymnio avunculo, ad Rhodios aufugerat, quorum naves postea adversus Troianos duxit; Homer. Il. B, 653 sqq. Is *dolorem*, quem sentiebat inde, quod rerum a patre suo, quo tempore apud Pholum erat, gestarum cum Centauris (de quibus vid. Apollod. II, 5, 4) mentionem nullam fecerat Nestor, tacite perferre non potuit.

539. *agere oblivia* dictum, ut *agere silentium* I, 349. — *Senior*, senex, quae compellatio grata Graecis. Quidam tamen, mutata distinctione, aeque bene: *Senior certe mihi* etc. — *Domitos a se pater;* mollius esse monet Burmannus, quod in duobus est, *a se domitos pater.* — Emendatio Burmanniana, etsi duobus tantum codicibus firmata, nihilominus tamen probanda videtur. LEM.

543. *obductos luctus*) vulnera dicuntur obduci, quum coalescunt, et *rescindi*, quum rursus aperiuntur, refricantur. Hinc illa verba ad renovatum luctum sat commode transferuntur. Olim hoc loco edebatur *restringere luctus;* alii aliter. Quidam habent *obductos leviter rescindere luctus;* inde Heinsius emendabat *obductum leviter rescindere vulnus.* Sed *annis* bene se habet. Constat enim, *annos*, tempus, esse maxime, qui rerum acerbarum sensum leniant. — Regius codex A

Inque tuum genitorem odium, offensasque fateri?
Ille quidem maiora fide, Dî! gessit, et orbem
Implevit meritis, quod mallem posse negari:
Sed neque Deiphobum, nec Polydamanta, nec ipsum
Hectora laudamus: quis enim laudaverit hostem?
Ille tuus genitor Messania moenia quondam
Stravit; et immeritas urbes Elinque Pilonque
Diruit, inque meos ferrum flammamque penates
Impulit: utque alios taceam, quos ille peremit;
Bis sex Nelidae fuimus, conspecta iuventus:

resciscere; codex B *retexere:* hoc verbum ab arte textoria petitum: his metaphoris quidem saepe utuntur Graeci, inprimis Plato, in Politico; sed huic loco non convenit *retexere*, nam *luctus obductos* indicat vulnus et cicatricem quae rescinduntur. Lem. — *Offensas*, quibus me adflixit.

545. *Di*, *Di magni* aut *boni* solemnis exclamatio in laudibus magnorum virorum; vid. Heins. ad Heroid. XVIII, 102. — *Orbem implevit meritis*, multis facinoribus de multis, iisque disiunctissimis, terris bene meritus est.

549. *Ille tuus genitor* etc.) Res, quae hic attingitur, magna cum varietate narratur ab auctoribus; conf. Homer. Il. Λ, 691, Od. Λ, 280, ibique Schol. etiam ad Il. B, 336; Aelian. Var. Hist. IV, 5; Pausan. Aeliac. pag. 379 at 516; Apollodor. I, 9, 9; II, 7, 3; Hygin. fab. 10 et 31; Schol. Apollon. I, 156; Philostrates Heroic. *Neleo*, *Pyliorum* regi, nati erant vel ex sola Cloride (Hom. Hyg. Apollod.) vel ex pluribus uxoribus duodecim filii, in quibus *Periclymenus* et *Nestor*. Hercules iratus erat Neleo, sive quod sibi Geryonis boves abegerat, sive quod se expiare noluerat, postquam uxorem et liberos aut Iphitum amicum interfecerat, sive denique, ut vult Pausanias, quia opem tulerat Eleis. Capta urbe Nestori pepercit, vel quia is apud Gerenios aberat, vel quia patri boves abigenti aut expiationem neganti non assensus fuerat. Neque pepercit ei modo, sed regnum etiam paternum tradidit, cui addidit Messenen, vel ut praemium iustitiae, vel ut depositum. Foedus icisse cum Nelei liberis legitur apud Pausaniam Messen. pag. 317. Sed secundum Ovidium, non bene de Nestore meritus est Hercules. De filiis interfectis consentit cum Homero, κατὰ δ' ἔκταθεν ὅσσοι ἄριστοι. *Periclymenum* effugisse tradit Hyginus; interfectum eum esse, auctores sunt Schol. Homeri, Apollodorus et Tzetzes Chil. I, 46. Sine dubio fugit, et e fuga reductus interfectus est. Hoc certe sibi vult fabula, quam hic habemus.

550. *Stravit*, diruit. — *Impulit* gravius verbum quam *intulit*; ferro et igne vastavit penates meos.

553. *Bis sex Nelidae* etc.) Homerus: Δώδεκα γὰρ Νηλῆος ἀμύμονος υἱέες ἦμεν, Τῶν οἶος λιπόμην, οἱ δ' ἄλλοι πάντες ὄλοντο. — *Conspecta*, conspicua, excellens; Homer. altero

Bis sex Herculeis ceciderunt, me minus uno,
Viribus: atque alios vinci potuisse ferendum est.
Mira Periclymeni mors est; cui posse figuras
Sumere quas vellet, rursusque reponere sumtas
Neptunus dederat, Nelei sanguinis auctor.
Hic, ubi nequicquam est formas variatus in omnes,
Vertitur in faciem volucris, quae fulmina curvis
Ferre solet pedibus, Divûm gratissima regi.
Viribus usus avis, pennis rostroque redunco,
Hamatisque viri laniaverat unguibus ora.
Tendit in hunc nimium certos Tirynthius arcus,
Atque inter nubes sublimia membra ferentem,
Pendentemque ferit, lateri qua iungitur ala.
Nec grave vulnus erat; sed rupti vulnere nervi
Deficiunt, motumque negant viresque volandi.
Decidit in terram, non concipientibus auras

loco, ἀγλαὰ τέκνα· illosque ἐκάκωσε βίη Ἡρακληείη.

556. *posse*) τὸ δύνασθαι, facultas, ut aliquoties vidimus. — *Reponere*, deponere; Gronovianus et quatuor alii *sumtasque reponere posse.* — Regii codices habent lectionem vulgatam; altera tamen placet; namque adverbium *rursus* iungitur ingrate cum verbo illud in sua prima syllaba habente. Lem.

558. *Nelei sanguinis*, gentis, *auctor* fuit Neptunus, Nelei pater; vid. Schol. Homeri ad Od. d. l. quamquam Hyginus Hippocoontem nominat. Illam vim Periclymeni etiam Hesiodus in Catal. Euphorion apud Scholiast. Homeri, et Apollodorus memorant. — *Formas variatus*; permulti (et Regius noster A) habent *versatus.* Pugnans cum Hercule fiebat modo leo, modo anguis, modo apis; Apollodorus. — *Faciem alitis* etiam Hesiodus habet: ἄλλοτε μὲν γὰρ ἐν ὀρνίθεσσι φαίνεσκεν αἰετός· sed traiicitur Palladis monitu ab Hercule, quum, sumta apis forma, curru eius insideret. Apud Schol. Apollonii et Tzetzem necatur εἰς μυῖαν μεταβληθείς. — *Rostroque redunco*; quidam *reducto*; nonnulli *recurvo.* — Regii codices *redunco.* — *Tendit in hunc* bene recepit Heinsius pro vulg. *tendit in hanc*; prius habent Regii nostri.

565. *sublimia membra ferentem*, alte volantem. — *Pendentemque ferit*; quinque *Pendentemque rapit*: vide Drakenb. ad Sil. II, 96. De *pendere* vid. ad XI, 341. Hyginus: *Periclymenus beneficio Neptuni avi in aquilae effigiem commutatus, mortem effugit.* — *Volandi*; nonnulli veteres *volanti*; Regii nostri *volandi*; sic III Trist. 3, 86, *dictandi vires lingua negat.* Lem.

569. *concipere auras*, ut Quintilianus Inst. XI, 3, extr. *ventum concipere*

Inque tuum genitorem odium, offensasque fateri?
Ille quidem maiora fide, Dî! gessit, et orbem
Implevit meritis, quod mallem posse negari:
Sed neque Deiphobum, nec Polydamanta, nec ipsum
Hectora laudamus: quis enim laudaverit hostem?
Ille tuus genitor Messania moenia quondam
Stravit; et immeritas urbes Elinque Pilonque
Diruit, inque meos ferrum flammamque penates
Impulit: utque alios taceam, quos ille peremit;
Bis sex Nelidae fuimus, conspecta iuventus:

rescíscere; codex B *retexere:* hoc verbum ab arte textoria petitum: his metaphoris quidem saepe utuntur Graeci, inprimis Plato, in Politico; sed huic loco non convenit *retexere*, nam *luctus obductos* indicat vulnus et cicatricem quae rescinduntur. LEM. — *Offensas*, quibus me adflixit.

545. *Di*, *Di magni* aut *boni* solemnis exclamatio in laudibus magnorum virorum; vid. Heins. ad Heroid. XVIII, 102. — *Orbem implevit meritis*, multis facinoribus de multis, iisque disiunctissimis, terris bene meritus est.

549. *Ille tuus genitor* etc.) Res, quae hic attingitur, magna cum varietate narratur ab auctoribus; conf. Homer. Il. Λ, 691, Od. Λ, 280, ibique Schol. etiam ad Il. B, 336; Aelian. Var. Hist. IV, 5; Pausan. Eliac. pag. 379 et 516; Apollodor. I, 9, 9; II, 7, 3; Hygin. fab. 10 et 31; Schol. Apollon. I, 156; Philostrates Heroic. *Neleo*, *Pyliorum* regi, nati erant vel ex sola Cloride (Hom. Hyg. Apollod.) vel ex pluribus uxoribus duodecim filii, in quibus *Periclymenus* et *Nestor*. Hercules iratus erat Neleo, sive quod sibi Geryonis boves abegerat, sive quod se expiare noluerat, postquam uxorem et liberos aut Iphitum amicum interfecerat, sive denique, ut vult Pausanias, quia opem tulerat Eleis. Capta urbe Nestori pepercit, vel quia is apud Gerenios aberat, vel quia patri boves abigenti aut expiationem neganti non assensus fuerat. Neque pepercit ei modo, sed regnum etiam paternum tradidit, cui addidit Messenen, vel ut praemium iustitiae, vel ut depositum. Foedus iisse cum Nelei liberis legitur apud Pausaniam Messen. pag. 317. Sed secundum Ovidium, non bene de Nestore meritus est Hercules. De filiis interfectis consentit cum Homero, κατὰ δ' ἔκταθεν ὅσσοι ἄριστοι. *Periclymenum* effugisse tradit Hyginus; interfectum eum esse, auctores sunt Schol. Homeri, Apollodorus et Tzetzes Chil. I, 46. Sine dubio fugit, et e fuga reductus interfectus est. Hoc certe sibi vult fabula, quam hic habemus.

550. *Stravit*, diruit. — *Impulit* gravius verbum quam *intulit*; ferro et igne vastavit penates meos.

553. *Bis sex Nelidae* etc.) Homerus: Δώδεκα γὰρ Νηλῆος ἀμύμονος υἱέες ἦμεν, Τῶν οἶος λιπόμην, οἱ δ' ἄλλοι πάντες ὄλοντο. — *Conspecta*, conspicua, excellens; Homer. altero

Bis sex Herculeis ceciderunt, me minus uno,
Viribus: atque alios vinci potuisse ferendum est.
Mira Periclymeni mors est; cui posse figuras
Sumere quas vellet, rursusque reponere sumtas
Neptunus dederat, Nelei sanguinis auctor.
Hic, ubi nequicquam est formas variatus in omnes,
Vertitur in faciem volucris, quae fulmina curvis
Ferre solet pedibus, Divûm gratissima regi.
Viribus usus avis, pennis rostroque redunco,
Hamatisque viri laniaverat unguibus ora.
Tendit in hunc nimium certos Tirynthius arcus,
Atque inter nubes sublimia membra ferentem,
Pendentemque ferit, lateri qua iungitur ala.
Nec grave vulnus erat; sed rupti vulnere nervi
Deficiunt, motumque negant viresque volandi.
Decidit in terram, non concipientibus auras

loco, ἀγλαὰ τέκνα· illosque ἐκάκωσε βίη Ἡρακληείη.

556. *posse*) τὸ δύνασθαι, facultas, ut aliquoties vidimus. — *Reponere*, deponere; Gronovianus et quatuor alii *sumtasque reponere posse*. — Regii codices habent lectionem vulgatam, altera tamen placet; namque adverbium *rursus* iungitur ingrate cum verbo illud in sua prima syllaba habente. Lem.

558. *Nelei sanguinis*, gentis, *auctor* fuit Neptunus, Nelei pater; vid. Schol. Homeri ad Od. d. l. quamquam Hyginus Hippocoontem nominat. Illam vim Periclymeni etiam Hesiodus in Catal. Euphorion apud Scholiast. Homeri, et Apollodorus memorant. — *Formas variatus*; permulti (et Regius noster A) habent *versatus*. Pugnans cum Hercule fiebat modo leo, modo anguis, modo apis; Apollodorus. — *Faciem alitis* etiam Hesiodus habet: ἄλλοτε μὲν γὰρ ἐν ὀρνίθεσσι φαίνεσκεν αἰετός· sed traicitur Palladis monitu ab Hercule, quum, sumta apis forma, currui eius insideret. Apud Schol. Apollonii et Tzetzem necatur εἰς μυῖαν μεταβληθείς. — *Rostroque redunco*; quidam *reducto*; nonnulli *recurvo*. — Regii codices *redunco*. — *Tendit in hunc* bene recepit Heinsius pro vulg. *tendit in hanc*; prius habent Regii nostri.

565. *sublimia membra ferentem*, alte volantem. — *Pendentemque ferit*; quinque *Pendentemque rapit*: vide Drakenb. ad Sil. II, 96. De *pendere* vid. ad XI, 341. Hyginus: *Periclymenus beneficio Neptuni avi in aquilae effigiem commutatus, mortem effugit.* — *Volandi*; nonnulli veteres *volanti*; Regii nostri *volandi*; sic III Trist. 3, 86, *dictandi vires lingua negat*. Lem.

569. *concipere auras*, ut Quintilianus Inst. XI, 3, extr. *ventum concipere*

Infirmis pennis: et qua levis haeserat alae,
Corporis adfixi pressa est gravitate sagitta,
Perque latus summum iugulo est exacta sinistro.
Num videor debere tui praeconia rebus
Herculis, o Rhodiae ductor pulcherrime classis?
Nec tamen ulterius, quam fortia facta silendo,
Vlciscar fratres; solida est mihi gratia tecum.»
Haec postquam dulci Neleius edidit ore,
A sermone senis, repetito munere Bacchi
Surrexere toris: nox est data caetera somno.
V. At Deus, aequoreas qui cuspide temperat undas,
In volucrem corpus nati Stheneleida versum
Mente dolet patria, saevumque perosus Achillem
Exercet memores, plus quam civiliter, iras.

veste; supra VIII, 228, *percipit auras*, quamquam et ibi plurimi MSS. *concipit*. — *Infirmis pennis*; Neapolitanus *infirmus pennis*. — Regii nostri habent *infirmis*; alteram lectionem haud ingratam libenter admitteremus. LEM. — *Levis*, levitate. — *Gravitate*, gravi lapsu in primis.

573. *Tui - Herculis*) Arundel. *tibi - Herculeas*; sic legi Heinsius volebat. — *Ductor classis*; plurimi (et Regius B) *rector*. — *Pulcherrime*, praestantissime. Etiam in laudibus heroum *pulcher* occurrit.

576. *Vlciscar*) codex Regius B *ulciscor* — *Solida gratia*, vera, sincera amicitia, ut *solida utilitas* etc. apud Ciceronem.

577. *dulci ore* ob eloquentiam, quae cum melle comparatur; lege quae ait Homer. Il. A, 248: Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

580–628. *Achillis mors*. Neptunus permonet Apollinem, ut interficiat Achillem, de cuius postea armis certant Aiax et Vlysses. Auctores fabulae vid. ad vs. 601; traclata erat etiam ab Arctino, poëta vetere, in Aethiopide, unde fragm. exstat.

580. *At Deus* etc.) Haec cohaerent cum vs. 144. — *Cuspide*, mox *triplici cuspide*, tridente quomodo regat Neptunus aequoris undas, vid. I, 283, 330. — *Volucrem Stheneleida*, volucrem, in quam olim alius Cycnus, Stheneleii filius, mutatus; II, 367 sq. Sic III Fast. 793, *Lycaonia Arctos*, in quam Callisto, Lycaonis filia, versa. Atque nunc ita locutus esse videtur, quia patronymicis distingui solebant duo illi Cycni. — *Versum*; verterat quidem ipse, sed coactus saevitia Achillis. — *Mente patria*, ut XI, 328, *patruo corde*. — *Memores irae*, quia ipse Neptunus saevitiae Achilleae memor; Virgil. Aeneid. I, 4. *saevae memorem Iunonis ob iram*. — *Exercet* nunc est, alit, quum alibi fere sit, effundere iram, poenam sumere, ut *exercere victoriam*, *inimicitias* etc. — *Plus quam civiliter*, iusto gravius, immoderate; III Trist. 8, 41,

Iamque fere tracto duo per quinquennia bello,
Talibus intonsum compellat Smynthea dictis:
« O mihi de fratris longe gratissime natis,
Irrita qui mecum posuisti moenia Troiae,
Ecquid, ut has iamiam casuras adspicis arces,
Ingemis? aut ecquid tot defendentia muros
Millia caesa doles? ecquid, ne persequar omnes,
Hectoris umbra subit, circum sua Pergama tracti?
Quum tamen ille ferox, belloque cruentior ipso,
Vivit adhuc, operis nostri populator, Achilles.

Augustus offensas suas non vindicat ense, sed *odio civiliter utitur* in Ovidium. *Civilis* enim est is, qui ita agit, ut caeteros quoque cives esse, aequalique iure uti meminisse videatur.

584. *tractum bellum* centies apud historicos: *trahuntur* enim, quae diu durant. — Apollo *Smyntheus* cum in aliis Asiae locis, tum in insula Tenedo colebatur; vid. Homer. Il. A, 39, ubi Eustath. et Pseudod. eum sic dictum tradunt a Smyntho, oppido in finibus Troianorum. Vsus igitur nunc hoc nomine est, quia res ad Troiam agitur.

586. *O mihi de fratris* etc.) post blandissimam compellationem observa artem, qua irritare conatur animum Apollinis: quis enim non doleat, operam suam fieri *irritam* unius hominis saevitia? *Hectoris* autem crudelissime tractati casum aegerrime tulit Apollo; Homer. Il. Ω, 33 sqq. Eum vero a Neptuno persuasum esse, ut mortem adferret Achilli, novavit Noster, ut hanc fabulam commode adnecteret superiori; nam ap. Homerum semper a Troianorum partibus stat, sua sponte, et Achilli inprimis irascitur; Homerus d. l. Itaque et reliqui poëtae de Neptuno silent. — *Irrita moenia*, quia labor moenibus iamiam casuris impensus irritus fiebat. — *Ecquid, ut has* etc. olim edebatur *Ecquid, ubi Asiacas casuras* etc. duo *prospicis arces*, quod non displicet Burmanno; quinque *conspicis*. — Regius noster A, *Ecquid, ut has iamiam casuras aspicis arces*; codex autem B, *Ecquid, ubi Asiam et casuras aspicis arces*, male et contra metrum. — *Circum sua Pergama*. Sic e novatione tragicorum, etiam Euripidis Androm. 107 s. et inde Virgil. Aeneid. I, 483. Sed secundum Homer. Il. Ω, 15 sqq., Hector e curru ligatus et capite pulveri incumbens tractus est circa Patrocli sepulcrum. Il. X, 395 sq., ubi haec Achillis crudelitas pluribus describitur, locus commemoratur nullus. — *Tracti*. Gronovianus habet *rapti*; utrumque in hac re usitatum; vulgat. est in nostris Regiis.

592. *Quum tamen*) nonnulli *cur tamen*; alii *Et tamen*. — *Belloque cruentior*; Gronovian. primus *bello truculentior*; XI, 701, *crudelior pelago*. *Cruentus* autem etiam cupidus cruoris. *Vivit adhuc*; quatuor *vivat adhuc*. — *Populator*, ut XIII, 655, *Troiae populator Atrides*. Vaticanus primus, et Genevensis *operis nostri*

Det mihi se: faxo, triplici quid cuspide possim,
Sentiat: at quoniam concurrere cominus hosti
Non datur, occulta nec opinum perde sagitta. »
Adnuit; atque animo pariter patruoque suoque
Delius indulgens, nebula velatus in agmen
Pervenit Iliacum, mediaque in caede virorum
Rara per ignotos spargentem cernit Achivos
Tela Parin: fassusque Deum: « Quid spicula perdis
Sanguine plebis? ait: si qua est tibi cura tuorum,
Vertere in Aeaciden, caesosque ulciscere fratres. »
Dixit: et ostendens sternentem Troïa ferro
Corpora Peliden, arcus obvertit in illum,

violator, quod placet Burmanno, quia sacra Troia a diis posita erat; sic *violare* etiam apud Virgil. XI, 255. — In hac tota phrasi codices Regii nihil mutant.

594. *Dat se* alteri, qui ei obvius fit. — *Faxo*, et *faxim* antiq. pro faciam, aut fecerim. — *Occulta*, quia Apollo nebula velatus non cernebatur.

596. *perde sagitta*) Cantabr. *prode sagitta* quod arridet Heinsio. — *Patruo*, pro *patrui* (quod habent Regii), ut XI, 328, *patruo corde*, et IV Fast. 55, *ensa patruo*. Libenter enim talibus voc. adiective utuntur poëtae; vid. Drakenb. ad Silium III, 387: sic apud Nostrum *autumnum frigus*, *maritus lectus*, *infans manus* etc. — *Animo indulgens*, obsequens irato impetui animi.

600. *rara per ignotos* etc.) Dupliciter tangit ignaviam Paridis, quod *rara* tela spargit, et quod ea per *ignotos*, ignobiles (vide ad IX, 669) spargit: sed quia praecedit, *media in caede virorum*, et quia Apollo dolet perdere eum spicula in sanguine plebis, propterea *rara tela* Burmanno non placent. Coniicit ergo *vana*, id est inutilia, ex quibus nihil ad summam belli redibat utilitatis, quia, licet plures sterneret, dum Achilles tamen superesset, metu solvi Troiani non poterant. Florent. MS. *gnara*, quod Heinsio placebat, qui interpretabatur, bene ac perite torta. At si hoc voluisset poëta, dixisset haud dubie *certa*. — *Spargere tela*, ut *spargere fulmina* I, 253; *spargere glandes funda* apud Claud. VII, 50.

601. *fassus Deum*, postquam indicaverat se Deum esse, ut III, 1, et pluribus locis. Etiam apud Virgilium Aen. VI, 57, Apollo Paridis telum dirigit in Achillem, quemadmodum Hector moriens praedixerat. Homerus Il. X, 359: ὅτε κέν σε Πάρις καὶ Φοῖβος Ἀπόλλων ὀλέσωσιν ἐνὶ Σκαιῇσι πύλῃσιν. Apud Quintum Calabr. III, 60 seqq., Apollo ipse, sine Paridis ministerio, vulnerat Achillem. Sumta Paridis forma eum id fecisse, tradit Hyginus fab. 107. A solo Parida eum sublatum memorant, remotis figmentis poëticis, Dares Phrygius cap. 35, et Dictys Cret. IV, 2. — *Vertere*, transfer tela tua ab istis in Aeaciden. — *Spicula perdere* in *sanguine plebis*,

Certaque letifera direxit spicula dextra.
Quod Priamus gaudere senex post Hectora posset,
Hoc fuit: ille igitur tantorum victor, Achille,
Vinceris a timido Graiae raptore maritae!
At si femineo fuerat tibi Marte cadendum,
Thermodontiaca malles cecidisse bipenni.
Iam timor ille Phrygum, decus et tutela Pelasgi

frustra mittere tela in milites gregarios, quibus interfectis nihil lucratur summa belli.

607. *Quod Priamus gaudere* etc.) Eventum rei sententia declarat, quam valde commendabat Vinicius, summus amator Ovidii; Seneca Controv. 33. Ad Priamum enim ob Hectorem interfectum maximum gaudium redire debebat ex Achillis morte. — *Senex*, solemne Priami epitheton; *veter Priamus* dixerat Ennius. — *Gaudere*, ut *dolere* et *moerere*, passim quartum casum sibi adiunctum habet; vide Burm. ad VII, 720. Copiosius Achillis casum enarrat Quintus Calaber III, 176 seqq. Ibi procumbit montis instar, cum tremore telluris, armorumque fragore. In talum eum esse vulneratum idem Quintus Calab. memorat: nempe is solus vulnerabilis fuisse a recentioribus auctoribus fingebatur, quum reliquum corpus, in Styge a matre tinctum, nullis armis laedi posset. De quo commento verissime *Rousseau* (*Pensées*): *à force d'armer Achille contre le péril, le poete lui ôte le mérite de la valeur. Tout autre à sa place eût été un Achille au même prix.*

608. *Ille igitur tantorum* etc.) Epiphonema praeclarum, cui simile illud de Priamo apud Virgilium Aen. II, 554 seqq. Initium spirat sensum Graecorum, de quo vide ad IX, 7. Ignaviae et mollitiei Paridis picturam habes apud Horat. I, Od. 15, 13–18; quamquam Latini eum poëtae molliorem finxerunt, quam apud Homerum apparet. Nempe, quia elegantia eius ab heroum reliquorum asperitate abhorrebat, propterea ab his contemnebatur tanquam γυναιμανής; vide Iani Excursum ad Horat. d. l. Non parum fortitudinis spirat epistola eius ad Helenam, quae legitur Heroid. XVI. — *Vinceris*, vulgo, et in nostro Regio A, *victus es*; nonnulli *vincitur*, sed male: vid. Heinsium ad Heroid. XIV, 95. — *Maritae*, quam habebat maritam post raptum, ut vs. 5, *rapta cum coniuge*. Id tamen non placet Burmanno qui ex uno MS. praefert *iuvencae*, quia Heroid. V, 117, et ap. Iscan. III, 374, Helena *Graia iuvenca* vocatur; sed in utroque illo loco allegoriae servandae causa commode ita dicitur, quae h. l. nulla est. — *Thermodontiaca bipenni*. Penthesileam intelligit, fortissimam Amazonum, ad *Thermodonta* fluvium habitantium, reginam, quae Troianis auxilium tulerat adversus Graecos. Q. Calaber I; Virgil. Aen. I, 490; Iustin. II, 4, 31. *Bipenniferae* Amazonis effigies expressa est apud Drakenb. ad Silium II, 77. Ipsa Penthesilea in gemmis pluribus conspicitur. Etiam apud Quintum Calabr. I, 157, fert ἀμφίτυπον βουπλῆγα· sed in tabula, quam Pausanias, Phoc. pag. 875, describit, arcum habebat Scythicis similem. Fortior Paride in eadem tabula apparebat; vultu enim declara-

Nominis, Aeacides, caput insuperabile bello,
Arserat: armarat Deus idem, idemque cremarat.
Iam cinis est, et de tam magno restat Achille
Nescio quid, parvam quod non bene compleat urnam.
At vivit, totum quae gloria compleat orbem:
Haec illi mensura viro respondet, et hac est
Par sibi Pelides; nec inania Tartara sentit.
Ipse etiam, ut, cuius fuerit, cognoscere possis,
Bella movet clypeus, deque armis arma feruntur.
Non ea Tydides, non audet Oileos Aiax,

bat, se eum prae se spernere. Sed et Amazonum auxilium post Homer. a poëtis assumtum in belli Troiani historiam; vid. Heyn. ad Virg. d. l.

614. *Arserat*) De combustione hac vide Homerum Od. Ω, 57 sqq.; Quintum Cal. III. — Ineptissimo rursus ingenii lusu maculat locum pulcherrimum: *armarat deus idem*, *idemque cremarat*, nempe Vulcanus arma eius fabricaverat, et Vulcanus, hoc est, ignis, corpus eius absumserat; Homerus, d. l. vs. 71, σὲ φλὸξ ἤνυσεν Ἡφαίστοιο.

615. *cinis est* aut *cinis exiguus iacet*, solemne de mortuo, sed h. l. magna cum vi post superiora illa, *timor ille Phrygum* etc. et τὸ *exiguus* praeclare sic exornat, *de tam magno restat Achille Nescio quid*, particula minima, et vix sensibilis, *quod non bene* (exquisite pro non prorsus, non plane) *urnam compleat*. Pro *nescio quid*, *parvam quod* etc. omnes fere libri scripti (exceptis Regiis nostris) habent *nescio quia parvum*, *quod* etc. mutata distinctione. *Parvae* autem et exiles esse solebant urnae, ut apparet ex iis, quae etiam nunc supersunt. Praeiverat Nostro Propert. II, 7, 51, ubi Briseis *tanti corpus Achillei Maximaque in parva sustulit ossa manu*; et IV, 11, 14, ubi sepulta Cornelia, postquam dignitatem suam nihil sibi profuisse questa est, addit, *En! sum quod digitis quinque levatur onus*. Sed pueriliter gravissimam sententiam tractavit Senec. Herc. Oet. vs. 1758 sq.: *Tam parvus cinis Herculeus est; huc ille decrevit gigas. O quanta, Titan, in nihil moles abit! . . . ecce vix totam Hercules Complevit urnam; quam leve est pondus mihi, Cui totus aether pondus incubuit leve.* Achillis cineres vino conspersos et unguento Thetis condidit in urna, quam, Vulcani opus, a Baccho acceperat; Hom. d. l.

617. *At vivit*, *totum quae* etc.) Non minus bene sequentia de gloria dicta. — *Respondet*, congrua est viro illi. — *Hac*, ab hac parte. — *Inania Tartara non sentit*, nunquam morietur. — Hunc locum ita e vestigiis codicum constituit Heinsius, quem vide ad Heroid. XX, 62. In Regiis nostris legitur *Par tibi*, non male per apostrophen; sed voces non concordant; legi enim deberet: *et hac es Par tibi*, *Pelide*, *nec inania Tartara sentis*. Lem.

620. *cognoscere* sic etiam Heroid. IX, 151, *Tu quoque cognosces in me*, *Meleagre*, *sororem*; et apud Iustinum XIV, 6, 11, *ut Alexandrum posses etiam in moriente matre cognoscere*. —

Non minor Atrides, non bello maior et aevo,
Poscere, non alii: soli Telamone creato
Laërtaque, fuit tantae fiducia laudis.
A se Tantalides onus invidiamque removit,
Argolicosque duces mediis considere castris
Iussit, et arbitrium litis traiecit in omnes.

Bella movet, occasionem praebet certamini. — Pro certamen iuitur, gravius, *arma ferantur*, quia verbo ludere voluit.

623. *Non* Menelaus, Atrei filius, natu *minor*, nec Agamemnon frater *maior*, et *aevo*, natu, annis, et *bello*, quia summa belli, imperium penes eum. Erat *rex regum*, ἄναξ ἀνδρῶν. *Regno*, quod habent quatuor MSS. pro *bello*, et quod placet Burmanno prae altero, fluxit ex interpretatione. Solet vero Noster huiusmodi vocabulis, quorum vis usu definita est, aliquid amplius addere; I, 750, *animis aequalis et annis*; VIII, 617, *animo maturus et aevo*. — *Soli creato* pro *solis creatis*, atque ita rescribi voluit Heinsius, *tantae fiducia laudis fuit*, fidenter insignem illam gloriam adpetebant.

626. *Tantalides*, Agamemnon, cuius pater Atreus filius Pelopis, nepos Tantali fuerat. Is, quum esset dux exercitus, noluit alterutri arma adiudicare, ne *invidiam*, infamiam et odium, sibi conciliaret, sed *arbitrium litis traiecit in omnes*, voluit, ut omnes illam causam ex aequo et bono, pro meritis utriusque iudicarent; ap. Hom. Od. Λ, 546, Troiani, et Pallas indicant de armis Achillis. Sic et Quintus Cal. V, 134 sqq., qui addit, Aiacem et Vlyssem iudices sibi poposcisse Idomenea, Nestorem et Agamemnonem, sed hos, ut invidiam a se derivarent, iudicium a se remotum detulisse ad Troianos et Pallada.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER DECIMVS TERTIVS

FAB. I. Consedere duces, et, vulgi stante corona,
Surgit ad hos clypei dominus septemplicis Aiax.

1–398. *Armorum iudicium*. Nobile illud *certamen armorum* inter Aiacem Telamonium et Vlyssem, cuius occasio lib. XII extr. narrata, cuius memoria diu inter Aeolenses mansit, (Pausan. Attic. pag. 86) et quod a multis auctoribus tam graecis, quam latinis, tractatum est. Tractaverant enim (ut Homer. taceam, qui Od. Λ, 542 sqq., eius mentionem facit) Arctinus in Aethiopide atque Lesches in carmine Ἰλιὰς μικρὰ etc. Aeschylus Ὅπλων κρίσιν docuerat. Exstant adhuc Antisthenis declamationes duae, altera Aiacis, Vlyssis altera: vide Reiskium Oratt. graec. tom. VIII. E Latinis Pacuvius et Attius fabulas dederant, quibus nomen fuit, *Armorum iudicium*. Timanthes etiam et Parrhasius pictores certaverant in hoc iudicio exprimendo, et Parrhasius herois nomine moleste se ferre dicebat, quod iterum ab indigno victus esset; Plinius XXXV, 10. Sed e poëtis, praeter Ovidium, unus restat Quintus Calaber, qui Paralip. lib. V, vs. 180-316, in hoc argumento ingenium exercuit, quem tamen longissime post se reliquit Ovidius. Praestantissimae enim sunt hae orationes et moratae inprimis. Aiax iram suam in Vlyssem evomit, Vlysses contra callide at facunde causam suam agit. Vterque utitur iis, quae periclitantibus suadet Quintilianus Instit. VI, 1: *Periclitantem vero commendat dignitas, et studia fortia, et susceptae bello cicatrices, et nobilitas et merita maiorum.* Singula bene et collecta sunt et amplificata. Noster, monente Seneca Contr. II, 10, multa sumsit a M. Porcio Latrone, praeceptore suo, qui et ipse armorum iudicium scripserat; vide ad vs. 121.

1. *Consedere duces et surgit ad hos,* Homericus transeundi modus, Οἱ μὲν κατ' ἄρ ἕζετο· τοῖσι δ' ἀνίστη· *ad hos*, τοῖσι, ad hos verba facturus. Sine causa Heinsius suadebat, *ab his*. — *Vulgus*, λαὸς, milites gregarii, quorum *stabat corona*, qui audiendi causa consessum iudicum omni ex parte stantes cingebant. Quamquam apud Homer. vulgus sedet. — Aiaci apud

Vtque erat impatiens irae, Sigeia torvo
Litora respexit, classemque in litore, vultu:
Intendensque manus, « Agimus, prô Iuppiter! inquit,
Ante rates causam, et mecum confertur Vlixes!
At non Hectoreis dubitavit cedere flammis,
Quas ego sustinui, quas hac a classe fugavi.
Tutius est igitur fictis contendere verbis,

Homer., v. c. Il. H, 927, ubi etiam describitur, datur ἱπταβόειον aut ἑπτάβοιον σάκος, septem boum coriis obductus clypeus; vide ad XII, 95: et ipse Aiax σακεσφόρος, quod Noster interpretatur *clypei dominus*.

3. *Vt*, utpote qui; Cicero pro Rosc. Am. 17, *Homo, ut erat furiosus, respondet*; sic et XII, 258. — *Impatiens irae*, iracundus; Livius V, 38, *Galli flagrantes ira, cuius impatiens gens est*; vid. Heinsius. Quint. Calab. 180, μέγ' ἀσχαλόων. Sic breviter mores Aiacis notantur, et admonemur, qualis iam oratio exspectanda sit. — *Respexit*, vultu a iudicibus ad litora verso. Vulgo legitur *prospexit*; quod verbum iam damnavit Ciofan. — Regii codices dant *respexit*; haec vera et genuina est lectio; nam *torvo vultu* mirifice commendatur; si *oculis*, non *vultu*, dixisset, aptius foret *prospexit*; sed Aiax a iudicibus ad mare vultum indignabundus vertit, ergo *respexit litora*. Lem.

5. *Intendens manus*) *Intendere* et *tendere manus* promiscue usurpantur; vide Drakenb. ad Silium XV, 640. — *Agimus causam*. Aiax non modo id agebat, ut arma acciperet, sed fortitudine sua, qua, interfecto Achille, reliquos duces omnes superabat, adeo superbiebat, ut indignissime ferret, quemquam audere, Vlyssem inprimis, non manu, sed calliditate et facundia excellentem, secum contendere. Hac indignitate commotum animum praeclare exprimit hoc exordium vs. 5-20; idemque sensus per totam orationem regnat. Indignitatem rei abrupte et cum gravi acclamatione *prô Iupiter!* dupliciter declarat: Agimus causam *ante rates*, quas ego servavi, et *mecum confertur Vlixes*, cum nobilissimo et fortissimo heroë fraudulentus et ignavus. Recte Quintilianus, Inst. Or. V, 10, 41: *Locus ad commendationem quoque et invidiam valet: nam et Aiax apud Ovidium, Ante rates, inquit, agimus causam*. Hinc classem respexisse monetur, vultu ipso indignationem prodente. — *Confertur*, se confert: unus Medic. *mecum contendit Vlixes*. — Hanc lectionem postremam, quam habent Regii codices, probarem, nisi infra vs. 79, esset *mecum contende*; quae repetitio ut vitetur, servandum est τὸ *confertur*. Lem.

7. *At non Hectoreis* etc.) Troiani, Hectore duce, ignem inferre conabantur navibus Graecorum, quibus conatibus fortissime restitit Aiax, Homerus Il. O et Π. Eadem re gloriatur etiam apud Quint. Calabr. 213 sqq. — *Sustinuit* proprie impetum irruentium, et *fugavit* hostes flammas ferentes, sed hinc etiam hostiles flammas. *Removi*, quod pro *fugavi* prior Gronov. et duo alii MSS. exhibent, est glossa. — *Tutius est*, magis conducit ad gloriam consequendam. —

Quam pugnare manu: sed nec mihi dicere promtum,
Nec facere est isti: quantumque ego Marte feroci,
Quantum acie valeo, tantum valet iste loquendo.
Nec memoranda tamen vobis mea facta, Pelasgi,
Esse reor; vidistis enim; sua narret Vlixes,
Quae sine teste gerit, quorum nox conscia sola est.
Praemia magna peti fateor: sed demit honorem
Aemulus; Aiaci non est tenuisse superbum,
Sit licet hoc ingens, quidquid speravit Vlixes.
Iste tulit pretium iam nunc certaminis huius,

Fictis, subdolis, *verbis*: ita contemtim eloquentiam appellat; Quintus Calab. 222, μύθων ἴδρεϊη πίσυνος μεγάλων ἐπεμαίεαι ἔργων.

10. *Quam pugnare manu*) unus Leidensis *quam bellare manu*; quod verbum frequens est Nostro, ut et aliis; vide Heins. ad Heroid. XIII, 69. — *Pugnare* est in Regiis nostris. — Habent hoc heroës et milites strenui, ut eloquentiam spernant prae sua fortitudine, v. c. Hercules IX, 29; Tydeus apud Euripidem, Phoen. vs. 603; Marius apud Sallustium Iug. LXXXV, 31; Aiax apud Antisth. p. 55: ὁ πόλεμος οὐ λόγῳ κρίνεται, ἀλλ' ἔργῳ. — *Dicere*, scil. cum facundia, eloquentem esse: saepe sic *dicere* apud Cicer. — *Facere*, praeclara facinora edere, fortem esse; Sallust. Cat. 3, *Pulchrum est bene facere reipublicae: etiam bene dicere haud absurdum est.* — *Quantum acie valeo* ex Neapol. dedit Heinsius; vulgo (et in Regiis nostris) *inque acie valeo*, ut VIII, 59, *in causaque valet.* — *Valere* arte, viribus, excellere. — *Iste* cum contemptu dictum.

13. *Memoranda*, enumeranda, recensenda. — *Vidistis enim*; magni aestimant bellatores, facinora sua ante oculos vel ducis vel militum edidisse; vide Liv. XXI, 43 extr. — *Sine teste*; apud Antisth. pag. 54, ille nihil facit φανερῶς, ego nihil λάθρα. — *Quorum nox conscia est*, quoniam noctu sua perpetraverat, unde ap. Sen. Troad. 754, Vlysses *nocturnus miles*, et ibid. 38, Diomedes *nocturnus Ithaci comes*. Id infra in laudem suam vertit Vlysses, sed superbus et iratus Aiax callida consilia pro ignavi animi signis habet.

17. *Aiaci non est . . . superbum* etc.) De hoc sensu Graecorum diximus ad IX, 6: sed vide, quam acerbe nunc eo utatur in contumeliam aemuli. — *Aiaci* cum vi, pro *mihi*; Silius II, 29, *Armatum Hannibalem* (id est *me*) *poenae petit impia tellus*. Sed Francio et Burmanno auctoribus, post *aemulus* interpungendum arbitratus sum: Aiaci non est superbum tenuisse, quod speravit Vlysses. In qua oppositione maximam esse vim, summamque acerbitatem, quilibet facile sentiet. *Non est ei superbum*, non habet, cur superbiat; vide Burmann. ad Petron. cap. 18. — *Tenuisse*, obtinuisse. — *Quo*, scilicet certamine. Antisth. pag. 54: ὁ πόλεμος οὐ λόγῳ κρίνεται, ἀλλ' ἔργῳ. Vulgo (et in Regiis nostris) *Quod quum victus erit*; multi *Qui quum*; sed *quo* placuit Heinsio, Fle-

Quo quum victus erit, mecum certasse feretur.
Atque ego, si virtus in me dubitabilis esset,
Nobilitate potens essem, Telamone creatus,
Moenia qui forti Troiana sub Hercule cepit,
Litoraque intravit Pagasaea Colcha carina.
Aeacus huic pater est, qui iura silentibus illic
Reddit, ubi Aeoliden saxum grave Sisyphon urget.
Aeacon agnoscit summus, prolemque fatetur
Iuppiter esse suam: sic ab Iove tertius Aiax.

rentini, Berneger. Poxhorn. codicum auctoritate.

21–33. *Atque ego* etc.) Nobilitatem generis iactat et iure haereditario nititur, utrumque in contumeliam Vlyssis. Verbo tantum haec attingit Quintus Calaber 235–36. *Atque* inservit transitionibus; vide Clav. Cic. — *Nobilitate potens*, nobilis: additur enim *potens* omnibus iis rebus, quae valent aliquid inter homines, quibus multum efficitur: hinc *potens auctoritate*, *favore*, *copiis* etc. De nobilitate Aeacidarum vide Isocratem Evag. pag. 452 Wolf. min. Eorum acta fuere pars illustris historiae antiquae; Horat. III, Od. 19 init. — *Moenia qui ... cepit*; vide XI, 213. — *Intravit litora*, pro intravit portus. — *Pagasaea carina* (male in Regiis nostris legitur *Pegasaea*), fabricata sub Pagaso, promontorio et oppido Thessaliae. Lemaire.

25. *Aeacus ... qui iura* etc.) Plerique tamen veteres non nisi duos iudices infernales agnoscunt, Minoa et Rhadamanthum. Aeacus potius Plutonis claviger ferebatur; vide Fischer. ad Aeschinem Axioch. s. 19: sed non mirum, si Aiax glorians illud maluit. Vide omnino Heynii Exc. XI ad Virg. Aeneid. VI. — *Iura silentibus illic Reddit*; multi *silentibus umbris*; sed Burmannus docet *silentes* absolute interdum dici silentes umbras (Regii codices *silentibus illic*); et, pro apud inferos, satis acerbe, *illic*, *ubi Sisyphon saxum grave urget*. Sisyphus enim latro Anticleam, Vlyssis matrem, quum ad Laërtem duceretur, compressit, ex quo concubitu Vlysses natus: duplex igitur inest convicium. Apud Euripidem Iph. Aul. 524, Vlysses dicitur Σισύφειον σπέρμα, quod fluxit fortasse inde, quia Vlysses ingenio similior Sisypho, quam Laërti. — *Vrget*, premit, degravat; nam secundum Propertium II, 16, 30, et alios, Sisyphus saxum cervicibus impositum apud inferos gestat. Sed quum illud etiam volvere dicatur, aeque bene se habet duorum MSS. Stroz. et Barber. lectio, *Aeolides s. g. Sisyphus urget*, ut IV, 499, *Aut petis, aut urges ruiturum, Sisyphe, saxum*; vide Burmannum. — Regii codices nihil mutant: et bene *saxum*, semper imminens ac prope ruiturum, est subiectum verbi *urgere*; quamquam locum citatum non damnem. Lem.

27. *agnoscit*) vulgo *agnovit*; sed praesens, quod habeot nostri Regii, bene est, propter sequens *fatetur*. Lem. — *Ab Iove tertius Aiax*, id est, pronepos; Aeacus enim ab Iove primus, secundus Telamon. Lem.

Nec tamen haec series in causa prosit, Achivi,
Si mihi cum magno non est communis Achille.
Frater erat; fraterna peto: quid sanguine cretus
Sisyphio, furtisque, et fraude simillimus illi,
Inserit Aeacidis alienae nomina gentis?
An quod in arma prior, nulloque sub indice veni,
Arma neganda mihi? potiorque videbitur ille,
Vltima qui cepit, detrectavitque furore
Militiam ficto: donec sollertior isto,

29. *series*, vulgo genealogia; Statius Theb. VI, 269, *series antiqua parentum*; Silius I, 88, *series nepotum*. — *In causa prosit*; vulgo *in causam*, quod malim, etiamsi non id habeant codices Regii. Lem. — *Frater* pro patrueli, et hoc loco cum delectu. Telamon et Peleus fratres erant, ab hoc Achilles, ab illo Aiax. — *Furtisque*; quatuor *furtoque*; Oxouiensis *et furto et fraude*, quod praeferebat Heinsius. — Regii nostri *furtisque et fraude*, quae lectio bona est. — *Inserit*; plerique (et Regii cod.) *inseris*. *Inseri* eleganter dicuntur, qui in alienam gentem vel adoptantur vel se ingerunt, voc. ab insitione surculorum petito; Phaedrus III, 3, 10, *insitivi liberi*, spurii. — *Nomina alienae gentis* melius, quam *se*, quia in serie scribuntur nomina; Plinius paneg. XXXVII, 7, *impie his nominibus inseri publicanum*.

34. *An quod in arma prior* etc.) Quum non haberet Aiax, cur sua facta commemoraret, quae ipsi viderant Graeci, copiosus est in Vlyssis sceleribus detegendis. *An quod .... mihi?* Indignantis et irridentis animi est, rogare, ne ea nobis obsint, quae prodesse nobis vel maxime in causa debent, ut IX, 21 sq., et infra vs. 135 sq. Antisth. pag. 56, tantum de Vlysse: ὃς οὐχ ἑκών, ἀλλ' ἄκων ἀφῖκται εἰς Τροίαν· et de Aiace, ὃς πρῶτος ἀεὶ καὶ μόνος τέταγμαι. — *Nullo sub indice*, ut apud Florum IV, 8, *sub percussore mori*. In his, *sub* causam efficientem notat. — De simulata Vlyssis insania vide Hygini fabulam 95: *Ei erat responsum: si ad Troiam isset, post vicesimum annum, solum, sociis perditis, egentem domum rediturum. Itaque quum sciret ad se oratores venturos, insaniam simulans, pileum sumsit, et equum cum bove iunxit ad aratrum. Quem Palamedes* (Nauplii filius) *ut vidit, sensit simulare, atque Telemachum filium eius, cunis sublatum, aratro ei subiecit, et ait: simulatione deposita, inter coniuratos veni.* De Telemacho res paulo aliter in carmine Cyprio narratur. Aegre certe impelli potuit, ut adversus Troianos proficisceretur; Homerus Od. Ω, 119. Idem, sed obscurius, Vlyssi obiicitur apud Quintum Calabr. 193. Sed totum hoc tragici post Homerum finxerunt, monente etiam Cicerone, Offic. III, 26, ubi de honestate huius consilii disputat. Ibidem habes hoc idem crimen a poëta antiquo tractatum. — *Sollertior*, callidior; Quintus Calab. 199, ὃς σέο φέρτερος ἔσκε βίῃ καὶ εὔφρονι βουλῇ. — *Sed sibi* etc. *Sed* non nisi unus

Sed sibi inutilior, timidi commenta retexit
Naupliades animi, vitataque traxit in arma?
Optima nunc sumat, qui sumere noluit ulla:
Nos inhonorati, et donis patruelibus orbi,
Obtulimus qui nos ad prima pericula, simus.
Atque utinam aut verus furor ille, aut creditus esset;
Nec comes hic Phrygias unquam venisset ad arces
Hortator scelerum! non te, Poeantia proles,
Expositum Lemnos nostro cum crimine haberet;
Qui nunc, ut memorant, silvestribus abditus antris,

Leidens. unde sumsit Heinsius, qui malit *At;* caeteri (et Regii codices) *Et.* — *Sibi inutilior*, suae saluti minus consulens; vide ad vs. 59. — *Vitataque . . . in arma;* plurimi *iurataque traxit ad arma;* duo *invitaque.* Regii codices *vitataque . . . ad arma;* lectio *iurata* videtur emendatio, ortaque e vitio scripturae codicis alicuius, in quo *uitata* erat scriptum, litera *t* male formata; nisi etiam orta sit e fabulae Hygini ultima phrasi supra citata: *simulatione deposita, inter coniuratos veni.* Quidquid sit, non placet hic *iurata arma* propter seq. *iuratus in arma*, vs. 50. Lem. — *In arma* (vel *ad arma*) *trahere*, *vocare*, *venire*, *mittere* amant poëtae. – Commode in rem suam utitur illa simulatione, *Optima nunc sumat* etc. quibus verbis indignitas rei rursus exprimitur. — Florentin. S. Marci habet *num sumat*, per interrogationem. — *Inhonorati*, nullo praemio adfecti. — *Ad prima pericula*, pro primi ad pericula, ut vers. 36, *ultima qui cepit*, pro ultimus.

43. *furor ille*) unus Heinsii *furor illi*, quod non improbat Burmannus, modo distinguas post *furor.* — *Nec comes* etc. Quintus Calaber 194, ὡς μὴ ὤφελες ἰκέσθαι. Tum eadem, quae hic, exempla commemorantur, Philoctetae et Palamedis, sed iusto brevius, et sine affectuum commotione. — *Hortator scelerum*, Vlysses, ex Virgil. Aen. VI, 529. — *Poeantia proles*, Philocteta, Poeantis filius, sagittas ab Hercule acceperat (IX, 232), quibus instructus interfuit bello Troiano. Sed in itinere ex colubri morsu in insaniam versus in insula Lemno a Graecis est relictus. Huius rei culpam in Vlyssem confert Aiax. Agamemnonis iussu factum esse tradit Hyginus fabul. 102; sine dubio suaserat Vlysses Agamemnoni, ut iuberet. Iam quid in hac insula per integrum prope decennium peregerit, quantosque cruciatus pertulerit, breviter hic tangitur, quia ad Graecos loquebatur, quibus illa nota; singula tamen valent ad commiserationem faciendam, invidiamque creandam Vlyssi. Longiore narratione, eaque luctu plenissima exponitur a Quint. Calab. IX, 352–396, ubi Diomedes et Vlysses legati ad eum veniunt, ut, quum sine eius sagittis Ilium expugnari non posse in fatis esset (unde mox *debita*, destinata, *Troianis fatis*, Troiano excidio, *spicula*), ipsum arcesserent. Ex Attio, qui post Sophoclem, cuius Philoct. exstat, et Euripidem hoc ar-

Saxa moves gemitu, Laërtiadaeque precaris
Quae meruit: quae, si Dî sunt, non vana preceris.
Et nunc ille eadem nobis iuratus in arma,
Heu! pars una ducum, quo successore sagittae
Herculis utuntur, fractus morboque fameque,
Velaturque, aliturque avibus; volucresque petendo
Debita Troianis exercet spicula fatis:
Ille tamen vivit, quia non comitavit Vlixen.
Mallet et infelix Palamedes esse relictus.
Viveret, aut certe letum sine crimine haberet:
Quem male convicti nimium memor iste furoris
Prodere rem Danaam finxit; fictumque probavit

gumentum tractaverat, passim versiculos laudat Cicero, et Philoctetae exemplo utitur in disputationibus de perferendis doloribus; Fin. II, 29; V, 11; Tusc. II, 7.

48. *gemitu*, cum gemitu; Cicero Tusc. d. l. *Adspice Philoctetam. Cui concedendum est gementi. Ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum eiulantem.* — *Precaris*, imprecaris. — *Si Di sunt*, quum Di sint: *si* nunc, ut saepe, adfirmantis est, non autem dubitantis. Nonnulli habent *si dî sint*; quidam *si di dent.* Heinsius emendabat *quae di, di dent, non vana preceris*; aut *quae, di dent, o non v. p.* — Regius codex A, *quae si di sint*; codex B *quae si di dent*; emendationes Heinsii non placent. Lem.

50. *eadem nobis*, graeca syntaxis, ταὐτὰ ἡμῖν, *eadem* in quae nos; Cic. Famil. IX, 6, *quod non idem illis censuissemus.* — *Vna* redundanter additum. — *Fractus morbo fameque*; Quint. Calaber 367 sqq. — *Velatur*, Philocteta apud Attium: *Configo tardus celeres, stans volatiles, Pro veste pennis membra textis contegens*; conf. Q. Calabrum 358, et Cic. Fin. V, 11. — *Alitur*, Sophocl. vs. 288 sqq. — *Exercet spicula*, ut apud Attium: *Ingemiscimus, Quod haec pennigero, non armigero in corpore, Exerceantur tela. Debita spicula*; vide supra ad vs. 45. — *Comitavit* Heinsius e Florentino S. Marc. et uno Gronov. recepit, quia Noster hoc activo frequenter utitur. Vulgo (et in cod. Regio B) legitur *comitatur*; multi (et cod. A) *comitatus.*

56. *Mallet et Palamedes* etc.) Iam Philoctetae exemplum luctu plenissimum, et ad invidiam Vlyssi faciendam aptissimum: tamen magis etiam lugendum Palamedem praedicat Vlyssis culpa. De tristi Palamedis sorte vide Hyginum fab. 105. Exposita iam erat in Carmine Cyprio; et attingitur etiam a Virgilio Aen. II, 82 sqq.; quamquam alia ibi odii causa commemoratur: sed nec huius rei mentionem fecit Homerus: adeo multa rebus Troianis addiderunt posteriores poetae! — *Male convicti*, magno suo dolore, in damnum suum convicti. Itaque minime opus est ut cum pr. Gron. et tribus aliis MSS. legamus, *male convictum*, scil. Palamedem,

Crimen; et ostendit, quod iam praefoderat, aurum.
Ergo aut exsilio vires subduxit Achivis,
Aut nece: sic pugnat, sic est metuendus Vlixes.
Qui licet eloquio fidum quoque Nestora vincat,
Haud tamen efficiet, desertum ut Nestora crimen
Esse rear nullum; qui, quum imploraret Vlixen
Vulnere tardus equi, fessusque senilibus annis,
Proditus a socio est: non haec mihi crimina fingi,
Scit bene Tydides; qui nomine saepe vocatum
Corripuit; trepidoque fugam exprobravit amico.
Adspiciunt oculis Superi mortalia iustis.
En eget auxilio, qui non tulit: utque reliquit,

aut cum Scheppero emendemus, *male conficti*, id est frustra, temere conficti, quamquam etiam Burmannus illam emendationem probat. Et *male* ita, ut dixi, usurpari docet Drakenb. ad Silium XIII, 50; ita Seneca Suas. V: *Errat circa damna sua, et quae male expertus est, vota deponit.* Vt sequentia intelligantur, notanda sunt haec: Vlysses captivo Phrygi epistolam Priami nomine ad Palamedem scriptam dedit, in qua ille huic magnam vim auri pollicebatur, si ex composito castra graeca proderet. Simul militem misit, qui Phrygem non longe a castris interficeret. Epistola reperta, quum Palamedes ad Agamemnonem perductus rem negaret, Graeci, auctore Vlysse, in tentorio quaesiverunt, inveneruntque aurum, quod Vlysses noctu clam ibi obruerat.

63. *Qui, licet eloquio* etc.) Transitus iusto argutior: *fidum* vocat, quia tanto maius crimen, *fidum* socium deserere. Lenzius coniungit *eloquio fidum*, id est, fretum eloquentia, ut XI, 125, de Nesso, *ope fidis equina.* Sed primum dubito, an *fidus* dicatur pro *fidens*; deinde Nestor nihil moliebatur eloquentia sua fretus. Denique maior inest vis, si *eloquio* cum *vincat* coniungamus. De Vlyssis facundia vide Homer. Il. Γ, 222. Pro *fidum quoque*, Basileensis *fidum sibi*, quod efficacius. — *Desertum ut Nestora*; septem libri non habent *ut*; vide Burmannum ad Quintilian. decl. XI, 7. — Quum Graeci fulmine Iovis consternati fugerent, Nestor relictus est, tarditate equi, Paridis hasta in summo vertice vulnerati. Hectore igitur irruente, Diomedes in senis auxilium imploravit Vlyssem, sed frustra; et ni Diomedes ipse auxilio occurrisset, haud dubie interiisset Nestor; Vlysses fugam iam paraverat; Il. Θ, 80. — *Proditus* gravius quam desertus. — *Trepido*, prae metu celeriter fugienti. — *Exprobravit*; alludit ad verba quae Homerus vs. 94 Diomedi attribuit: Πῇ φεύγεις, μετὰ νῶτα βαλών, κακὸς ὥς, ὅμιλῳ.

70. *Adspiciunt Superi* etc.) Gravis haec sententia eo pertinet, quod auxilio mox ipse egebat, qui non tulerat. — *Mortalia* absolute et substantive ponitur, res humanae; vide Bentleium ad Horat. Art. Poët. 68. —

Sic linquendus erat; legem sibi dixerat ipse.
Conclamat socios: adsum, videoque trementem
Pallentemque metu, ac trepidantem morte futura.
Opposui molem clypei; texique iacentem;
Servavique animam, minimum est hoc laudis, inertem.
Si perstas certare, locum redeamus in illum:
Redde hostem, vulnusque tuum, solitumque timorem;
Post clypeumque late: et mecum contende sub illo.
At postquam eripui, cui standi vulnera vires
Non dederant, nullo tardatus vulnere fugit.
Hector adest, secumque Deos in proelia ducit;
Quaque ruit, non tu tantum terreris, Vlixe,
Sed fortes etiam: tantum trahit ille timoris!
Hunc ego sanguineae successu caedis ovantem

Eget auxilio: egebat autem Vlysses, quum Troianorum cohortes in eum, Soci hasta vulneratum, irruerent; tum ter ita *clamabat*, ὅσον κεφαλὴ χάδε φωτός· Il. Λ, 461. Atque haec ignominiose admodum hic narrantur, Vlyssemque faciunt ignavam mulierem. — *Legem sibi dixerat*, conditionem ipse praescripserat, qua tractandus esset. — *Adsum* cum Menelao. — *Molem clypei*; Hom. vs. 485, φέρων σάκος ἠΰτε πύργον. Idem beneficium ingrato exprobrat apud Quint. Calab. 201 sqq., sed non tam graphice et contumeliose, ut hic *iacentem*. Apud Homerum etiam vulneratus fortiter pugnat, et postea Menelaus eum manu ducit e proelio. Pro *iacentem* tres habent *latentem*, quod non improbat Burmannus, quia repetit, *post clypeumque late.* — Et quia repetit *late*, praeferendum hic *iacentem*, quod habent nostri codices; alterum non convenit. Lem. — Mox pro *vulnusque tuum* Schepperus corrigit *vultumque tuum*, male; vide Burmannum.

82. *secum Deos in proelia ducit*) Apollo missus a Iove anteibat Hectorem, nube tectus aegideque armatus, terrebatque Graecos, ut fugerent; vid. Homer. Iliad. O, 220 sqq., 307, 326. Verum non tum *pondere*, id est, saxo, *fundebat*, ad terram dabat, Hectorem, sed hoc iam antea factum erat; Il. Ξ. 416 sqq. Itaque Ovidius aut diversa miscuit, aut alios auctores secutus est, et quidem eosdem, quos Dictys Cretensis, qui lib. II, ubi de pugna ad naves Graecorum loquitur, *Tum iam cedentibus*, inquit, *acrior insistens* Aiax, *Hectorem, qui adversum eum promtius steterat, ictum immani saxo, ac mox consternatum eiicit.* MSS. tamen magno numero pro *pondere* habent *vulnere.* — *Trahit* terrorem, exquisitius quam facit terrorem. Pro *timoris*, decem *timorem.* Regii codices ambo dant *timoris.* — *Cominus* ex uno MS. Oxon. recepit Heinsius pro *eminus*, quod reliqui tuentur omnes. Causam reddit hanc: *plus enim laudis Aiaci, quod cominus cum Hectore erat*

Cominus ingenti resupinum pondere fudi.
Hunc ego poscentem, cum quo concurreret, unus
Sustinui: sortemque meam vovistis, Achivi;
Et vestrae valuere preces: si quaeritis huius
Fortunam pugnae; non sum superatus ab illo.
Ecce ferunt Troës ferrumque, ignemque, Iovemque
In Danaas classes: ubi nunc facundus Vlixes?
Nempe ego mille meo protexi pectore puppes,
Spem vestri reditus: date tot pro navibus arma.
Quod si vera licet mihi dicere, quaeritur istis,
Quam mihi, maior honos: coniunctaque gloria nostra est;

congressus, quam si eminus congressus fuisset. Verum hoc non sufficit. Lenzius contra putat, τὸ *eminus* magis testari Aiacis robur. Apud Homerum quidem lapide fundit Hectorem, postquam is se iam receperat ad suos, adeoque eminus; sed apud Dyctin cominus. — Codices Regii habent *eminus*, quod praetulerim, tum propter Homeri testimonium, tum propter rationem a Lenzio adlatam. LEM. — *Resupinum*; ὕπτιοι apud Homerum plerumque cadunt vulnerati.

87. *poscentem*, provocantem ad certamen singulare; Il. H, 67 sqq. Hoc igitur diu ante factum. — *Concurrere* de certamine singulari. — *Sustinere* de eo, qui parem se praebet adversario viribus. Obtulerunt se ad hoc certamen novem heroës, e quibus unum sorte eligendum esse auctor fuit Nestor. Tum Graeci *voverunt sortem Aiacis* (quod Burmannus dubitat an satis latinum sit), vota, preces fecerunt, ut sors Aiacis exiret, quamquam et duos alios voto suo comprehenderunt. Voverunt enim his verbis: Ζεῦ πάτερ, ἢ Αἴαντα λαχεῖν, ἢ Τυδέος υἱὸν, Η αὐτὸν βασιλῆα πολυχρύσοιο Μυκήνης· vs. 179. Permulti et Regius Codex B *novistis*; codex A *vovistis*; Mediceus tertius *movistis*; Heinsius coniicit *fovistis*; ex his quatuor lectionibus, quam reiicerem, est certe Heinsiana. LEM. — *Valent preces* et *vota* (vs. 128) quum fit, quod voveramus, precati eramus. — *Non sum superatus*; immo quum hastis nihil profecissent, et res ad saxa venisset, tum quoque ingenti saxo stravit Hectorem; vs. 270. — *Fortuna*, exitus pugnae.

91. *Ecce ferunt – ignemque*) codices Regii *ignesque*; et mox vulgo, et in codice B, *ubi tunc*; sed codex A et castigatiores habent *ubi nunc*; vid. ad I, 321. Elegans particulae *ubi* usus in exprobrationibus et irrisionibus; Heroid. IV, 150, *ubi nunc fastus altaque verba? iacent.* Ibi Heins. permulta exempla collegit. — *Nempe ego* etc. Il. O, 745 sqq. Est autem *nempe* vox eius, qui ipse sibi respondet. — *Spem vestri reditus*; ita codices Regii; sex, in quibus Oxoniensis, *spem nostri reditus.*

95. *quaeritur istis* etc.) *Praeclara* foret sententia, si alius id de Aiace dixisset non ipse de se. Simile illud apud Valerii Max. VII, 5, 6: *Non*

Atque Aiax armis, non Aiaci arma petuntur.
Conferat his Ithacus Rhesum, imbellemque Dolona,
Priamidenque Helenum rapta cum Pallade captum.
Luce nihil gestum, nihil est Diomede remoto.
Si semel ista datis meritis tam vilibus arma,
Dividite; et pars sit maior Diomedis in illis.
Quo tamen haec Ithaco, qui clam, qui semper inermis
Rem gerit, et furtis incautum decipit hostem?
Ipse nitor galeae, claro radiantis ab auro,

Catoni praetura, sed praeturae Cato negatus est. — *Quaeritur*, comparatur.

98. *Rhesus*, rex Thracum, equos habebat maximos et pulcherrimos; Il. K, 435: eum cum sociis interfecit Diomedes. Inter caedem operam dedit Vlysses, ut eius equis potiretur; vs. 489 sqq. — *Dolon*, Troianus, facie turpis, sed pedibus velox, explorator venit in castra Graecorum. Cognitum persecuti sunt Diomedes et Vlysses. Quum captus esset, pallidus et tremens auro aereque vitam redimere voluit; hinc *imbellis* Dolon: sed Diomedes eum interfecit ense: Iliad. K, 314 sqq. Fortem inducit Dolonem Virgilius Aen. XII, 346 sqq. — De *Heleno*, Priami filio, ab Vlysse rapto confer Sophoclem, Philoct. 601 sqq., qui tamen nec Diomedis mentionem facit, nec dicit hoc factum esse, quum Palladium raperetur. Nempe *cum* non indicat, idem eodem tempore factum, sed duo diversa coniungit, et Helenum captum, et Palladam raptam. — *Pallas*, Palladium, e coelo delapsum et antiqua religione cultum a Troianis, quod ab Vlysse et Diomede, noctu clanculum urbem Troianam ingressis, ablatum esse, antiqua fuit narratio, quam secuti sunt etiam Euripides Rhes. 501; Virgilius Aen. II, 164; Quintus Cal. X, 346. Ob Pallada raptam Vlysses apud Antisth. pag. 53 et 55 sacrilegus vocatur: ἱεροσυλήσας τὸ ἄγαλμα τῆς θεοῦ νύκτωρ. — Pro *rapta Pallade*, multi *casta*, vel *capta*; Regii nostri *capta*, quae repetitio *capta* . . . *captum* esse Ovidiana potest.

101. *Si semel*) permulti et Regius A a prima manu, et codex B in margine *si tamen*. — *Et pars sit maior*; unus Heinsii et codex B *sit melior*, ut saepe *pars bona*. — *In illis*, illorum, ut vs. 311, *in illo*, illius.

103. *Quo tamen* etc.) Codex Regius A, *Quo tamen haec Ithaco prosunt*, *qui semper inermis*; codex B, *Quid tamen haec . . . qui clam*, etc. valde placet mihi lectio codicis A. Lem. — Inutilia, quin adeo perniciosa haec arma Vlyssi. Hoc maximam in Vlyssis ignominiam tractat. — *Furtis*, insidiis et dolis. — *Nitor galeae*; Achillis enim galea, ἀστὴρ ὡς ἀπέλαμπεν, Il. T, 381; Quint. Calaber V, 102. Ovidius hic cumulavit verba, quandoquidem *nitor*, *clarus et radiare* eodem redeunt. Quod tamen quum saepius fecerit Ovidius, neque h. l. vitiose, non erat, cur Burmannus emendaret, *ferro radiantis et auro*, cum explicatione: ferreae enim erant et auro inductae, ferrum vero in splendorem erat datum. Sed si auro

Insidias prodet, manifestabitque latentem.
Sed neque Dulichius sub Achillis casside vertex
Pondera tanta feret; nec non onerosa gravisque
Pelias esse potest imbellibus hasta lacertis.
Nec clypeus, vasti caelatus imagine mundi,
Conveniet timidae, nataeque ad furta sinistrae.
Debilitaturum quid te petis, improbe, munus?
Quod tibi si populi donaverit error Achivi,
Cur spolieris, erit, non, cur metuaris ab hoste:
Et fuga, qua sola cunctos, timidissime, vincis,
Tarda futura tibi est, gestamina tanta trahenti.
Adde, quod iste tuus, tam raro proelia passus,
Integer est clypeus: nostro, qui tela ferendo

induetae, non poterat nitor ferri (*lumen ferri* dixit Val. Flacc. III, 100) cerni. Tanaq. Faber corrigit *cono radiantis ab aureo.* — Regii codices bene servant lectionem vulgatam. De verbo *radiare* vide ad II, 4. — *Manifestare*, facere, ut latens in oculos incurrat; vide Burmannum qui monet, usurpatum esse apud Ovid. ad imitationem graeci δηλοῦν, nec aptius huic rei exprimendae superesse verbum. — Pro *latentem* Oxoniensis et duo alii MSS. *paventem*, quod valde adblanditur, et satis poëticum videtur Schirachio: *nempe*, inquit, *qui pavet, eius galea quasi tremit, et radiat aurum magis, quum trepidat.* Hoc vero est argutari. Si hoc voluisset Ovidius, notatione dignus esset, qui irato et convicianti Aiaci talem ingenii lusum tribuisset. Neque hic de pavore Vlyssis sermo est, sed de insidiis. Aliter apud Antisth. p. 53: δειλὸς οὐδεὶς ἂν ἐπισήμοις ὅπλοις χρήσαιτο, εἰδὼς, ὅτι τὴν δειλίαν αὐτοῦ ἐκφαίνει τὰ ὅπλα.

107. *Sed neque etc.*) Hanc membrorum debilitatem Aiax ei obiicit etiam apud Quint. Calabrum 224. — *Dulichium*, insula prope Ithacam, quae tamen secundum Homerum, alii regi serviebat. — *Pelias esse potest* etc. Hic versus aliter legitur in Regiis codicibus: *Pelias hasta potest imbellibus esse lacertis:* de hasta Peliade vide ad XII, 73. — Achillis *clypeus*, Vulcani opus, inprimis nobilitatus est Homeri Il. Σ, 468–607, descriptione (quacum cf. Quint. Calabr. V, 5–101) et recentiorum disputationibus. *Caelatus imagine vasti mundi*, in quo coelum cum sideribus, terra non modo cum fluviis, mari et urbibus, sed etiam cum omnibus iis, quae cadunt in vitam humanam, figuris eminentibus expressa erant. De verbo *caelare* vide ad II, 6. — *Natae ad furta*, vide ad XV, 116 et 120.

116. *trahere* eleganter de pondere, quod tardat incedentem et fugientem; Virgilius Georg. IV, 94, de obeso, *latam trahens inglorius alvum.* — *Proelia passus*; quidam *vulnera passus*; saepe *vulnera pati*: sed Burman-

Mille patet plagis, novus est successor habendus.
Denique, quid verbis opus est? spectemur agendo:
Arma viri fortis medios mittantur in hostes;
Inde iubete peti, et referentem ornate relatis. »
  Finierat Telamone satus, vulgique secutum
Vltima murmur erat: donec Laërtius heros
Adstitit, atque oculos paulum tellure moratos
Sustulit ad proceres, exspectatoque resolvit
Ora sono; neque abest facundis gratia dictis:
« Si mea cum vestris valuissent vota, Pelasgi,
Non foret ambiguus tanti certaminis haeres;
Tuque tuis armis, nos te poteremur, Achille!
Quem quoniam non aequa mihi vobisque negarunt

nus recte praefert *proelia* (quod habent Regii codices), quia si raro vulnera esset passus clypeus, aliqua tamen haberet, nec esset integer.

121. *Arma viri fortis* etc.) Seneca Controv. II, 11, de Ovidio: *Adeo autem studiose Latronem audivit, ut multas eius sententias in versus suos transtulerit. In armorum iudicio dixerat Latro: Mittamus arma in hostes, et petamus. Naso dixit: Arma viri fortis* etc. Simile quid Q. Calab. 218 sqq., habet.

123. *Finierat* orationem, peroraverat causam suam. — *Murmur* et alias *fremitus*, sermo multorum promiscue loquentium. — *Adstitit*, surrexit ad eos. — *Oculos . . . moratos* ex Homer. Iliad. Γ, 217 sqq., ubi hoc moris Vlyssi fuisse traditur, ut, antequam verba facere inciperet, staret oculis in terram defixis, immotoque sceptro. Causam, cur hoc ita finxerit Homerus, reddit Quintilianus Inst. XI, 3, 158: *Mire auditurum dicturi cura delectat, et iudex se ipse componit. Hoc praecipit Homerus Vlyxis exemplo, quem stetisse oculis in terram defixis, immotoque sceptro, priusquam illam eloquentiae procellam effunderet, dicit.* Vt igitur Aiax torvo vultu indignitatem rei profitebatur, sic Vlysses modestiae gratia audituis se commendabat. — *Exspectato*, quia nota omnibus eius facundia. — *Neque abest* etc. Burmannus putat, haec a Propertio I, 2, 29, sumta: *nec desit iucundis gratia verbis;* itaque et ibi malit *facundis*; sine causa. — Dicit autem Vlysses oratione sequenti composite, moderate, callide, et ubi Aiacis nonnulla et crimina et argumenta diluit, opera sua mirifice enarrat.

128. *Si mea cum vestris* etc.) Incipit cum pio voto, sibi et auditoribus communi, idque fictis adeo lacrymis confirmat. — *Valuissent vota;* vide ad vs. 89. — *Non foret . . . haeres*, non ambigeretur, quis possideret illa arma, de quibus iam certatur, quorum haeres Aiax esse magna contentione vult. — *Poteremur* antique, pro *potiremur:* vide Heinsium et Burman-

Fata (manuque simul veluti lacrymantia tersit
Lumina); quis magno melius succedat Achilli,
Quam per quem magnus Danais successit Achilles?
Huic modo ne prosit, quod, ut est, hebes esse videtur;
Neve mihi noceat, quod vobis semper, Achivi,
Profuit ingenium: meaque haec facundia, si qua est,
Quae nunc pro domino, pro vobis saepe locuta est,
Invidia careat: bona nec sua quisque recuset.
Nam genus, et proavos, et quae non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco: sed enim, quia rettulit Aiax
Esse Iovis pronepos, nostri quoque sanguinis auctor
Iupiter est, totidemque gradus distamus ab illo.
Nam mihi Laërtes pater est, Arcesius illi,
Iupiter huic; neque in his quisquam damnatus, et exsul.
Est quoque per matrem Cyllenius addita nobis

num: *potiri* nunc, uti, possidere. — *Tuque tuis . . . Achille!* hac apostrophe animos auditorum ad fletum inclinat. Lem. — *Melius*, meliore iure. Tanaq. Faber neminem natum arbitrabatur, a quo doceri posset, quid sibi hoc vellet, *Danais successit Achilles*, itaque corrigebat, *accessit*; at facile doceri poterat, *succedere* centies poni pro accedere; obvia enim sunt illa, *succedere antro*, *muro*, *urbi*; et XI, 142, *succedere aquae*: igitur et nunc intellig., quo auctore, numero Graecorum accessit Achilles. Et de industria hoc idem verbum repetitum, quia quasi vim argumenti habet.

135. *Huic modo* etc.) vid. ad vers. 34. — *Hebes*, destitutus *ingenio*, h. e. prudentia et facundia, quam utramque virtutem Vlyssis spreverat Aiax. — *Videtur*; unus Basil. *hebes esse fatetur*, ut sit graecism. quem Heins. illustrat, et qualis mox vs. 142: *rettulit esse Iovis pronepos*. Regii cod. *videtur*; sed paene mallem *fatetur*. Lem. — Illam autem facundiam Vlysses et praeclare commendat: *quod vobis semper profuit*, *quae pro vobis saepe locuta est*, et modeste, *si qua est*, tum, *bona nec sua* (quae ipse sibi *fecit*, paravit, non autem natura ei tribuit) *quisque* (quisquam) *recuset*, recuset iis uti. — *Dominus facundiae*, ut *dominus artis* I, 524, qui eam novit et exercet. Confer Q. Calabrum 290.

140. *Nam genus, et proavos* etc.) Verissime de generis nobilitate indicat, quam non sprevisset, nisi scivisset, meritis se posse contendere cum Aiace. — *Esse pronepos*, graeca syntaxis, se esse pronepotem. — *Damnatus et exsul*, qualis Peleus, quamquam nec Telamon *fraternae caedis insons* ex nonnullorum opinione; vide XI, 267 sqq. Sic vicissim Vlysses Aiaci quamdam generis maculam obiicit; confer vs. 26. — *Mater* Vlyssis fuit Anticlea, Autolyci filia, Mercurii neptis; Od. Λ, 84. — *In pa-*

Altera nobilitas: Deus est in utroque parente.
Sed neque materno quod sum generosior ortu,
Nec mihi, quod pater est fraterni sanguinis insons,
Proposita arma peto: meritis expendite causam.
Dummodo quod fratres Telamon, Peleusque fuerunt,
Aiacis meritum non sit; nec sanguinis ordo,
Sed virtutis honos spoliis quaeratur in istis.
Aut si proximitas, primusque requiritur haeres,
Est genitor Peleus, est Pyrrhus filius illi;
Quis locus Aiaci? Phthiam Scyronve ferantur:
Nec minus est isto Teucer patruelis Achilli.
Num petit ille tamen, num sperat, ut auferat arma?
Ergo operum quoniam nudum certamen habetur,
Plura quidem feci, quam quae comprendere dictis
In promtu mihi sit; rerum tamen ordine ducar.
Praescia venturi genetrix Nereia leti

rente utroque, in stemmate utriusque parentis. Commode repetit duo illa, quibus sua nobilitas maior Aiacis.

151. *Dummodo quod* etc.) Non potest Aiax haereditario iure niti. — *Spolia*, alias arma hosti detracta, h. l. arma exstincti relicta. — *In istis* tradendis novo domino non *quaeratur*, respiciatur, *sanguinis ordo*, consanguinitas, sed *virtutis honos*, virtus, quae hoc honore et praemio sola digna est: *proximitas* etiam X, 340.

156. *Phthiam Scyronve ferantur*; duo nostri codices Regii, et alter etiam Regius quem in manu insuper habemus, dant *Phthiam haec*, scil. arma *Scyronve ferantur*; eam lect. quam habebant veteres edit. non video cur mutaverit Heinsius. Lem. — *Phthiae* habitabat Peleus. Lem. — Quum Achilles in insula *Scyro* lateret, rem habuit cum Deidamia, regis filia, ex qua natus est *Pyrrhus*; Apollod. III, 13, 8. — *Scyros* per c est patria Lycomedis; *Syros* absque c (v. 175) insula Ioniae. Lem. — *Nec minus est isto*; multi *est isti*, *illi*, *istic* aut *illic*; codex Regius A *istic*; codex B *illi*. — *Num sperat, ut auferat arma* dedit Heins. ex Calendrae Excerpt. quarto Mediceo et Iunian. — Regii codices habent lectionem vulgatam, *num, si petat, auferat arma?* quam meliorem puto propter repetitionem, *petit*, *petat*; immo altera servata, supplendum est, *fore*. Lemaire.

159. *nudus*, ut γυμνός, eleganter pro *solus*; vid. Drakenb. ad Silium I, 219. — *Rerum ordine ducar* pro vulgar. rem ordine referam, quod solemne in principio narrationum; vid. IX, 5.

162. *Praescia venturi* etc.) Confer Apollod. III, 13, 8; Hygin. fab. 96. Festive et iocose res narratur Art,

Dissimulat cultu natum; deceperat omnes,
In quibus Aiacem, sumtae fallacia vestis.
Arma ego femineis, animum motura virilem,
Mercibus inserui: neque adhuc proiecerat heros
Virgineos habitus, quum parmam hastamque tenenti,
« Nate Dea, dixi, tibi se peritura reservant
Pergama: quid dubitas ingentem evertere Troiam? »
Iniecique manum, fortemque ad fortia misi.
Ergo opera illius mea sunt: ego Telephon hasta
Pugnantem domui; victum orantemque refeci.
Quod Thebae cecidere, meum est; me credite Lesbon,
Me Tenedon, Chrysenque, et Cyllan, Apollinis urbes,
Et Syron cepisse: mea concussa putate
Procubuisse solo Lyrnesia moenia dextra.
Vtque alias taceam, qui saevum perdere posset

Amat. I, 689 sqq. *Praescia venturi*, futuri, *leti*, nempe filium, si ad Troiam proficisceretur, periturum. — *Dissimulat cultu*, vestitu virgineo tectum in Scyron insulam misit ad Lycomedem, ubi inter virgines latuit. Secundum Schol. Homeri Il. T, 332, Vlysses, Phoenix et Nestor oratores missi sunt ad Lycomedem, non autem *Aiax*. Vlysses in vestibulo regio deposuit *femineas merces*, instrumenta textoria. Schol. Homer. ἱστουργικὰ ἐργαλεῖα. — *Arma inserui* Schirachius explicat, arma indui latenti Achilli. Immo, arma addidi istis mercibus. Addunt alii, Vlyssem tubicinem iussisse canere, armorumque crepitum fieri, quo strepitu commotum Achillem clypeum hastamque arripuisse. Sed in verbis, *neque adhuc proiecerat ...dixi*, mira est brevitas. — *Duo deiecerat*, quod non displicet Burmanno; Heinsius malebat *reiecerat* improbante Burmanno. Regii codices *proiecerat*. — *Tibi se reservant*, tanquam sponte id faciant, quod fato accidebat. Burmannus fabulam inde ortam putat, quod Achilles tum ἀστέγαμος fuerit; hoc enim moris fuisse apud Graecos, ut νεωστὶ γεγαμηκότας absolverent militandi munere. — *Ingens Troia* etiam vs. 505, et apud Virgilium Aeneid. III, 462. Referendum τὸ *ingens* vel ad ambitum urbis (Seneca Troad. 22: victor *lentum Ilium Metitur oculis, ac decem tandem ferus Ignoscit annis*), vel ad gloriam. Virgil. Aeneid. II, 325.

171. *opera illius mea sunt*) Operum Achillis indiculum iam XII, 105 sqq., habuimus, ubi vide not. Etiam apud Q. Cal. 256 sqq., de eo gloriatur, quod Achillem adduxerit. Sed longius progreditur, et singula quoque eius opera sibi vindicat, quemadmodum vs. 236 sqq., partem adeo rerum ab ipso Aiace gestarum.

177. *Vtque alias taceam*) vulgo et in Regiis codicibus, *utque alios*, quod melius est certe propter sequentem

Hectora, nempe dedi: per me iacet inclytus Hector.
Illis haec armis, quibus est inventus Achilles,
Arma peto: vivo dederam, post fata reposco.
Vt dolor unius Danaos pervenit ad omnes,
Aulidaque Euboicam complerunt mille carinae;
Exspectata diu, nulla, aut contraria classi,
Flamina sunt; duraeque iubent Agamemnona sortes
Immeritam saevae natam mactare Dianae.
Denegat hoc genitor, Divisque irascitur ipsis:
Atque in rege tamen pater est: ego mite parentis
Ingenium verbis ad publica commoda verti:
Nunc equidem fateor, fassoque ignoscat Atrides,
Difficilem tenui sub iniquo iudice causam.
Hunc tamen utilitas populi, fratrisque, datique
Summa movet sceptri, laudem ut cum sanguine penset.

Hectora; in huiusce modi phrasi *alius* cum sequentibus, non cum praecedentibus iungitur; ergo male Heinsius dedit *alias*, ut referatur ad civitates expugnatas ex quibus Syron et Lyrnesum modo nominavit. Lem. — *Saevus*, fortis, freqnens bellatorum epitheton. — *Nempe*, certe. Phaedrus II, 2, *nempe exemplis discimus*. — *Per me*, mea virtute. — *Quibus est inventus*, quorum auxilio est detectus. Immo arma Achillis, de quibus iam certabatur, alia erant, a Vulcano fabricata et accepta.

181. *unius*, Menelai, *dolor* ob ereptam coniugem, *pervenit ad omnes*, quatenus omnes iniuriam ei illatam ulcisci voluerunt. Confer Art. Amat. I, 688. — *Sortes*, responsum Calchantis. — Epitheta *immeritam* et *saevae* non satis commode addita; ita enim apparet, Vlyssem adiuvisse rem atrocem. — *Denegat hoc*, totumque adeo exercitum dimitti iubet. — *In rege tamen pater est;* vide ad XII, 29. — *Ego mite-verti*, ego *verbis*, facundia mea, perfeci, ut rex, deposito affectu paterno, mallet commodis publicis satisfacere. *Vertere* cum praepositione *ad*, mutationem consilii, affectus etc. indicat: vide Burm. ad Phaedrum I, 31, 5. Conatus suos et propter difficultatem, et quia eloquentia opus erat, cum *causa* forensi comparat, cui praeest *iniquus iudex*, qui adversatur petenti. — *Tenere causam* etiam apud Ciceronem pro, vincere, obtinere causam.

191. *fratrisque*) vulgo, et in Regiis codicibus, *fraterque*, aeque bene; et revocavit Mitscherlichius. — *Summa movet sceptri;* multi *Cura movet*, quae varietas etiam V Fast. 72; Burmannus addit ita *curam* pro imperio millies poni. *Summa sceptri dati* intellig. summa imperii (ut Cicero loquitur), summum imperium, cuius signum est sceptrum, ei creditum. Agamemnon σκηπτοῦχος apud Homerum Il. A, 279. — *Laudem cum san-*

Mittor et ad matrem, quae non hortanda, sed astu
Decipienda fuit: quo si Telamonius isset,
Orba suis essent etiamnum lintea ventis.
Mittor et Iliacas audax orator ad arces;
Visaque, et intrata est altae mihi curia Troiae:
Plenaque adhuc erat illa viris: interritus egi,
Quam mihi mandarat communis Graecia, causam;
Accusoque Parin, praedamque Helenamque reposco;
Et moveo Priamum, Priamoque Antenora iunctum.
At Paris, et fratres, et qui rapuere sub illo,
Vix tenuere manus, scis hoc, Menelaë, nefandas;
Primaque lux nostri tecum fuit illa pericli.
Longa referre mora est, quae consilioque manuque
Vtiliter feci spatiosi tempore belli.
Post acies primas, urbis se moenibus hostes
Continuere diu; nec aperti copia Martis

guine pensare, gloriam et sanguinem filiae in trutina ponderare, h. e., non solum affectu paterno, sed gloriae etiam studio duci.

193. *Mittor et ad matrem* vel solus, vel Diomede comite, ad Iphigeniam arcessendam. — *Quae non hortanda;* quatuor *oranda*. Regius codex A *hortanda;* codex B *ortanda*; hic ut saepe alias, et ut alii libri, literam *h* omittit; unde oriri potuit lectio mala *oranda*. L. — Matrem *astu decepit*, mentiens, filiam nupturam esse Achilli. Sic etiam Dictys Cretensis lib. I, et Hyginus fab. 98. Verum apud Euripidem Iph. Aul. Menelaus vertit animum fratris, Iphigeniam autem cum Clytaemnestra ipsius Agamemnonis literis accersitur in castra. — *Suis*, sibi faventibus, secundis. — *Lintea;* quidam *carbasa*.

196. *Mittor et Iliacas* etc.) Vlysses cum Menelao ante bellum susceptum Ilium missus erat ad Priamum, ut Helenam repeteret; Il. Γ, 205. In hac narratione singula valent ad *audaciam*, qua opus fuerit in hac legatione, declarandam. — *Arces* pro singulari arx, Pergamus; vide vs. 344. — *Alta Troia*, Ἴλιος αἰπεινή Il. N, 773; ut αἰπεινή Γονόεσσα Il. B, 573. Quia urbes capitales olim securitatis causa in montibus aedificari solebant, hinc *alta urbs*, magna, bene munita; vide Fabri Archaeologiam pag. 272. Lenzius vero h. l. non nisi acropolin intelligit. Ibi, ante Priami sedes, conciones fieri solebant; Il. H, 345. Eum locum Noster *curiam* vocat ex usu romano. De legatione autem illa confer et Carmen Cypr. — *Praedam*, opes, quas una cum Helena abduxerat Paris; Il. H, 363. — *Antenor*, Priamo affinitate *iunctus* pacem suasit; Hom. Il. H, 348 sqq. Eam ob causam omne ius belli ab eo abstinuisse Achi-

Vlla fuit: decimo demum pugnavimus anno.
Quid facis interea, qui nil, nisi proelia, nosti?
Quis tuus usus erat? nam si mea facta requiris,
Hostibus insidior: fossas munimine cingo:
Consolor socios, ut longi taedia belli
Mente ferant placida: doceo, quo simus alendi,
Armandive modo: mittor, quo postulat usus.
Ecce Iovis monitu, deceptus imagine somni,
Rex iubet incoepti curam dimittere belli:

vos memorat Liv. I, 1. — *Qui rapuere sub illo*, ministri, qui illo duce Helenam rapuere. — *Tenuere*, retinuere. — *Nefandas*, quia legatis intentabantur.

210. *Quid facis interea* etc.) Sequentia praeclare ostendunt, quantum valeat in bello consilium, nec parum premunt Aiacem. Putidus in hoc argumento est Vlysses apud Quint. Cal. vs. 258 sqq., ubi, tanquam in schola versaretur, plurimis exemplis et rationibus docet, quanta sit vis eloquentiae et sapientiae. — *Si mea facta requiris;* Iunian. et Leidensis *requiras*, probante Burmanno; codices Regii *requiris*. — *Munimen* illud, ἀλεωρὴν, describit Homerus Il. M, 52–57. Fossam latam utrimque cingebant praecipitia declivia, κρημνοὶ ἐπηρεφέες, desuper valli acuti, σκόλοπες ὀξεῖς, defixi erant. Sed illa opus Vlyssis fuisse, Homerus non dicit.

216. *Ecce Iovis monitu* etc.) Heinsium offendebat concursus plurium substantivorum uni verbo iunctorum: itaque suadebat, *Ecce Iovis monitos deceptus imagine somnos*. Durissimus graecismus. Sed illum concursum non esse insolentem, et *monitu* dictum pro *ex monitu*, ostendit Burmannus. *Monere* autem esse verbum somniorum, iam saepius vidimus. — Hic administranda sunt quaedam exempla, quae IX, 700, promisimus: Claud. I Stil. 216, *Aut monitos certa dignantur imagine somnos;* quod Heinsii coniecturae egregie suffragatur. Val. Maximus I, 7, 8: *propioribus tamen, ut ita dicam, lineis Aterii Rufi somnium certo eventu admonitum est;* Petronius in Satyrico c. 106 de Diis quoque et *quid fecissent, admonuerunt pari somniorum consensu;* Virgilius Aen. VII, 102: *responsa patris Fauni monitusque silenti Nocte datos:* plurima sunt praeterea loca alia plurimorum scriptorum; quae possim referre; sed illa praetermitto, ne in longius discedam. Lem. — Caeterum quod hic commemoratur, sumtum ex Il. B, 1332. Iupiter, pernicioso ad Agamemnonem somnio misso, monuit, ut invaderet Troianos; fore enim, ut urbem eorum capiat. Agamemnon autem, ut tentaret milites, iussit *incoepti curam dimittere belli*, desistere a bello, atque navibus in mare deductis in patriam redire. Quod vix audiverant milites, quum laeti magnoque cum clamore ad naves festinarent, reditumque pararent. Hic Vlysses unus fuit, qui festinantes vel verbis reduxit, vel verberibus coërcuit, et pro concione milites ad bellum continuandum cohortatus est;

Ille potest auctore suam defendere causam.
Non sinat hoc Aiax, delendaque Pergama poscat;
Quodque potest, pugnet: cur non remoratur ituros?
Cur non arma capit? dat, quod vaga turba sequatur?
Non erat hoc nimium nunquam nisi magna loquenti.
Quid? quod et ipse fugis? vidi, puduitque videre,
Quum tu terga dares, inhonestaque vela parares.
Nec mora, « Quid facitis? quae vos dementia, dixi,
Concitat, o socii, captam dimittere Troiam?
Quidve domum fertis decimo, nisi dedecus, anno? »
Talibus atque aliis, in quae dolor ipse disertum
Fecerat, aversos profuga de classe reduxi.
Convocat Atrides socios terrore paventes:
Nec Telamoniades etiam nunc hiscere quidquam
Ausit; at ausus erat reges incessere dictis
Thersites, etiam per me haud impune, protervis.
Erigor, et trepidos cives exhortor in hostem,

Homer. vs. 284 sqq. In hoc igitur nunc exsultat eius oratio. — *Auctore*, auctoritate Iovis, quem sibi suasisse reditum mentiebatur. — *Defendere causam*; vulgo *defendere vocem*; quidam *culpam*; codex Regius A *vocem*; codex B *vocem*, additque *vel causam*. — *Dat*, vel proponit consilium, vel dat exemplum. *Magna loquenti*; vid. I, 751.

226. *captam*, iam capiendam, quam obsidebant, ut caperent. Sic *captivum coelum* I, 184, et *captas iam despectare terras* apud Virgilium Aeneid. I, 396, ubi valde laborarunt interpretes. — *Dimittimus* loca ea, a quibus abimus.

229. *aversos*) ita habent Regii codices; vulgo *adversos*. Aversos a Troia; aut etiam, ego averti eos a classe, qua fugam parabant, et inde reduxi in castra. — *Reduxi*: Langerman. et Argent. *retraxi*, quod proprium quidem de iis qui ex fuga retrahuntur; sed *reduxi* servandum est, quia profugi facundia Vlyssis moti et in pudorem dati, facile et quasi sua sponte redierint. Codices Regii ambo *reduxi*.

232. *Ausit; at ausus erat* ductu MSS. dedit Heinsius; hic magna varietas; Regius codex A *Audet, et ausus* cum vulgat. Codex B *Audet, ut ausus* cum Bernegger. Thuan. secundo Palatino, Iureti Excerpt. et quindecim aliis; *Audeat, ausus* in duodecim legitur; alii *Audet, at ausus*; *Audit, et ausus* etc.

233. *Thersites*, homo omnium turpissimus, solebat οὐ κατὰ κόσμον ἐριζέμεναι βασιλεῦσιν, et tum maxime Agamemnoni. Eum Vlysses sceptro percutiebat, ut vibex cruenta in dorso exoriretur; Il. B, 266. Caeterum

Amissamque mea virtutem voce reposco.
Tempore ab hoc, quodcumque potest fecisse videri
Fortiter iste, meum est, qui dantem terga retraxi.
Denique de Danais quis te laudatve petitve?
At sua Tydides mecum communicat acta;
Me probat; et socio semper confidit Vlixe.
Est aliquid, de tot Graiorum millibus unum
A Diomede legi: nec me sors ire iubebat:
Sic tamen et spreto noctisque hostisque periclo,
Ausum eadem, quae nos, Phrygia de gente Dolona
Interimo: non ante tamen, quam cuncta coëgi
Prodere, et edidici, quid perfida Troia pararet.
Omnia cognoram, nec, quod specularer, habebam;

peracerba comparatio Aiacis cum Thersita.

235. *voce reposco*) multi *voce refundo*; Beruegger. primus Basil. et Arund. pro diversa lectione, *repono*; unus *rependo*; Heinsius putabat *reprendo*, ut ad fugientes socios respiciat. Codex Regius A *reposco*; codex B *refundo*, et pro varia lectione, *repono*.

237. *meum est, qui dantem*) vulgo *quem dantem*; hanc lectionem dederant librarii, metuentes forsan ne soloecissaret Ovidius; sed meliores, et nostri Regii, habent *qui*; sic et Trist. I, 5, 41, *Causa mea est melior, qui non contraria Iovi Arma*; hic quidem, eodem certe metu, dederant *quia*; III ex Pont. 4, 91, *Nec mea verba legis, qui sum submotus ad Istrum*. Lem. — Pro *retraxi* Iunian. male habet *reduxi*; vide ad versum 229.

238. *petitve*, comitem in periculis adeundis. — *Mecum communicat acta*, me socium sumit actorum. — *Socio confidit Vlixe*; Florentinus *Vlixi*; sed vide Burmannum ad X, 69.

241. *Est aliquid*) vide ad XII, 93. — *Diomedis* laus summa inter Graecos: dictus est δαίμονι ἶσος (Homerus Il. E, 438) quippe Martem etiam et Venerem vulnerare ausus. Sed in Theodectae Aiace alia reddebatur causa, cur in Vlyssem potius socium actorum suorum adpetierit: ὅτι ὁ Διομήδης προείλετο Ὀδυσσέα, οὐ τιμῶν, ἀλλ' ἵνα ἥττων ᾖ ὁ ἀκολουθῶν· Arist. Rhet. II, 23. — *Sic tamen*, licet sorte nulla iussus ire; similiter *sic quoque* VIII, 603, et alibi. — *Ausum eadem, quae nos*, explorare castra hostilia. Heinsius coniicit *Ausum eadem nobis*. — De *Dolone* vide ad vs. 98. — *Perfida Troia*, vel quia Paris hospitii iure violato perfidus (Horat. I, Od. 15, 1, 2), vel propter id, quod XI, 205 sqq., narratum est: sed Vlysses hic eam sibi laudem soli vindicat, cuius, secundum Homerum, maxima pars debebatur Diomedi.

247. *nec, quod – habebam*) vulgo, et in codice Regio A, *nec, quid*; sic Virgilius Eclog. II, 2, *nec quid speraret, habebat*. — *Promissa cum laude re-*

Et iam promissa poteram cum laude reverti.
Haud contentus ea, petii tentoria Rhesi,
Inque suis ipsum castris comitesque peremi:
Atque ita captivo victor votisque potitus,
Ingredior curru laetos imitante triumphos.
Cuius equos pretium pro nocte poposcerat hostis,
Arma negate mihi; fueritque benignior Aiax.
Quid Lycii referam Sarpedonis agmina ferro

verti, cum gloria, vel quam mihi ex facinore promiseram (*sibi promittere*, pro sperare, etiam XI, 662), vel quam mihi Graeci promiserant: nempe Nestor ei promiserat μέγα κλέος, Il. K, 212. Heinsius e compluribus recepit *praemissa*; idem et *promerita* legi posse putabat. *Praemissa cum laude reverti* recte quidem dicitur imperator e bello, quum fama aut literae ipsius militumque rerum ab eo gestarum gloriam iam divulgarunt in patria; sed an idem aeque bene de hoc facinore nocturno dicatur, dubito. Praestat haud dubie lectio vulg. *promissa cum laude*, quam etiam Tanaq. Faber defendit; quamquam Lenzius *praemissa*, ut doctius, praeferat. Codices Regii ambo *promissa* babent, et bene. — De *Rheso* vide ad vs. 98.

252. *Ingredior* pro invehor. Diserte haec distinguit Plinius paneg. c. 22: *Iam hoc ipsum, quod ingressus es, quam mirum laetumque! Nam priores invehi solebant quadriiugo curru et albentibus equis.* Sic etiam Vlysses; hinc *laetos imitante triumphos*: sed Ovidius oblitus sui Vlyssem facit Romanum. De reditu Vlyssis cum curru vide Il. K, 497 sqq.

253. *hostis*, Dolon, quum speculator mitteretur, *pro nocte*, pro exploratione illa nocturna *equos* Achillis pretium poposcit. Homer. Il. K, 392. Virgil. Aeneid. XII, 346 sqq.; conf. etiam Noster Ib. 629; Trist. III, 4, 34. — *Arma negate mihi* iusto impetuosius dictum est, et melius conveniret irato Aiaci, quam blandienti auditoribus Vlyssi; neque hic babet argumentum iustum: Date mihi arma Achillis; cur? quia eum cepi, qui equos Achillis poposcerat. — In verbis *fueritque benignior Aiax* laborarunt interpretes; Heinsius τὸ *benignior* passive sumebat pro eo, qui benigne habetur, cuius tamen significationis exemplum se ignorare fatebatur. Burmannus explicat, magis popularis, blandus, ut adeo obtineat quae velit. MSS. quidam, *quia* aut *quoque dignior*, unde Heinsius coniicit *fuerit his dignior*, aut, *tuleritque ea dignior:* prius placebat etiam Capofer. Muretus emendabat *ferat haec ut dignior Aiax*. Koeppenius pro *Aiax* suadebat *Hector*: quippe qui Doloni promiserat equos Achillis. — Codex Reg. A dat *fueritque benignior Aiax*; codex B *tuleritque benignior Aiax*. Non ingrata est emendatio Mureti; sed Koeppenii coniectura plane est reiicienda. Lem.

255. *Sarpedon*, Iovis filius, Lyciis praeerat. Is quum, Tlepolemi hasta vulneratus, elatus esset a suis e proelio, Vlysses *agmina* eius *devastavit*

Devastata meo? cum multo sanguine fudi
Coeranon Hippasiden, Alastoraque, Chromiumque,
Alcandrumque, Haliumque, Noemonaque, Prytaninque,
Exitioque dedi cum Chersidamante Thoona,
Et Charopen, fatisque immitibus Ennomon actum;
Quique minus celebres nostra sub moenibus urbis
Procubuere manu: sunt et mihi vulnera, cives,
Ipso pulchra loco: nec vanis credite verbis:
Adspicite en! (vestemque manu deducit) et, haec sunt
Pectora semper, ait, vestris exercita rebus.
At nihil impendit per tot Telamonius annos
Sanguinis in socios; et habet sine vulnere corpus.

ferro, plures e sociis eius interfecit, quorum nomina hic ex Homero Il. E, 677 sqq., recensentur. — *Agmina devastare* felix locutio ad augendam cladem Sarpedonis sociis illatam. Ap. Cicer. Pis. 33, *vastitatem efficit* morbus, ex quo multi moriuntur. — Pro *ferro* Francofurt. habet *Marte*, quod gravius altero. — *Hippasiden* legerunt Marinogrlus et Constant. Fanensis, ut intelligatur Socus, Hippasi filius, ab Vlysse interfectus, ut narratur in Il. libro undecimo; vulgo, et in Regiis duobus, legitur *Iphitiden*. Lem. — De *Chersidamante*, *Thoone* et reliquis vide Il. Λ, 422.

263. *pulchra*, honesta, *ipso loco*, quippe corpore adverso accepta, quae sola laudabilia. Contra *vulnera inhonesta* in tergo; Fast. II, 211. Illa bellatores periclitantes iudicibus populove ostendere solebant veste detracta aut scissa, magno plerumque suo bono, ut M. Manlius apud Livium VI, 20; M. Aquilius, cuius patronus *non orationis habuit fiduciam, sed oculis populi Romani vim attulit*; Quintil. Inst. II, 15. Confer Cic. Or. II, 28. Idem periclitantibus suadet Quintilianus Inst. VI, 1. Itaque et Vlysses efficace hoc artificio utitur. — *Vanis*, quae vana esse possunt, et saepe sunt. — Mox dubitatur utrum *diducit* legendum sit, quod recepit Burmannus, an *deduxit*, quod tuetur Heinsius meliorum MSS. auctoritate, pro quo prim. Hamburg. et quinque alii *deducit*. Vbique fere haec duo verba a librariis confusa reperiuntur; *diducere vestem*, eam in diversas partes trahere, nam *diducere* separationem notat; *deducere*, eam a superiore corporis parte detrahere, ut III, 480. Tunica quidem Graecorum et Romanorum vix *diduci* potuit, nisi scissa. Hinc nos *deducit* revocavimus. — Regii codices ambo *diduxit*. — *Exercitus*; multas molestias, labores perpessus; II, 287; VII, 634. Nominatim milites veterani dicuntur *exerciti*. — *Vestris rebus*, pro salute vestra, quum opem ferrem vobis laborantibus. Gronovii primus, et duo alii, *vestris exercita curis*; ut *curis exercita corpora* VII, 634, et XV, 768. Regii duo *exercita rebus*. — *At nihil impendit* etc. Sixii et unus Heinsii *expendit*. *Impendere sanguinem in*

Quid tamen hoc refert, si se pro classe Pelasga
Arma tulisse refert contra Troasque Iovemque?
Confiteorque, tulit: neque enim benefacta maligne
Detrectare meum est: sed nec communia solus
Occupet, atque aliquem vobis quoque reddat honorem;
Reppulit Actorides, sub imagine tutus Achillis,
Troas ab arsuris cum defensore carinis.
Ausum etiam Hectoreo solum concurrere Marti
Se putat, oblitus regisque, ducumque, meique;
Nonus in officio, et praelatus munere sortis.
Sed tamen eventus vestrae, fortissime, pugnae
Quis fuit? Hector abit violatus vulnere nullo.
Me miserum! quanto cogor meminisse dolore
Temporis illius, quo, Graium murus, Achilles

ocios pro vulgari, fundere sanguinem pro sociis; etiam Curtius IV, 10, 3: *In unius hominis iactationem tot millium sanguinem impendi.* — *Pro classe Pelasga*; quinque: *si se pro classe, Pelasgi, Arma* etc.

270. *neque enim* etc.) Observa veteratorium Vlyssis ingenium, non modo in verbis, *neque enim benefacta* etc. sed etiam in illis, *sed nec communia – honorem*, quae universis Graecis odiosum faciunt Aiacem. — Multi *detractare*, ut V, 246. Regii codices *detrectare.* — *Sed nec communia;* vulgo (et in codice Regio B) *modo ne communia;* plerique (et codex A) *sed ne* etc. — *Occupet*, se immittat in possessionem eorum. — *Reddat*, relinquat, cedat; Cic. Sull. 30, *non modo nihil mihi assumo, sed etiam reddo ac remitto.*

273. *Actorides*, Patroclus, Actoris nepos, *sub imagine tutus Achillis*, quia armis Achillis tectus tam fortiter pugnabat, ut Troiani existimarent Achillem rediisse in castra Graecorum, fugamque capesserent; Il. Π, 280 sqq. — *Cum defensore*, scil. Aiace. — *Hectoreus Mars*, quia additur verbum *concurrere*, est ipse Hector pugnans. Facilius, nec sine gravitate, certamen hoc singulare Hectoris dictum foret *Hectoreus Mars*, de quo vide ad vs. 87 sqq. Vulgo (et in codice B) legitur *Hectoreis – telis.* – *Regisque ducumq.* Agamemnon κατ' ἐξοχὴν dictus *rex*, *rex regum*, caeteri vero *duces*. Vide Heinsium, qui hanc lectionem dedit pro *Regisque ducisque.* — In eo *officio* Aiax, secundum Homerum, erat tertius, Vlysses vero *nonus*. Igitur mentitur rursus, ut detrectet facta Aiacis. — *Munere*, beneficio, ope. — *Vulnere nullo;* immo et hasta et lapide misso vulneratus est ab Aiace; Il. Η, 260. sqq.

281. *murus*, tutela, praesidium: solemne enim poëtis, heroa virumque fortem *murum*, *turrem*, *clypeum* etc. vocare. Achilles ἕρκος Graecorum Il. Α, 284; Aiax πύργος eorumdem Od. Λ, 555: vide Drakenb. ad

Procubuit! nec me lacrymae, luctusque timorve
Tardarunt, quin corpus humo sublime referrem.
His humeris, his, inquam, humeris ego corpus Achillis
Et simul arma tuli, quae nunc quoque ferre laboro.
Sunt mihi, quae valeant in talia pondera, vires:
Est animus vestros certe sensurus honores.
Scilicet idcirco pro gnato caerula mater
Ambitiosa suo fuit, ut coelestia dona,
Artis opus tantae, rudis et sine pectore miles
Indueret? neque enim clypei caelamina norit,
Oceanum et terras, cumque alto sidera coelo,
Pleiadasque, Hyadasque, immunemque aequoris Arcton,
Diversasque urbes, nitidumque Orionis ensem:
Postulat, ut capiat, quae non intelligit, arma.
Quid? quod me, duri fugientem munera belli,

Sil. XVI, 68. — *Sublime*, sublatum humo. — *Corpus et orma*; sic et ap. Quint. Calabrum, 286: Εσάωσα δ' ὁμῶς τεύχεσσι θανόντα. — *His humeris* repetit, quia negaverat Aiax, parem eum esse ferendis istis armis: sed ipse rursus, quod paulo ante in Aiace vituperaverat, solus communia occupat: vide Q. Calabrum II, 384, ubi duces communiter Achillem e proelio referunt. Apud Antisth. p. 53, Aiax *corpus* fert Achillis, Vlysses *arma*. — *Laboro*, contendo, operam do. — *Est animus*; hic exspectasses animum intrepidum; sed en conversionem modestam et gratiosam! subiicit enim, *vestros certe sensurus honores*, qui iis tangitur, commovetur, gratumque exhibet animum erga eum, qui tribuit.

289. *Ambitiosa* eleganter, quae ambierat Vulcanum, blanda oratione eum rogaverat, ut filio fabricaret arma; Il. Σ, 369 sqq. — *Coelestia*, a Deo fabricata; Graevianus, pro diversa lectione, *Vulcania dono*. Ea Aiax vs. 110, negat timido convenire; Vlysses, rudi militi. — *Miles* nunc contemtim, sola manu fortis, quum dux etiam consiliis excellere debeat; Velleius II, 18, de Mithridate, *consiliis dux*, *miles manu*. Etiam alibi *miles* cum contemptu dicitur; Terent. Eun. II, 2, 57. — *Rudis*, non imbutus literis. — *Sine pectore*, sine ingenio. *Caelamina*, argumenta caelata, ut mox, *quae non intelligit*, quorum argumenta non edoctus est. — *Pleiadas* etc. Ea ipsa sidera Homerus nominat: etiam *immunem aequoris* ex eodem vs. 489: ἄμμορος λοετρῶν ὠκεανοῖο· vide Il, 172. — *Diversas urbes*, in quibus diversa negotia, belli et pacis, tractantur; Il. Σ, 490 sqq. Sed Lenzius disiunctas intelligit, ut magnitudo clypei indicetur. Bononiensis primus, *diversosque orbes*, ut stellas innuat. Regii ambo *diversasque urbes*. — Versum 295 uncis inclusit Mitsch.

296. *Quid? quod me* etc.) Insigni

Arguit incoepto serum accessisse labori?
Nec se magnanimo maledicere sentit Achilli?
Si simulasse vocat crimen, simulavimus ambo:
Si mora pro culpa est, ego sum maturior illo.
Me pia detinuit coniux; pia mater Achillem:
Primaque sunt illis data tempora; caetera vobis.
Haud timeo, si iam nequeo defendere crimen
Cum tanto commune viro; deprensus Vlixis
Ingenio tamen ille; at non Aiacis, Vlixes.
Neve in me stolidae convicia fundere linguae
Admiremur eum; vobis quoque digna pudore
Obiicit: an falso Palameden crimine turpe
Accusasse mihi, vobis damnasse decorum est?
Sed neque Naupliades facinus defendere tantum,
Tamque patens, valuit: nec vos audistis in illo
Crimina: vidistis, pretioque obiecta patebant.
Nec Poeantiaden quod habet Vulcania Lemnos,
Esse reus merui: factum defendite vestrum,
Consensistis enim; nec me suasisse negabo,

calliditate se tegit exemplo Achillis, et mox gravissima crimina a se amolitur in reliquos duces. — *Munera belli*; quidam (et codex Regius B) *munia belli. Munera belli*, omnia quae ad bellum pertinent, bellum ipsum, ex imitatione Lucretii, apud quem *moenera militiai* I, 30, et *belli moenera* vs. 33. — *Labori*, bello.

300. *maturior*, maturius accessi. — *Illis data*, coniugis et matris causa, pio officio fungentes, cunctabamur primis temporibus; post tamen Graecorum causae accessimus.

303. *Timeo - nequeo*) Vulgo *timeam - nequeam*; Heinsius coniicit: *Haud timeo, ne grande queam defendere crimen*, ut ironice haec dicantur. Codex Regius A *Haud timeo, si iam nequeam* etc. codex B lectionem vulgatam habet. — *At non Aiacis*; Basileensis *at non illius*, quod placet Heinsio. Ambo Regii *at non Aiacis*. — *Stolida lingua*, ut alibi *acerba*, *docta* etc. — *Fundere verba* convenit irato, ut XII, 469. — *Admiremur*, miremur.

308. *Palamedes*) de eo vide vers. 60. — *Defendere tantum*; duo *defendere notum*. — *In illo*, illius. — *Obiecta*, crimina ei obiecta, *pretio*, auro in eius tentorio reperto, *patebant*.

314. *factum*) ante Heinsium legebatur *crimen*, quod ille mutavit partim codd. auctoritate, partim quia Vlysses iam negaverit esse crimen: at *crimen vestrum* eleganter, factum vestrum, quod crimini datur: *crimen*,

Vt se subtraheret bellique viaeque labori,
Tentaretque feros requie lenire dolores.
Paruit; et vivit: non haec sententia tantum
Fida, sed et felix; quum sit satis esse fidelem.
Quem quoniam vates delenda ad Pergama poscunt,
Ne mandate mihi: melius Telamonius ibit,
Eloquioque virum morbis iraque furentem
Molliet, aut aliqua producet callidus arte.
Ante retro Simois fluet, et sine frondibus Ide
Stabit, et auxilium promittet Achaia Troiae,
Quam, cessante meo pro vestris pectore rebus,
Aiacis stolidi Danais sollertia prosit.
Sis licet infestus sociis, regique, mihique,

ἔγκλημα, διαβολή. — Codices Regii duo habent *factum*. — De *Poeantiade* confer vs. 45. — *Lenire dolores*; multi veteres *finire dolores*; alii (et codex Reg. B) *finire labores*.

319. *felix* propter eventum; vivit enim ille. — Pro *fidelem* Heinsius malit *fideli*.

320. *vates*) nempe *Helenus*, de quo vs. 99; postquam captus erat, Graecis indicavit, Troiam sine Philocteta capi non posse: Lesches in Iliade parv. p. 36; Sophocl. Philoct. 604 sqq. — *Producet* e latebris suis: *callidus aliqua arte*, callido aliquo consilio. Vulgo *perducet*; Heinsius scribendum censet: *producet alia arte*; quia et eloquium ars est. — Regii codices ambo *perducet*: varietas ex vitio scripturae breviatae potuit oriri; namque in *per* et *pro* leve est discrimen. Lem.

324. *Ante retro Simois* etc.) Quum aliquid fieri posse poetae negant, recursum fere fluviorum (e graeco proverb. ἄνω ποταμῶν. Euripid. Med. 410) atque alia naturae contraria commemorant: confer. XIV, 38; Heroid. V, 29; I Trist. 8 init. Horatium I, Od. 29, 11; Claudianum XVIII, 352 sqq. Exempla autem haec nostra accommodata sunt personae loquentis, et loco, ubi haec gerebantur. — *Simois* prope Troiam cum Scamandro aquas miscebat; Il. E, 774. — Mox quaeritur, utrum *sine frondibus*, an cum uno MS. Heinsii *sine fontibus* legendum sit. *Ide* vocatur *humida* lib. X, 71; *fontibus celeberrima* II, 218, ubi vide not. et *umbrosa* XI, 762. Pinetis inprimis abundabat; Virgilius Aeneid. IX, 80 sqq.; unde naves fabricari solebant: Horat. I, Od. 15. Etiam IV Fast. 249, eadem varietas est, ubi pro *amoenam fontibus Iden*, quatuor codices *frondibus*. Hoc loco praefero *sine frondibus*, auctoritate plurimorum MSS. Burmannus putat, τῷ *stabit* melius convenire *frondibus*: sed hoc nihili est; mons eleganter *stare* dicitur, pro simplici *esse*, adeoque hoc verbum cum *fontibus* non minus quam cum *frondibus*, convenit: Horatius I, Od. 9, 1: *Vides, ut alta*

Dure Philoctete; licet exsecrere, meumque
Devoveas sine fine caput, cupiasque dolenti
Me tibi forte dari, nostrumque haurire cruorem,
Vtque tui mihi, sic fiat tibi copia nostri;
Te tamen aggrediar; mecumque reducere nitar;
Tamque tuis potiar, faveat Fortuna, sagittis,
Quam sum Dardanio, quem cepi, vate potitus;
Quam responsa Deum, Troianaque fata retexi,
Quam rapui Phrygiae signum penetrale Minervae
Hostibus e mediis; et se mihi comparet Aiax?
Nempe capi Troiam prohibebant fata sine illis. *

stet nive candidum Soracte. — *Pectus* rursus est ingenium.

329. *Dura Philoctete*; multi (et noster Reg. B, pro diversa lectione) *Iure Philoctete*; tres *dire*. *Durus*, iratus, inexorabilis. Respicit autem Sophoclis fabulam, ubi Philocteles durissimis verbis insectatur reliquos duces, Vlyssem inprimis et Agamemnonem: confer v. c. vers. 314 seqq. — *Haurit cruorem* (etiam apud historicos, v. c. Curt. IV, 14, 17) is, qui vulnere inflicto facit, ut sanguis profluat. — Versum sequentem, *Vtque - nostri* plurimi postponunt sequenti, unus omittit, et Heinsius post Muretum aut adulterinum aut certe valde depravatum iudicat. Si genuinus est, postponi certe debet sequenti. — In codicibus Regiis hi duo versus in eodem ordine, quo hic, positi sunt. — In posteriori autem, *Te tamen* etc. valde discrepant MSS.: multi (et Regius A) habent, *Te tamen aggrediar, nec inultus, spero, relinquar*; nonnulli, *aggrediar longe formidine pulsa*; sex, *aggrediar sollerti pectore fidus*; duo, *castrisque reducere nitar*, quod Burmanno non displicebat, nec Lenzio: sed haec mera sunt librariorum supplementa. In prim. Palat. inter lineas erat scriptum, *Te tamen aggrediar*, reliquis omissis; id probat Heins. Non enim dubitat, hunc et plures versus ab Ovidio relictos esse imperfectos. Mihi vero parum credibile videtur, fecundum Ovidii ingenium, tam verba quam sententias saepenumero temere profundens et cumulans, versus reliquisse imperfectos; putem potius, posteriorem huius versus partem in antiquissimo codice, unde reliqui descripti sunt, fuisse deletam; hinc librarios, pro suo quisque ingenio, lacunam explesse. Ex his igitur supplementis, quum nesciamus, quid Ovidius scripserit, licet eligere, quod cuique lectori prae caeteris probatur. —*Faveat Fortuna*; subintellig. dummodo. Lem.

335. *Dardanius vates*, Helenus, de quo vs. 99. — *Responsa Deum*, scil. exitio fore Troianis, si Palladium auferatur. —*Signum penetrale*, stans in penetralibus, ut *penetrales Dii* apud Cic. Nat. Deor. II, 27. — *Sine illis*, Heleno et Palladio. Ita dedit Burmannus ex quatuor MSS. Francofurtensi, Sixii, Francii et Moreti,

Fortis ubi est Aiax? ubi sunt ingentia magni
Verba viri? cur hic metuis? cur audet Vlixes
Ire per excubias, et se committere nocti?
Perque feros enses, non tantum moenia Troum,
Verum etiam summas arces intrare, suaque
Eripere aede Deam, raptamque efferre per hostes?
Quae nisi fecissem, frustra Telamone creatus
Gestasset laeva taurorum tergora septem.
Illa nocte mihi Troiae victoria parta est:
Pergama tum vici, quum vinci posse coëgi.
Desine Tydiden vultuque et murmure nobis
Ostentare meum: pars est sua laudis in illis.
Nec tu, quum socia clypeum pro classe tenebas,
Solus eras; tibi turba comes; mihi contigit unus,
Qui, nisi pugnacem sciret sapiente minorem
Esse, nec indomitae deberi praemia dextrae,

quum reliqui omnes *sine illo* habeant, quod dupliciter intelligi potest, vel sine Palladio, vel ironice siue Aiace: sed *illis* multo melius; Mitscherlichius tamen alterum revocavit. — Regii codices ambo *sine illo*, quod bene erat; Palladio rapto, id est sapientia sublata, civitates facile evertuntur. Lem.

340. *Fortis ubi est Aiax?* Iam hic rursus habet, in quo exsultet sua oratio; confer Virgil. Aeneid. II, 162–179, unde apparet, non temere hoc facinore gloriari Vlyssem. — *Magna verba* gloriantis sunt, ut alibi vidimus; sed exsultans Vlysses *ingentia* potius ei tribuit. — Praesens *metuis* Leazius urget, putatque Vlyssem fingere, eo ipso tempore, quo haec loqueretur, Aiacem metu esse correptum. Immo per totum hunc locum praesentia sunt pro praeteritis. — *Ire per excubias;* unus Heinsii *ire per insidias*. Regii codices *excubias*, quod melius convenit seq. *et se committere nocti*. Lem. — *Summas arces*, ubi vigiles trucidavit.

348. *victoria parta est*; Mediceus *victoria pacta*, quod placet Burmanno, qui comparat *laudem desponsatam* Ciceronis Harusp. Resp. 3; eadem varietas reperta est in lib. XII, 293. Regii codices hic, ut in loco cit. habent *parta*.

350. *Desine Tydiden* etc.) Ingeniose, nec sine auctoritate aliorum oratorum, hoc finxit. Praesentis ingenii est, ea arripere, iisque in rem suam uti, quae inter dicendum ante oculos geruntur. — *Tydiden meum*, Diomedem mihi amicum. Lem. — *Ostentare*, demonstrare, indicare, Diomedem fuisse socium istius facinoris. — *Pars – in illis;* vulgo (et in Reg. codicibus) *in illo*; Heinsius legit *pars et sua laudis in illis*; vel, *pars est sua laudis et illi*.

355. *Indomitae dextrae*, viribus

Ipse quoque haec peteret: peteret moderatior Aiax,
Eurypylusque ferox, claroque Andremone natus;
Nec minus Idomeneus, patriaque creatus eadem
Meriones; peteret maioris frater Atridae:
Quippe manu fortes, nec sunt tibi Marte secundi,
Consiliis cessere meis: tibi dextera bello
Vtilis; ingenium est, quod eget moderamine nostri.
Tu vires sine mente geris; mihi cura futuri est:
Tu pugnare potes; pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides: tu tantum corpore prodes;
Nos animo: quantoque ratem qui temperat, anteit
Remigis officium; quanto dux milite maior;

ratione carentibus, temeritati. LEM. — *Aiax*, Oileos; vide XII, 622. — *Eurypyli* plures fuere: vid. Burm. Hoc loco intelligendus Euaemonis filius, qui ex Ormenio Thessaliae urbe copias adduxerat; Il. B, 734; E, 76. — *Ferox*, bellicosus. — *Andremone natus*, Thoas Aetolorum dux, qui cum quadraginta navibus in expeditionem Troianam Agamemnona est secutus: is, quum viribus plurimum posset, Achillis tamen arma non poposcit. Hic Eurypylo, quod ad Thoanta pertinet, falso Regius tribuit; confer Homerum Il. B, 638. LEM. — *Idomeneus*, dux Cretensium, *δουρίκλυτος* Il. B, 651; cuius auriga *Meriones*, fortissimus et ipse, Horatius I, Od. 6, 15, et ἀτάλαντος Ἄρηϊ dictus Il. B, 651.

360. *Quippe manu fortes* etc.) Heinsius coniicit *Quippe animae fortes, tibi nec Mavorte secundae.* Duo Leidenses *mihi Marte secundi*, quod placet Burmanno, ut sit oppositio cum sequentibus, interpretaturque, mihi non cedunt bellica virtute, sed prudentia. — Regii codices nihil mutant et bene; nec adversatur Florentinus S. Marci optimus, in quo legitur, *Quippe manus fortes, nec sunt tibi Marte secundae.* Hoc loco, non tam de Vlysse quam de Aiace agitur: *Tu petis arma; sed non tu solus eras, tibi turba comes; Aiax Oileos Eurypylus*, et alii; *nec sunt tibi Marte secundi, Consiliis cessere meis*, id est, *mihi cessere in hoc certamine armorum, quia consiliis ego abundo.* Quare tota phrasis, qualem habent codices, et praecipue vox *tibi* est servanda. LEM. — *Dextera ... ingenium* etc. Comparatio fortis manu ducis cum sapiente; Sallust. Catil. I, 1: *Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, vine corporis, an virtute animi res militaris magis procederet. Nam et, priusquam incipias, consulto, et, ubi consulueris, mature facto opus est. Ita utrumque per se indigens, alterum alterius auxilio eget.* — *Moderamine nostri*, ingenii. Gronovian. et unus Heinsii *moderamine certo*; omnes alii, praeter primum Palat. *moderamine nostro*: ita et in Regiis codicibus.

365. *corpore prodes*) Bersman. in margine, et editi quidam, *corpore polles*, non male. — *Tanto ego te supero*

Tanto ego te supero: necnon in corpore nostro
Pectora sunt potiora manu: vigor omnis in illis.
At vos, o proceres, vigili date praemia vestro;
Proque tot annorum curis, quas anxius egi,
Hunc titulum meritis pensandum reddite nostris.
Iam labor in fine est; obstantia fata removi;
Altaque posse capi faciendo Pergama cepi.
Per spes nunc socias, casuraque moenia Troum,
Perque Deos oro, quos hosti nuper ademi;
Per, si quid superest, quod sit sapienter agendum;
Si quid adhuc audax, ex praecipitique petendum;
Si Troiae fatis aliquid restare putatis;
Este mei memores: aut si mihi non datis arma,
Huic date; » et ostendit signum fatale Minervae.
  Mota manus procerum est; et, quid facundia posset,

recepit Burmannus ex multis veteribus, pro vulgat. *tantum*, quod in Regiis codd. legitur

370. *At vos, o proceres* etc.) Quum singula nunc argumenta sine taedio repeti non possunt, quod interdum magnam habet vim in peroratione, reliqua quidem gravissimis his verbis, *Proque . . . egi* breviter complectitur; validissimum autem de Palladio erepto, quo omnis salus Troianorum nitebatur, nominatim urget. Vulgare fuisset, etiam in posterum suam operam promittere sociis, sed hoc graviter et inexspectato ita convertit, ut per futura facinora, sive sapientiam, sive audaciam requirant, obtestetur iudices, quorum animos callide etiam ab Aiace avertere conatur extremis verbis, *Huic date.* — Formulam, *curas agere*, multis exemplis comprobat Burmannus ad Heroid. XVI, 302: quare Heinsius male suadet *quos anxius egi*, ut referatur ad *annorum*; idem recepit Mitscherlich., qui et *cura* habet e Florentino. — Regii codices ambo, ut et alii, teste ipso Heinsio, dant *quibus*. — *Hunc titulum*, gloriosum hoc praemium; IV, 644. — *Faciendo*; efficiendo.

375. *Per spes nunc socias*) unus Moreti *Per spes vos socias*, quod adblanditur Heinsio. *Socias*, communes nostras. — *Deus* saepe pro Dea, et h. l. rei augendae causa etiam plurale pro singulari. — Versus 378 Heinsio est suspectus, et in sequenti etiam manum alienam agnoscit: posse tamen *putatur* legi. — *Ex praecipiti*, scil. loco; *petere* de periculoso et audaci facinore. — *Aut si mihi:* unus Heinsii *at si.* etc. quod elegantius iudicat Burmann. — Duo Regii nostri, *aut si.* — *Huic date*, in huius templo consecrata suspendite.

382. *manus*, consilium, collegium. — *Res*, factum; III, 368, *Re minas firmat*; IX, 127, *dicta re probat*, et sic saepius. Vulgo legitur *tum*, vel *tunc*; *Re* multi ex melioribus Heinsio

Re patuit; fortisque viri tulit arma disertus.
Hectora qui solus, qui ferrum, ignemque, Iovemque
Sustinuit toties, unam non sustinet iram;
Invictumque virum vincit dolor: arripit ensem;
Et, « Meus hic certe est: an et hunc sibi poscet Vlixes?
Hoc, ait, utendum est in me mihi; quique cruore
Saepe Phrygum maduit, domini nunc caede madebit;
Ne quisquam Aiacem possit superare, nisi Aiax. »
Dixit; et in pectus, tum demum vulnera passum,
Qua patuit ferro, letalem condidit ensem;
Nec valuere manus infixum educere telum;
Expulit ipse cruor; rubefactaque sanguine tellus
Purpureum viridi genuit de cespite florem,
Qui prius Oebalio fuerat de vulnere natus.
Litera communis mediis pueroque viroque
Inscripta est foliis; haec nominis, illa querelae.
II. Victor ad Hypsipyles patriam, clarique Thoantis,

suggesserunt. — Regii ambo *tunc*. — *Non sustinet iram*, non par est coërcendae irae. Non improbandus hic verborum lusus.

386. *ensem*, eumdem, quem ab Hectore dono acceperat; Hyginus fab. 107; Q. Calaber 483.

391. *passum* pro patientem. — *Qua patuit ferro*, qua parte vulnus accipere poterat, nempe διὰ φρενῶν· Pindarus, Nem. Z: nam superiora ossibus munita. Burmannus tamen, quem Lenzius sequitur, putat respexisse Ovidium his verbis fabulam, quae reliquum Aiacis corpus a vulneribus immune fuisse tradebat; Schol. Sophoclis ad Aiac. vs. 844. Apud Sophocl. latere incidit in gladium terra fixum. — *Telum*, ensem.

395. *Purpureum — florem*) vide ad lib. X, vers. 215. — *Puero*, Hyacintho, *viro*, Aiaci. Huius nomen, illius gemitus, exprimunt literae AI.

399-595. *Hecuba in canem*. Graeci, deleta urbe Troiana, distributisque mulieribus captivis, naves solvunt, appelluntque mox ad Thraciam, ubi *Polydorus*, Hecubae filius, a Polymestore interfectus erat. Ibi Achillis umbra apparet, postulatque, ut *Polyxena* ad sepulcrum suum immoletur. *Hecuba* dolens sortem filiae dum in litore ambulat, conspicit corpus Polydori, quem in vivis adhuc esse, et a Polymestore clam educari crediderat. Luctu igitur et ira incensa excaecat Polymestorem, et, quum Thraces eam lapidibus peterent, mutatur in canem. Sumtum est hoc argumentum luctu plenissimum, et egregie tractatum, ex Euripide, Troadd. et Hecuba. Confer Tzetz. Chil. III, 74, et Hyginum fab. 111.

399-428. *Victor ad* etc.) Breviter

Et veterum terras infames caede virorum,
Vela dat, ut referat, Tirynthia tela, sagittas.
Quae postquam ad Graios, domino comitante, revexit;
Imposita est sero tandem manus ultima bello.
Troia simul Priamusque cadunt: Priameia coniux
Perdidit infelix hominis post omnia formam;
Externasque novo latratu terruit auras.
  Longus in angustum qua clauditur Hellespontus,
Ilion ardebat; neque adhuc consederat ignis;

recensentur, quae inde a iudicio armorum usque ad profectionem Graecorum gesta sunt in agro Troiano. Vlysses, *victor* in iudicio armorum, navigat in insulam Lemnum, ubi olim, tempore Argonaut. *Hypsipyle*, quae, quum reliquae Lemniades, a Venere impulsae, *viros* omnes interficerent, *Thoanta* patrem clam imposuit navi, ut servaretur; Apollodorus I, 9, 17; Hyginus fab. 15, et quos ibi laudat Munker. — *Et veterum terras*; Vossianus, et duo alii *Ad veterum terras* etc.; tertius Mediceus, *Et veterum ad terras*. Post hunc verbum nonnulli interserunt alium: *Transierat tandem portu votoque potitus*. — In Regio codice B hi versus transponuntur, legiturque: *Victor ad Hypsipyles patriam, clarique Thoantis, Vela dat, ut referat, Tirynthia tela, sagittas, Et veterum terras infames caede virorum*; ut versus extremi verba regat τὸ *referat*. Si ea lectio, quae certe non est improba, reciperetur, recipi quoque posset versus ille *Transierat tandem portu votoque potitus*, qui cum extremo nostri codicis versu facile iungeretur, sublata distinctione post *virorum*. Lem. — *Sagittas*, nempe *Tirynthia tela*, (ut II, 616, *Odit temeraria tela, sagittas*) tela Herculis, quorum *dominus* nunc Philoctetes; vide ad vers. 44. — *Sero ... bello*: vulgo, et in Regiis codicibus, *fero*; unus Heinsii *saevo*.

406. *novo latratu terruit auras*) canis facta est; conf. 567 sqq.: etiam VII, 362, *Maera novo latratu terruit agros*; namque *terrere* de voce ingrata dicitur, v. c. vaccae I, 638; asini, Phaedr. I, 11, 5, *ut insueta voce terreret feras*. Talis vox terret proprie homines et feras, hinc urbes et agros (VII, 362) et apud poëtas etiam *auras*, ut I Fast. 567, *fragor aethera terruit ipsum*. Male igitur h. l. multi, *aures*, *externas*, peregrinas, in terra peregrina. — *Novus* solemne de corporibus transformatis.

407. *Longus Hellespontus*) mare est angustum et longum Asiam ab Europa disterminans: *clauditur in angustum*, angustatur, maxime illic ubi olim fuerunt Sestos et Abydos; protenditur autem ad Troas, ubi fuit Ilium. Lem. — Quidam legunt, *qua pontus clauditur Helles*, ut XI, 195, ubi vide de huius nominis origine. — *Consederat*, exstinctus erat; nam qui *considunt*, requiescunt, nec progrediuntur. Secundum nonnullos, Ilium sub discessum demum Graecorum est combustum; Arctin. pag. 38; Euripides Troad. 1260 sqq., ubi Talthybius id imperat. — *Senex*; vide ad

Exiguumque senis Priami Iovis ara cruorem
Combiberat: tractata comis antistita Phoebi
Non profecturas tendebat ad aethera palmas.
Dardanidas matres patriorum signa Deorum,
Dum licet, amplexas, succensaque templa tenentes
Invidiosa trahunt victores praemia Graii.
Mittitur Astyanax illis de turribus, unde
Pugnantem pro se, proavitaque regna tuentem

XII, 607; *exiguum*, quia senes minus sanguinis habent, quam iuvenes, qui apud poëtas fere *multo cum sanguine* vitam fundunt; confer VII, 315: expressit Nostrum Seneca Agam. vers. 656: *Vidi sehis in iugulo Telum Pyrrhi vix exiguo sanguine tingui.* — *Priamus* ad *Iovis aram* trucidatus est a Neoptolemo, Achillis filio; Virgil. Aen. II, 512 sqq.

410. *tractata* habent quinque, in quibus Thuan. primus Moreti, Cantabr. Oxon. unde accepit Heinsius, qui tamen olim legebat *raptata*; vulgo *tractisque* (ut in codice Regio A), aut *tractaque* (ut in codice B). *Tractata* antique, pro tracta, rapta. Exempla e Pacuv. Lucret. et Ennio habet Heinsius. — Etiam *antistita* antique, pro antistes, sacerdos femina; et miratur Gellius, Noct. Att. XIII, 20, ipsum Ciceronem, qui insolentias verborum sedulo respuerit, huius tamen verbi sonitu delectatum esse Verr. IV, 45. Intelligitur autem h. l. Cassandra ab Aiace, Oilei filio, e Minervae templo abstracta; vide Eurip. Troad. 69 sqq., Virgil. Aen. II, 403, quem Noster ante oculos habuit: *Ecce trahebatur passis Priameia virgo Crinibus a templo Cassandra, adytisque Minervae, Ad coelum tendens ardentia lumina frustra: Lumina; nam teneras arcebant vincula palmas.* Erat autem secundum Arctin. Minervae antistita, sed a *Phoebo* vaticinandi artem edocta.

412. *Dardanidas matres* etc.) Captivas mulieres ad Scamandrum ducebant, ibi distribuendas: desiderium patriae religiose declarabant, amplectendis ex more veterum tali tempore signis Deorum etc. — *Dii patrii* vel Penates, vel Dii ἐγχώριοι. — *Invidiosa* varie accipi potest, vel quorum species ingrata et tristis, ut V, 573; vel quae invidiam faciebant inter eos, a quibus expetebantur, ut IX init. *spes invidiosa*; vel denique quae odio prosequebantur victores.

415. *Astyanax*, parvulus filius Hectoris, consilio et manu Vlyssis *mittitur*, praecipitatur, de turribus Troianis, quia metuebant Graeci, ne quando regnum Troianum restitueret; Arctin. pag. 38; Lesches apud Pausaniam pag. 861, Euripid. Troad. 720, et Act. V. — *Vnde videre solebat* etc. vide ad VIII, 21. Consuetudo ibi notata suggessit poëtae commodam hanc circumlocutionem. Expressit Nostrum Seneca Troad. vers. 1066–1072. — *Pro se* et ad Hectorem et ad Astyanacta referri potest. — *Proavita*, quae diu sub maioribus suis fuerant, adeoque carissima esse debebant Hectori: bene etiam ad affectum, *monstratum a matre*; talia non facile negligit ingenium Ovidii: Andromachen autem cum Astyanacte

Saepe videre patrem monstratum a matre solebat.
Iamque viam suadet Boreas; flatuque secundo
Carbasa mota sonant: iubet uti navita ventis.
« Troia, vale; rapimur; » clamant, dantque oscula terrae
Troades, et patriae fumantia tecta relinquunt.
Vltima conscendit classem, miserabile visu!
In mediis Hecube natorum inventa sepulcris.
Prensantem tumulos, atque ossibus oscula dantem
Dulichiae traxere manus: tamen unius hausit,
Inque sinu cineres secum tulit Hectoris haustos.
Hectoris in tumulo canum de vertice crinem,
Inferias inopes, crinem, lacrymasque relinquit.

spectasse pugnantes e turri, testatur Homerus Il. Z, 372 et 386. — Pro *regna tuentem*, quidam *regna tenentem*.

418. *viam*, navigationem. — *Suadet*, monet, ut naves solvant: sic Virgilius Aen. II, 9, *suadentque cadentia sidera somnos*: sed Burmanno elegantior etiam videtur unius cod. Leidensis lectio, *viam spondet*, promittit prosperum cursum. — *Navita* pro plural. navitae, rectores navium. In sequentibus cum multa brevitate multa etiam vis: *osculabantur* et novam patriam, quam ingrediebantur (III, 24) et veterem, quam relinquebant. Mox *flammantia*, quod pro *fumantia* duo MSS. habent, posset quidem e vs. 408 defendi, *neque adhuc consederat ignis*; sed praestat auctoritatem plurimorum MSS. sequi. Etiam apud Euripidem Troad. in abitu Graecorum *fumans* Ilium describitur: vs. 8, νῦν καπνοῦται· vs. 146, τύφεται Ἴλιον· et apud Virgilium Aeneid. III, 3, ubi proficiscitur Aeneas, *omnis humo fumat Neptunia Troia*.

422. *Vltima* Hecuba conscendit *classem*, navem, ex Euripid. Troad. vs. 1330; sed Noster causam morae satis piam addidit; notus mos amplectendi sepulcra amicorum; conf. II, 338; *prensantem*, amplectentem. MS. ultra viginti, *pressantem*, scil. pectore, ut II d. l. *incubuit*, et lapidem *aperto pectore fovit*; et apud Prudent. Peristeph. II, 535, in simili officio, *Qui pectus in terram premit*; sed propter *traxere*, tueor *prensantem*. — *Dulichiae*, quia Vlyssi tributa Hecuba; Euripides Troad. 1285. — *Traxere manus*; nonnulli *rapuere manus*. — *Hausit*, effodit, ut XI, 187, *hausta terra*. Cineres amicorum peregre mortuorum in patriam interdum portari solebant, plerumque in *sinu*; sic apud Martialem IX, Epigr. 31, *Rettulit ossa sinu cari Nigrina mariti*; sic etiam Agrippina cineres Germanici sui secum adtulit Romam; Tacitus Ann. II, 75, 1.

427. *canum de vertice crinem*) Heinsius e quinque MSS. probat *canum de vertice raptum*; Burmannus mallet *cano de vertice raptum*. — *Inopes*, viles, quales sunt inopum hominum: eas nunc offerre cogitur regina modo beatissima. Contra apud Euripid. Troad. 1249, πλούσια κτερίσματα,

Est, ubi Troia fuit, Phrygiae contraria tellus,
Bistoniis habitata viris. Polymestoris illic
Regia dives erat, cui te commisit alendum
Clam, Polydore, pater, Phrygiisque removit ab armis.
Consilium sapiens, sceleris nisi praemia magnas
Adiecisset opes, animi irritamen avari.
Vt cecidit fortuna Phrygum, capit impius ensem
Rex Thracum, iuguloque sui defigit alumni:
Et, tanquam tolli cum corpore crimina possent,
Exanimem e scopulo subiectas misit in undas.
Litore Threicio classem religarat Atrides,
Dum mare pacatum, dum ventus amicior esset.

divites inferiae, quas ibi sprevit ipsa Hecuba hoc tali tempore.

429. *contraria*, ex adverso atque e regione posita (vide I, 65): designat Thraciam, quae Hellesponto a Phrygia separatur. Illius autem partem extremam *Bistones* tenebant; sed h. l. pro universis Thraciae incolis commemorati sunt; nam Polymestoris regia in Chersoneso Thracica erat; vide Euripid. Hec. 8, et 569; quamquam eam ad Hebri ostia transtulit Virgilius Aeneid. III, 13 sqq., ubi vide Heynii Excurs. I. — Vulgo edebatur *Polymnestor*, sed Heinsius praetulit *Polymestor*, ut legitur apud Euripidem, Tzetzem et alios: similiter veteres scribebant *Clytemnestra*. — Regii codices dant *Polymestoris*, quod metro necessarium constat. LEM. *Committi* de iis, qui traduntur alterius curae. — *Polydorus* apud Homer. Il. Υ, 407 sqq., ab Achille interficitur. Sed Noster et Virg. secuti sunt Euripid. Hec. init. Alii aliter: vid. Hyginus fab. 109; Servius ad Virg. Aeneid. III, 49. — *Irritamen*, ut I, 140, *opes irritamenta malorum*. Similem sententiam addit Virgilius: *Quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames?* Etiam a Propertio III, 11, 55, abominabile hoc avaritiae exemplum commemoratur.

435. *fortuna* singulis terris urbibusque tribuebatur, quae cum illis vel stare vel *cadere* et vinci dicebatur. — *Iugulo defigit alumni*; vulgo *demisit alumni*. Cod. Reg. A *defixit alumni*; codex B *demisit*. — *E scopulo mittitur in undas* etiam apud Eurip. Hec. 26, et 697; apud Virg. autem vs. 45, telis obruitur.

439. *Litore Threicio* etc.) In Thracia Graeci Achilli, in agro Troiano sepulto, κενοτάφιον exstruxerant. Quum igitur discedere vellent, umbra eius apparet, et postulat, ut Manibus suis Polyxena, Hecubae filia, immoletur; Euripides Hec. 35 sqq., 110 sqq.; Seneca Troad. 191; Q. Calab. XIV. Exstat in eam Ausonii Epitaph. XXVI. Ex antiqua traditione, quam Arctin. et auctor carminis Νόστοι servarunt, Achillis umbra Graecis in agro Troiano apparuit: sed Noster hic quoque Euripidis vestigia premit. — *Religarat* retinaculis. — *Dum*, donec; vide Burmannum ad Phaedr.

Hic subito, quantus, quum viveret, esse solebat,
Exit humo late rupta, similisque minaci
Temporis illius vultum referebat Achilles,
Quo ferus iniusto petiit Agamemnona ferro.
« Immemoresque mei disceditis, inquit, Achivi?
Obrutaque est mecum virtutis gratia nostrae?
Ne facite; utque meum non sit sine honore sepulcrum,
Placet Achilleos mactata Polyxena manes. »
Dixit: et immiti sociis parentibus umbrae,
Rapta sinu matris, quam iam prope sola fovebat,
Fortis, et infelix, et plus quam femina, virgo
Ducitur ad tumulum, diroque fit hostia busto.
Quae memor ipsa sui, postquam crudelibus aris
Admota est, sensitque sibi fera sacra parari;
Vtque Neoptolemum stantem, ferrumque tenentem,

II, 10, 13. — *Amicior*, ut I Trist. 5, 17, *vento ferri amico.* — Docte ex Homero Iliad. A, 188 sqq., certum quoddam tempus memorat, quo minacem habuerat vultum. *Refert* et *reddit* vultum alterius, qui ei similis est; vide Drakenb. ad Sil. II, 634. — *Petiit*, petere voluit.

446. *gratia* placet prae altero, *gloria*, quod tuentur multi MSS. Illa enim gravius incitamentum ad officia persolvenda, quam haec. — *Non sit sine:* Broukhusius malebat *ne sit.* — *Sine honore*, sine inferiis, ut sacra saepe *honores* dicuntur.

449. *sociorum* sententiae divisae erant, aliis non *parendum immiti umbrae* censentibus: sed hic quoque vicit eloquium Vlyssis; Euripid. vs. 119 sq. — *Fovebat* eleganti metaphora amorem exprimit, quo parentes amplectuntur liberos. — *Solus* et *solitudo* de iis dicitur qui parentibus, coniugibus, liberis privati sunt. — *Plus quam femina*, superans sexum suum tolerandis calamitatibus; IX, 543, *plus quam ferre puellam Posse putes, ego dura tuli.* Tan. Faber. h. vs. ad artis regulas morose examinans, valde eum improbat, emendatque, *Fortiter infelix.* Aestum eius componit Burmannus qui suadet, *Fortis* (*at infelix*); verum illud *at* hic vix habet suum locum. Ordo verborum debebat esse, virgo, infelix, sed fortis et plus quam femina: sed licuit poëtae haec verba transponere, ut centies factum videmus.

453. *memor sui*, se esse virginem regiam, et animum fortem servans. Hos mores spirat tam quae sequitur oratio, quam praeclara caedis ipsius narratio, vs. 475-480, ad exemplum Euripidis, vs. 345 sqq. — *Fera sacra:* nonnulli *fera fata*; unus Mediceus *fera busta*, unde Heinsius coniicit *fera iusta*. *Fera sacra* in Regiis codicibus. *Sibi sacra parari*, pro se destinatam esse hostiam, etiam apud Virgilium Aen. II, 132. Non

Inque suo vidit figentem lumina vultu:
« Vtere iamdudum generoso sanguine, dixit;
Nulla mora est: at tu iugulo, vel pectore telum
Conde meo (iugulumque simul, pectusque retexit).
Scilicet aut ulli servire Polyxena ferrem,
Aut per tale sacrum numen placabitur ullum:
Mors tantum vellem matrem mea fallere posset.
Mater obest, minuitque necis mihi gaudia; quamvis
Non mea mors illi, verum sua vita gemenda est.
Vos modo, ne Stygios adeam non libera manes,
Este procul, si iusta peto; tactuque viriles
Virgineo removete manus; acceptior illi,
Quisquis is est, quam caede mea placare paratis,

autem tum demum *sensit*, sed iam ante cognorat. — *Neoptolemus* sacerdos erat constitutus huius sacrificii; Euripides vs. 223. Quomodo interfecta sit, diligenter matri refert Talthybius ibid. vs. 521 sqq.

457. *iamdudum*, continuo, quam primum, ut XI, 482. — *At tu*, pro *aut tu* (quod legitur in Reg. nostris), e Moreti et tribus aliis dedit Heinsius; illudque eleganter sic ponitur; vide I, 760; Remed. Amor. 371, et alibi. Ap. Euripid. vs. 563, rupto peplo, Ἰδού, inquit, τόδ᾽ εἰ μὲν στέρνον ὦ νεανία, Παίειν προθυμῇ, παῖσον. εἰ δ᾽ ὑπ᾽ αὐχένα Χρῄζεις, πάρεστι λαιμὸς εὐτρεπὴς ὅδε. Dictis et factis sic ostenderat, se libentissime oppetere mortem; iam vs. 460 sq., causam addit: malo equidem morte mea numen aliquod placare, quam servitutem ferre. Quum librarii hunc nexum non perspicerent, prius *aut* mutarunt in *haud*. — *Polyxena* cum vi, pro ego: vide ad vs. 17. Euripid. vs. 361, ἐμὲ τὴν Ἕκτορός τε χ᾽ ἀτέρων πολλῶν κάσιν. — *Ferrem*, sustinerem, ut Heroid. V, 12, *servo nubere tuli*, et saepius apud Nostrum. Vulgo legitur *vellem*; sed plurimi (et codex Regius A) *ferrem*; aliud ex interpretatione fluxit. — *Mors tantum* etc. Languidos indicat Burmannus et simul durissimos hos numeros, tribus vocibus in mugientem illam literam *m* exeuntibus, et tribus ibidem spondeis se subsequentibus; mallet: *Mors tamen haec vellem mea matrem fallere posset*. — *Fallere*, latere. — *Mater obest*; dolor quo mater adficitur morte mea, animum meum cruciat. Lem.

465. *Vos modo* etc.) Adstabant lecti iuvenes Graecorum, qui apprehenderent virginem; Eurip. vs. 545. Hos *esse procul* vult, ut *libera*, volens, non coacta, quod servile foret, moriatur. Hoc quoque sumsit ab Euripide vs. 548: Ἑκοῦσα θνήσκω, μή τις ἅψηται χροὸς Τοὐμοῦ. παρέξω γὰρ δέρην εὐκαρδίως. Ἐλευθέραν (non adprehensam) δέ μ᾽, ὡς ἐλευθέρα θάνω, πρὸς θεῶν μεθέντες, κτείνατ᾽. Ἐν νεκροῖσι γὰρ Δούλη κεκλῆσθαι, βασιλὶς οὖσ᾽ αἰσχύνομαι. Alio sensu apud Se-

Liber erit sanguis: si quos tamen ultima nostri
Verba movent oris; Priami vos filia regis,
Non captiva, rogat: genetrici corpus inemtum
Reddite; neve auro redimat ius triste sepulcri,
Sed lacrymis: tunc, quum poterat, redimebat et auro.»
Dixerat: at populus lacrymas, quas illa tenebat,
Non tenet: ipse etiam flens invitusque sacerdos
Praebita coniecto rupit praecordia ferro.
Illa, super terram defecto poplite labens,
Pertulit intrepidos ad fata novissima vultus.
Tunc quoque cura fuit partes velare tegendas,
Quum caderet, castique decus servare pudoris.
Troades excipiunt, deploratosque recensent
Priamidas; et quid dederit domus una cruoris;

necam Troad. 144, *felix Priamus Dicite cunctae: liber manes Vadit ad imos.* Etiam Gestar apud Silium II, 367, *liber Acheronta videre* cupit.

470. *Verba movent*) *Vota* tres Heinsii; idque in suo codice ex antiquis notarat Politianus. Regii cod. *verba.* — Mox pessime vulgo legitur *Nunc captiva*, pro *non captiva.* — In codice Regio B reperimus *nunc;* sed in codice A post literam *n*, quae est a prima manu, manus posterior literam *c* lineolamque compendii longe dissimili atramento adscripsit. Lem. — *Inemtum*, ut ἀπρίατον apud Homerum Iliad. A, 99, ubi explicationis causa subiicitur ἄποινον. — *Neve auro redimat* etc. Cicer. Verr. V, 45, in summae crudelitatis Verrinae speciminibus numerat hoc, quod parentes occisorum liberorum coacti fuerint *redimere pretio sepeliendi potestatem.* — *Tunc . . . auro:* Hectoris corpus auro redemerat Priamus; Hom. Il. Ω, 299 sqq. Quod ille fecerat, id nunc Hecubae tribuitur.

474. *populus*, exercitus Graecus tumulum cingens. — *Tenebat*, reprimebat. Magna in his et in sequentibus virginis commendatio. — *Flens invitusque.* Οὐ θέλων τε καὶ θέλων, οἴκτῳ κόρης, Eurip. vs. 560. — *Defecto* (ita legitur in Regiis codicibus); multi *deflexo;* alii *defesso. Defectus*, deficiens, uti X, 154. *Succiduus poples* labanti tribuitur X, 458.

479. *Tunc quoque cura* etc.) De studio moribundorum decore cadendi, post Cortium et Gesnerum ad Plinii Epist. IV, 11, 9, nonnulla collegit Clotzius ad Tyrtaeum, pag. 63: idque studium inprimis decebat virginem ingenuam. Sed hoc quoque translata ex Euripid. vs. 569: Πολλὴν πρόνοιαν εἶχεν εὐσχήμως πεσεῖν, κρύπτειν θ' ἃ κρύπτειν ὄμματ' ἀρσένων χρεών. — *Partes tegendas*, modeste.

482. *quid – cruoris*) nam Priamidae omnes fuerant interfecti. — *Teque gemunt* etc. Praeclare ad commiserationem faciendam valet haec pristinae et praesentis fortunae comparatio, ut

Teque gemunt, virgo; teque, o modo regia coniux,
Regia dicta parens, Asiae florentis imago;
Nunc etiam praedae mala sors: quam victor Vlixes
Esse suam nollet, nisi quod tamen Hectora partu
Edideras: dominum matri vix repperit Hector.
Quae corpus complexa animae tam fortis inane,
Quas toties patriae dederat, natisque, viroque,
Huic quoque dat lacrymas; lacrymas in vulnere fundit;
Osculaque ore tegit, consuetaque pectora plangit;
Canitiemque suam concreto in sanguine verrens,
Plura quidem, sed et haec laniato pectore dixit:
« Nata, tuae (quid enim superest?) dolor ultime matri,

et quae sequuntur, vers. 509 sqq. — *Asiae florentis imago*, cuius felicitas respondebat opulentiae Asiae minoris, cuius florentissima pars parebat Priamo; Virgil. Aeneid. II, 556: *tot quondam populis terrisque superbum Regnatorem Asiae*; Seneca Troad. vs. 6, Troia *columen pollentis Asiae*. — *Praedae mala sors*, vilis praedae pars, quae sorte distribuebatur: ipsa Hecuba apud Senecam, vs. 58, *praeda quem vilis sequar? Mea sors timetur.* — *nisi tamen* correctioni aut exceptioni declarandae inservit, ut vers. 507, *si tamen.* — *Edideras* de suo dedit Heinsius; vulgo (et in codicibus Regiis) *Ediderat*; fragmentum Boxhornii *Hectora partum Ediderat*, ut sit appositio. — *Dominum ... Hector*; Hector virtute sua vix effecit, ut quisquam hostium matrem suam servam habere vellet, quo nihil tristius.

488. *animae tam fortis inane*) coniunge, *inane animae*; unde discesserat anima tam fortis: Heroid. III, 60, *Sanguinis atque animi pectus inane.* — *In vulnera fundit*; IV, 140, *vulnera supplevit lacrymis.* — *Osculaque ore tegit*; Thuaneus *petit*, non male, indice Heinsio qui etiam coniiciebat *terit*; idem tamen dedit *legit* ex octo MSS. in quibus sec. Palat. Oxon. quartus Medic. et comparat e Virgilii Aen. IV, 684, *extremum halitum ore legere*; et e Senec. Herc. Oet. *spiritum ore legere*; sed aliud est *halitum legere*, aliud *oscula*. Rectius hoc diceretur de amantibus oscula furtim rapientibus; nempe non movenda erat lectio vulgata *tegit*. Tegit ore suo os filiae, ex more, de quo vid. ad XII, 423, quamquam anima nunc iam aufugerat. Lenzius tamen *legit* exquisitius iudicat, atque explicat, colligit oscula, osculatur. Ambo Regii codices *tegit*. — *Canitiemque* etc. Proprie verrit sanguinem canis, sed maluit inverse, canos verrit in sanguine, ut vers. 961, *caesariem per aequora verrere.*

493. *sed et haec*, quae deploratam Hecubae sortem egregie pingunt, et commiserationem extorquent legentibus. — *Dolor ultime*, ut X, 193, *Tu dolor es facinusque meum.* — Sine causa Heinsius *matris* MSS. Ambr. et unius Patav. auctoritate, mutavit in *matri*; suadebat etiam *Nata tuae*,

Nata, iaces; videoque tuum, mea vulnera, vulnus!
En, ne perdiderim quemquam sine caede meorum,
Tu quoque vulnus habes: at te, quia femina, rebar
A ferro tutam: cecidisti et femina ferro:
Totque tuos idem fratres, te perdidit idem
Exitium Troiae, nostrique orbator, Achilles.
At postquam Paridis cecidit, Phoebique sagittis,
Nunc certe, dixi, non est metuendus Achilles:
Nunc quoque mi metuendus erat: cinis ipse sepulti
In genus hoc saevit; tumulo quoque sensimus hostem:
Aeacidae fecunda fui: iacet Ilion ingens;
Eventuque gravi finita est publica clades,
Si finita tamen: soli mihi Pergama restant,

quis enim superest dolor? ultima matri. Abstractis pro concretis positis frequentius etiam genitivus additur, quam dativus: XII, 612, Achilles *timor Phrygum*; vide omnino Bentlei. ad Hor. I, Od. 15, 21. — *Tuum, mea vulnera, vulnus!* eadem forma, quae X, 197, *videoque tuum, mea crimina, vulnus.* Hoc loco legitur vulgo *meum, tua vulnera, pectus*; quidam *meum, tua vulnera, vulnus*; alii aliter; Heinsius coniicit *tuum, mea funera, funus.* — In codice Regio A *meum, tua vulnera, vulnus*; in codice B *tuum, mea vulnera, pectus*; et pro varia lectione *vulnus*. Lem.

500. *Exitium Troiae* etiam Paris vocatur a vetere poëta apud Cic. de Div. I, 21; et Vlysses ab Horatio I, Od. 15, 21. Achilles *exitium Troiae* ob captas tot urbes, interfectosque tot viros, Hectora inprimis, qui unus omnium fortissime defendebat patriam.

503. *cinis ipse sepulti*) multi *cinis ipse sepultus*, ut vers. 615, et apud Virgil. Aen. IV, 34. — Codices Regii, *sepulti.* — *Cinis . . . saevit*, et in *tumulo* (iuxta tumulum; Vrbinas quidem habet *tumulum*) *quoque sensimus hostem* eodem redeunt; itaque iam Scaurus apud Senecam Controv. 28, Ovidium vituperat, quod nec hoc, nec aliis locis scierit, quae bene cesserint, relinquere: sed morosus ille nimis est, quum etiam sequentia, *Aeacidae fecunda fui*, abesse vult: his enim verbis utique aliquid novi additur: Achilles etiam mortuus in genus nostrum saevit, ut adeo ei soli tot liberos peperisse videar. Quamquam nec alterum urgendum est; lugentium enim affectus verbosus esse solet, miseriamque suam varie expressam repetere. Caeterum conf. Q. Calabr. XIV, 297 sqq., ubi eadem sententia.

505. *iacet Ilion*) Boxhornii liber *fuit Ilion*, ut Virgil. Aen. II, 325. — *Ilion ingens*; vide ad vers. 169. — *Eventus gravis*, exitus tristis, ipsum Ilii excidium. — *Si finito tamen*, quod Heinsius e MSS. pr. Reg. et uno Med. recepit, bene se habet; vide

In cursuque meus dolor est: modo maxima rerum,
Tot generis natisque potens, nuribusque, viroque,
Nunc trahor exsul, inops, tumulis avulsa meorum,
Penelopae munus; quae me data pensa trahentem
Matribus ostendens Ithacis, « Haec Hectoris illa est
Clara parens: haec est, dicet, Priameia coniux. »
Postque tot amissos tu nunc, quae sola levabas
Maternos luctus, hostilia busta piasti.
Inferias hosti peperi: quo ferrea resto?
Quidve moror? quo me servas, damnosa senectus?
Quid, Di crudeles, nisi quo nova funera cernam,
Vivacem differtis anum? quis posse putaret
Felicem Priamum, post diruta Pergama, dici?
Felix morte sua, nec te, mea nata, peremtam
Adspicit, et vitam pariter regnumque reliquit.
At, puto, funeribus dotabere, regia virgo;

vers. 486: quamquam nec male cum MS. Palat. legeres, *Sit finita tamen.* Temere autem Schepperus emendabat, *Sed finita aliis*, ut valida oppositio esset: atqui oppositio satis valida in *publica clades*, quae ad omnes pertinet, et *soli mihi.* — *Pergama restant*, restant pericula et metus, tanquam Pergama adhuc oppugnarentur; etiam Heroid. I, 51, Penelope Vlyssi: *uni mihi Pergama restant*, nempe quia Vlysses non redibat domum cum caeteris Ilio exciso. — *In cursu dolor est* etiam IV ex Ponto II, 18; vide ad X, 401. — *Maxima rerum*, ut *pulcherrime rerum* VIII, 49. — *Potens;* vide ad vs. 22. — Hecuba Priamo septem filias et duodecim peperisse scribitur; ex aliis namque mulieribus reliquos ad quinquaginta usque Priamus suscepit. Lem. — *Trahor* non modo quia invita, sed etiam quia longiore itinere maritimo sequebatur: vide ad VII, 67. — *Exsul nunc*, quae abducitur captiva e patria. — *Pensa* lanificii; Virgilius Georg. I, 390, *pensa carpere.* — *Ithacus* pro *Ithacius*, aut *Ithacensis* etiam apud Virgilium perpetuo. — Commoda μιμήσει voces ipsae Penelopes hic ponuntur quas iam audire sibi videbatur Hecuba.

516. *ferream* nunc se dicit, quia par erat calamitatibus tot tantisque perferendis, neque mortem sibi consciscebat. Quatuor legunt, *quid ferrea resto?* secundus Vaticanus *quid ahenea.* — *Damnosa* habent veteres editiones; MSS. (et Regii nostri codices) *annosa. Damnosa*, meras mihi calamitates infligens. — *Differre* de homine, ut XII, 76.

523. *funera* rursus exsequiae, pompa funebris, ut XI, 540. *Dotabere.* pro honorabere, aut, ut MSS. Medic. Flor. Neap. habent, *donabere.*

Condeturque tuum monumentis corpus avitis.
Non haec est Fortuna domus: tibi munera matris
Contingent fletus, peregrinaeque haustus arenae.
Omnia perdidimus; superest, cur vivere tempus
In breve sustineam, proles gratissima matri,
Nunc solus, quondam minimus de stirpe virili,
Has datus Ismario regi Polydorus in oras.
Quid moror interea crudelia vulnera lymphis
Abluere, et sparsos immiti sanguine vultus? »
Dixit: et ad litus passu procedit anili,
Albentes laniata comas: « Date, Troades, urnam, »
Dixerat infelix, liquidas hauriret ut undas:
Adspicit eiectum Polydori in litore corpus,
Factaque Threiciis ingentia vulnera telis.
Troades exclamant: obmutuit illa dolore;
Et pariter vocem, lacrymasque introrsus obortas

Nam *dotare* saepe omnino est, ornare, donare; sed h. l. bene delectum cum respectu ad *virginem*. — *Haustus arenae*, particula hausta arenae. Quam invidiose ita humationem in terra peregrina declarat!

527–530. *Omnia perdidimus* etc.) Praeclare desinit in hoc solatio: ita enim fortius sentis dolorem, quo miserrima mater cruciabatur conspecto repente huius quoque filii corpore. — *Cur*, pro, propter quem. — *Ismario regi*; Polymestori, Thraciae regi; nam Ismarus Thraciae mons est. L.

532. *immitis sanguis*, qui profluit per hostem immitem. Vnus Heinsii *insonti sanguine*; alius *stillanti*. — Regii codices *immiti*.

533. *procedit*) tres, *properavit*, ut apud Virgilium Aen. IV, 641, *gradum studio celerabat anili*. — Vulgo et in codicibus nostris Regiis legitur *processit*; nescio unde *procedit* Gierigius exceperit; sed praesens tempus certe bene se habet. Lem. — *Anili* non puto hic tarditatem aut tremorem pedum notare, sed ornat tantum, ut passim *virgineus*, *femineus* etc. quia anus erat, propterea *anili* passu procedit. Hic deserit Euripidem, apud quem vs. 678, ancilla, aquam marinam haustum missa, adfert Polydori corpus.

537. *ingentia vulnera* illustrat Burmannus e Floro II, 7: *Vulnera non spiculis . . . sed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladiis ultra mortem patebant.* Addit explicandi τοῦ *ultra mortem* causa, tam ingentia fuisse vulnera, ut etiam mors potuisset minori vulnere inferri, ex uno illorum potuisse quasi plures homines morti dari.

539. *Et*, quippe, siquidem; ulterius enim declarat τὸ *obmutuit*. — *Devorat* accommodatius doloris ra-

Devorat ipse dolor, duroque simillima saxo
Torpet, et adversa figit modo lumina terra:
Interdum torvos sustollit ad aethera vultus:
Nunc positi spectat vultum, nunc vulnera nati,
Vulnera praecipue; seque armat et instruit ira.
Qua simul exarsit, tanquam regina maneret,
Vlcisci statuit, poenaeque in imagine tota est:
Vtque furit catulo lactente orbata leaena,
Signaque nacta pedum sequitur, quem non videt, hostem;
Sic Hecube, postquam cum luctu miscuit iram,
Non oblita animorum, annorum oblita suorum,
Vadit ad artificem dirae Polymestora caedis,
Colloquiumque petit: nam se monstrare relictum

biei, quam *retinet*, aut simile quid, *lacrymas introrsus obortas*, expressas quidem, sed non profluentes. Et hoc ad rei veritatem observatum; irà enim furentium oculi hument quidem, sed nullas lacrymas emittunt: *obortae lacrymae* etiam I, 350. — Pro *est* multo elegantius *torpet*, quod et naturae saxi et obstupescenti convenit. — Per *adversam terram* Regius male Troadem intelligebat, e regione Thraciae sitam. Rectius Micyllus, quam ex adverso intuebatur, opposita, ut XIV, 5, *adversa moenia Rhegi*. Eo sensu saepe *adversa arma*, *adversi homines* etc. vide ad XII, 116. Immo, aether et Troas minus bene sibi opponuntur, quam aether et terra. Res etiam clara est ex Heroid. II, 26, quem locum laudavit Burmannus: *Haesit, in opposita lumina fixus humo.* — *Sustollit*; permulti (et Regii codices, *extollit*; quidam *adtollit*; quatuor *tollit torvos ad sidera vultus*. De verbo *sustollere*, sursum tollere, vide Vossium lib. III de Analog. cap. 37. — *Positi* et dormientes dicuntur et mortui, et omnino iacentes. — *Vulnera praecipue*, quippe quae clara essent indicia perfidiae Polymestoris. — *Instruit* idem quod *armat*, et e copia poëtica additum, excitat iram, qua ulciscatur perfidam regis crudelitatem. Sic *armari artibus*, *instrui dolis* etc. Burmannus tamen praefert Vaticani et Neap. MSS. lectionem, *et instruit iram*: iratam enim iamdudum fuisse Hecubam, nunc autem instruxisse iram, h. e. parasse ea, quibus in ardorem exsequendi, quae irata concepisset, dari posset; sed vir doctus non attendit ad loci seriem. Conspecto corpore, obstupescit; spectatis paulisper vulneribus, ira excandescit. *Qua simul* ac *exarsit*, tum demum *ulcisci statuit* perfidiam Polymestoris. — Praeclare additum, *tanquam regina maneret*; saepe enim casu gravi iacentibus redit pristinus animus, veteris dignitatis recordatio. — *Poenae in imagine tota est*: VI, 586; animum intendit ad poenam inveniendam. — *Cum luctu miscuit*; unus Mediceus *luctu permiscuit*.

552. *relictum*) et opes in agro Troiano defossas, et pecunias secum ad-

Velle latens illi, quod nato redderet, aurum.
Credidit Odrysius, praedaeque adsuetus amore,
In secreta venit, cum blando callidus ore;
« Tolle moras, Hecube, dixit, da munera nato:
Omne fore illius quod das, quod et ante dedisti,
Per Superos iuro. » Spectat truculenta loquentem,
Falsaque iurantem; tumidaque exaestuat ira;
Atque ita correptum captivarum agmine matrum
Involat; et digitos in perfida lumina condit,
Exspoliatque genas oculis, facit ira valentem;
Immergitque manus, foedataque sanguine sonti
Non lumen, neque enim superest, loca luminis haurit.

latas se indicaturam simulabat; Euripid. vs. 1002–1020. — *Odrysius*; Polymestor Thracius, nam Odrysae sunt populi Thraciae, et Odrysa urbs eorum. — Lem. *Adsuetus amore*; Heinsius suadebat *amori*, vel *allectus amore*; sed in *adsuetus amore* non haerebis, quum verbo *adsuescere* saepe ablativus addatur; vide Burmann. — *Tolle moras*; vide ad XI, 685.

561. *Involare* aliquem, aut in aliquem, frequenter de impetu in aliquem facto; vide Heinsium. Idem ad Art. Amat. I, 714, *correptum* explicabat, obiurgatum, sed h. l. rectius illustrat e Phaedr. I, 1: *Atque ita correptum lacerat iniusta nece.* — Ante *agmine* subintelligend. *ab*; Troades erant σύμμαχοι· Euripid. 882, 1043. — *Exspoliare* verbum probum et antiquum, quod apud Cicer. Sallust. aliosque auctores egregios legitur; vid. Graevius ad Cic. Attic. X, 4. Itaque miror, ab Heinsio et Burmanno eius confirmandi causa non nisi Nonium, Cyprianum et similis notae scriptores laudatos esse: est autem h. l. simpliciter privare, ut *spoliare lucum ramo* IV Fast. 753; *spoliare anima* aliquem Ibide 623. Quaeri tamen potest, an ab Ovidii manu fluxerit hoc verb. quod non nisi quinque MSS. agnoscunt, quum multo plures aeque bene habeant *expilatque*, quod eamdem habet vim: et centies *spoliatus expilatusque* coniunctim leguntur. Est et tertia lectio, *expellitque*, cui favet τὸ *genis oculos*, quod, praeter unum Regium, exhibent MSS. omnes: apud Euripid. vs. 1170, fibulis effodiunt oculorum pupulas. — Lectionem *exspoliatque genas oculis* dedit Heinsius, quia ita legitur in Iureti excerptis, et pro diversa lectione in Arundeliano. Codex Regius A habet *expilatque genis oculos*; codex B, *expellitque genis oculos*; utrumque bene, quamvis aliter quidam putare videatur, qui dicit *expellit* femineam infirmitatem repugnare. Lem. — *Valentem*; unus Ciofani, tertius Mediceus, et multi alii *potentem*; plurimi *nocentem*. Regius codex A *nocentem*; ita codex B, et pro varia lectione, *valentem*. *Facit ira valentem*, validam, vires dat. Talia adspergit Noster, quum mulieres insigne facinus ausas esse narrat. — *Non lumen . . . haurit*; haec verba

Clade sui Thracum gens irritata tyranni
Troada telorum lapidumque incessere iactu
Coepit: at haec missum rauco cum murmure saxum
Morsibus insequitur; rictuque in verba parato
Latravit, conata loqui: locus exstat, et ex re
Nomen habet; veterumque diu memor illa malorum,
Tum quoque Sithonios ululavit moesta per agros.
Illius Troasque suos, hostesque Pelasgos,
Illius fortuna Deos quoque moverat omnes;
Sic omnes, ut et ipsa Iovis coniuxque sororque,
Eventus Hecubam meruisse negaverit illos.
III. Non vacat Auroræ, quamquam isdem faverat armis,
Cladibus et casu Troiaeque Hecubaeque moveri;

condonabimus luxurianti Ovidii ingenio: si oculis iam exspoliaverat genas, sane non potuit eos denuo *haurire*, effodere; *loca luminis* (VIII, 805, *locus ventris*) non possunt effodi, itaque nunc cogitabimus vicinas oculis partes.

566. *lapidumque incessere iactu*) unus Ambrosianus et Heinsii *lacessere*; sed Amor. III, 13, 21, *iaculis incessitur index*; et infra XIV, 402, *saevisque parant incessere telis*; Regii nostri codices *incessere*. Lem. — *At haec–insequitur* etc. Canis facta est, ut praedixerat Polymestor apud Euripidem Hec. 1265. — Ingeniose, *saxum morsibus insequitur*, adcurrit, ut mordeat saxum missum, more canum. — *In verba* (plurimi, et nostri Regii, *ad verba*) *parato*, quum conformaret et aperiret os, ut voces humanas proferret, ut Lycaon I, 233, et Io vs. 637. — *Exstat*, adhuc ostenditur, et *ex re* dictus Cynossema (κυνὸς ταλαίνης σῆμα, Euripid. vs. 1275) quod Iulius Pollux V, 5, ad Sestum, et Dictys lib. V, p. 137, ad Abydum collocat. Vid. et Strabo lib. XIII, p. 81; Steph. Byz. h. v. Nempe Hecuba ob animi acerbitatem quamdam et rabiem in canem transiisse tradita est, et sepulcrum eius dictum Cynossema; Cicero Tusc. III, 26; Dictys d. l. A Graecis eam esse lapidatam narrat Schol. Euripidis ad Hec. vers. 1257. Alii aliter; vide Hygini fab. 111; Servium ad Virg. Aen. III, 6. Ille: *in Hellespontum mare se praecipitavit, et canis dicitur facta esse, unde et Cyneum est appellatum.* Conf. et Quintum Calabr. XIV, 345 sqq. — *Iovis coniux*, quae stabat a partibus Graecorum.

576–622. *Memnon*, Aurorae et Tithoni filius, rex Aethiopum, opem ferens Troianis, interficitur ab Achille. Iupiter, Aurorae precibus motus, cineres eius mutat in aves Memnonides, quae quotannis ad sepulcrum Memnonis bella gerunt; Aurora autem rore luget filium. Fabula tractata, ut ex Arg. Lactantii apparet, ab Hesiodo, tum ab Arctino Milesio in vetusto carmine Aethiopis. Exstabat

Cura Deam propior, luctusque domesticus angit
Memnonis amissi; Phrygiis quem lutea campis
Vidit Achillea pereuntem cuspide mater.
Vidit; et ille color, quo matutina rubescunt
Tempora, palluerat; latuitque in nubibus aether.
At non impositos supremis ignibus artus
Sustinuit spectare parens; sed crine soluto,
Sicut erat, magni genibus procumbere non est
Dedignata Iovis, lacrymisque has addere voces:
« Omnibus inferior, quas sustinet aureus aether,
Nam mihi sunt totum rarissima templa per orbem,
Diva tamen venio, non ut delubra, diesque
Des mihi sacrificos, caliturasque ignibus aras.
Si tamen adspicias, quantum tibi femina praestem,
Tum cum luce nova, noctis confinia servo;

etiam Sophoclis Memnon. Confer et Q. Calabri II fere totum. Nempe rex aliquis Orientis australis socios adduxerat Troianis; inde poëtae hunc Memnona eiusque fata finxerunt; vide *Iablonsky* de Memnone. Aethiopes autem Graecis et Asiae orientalis incolae.

579. *lutea*, flava: vide ad VII, 703. Mater se abscondidit, ut Lucifer in morte Ceycis XI, 570. Tryphiodorus v. 29: ἤδ' ἐπὶ πότμῳ Μέμνονος οὐρανίην νεφέλην ἀνεδύσσατο μήτηρ etc. Sic et Q. Calaber vs. 548, et Seneca Troad. 237. — *Achillea cuspide*, quemadmodum ab eo interfectus Antilochus; Homer. Od. Δ, 187; Hyginus fab, 112.

581. *Et ille color*) prior Gronovii pro div. lect. *et ille Deus*, unde Heins. coniicit *decor*; Oxon. etiam *rubescit*, ut sit graecismus. — Regii nostri nihil mutant. — *In nubibus*: Excerpt. Langerm. *sub nubibus*.

585. *genibus*, ad genua. — *Sustinet*, habet. — *Aureus*, pulcher: sed quia modo praecessit *aether*, propterea Heins. malit ex uno Argent. *aureus axis*: idem etiam volebat *quot sustinet*.

590. *sacrificum* poëtis est, quidquid ad sacra pertinet: *sacrifica securis*, *sacrifica ara*, *sacrificus ritus*. Ergo etiam licuit *sacrificos dies* dicere, quibus sacra fiunt. Non igitur erat, cur Heinsius et Burmannus h. l. haererent, et ille suaderet, *popasque sacrificos*, hic vel *dapes sacrificas*, vel *focos sacrificos*. Schirachius interpretatur, sacerdotes; quod ferri non potest. — *Calituras ignibus*, pro in quibus victimae adoleantur; conf. XII, 12.

591. *Si tamen adspicias*, consideres, *quantum tibi femina praestem*, quantum tibi prosim, quamvis femina sim. Lem. — *Luce nova*, exoriente. — *Confinia lucis et noctis* amat Noster de crepusculo et Aurora; IV, 401; VII, 706. — *Servo*, teneo.

Praemia danda putes: sed non ea cura, neque hic est
Nunc status Aurorae, meritos ut poscat honores:
Memnonis orba mei venio; qui fortia frustra
Pro patruo tulit arma suo, primisque sub annis
Occidit a forti, sic vos voluistis, Achille.
Da, precor, huic aliquem, solatia mortis, honorem,
Summe Deum rector, maternaque vulnera leni. »
Iupiter annuerat; quum Memnonis arduus alto
Corruit igne rogus, nigrique volumina fumi
Infecere diem; veluti quum flumina natas
Exhalant nebulas, nec sol admittitur infra.
Atra favilla volat, glomerataque corpus in unum
Densatur, faciemque capit, sumitque calorem,
Atque animam ex igni: levitas sua praebuit alas.
Et primo similis volucri, mox vera volucris
Insonuit pennis: pariter sonuere sorores

594. *status*, conditio, fortuna. — *Meritos ut poscat*; Argent. *meritos sibi poscat*. — Regii codices *ut poscat*. — *Pro patruo*; nam Tithonus, pater Memnonis, frater erat Priami: inde Aurora *iisdem faverat armis*, vers. 576. — *Primis sub annis*, vide ad XII, 183. — *Occidit a forti*, vide ad V, 192. — *Sic vos voluistis*, ut *sic visum Superis*, solemnis formula solatii in rebus duris. Hoc loco plurimi, et codices Regii, *sic Di voluistis*; vide ad I, 2. — *Maternaque vulnera*; quidam *pectora*. Regii codices autem servant *vulnera*, et bene. Lem.

601. *volvi fumum* dixerat Virgil. Aen. III, 206: hinc eleganter *volumina* ei tribuuntur; etiam *undare* suavi metaphora dicitur Aeneid. II, 609. — *Natas exhalant*, exhalant sic, ut nascantur, exhalant nascendas, ex usitata poëtarum loquendi ratione, quam illustravimus ad I, 32, et alibi. Frustra igitur hic se torquet Burmannus qui suadet *latas*; prior Basileensis habet *nigras*. — Regii codices *natas*. — *Nec sol admittitur infra*, solis radii non admittuntur in terram; conf. I, 603.

604. *glomerataque -Densatur*, ut IX, 222, *spissa glomerari grandine corpus*. — Non adsentior Heinsio probanti *densetur*, quod habent quidam, ut S. Marci, Neap. primus Palatinus; verbum istud rarius apud auctores latinos occurrit. Lem. — *Calor*, vis vitalis; hic cum *anima* coniungitur. — Propter motum celerem, quidam philosophi *animam igneae* esse naturae dixerunt. Lem. — *Levitas sua*, leves particulae favillae praebuerunt materiam alarum. *Plumae* et *alae* solemni epitheto *leves* dicuntur. — *Vera volucris*, confer ad X, 250. — *Insonare* de clangore alarum; etiam V, 294, *pennis sonuere per au-*

Innumerae, quibus est eadem natalis origo;
Terque rogum lustrant: et consonus exit in auras
Ter clangor: quarto seducunt castra volatu.
Tum duo diversa populi de parte feroces
Bella gerunt, rostrisque et aduncis unguibus iras
Exercent, alasque adversaque pectora lassant:
Inferiaeque cadunt cineri cognata sepulto
Corpora; seque viro forti meminere creatas.
Praepetibus subitis nomen facit auctor; ab illo
Memnonides dictae, quum sol duodena peregit
Signa, parentali periturae Marte rebellant.

ras. — Satis fuisset, *eadem origo;* sed addidit *natalis*, quia *natalis dies*, *natale solum* dicitur.

610. *consonus*, quia coniunctim sonant. Ciofano male placet ex uno *et ter sonus.* — *Exit in auras*, fit in aëre — *Seducunt castra*, bene, pro discedunt, in diversa loca volant; bella enim gerunt. Minime ergo praeferam alteram lectionem, *succedunt astra*, quae Heinsio non displicebat. — Regius A habet *quorto fecerunt castra volatu*, de qua lectione silent omnes. Lem. — *Populus*, ut *gens* et apud Graecos ἔθνος, saepe de animantibus. — *Diversa de parte*, partibus factis. — *Iras exercent;* vide ad XII, 581.

615. *Inferiaeque cadunt* etc.) Plinius X, 26: *Auctores sunt, omnibus annis advolare Ilium ex Aethiopia aves, et confligere ad Memnonis tumulum, quas ob id Memnonidas vocant. Hoc idem quinto quoque anno facere eas in Aethiopia circa regiam Memnonis, exploratum sibi Cremutius tradit.* Confer Aelianum Nat. An. V, 1. Hellespontii tradebant, eas quotannis ad Memnonis sepulcrum advolantes humum everrere, eamque aqua pennis collecta adspergere; Pausanias X, p. 875. Graecis illae aves, monente Burmanno, dictae sunt ἀντίψυχοι, quia pro anima Memnonis suam perdunt. Apud Q. Calabrum II, vs. 550 sqq., venti auferunt Memnonis corpus, et e guttis decidentibus oritur fluvius Paphlagonius, qui, quoties funesta Memnonis dies illucescit, sanguinolentus labitur. Corpus a ventis deponitur in Aesepi ripa, ibique a Nymphis exstruitur monumentum. Milites Memnonis, dum lugent ducem, ab Aurora mutantur in aves, quae, partibus factis, quotannis pugnant ad monumentum illud, donec aut altera alteram conficiat, aut ambae pereant. — *Parentali Marte*, pugna, qua parentatur, h. e. inferiae fiunt in honorem Memnonis: I Amor. 13, 3, *sic Memnonis umbris Annua sollemni caede parentet avis.* Pro *morte* Heinsius ex ingenio dedit *Marte*, ut alludatur ad gladiatores in funeribus patriciis exhiberi solitos. Sed reclamant omnes MSS., nec locus ille ex Amor. laudatus huic emendationi favet, quamquam Heinsius et ibi mallet *sollemni Marte*. Dan. Heinsius praefert quod est in Palatinis (et in

Ergo aliis latrasse Dymantida flebile visum:
Luctibus est Aurora suis intenta, piasque
Nunc quoque dat lacrymas, et toto rorat in orbe.
IV. Nec tamen eversam Troiae cum moenibus esse
Spem quoque fata sinunt: sacra, et sacra altera patrem,
Fert humeris venerabile onus Cythereius heros.
De tantis opibus praedam pius eligit illam,
Ascaniumque suum; profugaque per aequora classe
Fertur ab Antandro; scelerataque limina Thracum,

nostris Regiis) *parentali moriturae more rebellant.* De verbo *rebellare* vide ad IX, 81.

620. *Ergo–visum*) Hic versus deest in multis. — Regii nostri post *visum* addunt *est.* — *Dymantida*, Hecubam, Dymantis filiam Homero; Euripidi, Cissei regis Thraciae; vide et Apollodorum III, 12, 5. — *Rorat in orbe*: Servius ad Virg. Aen. I, 493, de Memnone, *cuius mortem mater Aurora hodieque matutino rore flere dicitur.* — Ros matutinus, cuius guttas in herbis et floribus videmus, poetica phantasia sunt lacrymae Aurorae: ideo autem *toto orbe* sparguntur, quoniam et ipsa Aurora amplitudine sua, totum orbem, arcticum puta, complectitur. Lem.

623–704. *Anius* Aeneam, qui relicta Thracia in insulam Delum venerat, excipit: illius filiae in columbas mutatae erant: Aeneam cratere donat, in quo Orionis filiae expressae; auctores vide ad vs. 631 laudatos. — *Nec tamen eversam* etc. Fatale erat, Deos Troianorum patrios Italiae inferre, ibique Lavinium condere, unde Roma oriunda. — *Sacra*, simulacra deorum patriorum lignea: docte de iis disputat Heynius Exc. IX ad Virg. Aen. II. — Praeclare additum, *sacra altera*, ob pietatem, quam parentibus debemus. Et ita etiam I Fast. 527, et IV, 38. Hectoris umbra ad Aeneam: *Sacra suosque tibi commendat Troia Penates: Hos cape fatorum comites: his moenia quaere Magna, pererrato statues quae denique ponto*; Virg. Aen. II, 293. — *Pius* ergo ille in Deos, *patrem* et filium, *Ascanium*, qui et Iulus dictus; is dextrae se implicuit patris. — *Praedam–illam*; quidam *unam*; pro *eligit*, Palat. secundus *excipit.* — Regii codices *eligit illam*: sed malim *unam*, quamvis vox *praedam* non ad Deos tantum, sed et ad pâtrem et filium referatur; collectivum nempe est. Praeterea verbum *eligit* servandum mihi videtur: capto enim Ilio, Graeci per praeconem denuntiarunt, ut singuli ex civibus quod vellent unum aliquod secum auferrent. Aeneas Deos *elegit*, et, teste Aeliano Var. hist. III, 22. Graeci pietate viri moti permiserunt, ut unum aliquid insuper ex suis tolleret: ille patrem senio confectum humeris sublatum portavit. L.

628. *Fertur ab Antandro*; ad Idam montem multi Troiani congregati sunt quibuscum Aeneas *Antandrum* petiit, inque huius urbis portu classem fecit: ex eo portu solvit, vel autumno eiusdem anni, quo Troia capta, ut vult Dionysius Halic. I, 63; vel ae-

Et Polydoreo manantem sanguine terram
Linquit: et utilibus ventis aestuque secundo
Intrat Apollineam, sociis comitantibus, urbem.
Hunc Anius, quo rege homines, antistite Phoebus
Rite colebantur, temploque, domoque recepit;
Vrbemque ostendit, delubraque vota, duasque
Latona quondam stirpes pariente retentas.

state sequentis, secundum Virgilium; vide omnino Heynii Exc. I et II ad Aeneid. lib. III, de Aeneae erroribus et de annis illorum errorum. Primum ad ostia Hebri adpulit, ibique urbem Aenum condidit: cognita Polymestoris perfidia, inde digressus est: Virg. Aen. III, 13 sqq., quem Noster omni h. l. sequitur. *Antandrus* autem tempore belli Troiani nondum condita fuisse videtur: vide Woodii Addit. ad librum de Homeri ingenio, pag. 98. — *Limina*, sedes; vulgo legitur *litora Thracum*: in codicib. Regiis *limina*. — *Polydoreo–sanguine*; unus Basil. *Polydore, tuo–sanguine*. — *Manantem* hyperbolice. — *Aestus*, ventus, ut vs. 728, *remisque aestuque secundo*; et Aen. X, 687, *fluctuque aestuque secundo*.

631. *Intrat Apollineam urbem*; venit in insulam Delum, Apollinis oraculo insignem: his lucem pete ex Aeneid. III, 79, *egressi veneramur Apollinis urbem: Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos, Occurrit* etc. Lem. — Etiam serioribus temporibus multa huius adventus indicia visebantur; Dionys. I, 50. De *Anio*, qui in veterum poëtarum mythis fuit celebratissimus, et de filiabus eius confer Lycophr. Cass. 570, et Schol. ad e. l. Servium ad Aen. III, 80; Dictyn lib. I, fin. Esse haec ex antiquissimis fabulis, siquidem Pherecydem et Cypria Epe de ea laudat Tzetzes, monet Heyn. — Rex *colit* homines, curam eorum gerit, ut *Dii* homines *colere* dicuntur VIII, 724, et apud Cic. N. D. I, 41, ubi vide Davisium. — *Rite*, e legibus sacris, *colere* Deum, formula solemnis. More antiquo simul rex, simul sacerdos fuit. — Ante *antistite* duo (et Regius noster B) repetunt *quo*. — *Templo recepit* nil aliud est, nisi, duxit nos in templum, ut ibi preces faceremus; more suo uni verbo duo diversa nomina adiunxit. Virg. d. l. *Templa Dei saxo venerabar structa vetusto*. — *Vota*, ex voto posita, ut *vota munera*, *votae victimae* etc. passim: etiam *votiva* talia dicuntur. *Vota* e quinque MSS. recepit Heinsius; vulgo *nota*. — Regii codices etiam habent *nota*, ut *Anchisae* subintellig. Virgilius enim d. l. *veterem Anchisen agnoscit amicum*; τὸ *vota* hoc loco otiosum puto, sed *nota* parum clarum, namque de amicitia veteri Anchisae cum Anio mentionem non iam fecit poëta. Lem. — *Duas stirpes*, palmam et laurum, a *Latona retentas*, quarum truncos manibus apprehendit Latona parturiens; Euripid. Hec. vs. 458. Vnius palmae mentionem faciunt Homer. hymn. Apol. vs. 17; Theognis vs. 6; Callimachus h. Del. 210. Vetustissimam palmam inde ab Apollinis aetate in insula Delo conspici, narrat Plinius XVI, 44. Cf. ad VI, 335.

Ture dato flammis, vinoque in tura profuso,
Caesorumque boum fibris de more crematis,
Regia tecta petunt; positique tapetibus altis
Munera cum liquido capiunt Cerealia Baccho.
Tum pius Anchises: « O Phoebi lecte sacerdos,
Fallor? an et natum, quum primum haec moenia vidi,
Bisque duas natas, quantum reminiscor, habebas? »
Huic Anius niveis circumdata tempora vittis
Concutiens, et tristis ait: « Non falleris, heros
Maxime; natorum vidisti quinque parentem;
Quem nunc, tanta homines rerum inconstantia versat!
Paene vides orbum: quid enim mihi filius absens
Auxilii? quem dicta suo de nomine tellus
Andros habet, pro patre locumque et regna tenentem.

637. *fibrae*, exta: proprie extorum extremitates. — *De more crematis*; tres *de more litatis*; vide ad XIV, 156. — Regii codd. *crematis*. — *Positi*, adcumbentes: vide ad vs. 543: *positi* Heinsius recepit e Barberin. et uno suo, pro *positis*. — Regii codices habent *positis* quod rectum est; quamvis clar. Gierigius hunc locum cum vs. 543 conferri iubeat, non possum tamen *positi* hic interpretari, adcumbentes. Lem. — *Tapetibus*, vestibus stragulis pulvini lectulorum instrui solebant. — *Altis*, quia pulvini alti: sic etiam Virgilius Aen. IX, 325.

640. *Tum pius Anchises* etc.) Servius ad Aen. III, 82: *Ad Anium Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salaminam peteret comes Priamo.* Hinc Anius etiam apud Virg. d. l. *veterem Anchisen agnoscit amicum*. — *Bisque duas natas*; Anius quatuor habuit filias, quibus Bacchus concessit, ut quidquid tangerent, in frumentum, vel vinum, vel oleum commutaretur: eas quum Agamemnon vi ducere vellet in expeditionem Troianam, ut exercitum alerent, Bacchi auxilio in columbas fuisse conversas fabulantur. Lem.

643. *niveis—vittis*) candida vitta insigne sacerdotum; apud Virgil. vs. 81, Anius *vittis et sacra redimitus tempora lauro.*

646. *inconstantia rerum*; item cura, spes, pavor, *versare* homines dicuntur, quamquam multis locis librarii ei substituerunt *vexare*, quod notius est, atque interpretationi alterius inservit: vide Bentleium ad Horat. Ep. II, 2, 90. Etiam h. l. Basileensis MS. *vexat*.

649. *pro patre*, relicto patre, *locum et regna*, loci, insulae illius regnum tenebat; VI, 677, *Sceptra loci, rerumque moderamen.* — Hoc loco numeros satis evincere nihil Nasonianum esse censet Heinsius; suadet ergo *locos et regna*, vel *loci iam regna* aut *sceptra*. — Codex Regius A *pro patre locum et regna tenentem*; codex

Delius augurium dedit huic; dedit altera Liber
Femineae sorti voto maiora fideque
Munera: nam tactu natarum cuncta mearum,
In segetem, laticemque meri, baccamque Minervae
Transformabantur; divesque erat usus in illis.
Hoc ubi cognovit, Troiae populator, Atrides;
Ne non ex aliqua vestram sensisse procellam
Nos quoque parte putes; armorum viribus usus,
Abstrahit invitas gremio genitoris; alantque
Imperat Argolicam coelesti munere classem.
Effugiunt quo quaeque potest: Euboea duabus,
Et totidem natis Andros fraterna petita est.
Miles adest; et, ni dedantur, bella minatur.
Victa metu pietas consortia pectora poenae
Dedit: et ut timido possis ignoscere fratri,
Non hic Aeneas; non, qui defenderet Andron,
Hector erat, per quos decimum durastis in annum.
Iamque parabantur captivis vincla lacertis:
Illae tollentes etiamnum libera coelo
Brachia, « Bacche pater, fer opem, » dixere: tulitque
Muneris auctor opem: si miro perdere more
Ferre vocatur opem: nec qua ratione figuram
Perdiderint, potui scire, aut nunc dicere possim.

B, *pro patre locus quo regna tenente*, ut et Bernegger. et Arund. pro diversa lectione. Lem. — *Augurium*, vis divinandi. — *Altera*, alia. — *Sorti*, sexui, et VI, 680; IX, 676: vulgo, et in Regiis nostris, legitur *stirpi*. — Ab hoc munere illae dictae sunt Oenotropae: vide Tzetz. ad Lycophr. Cass. vs. 570; H. Stephanum in voce Ἄνδρος, ubi et de conditore Andri docte agitur. — *Dives erat usus in illis*, maximum emolumentum, magnae divitiae mihi inde redibant.

656. *ne procella*, ut *tempestas*, de calamitatibus et turbis bellicis.

662. *dedantur*) fere omnes, et codex Regius B, *ni reddantur*. — *Consortia pectora*, consortes, ut supra *cognata pectora*, pro cognatus: *consortes* autem sunt sorores, ut *consors sanguis*, fraternus VIII, 445: vide ad XI, 348. Ante Heinsium edebatur *consortia corpora* (quod habet codex Regius B), ut passim *sociorum corpora*. — *Dedit* nunc est a *dedo*. — Mox perquam humaniter additum, *Non hic Aeneas* etc. — *Durastis*, restitistis.

Summa mali nota est; pennas sumsere, tuaeque
Coniugis in volucrem, niveas abiere columbas. »
Talibus atque aliis postquam convivia dictis
Implerunt, mensa somnum petiere remota:
Cumque die surgunt, adeuntque oracula Phoebi;
Qui petere antiquam matrem, cognataque iussit
Litora: prosequitur rex, et dat munus ituris;
Anchisae sceptrum, chlamydem, pharetramque nepoti,
Cratera Aeneae; quem quondam miserat illi
Hospes ab Aoniis Therses Ismenius oris.
Miserat hunc illi Therses; fabricaverat Alcon

673. *Summa mali nota est* pro vulgari, ad summam, aves factae sunt, ut notum est: *summa* rei, id quo tota res redit. — *In volucrem*, in volucres, ut V, 298, *ales erant.*

675. *convivia dictis implerunt*, multis variisque, ut fit, confabulationibus institutis convivium transegerunt. — *Mensa remota*, vide ad IX, 92. — *Cum die*, eodem tempore, quo dies illucescebat; vide Cortium ad Sallust. Iugurth. LXVIII, 2. — *Adeunt oracula*, more eorum, qui novas terras quaerunt; vide ad III, 8. — *Antiquam matrem*, terram unde prisci gentis Troianae auctores originem ducebant, nempe Italiam, unde Dardanus venerat; Virg. d. l. vs. 94: *quae vos a stirpe parentum Prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.* Hinc Noster ex ingenii sui abundantia addidit *cognata litora.*

679. *prosequitur* discedentes, honoris causa eos comitatur et deducit. — *Sceptrum* forte cum significatione futuri imperii, quamquam sceptrum omnino insigne hominum honore aut genere conspicuorum. — In muneribus heroum *crater* plerumque esse solebat, isque *caelatus.* Additur fere singulis locis, quis eum elaboraverit, et per quas manus ad novissimum dominum pervenerit; confer Homer. Od. O, 115 sqq.; Virgilium Aen. V, 535 sqq., quem Noster imitatus est: *Ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis, Cratera impressum signis; quem Thracius olim Anchisae genitori in magno munere Cisseus Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.* In nominibus quae hic reperiuntur librorum magna varietas: pro *Aoniis* alii *Haemoniis*, *Hispanis*, *Ioniis* (codex Regius A *Aoniis*, et B *Ioniis*); et pro *Ismenius* (quod habent ambo codices Regii), unus Heinsii *Ymeneius*, Graevianus *Imeneius*, unde Heinsius coniicit *Minyeius.* — *Alcon*, faber argentarius, inclytus fortasse priscis temporibus ab arte sua. — *Lydius* Alcon vocatur a Lactantio in Argum. Sed h. l. pro *Myleus* MSS. prope omnes *Nileus*, unde Heinsius coniicit *Nileos*, Nilei filius. — Regii codices ambo dant *Nileus*, quod Heinsii coniecturam firmare possit; si *Myleus* servare velit lector, interpretetur non Mylei filium, sed a patria

Myleus, et longo caelaverat argumento.
Vrbs erat; et septem posses ostendere portas:
Hae pro nomine erant; et quae foret illa, docebant.
Ante urbem exsequiae, tumulique, ignesque rogique,
Effusaeque comas, et apertae pectora matres
Significant luctum: Nymphae quoque flere videntur,
Siccatosque queri fontes; sine frondibus arbos
Nuda riget: rodunt arentia saxa capellae.
Ecce facit mediis natas Orione Thebis,
Hanc non femineum iugulo dare pectus aperto,
Illam, demisso per fortia vulnera telo,
Pro populo cecidisse suo: pulchrisque per urbem
Funeribus ferri, celebrique in parte cremari:

sic cognominatom, id est Siculum: Mylae enim oppidom est Siciliae; ad distiuctionem ab illo Cretensi, cuius meminit Virgil. Eclog. V. Duo autem fuerunt *Alcones*; bic faber argentarius, alter Cretensis, arte sagittandi insignis. Lem. — *Argumentum*, historia in cratere expressa, *longum*, cuius multae partes, multi actus. In operibus artis, v. c. foribus, clypeis, poculis, peplis, etiam fabulae plerumque expressae erant, quibus enarrandis placent sibi poëtae: confer II, 5 sqq.; VI, 69 sqq; Virgil. Aen. VIII, 625; Moschum Id. II, 37 sqq.

685. *ostendere*, nempe alteri simul contemplanti, maluit, pro videre, perspicere. — *Septem-docebant*; illae portae docebant, illam urbem esse Thebas, septem portis nobiles, Θήβη Ἑπτάπυλος. Thebas, illo tempore siccitas et pestis premebant; quas calamitates quomodo artifex expresserit, in sequentibus ostenditur. — *Ignesque rogique* per hendiadyn, rogi ardentes. Sine causa Heinsius coniicit *urnaeque rogique*. — *Flere videntur*; X, 250, de Pygmalionis statua, *quam vivere credas*. — *Riget*; vide ad XI 150. — Pro *rodunt* vulgo (et in codice Regio A) legitur *lambunt*; sed *rodere saxa* egregie de capellis sparsas in saxis et brevissimas herbas carpentibus.

692. *Orion* Thebanus duas habebat filias, Metiocham et Menippam: quum aliquando pestis saeviret per Boeotiam, et responsum esset, Deorum iram placari non posse, nisi duae immolarentur virgines, caeteris recusantibus, hae pro salute patriae se obtulerunt; confer Anton. Liberalem cap. 25. — *Facit*, ab artifice translatum ad ipsum opus, quod exhibet argumentum. — *Non femineum*; supra vs. 451, *plus quam femina*. — *Fortia vulnera*, quae quis forti animo patitur: quia in Florentino *per inertia vulnera* reperit Heinsius, coniecit *per Martia*, ut ad originem Thebarum a Marte respiciat. — *Pulchra funera*, pompa funeralis frequens, adeoque gloriosa mortuo: sic *pulchra mors*, *pulchra vulnera* etc. — *Celebri in parte*; illustribus hominibus illustri loco sepultura apud Graecos

Tum de virginea geminos exire favilla,
Ne genus intereat, iuvenes, quos fama Coronas
Nominat, et cineri materno ducere pompam.
Hactenus antiquo signis fulgentibus aere
Summus inaurato crater erat asper acantho;
Nec leviora datis Troiani dona remittunt;
Dantque sacerdoti, custodem turis, acerram;
Dant pateram, claramque auro, gemmisque coronam.
V. Inde recordati Teucros a sanguine Teucri
Ducere principium, Creten tenuere, locique

et Romanos adsignabatur; Corn. Nepos X, 10, 2, de Dione: *Itaque in urbe celeberrimo loco, elatus publice, sepulcri monumento donatus est*; vide Kirchm. de Funeribus, lib. II, cap. 25 et 26. — *Quos fama Coronas Nominat*; Lactantius Arg. *qui et virginum nomine Coronae sunt nominati*; Anton. Liberalis d. l. Προσαγορεύουσι δ' αὐτὰς ἄχρι νῦν Αἰολεῖς Κορωνίδας παρθένους.

700. *signis fulgentibus*) duo Basileenses et unus Moreti *signis exstantibus*, ut XII, 235. — Regii codd. habent *fulgentibus*; malim tamen *exstantibus*, id est, eminentibus; namque in operibus caelatis partes, quae eminent, fulgent minus quam quae planae sunt. Lem. — *Summus crater*, os crateris, erat *asper inaurato acantho*, h. e. in eo aureo sculpta erat figura aspera acanthi: *acanthus* herba nobilis et mollis, qua et ansae poculorum ornari solebant; Virg. Eclog. III, 45. — *Remittunt*, vicissim dant. — *Sacerdoti*, Anio, quatenus sacerdos erat, dant acerram et pateram; quatenus rex, coronam. *Acerra* non est turibulum, ara, in qua tus adoleretur, ut vulgo putant, sed, ut hic ipse locus satis docet, vasculum aut arcula, in qua tura conservabantur, ut inde deprompta in ignem coniicerentur; hinc *custos turis*, ut VIII, 320, pharetra *custos telorum*. — *Corona* hic non est sacrificantium, ea enim non gemmis ornata erat, sed vittis et infulis aut frondibus sacris implexa; verum diadema, intellig. insigne regium, ut apud Virgilium Aen. I, 655 (quem Noster imitatus est), Aeneas ferri iubet inter alia munera, *duplicem gemmis auroque coronam*; vide ibi Heynium.

705–968. Aeneas, relictis variis locis, ad *Scyllam* venit, cuius fatis, abrupta orationis serie, immoratur poëta. Scyllae enim *Galatea* narrat *Polyphemi* amores *Acidisque* obitum, 740–897; ei deinde apparet *Glaucus*, in Deum marinum mutatus, 898 ad finem. Auctores horum vide ad vs. 755 et 898. — *Inde recordati* etc. Quum oraculum antiquam matrem petere iussisset, Anchises revolvens animo veteres historias, Cretam intelligi putat, unde olim *Teucer* venerat in agrum Troianum. Huc ergo alacres tendunt, ibique et agrum colunt, et urbem Pergameam condunt. Sed *loci ferre diu nequiere Iovem*, nempe quum unum atque alterum annum hic transegissent, aëris gravitas, lues corporibus infesta, et siccitas agrorum

Ferre diu nequiere Iovem: centumque relictis
Vrbibus, Ausonios optant contingere portus.
Saevit hiems, iactatque viros: Strophadumque receptos
Portubus infidis exterruit ales Aëllo.
Et iam Dulichios portus, Ithacamque, Samenque,
Neritiasque domos, regnum fallacis Vlixei,
Praeter erant vecti: certatam lite Deorum
Ambraciam, versique vident sub imagine saxum
Iudicis, Actiaco quae nunc ab Apolline nota est,

relinquere illa loca eos coëgit; Virg. Aen. III, vs. 102–133. Pro *Iovem* olim legebatur *luem*; sed *Iupiter* saepe pro aëre, h. l. cum dilectu, quia Creta solum natale Iovis. Quum iterum oraculum consuluissent, non Cretam, sed *Ausoniam* scil. Italiam petere iussi sunt; Virgil. vs. 137–191. — *Centum urbes*; IX, 665. — Pro *optant*, sex *aptant*; Heinsius *properant*. — Regii ambo *optant*. — *Saevit hiems*, quia procellosum mare in his plagis esse solet; vide Heyn. ad Virg. vs. 192. — *Strophades*, duae insulae in mari Ionio, occidentali Peloponnesi litori obversae. Huc ex domo Phinei expulsae erant a Zeta et Calai Harpyiae, in quibus una *Aëllo*; vide ad VII, 3; Virg. vers. 209 sqq. — Dictae fuerunt *Strophades* ἀπὸ τῆς στροφῆς, hoc est a conversione Zetae et Calais; nam illuc usque Harpyias persecuti retro rediere. Lem. — *Exterruit* horrifico alarum clangore, dira voce, tetro odore, dapibus partim direptis, partim immundo contactu foedatis, tristique oraculo edito. — *Same* postea Cephalenia dicta: vulgo *Samumque*; sed vide Heinsium ad Remed. Amor. 268. — Codex Regius A *Samum*; codex B *Samon*; Glareanus horum priorem ex Strabone defendit; sed confer de hoc vocabulo interpretes. Lem. — Iuxta *Samen* est *Dulichium*. — *Neritos*, Ithacae mons: sed Noster diversam facit ab Ithaca insulam, secutus Virg. vs. 270 sqq.: *Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos, Dulichiumque, Sameque et Neritos ardua saxis. Effugimus scopulos Ithacae, Laërtia regna, Et terram altricem saevi exsecramur Vlixi.*

713. *Praeter erant vecti*: vulgo (et in codice Regio B) *praetereunt*. — *Certatam – nota est*; ad Actium adpulerunt, sinus Ambracii promontorium. Inde in urbem *Ambraciam* venerunt, in qua regnabat Ambrax, Herculis nepos; Dionys. Halic. I, 51. De ea olim *certaverant* Apollo, Diana et Hercules. Cragaleus, *iudex* (nonnulli *Indicis*; Passerat. ad Propertium III, 10, legit *Vindicis*) electus a Diis, quum Ambraciam adseruisset Herculi, ab Apolline in *saxum versus* est; Anton. Lib. cap. 4. Ibi etiam nobile templum *Apollinis Actiaci*; Strabo lib. X, p. 451. — Apollinem *Actiacum* dictum puto ex eo, quod in navali proelio, quo devicit Augustus Antonium et Cleopatram, auxilium Augusto tulisse credebatur; et meam sententiam probant verba *nunc ab Apolline nota est*. Lemaire.

Vocalemque sua terram Dodonida quercu,
Chaoniosque sinus, ubi nati rege Molosso
Irrita subiectis fugere incendia pennis.
Proxima Phaeacum felicibus obsita pomis
Rura petunt: Epiros ab his, regnataque vati
Buthrotos Phrygio, simulataque Troia tenentur.
Inde futurorum certi, quae cuncta fideli
Priamides Helenus monitu praedixerat, intrant
Sicaniam; tribus haec excurrit in aequora linguis;

716. *Vocalemque–Dodonida* etc.) Nunc male deserit ducem suum: apud Virgil. vs. 291 sq., relicto Ambracio sinu, praetervehuntur *Phaeaciam* seu Corcyram, tum litora Epiri legunt, portum Chaonium intrant et Buthrotum adeunt; sed apud Nostrum prius conspiciunt *Dodonam*, quod fieri non potuit: Dodona enim in septemtrionali Epiri parte sita fuit. Secundum Dionys. Halic. I, 51, Aeneas, relicta classe apud Buthrotum, cum lectissimis viris, duorum dierum itinere per terram confecto, Dodonam pervenit, Iovis oraculum consulturus. Ea olim a *Chaonibus* habitata postea *Molossis* paruit; Eustathius ad Homer. Od. Ξ, p. 544. Ibi nobile quercetum, cuius quercus voce humana locutae esse atque oracula edidisse traduntur, unde προσήγοροι et μαντικαὶ δρύες dictae sunt. — *Molossorum rex* Munichus tres habuit filios et unam filiam, qui, quum latrones ignem iniecisseut domibus, a Iove in aves mutati sunt; Anton. Liberalis cap. 14. — *Irrita* pro *impia* dedit de suo Heinsius, qui mallt etiam *subvectis pennis*: Mitscherlichius *impia* revocavit. — Hoc postremum ambo codices Regii habent.

719. *felicibus obsita pomis*) Respicit ad Alcinoi hortos, qui per totum annum abundabant omnis generis fructibus: Homer. Od. H, 112 seq. — *Buthrotos*, aut Buthrotum, ad portum Pelodem. Hic regnabat *vates Phrygius*, Helenus, Priami filius, (conf. vs. 320) qui Pyrrhi et coniuge et regno potitus, pristinae patriae nomina ad novas sedes transtulerat, more eorum, qui colonias deducebant in alias oras: hinc *simulata Troia*, adsimilata priori Troiae. Virgil. vs. 349: *Procedo, et parvam Troiam simulataque magnis Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum Agnosco*; et vs. 302 *falsus Simois* eodem sensu. Apud Dionys. d. l. Aeneas cum sociis Dodonam profectus, in Helenum incidit; sed Virgilius, unde Noster pendet, ad Buthrotum illum occursum transtulit.

722. *Inde futurorum certi*) quum orientalis Italiae pars iam prope in conspectu esset Troianorum, ab Heleno *monentur*, ad occidentales oras se a fatis duci; itaque antea Siciliam adeundam esse. Simul ab eo docentur, quae loca transeunda aut praetereunda, quid petendum quidque vitandum, et in quo loco considendum sit; Virgil. vs. 374–462.

724. *tribus haec excurrit* etc.) Heinsius legit *trinis excurrit*, et τὸ *haec* inepti glossatoris figmentum esse pu-

E quibus imbriferos obversa Pachynos ad Austros:
Mollibus expositum Zephyris Lilybaeon: at Arcton
Aequoris expertem spectat, Boreanque Peloros.
Hac subeunt Teucri; remisque aestuque secundo,
Sub noctem potitur Zanclaea classis arena.
Scylla latus dextrum, laevum irrequieta Charybdis
Infestant: vorat haec raptas, revomitque carinas:
Illa feris atram canibus succingitur alvum,
Virginis ora gerens: et, si non omnia vates
Ficta reliquerunt, aliquo quoque tempore virgo.
Hanc multi petiere proci; quibus illa repulsis
Ad pelagi Nymphas, pelagi gratissima Nymphis,
Ibat, et elusos iuvenum narrabat amores.

tat. — *Lingua* freqnenter de promontorio; vide Heinsium: sic et fluviis *labia*, montibus *supercilia*, mari *brachia* tribuuntur; vide Gataker. Miscel. pag. 364. Verba in hac re sollemnia *excurrere* et *procurrere*, unde promontoria ipsa *procursus* vocantur. De Siciliae promontoriis confer V, 350. — *Obversa* pro *est versa* e septem MSS. reposuit Heinsios, quia illud verbum familiare est Ovidio. — Regius noster A habet *est versa*; codex B, ut Florentinus S. Marci et septem alii *eversa*. — *Arcton aequoris expertem*; conf. vs. 293 — *Peloros* dictus est a Peloro, classis Hannibalis gubernatore, ibi sepulto. Lem.

728. *Hac subeunt*) vulgo *Hanc subeunt*. Codex Regius A *hac*; codex B *hanc*, et *hac* pro varia lectione. — *Potitur arena*, ut XI, 55, et apud Virgil. Aen. I, 172. Florentinus S. Marci *patitur arenam*, unde Heinsius suspicatur *potitur arenam*, ut III Fast. 21, *potiturque cupitam*. — Regii codices ambo dant *arena*. — *Zancle*, postea Messana, dicta a forma falcata, quam habet promontorium portum illius urbis includens.

730. *Scylla – Charybdis*) duae fuerunt Scyllae a poëtis decantatae: quarum altera, Nisi filia, in avem fuit commutata; de hac in libro VII agitur; altera Phoci filia in monstrum, quod in freto Siculo navigantibus insidiatur. Charybdis vetula fuit furacissima, quae quum Herculi boves furata esset, ab illo in fretum proiecta, in monstrum marinum fuit conversa, quod adhuc pristinam retinet rapiendi naturam: nam illac transeuntes naves ad se rapit, devoratque ac revomit. Lem. — *Charybdis* Nostro *irrequieta*, et Virgilio *implacata*, quod et h. l. unus Medic. agnoscit, et Heinsius ex *impacata* ortum temere putabat. — *Vorat* etc. Virgil. ibid. *Imo barathri ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras Erigit alternos, et sidera verberat unda*. Copiosius *Scyllam* describit; vide ad XIV, 60. — *Alique quoque* parum placet auribus. — *Virgi-*

Quam, dum pectendos praebet Galatea capillos,
Talibus adloquitur, repetens suspiria, dictis:
« Te tamen, o virgo, genus haud immite virorum
Expetit; utque facis, potes his impune negare.
At mihi, cui pater est Nereus, quam caerula Doris
Enixa est, quae sum turba quoque tuta sororum,
Non nisi per fluctus licuit Cyclopis amorem
Effugere: » et lacrymae vocem impediere loquentis.
Quas ubi marmoreo detersit pollice virgo;
Et solata Deam est; « Refer, o carissima, dixit,
Neve tui causam tege, sum tibi fida, doloris. »
Nereis his contra resecuta Crataeide natam:
« Acis erat, Fauno, Nymphaque Symaethide cretus,
Magna quidem patrisque sui, matrisque voluptas;
Nostra tamen maior: nam me sibi iunxerat uni

nis huius mutationem habet lib. XIV init. Mater eius mox vs. 749 memoratur.

740. *Te tamen*, ut IX, 326. — *Haud immite*, quia mox vs. 759, Polyphemus *immitis* vocatur. — Pro *negare*, nonnulli (et codex Reg. A) dant *negari*; sed *negare* apud Nostrum saepe absolute: negare consuetudinem, concubitum; vide Burman. — *Cui pater est*, quamquam mihi antiquissimus Deus marinus pater est. — *Turba sororum*, nempe quinquaginta, ut admonitum ad II, 11: nomina earum Hygin. in praefatione habet, in quibus et *Galatea*. — Quum fugam *per fluctus*, tanquam rem periculosissimam, commemorat, non meminit, Galateam esse Nympham pelagi: neque vero arbitror, Ovidium ita scripsisse; namque MSS. omnes (et Regii ambo) habent *per luctus*, praeter unum Basileens. qui *fluctus* habet pro diversa lectione, unde recepit Heinsius. *Per luctus effugere* posset accipi, ut Liv. I, 5, *per lusum atque lasciviam currere*. — Heinsius malebat *loquenti*. Huius varietatis exempla iam plura vidimus.

746. *marmoreo*, candido. Virgil. Georg. IV, 523, *marmorea cervix* Orphei, ubi vid. Cerda. — *Resequi*, respondere, ut VI, 36; VIII, 862. — *Crataeis* mater Scyllae etiam apud Homer. Od. M, 73; Hesych. in Κραταιΐς et Plin. Hist. Nat. III, 5. Multa de Scyllae parentibus disputat Munkerus ad Hyginum fab. 199. Stesichoro fuerat Lamiae filia: Schol. Apollon. IV, 828. Eo respicit Virg. Cir. vs. 66.

750. *Symaethis* in orientali Siciliae parte fluvius; vide Cluv. Ital. antiq. I, 10. — De *Fauno* vide ad I, 193.

752. *me sibi iunxerat*) Burmannus, qui praeferebat e tribus libris, *se mihi*, non attendebat ad antecedentia, *Nostra tamen maior*: nunc additur causa; namque et pulchritudo et iuventus eius faciebant, ut, spretis

Pulcher; et, octonis iterum natalibus actis,
Signarat dubia teneras lanugine malas.
Hunc ego; me Cyclops nullo cum fine petebat:
Nec, si quaesieris, odium Cyclopis, amorne
Acidis in nobis fuerit praesentior, edam:
Par utrumque fuit. Proh! quanta potentia regni
Est, Venus alma, tui! nempe ille immitis, et ipsis
Horrendus silvis, et visus ab hospite nullo
Impune, et magni cum Dîs contemtor Olympi,
Quid sit amor sentit: nostrique cupidine captus
Vritur; oblitus pecorum, antrorumque suorum.
Iamque tibi formae, iamque est tibi cura placendi;

aliis procis, eo uno tenerer. — *Dubia lanugo*, ut IX, 398; *dubiam lanuginis umbram* dixit Claud. XXXI, 42. — *Signarat lanugine*, pro lanugo signarat, tegebat malas.

755. *Hunc ego; me Cyclops* etc.) Polyphemus ex Homero Od. I, 182 sqq., et Virgilio Aen. III, 610 sqq. adumbratus, quorum ille Vlyssem, hic Aeneam ad illud monstrum deducit. Atque etiam infra XIV, inde a vs. 167, plura de eo cognoscemus. Hic vero amores eius narrantur, et quomodo *Acin* interfecerit. De amore eius nihil Homerus habet, sed Siculi poëtae eum certatim cecinerunt, Alexis, Nicochares, Posidippus, Philoxenus, et, cuius carmen restat, Theocritus Id. XI. — *Praesentior*, maior, ardentior, ut *praesens gloria*, *praesens benevolentia*, *praesentes fructus* etc. *Praesentior* ex Neapolitano placuit Heinsio; Florentinus habet *praesentius*; caeteri (et Regii ambo) *praestantior*. — *Par utrumque fuit*; Heinsius comparat e Statio Theb. X, *Par utrimque dolor*. Verum ibi sermo est de uno affectu, qui *utrimque*, utraque ex parte, par fuerit: nunc autem uterque affectus in Galatea par fuisse notatur; itaque restituendum putavi *utrumque*, quod Heins. duorum MSS. auctoritate eiecit, primi Bonon. et unius sui.

758. *Proh! quanta* etc.) Exemplo insigni epiphonema hoc verissimum illustratur. — *Nempe* nunc est cum admiratione rationem reddentis. — *Impune* saepe est, sine damno aut periculo, h. l. cuius visceribus non vesceretur; conf. Virgil. vs. 619 et 658. — *Magni cum Dis cont. Olympi*; Cantabr. et unus Heinsii *magnis*, quod non temere repudiandum indicat Burmannus, quia *magni* proprie dicantur Dii, quibus Olympum habitare datum sit. Polyphemus Vlyssi apud Hom. vs. 273: Νήπιος εἰς.... ὅς με θεοὺς κέλεαι ἢ δειδίμεν, ἢ ἀλέασθαι. Οὐ γὰρ Κύκλωπες Διὸς αἰγιόχου ἀλέγουσιν, Οὐδὲ θεῶν μακάρων, ἐπειὴ πολὺ φέρτεροι εἰμέν. Conf. Euripides Cycl. 319 sqq. et infra vs. 857.

763. *oblitus pecorum* etc.) Amor nascens duplici fere se modo prodit: neglecto priore studio, et cura placendi; conf. X, 529 sq. — Cyclopes non domos habebant, sed *antra*, Eu-

Iam rigidos pectis rastris, Polypheme, capillos;
Iam libet hirsutam tibi falce recidere barbam,
Et spectare feros in aqua, et componere vultus.
Caedis amor, feritasque, sitisque immensa cruoris
Cessant; et tutae veniuntque abeuntque carinae.
Telemus interea Siculam delatus ad Aetnen,
Telemus Eurymides, quem nulla fefellerat ales,
Terribilem Polyphemon adit; « Lumenque, quod unum
Fronte geris media, rapiet tibi, dixit, Vlixes. »
Risit, et, « O vatum stolidissime, falleris, inquit:
Altera iam rapuit. » Sic frustra vera monentem
Spernit; et aut gradiens ingenti litora passu
Degravat; aut fessus sub opaca revertitur antra.
Prominet in pontum cuneatus acumine longo
Collis: utrumque latus circumfluit aequoris unda;

ripides vs. 118, *pecoribus*que habendis operam dabant, Homer. vs. 210 sqq. — *Rastris*, *falce*. Haec instrumenta Ovidius fero giganti convenire pulat. Pro *iam libet* duo habent *placet*: *libet* declarat eum animi habitum, quum, consuetudine priore relicta, aliquid facimus antea non soliti. — *Aqua* pro speculo utebantur veteres. — *Componere vultus*, eos fingere ad hilaritatem; conf. IV, 318.

770. *Telemus interea* etc.) Haec ex Homero vs. 508, commode huc translata. Ibi Polyphemus iam privatus oculo reminiscitur huius vaticinii. — *Siculam* – *Aetnen*. Multi *Siculum*, quod non temere reiiciendum iudicat Burmannus, quum montium nomina saepe masculino genere ponantur. — Regii nostri codices habent lectionem vulgatam, *Siculum delatus in aequor*; *Aetnen* in Florentino tantum legi videtur, *Aetnam* in uno Moreli. Quod ad *Siculam* pro *Siculum* vid. ad V, 442, et infra vers. 868. Lem. — Ad *Aetnen* Cyclopas collocant etiam Euripides, Virgil. et Tibull. IV, 1, 56; unde II ex Ponto 2, 115, *Aetnaeus Polyphemus*; ad Drepanum et Erycem alii. — *Quem nulla fefellerat ales*, augur, vates longe certissimus. Homerus: Τήλεμος Εὐρυμίδης, ὃς μαντοσύνῃ ἐκέκαστο· inde sua habet Hyginus fab. 125. — *Altera*, alia, *iam rapuit*, quia puellae ocellos eorum, a quibus amantur, *rapere* dicuntur; II Amor. 19, 19, *Tu quoque, quae nostros rapuisti ocellos.*

776. *gradiens ingenti passu* Homeric. μακρὰ βιβασθών; apud Virgilium vs. 656, Polyphemus *vasta se mole movens*: illam vastam molem exprimit verbis *degravat litora*. — *Sub* cum accusat. pro *in*.

778. *Prominet in pontum* etc.) Sumtum hoc ex Theocrito vers. 14 sqq.; sed Noster, more suo, diligentius, sive ex rei veritate sive ex ingenio, illam rupem descripsit. — *Cuneatus acumine*, cuius acumen cunei for-

Huc ferus adscendit Cyclops, mediusque resedit:
Lanigerae pecudes, nullo ducente, secutae.
Cui postquam pinus, baculi quae praebuit usum,
Ante pedes posita est, antennis apta ferendis;
Sumtaque arundinibus compacta est fistula centum;
Senserunt toti pastoria sibila montes;
Senserunt undae: latitans ego rupe, meique
Acidis in gremio residens, procul auribus hausi
Talia dicta meis, auditaque mente notavi:
Candidior nivei folio, Galatea, ligustri;

mam habebat. — *Medius*, in medio, ut X, 144. Florentinus S. Marci, *medios per aestus*, non male iudice Heinsio; *medioque resedit* Berneg. et multi alii; at Virgil. Georg. IV, 436, *Considit scopulo medius*. Regius codex A *medius*; codex B *medio*, et pro varia lectione, *medius*, quod certe melius est, et ex uno Virgilii exemplo servarem. Lem. — *Nullo ducente*; Theocrit. αὐταὶ ἀπῆνθον.

782. *pinum* habet e Virg. vs. 659: *Trunca manum pinus regit et vestigia firmat*; nam Homer. vs. 319, ei dat μέγα ῥόπαλον ἐλαΐνον. Sed sqq. *antennis apta ferendis* ex Homer. vs. 322, Ὅσσον δ' ἱστὸν νηὸς ἐεικοσόροιο. — *Fistulam* ipse Ovidius accommodavit eius moli; vid. ad I, 710. Ad citharam carmina, quibus amori mederetur, canebat apud Philoxenum: vide Schol. Aristophanis ad Plut. 290. Fistulae *sibila* tribuuntur; vid. Heins. nisi putas, sonum inconditum nunc hac voce indicari. Apud Homer. 315, greges ducit πολλῇ ῥοίζῳ, *magno sibilo*, haud dubie vocis. — *Pastoria* Heinsius explicat, rudia: malim dictum, pro pastoris, id est, eius; vid. ad vs. 533. — *Senserunt*, audiverunt. — *Rupe*, scil. sub. — *Mente notavi*; vulgo, et in Regiis codicibus, *verba notavi*; alteram lectionem dederunt Thuan. secundus Palatinus et complures alii; sic Fast. V, 10, *silent aliae, dictaque mente notant*. Lem. — *Mente*, aut *pectore*, *notamus* dicta maxime memorabilia, quae memoria tenere cupimus.

789. *Candidior nivei* etc.) In carmine hoc pastoritio Noster pendet a Theocrito Id. XI; sed in principio insigne rursus habemus inepte lascivientis ingenii exemplum. Breviter et praeclare Theocriteus Polyphemus: Ὦ λευκὰ Γαλάτεια, τί τὸν φιλέοντ' ἀποβάλλῃ; Λευκοτέρα πακτᾶς, ποτιδεῖν, ἁπαλωτέρα δ' ἀρνός, Μόσχω γαυροτέρα, φιαρωτέρα ὄμφακος ὠμᾶς... φεύγεις δ', ὥσπερ ὄϊς πολιὸν λύκον ἀθρήσασα. Sed quid inde Noster? cumulatis ad nauseam usque similitudinibus, Galateae virtutes et vitia narrat. — *Ligustrum* Italiae flos candulus: qualis fuerit, non constat; vid. Martin. ad Virg. Ecl. II, 18. Putant esse nostrum *Reinweide*. — Videtur autem poëta ad Galateae nomen alludere, quod a candore lactis illi inditum fuisse innuit Hesiodus, qui ait Galateam candidas comas et faciem lacti similem habuisse. Lem. — *Folio*, flore

Floridior pratis; longa procerior alno;
Splendidior vitro; tenero lascivior haedo;
Laevior adsiduo detritis aequore conchis;
Solibus hibernis, aestiva gratior umbra;
Nobilior pomis; platano conspectior alta;
Lucidior glacie; matura dulcior uva;
Mollior et cycni plumis, et lacte coacto;
Et, si non fugias, riguo formosior horto.
Saevior indomitis eadem Galatea iuvencis;
Durior annosa quercu; fallacior undis;
Lentior et salicis virgis, et vitibus albis;
His immobilior scopulis; violentior amne;
Laudato pavone superbior; acrior igni;
Asperior tribulis; feta truculentior ursa;

ipso ligustri. Lem. — *Floridus* de iuvenili vigore et viriditate. Viriditas autem et *pratis* convenit. — *Lasciva* puella bono sensu, hilaris, iocosa. Atque etiam *haedi* et vituli *lasciviunt*, quum petulantes et laetos motus dant; VII, 321. — *Adsiduo aequore*, assiduo motu aequoris. — *Nobilior*, generosior, praestantior: *nobilior pomis*, quia priscis temporibus divitiae maximae in pomis. — *Conspectior*, pulchrior, ut IV, 295 et alib. — *Platanus*, pulchra arbor et Romanis gratissims; Plin. XII, 1. — *Matura-coacto:* vide locum Theocriti supra adscriptum. — *Riguus hortus* etiam VIII, 646. In tali horto omnia laetius proveniunt.

799. *fallax*, quae, quum eam prehendis, continuo e manibus effluit: *fallax* puella, quam loco destinato non reperis, frustraque exspectas; IV, 128. — *Lenta* puella, difficilis, quae non movetur precibus lacrymisve amantis, ut et *lentum pectus*, quod non facile movetur: sed longe alio sensu, ut notum, *lenta virga*. — *Albarum vitium* meminit etiam Palladius lib. I, cap. 35: sed propter τὸ *lentior* malim cum aliis *altis*. Mox vs. 813, *longis in vitibus;* Phaedr. IV, fab. 2, *alta in vinea*. *Alta vitis* erit maritata ulmo altae; V Trist. 3, 35, *altam degravet ulmum Vitis*. — Quamvis Regii nostri codices *albis* dent, et obstante Heinsio, malim tamen cum cl. Gierigio *altis*, quia vites ad altitudinem lente veniunt, sed Galatea etiam lentior est. Lem. — *Laudato pavone;* alibi *Laudatas ostentat avis Iunonia pennas*, et spectata superbit. Lem. — *Acris* et flamma saeviens, et puella iracunda, torquens amantem: *acria* enim quaecumque urunt, pungunt, stimulant. — *Aspera*, difficilis, morosa; apud Horat. I, Od. 33, *asperu Pholoë;* Tibull. I, 9, 20, *aspera est illi difficilisque Venus*. Sed et spinae, e quarum genere *tribuli* in Italia, *asperae;* Virgil. Georg. I, 152, *aspera silva* tribulorum. — *Surdae aquae* et *surdior aequoribus*, *freto*, proverbium

Surdior aequoribus; calcato immitior hydro;
Et, quod praecipue vellem tibi demere possem,
Non tantum cervo claris latratibus acto,
Verum etiam ventis, volucrique fugacior aura.
At, bene si noris, pigeat fugisse; morasque
Ipsa tuas damnes, et me retinere labores.
Sunt mihi, pars montis, vivo pendentia saxo
Antra, quibus nec sol medio sentitur in aestu;
Nec sentitur hiems: sunt poma gravantia ramos;
Sunt auro similes longis in vitibus uvae;
Sunt et purpureae; tibi et has servamus, et illas.
Ipsa tuis manibus, silvestri nata sub umbra,
Mollia fraga leges; ipsa autumnalia corna;
Prunaque, non solum nigro liventia succo,
Verum etiam generosa, novasque imitantia ceras.
Nec tibi castaneae, me coniuge, nec tibi deerunt

vulgare; I Art. 531; inf. XIV, 711, ubi vid. Heins. — *Calcato-hydro.* Mediceus unus et tres alii *calcata hydra.* — *Latratibus*, pro a canibus, *agi* solemne poëtis; vid. Drakenb. ad Sil. I, 421.

808. *At, bene si noris* etc.) Locus sequens ex parte expressus etiam e Virg. Ecl. II, 19 sqq.: *Despectus tibi sum, nec qui sim quaeris* etc. quamquam et Virg. Theocritum ante oculos habuit. — *Moras* puellarum difficilium frequenter apud poëtas accusant amantes. — *Retinere*, absolute dicitur, pro retinere in amore, ut h. l. aut in amicitia, ut apud Cicer. Div. I, 7.

810. *Antra pendentia saxis*, antra, in quibus saxa pendent, saxis camerata et fornicata; Lucret. VI, 194, *Speluncas velut saxis pendentibus structas:* sed illam formam amant poëtae; etiam Virg. Georg. IV, 374, *pendentia pumice tecta:* nempe *pendere* (Plin. XXXVI, 27, *dependere*) verbum propr. de scopulis et saxis imminentibus; vid. Broukh. ad Propert. III, 2, 28.

812. *sunt poma* etc.) Deliciae, quae hic commemorantur, non satis convenire agresti et efferatae Cyclopum vitae videri possint: sed cogitandum est, Aetnam semper fuisse insigni fertilitate: etiam apud Theocrit. vs. 46, prope antrum ἄμπελος ἁ γλυκύκαρπος, atque adeo apud Homer. vs. 358, terra Cyclopibus fert οἶνον ἐριστάφυλον. — *Fraga: corna;* vid. ad I, 104. — *Autumnalia corna;* autumni tempore maturescentia. Corna autem sunt baccae rubicundae, in medio nucleum durissimum habentes; unde Virgilius *lapidosa corna* dixit. Lem.

817. *liventia*, nigricantia; Horat. II, Od. 5, 11, *lividos racemos.* Sed his *generosiora*, praestantiora, quae

Arborei fetus; omnis tibi serviet arbos.
Hoc pecus omne meum est; multæ quoque vallibus errant,
Multas silva tegit; multae stabulantur in antris:
Nec, si forte roges, possim tibi dicere, quot sint.
Pauperis est numerare pecus: de laudibus harum
Nil mihi credideris: praesens potes ipsa videre,
Vt vix sustineant distentum cruribus uber.
Sunt, fetura minor, tepidis in ovilibus agni;
Sunt quoque, par aetas, aliis in ovilibus haedi.
Lac mihi semper adest niveum: pars inde bibenda
Servatur; partem liquefacta coagula durant.
Nec tibi deliciae faciles, vulgataque tantum
Munera contingent, damae, leporesque, capraeque,

colore flavo ant candicante *novas imitantur ceras*, et Virgil. Ecl. II, 53, *cerea pruna* dicuntur; Plin. XV, 13, de prunis: *Sunt et nigra ac laudatiora cerina atque purpurea.* — De *arbuteis fetibus* vid. ad I, 104. Sed ego e pluribus MSS. *arborei* (quod habet codex noster Reg. A) revocavi, qnia Polyphemus delicatos fructus promittit, uvas, pruna etc. et addit, *omnis* tibi serviet *arbos: tibi serviet*, tibi fructus feret; similiter *servire* apud Plin. in Epist. et in Paneg.

821. *multae*, scil. oves, e vs. 781; Theocritus vs. 34, βοτὰ χίλια βόσκω· Virg. vs. 21, *Mille meae Siculis errant in montibus agnae:* sed Noster in talibus omnibus copiosior esse solet.

826. *sustineant*, ferre possint. Hoc verbum e quinque MSS. et editionibus nonnullis recepit Heinsius, qui monet posse etiam *circuagant* legi, quo verbo Horatius nsus sit; duo *contineant;* vulgo *circumeant.* — Hoc postremum habet codex Regius B; codex A *circueant.* — *Cruribus*, inter crura. — *Fetura*, ipsi fetus. — *Tepidis* bene e natura stabnlorum additnm. — Dixit *par aetas*, non, pari aetate, qnia *aetas* etiam de hominibns, hinc pecoribus, certae aetatis, inprimis tenerae dicitur. — *Aliis in ovilibus*; diligenter enim secundum Homerum vers. 220, varia pecorum suorum genera separabat, seorsimque includebat. Plerumque tamen et oves et caprae uno septo clandebantur; hinc *ovile* etiam stabnlnm haedorum, notante Bentleio ad Horat. I, Od. 17, 9.

829. *Lac mihi semper* etc.) Tanta mihi est ovium copia, ut lac *semper*, quovis anni tempore, suppetat; Virg. vs. 22, *Lac mihi non aestate novum, non frigore defit*, et Theocrit. vs. 36 de caseo, Τυρὸς δ' οὐ λείπει μ' οὔτ' ἐν θέρει etc. — *Pars inde bibenda* etc. ex Homer. vs. 246, ἥμισυ μὲν θρέψας λευκοῖο γάλακτος.... Ἥμισυ δ' αὖτ' ἔστησεν ἐν ἄγγεσιν, ὄφρα οἱ εἴη Πίνειν δαινυμένῳ. — *Coagula*, particulae ventriculi vitulini sectae et aqua maceratae, quibus immissis lac *duratur*, cogitur in massam; Theocrit. 66, τάμισον δριμεῖαν ἐνεῖσα. — Pro *deliciae*

Parve columbarum, demtusve cacumine nidus:
Iuveni geminos, qui tecum ludere possint,
Inter se similes, vix ut dignoscere possis,
Villosae catulos in summis montibus ursae:
Inveni; et, dominae, dixi, servabimus istos.
Iam modo caeruleo nitidum caput exsere ponto;
Iam, Galatea, veni; nec munera despice nostra.
Certe ego me novi, liquidaeque in imagine vidi
Nuper aquae; placuitque mihi mea forma videnti.
Adspice, sim quantus: non est hoc corpore maior
Iupiter in coelo; nam vos narrare soletis
Nescio quem regnare Iovem: coma plurima torvos

faciles, Patav. et unus Heinsii *divitiae*. Mox pro *capraeque*, veteres plerique (et noster Regius A) *caperque*.

834. *Inveni geminos* etc.) Theocrit. vs. 40: Τρέφω δέ τοι ἕνδεκα νεβρὼς, Πάσας μαννοφόρως, καὶ σκύμνως τέσσαρας ἄρκτων. — *Vix ut dignoscere possis*; Heinsius coniicit, *et vix dignoscere quos sit*, per graecismum, quia praecessit *possint*. — Noster donum commendat multis modis, etiam a difficultate, *summis in montibus*. Hinc vs. 831 opponuntur *deliciae faciles*, id est, parabiles, obviae: etiam Virg. vs. 40, *Praeterea duo, nec tuta mihi valle reperti, Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo, Bina die siccant ovis ubera: quos tibi servo.* — Ad *ludendum* catuli ursae non nisi Polyphemo idonei videri poterant. — *Dominae*; vid. ad IX, 465.

838. *Iam modo caeruleo* etc.) Sic eam etiam apud Theocrit. vs. 63, invitat, Ἐξένθοις, Γαλάτεια, καὶ ἐξενθοῖσα λάθοιο οἴκαδ' ἀπενθεῖν· *egredere, Galatea, et egressa obliviscere domum redire.* — Pro *nitidum*, quum MSS. varient et dent alii *niveum*, alii *rutilum*, Burmannus coniicit *glaucum*, quod sane proprie Deae marinae convenit: sed *nitidum* h. l. omnino pulchrum, ut saepius; atque ita amatae suae caput non male vocat amans; Horat. I, Od. 19, 5: *Urit me Glicerae nitor.* Supra *splendidiorem vitro* et *lucidiorem glacie* Galateam vocabat.

840. *Certe ego me novi:* apud Theocrit. vs. 31, sat habet ostendisse, turpitudinem suam pecorum copia compensari; sed h. l. dignam adeo sibi formam vindicat, idque magna cum arte. — *Me*, formam meam. — *In imagine aquae*, in imagine, quam aqua referebat. Tredecim tamen MSS. *in margine*. Hoc quoque e Virg. v. 25: *Nec sum adeo informis; nuper me in litore vidi, Quum placidum ventis staret mare.* — *Sim quantus*; vid. Hom. vs. 191; Virg. Aen. III, 619: apud illum similis est ῥίῳ ὑλήεντι ὑψηλῶν ὀρέων, *vertici silvoso altorum montium*; apud hunc *alta pulsat sidera*.

844. *Nescio quem regnare Iovem*) Impia et Cyclope digna vox: Homer. Od. K, 275: Οὐ γὰρ Κύκλωπες Διὸς αἰγιόχου ἀλέγουσιν; Οὐδὲ θεῶν μακάρων. Lem. — *Torva frons* Poly-

Prominet in vultus; humerosque, ut lucus, obumbrat.
Nec mihi quod rigidis horrent densissima setis
Corpora, turpe puta: turpis sine frondibus arbos;
Turpis equus, nisi colla iubae flaventia velent:
Pluma tegit volucres; ovibus sua lana decori est;
Barba viros, hirtaeque decent in corpore setae.
Vnum est in media lumen mihi fronte, sed instar
Ingentis clypei: quid? non haec omnia magnus
Sol videt e coelo? Soli tamen unicus orbis.

phemo tribuitur etiam a Virg. Aen. III, 636; Burmannus tamen nescit, an tam stolidum Cyclopa fingere liceat, ut *torvos* suos vultus Galateae, cui placere volebat, iactaret. Praefert igitur e quatuor MSS. *fortes*, idque comprobat ex Heroid. IV, 73: *Quemque vocant alii vultum rigidumque trucemque, Pro rigido, Phaedra iudice, fortis erat.* At *torvus* etiam bono sensu accipitur de vultu severo, et nobilem quamdam fiduciam prae se ferente; ap. Horat. II, Od. 5, 44, Regulus *virilem torvus humi ponit vultum*: torvos igitur vultus suos Cyclops ipse vocare poterat, quum non venustatem, sed austeram quamdam dignitatem sibi vindicaret: etiam Virgil. *torvam frontem* tribuit. — Regii codices habent quidem *torvos vultus*, et Virgil. tribuit *torvam faciem*, sed non Cyclopem ipsum de se hoc vocab. utentem inducit; quare non improbandam Burmanni coniecturam credo. Lem.

846. *rigidis – setis*) plurimi (et codices Regii) *duris*. — *Horrent* cum vi pro sunt; *horrent* enim quae eminent, ut setae suis; hic fortasse mollius verbum exspectasses. Ei autem λασία ὀφρὺς ἐπὶ παντὶ μετώπῳ ἐξ ὠτὸς τέταται· Theocr. 31. — *Densissima setis corpora*, densissima setis obsita. — *Turpis – arbos.* Probat Heinsius ex Genevensi, *turpe est sine frondibus arbos*, ut in illo, *Turpe senex miles*; improbat Burmannus, quia sequitur *Turpis equus*. — *Colla flaventia*; unus Leidensis et Florentinus S. Marci *flammantia*. — Regii codices *colla flaventia*; sed placet *flammantia*. Lemaire.

852. *instar Ingentis clypei*) Sumtum hoc ex Virgil. Aen. III, 636: *Ingens quod torva solum sub fronte latebat, Argolici clypei aut Phoebeae lampadis instar.* Etiam Callimachus hymn. ad Dianam 53, hunc oculum cum σάκει τετραβοείῳ comparat. Et quis clypeus orbis, κύκλου, formam habet, inde Κύκλωπες dicti sunt; Hesiod. Theog. 144. — *Haec omnia* δεικτικῶς, ut vs. 801, *his scopulis*. — *Magnus*, tanquam proprium solis epitheton, recepit Burmannus; sed vulgo, et priscis in editionibus, sicuti et in nostris codicibus Regiis, legitur *magno* ut referatur ad *coelo*, cuius proprium quoque epitheton potest dici. Lem. — Pro *Soli* vulgo *Solis*. — Cod. Regius B habet quoque *soli* cum Neapol. Thuan. et multis aliis, unde hoc recepit Heinsius. Lem. — Lusus in voc. *orbis* parum probandus; comparantur enim dissimilia.

Adde, quod in vestro genitor meus aequore regnat:
Hunc tibi do socerum: tantum miserere, precesque
Supplicis exaudi; tibi enim succumbimus uni:
Quique Iovem, et coelum sperno, et penetrabile fulmen,
Nerei, te vereor: tua fulmine saevior ira est:
Atque ego contemtus essem patientior huius,
Si fugeres omnes: sed cur, Cyclope repulso,
Acin amas, praefersque meis amplexibus Acin?
Ille tamen placeatque sibi, placeatque licebit,
Quod nollem, Galatea, tibi; modo copia detur,
Sentiet esse mihi tanto pro corpore vires.
Viscera viva traham, divulsaque membra per agros,
Perque tuas spargam, sic se tibi misceat! undas.
Vror enim, laesusque exaestuat acrius ignis;
Cumque suis videor translatam viribus Aetnam
Pectore ferre meo: nec tu, Galatea, moveris. »
Talia nequicquam questus, nam cuncta videbam,
Surgit; et, ut taurus vacca furibundus ademta,
Stare nequit, silvaque et notis saltibus errat;
Quum ferus ignaros, nec quidquam tale timentes,

854. *in vestro aequore*, ubi vos vivitis, o Nereides. Lem. — *Genitor* Polyphemi Neptunus; vid. Homerus Od. A, 68 sqq. Amantes etiam a genere se commendare solent; I, 517; IX, 14. — Viros virtute praestantes Iovis filios poëtae dixerunt, ut Aeacum, Minoa, Sarpedona; feroces vero et immanes Neptuni filios, ut Cyclopa, Cercyona, Scyrona et Laestrigonas: hos marigenitos, illos coelo. Lem.

858. *te vereor*, tuam iram metuo. Alii (ut cod. Reg. B) legunt *veneror*.

863. *Quod nollem*) Heinsius legit *quod nolim*. — *Sentiet*; vid. ad XII, 595. — *Viscera* etc. atque adeo *visceribus viscerum et sanguine atro vescebatur*; Virg. vs. 622–627. Sed Acin vult *sic miscere* Galateae. — *Sic se tibi misceat*: vulgo *si se* etc. — Codex Regius A *sic*; ita et codex B pro varia lectione.

867. *laesus*, irritatus; vid. ad I, 608. — Pro *viribus*, unus Barberini habet *ignibus*; Heinsius vult scribi *rupibus*: sed *vires* tribuuntur igni II, 280; VII, 81: atque etiam II, 220, unus MS. *geminatis viribus Aetne*. — Pro *translatam Aetnam* Cantabrig. habet *translatum*. — Regii codices tuentur *translatum*; vid. supra 770. Lem.

872. *notis saltibus*) plurimi (et codex Reg. A) *notis montibus*; Ambrosianus *vallibus*. — *Faciam* et alibi *faxo* (quod etiam h. l. Heinsius mallet) minitantis est.

Me videt atque Acin; « Videoque, exclamat, et ista
Vltima sit faciam Veneri concordia vestrae. »
Tantaque vox, quantam Cyclops iratus habere
Debuit, illa fuit: clamore perhorruit Aetne.
Ast ego vicino pavefacta sub aequore mergor:
Terga fugae dederat conversa Symaethius heros;
Et, « Fer opem, Galatea, precor, mihi; ferte parentes;
Dixerat, et vestris periturum admittite regnis. »
Insequitur Cyclops; partemque e monte revulsam
Mittit; et extremus quamvis pervenit ad illum
Angulus e saxo, totum tamen obruit Acin.
At nos, quod solum fieri per fata licebat,
Feeimus, ut vires adsumeret Acis avitas.
Poeniceus de mole cruor manabat, et intra
Temporis exiguum rubor evanescere coepit;
Fitque color primo turbati fluminis imbre,

876. *Tantaque vox-perhorruit Aetne*) ex Hom. vs. 395: Σμερδαλέον δὲ μέγ' ᾤμωξε· περὶ δ' ἴαχε πέτρη. Virg. 672: « *Clamorem immensum tollit; quo pontus et omnes Intremuere undae, penitusque exterrita tellus Italiae, curvisque immugiit Aetna cavernis.* — *Habere debuit*; credibile est eum habuisse. — *Fer opem, Galatea, precor, mihi; ferte parentes.* Vnus *mihi precor.* — Erravit certe hoc loco, quem iam alibi negligentiorem animadvertimus, cl. Gierigius: *mihi, precor* respuit metrum; error forsan ex eo fluxit, quod de hac varietate lectionis nimium brevis sit annotatio Heinsii, quam referre videtur Gierigius; hanc ita restituendam putamus: *Fer opem, Galatea mihi; mihi ferte parentes*; quae lectio certe venusta est. Lem. — *Periturum admittite regnis*; alius *advertite.* — Is, qui alium domo sua vel regno suo excipit, hunc *advertere regno suo* nunquam fuit dictus, sed certe *admittere*, vel excipere. Itaque bona est, quae in Regiis codicibus reperitur, lectio, *admittite regnis*. Lem.

882. *partemque e monte* etc.) Etiam apud Hom. 471: Ἧκε δ' ἀπορρήξας κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο. — *Vt vires adsumeret avitas*, ut fluvius fieret, quemadmodum avus Symaethus. *Vires* fluminibus tribnuntur etiam I, 278: et *adsumere* sic etiam est XI, 789; XII, 1.

887. *Poeniceus-mora*) Putida haec diligentia condonari potest garrulitati puellae, Acidis sui obitum narrantis. — Mox *moles tacta* Heins. male illustrat ex illo, *iactis in altum molibus*, quod saepe apud auctores romanos occurrit. Imo, iacta a Polyphemo, ut recte Glareanus et Micyllus. Magis tamen placet, quod duodeviginti MSS. habent, *moles fracta dehiscit* e familiari illa poëtis et eleganti copia;

Purgaturque mora: tum moles fracta dehiscit,
Vivaque per rimas, properataque surgit arundo,
Osque cavum saxi sonat exsultantibus undis:
Miraque res! subito media tenus exstitit alvo
Incinctus iuvenis flexis nova cornua cannis:
Qui, nisi quod maior, quod toto caerulus ore est,
Acis erat: sed sic quoque erat tamen Acis in amnem
Versus; et antiquum tenuerunt flumina nomen.
Desierat Galatea loqui; coetuque soluto
Discedunt, placidisque natant Nereides undis.

sic XII, 488, *fracta dissiluit*: Virgil. Georg. IV, 410, *in aquas tenues dilapsus abibit*. Hoc igitur recepimus. — Duo Regii nostri habent *tacta*, quod in plerisque MSS. legitur, et de quo tacere Gierigium miror: non mala tamen est ea lectio, et τὸ *tacta*, scilicet a me, referendum est ad ea quae praecedunt, *Ad nos, quod solum fieri per fata licebat, Fecimus*: praeterea si nostrorum codicum lectionem restituere nolit lector, *fracta* praestantius, quam *iacta* videtur. Lem.

891. *properataque – arundo*) Quia fluviorum ora arundine fere cincta esse solent, hinc etiam eorum frontes in monumentis et apud poëtas: Art. Amat. I, 222; vid. et ad IX, 3. Sed pro *proceraque*, tueor vulgat. *properataque*, id est, properanter nata, ut II ex Ponto 11, 1, *properatum tempore brevi opus*: vid. ad X, 31. Alibi fere *subitus* de corporibus transformatis: V, 560, *subitis flavescere pennis*; XI, 341, *subitis pendentem sustulit alis*. — Regii codices habent *procera*; *properata* autem magis placet, propter subitam transformationem. Lem.

892. *Osque cavum saxi* etc.) Quidam *saxo*, quod placebat Heinsio. — Cod. Reg. A dat *saxis*, litera *s* certe abundante; cod. B *saxi*. — Bona prorumpentis e caverna fluvii descriptio *exsultare* ut hic de prorumpente, sic VII, 263, de fervente aqua. — *Exstitit* ut II, 264. — De *cornibus* fluviorum diximus ad IX, 1. — Pro *flexis*, Heins. conicit *plexis*, quod sane usitatius. — *Maior*, ut IX, 269, Hercules: habet formam augustam et plus quam humanam, membraque magna; vid. ad vs. 962. — *Acis* fluvius (hodie *il fiume freddo*) Ex Aetna profluens, undas suas gelidissimas maximo cum impetu in mare devolvit. Plura de eius natura habet Brydon. in *Reise nach Sicilien* P. I, pag. 96. Scriptores Siculi ex inscriptionibus antiquis docent, *Acin* fuisse regem antiquissimum, quem Polyphemus gigas, zelotypia incensus, interfecerit.

898. *Glaucus*, vel Polybi, vel Copei filius, quum herbas quasdam gustasset, in mare se praecipitat, fitque Deus marinus; confer. Palaephatus cap. 28; Eustathius ad Homer. p. 205; Tzetzes ad Lycophr. pag. 107; Schol. Apollonii ad I, 1310; Hyg. fab. 199; Fulgentius Mythol. II, 12. Ex sententia Palaephati Glaucus fuit urinator (κολυμβητής), qui diu sub aqua vivere posset, inde dictus Θαλάττιος. Similis urinator, Colas nomine, recentioribus temporibus inter Siculos

Scylla redit; neque enim medio se credere ponto
Audet; et aut bibula sine vestibus errat arena;
Aut, ubi lassata est, seductos nacta recessus
Gurgitis, inclusa sua membra refrigerat unda.
Ecce fretum findens, alti novus incola ponti,
Nuper in Euboica versis Anthedone membris,
Glaucus adest; visaeque cupidine virginis haeret;
Et, quaecumque putat fugientem posse morari,
Verba refert: fugit illa tamen, veloxque timore
Pervenit in summum positi prope litora montis.
Ante fretum est ingens, apicem collectus in unum,
Longa sine arboribus convexus ad aequora vertex.
Constitit hic; et tuta loco, monstrumne, Deusne
Ille sit, ignorans, admiraturque colorem,
Caesariemque humeros subiectaque terga tegentem,

vixit, ab arte sua *Pesce*, id est piscis, dictus. — *Coetu* Nereidum; vid. vs. 736: *soluto*, dimisso.

902. *recessus gurgitis*, sinus angusti, curvaturae maris in litore: *seducti*, remoti a conspectu hominum. In iis *inclusa* aqua, non omni, maxima tamen ex parte: conf. XIV, 51. Solebat autem Scylla *in mari lavari*; Hyginus.

904. *Ecce fretum findens*) Non multum egit Heinsius *scindens* e MSS. in *findens* mutans: etenim tam mare, quam ager mox dicitur *scindi*, mox *findi*; quum unus habeat *stridens*, idem coniecerat *stringens*; pessime. — Regius cod. A, et cod. B a secunda manu, habent *scindens*. — De *Anthedone Euboica* vid. VII, 232: etiam Palaeph. Glaucus Ἀνθηδόνιος τὸ γένος. Male a Lactantio in Argum. et Fulgentio, Anthedonis filius vocatur. — *Haeret*, vulgo, et in nostris Reg. codicibus, *ardet*. *Haeret*, conspecta repente virgine, eius formam stupens constitit: sic I Amor. 8, 24: *Haesit, et in vultu constitit usque tuo*. Hinc II, 409, *haerere in virgine*. Erat autem Scylla *formosissima virgo*; Hyginus.

909. *prope litora*, in litore Italico, Messaniam contra; vid. XIV, 17. — *Collectus in unum*; quidam *coniectus*; unus *collatus*: *colligi* eleganter dicuntur quorum partes in angustum coëunt et desinunt. Montem illum ita describit, ut appareat quam *tuta loco* virgo fuerit. — *Convexus ad aequora*; quidam *conversus in aequora*. *Convexus*, descendens, declivis, ut XIV, 154. — *Sine arboribus* ex Oxon. et tribus aliis MSS. recte praetulit Heins. τῷ *sub arboribus*: neque tamen propterea ei adsentior, quod etiam VIII, 789, *sine arbore tellus*; sed quod ita facilius in Glaucum despicere, et cum eo colloqui poterat.

912. *monstrum* propter inferiores corporis partes, *Deus* propter supe-

Vltimaque excipiat quod tortilis inguina piscis.
Sentit : et innitens, quae stabat proxima, moli;
« Non ego prodigium, non sum fera bellua, virgo;
Sum Deus, inquit, aquae; nec maius in aequora Proteus
Ius habet, aut Triton, Athamantiadesve Palaemon.
Ante tamen mortalis eram; sed scilicet altis
Deditus aequoribus, iam tum exercebar in illis.
Nam modo ducebam ducentia retia pisces;
Nunc in mole sedens moderabar arundine linum.
Sunt viridi prato confinia litora, quorum
Altera pars undis, pars altera cingitur herbis;
Quas neque cornigerae morsu laesere iuvencae,
Nec placidae carpsistis oves, hirtaeve capellae:
Non apis inde tulit collectos sedula flores;
Non data sunt capiti genialia serta; nec unquam
Falciferae secuere manus: ego primus in illo

riores. — *Tortilis*, Schirachius explicat, qui se facile torquet. Immo, cuius cauda obliqua curvatur in arcum. Ipse Glaucus mox vs. 963, *Cruraque pinnigero curvata novissima pisce;* supra III, 681, de delphinis, *falcata novissima cauda est, Qualia dividuae sinuantur cornua Lunae.* Et ita Tritoni, cui similis Glaucus, δικραίραν ἀλκὴν, bicornem caudam, tribuit Apollon. Rhodius IV, 1640; *bifidum cornu* apud Claudian. X, 146. Glauci formam exhibet Lippertus in Dactyl. I, 75. Caeterum pro *piscis* Heinsius et Gronovius coniiciunt *pristis*, atque etiam vs. 963, *priste*, ut apud Virgil. Aen. III, 427, de Scylla, *postrema immani corpore pistrix;* et apud Claudian. de Tritone, *Qua pristis commissa viro.*

916. *innitens*, nam sedere non poterat biformis Glaucus. — *In aequora* ex tribus dedit Heinsius, pro vulg. *in aequore*, quod habent cod. Regii. — *Ius*, potestas; non minoris dignitatis et potestatis Deus sum marinus. — *Palaemon* Deus marinus fit IV, 540.

922. *ducentia retia*) quidam *capientia*. — Regii codices nostri *ducentia:* aliam lectionem haud dubie ut vitetur nimis Ovidiana repetitio, si ita dicere fas sit, receperunt librarii; tamen Martial. I, 56, *piscem tremula salientem ducere seta.* Lem. — *In mole sedens*; unus *in rupe.*

926. *herbis; Quas neque cornigerae* etc.) Herbae prorsus intactae, ut adeo nec fera, nec homo ullus vim earum experiri potuerit. — *Morsu laedere* exquisitius, quam mordere. — *Tulit collectos*, plenius, quam collegit; Virgil. Georg. IV, 54, *metunt flores.* — Pro *sedula* multi habent *semine.* Hoc postremum legitur in ambobus codicibus Regiis; prius in codice B, pro varia lectione. — *Genialia serta,*

Cespite consedi, dum lina madentia sicco:
Vtque recenserem captivos ordine pisces,
Insuper exposui, quos aut in retia casus,
Aut sua credulitas in aduncos egerat hamos.
Res similis fictae: sed quid mihi fingere prodest?
Gramine contacto coepit mea praeda moveri,
Et mutare latus, terraque, ut in aequore, niti.
Dumque moror, mirorque simul, fugit omnis in undas
Turba suas, dominumque novum, litusque relinquunt.
Obstupui, dubiusque diu, quae causa, requiro;
Num Deus hoc aliquis, num succus fecerit herbae?
Quae tamen has, inquam, vires habet herba? manuque
Pabula decerpsi, decerptaque dente momordi.
Vix bene combiberant ignotos guttura succos,
Quum subito trepidare intus praecordia sensi,
Alteriusque rapi naturae pectus amore.
Nec potui restare loco; Repetendaque nunquam

coronas convivales, quibus ornatur caput, quum genio indulgetur; sic X, 95, *platanus genialis*; et IV, 14, *genialis uva*. — *Ego primus–consedi.* Heinsius, invitis omnibus libris, suadet *pronus*.

936. *mea praeda*) pisces capti, iamque exanimes. Lem. — *Mutare latus*, pro *motare latus* (quod habent codices Regii ambo) e multis recepit Heinsius, et esplicat, utrinsecus iactare crebro latera, ex Apulei. Met. X, ut motus natantium piscium intelligantur; quod non est: describitur potius actus surgentium piscium: iacuerant in latere, nunc moventur (Lactant. in Argum. *recuperato spiritu, quem amiserant*), atque vertunt se, et erigunt, ut dorsum sursum tollant, more piscium in aqua degentium. Sic *mutare latus*, pro se vertere ap. Virg. Aen. III, 581, de Encelado. — *Niti* proprie de hominibus, aut quadrupedibus in terra vel stantibus, vel incedentibus: hinc etiam *pisces niti in aequore* dicuntur, quum ab eo feruntur et sustentantur; Horat. IV, Od. 2, 3, de volante: *Nititur pennis*.

939. *suas* cum vi, quibus adsueti. Caeterum hoc ipsum gramen *vivax* vocatur VII, 232. — *Dubiusque diu.* Plerique (et Regii codices ambo) *dubitoque diu*: sed τὸ *diu* non placet Heinsio qui coniicit, *Obstupui, subitaeque rei quae causa requiro.*

942. *Quae tamen has*) Quidam *quas tamen haec*. — *Ignotos succos.* Duo *ignaros*: sed vid. Heins. ad I, 134. — *Subito trepidare intus.* Heinsius coniicit *trepidare metu*. — *Alterius naturae*, alterius elementi, aquae. Lactant. in Arg. *alienatus mente ex alto se praecipitavit in pelagus.*

947. *restare loco* pro *diu* recepit

Terra, vale, dixi; corpusque sub aequora mersi.
Di maris exceptum socio dignantur honore;
Vtque mihi, quaecumque feram, mortalia demant,
Oceanum, Tethynque rogant: ego lustror ab illis;
Et purgante nefas novies mihi carmine dicto
Pectora fluminibus iubeor supponere centum.
Nec mora; diversis lapsi de partibus amnes,
Totaque vertuntur supra caput aequora nostrum.
Hactenus acta tibi possum memoranda referre;
Hactenus et memini; nec mens mea caetera sensit.
Quae postquam rediit, alium me corpore toto,
Ac fueram nuper, nec eumdem mente, recepi.
Hanc ego tum primum viridem ferrugine barbam,
Caesariemque meam, quam longa per aequora verro,
Ingentesque humeros, et caerula brachia vidi,
Cruraque pinnigero curvata novissima pisce.
Quid tamen haec species, quid Dîs placuisse marinis,
Quid iuvat esse Deum, si tu non tangeris istis? »
  Talia dicentem, dicturum plura, reliquit

Heinsius ex uno. — Regii codices habent *diu*; et bene est: non potui resistere amori, et cupiditati alterius naturae. Lem. — Vt Hercules IX, 262 sq., flammis, sic Glaucus lustratione mortalitatem exuit. — Nescio an *partibus*, vs. 954, trium MSS. auctoritate iure mutatum sit ab Heinsio in *fontibus*: *partes* nunc sunt coeli regiones, ut II, 160; XI, 490. Quidam habent *montibus*. — Regii codices ambo *partibus*.

956. *Hactenus — sensit*) Hos duo versus, ut valde frigidos et ieiunos, tollendos esse opinatur Heinsius; et mox legit *Vtque animus rediit*, aut *Mox, ubi mens rediit;* improbante Burmanno. Pro *memoranda referre*, multi *miranda referre*. — *Alium me recepi* egregie de transformato.

960. *viridem ferrugine barbam* recepit Heinsius e multis, pro *viridi ferrugine barbam*: et idem in principio versus malit *hac* pro *hanc*. *Viridem ferrugine*, caeruleam: *ferrugo* est ferri politi et a lento calore temperati color. Hinc Non. XVI, 7, *Vere ferrugineus color caeruleus est.* — *Verrere*, ut αἰθύσσειν, de fluitante motu capillorum; Claudianus X, 145, de Tritone, *undosi verrebant brachia crines*. Proprie *caesaries verrit aequora*, sed h. l. *quam verro*, verrendo traho, *per aequora;* conf. ad vers. 492. — *Ingentes humeri*, et XIV, 8, *magna manus*, quia iam Deus factus; paulo ante vs. 895, Acis *maior* factus. — *Pinnigero pisce*. Gronov. Obs. I, 18,

Scylla Deum: furit ille, irritatusque repulsa,
Prodigiosa petit Titanidos atria Circes.

legit *pinnigera priste;* vid. supra ad vs. 915.

968. *Prodigiosa atria*) aedes monstrorum plenas. — *Titanidos Circes*, filiae Solis, qui e Titanum familia et numero erat. Veteres magicae artis peritas omnes Solis filias dicebant; hinc et Circe talis fingitur, Medea et aliae. Lem. — De *Circe* vide plura ad XIV, 10.

P. OVIDII NASONIS
METAMORPHOSEON
LIBER DECIMVS QVARTVS

FAB. I. Iamque giganteis iniectam faucibus Aetnen,
Arvaque Cyclopum, quid rastra, quid usus aratri
Nescia, nec quidquam iunctis debentia bubus,
Liquerat Euboicus tumidarum cultor aquarum:
Liquerat et Zanclen, adversaque moenia Rhegi,
Navifragumque fretum, gemino quod litore pressum,
Ausoniae, Siculaeque tenet confinia terrae.

1–74. *Scylla* mutatur Circes herbis et cantu in saxum succinctum canibus. Ita multi poetae tradiderunt; ita etiam Hyginus fab. 199. A Neptuno patre eam esse vitiatam, et ab Amphitrita irata corruptis veneno aquis in monstrum mutatam, narrant Virgilius Cir. 56–73, et Tzetzes ad Lycophr. pag. 13. Allegoricam esse libidinis narrationem volunt alii, ut Fulgentius Mythol. II, 12, et Heraclides in Allegor. p. 496. Dubium hoc relinquit Virgil. Cir. 69 sqq. — *Giganteis* vide V, 346. — *Cyclopes* agro colendo non vacabant, sed terra iis sponte dabat triticum, hordeum, vites; Homer. Od. I, 108 sqq. Itaque *arva* improprie dixit agros Cyclopum: *arvum* enim ab arando dictum. — *Vsus aratri* pro aratro ipso; vide ad I, 408: nisi malis cum MSS. plurimis, *quis usus.* — Regii codices habent *quid*, et bene; hoc enim postulat praecedens *quid rastra.* LEM. — *Debentia bubus*, praeparata a bubus frumento seminando et ferendo; sic Plinius Paneg. 30: *Aegyptus nihil imbribus coeloque debet.* — *Euboicus*, Glaucus, qui in Argum. Lactant. aeque recte *Anthedonius* vocatur; vide ad XIII, 905. — *Tumidarum* nunc tantum ornat. — *Adversa*; vide ad XIII, 541. — *Rhegium* olim urbs opulenta. — *Navifragum*, ubi fiunt multa naufragia; Tibull. II, 4, 10, *naufraga unda*, ubi vide Vulp. Etiam hoc loco multi habent *Naufragumque fretum.* — Codices Regii ambo *navifragum.* — *Premi* dicuntur quae terminis inclusa sunt. Fluminis immensi qui-

Inde, manu magna Tyrrhena per aequora lapsus,
Herbiferos adiit colles, atque atria Glaucus
Sole satae Circes, variarum plena ferarum.
Quam simul adspexit, dicta, acceptaque salute;
« Diva, Dei miserere, precor: nam sola levare
Tu potes hunc, dixit, videar modo dignus, amorem:
Quanta sit herbarum, Titani, potentia nulli,
Quam mihi cognitius, qui sum mutatus ab illis.
Neve mei non nota tibi sit causa furoris,
Litore in Italico, Messania moenia contra,
Scylla mihi visa est: pudor est promissa, precesque,
Blanditiasque meas, contemtaque verba referre.
At tu, sive aliquid regni est in carmine, carmen

dem. fluminis tamen inclusi speciem praebet fretum Siculum. — *Tenet*, occupavit olim illam partem, quae erat terra et terminus inter Italiam et Siciliam; vide XV, 291. Heinsius suadet *terit confinia*, ut alibi *reddere* et *rumpere confinia*.

8. *manu magna–lapsus*) *Manus*, qua inprimis opus est natanti, imaginem sensibus subiicit, sed *magna*, quia Deus. Duo et Politiani habent *manu forti*. — *Labi* de quovis celeri motu et cursu; h. l. natantis. — *Circen*, insignem veneficam, *Solis* et Persae filiam, Aeetae, Colchorum regis, sororem, in insulam quamdam Oceani occidentalis transtulerat summa antiqoitas, locorum situs ignorans. Homer. igitur Od. K, 135 sqq., ut Vlyssem eo deferret, illam collocavit iuxta litus Italiae, ubi postea Circaeum promontorium fuit. Siccatis enim paludibus, quibus olim cingeretur, illam insulam partem esse factam continentis veteres tradunt; vide Heyn. Exc. I ad Virgil. Aeneid. VII. Plura de hac venefica infra videbimus inde a vers. 244. sqq. — *Herbiferos adiit colles*. Herbis opus erat in arte magica; conf. vs. 266 sqq.; VII, 224 sqq. Et dictum esse olim illum locum πολύῤῥιζον, monet Strabo V, pag. 355. — De *atriis* et *feris* Circes vid. vs. 255, 260.

12. *Diva, Dei miserere*) Quidam, Ciofani, tum Basil. Bersm. et alii, *mei miserere*. Videbatur nempe librariis superbius loqui Glaucus, si se *Deum*, Circen *Divam* vocaret. Sed vid. Burmannus qui monet, poëtas promiscue *divas* et *deas* vocasse. — Nostri Regii ambo *Diva*, *Dei miserere*. — In versu sequenti pro *amorem* multi habent *amore*, ut cum *dignus* iungatur. Codex Regius A *amorem*, codex B autem *videar modo dignior esse*; ita in quinque legi testatur Burmannus. Lem. — *Herbarum potentia*; vide ad I, 522. *Qui sum mutatus*; Heinsius monet e consuetudine Nostri scribendum, *qui sim*.

17. *Litore in Italico*; sex *Italio*: et mox quinque *Messania litora contra*, quam repetitionem elegantem indicat Burmannus.

20. *aliquid regni*; vulgo (et in Regiis codicibus) *aliquod regnum*. *Re-*

Ore move sacro: sive expugnacior herba est,
Vtere tentatis operosae viribus herbae.
Nec medeare mihi, sanesque haec vulnera mando,
Fineque nil opus est: partem ferat illa caloris. »
At Circe (neque enim flammis habet aptius ulla
Talibus ingenium; seu causa est huius in ipsa,
Seu Venus indicio facit hoc offensa paterno)
Talia verba refert: « Melius sequerere volentem,
Optantemque eadem, parilique cupidine captam.
Dignus eras; ultro poteras certeque rogari:
Et, si spem dederis, mihi crede, rogaberis ultro.
Neu dubites, absitque tuae fiducia formae:
En ego, quum Dea sim, nitidi quum filia Solis,
Carmine quum tantum, tantum quum gramine possim,

gnum est potentia, vis magica: sic *regnum* et *regnare* de potentia etiam apud Cic. — *Carmen*, formula incantationis; VII, 137, et alibi. — *Move*, incipe, profer, solemni usu apud poëtas; vide Bentleium ad Horat. III, Od. 7, 20; quia quae proferuntur, proprie *moveri* dici possunt; Heynius ad Virgil. Aeneid. I, 262. — *Expugnacior*, efficacior; supra IX, 620, *expugnare coepta*, perficere coepta. Quidam (ut noster codex Regius B) dant *expugnantior*. — *Operosa*, multum operans, efficax. *Tentatis*, usu cognitis.

24. *Fineque nil* (aut cum multis MSS. *Fine nihil*) *opus est*. In his verbis frustra haeserunt interpretes: iusta oppositio in *finire et partem ferre*. Otiose ex Heinsii emendatione subiiceretur, *Hac ope nil opus est*, et argute nimis, aut subobscure e Burm. *Sic quoque nil opus est*.

25. *At Circe, neque* etc.) Circe ipsa amore ardescit conspecti Glauci. Hunc amorem memorant et alii auctores. — *Aptius* ex more nostri poëtae est accommodatius, quod citius concipit amorem; Burm. — *Huius*, ingenii s. pectoris. — *Indicio paterno*, quia Sol indicaverat Veneris adulterium; IV, 171 sqq.

28. *sequerere*, peteres. — *Volentem* absolute capi potest, volentem amari; vide Heins. ad II, 128. Idem autem rursus ter dixit, *volentem*, *optantem eadem*, *parili cupidine captam*.

30. *certeque*) Tò *que* in tertium locum translatum, ut saepius; vide Burmannum, qui tamen malit, *per teque rogari*. Heinsius praefert lectionem quatuor MSS. in quibus pr. Erfurt. *ultro certe poterasque rogari; sed etiam* coniicit, *poterasque ultro: mihi crede, rogari*.

32. *absitque* etc.) Olim edebatur *adsitque*, male; sensus: Ne dubites, neve absit etc. Heinsius malit *absitve*. — Regii codices ambo, ut multi alii, teste Heinsio, habent *assitque*. — *Tantum quum gramine possim*; plurimi, et noster Regius B, *tantum quo-*

Vt tua sim, voveo: spernentem sperne: sequenti
Redde vices; unoque duas ulciscere facto. »
Talia tentanti, « Prius, inquit, in aequore frondes,
Glaucus, et in summis nascentur montibus algae;
Sospite quam Scylla nostri mutentur amores. »
Indignata Dea est; et laedere quatenus ipsum
Non poterat, nec vellet amans, irascitur illi,
Quae sibi praelata est; Venerisque offensa repulsa,
Protinus horrendis infamia pabula succis
Conterit; et tritis Hecateia carmina miscet;
Caerulaque induitur velamina; perque ferarum
Agmen adulantum media procedit ab aula:
Oppositamque petens contra Zancleia saxa
Rhegion, ingreditur ferventes aestibus undas;
In quibus, ut solida, ponit vestigia, ripa,
Summaque decurrit pedibus super aequora siccis.

que; codex autem A, ut et multi, *quantum quoque gramine possim.* — *Spernentem*, Scyllam. — *Sequenti*, mihi. — *Vnoque duas ulciscere facto.* Burmannus e Vaticano et quinque alii receperat *duos*, scil. Glaucum et Circen; eamdem lectionem servaverat Gierigius; ego priscam revoco, ut *duas* referatur ad Scyllam et Circen: notum est vocab. *ulcisci aliquem* duplicem esse significationem: punire scilicet, et vindicare. Quare bona erat antiqua lectio quae reperitur in codicibus Regiis; et bene interpretatus est glossator vetustissimus in codice B his voc. *redde vices nobis duabus in uno facto.* Idem vidit Nostri interpres graecus Planudes, qui vertit: τὴν μὲν τιμώρει, τὴν δὲ τιμωροῦ· unam punias, alteram vindices. Mox Heinsius pro *facto* volebat scribi *pacto*, ut intelligeretur *pactum* nuptiale. Lem.

37. *Talia tentanti*) Basileensis habet *captanti*, quod placet Burman. — *Prius in aequore* etc. De hoc proverbio vide ad XIII, 324.

40. *laedere*, succis et carminibus mutare eius formam. — *Quatenus*, quia. — *Non poterat*, quippe Deum. — *Veneris*, in amore. — *Pabula* exquisite, pro gramina. — *Miscet*, inter terendum recitat; VII, 248. — *Hecateia* vel omnino magica, vel quibus invocabatur Hecate; vide lib. VII, vs. 74. et 194. — *Caerula*, ut maris accola. — *Ferarum agmen*, vs. 255.

47. *Oppositam contra saxa*; saxis. — *Ferventes-undas* appositionem esse putant Heins. et Burmann. Ego sic interpunxi, *Rhegion*, *ingreditur ferventes* etc. ita *petens* non otiose additum. Neque Circe Rhegion urbem ingressa est, sed *ferventes undas*, fretum Siculum, ut tenderet in eam partem, ubi sita illa urbs.

Parvus erat gurges, curvos sinuatus in arcus,
Grata quies Scyllae: quo se referebat ab aestu
Et maris et coeli, medio quum plurimus orbe
Sol erat, et minimas a vertice fecerat umbras.
Hunc Dea praevitiat, portentiferisque venenis
Inquinat: huic fusos latices radice nocenti
Spargit; et obscurum verborum ambage novorum
Ter novies carmen magico demurmurat ore.
Scylla venit, mediaque tenus descenderat alvo;
Quum sua foedari latrantibus inguina monstris
Adspicit; ac primo non credens corporis illas
Esse sui partes, refugitque abigitque timetque

51. *gurges*) Fontem habent alii: sed vide XIII, 902. Tzetzes d. l. φάρμακα ἐμβαλούσης τῇ πηγῇ, ἐφ' ἧ εἰώθει λούεσθαι, ἀπεθηριώθη. Sic et Fulgentius. — Pro *curvos arcus* Basileensis et Ambrosianus habent *parvos*, unde Heinsius coniecit *patulos*: certe offendit Burmannum ille sonus *parvus gurges curvos*. — Ambo codices Regii *curvos*. — *Ab aestu*, ut ibi tuta esset ab aestu, aut, tempore aestus. — *Plurimus*, acerrimus.

55. *praevitiare* novum verbum, ut *praeconsumere* VII, 489; *praedelassare* XI, 781; *praecontrectare* V, 478, et *praecorrumpere* infra vs. 134. — Etiam *portentiferis* novum, quod dictum esse, ut *monstriferum*, *horriferum* et similia apud Nostrum, monet Heins. Nescio tamen, an non rectius ante Heins. plurimorum MSS. auctoritate editum sit, *portentificisque*. Nam *portentificum*, faciens portenta, mutans in portenta s. miras formas, dictum est, ut V, 217, *saxifici vultus* Medusae; et VII, 360, *vulnificus sus*. — Etiam mox antiquam lectionem revocandam arbitror, *Hic pressos latices*, quam habent Regii codices. Lem. — *Radice*, ex herbis, ut VII, 264. — *Ambages* etiam de obscuritate sermonis, ut IV Fast. 261, *ambages sortis obscurae*; et in Ibide 377, *ambages oris obscuri*. — *Ter demurmurat*; vide ad VII, 251.

60. *foedari*, deformari, corrumpi. — Scylla succincta *latrantibus inguina monstris*, canibus marinis, etiam apud Virgil. Ecl. VI, 75, et Cir. 59 sqq: item apud Nostrum VII, 64, ubi conf. not. et Hygin. d. l. Atque ita apparet in Lipperti Dactyl I, 78, 79. Sed in Winkelm. Mon. ined. n. 37, exhibetur, qualis a Virgil. Aen. III, 426, describitur: *Prima hominis facies: et pulchro pectore virgo Pube tenus: postrema immani corpore pistrix, Delphinum caudas utero commissa luporum.* Nempe inde ab Homero Od. M, 85 sqq., varie descripta est. Senans mutatae eosdem fere expressit Virgilius Cir. *Piscibus et canibus rabidis vallata repente, Horribiles circum vidit sibi sistere formas. Heu quoties mirata novos expalluit artus! Ipsa suos quoties heu pertimuit latratus! — Sed quos fugit, adtrahit una.* Schepperus corrigit, *sed quae fugit, adtra-*

Ora proterva canum: sed quos fugit, adtrahit una;
Et corpus quaerens femorum, crurumque pedumque,
Cerbereos rictus pro partibus invenit illis:
Statque canum rabies, subiectaque terga ferarum
Inguinibus truncis, uteroque exstante, coërcet.
Flevit amans Glaucus; nimiumque hostiliter usae
Viribus herbarum fugit connubia Circes.
Scylla loco mansit: quumque est data copia primum,
In Circes odium sociis spoliavit Vlixen.
Mox eadem Teucras fuerat mersura carinas,
Ni prius in scopulum, qui nunc quoque saxeus exstat,
Transformata foret: scopulum quoque navita vitat.
II. Hanc ubi Troianae remis, avidamque Charybdin
Evicere rates, quum iam prope litus adessent
Ausonium, Libycas vento referuntur ad oras.

hit ora. Bene autem quidquam contra codic. novandum vetat Burmannus. Lem. — *Corpus femorum*, femora. — Iucunde *quaerens* et *invenit*.

66. *Statque canum–coërcet*) Hi duo versus mendis laborare visi sunt Heinsio, qui sunsit, *Statque canum rabie*, h. e. inferiores partes in canum rabiem mutantur: sed poëta hoc fortasse voluit, stat mutata in canes rabidos; id ut graviter exprimeret, in duritiem quamdam incidit: nihil ergo mutem. Lactantius in Arg. *tenus pube canibus est efferata*. Idem Heinsius, quum pro *coërcet* unus Patavin. et Iureti excerpta *cohaeret* haberent, *cohaerent* scripsit; quod mihi paulo languidius videtur. *Coërcet* interpretor, complectitur.

71. *sociis spoliavit Vlixen*) Scylla sex Vlyssis socios e nave devoravit, quamquam Circe eum admonuerat, ut sibi caveret ab hoc monstro; Hom. Od. M, 85–100 et 245 sqq.; Virgil. Cir. 57. Sed Aeneas, monitus ab Heleno, fugit conspecta Scylla; Virgil. Aeneid. III, 684.

75-153. *Cercopes et Sybilla*. Aeneas cum alia loca, tum Pithecusas praetervectus, ubi Cercopes, ex hominibus in simias mutati, tandem accedit ad Italiam, et egressus sub promontorio Miseno Sibylla duce ad inferos descendit. In itinere Sibylla naturae suae rationem exponit. Presso pede Virgil. sequitur, sed fabulas de Cercopibus et Sibyllae vivacitate aliunde inseruit. — *Hanc ubi Troianae* etc. Redit oratio, unde XIII, 730, digressa erat. Reditum commodum vs. 72 *Teucrae carinae* praebent. — *Avidam*, quia absorbet quaecumque appropinquant. — *Evincunt*, aut vincunt pericula, qui ea effugiunt: *evasere*, quod habet unus Sixian. MS. est ex interpretatione; etiam XV, 706, *evincere fretum*; vid. Burmann. ad Valer. Flac. III, 482.

77. *Libycas referuntur ad oras*) Cf. Virgil. Aeneid. III, 687 sqq. Litus le-

Excipit Aenean illic animoque domoque,
Non bene discidium Phrygii latura mariti,
Sidonis: inque pyra sacri sub imagine facta
Incubuit ferro, deceptaque decipit omnés.
Rursus arenosae fugiens nova moenia terrae,
Ad sedemque Erycis, fidumque relatus Acesten,
Sacrificat, tumulumque sui genitoris honorat:
Quasque rates Iris Iunonia paene cremarat,
Solvit; et Hippotadae regnum, terrasque calenti

gunt Siciliae australe et occidentale, ad Drepanum, supra Lilybaeum promontorium, faciunt escensum, ibique moritur Anchises. Vere anni sequentis classis e Sicilia solvit versus Latium; sed tempestate ab Aeolo Iunonis precibus excitata (Aeneid. I, 34 sqq.) naves omnes *Lybicas ad oras referuntur*, sed diversis partibus, Aeneas quidem cum septem navibus eo, ubi nunc Tunitanus sinus. Egressus de colle Carthaginem subiectam prospicit (vs. 418), et quum in Iunonis templo singula lustraret, eo incessit Dido *Sidonis*, quae Aeneam *animoque domoque excipit* (IX, 279, *thalamo animoque recipere*), h. e. ipsum in regia tecta ducit, comitibus pecora vinumque mittit, epulum instruit laudatissimum etc. Aeneid. I, 630 sqq. Mox correpta insano Aeneae amore, ad nuptias animum intendit; Aeneid. IV init. Quod quum a Mercurio edoctus esset Aeneas, nec precibus nec lacrymis Didonis retineri potuit, quin abitum pararet, noctuque aufugeret. Hoc est *discidium Phrygii mariti*, quod Dido *non bene* (non sine summo furore, per λιτότητα) tulit. Furens igitur dolore *pyram*, scrobem superstructam lignorum mole, facit *sub imagine sacri*, simulans sacra magica Hecatae; sed quum sola esset, conscendit pyram, *incumbitque ferro*. Atque ita *decepta* ab Aenea *decipit omnes* (lusus non magnopere probandus), Barcen nutricem, Annam sororem et famulas, putantes vere sacra parari; Aeneid. IV, 504 sqq., et 632 sqq. Caeterum pro *pyra sacri sub imagine facta*, onus Leidensis habet *ficti*, quod referatur ad *sacri*.

82. *nova moenia*, urbem, quae illo ipso tempore condebatur. — Ab *arenis* infamis Africa. Italiam petens Aeneas *refertur*, denuo defertur in Drepani portum. — Prope erat *sedes Erycis*, urbs Eryx, quam condiderat *Eryx*, Veneris et ipse filius. Ibi etiam *Aegestus* Tros, quem Ovidius cum Virgilio *Acesten* nominat (vid. Heyn. ad Virgil. Aeneid. I, 195), conditor urbis Aegestae s. Segestae, a quo et nuper erant benigne excepti, et nunc excipiuntur: hinc apud Virgil. d. l. *bonus Acestes*, h. l. *fidus*. — Ibi et *tumulum sui genitoris honorat*, genitori, quem superiore anno eodem die ibi sepeliverat, sacrum facit anniversarium; Virgil. Aen. V, 45 sqq.

85. *Iris* a Iunone missa mulieribus Troianis, errorum maritimorum perosis, persuasit, ut classi ignem inferrent. Quatuor navibus combustis, Iupiter incendium exstinxit pluvia immissa; Aeneid. V, 606. — *Hippo-*

Sulfure fumantes, Acheloiadumque relinquit
Sirenum scopulos: orbataque praeside pinus
Inarimen, Prochytenque legit, sterilique locatas
Colle Pithecusas, habitantum nomine dictas.
Quippe Deum genitor fraudem, et periuria quondam
Cercopum exosus, gentisque admissa dolosae,
In deforme viros animal mutavit, ut idem
Dissimiles homini possent, similesque videri:
Membraque contraxit, naresque a fronte resimas

tadae regnum, Aeoliae insulae, plenae cavernarum et *sulfuris fumantis*, quapropter et Aeoli regnum et Vulcani officinam huc transtulerunt poëtae. Pro *fumantes* unus Mediceus habet *flammantes*. — Regii codices *fumantes*. — *Acheloiadum* pro *Acheloidum*, metri causa. — *Sirenum scopuli*, petrae tres non longe a Capreis, naufragiis infames. De *Sirenibus* vide supra V, 551. — *Pinus*, navis, orbata *praeside*, gubernatore Palinuro, qui cum gubernaculo excussus erat in mare; Aeneid. V, 867. — *Prochyta* et *Pithecusae* (hodie *Procida* et *Ischia*) insulae promontorio Miseno obiectae. Has a figlinis doliariorum (dolium enim Graecis πίθος) nomen traxisse, auctor est Plinius III, 6. Noster autem, ut postulabat operis sui ratio, sequitur eos, qui a simiis, πιθήκοις, insulam dictam esse malebant: hanc eamdem esse atque *Inarimen* s. Aenariam, auctoritatibus geographorum graecorum contendit Salmasius ad Solinum, pag. 97. Diversas faciunt Ovidius, Mela et alii. Fluxit autem hoc nomen ex loco vel depravato vel male intellecto Homeri Il. B, 783, Εἰν Ἀρίμοις: quos Arimos nonnulli in hanc insulam transferebant. Strabo V, pag. 379, addit, simios Etroscis dictos esse *arimos*; vide Heins. ad h. l. Munker. ad Lactant. Argum. et Heyn. Exc. II ad Virgil. Aeneid. IX.

92. *Cercopes*, Lydiae populus, fraudulentissimus, malitiosa versutia insignis. Iovi adversus Saturnum opem promiserant; sed, accepta pecunia, eum riserunt: inde versuti impostores Κέρκωπες dicti, et κερκωπίζειν, fraudes moliri; vide Zenobium Cent. I, 5; IV, 50. Sed Graecis *cercopes* est genus simiorum caudatorum: *cercopithecos* in Ethiopia memorat et describit Plinius Hist. Nat. VIII, 21.

93. *In deforme animal*, in simias mutavit. Sed more suo formam simiarum iucunde describit. — *Viros*, homines, ut saepe apud Nostrum. — *Membra contraxit*. Amm. Marc. XXII, 14, de Iuliano, *Videbatur*, ut *Cercops*, *homo brevis*. — *Simae nares*, id est contractae, simiis dantur. Etiam qui fastidiunt aliquid retortis naribus, *simare nares* dicuntur. Sed Noster maluit, ex emendatione quidem Salmasii ad Solin. pag. 68, *resimus*, ἀνάσιμος, quo et Varro, Columella et alii usi sunt; vide Heinsium. Ita *contudit resimas* erit, contudit, ut essent resimae, et *a fronte*, sub fronte. Miror tamen, in nullis MSS. τὸ *resimas*, aut saltem vestigium huius lect. restare; nam plerique exhibent *remissas*: pauci *revulsas*, aut *retusas*.

Contudit, et rugis peraravit anilibus ora,
Totaque velatos flaventi corpora villo
Misit in has sedes: nec non prius abstulit usum
Verborum, et natae dira in periuria linguae;
Posse queri tantum rauco stridore relinquit.
Has ubi praeteriit, et Parthenopeia dextra
Moenia deseruit, laeva de parte canori
Aeolidae tumulum, et loca feta palustribus ulvis
Litora Cumarum: vivacisque antra Sibyllae
Intrat; et, ut manes adeat per Averna paternos,
Orat: at illa diu vultus tellure moratos
Erexit; tandemque Deo furibunda recepto,

Iam vulg. *remissas* sensum mihi fundere videtur satis bonum: Nares hominum elatiores et cum fronte coëuntes a fronte remisit et contudit. — Regii codices habent vulgatam. — Exquisite *peraravit* (ut II Art. Amat. 218; Horat. Epod. VIII, 3), quia rugae veluti sulci sunt. Hinc supra III, 276, *Sulcavit cutem rugis.* — *Posse queri*, ut *posse loqui* libro II, versu 483.

101. *Parthenopeia moenia*, Neapolis, ab una Sirenum sic dicta; Sil. XII, 32. — *Aeolidae tumulus*, h. promontorium, quod paulo post a Miseno, Aeoli filio, tubicine classis, nomen accepit; Dionys. Halic. I, 53. Aeneas enim infra Cumas egressus statim antrum Sibyllae intrat. Ibi quum responsum tulisset, ante condendum esse corpus amici insepultum, quam oracula consulat, rediens ad litus reperit Misenum, a Tritone, quocum cantu certaverat, interemtum. Tum corpus eius comburit, reliquiasque sub proximo monte sepelit; Aen. VI, 163 sqq. In illo litore speluncae erant, fontes calidi, loca sulfure fumantia, paludes ferrugineis aquis et ulvis obsitae, hinc *loca feta palustribus ulvis.* (Vulgo, et in codicibus Regiis, *palustribus undis*: *ulvis* est ex primo Gronov. Norico, Bernegg. pro diversa lectione, Bersman. et tribus aliis; duo *paludibus udis*). Ibi etiam *antrum* immane, secretum horrendum Sibyllae, cuius responsa, a Phoebo inspirata, per centum ostia antri remeabant. Aeneid. VI, vs. 43. — *Sibyllam* adit Aeneas olim ab Heleno (Aeneid. III, 441-59), postea ab Anchise patre in somnis monitus (V, 731-37), ut ea duce in campos Elysios descendat, fataque instantia cognoscat. Fundus fabulae est hic: Aeneas antequam ex Troade discederet, adierat Sybillam Erythraeam, h. vatem quamdam Erythris in Aeolide; Dionys. Halic. I, 55. Iam quum Cumae in Italia ex Cuma Aeolidis colonos accepisse crederentur, in Italia autem non minus Sibyllae alicuius priscae memoria circumferretur, Cumana illa et Erythraea pro eadem a nonnullis haberi coepit; vide Heyn. ad Tibullum II, 5, 19. — *Vivacis*; vide mox vers. 132 sqq. — De *Avernis* vide ad X, 51.

« Magna petis, dixit, vir factis maxime, cuius
Dextera per ferrum, pietas spectata per ignes.
Pone tamen, Troiane, metum: potiere petitis;
Elysiasque domos, et regna novissima mundi,
Me duce, cognosces, simulacraque cara parentis.
Invia virtuti nulla est via. » Dixit; et auro
Fulgentem ramum silva Iunonis Avernae
Monstravit, iussitque suo divellere trunco.
Paruit Aeneas: et formidabilis Orci
Vidit opes, atavosque suos, umbramque senilem
Magnanimi Anchisae; didicit quoque iura locorum,
Quaeque novis essent adeunda pericula bellis.
Inde ferens lassos averso tramite passus,
Cum duce Cumaea fallit sermone laborem.
Dumque iter horrendum per opaca crepuscula carpit;

109. De *pietate* Aeneae ad XIII, 623. — *Novissima regna* V, 368.

114. *Fulgentem ramum* etc.) E Virgilio Aeneid. VI, 137 sqq., 204–211. *Ramo aureo* instructum Aeneam voluit Sibylla, vel ut supplex ad Proserpinam accederet, vel quia Mercurius virga aurea animas deducit ad inferos, vel denique propter mali punici comestionem, de qua supra V, 535. Et quum omnia Deorum aurea essent, etiam in lucis eorum arbores et rami aurei esse fingebantur; vide Heynii Excurs. VI ad Aeneid. VI. — *Iuno Averna*, Proserpina; Virgilius vs. 138, *Iuno inferna*. — *Divellere trunco*. Multi *devellere*; sed Burmannus praetulit *divellere*, quia ab arbore discerpitur, et dilaceratur ramus: *devellere* autem est, depilare, vellere.

116. *formidabilis* etc.) Schepperus corrigit *formidabilis Orco Cernit avos*; temere. *Opes*, multitudo animarum, et quidquid potentiam Orci, omnia ad se rapientis, declarat. — *Atavos*, omnino maiores. — *Didicit quoque iura*. Heinsius coniicit *didicitque et iura* — *Iura locorum* dictum e formula, qua peregrinantes cultus, habitus et iura locorum discere dicuntur; IV, 765. — *Novis bellis*. Secundum nostri Regii codicis B glossatorem, bella nova sunt ea, quae cum Turno gessit Aeneas propter Laviniam Latini regis filiam, quae sibi desponsata erat, quamque Turnus auferre voluit. Lem.

120. *aversus* proprie ipse Aeneas rediens; hinc etiam trames reducens ad superas auras. — *Fallit laborem* eleganter quidem, ut VI, 60: sed aeque eleganter multi MSS. (ut noster Regius B) *mollit laborem*, idque parum abest, quin h. l. praeferam; vix enim a librariis profectum videtur, quum *fallit* facile potuerit repeti ex VI, 60.

122. *opaca crepuscula*) Politianus ex veteri codice, Mediceus et unus Basileensis habent, *opaca silentia*. *Opaca crepuscula*, lux maligna et si-

« Seu Dea tu praesens, seu Dîs gratissima, dixit;
Numinis instar eris semper mihi: meque fatebor
Muneris esse tui, quae me loca mortis adire,
Quae loca me visae voluisti evadere mortis.
Pro quibus aërias meritis evectus ad auras
Templa tibi statuam, tribuam tibi turis honorem. »
Respicit hunc vates, et suspiratibus haustis,
« Nec Dea sum, dixit, nec sacri turis honore
Humanum dignare caput: neu nescius erres,
Lux aeterna mihi, cariturаque fine dabatur,
Si mea virginitas Phoebo patuisset amanti.
Dum tamen hanc sperat, dum praecorrumpere donis
Me cupit; « Elige, ait, virgo Cumaea, quid optes:
Optatis potiere tuis: » ego pulveris hausti
Ostendens cumulum, quot haberet corpora pulvis,
Tot mihi natales contingere vana rogavi.
Excidit optarem iuvenes quoque protinus annos:
Hos tamen ille mihi dabat, aeternamque iuventam,
Si Venerem paterer: contemto munere Phoebi
Innuba permaneo: sed iam felicior aetas

milis crepusculo, quale apud inferos esse solet: sic *obscura crepuscula* de vespera in noctem inclinante V Fast. 163; inferos vero *opacum mundum* dicit V Metam. 507. Burm.

125. *Muneris esse tui*) Plurimi (ut noster Regius A) *Munus habere tuum*. *Muneris esse tui*, fatebor, me debere me meaque cuncta tibi; V, 343, *Cereris sumus omnia munus*. — *Aërias auras* IX, 219.

128. *Templa tibi statuam* etc.) Cf. Virgil. d. l. 71-74, ubi libris Sibyllinis honorem habendum promittit. De libris illis etiam haec nostra verba capienda esse censet Heynius ad d. l. sed reclamat loci series. Numinis mihi instar eris, templa tibi statuam, et turis honorem tribuam. — *Nec Dea sum*, *nec* ture dignum humanum caput.

134. *praecorrumpere donis*, ante corrumpere donis, quam concubitu. Dupliciter corrumpitur virgo *patens*, quae sui facile copiam facit. *Praecorrupta* etiam IX, 296; vide ad vs. 55.

137. *quot haberet* etc.) unus Mediceus *quot haberent*. — *Excidit optarem* ex altero Hamburgensi, uno Leidensi et uno suo dedit Heinsius; caeteri, *excidit ut peterem*. — Hanc postremam lectionem habent codices Regii: et in codice A legitur interlinearis haec glossa: excidit a mente. Lem.

142. *Innuba permaneo*) Eadem Sibylla apud Tibullum II, 5, 64, *Vera*

Terga dedit, tremuloque gradu venit aegra senectus,
Quae patienda diu est; nam iam mihi saecula septem
Acta vides: superest, numeros ut pulveris aequem,
Tercentum messes, tercentum musta videre.
Tempus erit, quum me de tanto corpore parvam
Longa dies faciat, consumtaque membra senecta
Ad minimum redigantur onus: nec amata videbor,
Nec placuisse Deo: Phoebus quoque forsitam ipse
Vel non agnoscet, vel dilexisse negabit.
Vsque adeo mutata ferar! nullique videnda,
Voce tamen noscar; vocem mihi fata relinquent. »
III. Talia convexum per iter memorante Sibylla,
Sedibus Euboicam Stygiis emergit in urbem
Troius Aeneas; sacrisque ex more litatis,
Litora adit nondum nutricis habentia nomen.

cano sic–Aeternum sit mihi virginitas.

143. *aegra*, quia senectus ipsa morbus; Terent. Phorm. IV, 1, 9, ubi vid. Lindenbr. Hausta haec de vivacitate Sibyllae ex ipsis libris Sibyllinis censet Heinsius, quem vide. — *Musta* pro vindemiis, et hae, ut *messes*, pro annis.

149. *onus*, molecula.

152. *mutata ferar* plenius et elegantius, quam mutabor. — *Voce tamen noscar.* Vocis nomine accipiendum non sonus tantummodo vocis, seu inanis vox; sed fatidica vox, ut indicetur Sibyllam facultatem vaticinandi cum corporea mole non amissuram. Lem.

154–440. In litore *Caietano Macareum*, Graecum, reperiunt, cui *Achaemenides*, Graecus et ipse, et ab Vlysse in Aetna relictus, sed iam Aeneae comes adhaerens, narrat, quantopere *Polyphemus* post Graecorum discessum saevierit, et quomodo ipse servatus sit a Troianis, 157–222. Tum, 223–440, Achaemenidi vicissim Macareus refert, quid Vlyssi et sociis relicta Sicilia acciderit, inprimis in *Circes* aedibus. In his transformatio *sociorum in sues*, et inde rursus in homines, 273–307. Tum Macar. Circes artem amplius comprobaturus, *Pici* mutationem subiungit, 308–440. Totus in his pendet ab Homero et Virgilio. — *Convexum*, acclive, ut XIII, 911, *convexus apex*, declivis. Lenzius contra excavatam viam interpretatur. At etiam IV, 432, ubi descensus ad inferos describitur, *est via declivis*, et X, 53, Orpheus cum coniuge inde rediens, *carpit acclivum tramitem.* — *Euboica urbs*, Cumae, originem trahentes a Chalcide Euboica; Liv. VIII, 22: etiam Virgil. VI, 2, *Euboicis Cumarum adlabitur oris.* — *Emergit* accommodatius inferis, quam *exit.* — *Sacris litatis* ex Virgil. Aeneid. IV, 50, qui hoc novavit, unde Servius: « *Diis litatis* dicere debuit; non enim » sacra, sed Deo sacris litamus, id

Hic quoque substiterat post taedia longa laborum
Neritius Macareus, comes experientis Vlixei.
Desertum quondam mediis qui rupibus Aetnae
Noscit Achaemeniden, improvisoque repertum
Vivere miratus; « Qui te casusve, Deusve
Servat, Achaemenide? cur, inquit, barbara Graium
Prora vehit? petitur vestrae quae terra carinae? »
Talia quaerenti iam non hirsutus amictu,
Iam suus, et spinis conserto tegmine nullis,
Fatur Achaemenides: « Iterum Polyphemon, et illos
Adspiciam fluidos humano sanguine rictus;
Hac mihi si potior domus est Ithaceque carina:

» est placamus. » — *Nutricis habentia nomen.* Caietam intelligit, urbem et promontorium in finibus Latii et Campaniae, quibus nomen dedit Caieta Aeneae nutrix; Virgil. VII, init.

158. *Hic quoque substiterat* etc.) In Sicilia desertus erat unus ex sociis Vlyssis, Achaemenides; Virgil. Aeneid. III, 590 sqq.; sed *hic quoque* alius substiterat: cuius rei causa vers. 440 narratur. Et hoc finxit haud dubie Ovidius ipse ad exemplum Virgilii Nec male. Ita enim cognoscimus reliqua de Polyphemo, et de erroribus Vlyssis. — *Subsistunt*, qui cessant ab itinere et haerent aliquo. — *Neritius* forte a Nerito, patre, Ithacae conditore et genus a Iove ducente, a quo et Nerito, Ithacae monti, nomen inditum; Homer. Od. P, 207, ibique Schol. ex Acusilao. —*Experiens*, expertus multa, multa subiens. — *Mediis rupibus*, in antro Polyphemi socii trepidi eum deseruerant; Virgil. 616 sqq. — Pro *mediis qui rupibus* vulgo *in rupibus*, et mox, *Quis te.* Vide Burmannum ad Phaedrum I, fab. 13, ubi existimat, veteres certos fuisse elegantiae suae, et ubi *qui*, ubi *quis* praestaret, usu fuisse doctos, licet nos saepe in his fluctuemus. — *Barbara*, Phrygia (XI, 162), Troians. Et mirum erat, in ea classe esse *Graium*. Itaque ipse Achaemenides hoc vs. 220 repetit.

166. *suus*, qui iam ad pristinum cultum redierat, ut agnosci posset. — *Spinis consertum*, consutum, *tegmen*, ne panni dilaberentur. Haec quoque Virgilii verba, vs. 593, de hoc Achaemenide: *Dira illuvies, immissaque barba, Consertum tegumen spinis: at caetera Graius.*

167. *Fatur Achaemenides*) Sequitur oratio animi commotissimi, nec sine horrore reminiscentis gravissimi periculi, ex quo inexspectato servatus est. Etiam gravis illa obtestatio, *iterum Polyphemon* etc. perquam accommodata Achaemenidis sorti. — *Fluidos sanguine*, unde fluebat sanguis: etiam Virgil. 626, *atro membra fluentia tabo.* — *Hac mihi* etc. versum sic recte Heinsius e Nauger. et Gronov. restituit, quum antea legeretur, *Haec mihi ni potior* etc. idem Heinsius suadet etiam *Ithacea.* — Regius codex habet priscam scripturam; codex B

Si minus Aenean veneror genitore, nec unquam
Esse satis potero, praestem licet omnia, gratus.
Quod loquor, et spiro, coelumque et lumina solis
Adspicio (possimne ingratus, et immemor esse?)
Ille dedit: quod non anima haec Cyclopis in ora
Venit; et ut lumen iam nunc vitale relinquam,
Aut tumulo, aut certe non illa condar in alvo.
Quid mihi tunc animi (nisi si timor abstulit omnem
Sensum animumque,) fuit, quum vos petere alta relictus
Aequora prospexi? volui inclamare; sed hosti
Prodere me timui: vestrae quoque clamor Vlixis
Paene rati nocuit: vidi, quum monte revulso
Immanem scopulum medias permisit in undas.

autem recentiorem, et bona est; altera enim cum versu sequenti male convenit. Lem.

172. *lumina solis* ego in contextu audacter restitui ductu codicis Regii A, pro *sidera solis*, quod reperi in codice B, quodque male receperant Burmannus et Gierigius ex emendatione Heinsii: *sidus* quidem pro sole IX, 286, dicitur, sed nusquam Heins. legit *sidera solis*, nisi in nonnullis codicibus, in quos irrepere ea lectio potuit, ex altera non improbanda codicis Bononiens. *solemque et sidera coeli*. Lem. — Pro *Adspicio*, Burmannus mallet *Suspicio*, si libri addicerent; Heinsius e Florentino, Neapol. Bernegger. et aliis, *respicio* dedit. — Regii codices, *adspicio*; *suspicio* non placet, propter literae *s* nimiam repetitionem. Lem. — *Anima* pro corpore aut homine interdum ponitur.

175. *et ut lumen* etc.) et quod, etiamsi nunc vitam relinquam, tamen tumulo aliquo condar, aut certe etc. — *Condar*; VI, 665. Heinsius malebat *illam condar in alvum*, quia alibi Noster sic loquitur, ut vers. 209; Burmannus vero exemplis docet utrumque recte dici.

177. *Quid animi* bona et solemnis Nostro locutio, de qua vide Heinsium ad I, 358. Idem amat *nisi si*, quem vide ad Heroid. IV, 111.

180. *clamor*, quo, conscensa iam nave, irridebat Polyphemum; Homerus Od. I, 475. — *Quum monte revulso*. Vulgo *quum monte revulsum*, aut *a monte*; sed Heinsius e Florentino, Neapol. et secundo Strozzae, dedit *revulso*, probante Burmanno. — Codex Regius A *a monte revulsum*; codex B, *monte revulsum*. Hoc loco poëta alludit ad id, quod, apud Homerum fingitur; ubi Vlysses navi aufugiens, Poyphemum clamando et indicando quinam ipse esset, nam se Neminem antea nominaverat, in se irritat; quare iactu ingentis saxi paene et ipse et tota navis ab eodem Polyphemo obtrita. Versus Homeri sunt Od. I, 481: Ηκεν ἀποῤῥήξας κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο, Κὰδ δ' ἔβαλε προπάροιθε νεὸς κυανοπρώροιο, Τυτθὸν ἐδεύη-

Vidi iterum, veluti tormenti viribus acta,
Vasta giganteo iaculantem saxa lacerto.
Et, ne deprimeret fluctusve lapisve carinam,
Pertimui, iam me non esse oblitus in illa.
Vt vero fuga vos ab acerba morte removit,
Ille quidem totam fremebundus obambulat Aetnam,
Praetentatque manu silvas, et luminis orbus
Rupibus incursat, foedataque brachia tabo
In mare protendens gentem exsecratur Achivam,
Atque ait: « O si quis referat mihi casus Vlixen,
Aut aliquem e sociis, in quem mea saeviat ira;
Viscera cuius edam; cuius viventia dextra
Membra mea laniem, cuius mihi sanguis inundet
Guttur, et elisi trepident sub dentibus artus;

στν δ' οἰήϊον ἄκρον ἱκέσθαι. Εκλύσθη δὲ θάλασσα κατερχομένης ὑπὸ πέτρης. Lem. — *Vidi iterum* etc. Homer. vs. 537: Εξαῦτις πολὺ μείζονα λᾶαν ἀείρας, Ηκ' ἐπιδινήσας etc. *veluti tormenti* etc. ἐπέρεισε δὲ ἶν' ἀπέλεθρον. — *Lapis* parum abfuit, quin clavom extremum attingeret, et *fluctus* ἐκλύσθη ὑπὸ πέτρης.

187. *acerba mors*, quia in mari perire acerbum admodum et detestabile habebatur, monente Burmanno. Hoc loco tamen potius intellig. mors, quam multis simul infert hostis saevus. Heinsins putabat *ab certa morte*. — Pro *removit*, vulgo *reduxit*; pauci *redemit*, *revellit* aut *revulsit*. — Regius codex A *removit*; codex B *reduxit*, et pro varia lectione, *removit*. — *Ille quidem totam* etc. Praeclare furentem ob oculum defossum, XIII, 773, Polyphemum describit. — *Fremebundus* ex Sprotiano recepit Heinsius pro vulgato *gemebundus* (quod habent Regii codices); alter Hamburg. et Francof. *tremebundus*. — Multi dant *tota Aetna*, quod ex II, 851, defendi posse Burmannus monet. — Praeclare, *praetentat manu silvas*, extensa mano explorat, ao obstcot arbores; io Ibide 259, *Trepidumque ministro Praetentes baculo, luminis orbus, iter*; etiam Tibull. II, 1, 77, sic *praetentare iter* dixit; supra X, 455, *motu caecum iter explorat*. Vulgo autem legitor *pertentatque manu silvas*. — Regii codices dant *praetemptat*; de qua scribendi forma vide nos ad X, 371. Lem. — *Foedare* solemne de profluente *tabo*, sanguine. Lenzius intelligit sanguinem caesorum Vlyssis sociorum. Potius ex oculo effosso. Ipse vectis oleaginos, quo terebraverat Vlysses oculum, πεφυρμένος αἵματι πολλῷ, Homer. vs. 397.

194. *Viscera cuius edam*) Hoc per partes cogitare incundum est animo ira fureoti. Itaque immoralur imagioi huic foedae, *cuius viventia* ... *artus*. — Pro *trepident*, Basileensis *crepitent*, quod non displicet Burmanno; sed

Quam nullum, aut leve sit damnum mihi lucis ademtae!»
Haec, et plura ferox: me luridus occupat horror,
Spectantem vultus etiamnum caede madentes,
Crudelesque manus, et inanem luminis orbem,
Membraque, et humano concretam sanguine barbam.
Mors erat ante oculos; minimum tamen illa malorum:
Et iam prensurum, iamiam mea viscera rebar
In sua mersurum; mentique haerebat imago
Temporis illius, quo vidi bina meorum
Ter quater adfligi sociorum corpora terrae;
Quae super ipse iacens, hirsuti more leonis,
Visceraque, et carnes, cumque albis ossa medullis,

trepident e Virgilio vs. 627: *vidi atro quum membra fluentia tabo Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.* Pro *tepidi* Noster melius *elisi*, quod convenit huic mortis generi.

198. *luridus horror*) Plurimi *error*, quod Burmannus de caligine capit, quae oculis offunditur. De voc. *luridus* vide ad XIII, 851 — *Membraque.* Vocab. generis saepe ponitur inter vocabb. partium. Non igitur erat, cur Schepperus corrigeret, *Mentaque.* — *Concreta sanguine barba* etiam XII, 279.

202. *minimum tamen illa malorum*) vulgo *illa doloris*; Basileensis *laborum*; Vrbinas *ante malorum*, ut ap. Virgil. Aeneid. I, 198. — Codex Regius A *illa malorum*; codex B *ipsa doloris.* — *Minimum tamen illa malorum*; quia timore sensus atque animus illius ita impediti erant, ut morte minimum moveretur, dum caetera quae viderat, quamquam metuebat, sibi ipse ante oculos poneret; quin et mortem optaret potius, quam caetera illa sustineret. Lem. — *Iamiam mea viscera* etc. vide ad VI, 651 et 664. — *Imago*, ut XI, 427. — *Bina corpora sociorum* melius, quam binos socios. Multi (et Regius noster A) *viva corpora*, quod placebat Mariang. Accurs. — Quoniam apud Homerum ter vorat binos, propterea etiam hoc loco quidam distinguunt post *ter*. Melius *Ter quater* coniunguntur, nec definitur, quoties coenam sibi paraverit e sociis. Expressit autem Hom. vs. 289 sqq.: Σὺν δὲ δύο μάρψας, ὥστε σκύλακας, ποτὶ γαίῃ Κόπτ'. Ησθιε δ', ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, οὐδ' ἀπέλειπεν Εγκατά τε, σάρκας τε, καὶ ὀστέα μυελόεντα. Cf. Virgil. vs. 623, ubi resupinus in antro, corpora illa *frangit ad saxum.* — *Iacere* et *stare* super corpora deiecta dicuntur ferae, idque hoc loco minus bene translatum ad Polyphemum. Nec apparet, cur *albitudo* potissimum medullarum hic commemorata sit. Heinsius e MSS. nonnullis praeferebat vel *esis* vel *oblisisque medullis.* Burmannus mallet vel e coniect. *contusisque ossa medullis*, ut sit quasi hypallage, pro contusis ossibus, medullas condebat in alvum; vel ex octo MSS. *cumque ipsis*, ut voracitas Cyclopis et immanitas indicetur.

Semanimesque artus avidam condebat in alvum.
Me tremor invasit: stabam sine sanguine moestus;
Mandentemque videns, eiectantemque cruentas
Ore dapes, et frusta mero glomerata vomentem,
Talia fingebam misero mihi fata parari:
Perque dies multos latitans, omnemque tremiscens
Ad strepitum, mortemque timens, cupidusque moriri,
Glande famem pellens, et mixta frondibus herba,
Solus, inops, exspes, leto poenaeque relictus,
Haud procul adspexi longo post tempore navim,
Oravique fugam gestu, ad litusque cucurri:
Et movi; Graiumque ratis Troiana recepit.
Tu quoque pande tuos, comitum gratissime, casus,
Et ducis, et turbae, quae tecum credita ponto est. »
Aeolon ille refert Tusco regnare profundo;
Aeolon Hippotaden, cohibentem carcere ventos;
Quos bovis inclusos tergo, memorabile munus,
Dulichium sumsisse ducem; flatuque secundo
Lucibus isse novem, et terram adspexisse petitam:
Proxima post nonam quum sese Aurora moveret,

211. *eiectantemque cruentas* etc.) Ex Homer. vs. 373: φάρυγος δ' ἐξέσσυτο οἶνος, Ψωμοί τ' ἀνδρόμεοι· ὁ δ' ἐρεύγετο οἰνοβαρείων. Virgil. vs. 632, *saniem eructans ac frusta cruento Per somnum commixta mero.* Pro *eiectantem* Heinsius suadebat, *eructantem.* Sed expressit haud dubie Euripid. Cyclop. vs. 588, ἐξ ἀναιδοῦς φάρυγγος ὠθήσει κρέα. — *Glomerata*, commixta; Aeneid. IX, 349, *cum sanguine mixta vina refert.* — *Mero* illo eum Vlysses inebriaverat.

214. *Perque dies multos* etc.) Totus hic locus e Virg. Aen. III, 645–652, expressus. — *Mortemque timens.* Vnus Basileensis *mortisque timens*; vide Heinsium ad I, 322. — *Exspes*; omni spe destitutus. — *Haud procul.* Alii *Hanc procul.* — *Fuga*, fugiendi facultas, ut recte Burm. — *Movi*, animum Aeneae. — *Graium* etc. cf. vs. 163, *cur barbara Graium Prora vehit.* — *Et turbae*; unus Mediceus *et turmae.*

223. *Aeolon ille refert* etc.) Sequuntur fata Vlyssis ex Homero, Od. K, fideliter expressa. *Aeolus* regnabat in una ex insulis Aeoliis, quae sitae erant in mari Tusco. Is, secundum Homerum, utribus inclusos cohibet ventos, itaque etiam Vlyssi eos dedit *bovis inclusos tergo*; Homerus vs. 19, δείρας ἀσκὸν βοὸς ἐννεώροιο. — De *Hippotade* et *carcere* ventorum confer IV, 662. — *Petitam*, nempe

Invidia socios praedaeque cupidine ductos,
Esse ratos aurum, demsisse ligamina ventis;
Cum quibus isse retro, per quas modo venerat undas,
Aeoliique ratem portus repetisse tyranni.
« Inde Lami veterem Laestrygonis, inquit, in urbem
Venimus. Antiphates terra regnabat in illa;
Missus ad hunc ego sum, numero comitante duorum:
Vixque fuga quaesita salus comitique mihique;
Tertius e nobis Laestrigonis impia tinxit
Ora cruore suo: fugientibus instat, et agmen
Concitat Antiphates; coëunt, et saxa trabesque
Continuant, merguntque viros, merguntque carinas.
Vna tamen, quae nos ipsumque vehebat Vlixen,
Effugit: amissa sociorum parte, dolentes,
Multaque conquesti terris adlabimur illis,
Quas procul hinc cernis: procul hinc tibi, cerne, videnda est
Insula, visa mihi: tuque, o iustissime Troum,
Nate Dea (neque enim finito Marte vocandus
Hostis es, Aenea), moneo, fuge litora Circes.

patriam; Homerus vs. 29: et h. l. tres MSS. pr. Bas. et duo Gronov. habent *paternam*.

229. *Invidia*, invidentes Vlyssi, quem solum res pretiosas secum in patriam ducere putarent; Homerus vs. 40 sqq. — Pro *cupidine ductos*, alii *victos*, aut *captos*. Codex Regius A *captos*; codex B *captos*, et pro varia lectione *victos*.

233. *Inde Lami* etc.) Homerus vs. 81, ἱκόμεσθα Λάμου αἰπὺ πτολίεθρον. — *Lamus* antiquissimus Laestrygonum rex fuit: qui populi erant feritate famosi in ultimo Italiae angulo habitantes. Ad eos quum venit Vlysses, Antiphates regnabat, a quo nonnullis et navibus et sociis fuit spoliatus. Lem. — *Laestrygones* Formias Campaniae inhabitabant; Plin. III, 5; Cic. ad Attic. II, 13; erantque gigantes et ἀνθρωποφάγοι; Homerus vs. 120. *Incultos*, id est, inhumanos, eos vocat Tibullus lib. IV, 1, 59.

238. *agmen Concitat*) Homerus vs. 118, ὁ τεῦχε βοὴν διὰ ἄστεος etc. — *Continuant*, sine intermissione iactant, ut Horat. II, Sat. 6, *continuare dapes*; vid. Heinsius qui hoc ex duobus MSS, altero Hamb. et pro diversa lectione pr. Erfurt. recepit pro *Coniiciunt*, quod in omnibus aliis (et in Regiis) legitur.

244. *procul hinc tibi* etc.) Haec verba recte emendavit Heinsius; vulgo (et in codice Regio B) *procul hinc mihi crede videnda*; quidam *tibi credo*; Neapol. (et codex Regius A)

Nos quoque Circaeo religata in litore pinu
Antiphatae memores, immansuetique Cyclopis,
Ire negabamus, et tecta ignota subire.
Sorte sumus lecti: sors me fidumque Politen
Eurylochumque simul, nimiique Elpenora vini,
Bisque novem socios Circaea ad moenia misit.
Quae simul adtigimus, stetimusque in limine tecti,
Mille lupi, mixtaeque lupis ursaeque leaeque
Occursu fecere metum; sed nulla timenda,
Nullaque erat nostro factura in corpore vulnus.
Quin etiam blandas movere per aëra caudas,
Nostraque adulantes comitant vestigia; donec

tibi crede videndam. — De Circea insula vide supra ad vs. 10; confer Homerus inde a vs. 135. Commotus periculo ibi superato, commoda conversione Aeneam adstantem adloquitur, quae simul facit, ut hunc ante oculos teneat lector. Neque huc adpulerunt Troiani, sed praetervecti sunt illa litora; Virgil. VII, 21–23.

249. *Antiphatae memores* etc.) Homerus vs. 199: Μνησαμένοις ἔργων Λαιστρυγόνος Ἀντιφάταο, Κύκλωπός τε βίης μεγαλήτορος ἀνδροφάγοιο. — In *immansuetus* frustra haeserunt intt. quasi leviore nimis voc. pro Poliphemi crudelitate; saevis enim bestiis, ut XV, 85, tigribus, tribuitur *immansuetum ingenium.* — *Ire negabamus, et tecta* etc. Codices Regii nostri, et Florentinus S. Marci, habent *sed tecta*; certe ut tollatur vitium metri, sed vide quae ad IX, 405, diximus; et praeter exempla quae ad locum dictum ex Nostro adtulimus, Virgil. ait, Aen. IX, 609, *versaque iuvencum Terga fatigamus hasta.* Lem.

251. *Sors me fidumque* etc.) Homerus viginti tres missos narrat, e quibus non nisi *Eurylochum* ducem, et vs. 225, *Polyten* nominat; sed lib. K, 552, et Λ, 60 sqq., *Elpenor* inebriatus de Circes tecto decidisse, fractaque cervice mortuus esse refertur. Hinc *nimii vini*, quod Heinsius et Burmannus illustrant ex Horatio I, Od. 36, 13, *multi Damalis meri*; II, Od. 12, *nimium mero Hylaeum*; Suetonio Aug. 76, *Cibi minimi erat*; et Columella VI, 2, *Multi cibi et edaces.*

255. *Mille lupi* etc.) Homerum in his Noster sequi maluit, quam Virgilium: apud illum humanam mansuetudinem ferae induerant Circes herbis, apud hunc ex hominibus factae erant ferae; Homer. vs. 212, Ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι, ἠδὲ λέοντες ... Οὐδ' οἵ γ' ὡρμήθησαν ἐπ' ἄνδρασιν, ἀλλ' ἄρα τοίγε Οὐρῇσιν μακρῇσι περισσαίνοντες ἀνέσταν. — *Blandas*, blande. — *Comitant vestigia*, per archaismum; *comito* enim non ita in usu frequentiore est, ut *comitor*: hoc tamen verbum formam activam alibi usurpavit; confer supra VIII, 692; XIII, 55, et alibi: Propertius etiam II, 6, 15, *Quod si vera meae comita-*

Excipiunt famulae, perque atria marmore tecta
Ad dominam ducunt: pulchro sedet illa recessu,
Sublimis solio, pallamque induta nitentem,
Insuper aurato circumvelatur amictu:
Nereides Nymphaeque simul, quae vellera motis
Nulla trahunt digitis, nec fila sequentia ducunt,
Gramica disponunt, sparsosque sine ordine flores
Secernunt calathis, variasque coloribus herbas.
Ipsa, quod hae faciunt, opus exigit: ipsa quis usus
Quoque sit in folio, quae sit concordia mixtis,
Novit, et advertens pensas examinat herbas.
Haec ubi nos vidit, dicta acceptaque salute,
Diffudit vultus, et reddidit omnia votis.
Nec mora; misceri tosti iubet hordea grani,

rent castra puellae, *Non mihi sat magnus Castoris iret equus.* Lem. — De *famulis excipientibus* nihil Homerus.

261. *pulchro sedet illa recessu* etc.) Domus Circes in convalle e lapidibus politis exstructa, foribus splendidis ornata, supellectile pretiosissima instructa; Homerus K, 211, 311, 348; hinc *superba tecta* apud Virgilium VII, 12. De *recessu* dictum ad I, 177. — *Sublimis solio.* Vulgo (et in Reg. nostris codicibus) *sublimi solio*; hinc Heinsius *solemni in solio*; quemadmodum *solemnes arae* etc. Sed Burmanno non placet *solemne* illud *solium*; recepit ergo e quinque MSS. *sublimis*, ne tot ablativi cumulentur. De *solio* illo vide Homerum vs. 311. — *Nitens*, candida, ἀργύφεον φᾶρος Homer. 543: cincta erat zona aurea et in capite gerebat flammeum, *καλύπτρην*. Pro his Noster eam *circumvelat amictu*, ut Hymenaeum X, 1: *amictus* enim neque de zona, neque de calyptra intell. quamquam ita Lenz.

264. *Nereides Nymphaeque*) Apud Homerum 221, 254, cantantem Circen reperiunt et telam texentem; sic et apud Virgilium. Idem Homerus 347, illi dat ministras quatuor, Fontium, Fluminum et Silvarum filias. Negotia earum Ovidius sic finxit, quia Circe venefica. — *Trahunt – ducunt.* Heinsius malit *trahant*, *ducant*. — *Secernunt*, secretos reponunt in calathis. — *Variasque coloribus herbas.* Vulgo *variisque*; Schepperus coniicit *variantque*. Codices Regii habent *variisque*.

268. *Ipsa quod hae faciunt*) Thuaneus et alter Twisdenii *faciant*. — *Opus exigit*, qui curam operis habet, idque et iubet et examinat; Schwarzius ad Plin. paneg. 19, 3. — *Pensas*, ponderatas; neque enim pharmaca, nisi ponderentur, recte componi possunt. Lem.

272. *Diffudit*) vide ad III, 318; *reddidit omnia votis*, nobis bona voventibus aeque bonis votis respondit.

273. *misceri tosti iubet* etc.) Hom.

Mellaque, vimque meri, et cum lacte coagula passo;
Quique sub hac lateant furtim dulcedine, succos
Adiicit: accipimus sacra data pocula dextra.
Quae simul arenti sitientes hausimus ore,
Et tetigit summos virga Dea dira capillos;
(Et pudet et referam) setis horrescere coepi,
Nec iam posse loqui; pro verbis edere raucum
Murmur, et in terram toto procumbere vultu:
Osque meum sensi pando occallescere rostro;
Colla tumere toris: et qua modo pocula parte
Sumta mihi fuerant, illa vestigia feci:
Cumque eadem passis, tantum medicamina possunt!
Claudor hara; solumque suis caruisse figura

vs. 234: Εν δέ σφιν τυρόν τε καὶ ἄλφιτα καὶ μέλι χλωρὸν Οἴνῳ Πραμνείῳ ἐκύκα. Valde gratum Graecis antiquis hoc potionis genus, confectum e farina, caseo, melle, vino; confer Il. Λ, 638; et vide Riccii dissert. Homer. tom. I, pag. 181. Dicitur Κυκεὼν et *cinnus*; vide et Foesium in Oecon. Hipp. h. v. — *Tosti hordea grani*, farinam hordeaceam: *hordea grani* pro grana hordei aut hordeacea. *Torreri* autem solebant olim grana, ut facilius mola frangerentur. — *Vis meri*, merum. — *Coagula*; XIII, 830. — *Latere*, non percipi gustu, — *Succos adiicit;* Homerus ἀνέμισγε δὲ σίτῳ Φάρμακα λυγρά. — Pro *accipimus* Heinsius malit *arripimus*, quod aviditatem sitientium magis exprimit.

277. *arens*, siccus ex siti. Sic *aridus viator* apud Virgil. Georg. IV, 97. — *Virga* haec vim magicam habuit. — *Setis* etc. Mutamur in sues, quos Noster more suo describit, quum Homerus id breviter et simpliciter expresserit: suum habebant capita, vocem, corpus et setas. — *Horrescere* de pilosa hirsutie: *horrescere setis*, *pilis*, *hirto dorso* solemne de suibus; vide Drakenb. ad Sil. I, 422. Satis hic apparet, quid hoc mytho docere voluerint antiqui poëtae, vim nempe voluptatum esse tantam, ut belluinos mores induant hominibus; Horat. Epist. I, 23: *Circes pocula nosti: Quae si cum sociis stultus cupidusque bibisset, Sub domina meretrice fuisset turpis et excors; Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.* — *Occallescere.* Nonnulli dant *callescere*, *coalescere*; *calliscere* Nonius ex Catone notavit; *callere* Sulpicius Cic. IV ad div. 5; Severus in Aetna, *callent rure manus.* Haec Heinsius. — Regii ambo codices *occallescere*. — *Vestigia feci.* Heins. malit *vestigia figi*, vel *ferri*, ut a superioribus haec dependeant; improbat Burmannus, et quidem *vestigia facere* pro incedere, dixerunt etiam Cicero et Quintil. *Qua parte*, scil. manibus, quibus pocula arripueram, mutatis in pedes, incedere coepi.

286. *Claudor hara*) vulgo *Claudor in antra; suis solum* etc. — Regius codex A quidem habet hanc vulgatam

Vidimus Eurylochum; solus data pocula fugit.
Quae nisi vitasset, pecoris pars una manerem
Nunc quoque setigeri: nec tantae cladis ab illo
Certior ad Circen ultor venisset Vlixes.
Pacifer huic dederat florem Cyllenius album;
Moly vocant Superi; nigra radice tenetur.
Tutus eo, monitisque simul coelestibus intrat
Ille domum Circes: et ad insidiosa vocatus
Pocula, conantem virga mulcere capillos
Reppulit; et stricto pavidam deterruit ense.
Inde fides, dextraeque datae; thalamoque receptus
Coniugii dotem, sociorum corpora, poscit.
Spargimur innocuae succis melioribus herbae,
Percutimurque caput conversae verbere virgae;

lectionem, sed bene ex multis Heinsius voluit scribi *hara*, quod legitur in Regio B; *antra* enim ex glossa; *hara* autem propria sunt *suibus*; unde Heroid. I, 104, *immundae cura fidelis arae*. LEM. — *Eurylochus*, qui ante fores manserat, ad navem cucurrit, atque Vlyssi, quid factum sit exposuit; Homer. 244. — *Pocula fugit*; Heinsius coniicit *pocula vitat*, quia sequitur *vitasset*. — *Manerem* pro *maneret* e coniectura Gruteri recepit Burmannus.

291. *Pacifer huic dederat* etc.) Venienti Vlyssi occurrit Mercurius, χρυσόῤῥαπις, atque tum medicamentum, φάρμακον, ei praebet, quam consiliis eum instruit; Homer. 277 sqq. — *Florem album*. Idem 304, ῥίζῃ μὲν μέλαν ἔσκε, γάλακτι δὲ εἴκελον ἄνθος. Μῶλυ δέ μιν καλέουσι θεοί. Plinius XXV, 4: *Laudatissima herbarum est Homero teste, quam vocari a Diis putat Moly, et inventionem eius Mercurio assignat, contraque summa veneficia demonstrat. Nasci eam hodie circa Pheneum, et in Cyllene Arcadiae tradunt, specie illa Homerica, radice rotunda nigraque, magnitudine caepae, folio scillae; effodi autem difficulter.* Putant, *Nymphaeam albam* intelligi, cui Plinius lib. XXV, 37 s. 26, vim refrigeratricem tribuit. — *Vocant Superi*; vide ad XI, 640. — *Radice tenetur*, radice coniunctus est cum terra, radicem habet. — Bene *insidiosa*. — *Conantem mulcere*; immo percussit revera secundum Homerum vs. 319: Ῥάβδῳ πεπληγυῖα. — *Stricto ense*, ξίφος ἐρυσσάμενος, a Mercurio admonitus, in eam irruit; vs. 294.

298. *Coniugii dotem*, concubitus pretium. Cupiebat illa εὐνηθῆναι. Sic *connubium* supra, et saepe *coniux* pro amante. — *Sociorum corpora* pro socios. — *Spargimur* etc. προσάλειφεν ἑκάστῳ φάρμακον ἄλλο: quo facto *setae cadunt*, τρίχες ἔῤῥεον 392. — *Pro ignotae*, vulgo *innocuae*. Codices Regii ambo *ignotae*.

300. *verbere virgae*, virga. — *Le-*

Verbaque dicuntur dictis contraria verbis.
Quo magis illa canit, magis hoc tellure levati
Erigimur; setaeque cadunt; bifidosque relinquit
Rima pedes; redeunt humeri; subiecta lacertis
Brachia sunt: flentem flentes amplectimur illum,
Haeremusque ducis collo: nec verba locuti
Vlla priora sumus, quam nos testantia gratos.
  Annua nos illic tenuit mora: multaque praesens
Tempore tam longo vidi, multa auribus hausi.
Hoc quoque cum multis, quod clam mihi rettulit una
Quatuor e famulis, ad talia sacra paratis.
Cum duce namque meo Circe dum sola moratur,
Illa mihi niveo factum de marmore signum
Ostendit iuvenile, gerens in vertice picum,
Aede sacra positum, multisque insigne coronis.
Quis foret, et quare sacra coleretur in aede,
Cur hanc ferret avem, quaerenti, et scire volenti,
« Accipe, ait, Macareu; dominaeque potentia quae sit
Hinc quoque disce meae: tu dictis adiice mentem:

vati erigimur e copia poëtica dictum; nam et *levari* est erigi. — *Brachia sunt: flentem*. Heinsius putat: *Brachia: tum flentem*. — *Flentem* etc. ἔφυν τ' ἐν χερσὶν ἕκαστος. Πᾶσιν δ' ἱμερόεις ὑπέδυ γόος.

308–440. *Picus*, Ausoniae rex, Circes veneficio mutatur in picum avem; confer Virgil. VII, 189 sqq. Comites transformantur in feras, et uxor resoluta in auras evanescit. *Picus vel picumnus priscis Italis inter sacras fuit aves, inprimisque auguriis probatus, idem Marti sacer (vide Servium ad Aen VII, 190). Nisi itaque nominis interpretatio fabulam istam mutatae formae peperit; nata illa esse potuit ex antiquo signo iuvenis cum pico in capite. Tale signum memorat Ovidius in Circes aedibus XIV, 313 sqq., ut augurandi peritia in Pico expressa fuisse videatur. Quo ipso declaratur id, quod apud Virgil. lituum manu tenet eius signum in Latini regia positum vs. 187. Servius quoque ad e. l. ex pontificialibus libris probare vult, Picum augurio clarum fuisse*; Heynius Exc. V ad Aen VII. Quod Virgilius breviter adtigit, id Noster more suo latius persecutus est.

314. *iuvenile*) Constantius Fan. praefert ex uno suo *iuvenale*, quia *iuvenalis* potiusquam *iuvenilis* ab antiquis dictum sit. Multi veteres dant *Ostendens*. Heinsius putat huic versui praeponendum esse illum qui sequitur, *Aede sacra positum* etc.

Picus in Ausoniis, proles Saturnia, terris
Rex fuit, utilium bello studiosus equorum.
Forma viro, quam cernis, erat: licet ipse decorem
Adspicias, fictaque probes ab imagine veram.
Par animus formae: nec adhuc spectasse per annos
Quinquennem poterat Graia quater Elide pugnam.
Ille suos Dryadas Latiis in montibus ortas
Verterat in vultus; illum fontana petebant
Numina, Naiades, quas Albula, quasque Numici,
Quasque Anienis aquae, cursuque brevissimus Almo,
Narque tulit praeceps, et amoenae Farfarus umbrae,
Quaeque colunt Scythicae regnum nemorale Dianae,

320. *Ausones*, antiquissima gens, late olim per totam fere Italiam diffusa. H. l. intelligenda pars Italiae ea, quae postea dicta est Latium, cuius vetustissimus rex *Saturnus*, ultra quem Italicae origines et fabulae non procedunt. Huius filius *Picus*; Virgil. Aeneid. VII, 48, 49. — *Studiosus equorum*. Apud Virgil. vers. 189, *Picus, equum domitor*. Et reges prisci Italiae plurimos alebant equos.

322. *decorem Adspicias*) Plurimi *colorem*. Codices Regii *decorem*. — *Ficta*, ad imitationem expressa. — *Probes*, diiudices. — *Ab imagine*. Quinque *sub imagine*. Praeterea Vivianus, *formamque probes ab imagine veram*, quod nec Heinsio displicebat. — *Nec adhuc* etc. Nondum per aetatem poterat quater ludos Olympios spectasse, nondum annum aetatis vigesimum adtigerat, aut omnino, admodum iuvenis erat. Loquitur Graecus, cui nihil memorabilius illis ludis. Spatium interiectum saepe πενταετηρίς, hinc *quinquennem*. — *Quater Elide pugnam*. Hunc versum pessime in MSS. habitum ita constituit Heins. pro *Elide* omnes *edere*: hinc magna lectionum varietas. Post hunc versum, in uno Leidensi erat alter additus: *Gratus erat cunctis et munere dignus amoris*.

327. *fontana Numina*) Florentinus *furtiva*, i. e. furtivis amoribus dedita: non displicet Heinsio. — *Albula*, postea Tiberis; vid. Servius et Cerda ad Virgil. Aeneid. VIII, 331. — De *Numicio* vide vs. 598. — *Anien* aut *Anio* convalles Tiburtinas perfluit. — *Almo*, *Nar* et *Farfarus* (Virgil. VII, 715 *Fabaris*) in Tiberim influunt. — *Amoenae umbrae*. Olim edebatur *opacae undae*; sed alteram habet Servius ad Virgil. Aeneid. VII, 715, unde recepit Heinsius. *Umbrae* exstat etiam in MSS. nonnullis, ut Florent. Berneg. Hamburg. — Codex Regius A habet *opacae undae*; codex B *opacae umbrae*. — *Regnum* ex Bernegger. libenter amplexus est Heinsius, quum caeteri (et Regius noster A) habeant *stagnum*. *Regnum* autem *nemorale*, est nemus Dianae cum lacu prope Aniciam, ubi servi fugaces regna tenebant; Art. Amat. I, 259; III Fast. 263. Etiam Lucanus III, 86,

Finitimosque lacus: spretis tamen omnibus unam
Ille fovet Nymphen, quam quondam in colle Palati
Dicitur ancipiti peperisse Venilia Iano.
Haec, ubi nubilibus primum maturuit annis,
Praeposito cunctis Laurenti tradita Pico est:
Rara quidem facie, sed rarior arte canendi;
Vnde Canens dicta est: silvas, et saxa movere,
Et mulcere feras, et flumina longa morari
Ore suo, volucresque vagas retinere solebat.
Quae dum feminea modulatur carmina voce,
Exierat tecto Laurentes Picus in agros,
Indigenas fixurus apros; tergumque premebat
Acris equi, laevaque hastilia bina ferebat,
Poeniceam fulvo chlamydem contractus ab auro.

Qua sublime nemus, Scythicae qua regna Dianae. Huc translata ara Dianae *Scythicae* s. Tauricae; Schol. ad Horat. A. P. 16.

333. *Ille fovet Nymphen*) Gronov. unus, unus Innian. et alius dant *favet*; caeteri (et Regii cod. ambo) *colit*. *Fovere* de amplexu et amore liberorum, amicorum, amantium; Cic. Div. I, 9; Virgil. Ecl. III, 3. — *Ianus*, Deus Latinorum domesticus: *anceps*, quia duplice capite fingebatur, etiam I Fast. 95; *Ianus bifrons* Aeneid. VII, 180. Is, secundum nonnullos, *Veniliam*, quae fuit inter Deas marinas, uxorem habuit; secundum alios Camesen, Camesenam aut Camenam; Heinius Exc. V ad Aeneid. VII.

337. *Rara*, eximia. — *Canens*, Pici uxor, alibi non occurrit. Vide tamen Heyn. d. l. Vox eius eamdem vim habebat, quam Orphei, quem *insecutae silvae*, *rapidos morantem fluminum lapsus*, Horat. I, Od. 12 8. Idem dictus *lenire tigres*, *rabidosque leones*, et ut Amphion, *saxa movere*; Art. Poët. 393.

342. *Laurentinus ager* abundabat *apris*; unde saepe *Laurens aper*; vid. Bentl. ad Hor. Epod. V, 28. — Observat Rodius, *hastilia* fuisse insignia regiae dignitatis tempore heroico. Sic Cephalus Met. VII, 673, *iaculum* gestabat. Sed Picus hastilia venatus causa sumserat. Notat Dousa, *indigenas* Martial. I, 50, 24, vocasse *vernas apros*.

345. *contractus*) Quum MSS. hic valde varient, et alii habeant *contractus*, alii *contactus*, *compensus*, *concinctus*, *contortus*, *contectus*, *compressus* etc. Heinsius fatetur, se veram lectionem reperire non posse; auspicari tamen se, scriptum reliquisse Ovid. *conspersus*. Videamus igitur, an certius aliquid constitui possit. E vs. 394 patet, fibula constrictam chlamydem habuisse Picum; aliunde vero, v. c. e statuis et descriptionibus Dianae Nympharumque venatricium, scimus, venantes breviore veste uses

Venerat in silvas et filia Solis easdem:
Vtque novas legeret fecundis collibus herbas,
Nomine dicta suo, Circaea reliquerat arva.
Quae simul ac iuvenem, virgultis abdita, vidit,
Obstupuit: cecidere manu, quas legerat, herbae;
Flammaque per totas visa est errare medullas.
Vt primum valido mentem collegit ab aestu;
Quid cuperet, fassura fuit: ne posset adire,
Cursus equi fecit, circumfususque satelles.
« Non tamen effugies, vento rapiare licebit,
Si modo me novi, si non evanuit omnis
Herbarum virtus; nec me mea carmina fallunt, »
Dixit; et effigiem, nullo cum corpore, falsi
Finxit apri, praeterque oculos transcurrere regis
Iussit, et in densum trabibus nemus ire videri,
Plurima qua silva est, et equo loca pervia non sunt.
Haud mora: continuo praedae petit inscius umbram
Picus, equique celer fumantia terga relinquit;

esse. Si itaque per *aurum* nunc fibulam auream intelligimus, et *contractus chlamydem* dictum putamus, pro contractam chlamydem habens, sensus oritur optimus. — *Contractus chlamydem* optimum sensum praebet, ait Gierigius, et idem illud reiecit, quod receperant *Variorum* editor et Burmannus; nos e nostro codice B revocavimus; codex A habet *comprensus*. Lem. — *Ab auro*, auro: *ab* saepe instrumentum indicat, quo aliquid fit.

348. *Circaea reliquerat arva*) Plerique et optimi (et Reg. A noster) *Circaea reliquerat antra*. — *Obstupuit: caecidere manu* etc. De tali signo obstupefacti animi confer IV, 175. — Pro *herbae*, multi (et cod. Reg. A) *herbas*. — In *sinu* servari solebant collecti flores; V, 499: IV *Fastor.* 451. Itaque *sinu* utique praestat τῷ *manu*, quod ante Heinsium edebatur. — *Non tamen effugies*; codex Reg. B, et multi, *Non, ait, effugies*.

360. *ire videri*) Burmannus monet, si quem τὸ *videri* offendat, illum *videtur* legere posse, Gronoviani et duorum aliorum MSS. auctoritate. Heinsio pro *iussit* arridebat *fecit*. Vnus Medic. *et horrendum*. Inde coniicit Burmannus, *Iussit. In horrendum trabibus nemus ire videtur*. — Post *densum trabibus nemus* redundant illa, *Plurima qua silva*; neque tamen licebat Scheppero recidere hanc ingenii luxuriem. — *Praedae umbra*, silva umbrosa, in qua latebat aper: nisi putes, effigiem potius falsi apri intelligi. — *Fumantia terga*, ut Virg. Georg. II, 542, *equum fumantia solvere colla*. Vulgo (et in Regiis no-

Spemque sequens vanam, silva pedes errat in alta.
Concipit illa preces, et verba venefica dicit;
Ignotosque Deos ignoto carmine adorat,
Quo solet et niveae vultum confundere Lunae,
Et patrio capiti bibulas subtexere nubes.
Tunc quoque cantato densetur carmine coelum,
Et nebulas exhalat humus; caecisque vagantur
Limitibus comites, et abest custodia regi.
Nacta locum tempusque; « Per o tua lumina, dixit,
Quae mea ceperunt; perque hanc, pulcherrime, formam,
Quae facit, ut supplex tibi sim, Dea; consule nostris
Ignibus, et socerum, qui pervidet omnia, Solem
Accipe, nec durus Titanida despice Circen. »
Dixerat: ille ferox ipsamque precesque repellit:
Et, « Quaecumque es, ait, non sum tuus: altera captum
Me tenet, et teneat per longum, comprecor, aevum:
Nec Venere externa socialia foedera laedam,
Dum mihi Ianigenam servabunt fata Canentem. »
Saepe retentatis precibus Titania frustra;
« Non impune feres; neque enim reddere Canenti;

stris cod.) legitur *spumantia terga*. — — *Alta silva*, in qua altae arbores.

365. *verba venefica*, ut alibi *verba precantia*, *excusantia* etc. et hoc loco quidam (ut noster B) dant *verba precantia*. — *Ignoti Dii*, nempe magarum: *ignotum* carmen, arcanum. — *Quo solet – nubes*; vide ad IV, 332, at conf. VII, 207 sqq. — *Confundere*, perturbare. — *Patrio capiti*, Soli, patri Circes. — *Subtexere nubes*, ad exemplum Lucretii VI, 481; *caerula subtexere nimbis*, et Virgilii Aen. III, 582, *coelum subtexere fumo*. — *Bibula*, alibi quae bibunt, hauriunt aquas; h. l. plenae aquarum.

369. *densetur*, nubibus obducitur. *Densere*, forma poëtica, qua Lucretius, Virgilius et Horatius usi sunt pro *densare*. — *Caecis*, tenebricosis et ignotis. — *Et abest custodia regi*; vulgo (et in Regiis codicibus) *regis*; Vrbinas *ut abest*, quod placet Burmanno; si tollas distinctionem post *regi*, et ponas post *comites*. — *Locum*, nempè opportunum.

375. *qui pervidet*) Vulgo (et in codice Regio B) *qui praevidet*. — *Despice Circen*. Leidens. *respice*; Heinsius malebat *respue*.

379. *comprecor*) Ciofani unus *deprecor*; Heinsius malebat *Di precor*. *Socialia foedera* aut *pacta* de coniugio, ut Heroid. IV, 17: saepe *foedera thalami*, *lecti*, quibus sociatur coniux.

Laesaque quid faciat, quid amans, quid femina, disces
Rebus, ait; sed amans, et laesa, et femina Circe. »
Tum bis ad occasum, bis se convertit ad ortum:
Ter iuvenem baculo tetigit; tria carmina dixit.
Ille fugit, sese solito velocius ipse
Currere miratus, pennas in corpore vidit;
Seque novam subito Latiis accedere silvis
Indignatus avem, duro fera robora rostro
Figit, et iratus longis dat vulnera ramis.
Purpureum chlamydis pennae traxere colorem:
Fibula quod fuerat, vestemque momorderat aurum,
Pluma fit; et fulvo cervix praecingitur auro;
Nec quidquam antiqui Pico, nisi nomina, restat.

385. *sed amans, et laesa, et femina Circe*) Nota gradationem, quae est iu his verbis. — Etiam *Circe* cum vi, potens illa venefica. — Sequentia brevius expressit Virgil. Aen. VII, 190: *Quem ... Aurea percussum virga, versumque venenis Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas:* sed Noster haec suo more ludens per partes expressit.

388. *velocius* etc.) nt Actaeon in cervum transiens III, 199. — *Pennas — vidit.* Leidensis *pennas rodit*, quod eleganter respondere sequentibns *indignatus* et *iratus* putat Burmannus. — *Accedere* proprinm avibns in silvis, hinc poëtae licet dicere *silvis.* — *Duro rostro.* Multi (et Regius codex A) *diro.* — Mox recte Burmanno displicebant *fera robora*; nam quamvis silvae et montes interdnm *feri* dicantnr, non tamen apparet, cur hoc loco poëta *robora* eodem epitbeto insigniverit. Qui nil molitur inepte, is etiam in talibus diligens est. Sed nec Heinsii emendatio placet, *duro fera robore rostra Fregit.* *Durities* rostri pici nota est: acumine eius cuneato foramina facit in arboribus, ut vel insecta sub cortice latentia protrahat, vel nidum struat. Hanc quoque eius natnram e fabula poëta repetit. Plura sunt picorum genera; sed nullum eos colores refert, quos hic commemorat. Pennae plurimae nigrae sunt; nisi quod in capite cerviceve pileo coccineo aut macnla rubra distinctae sunt. Picus maior in Italia frequens etiam sub cauda aliquid ruboris habet. Itaque Nostrum lusisse putes, quum etiam nigra interdum *purpurea* dicantur, ut *mare purpureum*, ἅλς πορφυρόεσσα. — Iam ordo verborum, *Aurum, quod fibula fuerat, et vestem momorderat.* De *mordere* vide ad VIII, 318; de *praecingere* ad I, 699. — *Nec quidquam antiqui ... restat.* Vulgo *antiquum*; multi *antiquo*; Florentinus *antiqui*, quod placuit Heinsio, qui et e multis recepit *restat* pro *restant*: hoc Burmannus defendi posse docet. — Regii codices ambo, *antiquum* et *restat.*

Interea comites clamato saepe per agros
Nequicquam Pico, nullaque in parte reperto,
Inveniunt Circen; nam iam tenuaverat auras,
Passaque erat nebulas ventis ac Sole resolvi;
Criminibusque premunt veris; regemque reposcunt;
Vimque ferunt; saevisque parant incessere telis.
Illa nocens spargit virus, succosque veneni;
Et Noctem, Noctisque Deos Ereboque Chaoque
Convocat, et longis Hecaten ululatibus orat.
Exsiluere loco, dictu mirabile, silvae;
Ingemuitque solum, vicinaque palluit arbos;
Sparsaque sanguineis maduerunt pabula guttis;
Et lapides visi mugitus edere raucos;
Et latrare canes; et humus serpentibus atris
Squalere; et tenues animae volitare videntur.
Adtonitum monstris vulgus pavet; illa paventum
Ora venenata tetigit mirantia virga:
Cuius ab adtactu variarum monstra ferarum
In iuvenes veniunt: nulli sua mansit imago.

397. *Interea comites* etc.) Mutatio comitum et coniugis. — *Tenuaverat*, remotis densis nubibus: vid. vs. 369. — *Resolvi*, dissipari. Elegantius Burmanno videbatur *recludi*, quod habent novem MSS. Equidem putem *recludi* rectius dici coelum nubibus obductum. — *Criminibus premunt*, urgent criminando. *Premere* sic absolute apud Cic. Div. II, 20.

404. Lectionem *Ereboque Chaoque* tuetur etiam Priscianus VI, p. 720, qui exponit, ab Erebo et a Chao. E Chao Erebus et Nox nati; Hesiod. Theog. 123. Erebi et Noctis nati nominantur a Cic. Nat. Deor. III, 17, Dolor, Metus, Invidentia, Mors, Tenebrae, Miseria, Querela, Fraus etc. — *Longi ululatus* etiam III, 706. Ad *Hecaten* et quae sequuntur confer VII, 194-206, et quae ibi notavimus.

407. *vicina arbos*, pro, vicinae arbores. Non igitur erat, cur Glareanus amplius quaerendum existimaret, quae illa vicina fuerit arbor. — *Pabula*, gramina, ut supra vers. 43. — *Squalere*, tecta, plena erat serpentibus; nihil aliud; vide ad I, 374. — *Tenues animae*, saepe apud poëtas umbrae et imagines inferorum. Et bene *volitare* de earum levitate. — Permulti (et codex Regius A) *volitare silentum*, quod arridet Heinsio; sed Burmannus improbat, quia versus sequens exit in *paventum*, et ita rhythmum faceret: rhythmus tamen est etiam II, 398. Recepit illud Mitscherl.

415. *In iuvenes*, h. e. comites Pici,

Presserat occiduus Tartessia litora Phoebus,
Et frustra coniux oculis animoque Canentis
Exspectatus erat: famuli populusque per omnes
Discurrunt silvas, atque obvia lumina portant.
Nec satis est Nymphae flere; et lacerare capillos;
Et dare plangorem; facit haec tamen omnia: sese
Proripit, ac Latios errat vesana per agros.
Sex illam noctes, totidem redeuntia solis
Lumina viderunt inopem somnique cibique,
Per iuga, per valles, qua fors ducebat, euntem.
Vltimus adspexit fessam luctuque viaque
Thybris, et in gelida ponentem corpora ripa.
Illic cum lacrymis ipso modulata dolore
Verba, sono tenui moerens, fundebat; ut olim
Carmina iam moriens canit exsequialia cycnus.
Luctibus extremum tenues liquefacta medullas
Tabuit; inque leves paulatim evanuit auras.
Fama tamen signata loco est; quem rite Canentem

veniunt, eos superveninnt, comites in ea monstra mutantur. — *Imago*, forma.

416. *Premit* sol loca ea, ad qnae accedit; vide ad IX, 286. — *Tartessia*, Hispanica occidentalia: *Tartessius*, urbs Hispaniae inter duo Baetis ostia; vid Bochart. Geograpb. S. lib. I, cap. 34. Sed qnum MSS. b. l. varient, Heinsius eorum ductu suadet vel *Tarpessia*, vel *Carteia*, quo utroque nomine Tartessus nonunllis dicta, aut denique *Carpesia*, quia *Carpesii* etiam Hispaniae populi apud Liv. XXVI, 26. — *Oculis animoque exspectare* dictum, ut *oculis animoque quaerere* alibi. — *Lumina*, faces.

423. *Sex illam noctes* etc.) Conf. V, 440 sqq.; X, 73.

428. *ipso modulata dolore*) In his verbis non erat cur haererent Heins. et Burmann. Cantu excellens nxor nunc quoque *modulatam* edebat querelam; dolor enim dabat modos. Heinsins coniicit *spissos modulata dolores*; Burm. *ipso modulante dolore.* — *Sono tenui moerens.* Moreti nnus *modo tenui moerens.* — *Exsequialia*, funebria, novum vocabul. — *Olim*, fere, in similitudinibus ponitur. — De cantu *cycnorum* vide ad II, 253.

431. *Luctibus extremum*) Florentinus et dno alii *Luctibus extremis*; Heinsius malit *Fletibus extremis*: sic VII, 380, *flendo delicuit*; V, 427, *lacrymis absumitur.* — *Tenues*, molles. Plurimi MSS. *teneras*, ut et alibi. — *In auras evanuit*, in auras resoluta evanuit. — *Fama signata est*, servata est, haesit. Nomen Canentis

Nomine de Nymphae veteres dixere Camenae.
Talia multa mihi longum narrata per annum,
Visaque sunt: resides, et desuetudine tardi
Rursus inire fretum, rursus dare vela iubemur;
Ancipitesque vias, et iter Titania vastum
Dixerat, et saevi restare pericula ponti.
Pertimui, fateor, nactusque hoc litus adhaesi. »
IV. Finierat Macareus; urnaque Aeneia nutrix
Condita marmorea, tumulo breve carmen habebat:
HIC ME CAIETEN NOTAE PIETATIS ALVMNVS
ARGOLICO EREPTAM QVO DEBVIT IGNE CREMAVIT.
Solvitur herboso religatus ab aggere funis,
Et procul insidias, infamataeque relinquunt
Tecta Deae, lucosque petunt, ubi nubilus umbra

loco inditum signi instar fuit, quo servata est rei ibi gestae memoria. Similiter fere Virgil. VII, 3, *ossa nomen signant.* — *Dixere Camenae.* Vulgo (et in Regiis codicibus) *dixere coloni.* A *Camenis* antiqnitus illa loca habitata; XV, 482. Erant mulieres vaticinantes, forte et vaticinia sua versibus composita edentes; post cum Musis confusae: vide Heynii Exc. V ad Aeneid. VII.

435. *Talia multa mihi* etc.) Heinsius metuit, ne haec interpolata sint.

440. *nactusque hoc litus*) Vlysses, relicto promontorio Circaeo, quum oram Italiae legens fretum Siculum peteret, Caietam praeteriit, ubi Macareus mansit.

441–511. *Diomedes* Venulo auxilis imploranti narrat, se multa Ilio exciso perpessum, tandem etiam socios amisisse in aves mutatos. Fabola a multis varie tractata; conf. Virgil. XI, 242 sqq.; Lycophr. 592 sqq.; Auctor de Mirab. Auscult. p. 722; Anton. Liberalis cap. 37; Plinius X, 44 s. 61; Aelianus Histor. Anim. I 1; Augustinus de Civit. Dei lib. XVIII, cap. 16. — *Vrnaque Aeneia nutrix* etc. Redit ad vs. 157; confer Virgil. Aeneid. VII init. — *Marmorea*, pro *marmoreo*, e duobus recepit Heinsius. — Pro *tumulo* Mitscherl. dedit *tumuli.* — *Carmen*, ut II, 326. — *Notus* saepe in laudem; Horatius II, Od. 2, *Notus animi paterni*; Burmannus laudat e Petron. III, *Matrona notae pudicitiae.* — *Quod debuit*, quem pietas postulavit; Horatius II, Od. 6, 23, *debita lacryma.*

447. *lucosque petunt, ubi nubilus* etc.) Adumbrata haec e Virgilio vs. 29 sqq.: *Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum Prospicit: hunc inter fluvio Tiberinus amoeno, Vorticibus rapidis, et multa flavus arena, In mare prorumpit.* Silvis olim illa loca obsita fuisse, et per se credibile, et auctoritate veterum constat. Hodie ibi ager apricus litusque arenosum; vide Heinii Exc. III ad Aeneid. VII. — *Nubilus umbra*, opacus umbra ar-

In mare cum flava prorumpit Thybris arena:
Faunigenaeque domo potitur nataque Latini,
Non sine Marte tamen: bellum cum gente feroci
Suscipitur; pactaque furit pro coniuge Turnus.
Concurrit Latio Tyrrhenia tota; diuque
Ardua sollicitis victoria quaeritur armis.
Auget uterque suas externo robore vires:
Et multi Rutulos, multi Troiana tuentur
Castra: neque Aeneas Evandri ad limina frustra,

borum; Virg. vs. 36, *laetus fluvio succedit opaco.* — *Flava arena.* Plurimi (et Regii codices) *fulva arena. Flavae arenae*, *flavus gurges* passim Tiberi tribuuntur, et *flavus Tiberis* perpetuum huius fluvii epitheton; vid. Heins. — Escendit autem Aeneas ad orientale litus in agrum Laurentem, ut e Virgilio intelligitur.

449. *Latinus*, *Fauni* filius: Aeneas *potitur* eius *domo*, hospitio ab illo excipitur; *nataque*, filiam Laviniam uxorem ducit. Sed illa ante adventum Aeneae *pacta* fuerat *Turno*, Rutulorum regi. Is, praelatum sibi advenam aegre ferens, bellum suscipit simul cum Aenea Latinoque; Livius I; Dionysius Halicarn. I, 58 seqq. Verum apud Virgilium Alecto, Iunone sic volente, *furiis* suis implet et Laviniam et Turnum: ambo igitur Latinum ad bellum suscipiendum exstimulant. Quum rex cunctaretur, Iuno ipsa belli portas aperit, in eoque bello totius Latii finitimarumque civitatum auxilia sibi adiungit Turnus. Etiam *Venulus* Argos mittitur ad *Diomedem*, ut eum in Turni partes adducat, Aeneid. VIII, 8, sed frustra. Aeneas contra *Evandri* auxilium et implorat et impetrat. Copiose haec tractata a Virgilio Aen. VII et VIII. — *Latio*, in Latio; Virgil. vs. 43, *Dicam . . . Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam Hesperiam.* — *Ardua*, difficilis fortitudine Troianorum et multitudine hostium: *victoria quaeritur*, victoriae causa pugnatur, *sollicitis armis*, sollicite, studiose. Ea arma habent libros sex posteriores Aeneidis.

455. *Rutulos* adiuvabant Mezentius Etruscorum rex cum filio Lauso, Aventinus Herculis filius, Catillus et Coras, Tiburtini, Camilla e Volscorum gente et alii; vide Virgilium VII, 647, ad fin. — *Tuentur* pro vulgari, sequuntur, quod et hoc loco unus MS. habet, nec displicet Burmanno.

456. *Evander*, ex Arcadia profugus, Fauno regnante in Italiam venerat, et in Palatino monte Pallanteum oppidum condiderat; Dionys. Halicarn. I, 31; Iustin. XLIII, 1. Ab eo non benigne modo excipitur Aeneas, sed quadringentorum etiam equitum subsidio adiuvatur, quibus praeerat Pallas, unicus Evandri filius; Virgil. VIII, 514 sqq. — Pro *ad limina*, vulgo *ad moenia*; unus Basil. et unus Voss. omittunt *ad*; Heinsius malit *Evandria limina*, ut *Evandrius ensis*; *mons Evandrius* etc. et verbo *venire* saepe quartus casus additur sine praepositione. — Codex Regius B solus habet *moenia*. Hoc loco ut saepius

At Venulus magnam profugi Diomedis ad urbem
Venerat: ille quidem sub Iapyge maxima Dauno
Moenia condiderat, dotaliaque arva tenebat.
Sed Venulus Turni postquam mandata peregit,
Auxiliumque petit, vires Aetolius heros
Excusat; nec se soceri committere pugnae
Velle sui populos, nec, quos e gente suorum
Armet, habere viros: « Neve haec commenta putetis,
Admonitu quamquam luctus renovantur amaro,

alibi mere coniecturat Heinsius: codices ergo tueamur. Lem.

457. *Diomedes*, Ilio exciso, post multos errores in Apuliam *profugus* venisse tradebatur, *Dauni* regis filia in matrimonium ducta, *dotalia arva*, partem agri dotis loco, tenuisse, in iisque *urbem* condidisse, cui ab Argis Peloponnesi, quorum antiqnum nomen Ἄργος ἵππιον, hoc ipsum nomen imposuerit, quod postea in Argyrippam contractum sit; Strabo VI, pag. 434. Ad eum igitur, qnum Graecis Teucrisque invisus esset, *Venulus* orator mittitur a Turno, cui et ipsi graeca origo tribuitur. – *Magna urbs*, qnia metropolis Dauniae: mox *maxima moenia*, et Virg. XI, 216, *magna Diomedis ab urbe.* Sed Heinsius nec vulgat. damnat, *magna Diomedis*, ut Virg. VIII, 9, *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem*: sed ita duo essent epitheta, *magni profugi.* — Regii nostri codices neque *magni* neqne *magnam* habent, sed *At Venulus frustra* etc. unde non audiendus est Heinsius qui malit *Vt Venulus*: si *frustra* non reponatur, praestabit τὸ *profugi*, quod suadent quae infra vers. 476 et sqq., memorantur. Praeterea pro *urbem* codex A dat *arces*, quod Ciofanus in Vaticano legi monet. Lem. — *Iapyx* pro Iapygius etiam Virg. vs. 247, et Horat. I, Od. 3: Iapygiae autem nomen etiam ad Apuliam pertinuit; *Appulus Daunus* est apud Horatium IV, Od. 14, 26.

460. *Sed Venulus Turni* etc.) De hac legatione conf. Virgil. XI, 226 sqq., quem Noster expressit. — Diomedes *Aetolus* quidem fuit, sed ducta Adrasti filia Aegialea, in regno Argivorum successerat, et inde profectus erat ad Troiam. — *Vires excusat*, excusat se, quod *vires*, copias auxiliares, mittere nequeat Turno.

464. *Neve haec commenta* etc.) Sensus huius orationis: satis malorum nos Graeci post Ilium excisum perpessi sumus; nolo amplius cum Teucris Venerisque filio pugnare. — *Admonitus* de iis, quae cum ingrato sensu in animum redeunt, ut IX, 324. — *Renovantur amaro.* Plurimi *renoventur amari.* — Hoc postrem. legitur in codice A; codex autem B, *quamquam renovetur luctus amaro*, quod nemini displiceat. Lem. — *Perpetiar memorare*, impetrabo a me, ut memorem. Signa parentheseos, quibus vers. 465 inclusus erat, sustuli. Ordo verborum: perpetiar memorare, quamquam luctus renovantur admonitu amaro. — Quia *quamquam* praepositum, propterea in altero membro *tamen* additum, ut semper

Perpetiar memorare tamen: postquam alta cremata est
Ilion, et Danaas paverunt Pergama flammas,
Naryciusque heros, a virgine virgine rapta,
Quam meruit solus poenam digessit in omnes;
Spargimur, et ventis inimica per aequora rapti,
Fulmina, noctem, imbres, iram coelique marisque
Perpetimur Danai, cumulumque Caphareа cladis.
Neve morer referens tristes ex ordine casus,
Graecia tum potuit Priamo quoque flenda videri.
Me tamen armiferae servatum cura Minervae
Fluctibus eripuit: patriis sed rursus ab Argis
Pellor; et antiquo memores de vulnere poenas
Exigit alma Venus; tantosque per alta labores

apud Latinos. — *Alta*; vid. ad XIII, 197. Calamitates, quas passa est classis Graecorum a Troia redeuntium, Minervae tribuunt veteres; Homerus Od. Γ, 135; Euripides Troad. 65; Virgilius XI, 259. Irritaverant autem iram Minervae, non modo Palladio erepto, sed etiam eo, quod Aiax Oilei *Narycius* (a Narycia, Locridis urbe, in qua natus erat, dictus; Lem.) *virginem* Cassandram *a virgine*, e templo Minervae, *rapuerat*; Virgil. Aeneid. II, 403: ita hoc facto *poenam digessit in omnes*; commisit, ut poenam ab omnibus sumeret Minerva.

471. *noctem*, tenebras. — *Cumulumque* etc. Post horrendam tempestatem, naufragium adeo facimus ad Caphareа. *Caphareus*, aut e dialecto Ionica *Caphereus*, promontorium Euboeae, latentibus saxis et verticibus infame; Virgilius vs. 259, *triste Minervae Sidus*, *et Euboicae cautes*, *ultorque Caphareus*.

474. *Graecia tum potuit* etc.) e Virgilio vs. 259: *Vel Priamo miseranda manus*. Ante eum Pacuv. *Si Priamus adesset*, *et ipse eius commiseresceret*. — *Potuit*, potuisset.

475. *cura Minervae*, Minerva, ut I, 48, *cura Dei*. — *Servatum fluctibus eripuit* pro e fluctibus ereptum servavit. A Troia Argos rediit Diomedes secundum Homerum Od. Γ, 180: itaque quum multi MSS. (sicuti et codices Regii nostri) h. l. τῷ *agris* praeferant *patriis ab Argis*, quod et Heinsio placebat, quamquam is ex aliis malebat *patriis ab aris*, adsentiente Burmanno, illud recepimus. — Sed inde rursus *pellitur*, fugit, cognito uxoris adulterio, quod caute admodum hīc tangit. Eius rei causam tribuit *Veneri antiqui vulneris* memori, quod manui ipsius in proelio inflixerat Diomedes; Homerus Il. E, 330. Virg. vs. 275: *Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt Tempore*, *quum ferro coelestia corpora demens Adpetii et Veneris violavi vulnere dextram*. Apud eumdem vers. 270, Calydona redit, sed melius Ovid. Vide ad vs. 460. — *Memores*, quia ipsa memor, ut saepius vidimus.

Aequora sustinui, tantos terrestribus armis,
Vt mihi felices sint illi saepe vocati,
Quos communis hiems, importunusque Caphareus
Mersit aquis; vellemque horum pars una fuissem.
Vltima iam passi comites belloque fretoque,
Deficiunt, finemque rogant erroris: at Acmon
Fervidus ingenio, tum vero et cladibus asper;
« Quid superest, quod iam patientia vestra recuset
Ferre, viri? dixit: quid habet Cytherea, quod ultra
(Velle puta) faciat? Nam dum peiora timentur
Est in vota locus: sors autem ubi pessima rerum,
Sub pedibus timor est, securaque summa malorum:
Audiat ipsa, licet; licet, ut facit, oderit omnes
Sub Diomede viros; odium tamen illius omnes
Spernimus, et parvo stat magna potentia nobis. »
Talibus invitam Venerem Pleuronius Acmon
Instimulat verbis, veteremque resuscitat iram.
Dicta placent paucis: numeri maioris amici

479. *terrestribus armis*, cum Dauno adversus Messapios latis; confer Antonin. Liberal. 37. — *Communis hiems*, tempestas, vers. 470 sqq. descripta, quae pertinebat ad omnes Graecos. Votum autem hoc commune iis, qui e calamitate quadam emersi, iam cum alia conflictantur.

484. *Deficiunt*, animos abiiciunt. — Potest *deficiunt* explicari, me derelinquere parant. Lem. — *Acmon*, qui infra vs. 494 dicitur *Pleuronius* a Pleurone Aetoliae urbe, quum Venerem contemneret, in avem cycno similem fuit mutatus. Nonnulli scribunt *Agmon*; sed Acmon graecum est nomen ut *Cycnus*, *Procne* etc. L. — *Acmon* apud Virgilium non occurrit. — *Asper*, exacerbatus.

489. *in vota*, votis, precibus. — *Sub pedibus*, victus est. — *Secura summa malorum*, securi sunt homines de summo malo, non amplius timent maius malum; sic *secura vota* XII, 199.

493. *et parvo stat magna* etc.) Vlique e duodecim MSS. revocandum, *et parvo stat tanta potentia nobis*; parum damni nobis adfert potentia Veneris; vide ad X, 547: recte Heinsius ait: hoc vult, socios suos superiores esse omni Veneris insultu. Vulgo, *et magno stat magna*, ut in codicibus Regiis.

494. *Talibus invitam Venerem* recepit Heinsius e duobus, pro vulgata *Talibus iratam Venerem*, quod habent omnes MSS.: hoc emendatum quia sequitur *iram*.

Acmona corripimus: cui respondere paranti
Vox pariter, vocisque via est tenuata; comaeque
In plumas abeunt, plumis nova colla teguntur,
Pectoraque, et tergum: maiores brachia pennas
Accipiunt, cubitique leves sinuantur in alas:
Magna pedum digitos pars occupat; oraque cornu
Indurata rigent, finemque in acumine ponunt.
Hunc Lycus, hunc Idas, et cum Rethenore Nycteus,
Hunc miratur Abas; et dum mirantur, eamdem
Accipiunt faciem; numerusque ex agmine maior
Subvolat, et remos plausis circumsonat alis.
Si volucrum quae sit subitarum forma requiris;
Vt non cycnorum, sic albis proxima cycnis.

497. *respondere paranti*) Plurimi (et Regii codices) *respondere volenti.* — *Vox pariter, vocisque* etc. Virgilius vs. 272, breviter: *Socii amissi petierunt aethera pennis, Fluminibusque vagantur aves, heu dira meorum Supplicia! et scopulos lacrymosis vocibus implent.* Cum nostro loco confer II, 373, ubi et *vox tenuata.*

501. *sinuari* exquisite de alarum curvatura. — *Cornu indurata rigent*, fiunt cornea. Sed posuit duo verba, quibus natura cornu exprimitur. — *Finem in acumine ponunt*, desinunt in acumen.

505. *Hunc miratur Abas* Regii codices habent, ut omnes alii, praeter secundum Vatican. et Francofurt. ex quibus Heinsius Burmannusque, et post eos Gierigius, male ediderant *Hunc mirantur Abas*, ut illud verbum ad praecedentia nomina simul referretur, sicut referenda sunt duo sequentia verba *mirantur . . . accipiunt:* sed maluimus cum *Abate* tantum coniungere verbum quod proximum antecedit, idemque verbum cum singulis aliis praecedentibus nominibus subintelligere, explicareque hoc modo: hunc miratur Lycus, hunc miratur Idas, hunc Abas miratur. Vnde lectionem codicum revocavimus. Lem. — Quia modo praecessit *pennas accipiunt*, propterea Burm. cum tribus legeret *traxerunt faciem*, ut I, 412; unus Heinsii *assumit faciem*, ut XII, 1. — *Circumsonat* recte ex sec. Palatino recepit Heinsius pro *circumvolat.* — Regii nostri habent etiam *circumvolat*, sed iam in eodem versu praecessit *subvolat;* ideo probanda emendatio. Lem.

508. *volucrum subitarum*) Codices Regii, ut plurimi, *volucrum dubiarum;* hoc bene refutat Heinsius, quum Venulo illas aves, quamvis cycni non essent, cycnorum tamen albitudinem referre ignoranti, *dubium* nasci nondum potuerat. Lem. — Etiam Lycophr. d. l. has aves Diomedeas, anatibus paulo ampliores diemque piscando in medio pelago exigentes, cum cycnis comparat; Plinius vero X, 44, fulicarum similes esse indicat; referuntur hodie inter anseres procellarios: versantur iuxta insulas Dio-

Vix equidem has sedes, et Iapygis arida Dauni
Arva gener teneo, minima cum parte meorum. »
V. Hactenus Oenides: Venulus Calydonia regna,
Peucetiosque sinus, Messapiaque arva relinquit.
In quibus antra videt, quae multa nubila silva,
Et levibus guttis manantia, semicaper Pan
Nunc tenet; at quodam tenuerunt tempore Nymphae.
Appulus has illa pastor regione fugatas
Terruit, et primo subita formidine movit.
Mox, ubi mens rediit, et contemsere sequentem,
Ad numerum motis pedibus duxere choreas.
Improbat has pastor, saltuque imitatus agresti
Addidit obscoenis convicia rustica dictis:
Nec prius obticuit, quam guttura condidit arbor.
Arbore enim succoque licet cognoscere mores;

medeas, Apuliam contra; Plinius d. l. *Aedem* (Diomedis) *quotidie pleno gutture madentibus pennis perluunt atque purificant; unde origo fabulae, Diomedis socios in earum effigies mutatos.*

510. *arida Dauni arva*, Apulia, aquarum inops: hinc *pauper aquae Daunus* Horat. III, Od. 30, 11: et male hoc loco *ardua Dauni arva* in octo MSS.

512–526. *Appulus* pastor Nymphis maledicens, mutatur in oleastrum. — *Oenides*, Diomedes ab avo Oeneo, Aetoliae rege, cuius urbs *Calydon*, hinc Daunia etiam, nova sedes Diomedis, *per Calydonia regna* declaratur. — Pro *Peucetios* MSS. fere omnes diversa lectionum monstra exhibent; sed veram restituisse videtur Burmannus: nempe Dauniis vicini *Peucetii* et *Messapii*; namque Iapyx, Daunius et Peucetius; Lycaonis filii, has oras occupasse traduntur ab Anton. Liberali 31.

515. *levibus guttis manantia*, in quibus *leves*, roris modo, guttae de saxo decidunt: V Fast. 661, *vivo rorantia saxo antra.* Lectionem illam recte tuetur Burmannus, quum Heinsius legi velit *levibus stagnis*, quia in multis (ut in codice B, pro varia lectione) *levibus cannis.*

517. *fugatas terruit*, terruit, ut fugerent. — *Movit*, conterruit.

520. *motis pedibus*) Heinsius suadet *motis manibus*, quia ubique fere *movere* aut *iactare manus*, *brachia* de saltatione, in qua manuum magis et brachiorum gestus spectabatur, quam pedum motus. Vide nubem exemplorum ab Heinsio ad Remed. Am. 334 collectorum. At h. l. quia *saltu imitatus agresti* illos motus pastor traditur, et MSS. omnes in *pedibus* conspirant, id mutari nolim: etiam *pedum* eleganter ponendorum ars fuit in saltationibus veterum; Horatius II, Od. 12, 17, *Quam nec ferre pedem dedecuit choris.*

524. *Arbore enim*) Tà *enim* nunc

Quippe notam linguae baccis oleaster amaris
Exhibet: asperitas verborum cessit in illas.
VI. Hinc ubi legati rediere, negata ferentes
Arma Aetola sibi, Rutuli sine viribus illis
Bella instructa gerunt; multumque ab utraque cruoris
Parte datur: fert ecce avidas in pinea Turnus
Texta faces; ignesque timent, quibus unda pepercit.
Iamque picem et ceras, alimentaque caetera flammae
Mulciber urebat, perque altum ad carbasa malum
Ibat, et incurvae fumabant transtra carinae;
Quum memor has pinus Idaeo vertice caesas

vix locum habet. MSS. omnes praeter duos, *Arbor enim est*; Heinsius emendat, *Arbore iam*; sed metuo eum eodem, ne quid altioris mendi subsit. — Pro *cessit in illas*, plurimi *mansit in illis*. Codices Regii ambo *cessit in illis*.

527–565. *Naves Aeneae*, quibus Turnus ignes inferebat, Cybeles numine mutantur in Nymphas. Sumta fabula e Virgilio Aen. IX, 107 sqq.; conf. X, 219. Additur Alcinoi navis in saxum mutata. — *Ferentes*, referentes. — *Arma negata* e formula solemni, *arma virosque polliceri ad bellum*. — *Instruit bellum* qui parat, quibus opus est ad bellum. Sic et *instruere odia*, *iram*. *Bella instructa* e septem MSS. arrisit Heins. pro vulg. (quod in Regiis codic.) *bella infausta*; quidam *infesta*: unus *exhausta*.

530. *fert faces avidas*, quia ignis avidus, edax. — *Texta*, naves; vide ad XI, 524: ante Dan. Heinsium edebatur *Tecta*. — Regii cod. ambo dant *tecta*, sed bene *texta* scribi voluerunt Constantius Fan. Ciofanus, et duo Heinsii. Lem. — *Ignes timent*, iam verendum erat, ne igne perirent. Nota lusum in *ignes* et *unda*, atque confer Aeneid. lib. IX, vers. 71 sqq.

532. *picem et ceras*) vide ad XI, 524. — *Ire* saepe de celeri et vehementi motu, ubi gravius verbum exspectes. – Pro *fumabant* Thuan. *flammabant*. Hinc Heinsius coniicit *flammabat*, aut, quia hoc insolentius, *lambebat*, et praeterea, *ligna carinae*, quia multi habent *igne*. — Regii codices ambo nihil mutant.

535. *Quum memor has* etc.) Digna res visa Virgilio, ad quam nova Musarum invocatione transiret, vs. 77. — *Ida*, mons sacer Phrygiae Deae, (vide vers. 541) materia abundabat. *Idaeae naves* etiam apud Horat. I, Od. 15, 1. Mater Deum Aeneae, quum classe indigeret, pineam silvam sibi sacram dederat, Iovem precata, ne naves inde factae vento ullo vincerentur. Iupiter promiserat, se illas, ubi finem portusque Ausonios tenuerint, in aequoris Deas esse mutaturum. Sic Virgilius, qui adventum Deae breviter describit: *ingens Visus ab Aurora coelum transcurrere nimbus, Idaeique chori; tum vox horrenda per auras Excidit, et Troum Rutulorumque agmina complet*. Haec latius Noster tractavit. — *Pulsum aes*,

Sancta Deum genetrix, tinnitibus aëra pulsi
Aeris, et inflati complevit murmure buxi:
Perque leves domitis invecta leonibus auras,
« Irrita sacrilega iactas incendia dextra,
Turne, ait; eripiam, nec me patiente cremabit
Ignis edax nemorum partes et membra meorum. »
Intonuit dicente Dea: tonitrumque secuti
Cum saliente graves ceciderunt grandine nimbi;
Aëraque, et subitis tumidum concursibus aequor
Astraei turbant, et eunt in proelia, fratres.
E quibus alma parens unius viribus usa,
Stuppea praerumpit Phrygiae retinacula classis;
Fertque rates pronas, medioque sub aequore mergit.
Robore mollito, lignoque in corpora verso,
In capitum faciem puppes mutantur aduncae:
In digitos abeunt, et crura natantia, remi:
Quodque prius fuerat, latus est; mediisque carina
Subdita navigiis, spinae mutatur in usum.

cymbala, quae inter se concussa *tinnitum* dabant acutum; vide ad III, 532, ubi *aëra aere repulsa.* — *Buxus* contra s. tibia Phrygia incurva, *murmur* dabat, id est sonum gravem. — *Complevit* ita aëra ope Corybantum, qui comitari Deam illam solebant. Strepitu autem tympanorum, cymbalorum et tibiarum declarari solebat etiam in sacris adventus Cybeles. — De *leonibus* Cybeles vide ad X, 704.

543. *saliens grando* exquisite de grandine a corporibus, quibus impingitur, resiliente; e Virgil. Georg. I, 449, *in tectis crepitans salit horrida grando.* — *Astraei fratres*, venti, Astraei et Aurorae filii; Hesiodus Theogon. 378.

547. *Stuppea praerumpit* etc.) Virgilius vers. 117: *Et, sua quaeque, Continuo puppes abrumpunt vincula ripis, Delphinumque modo demersis aequora rostris Ima petunt; hinc virgineae, mirabile monstrum, Reddunt se totidem facies pontoque feruntur.* Sed Noster, more suo, singularum partium transformationem describit, idque satis ingeniose, quam nihil similitudinis habeant partes navis cum corpore humano. — *Medio sub aequore.* Vnus Heinsii *imo sub aequore*, quod recepit Mitscherl.

552. *Quodque prius fuerat, latus est*) Hanc lectionem ex Neapolitano recepit Heinsius pro vulgata, quam habent Regii codices nostri, *Quodque sinus fuerat, latus est*; quamquam eidem Heinsio non displicebat altera in permultis reperta, *Quodque latus fuerat, latus est*, nam et *latera* navium dicuntur; sed eodem alludit lectio recepta. Lem. — Vivianus ex suis MSS.

Lina comae molles, antennae brachia fiunt.
Caerulus, ut fuerat, color est; quasque ante timebant,
Illas virgineis exercent lusibus undas
Naides aequoreae; durisque in montibus ortae
Molle fretum celebrant; nec eas sua tangit origo.
Non tamen oblitae, quam multa pericula saevo
Pertulerint pelago, iactatis saepe carinis
Subposuere manus, nisi si qua vehebat Achivos.
Cladis adhuc Phrygiae memores, odere Pelasgos;
Neritiaeque ratis viderunt fragmina laetis
Vultibus, et laetae videre rigescere puppim
Cautibus Alcinoi, saxumque increscere ligno.
VII. Spes erat, in Nymphas animata classe marinas,
Posse metu monstri Rutulum desistere bello.
Perstat; habetque Deos pars utraque, quique, Deorum
Instar, habent animos: nec iam dotalia regna,
Nec soceri sceptrum, nec te, Lavinia virgo,

profert, *spinae curvatur in usum*, quod est elegantius, et nunc etiam propterea melius, quia praecessit *mutantur*. — Regii nostri codices dant *mutatur*.

556. *exercent lusibus undas*, ludunt, et natant in mari. Similiter *exercere tellurem* arando. — *Duri montes*, quatenus opponuntur *molli freto*; quare in plurimis legitur male *summisque in montibus*; conf. vs. 709. — *Nec ea sua tangit origo*; nihil curant redire in montes, ubi sunt ortae. L.

563. *Neritia*, navis Vlyssis a Nerito, monte Ithacae. Hoc bene emendavit Regius, quum ante legeretur *NarSyciae*; i. e. Aiacis Oilei navis, qui fuit Narycius. — Vlyssem benigne excepit *Alcinous*, Phaeacum rex, cumque nave sua portari iussit Ithacam: Homerus Od. H, 328. De eius mutatione in saxum Od. N, 155 sqq. Procopius, de bello Gothorum IV: *Navem ex alba petra, quae in Phaeacide regione apud mare visitur, aliqui eam esse autumant, qua Vlysses Ithacam fuit advectus.*

566–580. *Ardea*, urbs Rutulorum, interfecto Turno, incendio deletur, et ex cineribus oritur Ardea avis. — *In Nymphas animata* breviter dictum, animata et versa in Nymphas, ut IV. 618, *exceptas varios animavit in angues*. — *Posse desistere*, pro fore, ut desistat. — *Monstrum*, mira transformatio, ut saepe apud Nostrum. *Deos*, suos Deos, id est sibi propitios. — *Quique* ex primo Strozzae pro diversa lectione dedit Heinsius; Palatinus et unus eiusdem Heinsii *quisque*; reliqui (et Regii codices) *quodque*. *Quique... animos*, duces fortes et acres. Laudat Heinsius illud Mezentii, *Dextra mihi Deus*.

Sed vicisse petunt; deponendique pudore
Bella gerunt: tandemque Venus victricia nati
Arma videt; Turnusque cadit: cadit Ardea, Turno
Sospite, dicta potens: quam postquam barbarus ignis
Abstulit, et tepida latuerunt tecta favilla,
Congerie e media tum primum cognita praepes
Subvolat, et cineres plausis everberat alis.
Et sonus, et macies, et pallor, et omnia, captam
Quae deceant urbem; nomen quoque mansit in illa
Vrbis: et ipsa suis deplangitur Ardea pennis.

571. *vicisse*, graeco more, pro victoriam. — *Deponendi*, scilicet arma, bellum. Mores bellatorum bene notati. — *Bella gerunt*. Quidam *bella petunt*; Arundel. pro diversa lectione *bella volunt*, quod arridet Heinsio. — Codex Reg. A *bella gerunt*; idem in codice B, et pro varia lectione *bella petunt*. – *Tandemque* etc. Tibul. etiam II, 5, 46, de boc Veneris auxilio Aeneae praeslito, *Tandem ad Troianos diva superba venit*. — *Turnus cadit* interfectus ab Aenea in certamine singulari; Virg. XII, extr.

574. In *barbarus ignis* (olim edebatur *ensis*, ut legitur in codice A) haesere intt. quia putarunt, Aeneam sine offensione Augusti non potuisse *barbarum* dici. Iac. a Cruce igitur haec verba ad Annibalem referebat, motus verbis mendosis Servii ad Aen. VII, 412: at Ovidius narrat, quae Aeneae temporibus acciderint. Heinsius malebat *Dardanus ensis*, ut vs. 467 *Danaas flammas*; Virg. Aen. II, 276, *Phrygii ignes*; Horat. I, Od. 13, *Achaicus ignis*. Sine causa. Phryges saepe dicuntur sine invidia aut contemtu *barbari*, ut vs. 163 *barbara prora*; vide ad XI, 162. Heynius ad Tibull. II, 5, 48, intelligit saevum, crudelem ignem, atque etiam *barbarum Turnum* ibi interpretatur, ferocem, crudelem. — *Tepida latuerunt favilla*. Nonnulli, ut codex Regius A *trepida*; quidam, et duo codices Regii, *patuerunt*. *Latuerunt* sub *favilla*, absumta fuerunt, et radacta in cineres.

576. *Congerie e media*) Plurimi *e media*; alii, ut codex Regius A, *in media*; quidam, ut codex B, omittunt praepositionem. Ineptae huic fabulae originem haud dubie dedit similitudo nominis; Virgil. VII, 411, *Locus Ardea quondam Dictus avis*, ubi tamen *avis* esse videtur, maioribus. *Ardea* nomen traxisse videtur a situ in monte edito: Servius ex Hygino de Italicis urbibus memorat, ab augurio avis ardeae urbem esse dictam. Et *potens* sane Turni tempore fuisse videtur; Silius I, 293, *Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen*.

577. *everberare* pro simplici verberare, ut Quintil. Inst. Or. II, 4. — *Plausis*, motis; I, 466 „*percussis alis*. — *Quae deceant*. Tres, *quae doceant*, non improbante Burmanno; quem vide ad Amor. III, Eleg. 10, 48. — *Ardea* avis sortem urbis Ardeae, cuius e cineribus ipsa orta, plausu alarum suarum, tamquam lugubri plau-

VIII. Iamque Deos omnes, ipsamque Aeneia virtus
Iunonem veteres finire coëgerat iras;
Quum, bene fundatis opibus crescentis Iuli,
Tempestivus erat coelo Cythereius heros;
Ambieratque Venus Superos; colloque parentis
Circumfusa sui; « Numquam mihi, dixerat, ullo
Tempore dure pater, nunc sis mitissimus oro;
Aeneaeque meo, qui te de sanguine nostro
Fecit avum, quamvis parvum, des, optime, numen;
Dummodo des aliquod: satis est inamabile regnum
Adspexisse semel, Stygios semel isse per amnes. »
Adsensere Dii: nec coniux regia vultus
Immotos tenuit, placatoque adnuit ore.
Tum pater; « Estis, ait, coelesti munere digni;
Quæque petis, pro quoque petis: cape, gnata, quod optas.»
Fatus erat: gaudet, gratesque agit illa parenti;
Perque leves auras iunctis invecta columbis

ctu, Inget Acnmen ingenii frigidum.

581–608. *Aeneas* mutatur Veneris beneficio in Deum. Simillimus huic est locus pulcherrimus IX, 239–272, ubi placata Iunone Hercules mortalitatem exuil flammis, ut hic Aeneas undis; Iuvenal. XI, 63: *Alter aquis, alter flammis ad sidera missus.* — *Iunonem finire coëgerat iras.* Apud Virgilium Aen. I, 4, *memorem Iunonis ob iram* tantum iactatus Aeneas. Cf. omnino Aen. XII, 791 sqq., ubi Iupiter eam placat. — *Crescens Iulus* nondum maturus erat imperio, sed *bene fundatae* a patre *opes* incolumes ei steterunt tutela Laviniae; Livius I, 2. — *Tempestivus erat coelo*; ut qui gloriae suae satis vixisset, coelo maturus, Divis adscribendus esset. Lem.

587. *nunc sis mitissimus oro*) Alii, ut codex Regius B, *opto.* — *Parvum numen* Aeneas inter Indigetes et Penates relatus, qui *parvi Dii* vocantur. Quidam, pro *numen*, habent *munus* aut *donum.* — Codex Reg. A, et codex B pro diversa lectione, habent *munus.* — *Adspexisse semel*, quum, Sibylla duce, ad inferos descenderet.

594. *Estis – digni*) Codex noster Regius A, *Est is ... dignus*, male propter sequentia verb. *Quaeque petis*, pro *quoque petis.* Lem. — *Munere* pro *numine* cum Mitscherl. dedi e multis bonis MSS.; adprobaverat et Heinsius. – Ambo codices Regii exhibent *munere; numine* non potest recipi, nisi recipiatur etiam lectio codicis A, *Est is ... dignus;* hanc autem iam malam esse notavimus. Lem. — *Iunctis invecta columbis.* Primus Gronov. et tres alii *niveis invecta;* Francof. *vinctis.* — Ita in codice Regio A, et in codice B a secunda ma-

Litus adit Laurens, ubi tectus arundine serpit
In freta flumineis vicina Numicius undis.
Hunc iubet Aeneae, quaecumque obnoxia morti,
Abluere, et tacito deferre sub aequora cursu.
Corniger exsequitur Veneris mandata; suisque
Quidquid in Aenea fuerat mortale, repurgat
Et respergit aquis: pars optima restitit illi.
Lustratum genetrix divino corpus odore
Vnxit, et ambrosia cum dulci nectare mixta
Contigit os, fecitque Deum: quem turba Quirini
Nuncupat Indigetem; temploque arisque recepit.
  IX. Inde sub Ascanii ditione binominis Alba,
Resque Latina fuit: succedit Silvius illi:
Quo satus, antiquo tenuit repetita Latinus

nu. — *Numicius*, fluvius inter Laurentum et Lavinium decurrens: ad eum Aeneas in proelio cum Etruscis aut Rutulis periisse videtur; hinc ad Deos abiisse creditus est, et inde exornata fabula, quam respicit etiam Tibullus II, 5, 43: *Illic sanctus eris, quum te veneranda Numici Vnda Deum coelo miserit Indigetem.* — *Deferre sub aequora*, quo deferebantur purgamina. — *Tacito*, tardo propter alveum ulvosum et limosum; vs. 599.

602. *Corniger*, Numicius; vide ad IX, 1. — *Respergit aquis.* Heins. scribendum censet *detergit aquis*, ἀρχαϊκῶς pro *deterget*, ut passim poëtae.

607. *Contingere* sic II, 123; vide Heins. ad Amor. III, 1, 64. Datum ei Iovis vel Patris Indigetis nomen, exstructum ei ad ripas Numicii sacellum cum luco. Liv. d. l. *Situs est, quemcumque eum dici ius fasque est, super Numicium flumen, Iovem Indigetem appellant. Templum*, illud sacellum, erat in luco iuxta Numicium. — Pro *arisque recepit*, quod habent Regii codices, nonnulli *arisque reponit.*

609–771. *Pomonam* hortos unice amantem amat *Vertumnus* in varias figuras apte transiens. — Sumta anili forma Pomonam exemplo *Anaxaretae Iphin* spernentis et tandem in saxum conversae monet, ut fastus ponat. Splendore formae capitur Nympha. Poëta, quum ad tempora notiora iam accedat, praemittendam putavit, nexus causa, seriem regum Albanorum. — *Binominis*, quia idem et Iulus dictus; vide Livium I, 3. — Post *Silvium* omittit Aeneam Silvium, cuius filius fuit *Latinus* Silvius. — *Repetitum nomen*, quod alius iam olim habuit. — Pro *repetita* Heinsius olim *recidiva*, ut Fast. IV, 45, *recidiva vocabula.* — *Latinus* vocatur *clarus*, quia illustrior eius fama apud posteros, quam caeterorum regum, deductis ab eo aliquot coloniis. — In his nominibus multum haeserunt interpretes; libri plurimi et nostri Regii dant *Cla-*

Nomina cum sceptro: clarum subit Alba Latinum:
Epitos ex illo; post hunc Capetusque, Capysque,
Sed Capys ante fuit: regnum Tiberinus ab illis
Cepit; et in Tusci demersus fluminis undis
Nomina fecit aquae: de quo Remulusque feroxque
Acrota sunt geniti: Remulus maturior annis
Fulmineo periit, imitator fulminis, ictu.
Fratre suo sceptrum moderatior Acrota forti
Tradit Aventino; qui, quo regnarat, eodem
Monte iacet positus, tribuitque vocabula monti.
  Iamque Palatinae summam Proca gentis habebat.
Rege sub hoc Pomona fuit; qua nulla Latinas
Inter Hamadryadas coluit solertius hortos,

rus subit ecce Latino; prim. Naug. mutavit in *Alba*. *Clarus* autem erat nomen proprium, non adiectivum; significabatque eum regem qui Alba dictus fuit, nam poëtis mutare interdum nomina convenit, auctore Servio, et ne *Clarum* significare Albam dubites, idem poëta in libro IV Fast. *Isque, Latine, tibi pater est; subit Alba Latinum*. De hoc loco vide plura apud Burmannum. Lem. — *Epitos* etiam Fastor. IV, 43; Livio dicitur Atys. — *Capetusque . . . ante fuit*. Ingenii lusus, quem suggessit lex carminis. — *Tuscum flumen*, Albula, in cuius traiectu submersus Tiberinus.

616. *de quo Remulus – Acrota*) Secundum Livium, Tiberini filius fuit Agrippa. Post eum regnavit *Remulus* Silvius, qui fulmine ictus regnum tradidit Aventino. – *Maturior annis*. Basil. *maturior armis*; unus Vossian. *aevis*; Heinsius putat *aevi*. Regii codices *annis*, et cave ne quid mutes. Lem. — *Positus*, ut *situs*, de sepulto.

622. *summa* gentis, de imperio, bene habet; *summa sceptri* XIII, 162; *summa belli* ex Ponto II, 1, 46. Sed quaeritur, quo sensu *gens Palatina* dicta sit. Micyllus explicat, quae circa Palatium et ea loca, ubi postea Roma condita fuit, tum habitabat. Ineptum hoc iudicat Heinsius, qui suadet, *Palatinae rupis*, aut *Palatini collis* sive *montis*. Verum non admodum potens rex, qui rupis summam habet. Quum MSS. fere omnes *Palatinus* habeant, id interea servandum arbitror, donec meliora proferantur. Forte hoc cognomen adhaesit Procae. — Regii nostri ambo dant *Palatinus summae loca gentis habebat*; ita et omnes alii codices: si *Palatinus* non fuerit cognomen additum *Procae*, optima mihi videtur lectio, quam recepit Gierigius, ut omnes alii edit. receperant ex Nauger. eamque ineptam male pronuntiat Heins. qui forsan ineptior est, in τῷ *loca* videns vestigia τοῦ *collis*. Omnibus autem codicibus in eamdem lectionem conspirantibus, eam revocandam censeo. Lem. — Pro *Latinas*, multi veteres *Latinos*; utrumque bene.

Nec fuit arborei studiosior altera foetus,
Vnde tenet nomen: non silvas illa, nec amnes;
Rus amat, et ramos, felicia poma ferentes.
Nec iaculo gravis est, sed adunca dextera falce;
Qua modo luxuriem premit, et spatiantia passim
Brachia compescit: fissa modo cortice virgam
Inserit, et succos alieno praebet alumno.
Nec patitur sentire sitim; bibulaeque recurvas
Radicis fibras labentibus irrigat undis.
Hic amor, hoc studium: Veneris quoque nulla cupido.
Vim tamen agrestum metuens, pomaria claudit
Intus; et accessus prohibet refugitque viriles.
Quid non et Satyri, saltatibus apta iuventus,
Fecere, et pinu praecincti cornua Panes,
Silvanusque, suis semper iuvenilior annis,

* 625. *altera*, alia. Nympha operam dans arborum culturae bene describitur. — *Ramos*, arbores. — *Felicia poma*, ut IX, 92.

628. *gravis*, gravata. — *Falx*, culter vinitorum curvus ad amputandas frondes. — *Nec iaculo gravis* etc. Nec dextra Pomonae iaculum gestat; sed falcem, qua luxuriantes ramos recidat. Lem. — *Premere*, eleganter pro resecare, amputare, etiam Virgil. Georg. I, 157. — *Luxuriem*, ramos longiores, nimis se extendentes et succis fraudantes arborem. Iidem rami *brachia spatiantia*, luxuriose excrescentia, ut IV, 364, *spatiantes alae*. — Pro *spatiantia passim* Heinsio ex uno Medic. placebat *spatiantia contra*, ut IV, 80, *pervenientia contra*. Non placeot mihi similitodines illae quas in auctoribus ioquirunt quidam interpretes: quia Ovidius alibi dixerit ,*partique dedere* (per tenuem muri rimam) *Oscula quisque suae*, *non pervenientia contra*; nemo credet eum hic scripsisse *spatiantia contra*, eam ob causam unam, ut lector duo loca inter se comparet. Lem. — *Passim* est, in omnes partes; Virgil. Georg. II, 370, *ramos compesce fluentes*; Horatios Epod. II, 13, *Inutiles falce ramos amputans*.

630. *fissa cortice*) Alii *fisso* ex solemni permutatione. — Codex Regius A *fisso*; codex B *fissa*; vide nos ad X, 512. Lem. — Venuste insitionem et irrigationem describit; conf. Virg. Georg. II, 73–82. — *Alieno alumno*; surculo ex alia arbore in aliam translato. Lem. — *Labentes undae* centies apud poëtas dicuntur rivi: sine causa igitur Heins. suadebat vel *lactantibus*, vel *lambentibus*. Etiam Burmanni coniect. *laetantibus*, i. e. fecundantibus, carere poteramus.

635. *agrestum*, nempe Deorum, quales mox nominantur. — *Refugitque viriles*. Pataviens *tactusque viriles*.

638. *pinu praecincti*) I, 699. — *Sil-*

Quique Deus fures vel falce, vel inguine terret,
Vt poterentur ea? sed enim superabat amando
Hos quoque Vertumnus; neque erat felicior illis.
O quoties habitu duri messoris aristas
Corbe tulit; verique fuit messoris imago!
Tempora saepe gerens foeno religata recenti,
Desectum poterat gramen versasse videri.
Saepe manu stimulos rigida portabat, ut illum
Iurares fessos modo disiunxisse iuvencos.
Falce data frondator erat, vitisque putator:
Induerat scalas, lecturum poma putares:
Miles erat gladio, piscator arundine sumta.
Denique per multas aditum sibi saepe figuras
Repperit, ut caperet spectatae gaudia formae.

vnnusque. Vulgo (et in codice Regio B) *Silenusque.* Sileno, Bacchi comiti nullus hic locus: at Silvanus erat Deus agrestis et Latinus, qui semper senex in antiquis monumentis exhibetur. Sed ille *iuvenilior suis annis*, magis amoribus deditus, quam a sene exspectes. — De *inguine* Priap. vide ad IX, 344.

642. *Hos quoque Vertumnus* etc.) Sequitur locus classicus de Vertumno, quocum cf. Prop. IV, 2. Quum olim esset symbolum anni vicissitudinum, poëtae inde fecerunt Deum, qui posset in omnes verti formas, unde et Vertumnus dictus sit. Propertius, vs. 42: *At mihi, quod formas unus vertebar in omnes, Nomen ab eventu patria lingua dedit*; et vers. 21: *Opportuna mea est cunctis natura figuris: In quamcumque voles verte, decorus ero.* *Mille ornatus* varias istas figuras vocat Tibullus IV, 2, 14. Hinc pendet locus sequens.

643. *duri* omnes rustici, *messores* inprimis, quia aestum facile perferunt. Laudat Burmannus ex Horatio Epod. III, *dura messorum ilia.* — *Imago messoris*, similis messori; Propertius, *Corbis in imposito pondere messor eram.*

644. *tempora saepe gerens* etc.) Propertius, vers. 25: *Da falcem, et torto frontem mihi comprime foeno: Iurabis nostra gramina secta manu.* De *stimulis* ad II, 127.

649. *frondator erat*) Vnus Heinsii et unus Basileens. *falcator erat*; non male, et Nostri ingenio convenire videtur appositio *Falce data falcator erat.* Lem. — *Induerat.* Thysii liber *induitur*, graecismo usitato. *Induerat scalas*, incedebat capite per gradus scalarum inaerto.

651. *Miles erat gladio*) Propertius vs. 27: *Arma tuli quondam, et, memini, laudabar in illis.*

653. *spectatae*) Quidam (non Regii codices) habent *speratae*; sed *spectari* proprie dicuntur puellae, earumque formae.

Ille etiam picta redimitus tempora mitra,
Innitens baculo, positis ad tempora canis,
Adsimulavit anum, cultosque intravit in hortos,
Pomaque mirata est; Tantoque potentior! inquit,
Paucaque laudatae dedit oscula, qualia nunquam
Vera dedisset anus; glebaque incurva resedit,
Suspiciens pandos autumni pondere ramos.
Vlmus erat contra spatiosa tumentibus uvis;
Quam socia postquam pariter cum vite probavit,
« At si staret, ait, caelebs sine palmite truncus,
Nil praeter frondes, quare peteretur, haberet.
Haec quoque, quae iuncta vitis requiescit in ulmo,
Si non nupta foret, terrae adclinata iaceret.
Tu tamen exemplo non tangeris arboris huius;

654. *picta* vel acu, vel radio, vel variegata. — Pro *mitra* duo *vitta*. — *Ad tempora*. Nonnulli per *tempora*; sed alterum etiam III, 275.

657. *Tantoque potentior*) multi *peritior*; ita et codex Regius A; sed et *potentior* habet pro varia lectione. Hoc Ovidianum esse sciunt, qui ea voce auctorem frequentissime uti meminerunt. Pro *tanto* idem codex A *cunctis*. Lem. — *Tanto potentior* solemnis et elegans laudandi formula, ut *tanto maior*, *tanto melior*, *tanto felicior*; Seneca de Tranq. Anim. cap. 15: *Laudemus toties dignum laudibus et dicamus: tanto fortior, tanto felicior!* *Potentior* pomorum copia, quibus olim maxime censebantur divitiae. Quidam addunt duos versus, *Omnibus et Nymphis, quas continet Albula ripis. Salve virginei flos illibate pudoris.* — *Qualia nunquam* etc cf. II, 431. — Pro *pandos* multi *patulos*, *gravidos*, *curvos*. Regii cod. *pandos*.

661. *Vlmus erat — spatiosa* etc.) Olim edebatur *speciosa nitentibus uvis*; alteram lectionem dari ex vetustioribus iussit Heinsius. — Codex Regius A, *speciosa tumentibus uvis*; codex B, *spatiosa tumentibus*. — *Spatiosa*, patula et abundans uvis. — Commode et egregie vitium ulmis adiunctarum exemplo utitur in commendando Pomonae coniugio. Comparari enim solebat illa adiunctio cum coniugio; hinc ulmi *caelibes*, sive *viduae* dicuntur *maritari*, aut vite *dotari*, et vites *nubunt* ulmis, fiuntque earum *coniuges* aut *sociae*; vid. Heinsius. — *Requiescit*, nempe claviculis suis complexa ulmum. — *Si non nupta foret.* Plurimi (et cod. ambo Regii) *si non iuncta foret*, quod damnavit Heinsius quia *iuncta* proximo versu praecesserat. *Nupta* recepit e Thuan. et prim Bonon. laudat etiam primi Gronov. *vincta*. — *Terrae adclinata iaceret.* Ciofani codex, Florentinus, et Vrbinas, et Regius B, *terraeque adcliva iaceret*; alii *inclinata*. Cicero Sen. 15, *ad terram fertur, nisi fulta sit.*

Concubitusque fugis, nec te coniungere curas,
Atque utinam velles! Helene non pluribus esset
Sollicitata procis, nec quae Lapitheia movit
Proelia, nec coniux timidis audacis Vlixei.
Nunc quoque, quum fugias averserisque petentes,
Mille proci cupiunt, et Semideique, Deique,
Et quaecumque tenent Albanos numina montes.
Sed tu, si sapies, si te bene iungere, anumque
Hanc audire voles, quae te plus omnibus illis,
Plus, quam credis, amo; vulgares reiice taedas,
Vertumnumque tori socium tibi delige: pro quo
Me quoque pignus habe: neque enim sibi notior ille est,
Quam mihi: nec toto passim vagus errat in orbe.
Haec loca sola colit: nec, uti pars magna procorum,
Quam modo vidit, amat: tu primus, et ultimus illi
Ardor eris; solique suos tibi devovet annos.
Adde, quod est iuvenis, quod naturale decoris
Munus habet: formasque apte fingetur in omnes;
Et, quod erit iussus, iubeas licet omnia, fiet.
Quid, quod amatis idem? quod, quae tibi poma coluntur,

670. *Helenes* procorum nomina habet Hyginus fab. 81: vid. idem fab. 126 de Penelopes procis. — *Quae Lap. movit Proelia*, Hippodame, de qua XII, 210 sqq. — Olim edebatur, *timidi aut audacis*; sed Heinsius ex MS. Barberin. recepit *timidis*, h. audacis in timidos, ut X, 544, *fortis fugacibus esto*. — Codices ambo Regii *timidi aut audacis*, quod explicari deberet, timidi in pugna, audacis in struendis *insidiis*; sed bona est emendatio. Lem.

675. *si sapies*) Multi *sapias*, et mox *velis*; improbat autem Heinsius, et bene, quia tum erat *reiicias* et *deligas* dicendum. Regii codices nihil mutant. Lem.

681. *Haec loca sola*) MSS. fere omnes, *Haec*, aut *Nec loca magna*; sed Vivianus ex suis *loca sola*, quod etiam in uno suo repertum recepit Heinsius. Codex Regius A *Haec loca magna*; codex B *Nec loca magna*. — *Devovet*, vovet.

684. *iuvenis*) Ita pingi et fingi solebat, cinctus corona e frondibus viridibus tenensque cornu copiae. — *Quod naturale* etc. quod natura eum fecit decorum. — *Formasque apte* etc. Tibull. IV, 2, 14, de Vertumno, *Mille habet ornatus, mille decenter habet.*

687. *Quae tibi poma coluntur* etc. Fructuum primitiae solebant Vertumno dari; Propert. d. l. vs. 11, *quia*

Primus habet, laetaque tenet tua munera dextra?
Sed neque iam foetus desiderat arbore demtos,
Nec, quas hortus alit, cum succis mitibus herbas,
Nec quidquam, nisi te: miserere ardentis: et ipsum,
Qui petit, ore meo praesentem crede precari:
Vltoresque Deos, et pectora dura perosam
Idalien, memoremque time Rhamnusidis iram.
Quoque magis timeas, etenim mihi multa vetustas
Scire dedit, tota referam notissima Cypro
Facta, quibus flecti facile, et mitescere possis. »
 Viderat a veteris generosam sanguine Teucri
Iphis Anaxareten, humili de stirpe creatus;
Viderat, et totis perceperat ossibus aestum:

vertentis fructum praecepimus anni; et vs. 13, *Prima mihi variat liventibus uva racemis.*

694. *Idalie* dicta Venus ab Idalio, monte Cypri; et *Idalium* quidquid Veneri sacrum aut gratum. — De *Rhamnuside* vid. ad III, 406.

695. *multa vetustas*, longa aetas. — *Dedit scire*, ut III, 338; graeco more.

698. *Viderat a veteris* etc.) Hanc fabulam sub Arceophontis et Arsinoës nominibus refert Antoninus Liberalis Met. 39, apte h. l. adhibita, quia et vim movendi et metamorphosin habet. Reges Cypri originem ducebant a Telamonio *Teucro*, qui exciso Ilio huc migravit atque Salamina urbem (ubi haec res gesta; vid. vers. 760), condidit. Conditores autem urbium gentiumve solent fere a poëtis *veteres*, *antiqui*, *prisci* vocari. — *A sanguine* quoad sanguinem. — *Humili de stirpe* Duo *humili de plebe*. — *Perceperat*. Vnus Heinsii *praeceperat*; sed mira non videbitur varietas, quum noveris quam parvum sit discrimen inter syllabas *per* et *prae*, in scriptis libris. — *Luctatusque diu* etc. Versum similem habes lib. VII, 10. Lem.

704. *per spes - alumnae*) Heinsius putat, *per spes alumnas*, ut XIII, 375, *spes socias*. — *Propensum*. Multi, et cod. Regii nostri *perpensum*; dicendum est hoc loco, quod in simili ad vs. 700, de *perceperat* vel *praeceperat*.

708. *Interdum madidas* etc.) Facit haec ex ineptis moribus amantium, foribus exclusorum. Ii enim *coronas* de capite demtas postibus *intendebant* (pro vulgari, innectere, suspendere. Exquisite Virg. Aen. IV, 506, *Intendit locum sertis*); Lucretius IV, 1171; Propert. I, 16, 7. Non modo coronas, sed ianuas etiam ipsas *lacrymarum rore* irrigabant; Martial. X, Epigr. 13. In nuda humo aut *duro limine* (cui suaviter opponitur *molle latus*) iacebant; Propert. III, 13, 16; Noster Art. Am. II, 238. Stulte etiam ianuis vel preces adhibebant, vel *convicia faciebant*, eique imbrium verbera lovisque fulmina imprecabantur; Tibul. I, 2, 6 sqq. *Tristis sera*, ut *ianua difficilis* apud Tibullum d. l. *Tristis*-

Luctatusque diu, postquam ratione furorem
Vincere non potuit, supplex ad limina venit;
Et modo nutrici miserum confessus amorem,
Ne sibi dura foret, per spes oravit alumnae:
Et modo de multis blanditus cuique ministris
Sollicita petiit propensum voce favorem.
Saepe ferenda dedit blandis sua verba tabellis:
Interdum madidas lacrymarum rore coronas
Postibus intendit, posuitque in limine duro
Molle latus, tristique serae convicia fecit.
Surdior illa freto surgente, cadentibus Haedis,
Durior et ferro, quod Noricus excoquit ignis,
Et saxo, quod adhuc viva radice tenetur;
Spernit, et irridet, factisque immitibus addit
Verba superba ferox; et spe quoque fraudat amantem.
Non tulit impatiens longi tormenta doloris
Iphis, et ante fores haec verba novissima dixit:
« Vincis, Anaxarete: neque erunt tibi taedia tandem
Vlla ferenda mei: laetos molire triumphos,
Et Paeana voca, nitidaque incingere lauro.
Vincis enim, moriorque libens; age, ferrea, gaude.

que pro *tristique* accepit Heinsius et uno Basil.

711. *Surdior freto*) De hoc proverbio vide Heinsium ad h. l. — *Surgens* fluctibus. — *Cadere* de occasu siderum. Pro *Haedis* multi *Austris*, vel *Euris*. — Codex Regius B habet *Euris;* sed hoc vocab. vel *Austris* glossam esse puto. Lem. — *Haedi* duae stellae, quas manu tenet Auriga supra Tauri cornua, quarum et ortus et occasus gravissimas excitant tempestates; Theocrit. Id. VII, 53. — *Ferrum Noricum* erat praestantissimum; Plin. XXXIV, 14; hinc *Noricus ensis* Horat. I, Od. 16, 9: erat autem *Noricum* Illyrici pars. — *Saxi radices* ex Lucret. II, 102. — Pro *viva radice tenetur*, olim (ut est in nostris codicibus Regiis) edebatur *vivum radice tenetur*: et saepe *viva saxa*, ut VII, 204. — *Fraudat.* Plurimi *fallit.* — Codices Regii *fraudat.*

716. *impatiens*, qui repulsae dolorem non aequo fert animo: sequitur *παρακλαυσίθυρον*, h. carmen flebile ante fores amatae cantatum.

720. *Et Paeana voca*) Sic alibi Ovidius: *Dicite, Io Paean, et, Io, bis dicite, Paean.* Ea gratulatione in triumphis et victoriis usi sunt, atque adeo paeanas dixere omnia epinicia. *Niti-*

Certe aliquid laudare mei cogeris, eritque
Quo tibi sim gratus, meritumque fatebere nostrum.
Non tamen ante tui curam cessisse memento,
Quam vitam; geminaque simul mihi luce carendum.
Nec tibi Fama mei ventura est nuntia leti:
Ipse ego, ne dubites, adero, praesensque videbor,
Corpore ut exanimi crudelia lumina pascas.
Si tamen, o Superi, mortalia fata videtis,
Este mei memores: nihil ultra lingua precari
Sustinet: et longo facite ut memoremur in aevo;
Et, quae demsistis vitae, date tempora famae. »
Dixit; et ad postes ornatos saepe coronis,
Humentes oculos, et pallida brachia tendens,
Quum foribus laquei religaret vincula summi;
« Haec tibi serta placent, crudelis, et impia? » dixit;
Inseruitque caput; sed tum quoque versus ad illam;
Atque onus infelix elisa fauce pependit.
Icta pedum motu trepidantum ut multa gementem
Visa dedisse sonum est, adapertaque ianua factum

daque incingere lauro. De *nitida* vide ad I, 552. Coronare, inquit, viridi lauro; id quod triumphantes solebant. Lem. — *Vincis enim.* Olim edebatur *Vincis ait;* Heinsius putabat *Vincis Io.*

724. *curam cessisse memento*) Codex noster A, ut multi alii, dat *curam excessisse;* codex B ut Berneg. *fuisse;* sed vitio certe scripturae, pro *finisse,* quod in tribus reperit Heinsius. Is vult scribi *cessisse* vel *fugisse:* hoc autem ultimum dare videtur nullus codex. *Curam tui;* amorem, quo te prosequor. Lem. — *Gemina luce,* et puella amata et vita.

729. *Si tamen, o Superi*) Sic Virgilius, *Si qua est coelo pietas, quae talia curet.* Pro *mortalia fata,* ambo Regii codices dant *mortalia facta;* alteram lectionem ex quatuordecim invexit Heinsius. Lem. — *Facite ut memoremur.* Heinsius suadet *facite o memoremur,* vel *narremur.* — Ambo Regii *facite ut narremur.*

735. *laquei vincula* pro laqueo; nam *laqueus* iam in se est funis in formam vinculi compositus, unde haec duo X, 378 et 381, permutantur. — *Summi* bene additum. Sed quum MSS. omnes, praeter duos, habeant *summis,* id fortasse praeferendum. Certe etiam supra X, 379, *Zona summo de poste revincta.* — Regii ambo *summis.*

739. *trepidantum* ingratam quidem, sed fidelem imaginem subiicit sensibus. Sed in sequentibus magna est lectionum discrepantia. Quum *gementem* e cod. suo notasset Politianus, id

Prodidit; exclamant famuli; frustraque levatum,
Nam pater occiderat, referunt ad limina matris.
Accipit illa sinu, complexaque frigida nati
Membra sui, postquam miserarum verba parentum
Edidit, et matrum miserarum facta peregit,
Funera ducebat mediam lacrymosa per urbem,
Luridaque arsuro portabat membra feretro.
Forte viae vicina domus, qua flebilis ibat
Pompa, fuit; duraeque sonus plangoris ad aures
Venit Anaxaretes, quam iam Deus ultor agebat.
Mota tamen, « Videamus, ait, miserabile funus; »
Et patulis iniit tectum sublime fenestris.
Vix bene compositum lecto prospexerat Iphin;

recepit Heinsius; ita *multa* dictum est pro multum. Pro *ut multa* MSS. *et multa* aut *morte*, et pro *gementem* habent *timentum*, *paventum*; quidam, *trepidantem*, *et morte timentem*, aut, *et multa moventem*. In hac tanta varietate Burmannus malit, *trepidantum morte*, *gementem* etc. — Regii nostri *trepidantem et multa timentem*; quae lectio mala videtur, et veram ab Heinsio repertam credo. Lem.

744. *miserarum verba parentum*) Ita legitur in ambobus Regiis codicibus; ex tribus autem Burmannus invexerat *miserorum*; quia vices patris defuncti agebat; Burmannum Gierigius erat secutus: ego veterem lectionem revoco: concedatur enim fuisse verba propria patribus filium lugentibus, huiusve funera ducentibus, aliaque propria matribus; mater vidua et patris defuncti vices agens, verba, quae hic edidisset vivus, non edebat, sed certe verba sexui suo propria. Bene igitur *miserarum* Mitscherl. nuper revocavit. Lem. — *Ducebat* – *portabat*. Regii nostri cum quibusdam ab Heinsio nominatis habent *ducuntur* – *portantur*, quod is improbat, quia *ducit funus* aut *exsequias* proprie quae prima est in pompa funeris; sed deinde omnino pro efferre funus ponitur: et *portare* nati corpus ad rogum mater dicitur etiam Heroid. XV, 115. Lem. — *Lacrymosa*, lacrymis digna. — *Arsuro*, pro arsura membra; etiam Tibull. I, 1, 61, *Flebis et arsuro positum me, Delia, lecto*.

748. *viae – qua – ibat*) Prima editio Aldina *quam*; eodem modo apud Propert. III, 15, Heinsius vult legi *Scironis medias his licet ire vias*, pro vulg. *media via*. Lem. — *Agebat* plus est, quam *habebat*, quod praeferunt prior Gronovian. et tres alii MSS. Et proprie illud adhibetur de impulsu Deorum, Furiarum, furoris etc. — Regii codices *agebat*.

753. *Vix bene*) Poëta addit *bene*, ut maiorem ostendat festinationem; sic alibi *Vix bene desierant*; et *Vix bene missus erat*; sic infra *Vix bene desierant*. Lem. — Heinsius qui *compositum* pro *impositum* recepit, illud defendit non nisi iis locis ubi de cineribus *compositis*, hoc est, in monu-

Deriguere oculi, calidusque e corpore sanguis,
Inducto pallore, fugit; conataque retro
Ferre pedes, haesit; conata avertere vultus,
Hoc quoque non potuit: paulatimque occupat artus,
Quod fuit in duro iampridem pectore, saxum.
Neve ea ficta putes, dominae sub imagine signum
Servat adhuc Salamis: Veneris quoque nomine templum
Prospicientis habet: « Quorum memor, o mea, lentos
Pone, precor, fastus, et amanti iungere, Nymphe.
Sic tibi nec vernum nascentia frigus adurat
Poma, nec excutiant rapidi florentia venti. »
  Haec ubi nequidquam formas Deus aptus in omnes
Edidit, in iuvenem rediit, et anilia demit
Instrumenta sibi; talisque adparuit illi,
Qualis ubi oppositas nitidissima Solis imago
Evicit nubes, nullaque obstante reluxit;
Vimque parat: sed vi non est opus; inque figura
Capta Dei Nymphe est, et mutua vulnera sentit.
  X. Proximus Ausonias iniusti miles Amuli

mentum conditis, sermo est. Rectius laudasset IX, 503, *toroque Mortua componar*, ubi vid. notam nostram: Mitscherl. tamen *impositum* praetulit. — Quamquam Gierigius ex alio loco conetur defendere τὸ *compositum*, non erat tamen causs cur ex uno codice Cantabr. mutaretur omnium aliorum lectio *impositum*. Lem. — *Deriguere.* Vulgo, et in codicibus Regiis, *diriguere.*

761. *Prospicientis*) Hoc cognomen accepit a forma prospicientis de fenestra Anaxeretes, quae eadem specie a Venere in saxum condensa fuit. Ita recte Micyllus.

762. *lentos fastus*, qui reddunt puellas *lentas*, id est difficiles; vide ad XIII, 799.

763. *Sic* eius est, qui, ut impetret ab altero quod petierat, cum obtestatione ei adprecatur aliquid. — *Vrere* etiam de frigore dicitur; Cic. Tusc. II, 17.

766. *anilia instrumenta* eleganter vocat rugas, canos et reliqua, quibus efficiebat, ut anus esse videretur; cf. vs. 654 et 655.

770. *in figura capi*, ut VI, 490, *in illa aestuat*; VIII, 50, *arsit in illa.*

772–851. *Romulus* postquam, victis Sabinis, rem romanam fundaverat, a Marte abreptus inter Deos recipitur, idemque honor divinus tribuitur *Hersiliae* coniugi. Ille sub *Quirini*, haec sub *Horae* nomine colitur. — *Miles Amuli*, Amulius ipse. Dura periphrasis. — *Iniusti* ob regnum fratri cre-

Rexit opes; Numitorque senex amissa nepotum
Munere regna capit; festisque Palilibus Vrbis
Moenia conduntur: Tatiusque patresque Sabini
Bella gerunt; arcisque via Tarpeia reclusa
Digna animam poena congestis exuit armis.
Inde sati Curibus, tacitorum more luporum,
Ore premunt voces, et corpora victa sopore
Invadunt, portasque petunt, quas obiice firma
Clauserat Iliades: unam tamen ipsa recludit,
Nec strepitum verso Saturnia cardine fecit.
Sola Venus portae cecidisse repagula sensit;
Et clausura fuit; nisi quod rescindere nunquam

ptum; *Dirus Amulius* Fast. IV, 53. — *Palilibus.* Plerique *Parilibus*; Burmannus notat quinque, io quibus *paratibus* (ut in codice nostro Regio A; codex B, *Palilibus*); vide Heins. ad Fast. IV, 721. *Palilia* dies festus in honorem Pales, Deae pastoritiae, quo die Roma coodita (Velleius I), et quem ideo summa religione celebrabant Romani; Diooys. Halic. I, 88. — *Bella gerunt* propter raptum Sabinarum. Lem. — *Arci* Romanae praeerat Sp. *Tarpeius*, cuius filia, quum aquam sacris petitum extra moenia isset, corrumpi se auro passa est a *Tatio*, ut *Sabinos* in urbem acciperet: intromissi *congestis armis* obrutam necavere. Varie tamen illa res tradita; vid. Liv. I, 2; Dionys. Halic. II, 38-40. — *Digna animam poena.* — Vulgo (et in codicibus Regiis) *Dignam animam poena.* — Pro *exuit* permulti (et Reg. B) *edidit*; Heinsius, quom in vetustioribus (ut in codice Regio A) *eruit*, suspicatur *obruit*: suadet etiam *Dignae animam poenae congestis dedidit armis.* Caeterum *exuit animam*, deposito corpore tanquam veste, ut recte ait Lotatius ad Stat. X, 943, ubi *Exuiturque animus.*

778. *sati* nuoc suot incolae *Curium*, urbis primariae Sabinorum. — *Tacitorum*, quia praedam petunt. Quidam habeot *rapidorum*, aut *rabidorum.* — *Corpora* melius, qoam Romanos, quia de sopore sermo. Huoc locum Priscianus lib. II, pag. 582, legit ita: *ut corpora.... Invadant, portasque premant, quas obice fultas Clauserat Iliades*; et laudat *obice fultas*, id est firmatas, muoitas: oon male; Tibull. I, 2, 6, *Clauditur et dura ianua fulta sera*; Virg. Aeoeid. VIII, 227, *fultosque emunit obice postes*; Noster Art. Amat. II, 244, *Atque erit apposita ianua fulta sera.* — *Iliades*, Romulus Iliae filius, quae eadem Rhea Sylvia dicta; Fast. IV, 54; vid. Perizoo. et Rickii epistolas amoebeas de ea ad Aeliani Var. Hist. tom. I, pag. 510 sqq. — Pro *recludit*, vulgo (et in codice Regio B) *reclusit.* — *Saturnia*, Iuoo veterem iram exercens etiam in Aeneae posteros.

784. *nisi quod* etc.) vid. ad II, 677. — *Ianus*, templom Iani, quod Romulus aedificasse creditur. Ibi aquae

Dîs licet acta Deum. Iano loca iuncta tenebant
Naides Ausoniae, gelido rorantia fonte:
Has rogat auxilium, nec Nymphae iusta petentem
Sustinuere Deam; venasque, et flumina fontis
Elicuere sui: nondum tamen invia Iani
Ora patentis erant, neque iter praecluserat unda.
Lurida supponunt fecundo sulfura fonti,
Incenduntque cavas fumante bitumine venas.
Viribus his aliisque vapor penetravit ad ima
Fontis; et Alpino modo quae certare rigori
Audebatis aquae, non ceditis ignibus ipsis.
Flammifera gemini fumant adspergine postes,
Portaque nequidquam rigidis permissa Sabinis
Fonte fuit praestructa novo; dum Martius arma
Indueret miles: quae postquam Romulus ultro

calidae. Varro de Ling. Lat. 4: *Lautolae a lavando: quod ibi ad Ianum geminum aquae calidae fuerint.* Inde orta fabula, de qua cf. Fast. I, 265 sqq.; Macrob. Saturn. I, 9; Servius ad Aen. I, 396. — In ipso proelio quum fugerent Romani, precibus Romuli aquae calidae scaturire coeperunt, quibus Sabini prohibiti sunt Romanos ulterius persequi; poëta autem precibus Veneris id factum fuisse ait. Lem.

787. *Has rogat*) Vnus Mediceus *Has petit*, ut sit repetitio Ovidio familiaris. — *Non sustinet* alterum, qui non sustinet ei negare, quod petierat, qui non potest non satisfacere eius precibus; Cic. ad Div. XI, 13, *Quum sustinere eos non posset*; Liv. XXXI, 13, *Senatus querentes eos non sustinuit.* Quod hic Nymphis tribuitur, id sibi ipsi vindicat Ianus Fast. I, 269 sqq. — *Ianus patens*, templum Iani tempore belli patens; Fast. I, 279, *Vt populo reditus pateant ad bella profecto, Tota patet demta ianua nostra sera.* Quamquam id demum factum inde a tempore Numae Pompilii. Male Bersmann. e quibusdam praefert *parentis*, quia Ianus Pater dictus est; Lactant. Inst. IV, 3. — *Neque* vim explicandi habet, ut et saepe: nempe unda non praecluserat iter. — *Lurida supponunt* etc. Causam huius apparatus reddit Lactantius Arg. *Quae quum frigidae hostium introitum non prohiberent, ex frigidis in calidas versae hostem averterunt.*

794. *Alpinus rigor*, ut *Scythicum frigus*, in proverbium abierat; Virg. Ecl. X, 47, *Alpinae nives et frigora Rheni.* — Conieccrat olim Heinsius *Gaudebatis.* — Permulti (et Regius codex B) *flammigera.* — *Gemini postes*, duae ianuae in Iani templo sibi oppositae. — *Rigidis*, bellicosis; ipse Mars *rigidus* VIII, 20. — Ante Heinsium edebatur *promissa.* — Cod. Reg. A *promissa*; sed melius in codice B *permissa*, id est tradita. Lem. — In-

Obtulit, et strata est tellus Romana Sabinis
Corporibus, strata estque suis; generique cruorem
Sanguine cum soceri permiscuit impius ensis:
Pace tamen sisti bellum, nec in ultima ferro
Decertare placet, Tatiumque accedere regno.
Occiderat Tatius, populisque aequata duobus,
Romule, iura dabas, posita quum casside Mavors
Talibus adfatur Divumque hominumque parentem:
« Tempus adest, genitor, quoniam fundamine magno
Res Romana valet, nec praeside pendet ab uno,
Praemia, quae promissa mihi dignoque nepoti,
Solvere, et ablatum terris imponere coelo.
Tu mihi concilio quondam praesente Deorum,
Nam memoror, memorique animo pia verba notavi,
Vnus erit, quem tu tolles in caerula coeli;
Dixisti: rata sit verborum summa tuorum. »

dueret. Quidam (et Regius B) *induerat*, quod maluit Mitscherlich. Heinsius coniiciebat *Induitur.*

801. *generique cruorem cum soceri* etc) Apud Liv. I, 13, raptae patres, virosque rogant, *ne se sanguine nefando soceri generique respergerent.* — *Permiscuit.* Thuan. et Sprotii *promiscuit*; hinc *promiscuè.* — Regii etiam codices habent *promiscuit.* — Pro *in ultima*, unus Mediceus *ad ultima.* — Mox novem *excedere regno.* — Ita codex Regius B; codex autem A *abscedere*; neutrum valet: nam inter praecipuas pacis conditiones, hoc placuit, ut Tatius una cum Romulo aequa potestate paribusque honoribus regnaret. Lem. — *Occiderat Tatius*, interfectus Lavinii, anno Vrb. cond. 12; Liv. I, 14. — *Iura dare*, imperare; I, 576. — *Aequata*, Sabinis aeque ac Romanis; neutris plus favens.

809. *Res Romana valet* etc.) Fast. d. l. *habet Romana potentia vires: Sanguinis officio non eget illa mei.* — De Romulo inter Deos relato, confer Fast. II, 475 sqq.

813. *memoror*, quod habent duo, aut cum Ennio pro reminiscor et recordor positum *esse*, aut Nasonem scripsisse, *Nam refero*, h. e. memini, monet Heins. Prius admodum credibile est, quia et versus sequens ex Ennio sumtus. Itaque *memoror* praetuli τῷ *memoro*, quod librariis debetur alterum ignorantibus. — *Pia* in nepotem. — *Vnus erit*, nempe Remo, altero filio, interfecto; vid. Fast. d. l. — *Caerula coeli*, coelum caerulum. Ennius, unde hic vs. sumtus, *Vnus erit, quem tu tollis ad caerula coeli Templa.* Etiam apud Lucret. I, 1089; V, 770, *caerula coeli* et *mundi.* — *Summa verborum*, verba; Fast. d. l. *sint rata dicta Iovis.*

Adnuit Omnipotens, et nubibus aëra caecis
Occuluit, tonitruque, et fulgure terruit Vrbem.
Quae sibi promissae sensit data signa rapinae,
Innixusque hastae, pressos temone cruento
Impavidus conscendit equos Gradivus, et ictu
Verberis increpuit, pronumque per aëra lapsus
Constitit in summo nemorosi colle Palati:
Reddentemque suo iam regia iura Quiriti
Abstulit Iliaden: corpus mortale per auras
Dilapsum tenues, ceu lata plumbea funda
Missa solet medio glans intabescere coelo.

816. *caecis*, obscuris, ut *caeca nox*, *caeca caligo* etc. Mox Ciofanus praefert *terruit orbem*, propter Fast. d. l. *Iupiter adnuerat: nutu tremefactus uterque Est polus.* At h. l. praestat *urbem* propter MSS. auctoritatem. — Complures quidem Heinsius notat codices in quibus legit *urbem;* ambo autem nostri Regii dant *orbem*, et mihi certe videtur significavisse, ita coelum tonuisse ut universus terrarum orbis ruere visus sit: idem docet Livius. LEM. — *Quae sibi* etc. Mars sentit, his signis concedi sibi hoc, ut Romulum e terris *raptum* inferat coelo.

819. *pressos temone*, pro iunctos currui. Pro curru posuit temonem, qui et *premit* equos et ab iis *premitur*. Ita melius puto, quam cum Gronovio in Diatrib. Stat. pag. 401, emendare, *prensos temone* (atque ita postea in uno MS. Moreti reperit Burmannus), idque dictum putare pro prensos iugo, quia temo iugum continet. — *Cruento*, nempe e proeliis. — *Verberis*, flagelli. — *Increpuit*, incitavit. — Octo dant *pronusque*; Iuniau. *purumque*, ut Horat. I, 34. — Regii ambo *pronumque*.

823. *Reddentem-abstulit*) Factum hoc esse, quum ad Capreae paludem exercitum lustraret, tradunt historici. *Iura* ibi *dedisse* etiam Fast. d. l. narratur. Neque h. l. ipse in *Palatio* fuisse memoratur, sed Mars ibi constitit, ut deinde e vicinia Romulum auferret. — Burmannus monet, *iam* coniungendum cum *suo*, quia post Tatii mortem *Quirites*, id est Sabini, in eius potestatem concesserant, et ita iam *sui* erant, ut antea Tatii. Ita poeta partem incolarum memorasset pro universis. Lenzius vero sic: reddebat iura populo suo, cui *iam*, interim, Quiritium nomen obvenerat. Olim edebatur *non regia*, idque interpretabantur civilia, aequalia: alii legunt *tunc*. — Regii cod. ambo *non regia*. — *Quiriti*. Raro hoc nomen in singulari nomen reperitur.

825. *ceu plumbea funda* etc.) Eadem similitudo etiam II, 727; sumta e Lucretio VI, 177: *Plumbea vero Glans etiam longo cursu volvenda liquescit;* ita et Virgilius Aen. IX, 588, et Statius Theb. X, 528. Falsum tamen est, *glandes*, globulos, plumbeas in cursu *intabescere*, id est liquescere. Argent. dat *incandescere*.

Pulchra subit facies, et pulvinaribus altis
Dignior, et qualis trabeati forma Quirini.
  Flebat ut amissum coniux, quum regia Iuno
Irin ad Hersiliam descendere limite curvo
Imperat, et vacuae sua sic mandata referre:
« O et de Latia, o et de gente Sabina
Praecipuum, matrona, decus; dignissima tanti
Ante fuisse viri, coniux nunc esse Quirini,
Siste tuos fletus: et, si tibi cura videndi
Coniugis est, duce me lucum pete, colle Quirino
Qui viret, et templum Romani regis obumbrat. »
Paret, et in terram pictos delapsa per arcus,
Hersiliam iussis compellat vocibus Iris.
Illa verecundo vix tollens lumina vultu,
«O Dea, namque mihi, nec quae sis dicere promtum est;
Et liquet esse Deam; duc, o duc, inquit, et offer
Coniugis ora mihi: quae si modo posse videre

827. *pulvinaribus altis*, dignior, qui conviviis Deorum interesset; quod signum divinitatis; vide ad VI, 173. *Pulvinaria*, lecti Deorum in templo positi; hinc et lecti coelestes: Rodius contra *pulvinaria* interpretatur sacellum. — *Trabeati forma Q.* Haec lucem accipiunt ex Fast. II, 503 sqq.: *Pulcher et humano maior, trabeaque decorus, Romulus in media visus adesse via.* Nempe *trabea* priscorum regum romanorum habitus; Plin. IX, 39: ita *succinctus trabea* Picus ap. Virgil. VII, 188.

829–851. Altera metamorphosis, Hersiliae in Horam. — *Amitti* simpliciter dicuntur, tanquam verbo proprio, cognati et proximi morientes; vid. ad Plin. IV, Ep. 2, 1. — Pro *Hersiliam* (quod legitur in Regiis codicibus) nonnulli *Hersilien.* — *Limite curvo;* quidam *tramite.* — Regii ambo *limite.* — *Vacuae*, viduae, quod ex interpretatione habent MSS. Iunii, Sprotii et unus Basil. Etiam *vacua domus*, quum alter coniugum morte ablatus; Liv. I, 46.

834. *Vir* et *Quirinus* sibi opponuntur quia hoc Dei notionem involvit; Florus I, 1, *Quirinum in coelo vocari placitum Diis.* Solebant autem consecratis nova nomina dari, ut Leucotheae et Palaemoni IV, 541. Conf. Lactantius Firm. I, 21. — Pro *colle Quirino*, plerique (et Regii codices) *colle Quirini;* vid. Bentlei. ad Horat. I, Od. 2. — *Templum* Romulo positum in colle Quirino. Templis et sepulcris addi fere solebant *luci.* — *Pictos arcus.* Quidam *varios arcus*, quod fluxit ex interpretatione. — Codices Regii *pictos.*

841. *nec* (et non) – *et* passim. Vt non promtum est.... ita liquet. —

Fata semel dederint, coelum accepisse fatebor. »
Nec mora, Romuleos cum virgine Thaumantea
Ingreditur colles: ibi sidus ab aethere lapsum
Decidit in terras; a cuius lumine flagrans
Hersiliae crinis cum sidere cessit in auras.
Hanc manibus notis Romanae conditor urbis
Excipit, et priscum pariter cum corpore nomen
Mutat; Horamque vocat, quæ nunc Dea iuncta Quirino est.

Coelum accepisse fatebor. Mos eorum, qui felicitatis cumulum adipiscuntur: similiter *Deorum vitam nancisci* et alia; Cic. Attic. II, 1, *digito se coelum putant adtingere;* Horat. I, Od. 1, *sublimi feriam vertice sidera.* Lenz. hoc refert ad Romulum inter coelicolas receptum. Prius melius placet, quippe simile illi V, 556, *vitamque fatebor accepisse.* Multi autem daut *coelum adspexisse fatebor.* — Regii ambo *accepisse.*

849. *notis*, quibus saepe eam in his terris amplexus erat. Vt Herculi consecrato Hebe, sic Quirino *Hora* coniux data. Ennius An. I: *Teque, Quirine pater, veneror, Horamque Quirini.* Et *Hora* eadem, quae Hebe. Nonius Marcellinus, *Hora*, *iuventutis Dea.* Nempe Ὥρα, iuventus. Itaque non sine causa *Oram* mutavi in *Horam*, quod et MSS. meliores (et Regii ambo), Ennius, Gellius XIII, 22, Marcellinus praeferunt. Horam autem esse Hersiliam transformatam Ovid. unus narrat. — *Iuncta Quirino*, quia in templo Quirini colebatur. Lem.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER DECIMVS QVINTVS

Fab. I. Quaeritur interea, qui tantae pondera molis
Sustineat, tantoque queat succedere regi.
Destinat imperio clarum praenuntia veri
Fama Numam: non ille satis cognosse Sabinae
Gentis habet ritus; animo maiora capaci
Concipit, et quae sit rerum natura requirit.

1–59. *Myscelos*, postquam Herculis munere absolutus erat a civibus suis, in Italiam proficiscitur, ibique *Crotona* urbem condit, quam Pythagoras studiis suis nobilitat. Inest metamorphosis *atrorum lapillorum in albos*. In narranda Crotonis origine Ovidius alios auctores secutus est, ac nos habemus. — *Qui* recte ab Heins. ex Oxon. MS. receptum, pro *quis*. Ita enim *quaerere* est circumspicere, quod curae Romanorum multo melius convenit, quam altero sensu, *Quaeritur quis*. — Regii nostri ambo, ut omnes alii praeter Oxoniensem, habent *quis*; sed probanda est emendatio Heinsii: eodem sensu Terentius, Eun. IV, 7, *Quaerere qui respondeat*. Lem. — Graviter autem expressit regni curas, *qui tantae pondera* etc. quamquam tenuis adhuc tunc temporis res romana. Similiter duces *belli molem sustinere* dicuntur.

3. *imperio clarum*) Sixii codex *imperio Latio*. *Clarum*, inclytum iustitia et religione, consultissimum omnis divini et humani iuris. Liv. I, 18. — *Satis habet*, qui acquiescit in aliqua re; vid. Cortium ad Sallustium Iug. XXXI, 20. — Describitur ingenium excellens, quod sapere studet supra tardos populares. *Sabinae gentis ritus*, disciplinam sacram et civilem Sabinorum, quam tetricam et tristem vocat Livius d. l. — *Capax* a vasis amplioribus ad *animum*, ingenium, translatum. — *Maiora*, scitu digniora et graviora. — *Concipit*, scire studet. Frequenter, sed vario sensu, Noster hoc verbo utitur. — *Requirit*, cognoscere cupit, *quae sit rerum natura*, philosophiam graecam, quae

Huius amor curae, patria, Curibusque relictis,
Fecit, ut Herculei penetraret ad hospitis urbem.
Graia quis Italicis auctor posuisset in oris
Moenia quaerenti, sic e senioribus unus
Rettulit indigenis, veteris non inscius aevi:
« Dives ab Oceano bubus Iove natus Iberis
Litora felici tenuisse Lacinia cursu
Fertur, et, armento teneras errante per herbas,
Ipse domum magni, nec inhospita tecta Crotonis
Intrasse, et requie longum relevasse laborem

versabatur in rerum natura explicanda.

7. *Huius curae*, huius studii, ut vs. 65. — *Patria*, *Curibusque*, patria, hoc est Curibus. In *curae* et *Curibus* captatum esse ab Ovidio lusum verborum, putat Lenzius. — *Herculei hospitis urbs*, Croton, a Crotone, qui Herculem quondam *hospitaliter* exceperat, sic dicta, ut docent sequentia. — *Penetraret*, perveniret. Erat sane antiqua traditio, Numam Crotona esse profectum, ibique a Pythagora praecepta sapientiae cognovisse. Sed eam gravissimis argumentis refellit Livius d. l., et *suopte ingenio temperatum Numae animum virtutibus fuisse* opinatur *magis; instructumque non tam peregrinis artibus, quam disciplina Sabinorum*. Cic. Tusc. IV, 1, arbitratur, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem Pythagoreum a posterioribus existimatum. Commode tamen in rem suam traditione illa usus est poeta.

9. *Graia moenia*, quia Croton pars Graeciae Magnae in ea Italiae ora, quae hodie *Calabria* dicitur. — *Italicis oris*. Primus Pal. Vrbinas, Arundel. et alii *Italis*; Heinsius coniicit *Italiis*. — Regius codex A *Italis oris*; codex B *Italicis*; conf. XIV, 17, ubi ambo iidem codices habent *Litore in Italico*; infra autem vs. 59, dant *Italis in finibus urbis*. Lem. — *Auctor posuisset*, condidisset: *auctor* plenitudinis causa additur; Virgil. Aeneid. V, 17, *Si mihi Iupiter auctor Spondeat*; Phaedr. prol. 1, *Aesopus auctor quam materiam reperit*. — *Veteris aevi*, antiquitatis, historiae antiquae. — Pro *non inscius*, Leidensis *non nescius*.

12. *Iove natus*, Hercules, *bubus Iberis*, Geryonis Hispaniae regis, *dives* (quia divitiae illis temporibus censebantur numerosis gregibus), *ab Oceano*, ubi Erythea, Geryonis insula, veniens, feliciter in illis locis adpulit. — *Lacinia litora*. Liv. XXIV, 3: *Sex millia aberat ab urbe* (Crotone) *nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniae Iunonis, sanctum omnibus circa populis*. De promontorio *Lacinio* vid. Plin. III, 10. Caeterum summa religione in istis oris Hercules colebatur, et multa eius monumenta ostendebantur; vid. Diod. Sic. IV, 20; Strabo VI, pag. 281; et Dionysius Halic. I, 39-44, qui res ab eo in Italia gestas et fabulose narrat, et ad fidem historicam interpretari conatur. — *Inhospita tecta*. Vid. ad I, 218. De

Atque ita discedens, Aevo, dixisse, nepotum
Hic locus urbis erit; promissaque vera fuerunt.
Nam fuit Argolico generatus Alemone quidam
Myscelos, illius Dîs acceptissimus aevi.
Hunc super incumbens pressum gravitate soporis
Claviger adloquitur: «Patrias, age, desere sedes;
I, pete diversi lapidosas Aesaris undas.»
Et, nisi paruerit, multa ac metuenda minatur.
Post ea discedunt pariter somnusque Deusque:
Surgit Alemonides, tacitaque recentia mente

Crotone confer vs. 55. Apud Diodor. Sic. IV, 24, Hercules Crotoni, quem imprudens interfecerat, monumentum ponit, addito hoc ipso, quod iam sequitur, vaticinio, fore, ut ibi aliquando urbs condatur, et a Crotone nomen trahat. Sed Heraclide de Polit. auctore, ipse Croton urbem illam posuit.

18. *Hic locus urbis erit*, hoc loco urbs condetur. — *Promissa*, vaticinium. — Pro *fuerunt*, Arundel. *fuere*; Heinsius putat *fuisse*.

20. *Myscelos* recte rescriptum ab Heinsio: nam Dionysius Halicarn. Schol. Aristoph. ad Nub. 370, Strabo, Μύσκελος, aut Μύσκελλος scribunt. Argis et ipse habitasse videtur. Pausanias vero Lac. Ep. 3, narrat, Polydoro regnante, a Lacedaemoniis coloniam esse deductam Crotonem. Herodot. VIII, 47, Κροτωνιῆται δὲ γένος εἰσὶ Ἀχαιοί. Ducem coloniae *Myscelon* nominant et alii; vid. Strabo VIII, pag. 593. — *Illius aevi*, hominum illius aevi. — *Incumbens*, ut XI, 657. — Et membra *somno gravia* et *sopor* ipse *gravis*, quia reddit membra gravia. Gravitati accommodatum est τὸ *pressum*, pro quo unus Mediceus et sec. Ambrosianus *mersum*. — *Claviger* aut *clavigerum numen*, pro Hercule, obvium apud poëtas. Apud Schol. Aristophanis, ad Nub. 370, Myscelos oraculo iubetur urbem condere, quo loco ipsum imber coelo sereno deprehenderit. Idem oraculum de Phalantho, Tarenti conditore, refert Pausanias, Phoc. pag. 822. Videntur autem harum duarum urbium origines confusae esse a veteribus. Itaque etiam Lactantius in Arg. hanc fab. addit: *A proximo tumulo, cui Tares, Neptuni filius, subiectus erat, Tarentum nominavit.*

22. *Patrias, age – Aesaris undas*) Ita ordinem verborum ex Palatino restituendum primus monuit Gruterus, adprobante Heinsio; olim edebatur: *Lapidosas Aesaris undas, I, pete diversi; patrias, age, desere sedes.* — Priscam lectionem habet codex Reg. A; recentiorem autem codex B, sed a manu secunda, priori erasa. — *Diversi*, in aliis, iisque remotis terris fluentis; II, 323, Phaëthon reperitur *diverso in orbe*. — *Aesar* alias *Aesarus*, Αἴσαρος, vocatur. — Fluvius est Calabriae, qui mediam Crotonam praeterfluit. Lem.

26. *Alemonides*) Myscelus, Alemonis filius. Lem. — *Recentia*. Oxo-

Visa refert, pugnatque diu sententia secum.
Numen abire iubet; prohibent discedere leges;
Poenaque mors posita est patriam mutare volenti.
Candidus Oceano nitidum caput abdiderat Sol,
Et caput extulerat densissima sidereum Nox:
Visus adesse idem Deus est, eademque monere;
Et, nisi paruerit, plura et graviora minari.
Pertimuit, patriumque simul transferre parabat
In sedes penetrale novas; fit murmur in urbe,
Spretarumque agitur legum reus: utque peracta est
Causa prior, crimenque patet sine teste probatum,
Squalidus ad Superos tollens reus ora manusque;
O cui ius coeli bis sex fecere labores,

niensis, primus Basil. primus Moreti et alii, *recondita.* — *Visa refert*; secundum quietem visa secum volutat. Verbum *referre* sic alibi quoque usurpat Noster, pro recogitare, cogitatione et animo repetere, secum recolere. Lem. — *Sententia pugnat secum*, pro Myscelos sententiis suis pugnat secum, varias habet sententias. Amant veteres hoc loquendi genus: plane sic Horat. I, Epist. 1, 97, *Mea quum pugnat sententia secum*; infra vs. 648, *Dissidet et variat sententia.* — *Discedere*, nempe cum colonia.

30. *Candidus* a puro nitore. *Candida Aurora* Tibull. I, 3, 94; *Lucifer albus* infra vs. 189. — Praeclare Nocti *caput sidereum*, stellis distinctum, tribuitur, idque *effert*, quum ingruit; Horat. Epod. II, 17, *decorum mitibus pomis caput Autumnus arvis extulit.* — *Plura et graviora.* Confer cum hoc somnio id, quod de Atinio Liv. II, 36, refert.

34. *patrium penetrale*, penates, Deos patrios, quorum simulacra stabant in penetrali. Hinc *Dii penetrales* apud Cic. Nat. Deor. II, 27. Qui enim in novas sedes migrabant, Penates secum transferre solebant, ut et ibi patriam religionem instituerent; Virgil. de Aenea, *dum conderet urbem, Inferretque Deos Latio.*

36. *agitur reus*, accusatur. Nam in iure Romano *agere lege* dicebantur, qui ex lege vel accusabant, vel petebant. — *Causa prior* quae sit, non liquet. Tan. Faber male emendabat, *Causa fuit*; melius Heinsius, *Causa viri.* Sine dubio *causa prior* est prior pars causae, cognitio iudicis. Postea sententiae ferebantur, quae erat causa posterior. — *Squalor* et *sordes* tribuuntur reis, lugentibus, supplicantibus. — Pro *tollens*, quod primus dedit Ciofanus, legebatur vulgo, et in cod. Regio A, *tendens.* Lem.

39. *O cui ius coeli* emendarunt Muretus, Scaliger et Meursius; olim edebatur *O cuius coelum*; unus Vaticanus, Farnes. in margine, Arund. et decem alii, *O tu quem celebrent*; Oxon. et Medic. *O cuius celebrem.* — Tò *coelum* abest a codice Regio A,

Fer precor, inquit, opem: nam tu mihi criminis auctor.»
Mos erat antiquus, niveis atrisque lapillis,
His damnare reos, illis absolvere culpae.
Nunc quoque sic lata est sententia tristis; et omnis
Calculus inmitem demittitur ater in urnam.
Quae simul effudit numerandos versa lapillos,
Omnibus e nigro color est mutatus in album;
Candidaque Herculeo sententia munere facta
Solvit Alemoniden: grates agit ille parenti
Amphitryoniadae; ventisque faventibus aequor
Navigat Ionium, Lacedaemoniumque Tarentum
Praeterit, et Sybarin, Salentinumque Neretum,

nec possit dici illud fuisse abrasum; codex B, sed a secunda manu, *O cuius coelum*; antiqua scriptura deleta ferro. Lem. — *O cui ius* etc. quem duodecim labores dignum probarunt, qui reciperetur inter Deos. Seneca Agam. 812, *Tuus ille bis seno meruit labore Allegi coelo magnus Alcides.* Formulam *ius facere* comprobat Heinsius ex Fast. VI, 25. — *Criminis auctor*, quia suasit et minis perpulit, ut commigraret. Lem.

41. *Mos erat antiquus*) Olim (ut in cod. Regio A) legebatur *Mos erat antiquis.* — *Lapillis*, ψήφοις, unde ψηφίζεσθαι. Postea fabae, κύαμοι, usurpabantur. Breviter autem locutus est pro *lapillis* uti, atque *his damnare* etc. — *Culpae*, ut alibi *iniuriarum aliquem absolvere. Culpae* e Thuan. et quarto Mediceo recepit Heinsius, pro vulgat. *culpa* (quod legitur in codice Regio A); multi *culpam* (ut in codice B) aut *culpas.* — *Sententia tristis*, severa, ingrata, quae reddit reos tristes. Similiter apud Cic. *tristis iudex*, et *tristis litera*, litera damnans C. — *Immitis urna*, quia sententia immitis, dura: sic lib. III, 697, *crudelia necis instrumenta.*

47. *Candidaque ... munere*) Plurimi (ut Regii ambo codices) *numine.* Paulo audacius, lapilli, quibus sententia declarabatur, candidi facti erant beneficio Herculis. — *Solvit* pro composito absolvit. Leuzius coniicit, iudices ipsos, Alemonis somnio commotos, albos demisisse calculos.

50. *Tarentum praeterit* etc.) More suo nominat rursus plura loca, quae ille praeterierit. — *Lacedaemonium*, quo Lacedaemonii, duce Phalanto, colonium deduxerunt; Pausanias Phoc. p. 822; Iustinus III, 4. De reliquis vide Plinium III, 11: *Oppidum Croto, amnis Neaethus. Oppidum Thurium inter duos amnes Arathin et Sybarin, ubi fuit urbs eodem nomine.* Deinde pluribus interiectis, *Barion ante Iapyx a Daedali filio, a quo et Iapygia.* — *Neretum*, quod se etiam Leuziu probavit, dedimus, quia sic, aut *Nerethum* scriptum duobus Maffei MSS., in Farnes. et uno Coelest. reperit Ciofanus, et olim edebatur *Neraethum.* Namque *Neaethum* Regius nullam aliam ob causam invexit, quam quod meminerat, Strabonem

Thurinosque sinus, Temesenque, Iapygis arva.
Vixque pererratis, quae spectant litora, terris,
Invenit Aesarei fatalia fluminis ora:
Nec procul hinc tumulum, sub quo sacrata Crotonis
Ossa tegebat humus: iussaque ibi moenia terra
Condidit, et nomen tumulati traxit in urbem.
Talia constabat certa primordia fama
Esse loci: positaeque Italis in finibus urbis.
II. Vir fuit hic ortu Samius: sed fugerat una
Et Samon, et dominos; odioque tyrannidis exsul

hunc facere Salentinorum fluvium. Posset forsan et cum quatuor Vaticanis et altero Caelestino *Veretum* scribi; Plinius III, 11 s. 16, *Salentinorum Aletini*, *Neretini*, *Valentini*, *Verctini*. Ptolemaeus quidem III, 1, et *Nerotum* et *Veretrum* in mediterraneis Salentinorum ponit; sed talia Ovidius parum curavit. — Codex noster Regius A, quantum perspici potest, dat *Nerethum*; codex B *Neretum*. De *Temesa*, urbe Bruttiorum, vidimus ad VII, 207. Sed eam praeterire non potest, qui e Graecia profectus, Aesaris ostia petit. Itaque Burmannus, postquam *Crimisen*, *Cameren* aut *Temenen* reponendum suaserat, credit, Nostrum secutum esse eos, qui *Temesen* eamdem urbem fuisse putarunt, quae et Brundusium. Alii aliter.

54. *fatalia*, ab Hercule ei adsignata. *Fata* enim sunt ea, quae Dii fantur. Nisi dicas, Herculem fato sic volente ita iussisse. — *Sacrata* et *sancta* erant sepulcra, quia violari, moveri, deleri sine poena non poterant. — *Humus sub tumulo tegit ossa* e sermone poëtico Romanorum fluxit, e quo etiam Virgilius Georg. IV, 457, dixit, *Tellus fundit humo victum*; vide ad XI, 603.

58. *Talia constabat ... urbis*) Hos versus duos suppositos esse arbitrabatur Tanaq. Faber; sed leguntur in omnibus libris scriptis. Lem. — De originibus Crotonis multa habet Leopard. in Emendatt. cap. 14.

60–478. *Dogmata nonnulla Pythagorica*, quae quum de mutationibus agant, ornatumque facile admittant poëticum, locum in hoc opere habent commodum. Etiam hoc placet, quod Pythagoras ipse docens inducitur.

60–72. *Vir fuit* etc.) De Pythagora ipso, eiusque philosophia universe. — *Hic*, Crotone, postea etiam Metaponti, ubi decessit; Cicer. Fin. V, 2; Iustinus XX, 4. Reversus a peregrinatione, qua Aegyptum lustraverat, Persarumque, ut veteres tradunt, magos adierat (Cic. Fin. V, 29), oppressam reperit patriam *tyrannide* Polycratis; Diogenes Laërt. VIII, 47; Plutarchus de Placit. I, 3. Quae nova patriae forma ei displicuit, sub qua non putabat se effecturum, quae moliretur, quum contra Graeciae Magnae civitates eum multis causis invitarent; *Meiners*, p. 392. — *Fugere* pr. de exsule; *exsul* autem etiam is, qui sponte patriam deserit. — *Dominos*, dominum, tyrannum. Vixit autem Pythagoras, si verius aetatem eius

Sponte erat: isque, licet coeli regione remotos,
Mente Deos adiit; et, quae natura negabat
Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.
Quumque animo, et vigili perspexerat omnia cura,
In medium discenda dabat; coetusque silentum
Dictaque mirantum, magni primordia mundi,
Et rerum causas, et quid natura, docebat;
Quid Deus; unde nives; quae fulminis esset origo;
Iuppiter, an venti, discussa nube, tonarent;

scire cupias, vel Servio Tullio regnante Romae, ut vult Livius I, 18, vel tempore Tarquinii Superbi et Bruti, secundum Cic. Tusc. I, 16; IV, 1. De his omnibus vide Lactantii Argumenta.

62. *remotos*) Vulgo (et in Regiis codicibus) *remotus*, quod malim. Cf. XII, 41, *quamvis regionibus absit.* — *Mente Deos adire* alibi de precibus, h. l. de studio divinae naturae cognoscendae. — *Haurire*, quum omnino sit percipere, et de sensibus et de animo usurpatur; *oculis pectoris hausit*, ingenio percepit, cognovit abditas naturae vires. Etiam Cicero Tusc. I, 16, Pherecydem laudat et Pythagoram, quod primi sevocaverint mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abduxerint, quum antea homines nihil animo videre possent, sed omnia ad oculos referrent.

65. *vigili cura*, diligente et adsiduo studio. — *In medium discenda dare*, tradere docendo. Alter Strozzae habet *perspecta dabat*, ut sit repetitio Ovidio familiaris. — Pro *coetus* vulgo, et apud Mitscherlich. legitur *coetum*, quod improbat Burmannus propter sequens *silentum*. Codex Regius A habet *coctus*, codex B *coetum*. *Coetus* de scholis philosophorum. Etiam Livius d. l. de Pythagora, *iuvenum aemulantium studia coetus habuit.* Sed ibi *coetus* conventus discipulorum, h. l. ipsi discipuli. Eorum *silentium* notum, quo arcana societatis custodire iubebantur; vide *Meiners* p. 454. — *Dicta* autem eius *admirabantur* tantopere, ut ea dicerent θεοῦ φωνάς, ut in disputando quum ex iis quaereretur, quare ita esset, responderent, *Ipse dixit*, ut denique ex domo eius templum facerent, ipsumque pro Deo colerent; Iustinus XX, 4. Confer *Meiners* pag. 448 sqq.

68. *rerum causas et quid* etc.) Sic et alii poëtae philosophiam circumloquuntur, v. c. Propertius III. 3, 47 sqq.; Statius Silv. V, 3; Theb. VI, 125 sqq.; Claudianus XVII, 100 sqq.: quamquam Pythagoras in physica non acquievit. Ab Horatio I, Od. 28, 14, vocatur *non sordidus auctor Naturae verique*, h. e. praestantissimus doctor physices et ethices, in quas partes divisa olim erat philosophia universa. — *Quid Deus.* Barthius ex MSS. legit *Quis Deus*; ita legitur in nostro codice Regio B. Fortasse hunc versum respexit Statius V Silv. 3, 21: *Quis Deus, unde ignes, quae ducat semita solem.* Lem. — Doctrina de *Deo* pars erat physices, quia haec causas rerum exponit, Deus

Quid quateret terras; qua sidera lege mearent;
Et quodcumque latet; primusque animalia mensis
Arguit imponi: primus quoque talibus ora
Docta quidem solvit, sed non et credita, verbis:
« Parcite, mortales, dapibus temerare nefandis
Corpora: sunt fruges, sunt deducentia ramos
Pondere poma suo, tumidaeque in vitibus uvae:
Sunt herbae dulces, sunt, quae mitescere flamma,
Mollirique queant: nec vobis lacteus humor
Eripitur, nec mella thymi redolentia florem.
Prodiga divitias, alimentaque mitia tellus
Suggerit, atque epulas sine caede et sanguine praebet.
Carne ferae sedant ieiunia; nec tamen omnes:
Quippe equus, et pecudes, armentaque gramine vivunt.
At quibus ingenium est immansuetumque, ferumque

autem est omnium rerum causa aeterna.

72–175. *animalia mensis* etc.) A carnium esu deterret. Eum omnem suis Pythagoram interdixisse, sane multi veterum tradunt. Sed hoc Empedoclem potius fecisse, ex eius fragmentis constat; eumque forsan Ovidius h. l. expressit. Abstinentiam illam ab omni carnium usu seriores Pythagoraei amplexi sunt; vid. *Meiners* pag. 418 sqq. Imitatus est h. l. e Nostris Zacharia in Partibus diei pag. 24 et 26. — *Arguit*, crimini dedit, nefas esse docuit. Bernegger. primus Basileens. Iurcti excerpt. Barberin. Arundel. et unus Vossii *arcuit*, id est vetuit; idque placet Heinsio: recepit Mitscherlichius. — *Arguit* legitur in codice A; *arcuit* in codice B. — Disputationum adsiduitate Crotoniatas ad frugalitatem revocasse traditur a Iustino d. l.

75. *Parcite mortales* etc.) Verbis gravissimis sententiam proponit. — *Temerare*, polluere, violare. — De cibis corpori humano non destinatis, est etiam apud Silium II, 47. — *Nefandis*, abominandis, a natura homini non destinatis. — Apud nostros haec Pythagorae verba transtulit *I. I. Rousseau*, *Emile* lib. II. Lem.

76. *Sunt – sunt*) Argumentum primum a multitudine et suavitate frugum ductum, in quibus commendandis utitur verbis suavissimis. *Poma* insigni multitudine (*deducentia ramos*, ut XIII, 812, *poma gravantia ramos*; Remed. 175, *curvatos pomorum pondere ramos*) *uvae tumore*, h. e. magna copia succorum, herbae *dulcedine* nos invitant, et si qua habent duram acerbamve naturam, tamen *flamma*, coquendo, mitescere possunt. — *Eripitur*, interdicitur. — Pro *florem*, vulgo *flore*: utrumque recte. — Ambo Regii nostri dant *florem*.

83. *Carne ferae* etc.) Esus carnium similes reddit homines bestiis, iisque immanissimis. — *Ingenium*, natura-

Armeniaeque tigres, iracundique leones,
Cumque lupis ursi, dapibus cum sanguine gaudent.
Heu quantum scelus est, in viscera viscera condi,
Congestoque avidum pinguescere corpore corpus,
Alteriusque animantem animantis vivere leto!
Scilicet in tantis opibus, quas optima matrum
Terra parit, nil te nisi tristia mandere saevo
Vulnera dente iuvat, ritusque referre Cyclopum?
Nec, nisi perdideris alium, placare voracis,
Et male morati poteris ieiunia ventris?
At vetus illa aetas, cui fecimus Aurea nomen,
Foetibus arboreis, et, quas humus educat, herbis

lis indoles, bestiis, arboribus, agris tribuitur. — *Armeniae tigres* etiam VIII, 121, et passim. *Armeniae* autem adiective capiendum, ut solent poëtae; Tibullus III, 6, 15, et Propertius I, 9, 19, *Armenias tigres*; Amor. II, 14, 35, *in Armeniis tigres latebris*.

88. *Heu quantum scelus* etc.) Scelus est, corpus sui generis alimentis nutrire, caedeque animantium vivere. Repetitio verborum *viscera viscera*, *corpore corpus*, *animantem animantis*, et vs. 175, *sanguine sanguis*, nunc non est merus lusus, ut putabat Schirachius, sed facit, ut vis τοῦ *sui generis* fortius sentiatur. *Viscera* omnino carnes. Servius: *Quidquid sub corio est, viscera dicunt*; vide ad VI, 651, et de *condere* ad 664; XII, 17. — *Congesto corpore*, congestis corporibus. — *Pinguescere* cum invidia dictum. — Pro *alteriusque*, Burmannus malit *alternisque*, ut est in Francof. — *Scilicet* nunc indignantis est. — Lege orationes duas περὶ σαρκοφαγίας, quae adscribuntur Plutarcho. — Ante Heinsius edebatur *Terra creat*; is autem ex vetustioribus recepit *Terra parit*, quod legitur in nostro codic. Regio A, et pluribus Nostri ac caeterorum scriptorum exemplis illustravit. Lem. — *Vulnera mandere* durum, pro bestias vulneratas et maetatas; I, 190, *vulnus recidere*, membrum vulnere morbidum. — *Cyclopes* carnes adeo humanas devorabant. Homer. Od. I, 289, 311. Sed respexit h. l. Virg. Aeneid. III, 626, ubi de Cyclope, *Vidi atro quum membra fluentia tabo Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.* — Gronovianus habet *laeto dente*, pro *saevo*; illudque non displicet Burmanno, ut sit oppositio inter *tristia vulnera* et *laeto dente*. — Ambo nostri Regii *saevo dente*. — Pro *placare* unus Heinsii *pacare*; sed nihil mutandum is putat. — *Mali mores* ventris sunt voracitas. Persius in prol. vocat ventrem *artificem mali*, ut γαστὴρ κακοεργός Homer. Od. E, 54. L.

96. *At vetus illa aetas* etc.) Aurei saeculi innocentia abstinebat ab his victibus. — *Aurea nomen*, ut I, 168, *Lactea nomen habet*; vide Burmannum ad V Fast. 595. — De *foetibus arboreis* ad I, 104. H. l. foetus illi

Fortunata fuit, nec polluit ora cruore.
Tunc et aves tutas movere per aëra pennas,
Et lepus impavidus mediis erravit in agris;
Nec sua credulitas piscem suspenderat hamo:
Cuncta sine insidiis, nullamque timentia fraudem,
Plenaque pacis erant: postquam non utilis auctor
Victibus invidit (quisquis fuit ille) virorum,
Corporeasque dapes avidam demersit in alvum;
Fecit iter sceleri: primaque e caede ferarum
Incaluisse putem maculatum sanguine ferrum:

merito *arborei* vocantur, non *arbutei*, quia commendantur a suavitate. — *Fortunata* gravius, quam contenta. — *Tunc et aves* etc. e Virg. Georg. I, 139 sqq. *Tutas*, quod plurimi habent, ut magis poëticum praetulimus τῷ *tutae*. Praetulit et Mitscherlich. — Heinsius autem rectius indicabat *tutae*, quod habent ambo nostri Regii codices; idem dederat Burmannus. *Tutae* erant, id est, securae volaverunt, quia illis retia tunc non tendebantur. Lem. — Mox quidam, ut Oxoniensis, habent *intrepidus*.

103. *postquam non utilis auctor* etc.) Indignissima consuetudo serius irrepsit, non constat quo auctore. *Non utilis* per λιτότητα, perniciosissimus. — *Victibus invidit*, in contemtum eos redegit, quia qui invident aliis, detrahere de iis solent. Vide nos ad Plinium II, Ep. 10, 2. Sed ita addi debebat, quibus victibus inviderit. Apparet igitur parenthesin claudendam esse post *ille*; quod nos adeo fecimus, quum caeteri post *virorum* claudant. Lenzius subintelligit, *invidit* suum honorem. — *Virorum* est hominum, ut saepe. Heinsius tamen suadet *priorum*, id est antiquorum hominum, ut infra vs. 333; III ex Pont. 2, et alibi: Burmannus mallet *ferorum*, hoc sensu: postquam primus ille (quisquis fuit) edendae carnis auctor, invidit luporum et leonum victibus, quia illi carne vescerentur, stimulatus invidia, primo in caedem ferarum ivit, deinde ad eius exemplum saevitum contra innocua animalia. Ipse tamen nihil movet, quia mox *ferarum* sequitur, fateturque se accepturum fuisse *priorum*, si codicis alicuius auctoritate id firmaretur. — Ambo Regii cod. habent *Deorum*, quod hic repetitum puto a librario ex lib. I, 32. Lem. — *Corporeas dapes*. Omnes dapes sunt corporeae, sed per *corporeas* hic σαρκικὰς, carneas intelligit. Lem. — *Demersit*, ut VI, 644. Octo MSS. habent *demisit*; unus *condebat*; Moreti *congessit*. — Regii ambo *demersit*.

106. *primaque e caede ferarum* etc.) Iam coniectando originem rei indicare conatur. A rebus licitis exorsi tandem, ut fit, ad nefarias delati sunt. *Prima* pro primum. Illud recepit Heinsius ex uno Argent. et uno suo; antea erat *primo* (quod legitur in codicibus Regiis). — Idem Heinsius ex tribus dedit *putem* pro *potest* aut *patet*; codex Reg. A *patet*, cod. B *putes*.

Idque satis fuerat; nostrumque petentia letum
Corpora missa neci salva pietate fatemur;
Sed quam danda neci, tam non epulanda fuerunt.
Longius inde nefas abiit; et prima putatur
Hostia sus meruisse mori, quia semina pando
Eruerit rostro, spemque interceperit anni.
Vite caper morsa Bacchi mactandus ad aras
Dicitur ultoris: nocuit sua culpa duobus.
Quid meruistis, oves, placidum pecus, inque tuendos
Natum homines, pleno quae fertis in ubere nectar?
Mollia quae nobis vestras velamina lanas

— *Nostrumque petentia letum.* Quinque, in quibus Hamburg. *potentia;* primus Moreti, *nostroque potentia lecto;* itaque Heins. scribendnm putabat, aut *nostroque nocentia leto*, aut *nostrique potentia leti*, ut *potens voti* et *mentis.*— R. ambo *petentia.* – *Corpora*, animalia. — *Mittere neci* ortum ex formulis *demittere orco*, *sub tartara mittere* etc. — *Quam ... tam*, ut, ita nou. — *Epulanda.* Ergo etiam transitive dixerunt veteres *epulari* cum casu quarto, nt iam in Lexico Fabri notatum video ex hoc ipso loco.

113. *spemque interceperit*, nt VIII, 292, *Cererem in spicis intercipit*, ubi vide notam. — *Sus*, quae scrofa dicitur, in sacris Eleusiniis expiationis causa mactabatur; qnae adeo in nummis saepe Cereris sacra adumbrat. Vide Eckel. Doctr. Num. Vet. II, 222. Veram autem causam Ovidius non tetigisse videtur; sacra enim illa ex Aegypto translata, nbi sus post inundationem Nili agria utilis. Caeterum suem primam fuisse hostiam, monet etiam Varro de Re Rust. II, 4: *A suillo pecoris genere immolandi initium sumtum videtur. Cuius vestigia sunt; quod initiis Cereris porci immolantur; et quod initiis pacis, foedus quum feritur, porcus occiditur.* etc.

114. *Vite caper morsa*) Heinsius malit *Vite rosa*, quia Fast. I, 357, *Rode caper vitem.* Mox ante eumdem Heins. edebatur *mactatus dicitur*; multi *mactatus ducitur*; Heinsius malebat *mactandus ducitur*, quia victimae duci dicuntur. — Regius codex A, *mactatus ducitur*; codex B, *mactatus dicitur.*

116. *Quid meruistis, oves*) Varro Re Rust. II, 1, 4: *Putant oves adsumtas et propter utilitatem et propter placiditatem.* — Et *placidus* est epitheton proprium ovium; Terentius Ad. IV, 18, *quum fervet maxime, tam placidum quam ovem reddo.* — *Inque tuendos.* Beruegg. primus Basileensis, alter Hamburg. uuus Moreti, Palatinua unus, et noster Regius B, *inque tegendos*; in eodemque, pro varia lectione legitur *inque tuendos*, cuius glossam esse alteram lectionem pnto, quum τὰ *tueri* ad lactis cibum, et ad amictum referri possit, utroque enim bumanum genus oves foveot. L. — *Tueri*, alere, sustentare dicuntur homines armenta (Virg. Georg. II, 195) et vicissim haec illos. In Cod.

Praebetis, vitaque magis, quam morte iuvatis.
Quid meruere boves, animal sine fraude dolisque,
Innocuum, simplex, natum tolerare labores?
Immemor est demum, nec frugum munere dignus,
Qui potuit curvi demto modo pondere aratri
Ruricolam mactare suum; qui trita labore
Illa, quibus toties durum renovaverat arvum,
Tot dederat messes, percussit colla securi.
Nec satis est, quod tale nefas committitur; ipsos

Norico adscriptum est scholion, *tuendos, a frigore propter lanas*, idque sequitur Burmannus. Rectius vero etiam ad victum referes, ut duo illa complectatur, quae iam separatim nominantur. *In tuendos*, ut tueantur homines; Horatius I, Od. 27, 1, *Natis in usum laetitiae scyphis*. Vide ad V, 591. Mox *natum tolerare*. Commode Heins. e Catalectis Pithoeanis adscripsit haec: *Pythagoras populo nescis quae suaserit olim? Si iugulatis oves, quid erit, quod vestiat, inquit? Horriferum contra Borean ovis arma ministret.*

120. *Quid meruere boves*) Pithagoras suos βόος ἀροτῆρος ἀπέχεσθαι, a bove aratore abstinere nominatim iusserat. Legibus hoc cautum olim erat apud Athenienses; Aelianus Var. Hist. IV, 14: et Romani capita sanxerant, si quis occidisset, Varro Re Rust. II, 5: et damnatum esse quemdam a populo romano eam ipsam ob causam refert Plin. VIII, 45. Causa ubique affertur haec, quia bos arator sit γεωργός, *socius hominum in opere rustico, Cereris minister, socius agriculturae*. Aurea inprimis aetate summum scelus habebatur, boum visceribus vesci; Cicero Nat. Deor. II, 63. Secundum Arat. vs. 15. aeneae aetatis homines id primi ausi erant. Noster vero non solum ob utilitatem, sed etiam ob simplicem naturam boum causam agit, et ita, ut facile commiserationem faciat. — *Sine fraude dolisque, Innocuum*. Vnus Leidensis (et cod. Reg. B) *sine fraude, dolique Innocuum*. — *Simplex* opponitur fraudulento et doloso. — *Natum tolerare labores*, ad tolerandos labores; Cicero Nat. Deor. II, 63, de bubus, quorum *cervices natae ad iugum, tum vires humerorum et latitudines ad aratra extrahenda*. — *Demum*, vere; Sallustius Cat. 2, *is demum mihi vivere videtur*; vid. Cortius ad XII, 5. Sine causa igitur et Bochart. Hieroz. lib. II, cap. 32, coniiciebat, *Divum*, quod etiam in uno MS. Basil. repertum est; et Burm. *ille Deum*. — *Trita labore*, pro trita iugo. — *Dederat* Heinsius mutandum censet vel cum tribus MSS. in *dederant*, ut *quae* subintelligatur, vel in *tulerat*. Sine causa. Agricola boum munere et renovat agrum, et *dat*, procreat messes. In plurimis autem Italiae locis tam *durum* erat arvum, ut non nisi quinta, aut nona adeo aratione, ab ingentibus et fortissimis aratris perfringeretur; Plinius V, Ep. 6, 10; hinc taurus *ingemere aratro* Virgilio dicitur. — Ambo Regii codices *dederat*.

Inscripsere Deos sceleri, numenque supernum
Caede laboriferi credunt gaudere iuvenci.
Victima labe carens, et praestantissima forma,
Nam placuisse nocet, vittis praesignis et auro,
Sistitur ante aras, auditque ignara precantem,
Imponique suae videt inter cornua fronti,
Quas coluit, fruges; percussaque sanguine cultros
Inficit in liquida praevisos forsitan unda.
Protinus ereptas viventi pectore fibras
Inspiciunt, mentesque Deûm scrutantur in illis.
Vnde fames homini vetitorum tanta ciborum?
Audetis vesci, genus o mortale? quod, oro,
Ne facite; et monitis animos advertite nostris;

128. *Inscribere Deos sceleri*, Deos facere vel auctores, vel socios sceleris: sic X, 199, *dextram inscribere leto*. Tauris oblatis Iupiter maxime gaudebat; IV, 755.

130. *Victima labe carens*) Curabatur, etiam sacerdote adhibito, ut victimae sine omni labe et egregiae essent, τέλεια, ἔκκριτα, ἱερεῖα. Hoc quoque, ut ornatus cornibus additus, displicet commoto nostro Pythagorae. — Pro *forma* Heinsius malebat *formae*, ut IX, 451, mouet posse legi *praestantis corpora formae*. — *Nam placuisse*. Multi *Iam placuisse*; Burmannus coniicit *Tam* ut saepe alibi. — Regii codices *Nam placuisse*. — *Praesignis*; Regius Noster codex B, et Basileensis a Burmanno citatus habent *insignis*. Occasione hac utor admonendi lectoris, non omnino habendam fidem Heinsianis observationibus; hic enim docet castigatiores habere *praesignis*, additque vocem eam in deliciis Nostro esse, ut innuatur Ovid. *praesignis* τῷ *insignis* praetulisse. Errat, credo, Heinsius nimis scribendi cupiditate; *insignis* enim multoties ap. Nostrum occurrit cum eodem sensu; confer, lector, in Indice utramque vocem. Lem. — *Fruges*, nempe molam, farinam sale mixtam (*salsae fruges* Virgil. Aeneid. II, 133), qua frons victimae, focus et cultri adspergebantur. Lem. — *Praevisos in unda*, quia aqua in sacris per pelves disposita. Sed hoc nihil valet vel ad indignitatem rei demonstrandam, vel ad commiserationem faciendam. Pro *pectore*, codex Regius A, ut unus Ciofani et plurimi veterum, habet *corpore*. Lem. — *Fibrae* proprie extorum extremitates, deinde omnino exta, h. e. iecur, cor, pulmones. — *Mentes*, consilia Deorum et fata; Silius I, 124, *Intrare mentes Superum*; V, 59, *Mentes Deorum explorare*.

139. *Audetis vesci* nimis praecise additum; quo interciditur flumen orationis. — *Genus o mortale*. Bersmanni MSS. *genus immortale*, quod placebat Grutero, ut ad metempsychosin respiciat; Bersmannus etiam accusativi casus tunc esse volebat:

Quumque boum dabitis caesorum membra palato,
Mandere vos vestros scite, et sentite colonos.
» Et quoniam Deus ora movet, sequar ora moventem
Rite Deum; Delphosque meos, ipsumque recludam
Aethera, et augustae reserabo oracula mentis.
Magna, nec ingeniis evestigata priorum,
Quaeque diu latuere, canam; iuvat ire per alta
Astra; iuvat terris et inerti sede relictis,
Nube vehi, validique humeris insistere Atlantis;

codices Regii ambo *genus o mortale*, — *Dare palato*, mandere; *palatum* enim, tanquam gustus instrumentum, crebro commemoratur, inprimisque homines luxuriosi *palato inservire* dicuntur. — *Colonos*. Sic etiam Plinius VIII, 45, de eo, qui bovem occiderat, *exactus in exsilium*, *tanquam colono suo interemto*.

143. *Et quoniam Deus* etc.) Hic videtur ad alia progredi, sed e vers. 173 sqq. apparet, haec quoque cum superioribus cohaerere. E metempsychosi novum sumit argumentum, non esse mactanda animalia. Sed quia illud dogma vulgo ignotum, propterea se fingit vatem θεοφορούμενον, qui Deo plenus oracula fundat. Hinc etiam oratio se adtollit. — *Deus ora movet*; Apollo me hortatur, ut loquar. Lem. — *Sequar*, obsequar, parebo. — *Rite*, decenter, ut in *rite colere Deos*, *rite sacra facere*. Qui explorant atque aliis indicant consilia Deorum, dicuntur *coelo mentem insertare*; Stat. Theb. III, 549: *superas mentes recludere*; Silius I, 19: hinc h. l. *recludere Delphos et aethera*, item *reserare oracula augustae mentis*, h. e. docere homines incognitas adhuc sententias ab Apolline sibi Diisque revelatas. — *Evestigare* verbum rarum, pro investigare; et quidem plurimi (et Regius codex A) dant *investigata*; alterum accepit Heinsius ex Berneg. Thuan. primo Moreti et aliis. — *Priores*, antiquiores homines; vide Heinsium ad vers. 104.

147. *iuvat ire per alta Astra*) Heinsius putat versum sublimem fore et sonorum, si rescribatur *per ardua Astra*, ut ultima litera τοῦ *ardua* elidatur ob sequentem vocalem initio sequentis versus. — Si ultimam literam τοῦ *ardua* elidi nolis, versus dactylicus manebit, et iam talem vidimus in libro XII, 395. In illo etiam loco revocavimus lectionem codicum, secundum quam versus non solum est dactylicus, sed etiam abundat syllaba, quae, ob vocalem subsequentis versus, eliditur; hoc autem loco nihil mutandum credimus, quia primus Hamburg. unus Heinsianae emendationis fuit auctor; immo codicis nostri Regii B librarius scripsit *iuvat ire per astra alta*, tanquam omnem dubii locum tollere voluerit. Lem. — Mente me adtollam supra terram. — Graviter et vere *iners sedes*. Pro *et inerti* Sixii codex habet *mortali*, ut sit appositio, *terris*, *mortali sede*, *relictis*. Ambo Regii codices habent *terris*, *et inerti sede relicta*; ita olim legebatur, et legi etiam nunc deberet

Palantesque animos passim ac rationis egentes,
Despectare procul, trepidosque, obitumque timentes
Sic exhortari; seriemque evolvere fati:
» O genus adtonitum gelidae formidine mortis!
Quid Styga, quid tenebras, quid nomina vana timetis,
Materiem vatum, falsique piacula mundi?
Corpora sive rogus flamma, seu tabe vetustas
Abstulerit, mala posse pati non ulla putetis.
Morte carent animae, semperque, priore relicta

alteram lectionem ex Iuniano solo videtur adtulisse Heinsius: si *mortali* e Sixiano simul adtulisset, non improbanda omnino foret emendatio; sed peccat, servatis voc. et *inerti*. Caeterum Horat. I, Od. 34, 9, dixit *bruta tellus.* Lem. — *Palantes*, qui propter errores et cupiditates huc illuc vagantur, relicta salutari via. Respexit autem Lucretium II, 9 sqq. de editis Sapientium templis: *Despicere unde queas alios, passimque videre Errare, atque viam palantes quaerere vitae, Certare ingenio, contendere nobilitate* etc. idque paulo post tribuit *rationis*, sapientiae, egestati. — *Seriem*, perpetuum rerum cursum. — *Evolvere*, enarrare; *volvere fatorum arcana* dixit Virgilius Aeneid. I, 262.

154. *tenebras*, Orci. — Pro *nomina* multi *numina*: *nomen* saepe est figmentum, et opponitur rei; Horatius I, Od. 4, 24, *nox fabulaeque manes:* ibi vide Lambin. — *Falsus mundus*, subterraneus, quem finxerunt et in quo describendo occupati sunt *vates*. Ibi crimina in superis commissa *piari* credebantur debitis poenis. Exemplo sunt Tantalus, Ixion, Tityos. Nec Pythagoraei negabant, animas impiorum post repetitas migrationes poenas pati atque a Furiis vexari. *Piacula* e Neap. et uno Vossii MS. recepit Heinsius pro *pericula* (quod legitur in codicibus Regiis). *Vetustas*, senectus.

158. *Morte carent animae* etc.) Sequitur celebratum illud de animarum migratione dogma, quod Pythagoras, Herodoto, Diodoro Sic. et aliis auctoribus, ab Aegyptiis acceptum primus Graecis tradidit; vide Schaeffer. de philos. Ital. p. 24 et 32. Quaeritur autem, utrum proprie illa intellecta voluerit, quo fortius a carnium esu deterreret homines, quem in finem certe Noster h. l. iis utitur, an allegoria potius quadam ostendere, statum animae post mortem responsurum vitae anteactae, aut notare homines cupiditatibus indulgentes, quorum animae melius inhabitarent porcorum et luporum corpora. Sunt etiam qui putent, Pythagoram iam obscure vidisse, quod recentiores philosophi apertius docent, animam semper cum schemate quodam coniunctam esse futuram. — In illa eadem prava atque inepta haeresi fuerunt Druidae, apud Gallos: qua de re Caesar Bell. Gall. VI: *inprimis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis*

Sede, novis habitant domibus vivuntque receptae.
Ipse ego, nam memini, Troiani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Sedit in adverso gravis hasta minoris Atridae.
Cognovi clypeum, laevae gestamina nostrae,
Nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.
Omnia mutantur: nihil interit; errat, et illinc

neglecto. Sed inter Pythagorae et Druidarum opinionem hoc intererat, quod ille aiebat animas hominum ad pecudes etiam transire; hi vero ad homines alios tantum. Lem. — *Sedes* et *domus*, corpus; vide ad XI, 788. Vnus Moreti habet *Sepe*, quod pro septo, aut claustro capiendum esset; ut ita corpus carcer animae vocaretur. — Burmannus et Mitsch. ordine inverso, dederunt *domibus habitant*. — Errat hic quoque Gierigius nimis, ut iam admonuimus, in rebus minimis negligens; Burmannus enim nihil mutavit: Mitscherlichius autem quod ediderit non habeo; suspicor tamen virum maximae in vetustiorum codicum lectiones religionis dedisse *domibus vivunt habitantque*, ut est in ambobus nostris Regiis: et hoc modo metrum vacat licentia. L. — *Recipere* de migratione animarum etiam apud Tibullum IV, 1, 210.

160. *Ipse ego non memini* etc. Hoc commento vel ab ipso Pythagora, vel a discipulis eius migratio animarum confirmari solebat. Reperitur, sed cum aliqua varietate, etiam apud Horatium I, Od. 28, 10; Diogenem Laert. VIII, 4; Gellium IV, 11; Lactantium Inst. III, 18, qui id, more suo, acerbe exagitat; et Schol. Apollonii ad lib. I, p. 50. — *Euphorbus*, Panthi filius, Troianus fortissimus (Homer. Il. II, 808 sqq.), cuius pectus Menelaus hasta perforavit (Il. P, 47) clypeum autem in προνάῳ templi Iunonis Argivae suspendit; Pausan. Corinth. p. 148. Anima eius in Hermotimum, tum in Pyrrhum, tandem in Pythagoram transierat, qui inde et ipse ab Horatio dicto loco *Panthoides* vocatur. Iis autem omnibus singulari Mercurii munere datum erat, ut soli meminissent, qui antea fuerint. Pythagoras igitur quum quondam in templo Iunonis plura donaria suspensa videret, clypeum ex iis monstravit, quem, quum Euphorbus esset, gestasset; clypeusque detractus nomen Euphorbi praetulit. Clypei enim ex more veterum cum titulo inscripto consecrari solebant; Virgil. Aen. III, 286 sqq. — *Sedere* solemne de hasta, telo, et vulnere; vide Heinsium, qui *sedit* ex veteri Politiano libro recepit, pro vulgat. *haesit*. — Regii codices ambo dant *haesit*; *sedit* Heinsius illustrat permultis exemplis ex quibus, quod minime aptum est, eligit editor *Variorum*, caeteris omissis; confer igitur vel Heinsii ipsius, vel Burmanni librum. Lem. — *Minor Atrides*, Menelaus; Agamemnon erat maior natu. Lem. — *Abanteis* ab Abante, Lyncei filio (Pausan. Corinth. p. 145), qui a patre insignem clypeum, quem Danaus olim gesserat, e templo Iunonis acceperat; Hygin. fab. 273.

165. *Omnia mutantur, nihil interit*) Hoc est principium, unde et immor-

Huc venit, hinc illuc, et quoslibet occupat artus
Spiritus, eque feris humana in corpora transit,
Inque feras noster, nec tempore deperit ullo.
Vtque novis facilis signatur cera figuris,
Nec manet, ut fuerat, nec formas servat easdem,
Sed tamen ipsa eadem est: animam sic semper eamdem
Esse, sed in varias doceo migrare figuras.
Ergo, ne pietas sit victa cupidine ventris,
Parcite, vaticinor, cognatas caede nefanda
Exturbare animas; nec sanguine sanguis alatur.
» Et quoniam magno feror aequore, plenaque ventis

talitatem et migrationem animarum derivavit. Multa quoque de Pythagorae metaphysica retulit Laërt. in eius vita. — *Spiritus* pro anima non insolens veteribus; vide Broukhusium ad Propert. III, 16, 10. — *Quoslibet artus*, cuiuscumque generis corpora. Tractat hoc uberius Tibull. IV, 206: *Mutata figuram Seu me finget equum rigidos percurrere campos Doctum; seu tardi pecoris sim gloria taurus; Sive ego per liquidum volucri vehar aëra penna; Quandocumque hominem me longa receperit aetas, Incoeptis de te subtexam carmina chartis.*

169. *Vtque novis facilis*) Defendi potest *fragilis*, quod Heinsius e primo Gronovii, uno Vossii et uno Mediceo recepit; quia eam ipsam ob causam simulacra cerea novam subinde accipiunt figuram, quia facile *franguntur*. Exquisitius tamen et sententiae loci convenientius videtur, quod habent reliqui (et Regii ambo), *facilis*, quae tractari facile potest, ut *facile lutum* apud Tibull. I, 1, 40; ubi etiam Heynius monet, sibi h. l. magis placere *facilis;* Virgil. Georg. I, 266, *facilis fiscina;* III, 165, *faciles animi;* Plin, VII, Ep. 9, 11, *cera mollis cedensque, si sequatur digitos.* Revocavi ergo antiquiorem lectionem; et vidi idem factum a Mitscherlichio. — *Signantur* ea, quibus nota imprimitur, sed h. l. quibus nova figura induitur. Totus versus sequens, *Nec manet...easdem* tautologiae vitio laborat, et melius abesset. — Pro *servat* unus Heinsii *celat.* — Omnis autem haec similitudo non urgenda nimis est. — *Exturbantur*, qui e sede sua eiiciuntur.

176. *Et quoniam magno* etc.) Novum dogma, cui ansam dederunt superiora. A migratione animarum pergit ad mutationem omnium rerum, motumque perpetuum. Itaque exponit de tempore vs. 179–185; de coeli mutationibus vs. 186–198; de quatuor anni partibus vs. 199–213; de hominum corporibus et aetatibus 214–236; de elementis origine et mutatione terrarum, 237–272; de mutationibus variorum corporum terrestrium, 273–430; de incrementis futuris civitatis Romanae, 431–452. Redit eo, unde exorsus erat, ad esum carnium, mactationemque animalium. *Et quoniam... vela dedi*, quoniam copiosam disputandi materiam tractare coepi,

Vela dedi; nihil est, toto quod perstet in orbe:
Cuncta fluunt, omnisque vagans formatur imago.
Ipsa quoque adsiduo labuntur tempora motu,
Non secus ac flumen: neque enim consistere flumen,
Nec levis hora potest; sed ut unda impellitur unda,
Vrgeturque prior veniente, urgetque priorem;
Tempora sic fugiunt pariter, pariterque sequuntur,
Et nova sunt semper; nam quod fuit ante, relictum est;
Fitque, quod haud fuerat, momentaque cuncta novantur.
Cernis et emersas in lucem tendere noctes,
Et iubar hoc nitidum nigrae succedere nocti.

liberrimeque partem eius absconditam exposui, pergam quo coepi. *Ventis vela dare* de oratore copiose lateque disputanta etiam apud Plinium II, Ep. 11, 3, ubi vide notam nostram. — *Perstet*, semper idem maneat absque mutatione. — *Fluunt*, mutantur, transeunt fluminis instar. Ῥεῖ τὰ πάντα, καὶ οὐδὲν μένει. — Verba *omnisque … imago* facillima mihi videntur: non nisi vagantes, continuo transeuntes, imagines formantur; vs. 259: *Nihil equidem durare diu sub imagine eadem Crediderim.* Burmannus tamen fatetur, se haec non intelligere, ideoque suadet, *amnisque vagi formetur imago*, h. e. fingite vobis, auditores, omnia ritu fluminis ferri. At hoc mox sequitur vs. 180. Itaque et carere poteramus altera eius coniectura, quae longius etiam abit a vulgata scriptura, *amnisque vagi versatur imago.* Bernegger. (et codex Regius B) *vaga.*

179. *Ipsa tempora*, in quibus fiunt illae mutationes. — *Labi* de celeri temporis decursu dici, notum est. Plurimi tamen veteres non deterius, *volvuntur*, quod eodem sensu de tempore, fluminibus, stellis, dicitur. Itaque multis in locis haec duo verba confusa a librariis reperiuntur. — *Volvuntur* legitur in Regiis codicibus. — *Consistere flumen.* Si quis vellet calumniari, posset obiicere, at consistit hieme glacie constrictum. — *Levis hora* ingeniose, quia celeriter transit. — Ciofanus et Heinsius probabant *repellitur*, quod nonnulli habent. *Impelli* et *urgeri*, verba delecta, quia fluctus fluctum proxime sequitur, acriterque premit. Non minore delectu Horatius II, Od. 18, 15, *Truditur dies die.*

186. *Cernis et emersas* etc.) Non intelligebant huius versus elegantiam Heinsius et Burm., qui e MSS. Oxon. Arund. et viginti aliis praeferebant *emeritas*, quia *emeritus* de cursu finito, tempore exacto, dici solet. At cursu finito non amplius *tendimus*. — Vt vero convenientius loqueretur Gierigius, dicere debebat, Heins. quidem primo conspectu adrisisse τὸ *emeritas*, sed eumdem postea fuisse complexum *emensas*, ex Bernegger. altero Hamburgensi, Graeviano et aliis duodecim. Regii ambo nostri habent *emensas*. Lem. — Immo noctes *emersae* e mari, incipientes, non manent

Nec color est idem coelo, quum lassa quiete
Cuncta iacent media, quumque albo Lucifer exit
Clarus equo: rursusque alius quum praevia lucis
Tradendum Phoebo Pallantias inficit orbem.
Ipse Dei clypeus, terra quum tollitur ima,
Mane rubet, terraque rubet, quum conditur ima;
Candidus in summo est: melior natura quod illic
Aetheris est, terraeque procul contagia vitat.
Nec par, aut eadem nocturnae forma Dianae
Esse potest unquam: semperque hodierna sequente,
Si crescit, minor est; maior, si contrahit orbem.
Quid? non in species succedere quatuor annum
Adspicis, aetatis peragentem imitamina nostrae?
Nam tener, et lactens, puerique simillimus aevo

diu, sed iter tantum per coelum instituunt, festinantque in eum locum, unde mox lux oritur. Simile foret, si quis dicat; homo, ubi natus est, tendit ad mortem.

188. *quiete media*) nocte media. — *Cuncta iacent.* Vnus Heinsii *Cuncta tacent*, quod is comparat cum *noctis silentiis*, de quibus saepe apud auctores: vulgatum tamen non damnat. — *Exit* e mari. Leuzius *exit* de coelo, relinquit coelum. Nota varietatem, qua in omni h. l. ortus et occasus expressus. — *Lucifer* equo solitario vehitur, quamquam ei Tibullus I, 9, 62, currum dedit, quem secuti sunt alii poëtae. — *Albo*; vide ad vs. 30. — *Praevia luci* ex quatuor dedit Heinsius; vulgo, et in nostris codicibus Regiis, *praevia lucis*; quod praetulimus. — *Pallantias*; Aurora, Pallantis filia. Lem.

192. *Dei clypeus*, pro orbe solis, nove dictum. — *Nec par*, *aut eadem* etc. Luna semper aut crescit, aut decrescit, nec unquam in eodem permanet statu. Lem.

199. *Quid? non in species* etc.) Sequens locus insigni venustate conspicuus de quatuor anni partibus. Venustas autem inde est, quod epitheta et attributa, tam per naturam rei, quam ex usu loquendi hominibus et annuis terrae mutationibus communia, ad annum ipsum, tanquam ad personam, translata sunt. Conf. Lucretius V, 735–746; Claudianus I, 268–274, et e Nostris Zacharia in Partibus diei pag. 10. Breviter haec delineata habes supra II, 27–30, et apud Horatium IV, Od. 7, 6 seqq. — *Species*, vicissitudines annuae. — Pro *succedere* vulgo (et in cod. R. B) legitur *secedere*. *Annus succedit in species quatuor*, pro vulgari, species quatuor anni sibi invicem succedunt. — *Peragentem imitamina*, ad imitationem, et hoc nihil aliud nisi similitudinem declarat.

201. *tener* et *lactens* tam infantibus, quam novis herbis conveniunt;

Vere novo est: tunc herba nitens, et roboris expers
Turget, et insolida est, et spe delectat agrestem.
Omnia tum florent; florumque coloribus almus
Ridet ager; neque adhuc virtus in frondibus ulla est.
Transit in aestatem post ver, robustior annus,
Fitque valens iuvenis: neque enim robustior aetas
Vlla, nec uberior, nec quae magis aestuet, ulla est.
Excipit autumnus, posito fervore iuventae
Maturus, mitisque, inter iuvenemque senemque
Temperie medius, sparsis per tempora canis.
Inde senilis hiems tremulo venit horrida passu,
Aut spoliata suos, aut, quos habet, alba capillos.
Nostra quoque ipsorum semper, requieque sine ulla

lactere enim est et lac sugere et lacte plenum esse. — *Herba*, seges tenera et nova, ut saepe apud Virgilium Georg. I; vide et supra VIII, 290. — *Nitere*, ut mox *ridere* et *γελᾶν*, frequenter et eleganter de laeto colore, iucundaque facie frugum, florum, pratorum dicuntur, verno inprimis tempore. Hinc suaviter apud Plautum Truc. II, 4, de puella, *Ver vide. Vt tota floret! Vt olet! ut nitide nitet!* vide Heinsium. — *Turget* lacteis humoribus; Virgil. Georg. I, 315, *Frumenta in viridi stipula lactentia turgent.* — *Insolida*, non solida, infirma; unus Mediceus *invalida.* — *Spe delectat*, unde seges ipsa *spes anni* toties vocatur, quemadmodum pueri *spes civitatis.*

205. *Ridet ager* habuit Heinsius ex uno Leidensi et uno Vossiano; plurimi, et Regii ambo nostri, *Ludit ager;* de hoc loco videndus est Heinsius. Lem. — *Valens*, scilicet viribus; ergo idem quod *robustus*, quod et praecessit, et sequitur. Similiter *nec ulla est*, quod modo praecesserat, mox bis repetitur uno versu. Defecit igitur hic Ovidium fecunditas ingenii. — *Vberior*, quia aestas plurimas fruges suppeditat, iuvenis autem plurima negotia strenue suscipit. — *Aestuat annus*, quando aer vicinitate solis incandescit.

209. *posito fervore iuventae Maturus*) Horatius Art. Poet. 115: *Maturusne senex, an adhuc florente iuventa Fervidus.* Namque *Maturus* honestum virorum atque seniorum epitheton, quod gravitatem eorum exprimit; VIII, 617, *animo maturus et aevo;* vide Bentl. ad Horatium Art. Poët. 157. — *Mite* et de ingenio leni, et de coelo temperato usurpatur, opponiturque fervori. Sic etiam *temperies* animo sedato et gravi tribuitur. Confer cum hoc loco XII, 464.

212. *Inde senilis hiems* etc.) Pictura excellentissima hiemis, in qua singula verba delecta, suavissimeque ab homine sene petita. — *Horrida passu.* Nonnulli *horrida visu.* — *Spoliata suos.* Septem *spoliata suis.*

214. *Nostra corpora vertuntur*) De mutatione corporis nostri, fluxuque perpetuo partium eius, et verissime

Corpora vertuntur: nec, quod fuimusve, sumusve,
Cras erimus: fuit illa dies, qua semina tantum,
Spesque hominum primae materna habitavimus alvo.
Artifices natura manus admovit; et angi
Corpora visceribus distentae condita matris
Noluit, eque domo vacuas emisit in auras.
Editus in lucem iacuit sine viribus infans;
Mox quadrupes, rituque tulit sua membra ferarum;
Paulatimque tremens, et nondum poplite firmo
Constitit, adiutis aliquo conamine nervis.
Inde valens veloxque fuit; spatiumque iuventae
Transit, et, emensis medii quoque temporis annis,
Labitur occiduae per iter declive senectae.
Subruit haec aevi, demoliturque prioris
Robora; fletque Milon senior, quum spectat inanes

et pulcherrime disputat. — Bene *spes hominum primae*, semina, unde sperare licet oriturum hominem. Sic flores arborum sunt *spes baccarum*. — Recte etiam *habitavimus*, quia *alvus*, id est uterus matris, est *domus* vers. 220. Male igitur Schepperus corrigit *latitavimus*. — *Artifices manus*, ut apud Gellium XII, 1: *In ipsis hominem primordiis, dum fingitur et animatur, inter ipsas artificis naturae manus interficere.* — Noluit natura diutius ibi habitare corpora, quia ibi *condita*, sine sensu et motu iacent, quia mater *distenta* gravi onere premitur, et quia infans angusto loco *angitur*.

222. *quadrupes*, reptans; videturque allusum ad Sphingis aenigma: *qui quadrupes foret, et bipes, et tripes unus et idem.* Lem. — *Rituque tulit* etc. Vnus Heinsii *rituque trahens* etc. tertius Gronovianus, *rituque tulit sua membra ferino.* — In imaginibus trementium *poplitis* commode fit mentio, ut X, 458; Horatius Art. Poët. 158, *pede signat humum.* — *Adiutis conamine*, nervis nondum firmis succurrit conamen infantis.

225. *valens*, firmus. — *Transit*, peragit. — *Emensis* accepit Heinsius a Thuan. uno Basileensi, et uno Mediceo, plurimi (et Regii ambo) *emeritis.* — De *medio tempore*, id est aetate virili, vide ad XII, 404. — *Labi* de celeri decursu aetatis (vide ad X, 519), inprimis senilis, cuius *iter declive*, quod a via solis petitum, unde et *occidua* senecta, ad occasum vergens. — *Subruere* et *demoliri* gravia verba ab aedificiis translata. Quatuordecim, teste Burmanno, et Regius noster A, *Surripit.*

229. *Fletque Milon* etc.) exemplis delectis senectutis imbecillitatem illustrat; et viris robora, et feminis venustatis illecebras demit. *Milon*, Crotoniates, familiaris Pithagorae, athleta robore insignis, *quum iam senex esset, athletasque se in curriculo*

Illos, qui fuerant solidorum mole tororum
Herculeis similes, fluidos pendere lacertos.
Flet quoque, ut in speculo rugas conspexit aniles,
Tyndaris, et secum, cur sit bis rapta, requirit.
Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas,
Omnia destruitis, vitiataque dentibus aevi
Paulatim lenta consumitis omnia morte.
»Hæc quoque non perstant, quæ nos elementa vocamus:
Quasque vices peragant, animos adhibete, docebo.
Quattuor aeternus genitalia corpora mundus
Continet: ex illis duo sunt onerosa, suoque

exercentes videret, adspexisse lacertos suos dicitur, illacrymansque dixisse, At hi quidem iam mortui sunt; Cicero Senect. 9. Hoc Miloue dnce Crotooiatae Sybaritas vicerunt a. IV, Olymp. 67; Diodorus Sic. XII, 483. — *Tori* pars carnosa iu lacertis, quorum et *soliditate* et *mole*, magnitudine, robur ceosetur. Hi commode comparantur cum *Herculeis*; tum qnia Herculis lacerti solidi et tori passim laudantur a poëtis, quorum loca diligentissime h. l. collegit Heinsius, tnm quia ille ab athletis colebatur, eiusqne statuae in gymnasiis erant. — Regius noster codex A *solidorum more ferorum;* de aliis huius loci variis lectionibus vide Heinsium longe dispntantem; vide etiam Burmannum. Lem. — Illi lacerti nunc erant *inanes*, id est, quibus non amplius colluctari poterat. — *Fluidos pendere*, marcuisse, carnes et robora amisisse; Plinius III, Ep. 6, 2, de sene, *pendent lacerti, papillae iacent.* Haerebat Gronovius ad Senecae Herc. Fur. 624, in *inanes fluidos lacertos;* itaque tentat, *quum spectat in amne*, ut mox Helena io speculo. Sioe causa. Et alibi duo epitheta uni adduntur substantivo, etiam a Nostro. *Inanes* ad subiectum pertinet, et *fluidos* habet vim praedicati; videbat inanes snos lacertos peodere flnidos.

233. *Tyndaris*, Helena, Tyndari et Ledae filia. Lem. — Pro, dolet vennstatem abiisse, melius, *secum requirit, cur sit bis* (a Theseo et Paride) *rapta.* Helenae autem exemplo ntitur, quia pulchriorem feminam non noverat antiquitas.

234. *Dentes* dantur aevo propter edacitatem. Iis omnia *vitiantur*, roduntur et franguntur. — Heinsius mox etiam malebat, *lento morsu*, ut perstet in metaphora. Quae fuerit huius mutationis causa, non video. Lemaire.

237. *Haec quoque non perstant*) Transformationes elementorum. Diogen. Laërt. VIII, 21, Pythagoram docuisse tradit, corporum solidorum esse στοιχεῖα τέτταρα, πῦρ, ὕδωρ, γῆν, ἀέρα· ἃ μεταβάλλειν δὲ καὶ τρέπεσθαι δι' ὅλων, καὶ γίνεσθαι ἐξ αὐτῶν κόσμον ἔμψυχον etc. — *Perstant*, idem maueut. — *Vices peragere* dixit etiam Valerius Flac. I, 505; *vices agere* Manilius I init. — *Genitalia*, quibus gignuntur et procreantur cor-

Pondere in inferius, tellus atque unda, feruntur:
Et totidem gravitate carent, nulloque premente
Alta petunt, aër, atque aëre purior ignis.
Quae quamquam spatio distant, tamen omnia fiunt
Ex ipsis, et in ipsa cadunt: resolutaque tellus
In liquidas rorescit aquas; tenuatus in auras,
Aëraque humor abit: demto quoque pondere, rursus
In superos aër tenuissimus emicat ignes.
Inde retro redeunt, idemque retexitur ordo.
Ignis enim densum spissatus in aëra transit;
Hic in aquas; tellus glomerata cogitur unda:
Nec species sua cuique manet, rerumque novatrix
Ex aliis alias reparat natura figuras.
Nec perit in tanto quidquam, mihi credite, mundo;
Sed variat, faciemque novat: nascique vocatur
Incipere esse aliud, quam quod fuit ante; morique
Desinere illud idem, quum sint huc forsitan illa,
Haec translata illuc: summa tamen omnia constant.
« Nil equidem durare diu sub imagine eadem
Crediderim: sic ad ferrum venistis ab auro

pòra; Virgilius Georg. II, 324, *genitalia semina;* Festus: *Genitales* (non *geniales*) *Deos dixerunt Aquam, Terram, Ignem, Aërem. Ea enim sunt semina rerum, quae Graecorum alii* στοιχεῖα, *alii* σπέρματα vocant.

245. *cadunt*, recidunt, resolvuntur. — *Rorescit* exquisite pro liquefacta transit. Ita tamen nullus nisi Thuan. MS.; caeteri, *rarescit*, fit rara, tenuis: aeque bene. — *Tenuatus abit* plenius et elegantius, quam tenuatur, ut alibi vidimus. Sic mox *spissatus transit*, pro spissatur. Frustra igitur interpretes ex MSS. praeferunt vel *adit*, vel *habet*. — *Auras*, *aëraque*, ut IX, 219, et alibi, *aëriae aurae.* Ex hac autem ratione, quae vs. 245–251 describitur, non est nisi unum elementum, aether.

249. *redeunt*, mutantur in pristinum statum. Eadem eleganter dicuntur *retexi*, tropo a tela petito. — *Cogitur*, includitur; I, 31, humor *coërcuit orbem.* — *Glomerata*, coacervata, condensata. — *Figuras*, elementa.

254. *Nec perit in tanto*) Plurimi (et codex Reg. A) *Nec perit in toto.* Nullus in mundo interitus, merae tantum transformationes et translationes. Id quoque verissimum. — *Summa omnia constant*; summa omnium partium semper manet eadem. Scaliger legebat *summae.*

259. *Nil equidem durare etc.*) Multas et magnas revolutiones passa est

Secula: sic toties versa est fortuna locorum.
Vidi ego, quod fuerat quondam solidissima tellus,
Esse fretum: vidi factas ex aequore terras;
Et procul a pelago conchae iacuere marinae,
Et vetus inventa est in montibus ancora summis:
Quodque fuit campus, vallem decursus aquarum
Fecit; et eluvie mons est deductus in aequor;
Eque paludosa siccis humus aret arenis:
Quaeque sitim tulerant, stagnata paludibus hument.
Hic fontes natura novos emisit, at illic
Clausit, et antiqui tam multa tremoribus orbis
Flumina prosiliunt, aut excaecata residunt.
Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,
Exsistit procul hinc, alioque renascitur ore:
Sic modo combibitur, tecto modo gurgite lapsus

terra; id quod et bodie gravissimis argumentis docent geologi. — *Fortuna locorum*, habitus locorum.

266. *campum fecit vallem*, hoc in campo fecit montem aut tumulum. — *In aequor*, in planum campum: ad I, 41. — *Siccis aret arenis*, facta est sicca, arida, arenosa. His ex asse respondent sequentia, *stagnata paludibus hument*, in bumidas paludes sive stagna mutata sunt. Cumulat verba, ut inculcet, quam mirabiles sint illae mutationes. — *E paludosa*, scilicet humo.

271. *et antiqui*) Hactenus fuit editum *et antiquis tremoribus orbis Flumina prosiliunt* (ita habent Regii cod.) Haec mendosa indicat Heinsius, et coniicit *et aut quaedam stimulata tremoribus ortis*. Pro *tam multa* Sixianus *concussa*, non improbante Heinsio, qui et *convulsa* suadet. Burmannus putat *tam multa* per interrogationem capiendum. Lectio vulgata non videtur fluxisse a manu Ovidii. Lenis et bona est emendatio viri docti in Miscell. Observ. vol. VII, p. 123, *antiqu*. — *Excaecari* eleganter dicuntur quae delentur, obturantur, exsiccantur. Sic IV Pont. 2, 17. *limus venas excaecat in undis*. Similiter apud Graecos τυφλούμεναι πηγαί· vide Heinsium.

273. *Sic ubi terreno* etc.) Plin. Hist. Nat. II, 103, *Subeunt terras, rursusque redduntur, Lycus* (prope Laodiceam e Cadmo monte ortus) *in Asia*, *Erasinus in Argolica*. Confer Senecam Nat. Quaest. III, 26, ubi hos vs. laudat. — *Epotus*, absorptus. — Mox quum alii MSS. habeant *alioque orbe*, quaeritur, utrum verius. In se utrumque recte dicitur; nam et *orbis* pro parte orbis, terra dicitur ut I, 94: ac saepius, et *os* fluminibus tribuere, id est, fontem, solemne, ut I, 281. H. l. tamen praefero *ore*, quod bene opponitur τῷ *hiatu*. — *Tecto gurgite*, tectus. Neque tamen condemnanda lectio quam Seneca d.

Redditur Argolicis ingens Erasinus in arvis:
Et Mysum capitisque sui, ripaeque prioris
Poenituisse ferunt, alia nunc ire, Caicum.
Nec non Sicanias volvens Amenanus arenas
Nunc fluit, interdum suppressis fontibus aret.
Ante bibebatur, nunc, quas contingere nolis,
Fundit Anigros aquas, postquam, nisi vatibus omnis
Eripienda fides, illic lavere Bimembres
Vulnera, clavigeri quae fecerat Herculis arcus.
Quid? non et Scythicis Hypanis de montibus ortus,

l. exbibet, *tacito gurgite:* namque *tacitus* saepe apud poëtas ponitur pro tectus. Sic *tacitum vulnus*, *tacitae medullae*, *tacitae flammae* etc. Itaque ex glossa facile h. l. irrepere potuit *tecto*, quod, ut notius, arripuerunt librarii. Eadem varietas et alibi reperitur, ut Amor. I, 2, 6; Trist. III, 10, 30.

277. *caput* modo fons fluvii est, Virgil. Georg. IV, 368; supra II, 255, et h. l.: modo ostium, Virg. d. l. 319. — *Caicus*, Mysiae fluvius, cursum suum mutavit. Quo auctore Ovidius hoc tradiderit, non constat.

279. *Amenanus*) Hoc nomen nullus habet codex; plerumque, ut in codice Regio A, legitur *Amasenus*; in codice B *Amasenos*; in tota Sicilia nullus huius nominis fluvius reperitur; locum hunc Fulvius Vrsinus, in notis ad Comment. Caesaris, primus emendavit ex veteri nummo, cuius ab una facie erat ΑΜΕΝΟΣ, ab altera ΚΑΤΑΝΑΙΩΝ· et deinde Heinsius ex Strabonis loco, quem infra ab Gierigio relatum leges. Lem. — *Amenanus* Cataniae in Sicilia fluvius. Strabo lib. V, pag. 360: Καθάπερ περὶ τοῦ Αμενάνου συμβαίνειν φασὶ τοῦ διὰ Κατάνης ῥέοντος· ἐκλείπει γὰρ ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ πάλιν ῥεῖ. Burmannus e Fazelli rebus Sic. lib. III, cap. 1, notat, fontem huius fluvii nondum pervestigari potuisse, et saepe, obturatis fontium venis, per aliquot annos totum evanescere, rursusque subito erumpentem excurrere, ut Catanae urbi inundatione sua magnam saepe calamitatem adferat.

281. *Anigros*, e Lapitha, Arcadiae monte, profluens, statim a fonte graviter olentem aquam vehit, quae pisces non alit: Pausanias V, pag. 387, gravem illum odorem e terra existere putat; sed idem addit, Graecorum alios tradere, Chironem, alios Polenorem, Centaurum et ipsum, Herculis sagitta percussum huius fluvii aqua vulnus abluisse; quae sic, hydrae veneno infecta, tetrum odorem contraxerit. Hos Noster secutus est. — Pro *bibebantur*, quod Heinsius e duobus Medic. dedit, revocavimus cum Mitscherlichio *bibebatur*, ne impeditior esset ordo verborum. — Regius noster B solus habet *bibebatur*, quod bene revocavit Gierigius. Lem. — Mox Burmannus ex uno Mediceo *adtingere* praeferebat: sine causa; V, 533, *contigit ore cibos*. — *Bimembres*, Centauri, ut XII, 240.

285. *Hypanis*, Sarmatiae fluvius, qui in Borysthenem se exonerat; vid.

Qui fuerat dulcis, salibus vitiatur amaris?
Fluctibus ambitae fuerant Antissa, Pharosque,
Et Phoenissa Tyros; quarum nunc insula nulla est.
Leucada continuam veteres habuere coloni;
Nunc freta circueunt: Zancle quoque iuncta fuisse
Dicitur Italiae: donec confinia pontus
Abstulit, et media tellurem reppulit unda.
Si quaeras Helicen et Burin, Achaidas urbes,
Invenies sub aquis, et adhuc ostendere nautae
Inclinata solent cum moenibus oppida mersis.

Solin. cap. 15, et Vitruv. VIII, 3. — Pro *de montibus*, prior Gronovianus *de fontibus*. — *Salibus vitiatur amaris*. Codex noster Regius B habet, pro varia lectione, *sale nunc vitiatur amaro:* idem in Berneggeriano codice notavit Heinsius; pluribusque aliis ex locis iam venit nobis in mentem nostrum illum codicem esse eumdem, quem olim Heinsius collegit. Lem.

287. *Fluctibus ambitae* etc.) Participium *ambitus* occurrit etiam I, 37, ubi vide notam. — *Antissa*. Plinius II, 89, *Rursus abstulit insulas mari, iunxitque terris, Antissam Lesbo* etc. — *Pharos* tempore Homeri Od. Δ, 354 sqq., insula obversa Aegypto, tantumqna ab ea remota, quantum uno die navis confecerit. Sed invectu Nili paulatim propius adducta continenti, ponte etiam Alexandriae iuncta; Lucanus Phars. X, 509; Plinius II, 85; XIII, 11; Strabo lib. I, pag. 63; XVII, p. 1140. — *Tyrus* quondam insula, praealto mari septingentis passibus divisa, nunc vero Alexandri oppugnantis operibus continens. Male igitur naturae tribuit, quod opera hominum effectum est; multoque minus probari potest, quod Pythagoram ea commemorantem inducit, quae post illius demum tempora facta sunt.

289. *Leucas* ad Acarnaniae litus olim peninsula; Plin. II, 90, *Ad hoc perrupit mare Leucada*. — *Continuam* pro vulgari continentem cum terra: sic etiam VIII, 589. — *Zancle quoque* etc. Pro Sicilia unam Zanclen, sive Messaniam nominat, quae adiacet freto Siculo. Plinius II, 88: *Avellit Siciliam Italiae:* conf. Seneca Nat. Quaest. VI, 29; Virgilius Aeneid. III, 414-419; Cluverius Sicil. I, 1. Historiam opinionum de hac abruptione habet Gesnerus ad Claudian. XXXIII, 140. Ignota fuit Homero. — *Media unda*, quae nunc media est, confinia tenet; XIV, 7. — Pro *reppulit* unus Heinsii *depulit*.

293. *Si quaeras Helicen* etc.) Plinius II, 92: *Mare abstulit Elicen et Buram in sinu Corinthio, quarum in alto vestigia adparent*. Orosius III, 3: *Anno ab urbe condita 366, saevissimo terrae motu Achaia universa concussa est, et duae tunc civitates, id est Bura et Helice, abruptis locorum hiatibus devoratae sunt*. Igitur hoc quoque post Pythagorae tempora accidit. *Burin* recepit Heinsius MSS. auctoritate, quamquam nec *Buram* damnat; ita

Est prope Pittheam tumulus Troezena, sine ullis
Arduus arboribus, quondam planissima campi
Area, nunc tumulus: nam, res horrenda relatu,
Vis fera ventorum, caecis inclusa cavernis,
Exspirare aliqua cupiens, luctataque frustra
Liberiore frui coelo, quum carcere rima
Nulla foret toto, nec pervia flatibus esset,
Extentam tumefecit humum; ceu spiritus oris
Tendere vesicam solet, aut direpta bicorni
Terga capro: tumor ille loci permansit; et alti
Collis habet speciem, longoque induruit aevo.
» Plurima quum subeant, audita aut cognita vobis,
Pauca super referam: quid? non et lympha figuras
Datque capitque novas? medio tua, corniger Ammon,
Vnda die gelida est; ortuque obituque calescit.
Admotis Athamantis aquis accendere lignum
Narratur, minimos quum Luna recessit in orbes.

enim Plinius aliique, et Graecis Βουρὰ est.

296. *Troezen*, urbs Argolidis, a *Pittheo* rege *Pitthea* dicta. In eius vicinia tempore Antigoni, Macedonum regis, calidae aquae vi ignis subterranei proruperunt; Pausan. Corinth. pag. 190. Eodem forsan tempore hic *tumulus* surrexit. — *Frui*, ut frueretur. — *Nulla foret toto.* Schepperus coniicit *Nulla foras toto.* — Pro *direpta* Heinsius de suo dedit *derepta*; unus Moreti *erepta.* — Hoc loco legitur vulgo *direpta bicornis Terga capri*; ita legitur in cod. Regio A; tertium autem casum Heinsius restituit ex octo codicibus, inter quos est Berneggerian. et idem habet noster codex Regius B: vide nos supra ad vs. 286. Lem. — *Direpta capro terga*, utres, quibus inflatis in Bacchi festo insilire solebant; Virg. Georg. II, 384.

307. *subeant*, in animum veniunt) — *Super*, praeterea. — *Figura*, natura. — *Ammonis* fontem diligentius describit Curt. IV, 7, 22: *Est etiam aliud Hammonis nemus; in medio habet fontem, aquam Solis vocant. Sub lucis ortum tepida manat; medio die, quum vehementissimus est calor, frigida eadem fluit; inclinato in vesperam calescit; media nocte fervida exaestuat; quoque propius nox vergit ad lucem, multum ex nocturno calore decrescit.*

311. *Admotis Athamantis* etc.) Sotion in Paradoxol. de Fluminibus: Ἐν Ἀθαμᾶσι κρήνην εἶναι, ἧς τὸ μὲν ὕδωρ ψυχρὸν ὑπάρχειν, τὸ δ' ὑπὲρ αὐτὸ, οὕτω θερμὸν ὑπάρχειν, ὥστε ἄν τις ὑπερθῇ φρύγανα, παραχρῆμα ἐξάπτεσθαι. Athamanes Epirum incoluerunt, cuius pars etiam Dodone, cui hunc fontem tribuit Plinius II, 103: *In*

Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.
Crathis, et huic Sybaris nostris conterminus arvis,
Electro similes faciunt auroque capillos.
Quodque magis mirum, sunt qui non corpora tantum,
Verum animos etiam valeant mutare, liquores.
Cui non audita est obscoenae Salmacis undae?
Aethiopesque lacus? quos si quis faucibus hausit,
Aut furit, aut mirum patitur gravitate soporem.
Clitorio quicumque sitim de fonte levarit,
Vina fugit, gaudetque meris abstemius undis;
Seu vis est in aqua calido contraria vino,

Dodone Iovis fons quum sit gelidus, et immersas faces extinguat, si exstinctae admoveantur accendit. — Luna recessit in orbes. Excerpta Calandrae et unus Mediceus *recrescit*.

313. *Flumen habent Cicones*) Plin. II, 103: *In Ciconum flumine et in Piceno lacu Velino lignum deiectum lapideo cortice obducitur.*

315. *Crathis*, Thuriorum in magna Graecia fluvius. Vim rutilandi capillos ei tribuunt, post Euripid. Troad. 227 (ὁ ξανθὰν χαίταν πυρσεύων Κρᾶθις), multi alii scriptores, quos vide apud Cluver. Ital. Antiq. IV, 14; Strabo lib. VI, pag. 620, tradit, eum facere τοὺς ἐν αὐτῷ λουομένους ξανθοτριχεῖν καὶ λευκοτριχεῖν. Eamdem ac potius aliam non minus miram vim habebat *Sybaris*; Plinius XXXI, 2: *Theophrastus tradit, in Thuriis Crathim candorem facere, Sybarim nigritium bobus ac pecori. Quin et homines sentire differentiam eam: nam qui Sybarim bibant, nigriores esse, durioresque et crispo capillo; qui ex Crathide, candidos, molliores que ac porrecta coma.* Sybaris autem *conterminus* Crathidi. Vibius Sequaster: *Crathis, confinis Sybari, capillos facit aurei coloris.* Et Thurium, colonia Atheniensium ad sinum Tarentinum, sita fuit inter utrumque fluvium. Ita *nostris arvis* dictum erat pro in nostris arvis, ut millies. Burmann. tamen ex uno Medic. suadet, *et hic Sybaris*, ut quasi demonstret vicinum fluvium; idemque ex Salmas. Exercitatt. Plin. pag. 540, notat, ut hic *electro similes*, ita Neronem Poppaeae crines *succinos* appellasse.

318. *Verum animos etiam*) Leidensis et tres alii *Verum animos hominum; Verum etiam mores possunt mutare* unus Moreti; Regii ambo nihil mutant. — De fonte *Salmacide* vide supra IV, 285.

322. *Clitorius* fons iuxta Clitorium, urbem Arcadiae; Pausanias VIII, cap. 21. De eius natura Plinius XXI, 2: *Varro tradit . . . vinum taedio venire his, qui ex Clitorio lacu biberint. At Eudoxus et Theopompus inebriari fontibus iis, quos diximus.* Cf. Vitruvius VIII, 3; Sotion in Paradoxolomenis de Fluminibus, et Etymol. M. in Κλιτόριον. — Pro *calido vino*, unus Moreti *valido vino*.

Sive, quod indigenae memorant, Amithaone natus,
Proetidas adtonitas postquam per carmen et herbas
Eripuit furiis, purgamina mentis in illas
Misit aquas: odiumque meri permansit in undis;
Huic fluit effectu dispar Lyncestius amnis;
Quem quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera vina bibisset.
Est lacus Arcadiae, Pheneon dixere priores,
Ambiguis suspectus aquis, quas nocte timeto;
Nocte nocent potae: sine noxa luce bibuntur.
Sic alias, aliasque lacus et flumina vires
Concipiunt: tempusque fuit, quo navit in undis,
Nunc sedet Ortygie; timuit concursibus Argo
Vndarum sparsas Symplegadas elisarum;
Quae nunc immotae perstant, ventisque resistunt.
Nec, quae sulphureis ardet fornacibus, Aetne

325. *Proetides*, Proeti (de quo V, 236) filiae, Lysippe, Iphinoë et Iphianassa, *adtonitae*, infamia correptae, quum per Argivorum Arcadumque fines diu errassent, a Melampo, *Amithaonis* filio, vate, sanatae sunt *herbis*, elleboro inprimis inde Melampodium dicto; Apollodorus II, 2, 2; Plinius XXV, 21. De templo in eius rei memoriam vel Iunoni, vel Dianae, vel Gratiis posito vide Pausaniam II, 12; Hesychium in Ἀκρουχεῖ. — *In illas Misit aquas*. Palatinus secundus et tres alii *in illas Mersit aquas*.

329. *Lyncestius amnis* ad oppidum *Lyncum* in Epiro, cuius incolae *Lyncestae*; Plin. II, 103: *Lyncestis aqua, quae vocatur acidula, vini modo temulentos reddit*. Cf. Vitruvius VIII, 3; Aristoteles Meteor. II, 3; Sotion in Paradoxol. de Flum. p. 125; Tertullianus de Anima cap. 50.

332. *Pheneos* urbs Arcadiae, postea *Nonacris* dicta. In vicinia eius ex praerupta rupe aqua, Graecis ὕδωρ Στυγὸς dicta, guttatim decidit. Ea certis temporibus mortem adfert tam hominibus quam pecori, vasa cuiuscumque generis frangit, metalla solvit etc. vide Pausaniam Arcad. pag. 634 sqq. Nocte eam esse noxiam, de die innoxiam, neminem praeter Nostrum prodidisse, monet Heinsius. — *Ambiguae*, mox letiferae, mox innoxiae.

337. *Nunc sedet Ortygie*) Delus intelligitur quae eadem et *Ortygie* nonnullis dicta est; vide Spanhem. ad Callimachi hymn. Apol. 58. Ea, olim errans et natans, post partum Latonae immobilis facta est; vid. Spanh. ad Callimachi hymn. Del. 273. — *Symplegades* insulae sunt, quae et Cyaneae dicuntur, contra Bosphorum Thracium, quae a poëtis olim concurrisse finguntur, quoniam, ut ait

Ignea semper erit: neque enim fuit ignea semper.
Nam sive est animal tellus, et vivit, habetque
Spiramenta, locis flammam exhalantia multis,
Spirandi mutare vias, quotiesque movetur,
Has finire potest, illas aperire cavernas:
Sive leves imis venti cohibentur in antris,
Saxaque cum saxis, et habentem semina flammae
Materiam iactant: ea concipit ictibus ignem:
Antra relinquentur sedatis frigida ventis;
Sive bitumineae rapiunt incendia vires,
Luteave exiguis ardescunt sulfura fumis:
Nempe ubi terra cibos, alimentaque pinguia flammae
Non dabit, absumtis per longum viribus aevum,
Naturaeque suum nutrimen deerit edaci,
Non feret illa famem, desertaque deseret ignes.
Esse viros fama est in Hyperborea Pallene,*

Plinius, parvo discretae intervallo ex adverso intrantibus geminae esse videntur, paululumque deflexa acie coëuntium speciem praebebant. Conf. ad VII, 72, notam. Lem.

341. *Ignea*, ignivoma. — *Animal*, animans est terra e mente Stoicorum: *animal Tellus.* Hoc placuit Pythagorae; Aristot. Phys. IV, 6. — *Spirandi mutare vias.* Liber Ciofani habet *vices*; sed *vias* recte praefert Burmannus; nam cavernas et fistulas intelligit, per quas ignis exit, quasque *spiramenta* etiam vocat. Lem. — *Finire cavernas*, pro claudere eas, durum est. Heinsius suadebat, *Hac operire potest, illic aperire cavernas;* Burmannus autem merito dubitat, an in hac agnominatione sibi placuerit Ovidius: ipse malit, *Has turare* (nam unus Medic. habet *furare*) *potest;* quod verbum forte veteribus in usu fuerit, quamquam frequentius eius composito *obturare* usi sint. Ego vulgatam servandam arbitror. Proprie tellus *finit* exhalationem e cavernis, hinc cavernas ipsas. Infra vers. 646, aeque durum, *funera finire.*

346. *Sive leves* etc.) Eam causam copiosius exponit Lucretius VI, 680 sqq. — *Leves* tantum ornat.

350. *Bitumineae vires*, bitumina, cum vi. Et videtur hoc adiectiv. ab ipso Ovidio signatum esse. — *Rapiunt incendia*, celeriter concipiunt ignem. Mox ex plurimis MSS. praefero, *ardescunt sulfura* alteri *arescunt.* — Regii ambo exhibent *ardescunt.* — *Exiguis* Heins. in *adsiduis* aut *irriguis* mutari volebat. Prius probarunt Rodius et Lenxius. Immo, sulfura ardescunt ita, ut exiguos fumos emittant: quae est natura sulfuris. Non autem ardescere possunt ope fumi vel adsidui, vel exigui. Vnde enim ille fumus? — Pro *fumis* Coelest. *flammis.*

356. *Pallene* Thraciae urbs. Ibi et

Qui soleant levibus velari corpora plumis,
Quum Tritoniacam novies subiere paludem.
Haud equidem credo: sparsae quoque membra veneno
Exercere artes Scythides memorantur easdem.
» Si qua fides rebus tamen est addenda probatis,
Nonne vides, quaecumque mora fluidove calore
Corpora tabuerint, in parva animalia verti?
I quoque, delectos mactatos obrue tauros;
Cognita res usu, de putri viscere passim
Florilegae nascuntur apes, quae more parentum
Rura colunt, operique favent, in spemque laborant.
Pressus humo bellator equus crabronis origo est.
Concava litoreo si demas brachia cancro,

Triton lacus. Vibius Sequester in Paludibus: *Triton Thraciae, in quo qui se novies immerserit, in avem convertitur.* Micyllus fabulam inde ortam putat, quod regio hyperborea ipsa, ob adsiduum nivis casum, pinnarum similitudine dicta sit πτεροφόρος. Conferatur Plinius IV, 12. — *Artes exercere easdem*, ut se velent pennis.

361. *fides addenda*) Heinsius probavit ex Neapolit. uno Moreti et uno Regio *adhibenda*; sed *fidem addere* est pro fidem habere, credere. Monet Burm. frequentem esse Nostro hanc locutionem. Recte, sed in aliis locis est, praestare quod promisimus. — *Fides addenda* est in ambobus codicib. nostris; et praeterea in cod. A legitur glossa: est credendum. Lem. — *Fluidus*, qui facit fluidum. — Fuit communis veterum error, ex putribus cadaveribus *parva animalia*, insecta, generari. Hinc etiam fluxit illa opinio, posse e *mactatis* et *obrutis tauris* nova apum examina excludi, de qua vide Virgil. Georg. IV, 281–314, ubi docetur, quomodo aes instituenda sit; conf. etiam I Fast. 377. Sed vs. 364, depravatus est; cui enim placeat *delectos mactatos obrue*? MSS. valde variant, sed nihil auxilii ferunt. Itaque coniecturis locum sanare conati sunt interpretes: Heins. suadet, *I scrobe delecto* (vel *delecta*) *mactatos* etc. aut etiam, *scrobe depresso* vel *scrobe repleto*; Burmannus vero legit *I scrobe sub tecta deiectos* etc. Lenzius suadet, *I, cape delectos, mactatosque* etc. Non male. — Pro *florilegae* multi, inter quos Regius noster B, *florigerae*; sed ea lectio non placet. L. — *Parentum*, taurorum. Sed aliter tauri *rura colunt*, aliter apes ruri flores legunt.

368. *Pressus humo bellator* etc.) Nicander in Theriac. vs. 133: ἵπποι δὴ σφηκῶν γένεσις, ταῦροι δὲ μελισσῶν. Etiam Plinius XI, 20, tradit, e iuvencorum corpore exanimato apes nasci, sicut equorum vespas atque crabrones: et asinorum scarabaeos. — *Bellator equus* e Virgilio Georg. II, 145.

369. *litoreus cancer*, ut X, 127,

Caetera supponas terrae, de parte sepulta
Scorpius exibit, caudaque minabitur unca:
Quaeque solent canis frondes intexere filis,
Agrestes tineae, res observata colonis,
Ferali mutant cum papilione figuram.
Semina limus habet virides generantia ranas,
Et generat truncas pedibus; mox apta natando
Crura dat: utque eadem sint longis saltibus apta,
Posterior partes superat mensura priores.
Nec catulus partu, quem reddidit ursa recenti,
Sed male viva caro est: lambendo mater in artus
Fingit, et in formam, quantam capit ipsa, reducit.
Nonne vides, quos cera tegit sexangula, foetus
Melliferarum apium sine membris corpora nasci,
Et serosque pedes, serasque adsumere pennas?

cauda unca minatur; vid. ad lib. II, 199.

374. *Ferali* etc.) Male auctor argumentorum hic de bombycibus cogitavit. Immo intelliguntur insecta; quae Linneo phalaenae lucernariae dicuntur. Plin. XXVIII, 10: *Papilio quoque lucernarum luminibus advolans inter mala medicamenta numeratur.* Hinc *feralis*, funestus, mali ominis. Sine dubio h. l. respexit Lactant. in Phoen. vers. 107: *Ac velut agrestes, quum filo ad saxa* (Thomas. malit *taxa*) *tenentur*, *Mutari pennae* (Thomas. *tineae*) *papilione solent.*

375. *Semina limus habet* etc.) Cf. I, 416 sqq. Ranas e limo nasci, et in eumdem resolvi tradit etiam Plin. XI, 8. Nempe ovula sua illae deponunt in limo. — *Posterior mensura*, mensura posteriorum pedum.

379. *Nec catulus partu* etc.) Plin. VIII, 36, de ursorum catulis: *Hi sunt candida informisque caro, paulo muribus maior, sine oculis, sine pilo: ungues tantum prominent: hanc lambendo paulatim figurant.* Falsa tamen illa traditio, orta haud dudie inde, quod secundinis crassissimis involuti ursorum catuli eduntur, quas non nisi diu lambendo revellere mater potest. — Pro *quem reddidit*, Heinsius malit *quod reddidit. Reddidit*, est pro edidit. — *Male viva*, vix aut non viva. Sic IV, 285, *male fortes undae.* Sueton. Aug. 21, *nationes male quietae.* — *In artus fingit*, fingit, ut membra distincta adpareant.

382. *Nonne vides* etc.) E Virgilio Georg. IV, 310: *Trunca pedum primo: mox et stridentia pennis Miscentur, tenuemque magis magis aëra carpunt.* Cf. Plin. XI, 16. — *Quos cera tegit*, quia ovula deponuntur in cellulis cereis, quarum forma *sexangula* maxime admirabilis. — *Mellifer exercitus* apium apud Claudianum XV, 127.

Iunonis volucrem, quae cauda sidera portat,
Armigerumque Iovis, Cythereiadasque columbas,
Et genus omne avium mediis e partibus ovi,
Ni sciret fieri, fieri quis posse putaret?
Sunt qui, quum clauso putrefacta est spina sepulcro,
Mutari credant humanas angue medullas.
Haec tamen ex aliis ducunt primordia rebus:
Vna est, quae reparet, seque ipsa reseminet, ales;
Assyrii Phoenica vocant: non fruge, nec herbis,
Sed turis lacrymis, et succo vivit amomi.
Haec ubi quinque suae complevit secula vitae,

385. *Iunonis volucrem* etc.) Quum aves omnino dicendae essent, maluit nobilissimas ponere cum adiunctis, aves Iovi, Iunoni, Veneri sacras. — *Fieri quis posse* dedit Heinsius ex uno Moreti pro vulgata *quis nasci posse* (quam habent Regii codices).

389. *Sunt qui, quum* etc.) Plinius X, 66: *Anguem ex medulla hominis spinae gigni, accepimus a multis. Pleraque enim occulta et caeca origine proveniunt.* Antigon. Mirab. cap. 96: addit, homines, quibus id mortuis accidat, ante obitum odorari angues.

392. *Vna est, quae reparet* etc.) De *Phoenice* ave, cuius iam Hesiodus mentionem fecerat, post Herodotum II, 73, multi exposuerunt, v. c. Tacitus Annal. VI, 28; Plinius X, 2. Exstant etiam duo in hanc avem carmina, quorum alterum Claudiano, alterum Lactantio tribuitur. Fabula forte inde orta, quia φοῖνιξ palmam significat; palmarum autem genera quaedam ea sunt natura, ut e trunco ipsarum putrefacto nova arbor progerminet. Ita Bochartus in Hierozoico VI, 5, praeeunte Plinio XIII, 4. Alii putant, huius avis figuram symbolum fuisse Aegyptiorum, quo 500 annorum periodum expresserint. Vid. Gatterer. de Theog. Aegypt. in Comment. Soc. Gotting. tom. VII, pag. 53 sqq. Et Herodotus diserte adfirmat, se eam non nosse, nisi e tabula picta Heliopolitarum. — *Reseminare* novum verbum ad rem singularem exprimendam signatum, e corpore suo, tanquam e semine, denuo se gignere: Claudianus vs. 24, *pater est prolesque sibi*; Lactantius vs. 78, *se tamen ipsa creat*; sed vs. 167 sqq., ludit in hoc. — *Ales* autem aquilae similis et magnitudine et forma, pennas habens aureas et rubras. Herodot. — *Assyrii*, omnino Orientis incolae. Aliter Lactantius vers. 65: *Dirigit in Syriam celeres longaeva volatus, Phoenices nomen cui dedit ipsa Venus.* Venus autem culta in Syrophoenice. Et *Assyrii* saepe pro Syris; apud Horatium II, Od. 11, 16, *Assyria nardus*, a Syriae emporiis advecta; saepe etiam apud optimos auctores occurrit.

393. *non fruge, nec herbis*) Claudianus vs. 13: *Non epulis saturare famem, non fontibus ullis Adsuetus prohibere sitim; sed purior illum Solis fervor alit* etc. — De *amomo* v. ad X, 307.

395. *Haec ubi quinque* etc.) Hero-

Ilicet in ramis, tremulaeve cacumine palmae,
Vnguibus, et pando nidum sibi construit ore.
Quo simul ac casias, et nardi lenis aristas,
Quassaque cum fulva substravit cinnama myrrha;
Se super imponit, finitque in odoribus aevum.
Inde ferunt, totidem qui vivere debeat annos,

dotus: Σπάνιος ἐπιφοιτᾷ σφι, δι' ἐτέων (ὡς Ηλιουπολῖται λέγουσι) πεντακοσίων. Φοιτῆν δὲ τότε φασὶ, ἐπεὰν οἱ ἀποθάνῃ ὁ πατήρ. Tacitus: *De numero annorum varia traduntur, maxime vulgatum quingentorum spatium. Sunt qui adseverent, mille quadringentos sexaginta.* Hinc *vivax* Phoenix passim. In numis interdum est symbolum vel aeternitatis, vel felicis temporum restitutionis; vid. Spanhem. de usu et praestantia Numism. pag. 285. Quomodo Patres ea usi sunt ad resurrectionem mortuorum illustrandam, docet Gataker. Miscell. pag. 179. — Mox recte miratur Heinsius *ilicis* hic mentionem fieri. Ipse praefert *ilicet*, quod Barthius in vetustis exemplaribus reperit. Hoc igitur recepimus. Nam nec Oriens *ilices* habet, nec, si habuisset, placuissent huic avi; nec denique commode duae arbores *ilex* et *palma* simul commemorantur. Lactantius vers. 69, *Tum legit aërio sublimem vertice palmam.*

397. *pando - ore*) An Heinsius e tribus MSS., primo Gronovian. uno Basileens. et Norico, recte receperit *pando*, dubitari potest. Apro recte tribuitur *pandum rostrum*, non item aliti. Vulgo *duro*; sed unus Ciofani Coelest. Francofurt. et Barthii codd. *puro*, quod adridet Burmanno ut alludat ad morem sacra faciendi, quae fiebant puris manibus. — Regii nostri ambo dant quoque *puro*, quod recte tuetur Burmannus. Lem. — Lactantius vers. 77: *Construit inde sibi seu nidum sive sepulcrum*, et deinde iidem odores commemorantur, qui hic; Plinius: *Senescentem casiae turisque surculis construere nidum, replere odoribus et superemori.* — *Casia* fuit inter herbas et flores coronarios, thymelaeae similis; vide Martin. ad Virgilium Georg. II, 213. — *Nardus*, frutex, cuius foliis, spicis et radice unguenta pretiosissima confecerunt veteres, quae ab Indis in Syriam et inde in Europam advecta; vide Celsii Hierobot. tom. II, pag. 1 sqq. — Pro *lenis* permulti MSS. (et Regius noster A) *laevis*, id est, cui lanugo subest. Lactant. vs. 86: *His addit teneras nardi pubentis aristas.* Glossa interlinearis alterius Erford. *id est redolentis*: hinc Heinsius coniicit *nardi halantis.* — De *myrrha* vide ad X, 500. — *Fulva*, quia myrrha praestantissima talem refert colorem, unde *myrrheus*, pro flavus. Broukh. ad Propert. III, 8, 22. — Pro *quassa* Heinsio placet ex altero Hamb. *cassa*, ut ξυλοκιννάμωμον intelligatur, quod maximo in pretio fuerit, cortex cinnamomo detractus.

401. *Inde ferunt - renasci*) Pro *vivere*, Barthius ex duobus pervetustis legit *viuere*. Plinius: *Ex ossibus deinde et medullis eius nasci primo ceu vermiculum, inde fieri pullum.* Secundum alios solis radiis comburitur, atque e cineribus prodit nova avis, quae ovum facit e myrrha; illi

Corpore de patrio parvum Phoenica renasci.
Quum dedit huic aetas vires, onerique ferendo est,
Ponderibus nidi ramos levat arboris altae,
Fertque pius cunasque suas, patriumque sepulcrum,
Perque leves auras Hyperionis urbe potitus,
Ante fores sacras Hyperionis aede reponit.
Si tamen est aliquid mirae novitatis in istis,
Alternare vices, et quae modo femina tergo
Passa marem est, nunc esse marem miremur hyaenam.
Id quoque, quod ventis animal nutritur et aura,
Protinus adsimulat tactu quoscumque colores.
Victa racemifero lyncas dedit India Baccho:
E quibus, ut memorant, quidquid vesica remisit,
Vertitur in lapides, et congelat aëre tacto.
Sic et curalium, quo primum contigit auras

excavato indit reliquias paternas easque defert in templum Heliopolitarum. — Heinsius versum 404 adulterinum pulabat, forte et tres sequentes. — Pro *altae* Burmannus suadet *almae*, quae quasi aluit et eduxit Phoenicem; ingeniose quidem, sed dubito an et vere: Lactant. vs. 39: *Cousidit in arboris altae Vertice;* et vs. 69: *Tum legit aërio sublimem vertice palmam.*

406. *Hyperionis urbs*, Heliopolis, in confiniis Aegypti et Arabiae, hodie *Balbek.* — Pro *aede reponit*, quod manifestam contradictionem habere dicit cum verbis *ante fores*, Schepperus corrigit *urbe reponit.* Vnus Leidensis et Thysii *orbe*, ut globus quidam intellig. Burmannus mallet *fores* in *aras* mutari. Lactant. enim, vers. 122, *Inque ara residens, Ponit in aede sacra.*

408. *Si tamen – hyaenam*) Plinius VIII, 30: *Hyaenis utramque esse naturam et alternis annis, mares, alternis feminas fieri: parere sine mare, vulgus credit.* Conf. Aristot. Hist. Anim. VI, 33; Aelian. I, 25.

411. *quod ventis animal* etc.) Chamaeleon, e genere lacertarum, quum plerumque ore aperto sedeat, ut muscas captet, *ventis et aura nutriri* creditus est. — *Tactu.* Plin. VIII, 33, *reddit semper quemcumque* (colorem) *proxime adtingit, praeter rubrum candidumque.* Conf. Antigon. 33. De causa huius mutationis disputant hodie naturae indagatores, quos vide.

413. *Lyncas* terrae septemtrionales alunt, non *India.* Verum poëtae et pictores Bacchi currui iungunt mox tigres, mox pantheras, mox lyncas. — *Racemifer*, redimitus tempora racemis; Fast. VI, 483. De urina lyncum conf. Plinium VIII, 38, qui tradit, eam glaciari aut orescere in gemmas carbunculis similes et igneo colore fulgentes, lyncurium vocatas.

416. De *curalio* cf. IV, 743 sqq.

Tempore, durescit: mollis fuit herba sub undis.
» Deseret ante dies, et in alto Phoebus anhelos
Aequore tinget equos, quam consequar omnia dictis,
In species translata novas; sic tempore verti
Cernimus, atque illas adsumere robora gentes;
Concidere has: sic magna fuit censuque virisque,
Perque decem potuit tantum dare sanguinis annos,
Nunc humilis veteres tantummodo Troia ruinas,
Et pro divitiis tumulos ostendit avorum.
Clara fuit Sparte: magnae viguere Mycenae;
Nec non Cecropiae; nec non Amphionis arces.
Vile solum Sparte est: altae cecidere Mycenae:
Oedipodioniae quid sunt, nisi fabula, Thebae?
Quid Pandioniae restant, nisi nomen, Athenae?
Nunc quoque Dardaniam fama est consurgere Romam;

418. *Deseret ante dies*) Vulgare fuisset: dies me deficiet, si omnia persequi velim. *Deserere* ita est, etiam omisso τῷ *me*, apud Sallust. Iug. 42. — *Consequi*, exprimere, ut Cic. Philip. V, 13, *verbis laudes consequi*.

421. *gentes vertuntur*, fortuna earum mutatur. Sed *tempore* debemus ingenio Heinsii. MSS., primus Vatic. primus Gronov. quartus Mediceus et decem alii, *tempora*, non male. Constat enim, *tempus* et *tempora* eleganter, saepe etiam apud Nostrum, de statu rerum dici et conditione, et in utramque partem.

425. *tumulos*) Oxoniensis et unus Strozzae *titulos*. Versus quinque sequentes, scil. 426–430, delendos censet Heinsius tribus de causis: 1.° quia libri veteres ex his quinque versibus modo hunc, modo illum non agnoscunt. 2.° Quia poëta id agit, ut ex ruinis Troiae Romam prodiisse demonstret. Perquam igitur inopportunam hic inculcari Spartes et reliquarum urbium mentionem. 3.° Quia Pythagorae aetate vel maxime floruerunt illae urbes. Sed iam saepius, in hac ipsa Pythagorae oratione aliquoties vidimus, Ovidium anachronismi se reum fecisse, et, quasi oblitum sui, antiquis temporibus tribuisse, quae non nisi sua aetate dici possent. Neque hi vs. impediunt, quo minus poeta vers. 431 commode ad Romae initia transeat. Omnium minime autem MSS. quorumdam negligentia hic movere quemquam debet. — *Fabula* et *nomen* dicuntur gentes urbesque deletae. Virgilius Aen. VII, 412, *nunc magnum manet Ardea nomen*. vide Drakenb. ad Sil. I, 293.

431. *Nunc quoque Dardaniam* etc.) Commode et ingeniose orationem deduxit ad Romae et initia et incrementa. — *Dardaniam*, quae originem debet Troiano Aeneae. — *Consurgere*, surgere, *Romam*, fundamenta poni rerum romanarum. — *Appenninigenae*, ex Appennino profluentis,

Appenninigenae quae proxima Thybridis undis
Mole sub ingenti rerum fundamina ponit.
Haec igitur formam crescendo mutat, et olim
Inmensi caput orbis erit: sic dicere vates,
Faticinasque ferunt sortes: quantumque recordor,
Priamides Helenus flenti, dubioque salutis,
Dixerat Aeneae, quum res Troiana labaret:
« Nate Dea, si nota satis praesagia nostrae
Mentis habes; non tota cadet, te sospite, Troia.
Flamma tibi ferrumque dabunt iter: ibis, et una
Pergama rapta feres, donec Troiaeque tibique
Externum patrio contingat amicius arvum.
Vrbem et iam cerno Phrygios debere nepotes;
Quanta nec est, nec erit, nec visa prioribus annis.
Hanc alii proceres per secula longa potentem,
Sed dominam rerum de sanguine natus Iuli
Efficiet: quo, quum tellus erit usa, fruentur
Aetheriae sedes, coelumque erit exitus illi. »

novum epitheton. — *Mole sub ingenti*, ita ut moles ingens superstruatur. — *Forma*, prima urbis delineatio, regnique fines primi. — Pro *crescendo mutat*, Thuaneus habet, *mutando crescit*, quod placet Burmanno, si legeretur *crescet*.

436. *Faticinas*) Quidam *vaticinas*, teste Ciofano; alii *faticanas*; Regii nostri *faticinas*; conf. ad IX, 417. Lem. — De *Heleno* vide XIII, 723. Erat οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος Homero Il. Z, 76. Vaticinia, quibus Aeneam iam profecturum instruit, habet Virg. Aeneid. III, 374-462. — *Recordor*, nempe audiverat haec Pythagoras, quum Euphorbus esset. Male Aeneam heroëm inducit hic *flentem*.

439. *si*, quandoquidem, ut saepe. — *Si nota satis habes*. Ipse Aeneas apud Virgil. Heleno: *Qui numina Phoebi, Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis, Et volucrum linguas* etc. — *Flamma - iter*, evades per flammam ferrumque sospes. — *Pergama*, spem novorum Pergamorum condendorum.

444. *iam cerno*, vox vaticinantium. — *Debere* de iis, quae fato destinata certissime eventura sunt. Idem Helenus Aeneae apud Virg. d. l. vs. 462: *Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.*

447. *Sed - natus Iuli Efficiet*) Adulatur Augusto. — *Terrarum domina* Roma dicta est aliis; Frontin. de Aquaeduct. *Regina et domina orbis, quae terrarum Dea gentiumque consistit, cui par nihil, et nihil secundum.* — *Quo. quum tellus* etc. Iam additur apotheosis Augusti. Horatius I, Od. 2, 45: *Serus in coelum redeas, diu-*

Haec Helenum cecinisse penatigero Aeneae,
Mente memor refero, cognataque moenia laetor
Crescere, et utiliter Phrygibus vicisse Pelasgos.
» Ne tamen oblitis ad metam tendere longe
Exspatiemur equis: coelum, et quodcumque sub illo est,
Immutat formas, tellusque, et quidquid in illa est.
Nos quoque pars mundi, (quoniam non corpora solum,
Verum etiam volucres animae sumus, inque ferinas
Possumus ire domos, pecudumque in pectora condi;)
Corpora, quae possint animas habuisse parentum,
Aut fratrum, aut aliquo iunctorum foedere nobis,
Aut hominum certe, tuta esse et honesta sinamus:
Neve Thyesteis cumulemur viscera mensis.
Quam male consuescit; quam se parat ille cruori
Impius humano, vituli qui guttura cultro
Rumpit, et immotas praebet mugitibus aures!
Aut qui vagitus similes puerilibus hoedum
Edentem iugulare potest: aut alite vesci,
Cui dedit ipse cibos! quantum est, quod desit in istis
Ad plenum facinus! quo transitus inde paratur! »

que Laetus intersis populo Quirini etc. Conferatur Virgilius Georgic. I, 24 seqq.

450. *penatiger*) novum, et, ut videtur, ab Ovidio factum epitheton Aeneae, qui Penates intulit Latio. — Pro *refero*, Palatinus *recolo*. — *Cognata* dixit propterea, quia tempore Troiani belli Euphorbum se fuisse iactabat Pythagoras.

453. *Ne tamen oblitis* etc.) Peroratio, qua redit, unde vers. 143 digressus erat, ad esum carnium. — *Exspatiemur equis*. Virg. Georg. II, 541, de se ad metam tendente: *Sed nos immensum spatiis confecimus aequor: Et iam tempus equum fumantia solvere colla.*. — *Volucres*, quae transeunt ex alio corpore in aliud.

461. *tuta esse et honesta*) Heinsius malebat *tuta atque inadesa*; vel *tuta esse et inesa*: sed *honesta* est honore ornanda, honoralis, ut apud Ciceronem II, Epist. 15, *Caesarem honestum esse volo*, et alibi passim. Lem. — Graviter et admodum invidiose *Thyesteae mensae*, carnes, quas inhabitarunt animae liberorum, fratrum, parentum nostrorum. Invidiose etiam *cumulemur*.

463. *quam se parat* etc.) quam parum abest ille ab homicidio. Verba sequentia plena sunt affectus. — *Alite*, gallinis, anatibus, anseribus. — *Plenum facinus*, homicidium. Iam Lenzius interpungi mallet: *facinus*

Bos aret, aut mortem senioribus imputet annis:
Horriferum contra Borean ovis arma ministret:
Vbera dent saturae manibus pressanda capellae.
Retia cum pedicis, laqueosque artesque dolosas
Tollite: nec volucrem viscata fallite virga:
Nec formidatis cervos includite pinnis:
Nec celate cibis uncos fallacibus hamos.
Perdite, si qua nocent: verum haec quoque perdite tantum;
Ora vacent epulis; alimentaque congrua carpant. »

III. Talibus atque aliis instructo pectore dictis
In patriam remeasse ferunt, ultroque petitum
Adcepisse Numam populi Latialis habenas,
Coniuge qui felix Nympha, ducibusque Camenis,
Sacrificos docuit ritus, gentemque, feroci
Adsuetam bello, pacis traduxit ad artes.
Quem postquam senior regnumque, aevumque peregit,
Exstinctum Latiaeque nurus, populusque, patresque,
Deflevere Numam: nam coniux, urbe relicta,

quo (dalivo casu, ad quod) *transitus*. Non bene.

471. *arma*, lanas, quae praebent vestimenta et tegumenta contra vim Boreae; conf. vs. 117.

475. *formido*) Intelligitur funiculus venatorum pennis vel *pinnis* intextus, quo cervi territi in retia agebantur: vide interpretes ad h. l. et Cerdam ad Virg. Georg. III, 372. — *Nec celate* etc. Tibullus II, 6, 24: *Quum tenues hamos abdidit ante cibos.* — *Congrua*, convenientia corpori humano. MSS. plurimi (et Regii ambo nostri) *alimenta mitia*. — Eleganter *carpere alimenta*.

479–551. *Egeria* dolens mortem Numae mutatur in *fontem*. Inserta est de *Hippolyti* fatis et transformatione in *Virbium* fabula. — *Vltro petitum*: Vide Dionys. Halicarn. II. — *Habenas*. Ita Latinus *rerum reliquit habenas* apud Virgilium Aeneid. VII, vs. 600.

482. *Coniuge felix*, coniugem habens e formula solemni, de qua alibi. — Egeriam vel *Nympham* fuisse tradebant, vel unam Musarum; Dionysius Halic. II, 60; Livius I, 21: *Lucus erat . . . quo quia se persaepe Numa sine arbitris, velut ad congressum Deae, inferebat, Camenis eum lucum sacravit, quod earum ibi concilia cum coniuge sua Egeria essent.*

485. *Quem* pro *qui* ex Cantabr. Sed tum Heinsius porro vs. 487 volebat, *Deflevere virum* aut *simul*: Burmannus coniicit *Deflevere: Numae nam.* — *Nurus*, matronae, mulieres. Eo defuncto magnum luctum fuisse in

Vallis Aricinae densis latet abdita silvis,
Sacraque Oresteae gemitu questuque Dianae
Impedit: ah quoties Nymphae nemorisque lacusque,
Ne faceret, monuere, et consolantia verba
Dixere! ah quoties flenti Theseius heros,
« Siste modum! dixit: nec enim fortuna querenda
Sola tua est : similes aliorum respice casus,
Mitius ista feres: utinamque exempla dolentem,
Non mea te possent relevare! sed et mea possunt.
Fando aliquem Hippolytum vestras, puto, contigit aures,
Credulitate patris, sceleratae fraude novercae
Occubuisse neci: mirabere, vixque probabo.
Sed tamen ille ego sum: me Pasiphaëia quondam
Tentatum frustra patrium temerasse cubile,

tota urbe, etiam Dionysius Halic. II, 76 refert.

488. *Aricia* oppidum Latii sub Albano monte, quo *Dianam* Tauricam, interfecto Thoante rege, cum Iphigenia sorore transtulit *Orestes*. Ea in proximo nemore culta ritu peregrino, quo servi mactabantur; Hyginus fab. 266; Solinus lib. II, pag. 13. Secundum Graecos Sparten est translata aut Brauron, Pausanias conferatur III, 16.

492. *Theseius heros*, Hippolytus post mortem huc translatus a Diana; vide inf. 542; et Fast. VI, 745. Lem.

497. *Hippolyti* fabulam tractarunt Euripides et Seneca in Hippolyt. Virgil. Aeneid. VII, 761 sqq. Confer Hyginum fab. 47, et Cluverium in Ital. ant. pag. 941 sqq. Fuit Aricinorum domestica fabula; Pausan. II, 9. — *Vestras, puto, contigit aures*. Vulgo *si contigit*; Heinsius autem dedit *puto* ex Vrbinate, Berneggeriano, Arundeliano, Oxoniensi et octo aliis. Codex noster A habet *quod*; permulti alii *quoque*. Eleganter de fama loquens, *vestras* inquit pluraliter: deinde addens miraculum, singulariter *mirabere*, tanquam notitia ad omnes, miraculum vero maxime ad Egeriam spectet. Lem. — *Credulitate patris*, id est Thesei, qui nimium facile credidit Phaedrae uxori privignum accusanti. Lem.

500. *Pasiphaëia*, Phaedra Minois et Pasiphaës filia, quam, mortua Hippolyta, coniugem duxit Theseus. Ea exarsit in amorem Hippolyti, et studio venandi et virginitate Dianam colentis. *Frustra tentatum* iuvenem, indignissime ferentem incestos novercae amores, *arguit*, *patrium temerasse cubile*, id est incesti stupri insimulavit. — *Temerare*, stupro polluere, *patrium cubile* etiam II, 592; χρᾶναι λέχος, Euripid. 1266. Credulus pater fidem habens fraudi sceleratae novercae, *immeritum*, innocentem, *proiecit ab urbe*, in exsilium abegit, *hostilique prece caput eius detestatur*, Neptunum orat, ut filium ob

Quod voluit, finxit voluisse, et crimine verso,
Indiciine metu magis, offensane repulsae,
Arguit: immeritumque pater proiecit ab urbe,
Hostilique caput prece detestatur euntis.
Pittheam profugo curru Troezena petebam;
Iamque Corinthiaci carpebam litora ponti,
Quum mare surrexit, cumulusque immanis aquarum
In montis speciem curvari, et crescere visus,
Et dare mugitus, summoque cacumine findi.
Corniger hinc taurus ruptis expellitur undis,
Pectoribusque tenus molles erectus in auras,
Naribus, et patulo partem maris evomit ore.

cubile patrium temeratum interficiat. — Versum 502, *Quod voluit* etc. cum Heinsio adulterinum indico. — Post *offensane repulsae* subintellige *dubium est*. Heinsius tamen suspicatur, τὸ *magis* obrepsisse in locum τοῦ *dubium*. — *Proiici* saepe de exsulibus dici docet Burmannus. Hyginus, e coniectura Schefferi, *moenibus excedere iussit*. Indicium ei est, ὡς οὐκ ἔτ' ἐν γῇ τῇδ' ἐναστρέψοι πόδα· Eurip. vs. 1176; et vs. 893, ipse Theseus, ἐξελῶ σφε τῆσδε γῆς· 973, ἔξερρε γαίας τῆσδε ὅσον τάχος φυγάς. — *Hostili prece*; imprecatione hosti conveniente, non patri: Theseus enim Neptunum patrem precatus est, ut Hippolytus filius discerperetur. Lem.

506. *Pittheam*, ubi Pittheus regnabat, apud quem educatus Hippolytus. Confer cum sequentibus Euripidem vs. 1102 sqq., ubi nuntius haec narrat. Ibi Hippolytus via vehitur, quae recto tramite ad Argos ducit et Epidaurum. Vbi litus adtigit ponti Saronici, gravis fremitus, tanquam tonitru Iovis, auditur, quo percussi equi caput auresque arrigunt, comitesque metu corripiuntur. Mox fluctus decumanus ad astra surgens, atque isthmum petramque Aesculapii abscondens, taurum, ferum monstrum, protrudit, quo consternantur equi. Hippolytus equestris artis gnarus arripit habenas. Frustra: rota illiditur saxo, currus labitur excutitque Hippolytum. Miser habenis involutus raptatur; caput impingitur saxis, membra vulnerantur. Tandem sectis comitum ope loris, exanimis iacet. Sed illud *exanimis et extremum spiritum trahens* Ovidio non satis fuit; singula membra foede discerpta nobis ostendit.

508. *Quum mare surrexit* etc.) Haec facta Neptuno auctore, a quo tria Theseus optaverat, in quibus et hoc, ut Hippolytus interiret; Cicer. Off. I, 10; III, 25; Schol. Euripidis ad Hippol. vers. 1349: Seneca 1004, *Quum subito vastum tumuit ex alto mare, Crevitque in astra . . . Consurgit ingens pontus.*

511. *Corniger hinc taurus* etc.) Ita et Euripides vers. 1214, Κῦμ' ἐξέθηκε ταῦρον, ἄγριον τέρας. Phocam fuisse Servius ait ad Virgil. Aen. VI, 448. *Taurus* ille terribilis pluribus descri-

Corda pavent comitum, mihi mens interrita mansit,
Exsiliis contenta suis, quum colla feroces
Ad freta convertunt, adrectisque auribus horrent
Quadrupedes, monstrique metu turbantur, et altis
Praecipitant currus scopulis: ego ducere vana
Frena manu, spumis albentibus oblita, luctor;
Et retro lentas tendo resupinus habenas:
Nec vires tamen has rabies superasset equorum,
Ni rota, perpetuum qua circumvertitur axem,
Stipitis occursu fracta ac disiecta fuisset.
Excutior curru: lorisque tenentibus artus
Viscera viva trahi, nervos in stirpe teneri,
Membra rapi partim, partim reprensa relinqui,
Ossa gravem dare fracta sonum, fessamque videres
Exhalari animam, nullasque in corpore partes,
Noscere quas posses: unumque erat omnia vulnus.
Num potes, aut audes cladi componere nostrae,
Nympha, tuam? vidi quoque luce carentia regna,
Et lacerum fovi Phlegethontide corpus in unda:

bitur a Seneca 1033 sqq. Ibi non *partem maris*, sed *flammam* vomit.

515. *Exsiliis contenta suis*) Excerpta Calandrae *exsilii contenta sui*, quod elegans videtur Heinsio. — *Contenta*, occupata, intenta, quod posterius h. l. quartus Mediceus et unus Leidens. habent Seneca 1051: *Solus immunis metu Hippolytus arctis continet frenis equos, Pavidosque notae vocis hortatu ciet.*

525. *nervos in stirpe teneri*) Heinsius coniicit *nervos in vepre teneri*, quia Seneca Hippol. 1002, *inde semanimem secant Virgulta, acutis asperi vepres rubis.* — *Reprensa*, retracta, *relinqui* in corpore. Hanc corporis dilacerationem expressit et Seneca vers. 1082 sqq. ubi *implicuit cadens Laqueo tenaci corpus, illisum caput Scopulis resultat: auferunt dumi comas: ora durus pulchra populatur lapis.* Aliquamdiu *raptum truncus ambusta sude medium per inguen stipite eiecto tenet* etc. — Confer de Hippolyti morte nostrum *Racine*, *Phedre*, Act. V, sc. 6. Lem.

529. *unumque erat omnia vulnus*) Silius X, 519: *toto corpore vulnus.* Lucan. IX, 814: *Omnia plenis Membra fluunt venis: totum est pro vulnere corpus.* Lem.

532. *Et lacerum fovi* etc.) Et corpus laniatum in ardentissima Phlegethontis aqua lavi. Lem. — *Fovere* notionem habet omnino gratae refectionis; Plinius V, Ep. 6, 20, *platanos dispergine fovet.* Hoc loco abluendo

Nec, nisi Apollineae valido medicamine prolis,
Reddita vita foret: quam postquam fortibus herbis,
Atque ope Paeonia, Dite indignante, recepi,
Tum mihi, ne praesens augerem muneris huius
Invidiam, densas obiecit Cynthia nubes:
Vtque forem tutus, possemque impune videri,
Addidit aetatem, nec cognoscenda reliquit
Ora mihi: Cretenque diu dubitavit habendam
Traderet, an Delon: Delo, Cretaque relictis
Hic posuit, nomenque simul, quod possit equorum
Admonuisse, iubet deponere: « Quique fuisti
Hippolytus, dixit, nunc idem Virbius esto. »
Hoc nemus inde colo, de Disque minoribus unus
Numine sub dominae lateo, atque accenseor illi. »

reficere. Sed Ovidius ingenio abusus est. — *Apollinea proles*, Aesculapius Apollinis filius, quem ob Hippolytum in vitam revocatum fulmine percussit Iupiter; vide ad II, 643. — *Ope Paeonia* simplic. ope medica, ut Virgilius vers. 769, *Paeoniis herbis*. Alium mythum secutus est Horatius IV, Od. 7, 25, ex quo pudicum iuvenem frustra in vitam revocare conata est Diana. — *Paean* nomen medici apud Homerum, a quo curatus Pluto: quin et Paean vocatur Apollo, medicinae inventor. Lem. — *Dite indignante* minui sibi imperium, violari regni foedera, quum ad lucem contra fas retraheretur, qui Styga iam viderat, et paludem *irremeabilis undae* transierat. Lem.

536. *praesens* in coelo; Virgilius: *Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris Mortalem infernis ad lumina surgere vitae* etc. Aricini narrabant, Hippolytum in vitam revocatum, quum ignoscere patri nollet, in Italiam venisse, ibique consecrato Aricinae Dianae templo regnasse; Pausanias Corinth. pag. 173. Apud Euripidem 1423 sqq., Diana morientem consolatur honoribus, quos inter Troezenios consecuturus sit. — *Cynthia*; Diana, ut Apollo Cynthius, a Cyntho monte Deli, ubi nati sunt. Lem.

539. *Addidit aetatem*) me natu maiorem fecit, quam essem, quum ab equis fui dilaceratus. Lem.

542. *Hic posuit* etc.) Virgilius: *At Trivia Hippolytum secretis alma recondit Sedibus, et Nymphae Egeriae nemorique relegat.* — *Virbius* quasi bis vir, παλίμβιος: nempe in templo Dianae Aricinae domestica religione colebatur Virbius quidam, quem seriores, non satis constat cur, Hippolytum interpretati sunt.

546. *accenseor illi*, datus ei sum πάρεδρος. Inscriptio apud Gudium, pag. 30, *Dianae Areciniae et Virbio Sacr. Accensi* dicebantur ministri publici magistratibus adtributi. *Accenseor* habent prim. Strozzae, unus Lei-

Non tamen Egeriae luctus aliena levare
Damna valent, montisque iacens radicibus imis
Liquitur in lacrymas: donec, pietate dolentis
Mota, soror Phoebi gelidum de corpore fontem
Fecit, et aeternas artus tenuavit in undas.
IV. At Nymphas tetigit nova res; et Amazone natus
Haud aliter stupuit, quam quum Tyrrhenus arator
Fatalem glebam mediis adspexit in arvis,
Sponte sua primum, nulloque agitante, moveri,
Sumere mox hominis, terraeque amittere formam,
Oraque venturis aperire recentia fatis.
Indigenae dixere Tagen, qui primus Etruscam
Edocuit gentem casus aperire futuros.
V. Vtque Palatinis haerentem collibus olim
Quum subito vidit frondescere Romulus hastam,
Quae radice nova, non ferro stabat adacto,
Et iam non telum, sed lenti viminis arbor
Non exspectatas dabat admirantibus umbras.
VI. Aut sua fluminea quum vidit Cipus in unda

densis et unus Ambrosianus; alii *adsentior*. — Plura sunt hic genera lectionis, quae vide apud Heinsium. Codex noster Regius A *adsentior*; codex B *accersior*, et pro varia lectione *acceptior*. Lem.

550. *gelidum de corpore* etc.) Egeria fons et lucus ad Ariciam est. Fons, olim religiose cultus et ornatus, Iuvenal. II, 17, etiam hodie ostenditur. — *Tenuari* proprie dicuntur quorum corpus evanescit, aut in aquam abit.

552–559. *Tages*, auctor haruspicinae apud Etruscos, ex gleba; cf. Cicero de Divin. II, 23. Vid. omnino Dempsteri Etrur. Regal. III, 1. Admixta autem est nova haec et mira fabula per comparationem, eique et aliae sic additae. — Hippolyte fuit una ex *Amazonibus*. — Quantopere *arator* ille in agro Tarquinio *obstupuerit*, narrat Cicero d. l. — *Fatalem*, a fatis motam, ut homo inde oriretur.

560–564. *Romuli hasta* in arborem. Conf. Plutarchus in Rom. Servius ad Virgilium Aeneid. III, 46. — *Haerentem*. Missa ex Aventino monte, *haesit*, fixa est, in Palatino: Lactantius in Argumento. Erat cornea, et quamdiu illa vigebat, florebat etiam imperium Romanum. — *Lenti viminis*; flexibilis virgae: cornus enim arbor ramos admodum flexibiles habet: *bonam bello* vocat Virgilius Georg. lib. II, vs. 447. Lem.

565–621. *Genutius Cippus* cornutus factus. Confer Valer. Maximus V, 6. Meminit eius etiam Plinius XI, 37.

Cornua, vidit enim, falsamque in imagine credens
Esse fidem, digitis ad frontem saepe relatis,
Quae vidit, tetigit: nec iam sua lumina damnans
Restitit, ut victor domito remeabat ab hoste.
Ad coelumque oculos, et eodem brachia tollens,
« Quidquid, ait, Superi, monstro portenditur isto,
Seu laetum est, patriae laetum, populoque Quirini:
Sive minax, mihi sit: » viridique e cespite factas
Placat odoratis herbosas ignibus aras;
Vinaque dat pateris, mactatarumque bidentum
Quid sibi significent, trepidantia consulit exta.
Quae simul inspexit Tyrrhenae gentis haruspex,
Magna quidem rerum molimina vidit in illis,
Non manifesta tamen: quum vero sustulit acre
A pecudum fibris ad Cipi cornua lumen;
« Rex, ait, o salve: tibi enim, tibi, Cipe, tuisque
Hic locus, et Latiae parebunt cornibus arces.

Fuit praetor; sed quo tempore vixerit, non constat. Hoc videmus hoc ipso loco, nihil ei fuisse carius patria. — *Cipus*, non *Cippus*, scribunt vetusti codices, Valer. Maximus et nummi.

569. *remeabat ab hoste*) Val. Maximus narrat, cornua ei, quum adversus hostem proficisceretur, esse nata. In bello saepe digitos ad frontem retulerat; nunc vero rediens ab hoste scire voluit, quid illa significarent; itaque restitit etc.

570. *brachia tollens*) Plurimi inepte *cornua tollens*. — Ambo Regii nostri hanc posteriorem habent lectionem, quam Heinsius hic importune ab arguto aliquo nugatore inculcatam ait: alterum igitur ex octo MSS. dedit. Lem. — Pro *patriae laetum* Bentleius coniicit *Patribus laetum*.

574. *Placari* dicuntur arae, quum Dii placantur sacris in ara factis; vid. Burmannus. Hinc *placabilis ara* apud Virgil. Aeneid. VII, 764. — *Trepidantia*; confer vs. 136.

577. *inspicere* et *inspicium* proprie de haruspicibus; vide Heinsium. — *Tyrrhenae gentis haruspex*. Quum ex Etruscis hoc divinationis per viscera animantium genus Romani didicerant, recte Ovidius Tyrrhenum vocat eum de quo hic agitur. Lem. — *Rerum molimina*, revolutionem civitatis. — *Manifesta*, certa: sic *manifesta victoria*, certo eventura, Florus II, 7, 7.

580. *cornua* ex antiquissima idea symbolum potentiae et maiestatis. Hinc in nummis multi reges illa sibi tribuerunt; vide Spanhemium de Usu et praest. numis. dissertat. VII. — *Arces* etiam de finibus dici, docet Burmannus ad Virg. Georg. II, 172.

Tu modo rumpe moram, portasque intrare patentes
Adpropera: sic fata iubent: namque Vrbe receptus
Rex eris, et sceptro tutus potiere perenni. »
Rettulit ille pedem, torvamque a moenibus Vrbis
Avertens faciem; « Procul, ah! procul omina, dixit,
Talia Di pellant, multoque ego iustius aevum
Exsul agam, quam me videant Capitolia regem. »
Dixit; et extemplo populumque gravemque senatum
Convocat: ante tamen pacali cornua lauro
Velat, et aggeribus factis a milite forti
Insistit, priscoque Deos e more precatus,
« Est, ait, hic unus, quem vos nisi pellitis urbe,
Rex erit: is qui sit, signo, non nomine, dicam.
Cornua fronte gerit, quem vobis indicat augur,
Si Romam intrarit, famularia iura daturum.
Ille quidem potuit portas irrumpere apertas:
Sed nos obstitimus, quamvis coniunctior illo
Nemo mihi est: vos Vrbe virum prohibete, Quirites,
Vel, si dignus erit, gravibus vincite catenis;
Aut finite metum fatalis morte tyranni. »

586. *Rettulit pedem*, nempe cohorrescens; Phaedr. II, fab. 1, 6, *Feroque viso retulit retro pedem*. Et tali horrore etiam omina averti credebant; Theophr. ch. 16. Lenzius vero explicat: non ingressus est urbem. — *Torvam*, indignationem generosam prae se ferentem; Horat. III, Od. 5, 44, Regulus *virilem Torvus humi posuit vultum*. — *Exsul agam*; et egit, auctore Valerio.

590. *populum-convocat*) Non video, quomodo extra urbem extemplo populum et senatum convocare potuerit. — *Gravem* propter auctoritatem. — *Pacalis laurus*, ut *pacalis olea* VI, 111, ubi vide notam. Victoriae et triumphi signum nunc non erat. Plinius XV, 30, de lauro: *Ipsa pacifera, ut quam praetendi etiam inter armatos hostes quietis sit indicium*. — *Velare* in hac re verbum proprium. Adparet autem, exigua fuisse illa cornua. — *Aggeribus* alio tempore a milite factis, nunc verba facturus, loco tribunalis utitur.

593. *Deos precatus*) Virg. Aen. XI, 301, *Praefatus Divos solio sic infit ab alto*. Ibi Servius: *More antiquo; nam maiores nullam orationem, nisi invocatis numinibus inchoabant*. Lenzius contra preces commemorat, quas triumphaturi ante urbem faciebant. Cipus vero non triumphaturus erat, sed dicturus. — *Famularia*, servilia.

Qualia succinctis, ubi trux insibilat Eurus,
Murmura pinetis fiunt; aut qualia fluctus
Aequorei faciunt, si quis procul audiat illos;
Tale sonat populus: sed per confusa frementis
Verba tamen vulgi vox eminet una, « Quis ille? »
Et spectant frontes, praedictaque cornua quaerunt.
Rursus ad hos Cipus: « Quem poscitis, inquit, habetis; »
Et, demta capiti, populo prohibente, corona,
Exhibuit gemino praesignia tempora cornu.
Demisere oculos omnes, gemitumque dedere,
Atque illud meritis clarum (quis credere possit?)
Inviti videre caput: nec honore carere
Vlterius passi, festam imposuere coronam.
At proceres, quoniam muros intrare vereris,
Ruris honorati tantum tibi, Cipe, dedere,
Quantum depresso subiectis bubus aratro
Complecti posses ad finem solis ab ortu:
Cornuaque aeratis, miram referentia formam,
Postibus insculpunt, longum mansura per aevum.
VII. Pandite nunc, Musae, praesentia numina vatum,

603. *succinctis*) Vnus Leid. habet *Peliacis*, eleganter iudice Heinsio; sed nec vulgatum damnat. Lem. — De succinctis vide ad X, 103.

610. *populo prohibente*) Hic haeserunt interpretes: quum in MSS. nulla sit varietas, Burmannus coniicit *populo mirante*, *spectante*, vel simile aliquid; male: *prohibente* est prohibere volente, nempe clamoribus suis, invito populo. Nolebat populus tam clarum meritis caput corona privari. Itaque rursus ei *imponunt festam coronam*. Plane sic *se prohibente* legitur V, 45. Populi sensus mox bene expressus, sed inepte additum, *quis credere possit?*

620. *aeratis – postibus*) Ante Heinsium edebatur *auratis*, quod habent omnes libri scripti; hoc mutavit, ductus, ut ait, ratione et fide historiae, quam habes in loco Valerii, quem infra refert doctiss. Gierigius. Non improbanda certe est emendatio. Lem. — Valerius, d. l. de hoc *Cipo*: *Capitis effigies aereas portae, qua excesserat, inclusa est, dictaque rauduscula; nam olim aera raudera dicebantur.* M. Varro: *Deinde porta rauduscula, quod aerata fuit, aes raudum dictum.* — Pro *miram . . . formam*, unus Leidensis habet *veram* etc. quod non omnino damnandum censet Burmannus, nisi quis malit *veterem*.

622–744. *Aesculapius in insulam Tiberis arcessitus*) Anno urb. cond.

Scitis enim, nec vos fallit spatiosa vetustas,
Vnde Coroniden circumflua Thybridis alveo
Insula Romuleae sacris adsciverit urbis.
Dira lues quondam Latias vitiaverat auras,
Pallidaque exsangui squalebant corpora tabo:
Funeribus fessi postquam mortalia cernunt
Tentamenta nihil, nihil artes posse medentum,
Auxilium coeleste petunt: mediamque tenentes
Orbis humum Delphos adeunt, oracula Phoebi;
Vtque salutifera miseris succurrere rebus
Sorte velit, tantaeque urbis mala finiat, orant.
Et locus, et laurus, et, quas habet illa, pharetrae,

462, Q. Fabio Gurgite, D. Iunio Bruto Scaeva coss. pestilentia vastavit urbem agrosque. Libri Sibyllini aditi, quoduam remedium eius mali a Diis daretur, Aesculapium ab Epidauro arcessi iusserunt. Legati anguem, qui se in navem eorum contulerat, in quo ipse Deus latebat, deportavere: eoque in insulam Tiberis egresso, eodem loco sedes Aesculapio consecrata est; Livius X, 47; Epitome Livian. libro XI; Valer. Maximus I, 8; Orosius III, 22; Lactantius Inst. II, 7, 13; Plutarchus Quaest. Rom. tom. VII Opp. pag. 153 edit. Reiskii. Tota fabula a Nostro magna cum diligentia, multoque ingenio tractata.

623. Invocatio Deorum in rebus a *spatiosa*, remota a nostris temporibus, *vetustate* repetitis, ad exemplum Homeri Il. B, 484, et Virgilii Aen. VII, 641, instituta. Et ita novo modo a fabula superiore transit ad sequentem.

624. *Vnde – urbis*, quam ob caussam Aesculapius, Deus Epidaurius, a Romanis in insula Tiberis coli coeptus sit. — *Coronides*, Aesculapius Apollini e Coronidis utero exsectus; II, 628 sqq. — *Thybridis alveo*, Thybride: sed *alveo*, pro vulgato *alti*, de suo dedit Heinsius. Forte praestat *undis*, quod exhibent pr. Vaticanus, pr. Ambrosianus, Neap. et duo Medicei: Burmannus mallet, *Thybride flavo*. — Ambo Regii habent vulgatum *alti*. — Ea insula dicta *iunula Aesculapii;* Suetonius Claud. 25. De eius origine vide Livium II, 5. Mox recte *adsciverit;* Diis enim indigenis, domesticis, patriis opponuntur *adsciti* (Graecis ἐπίθετοι), eorumque sacra *adscita*; vid. Heins.

626. *Dira*, grave epithetum, quo tria simul significantur, a Diis iratis immissa, mali ominis et praeter modum omnia vastans, ut *dira grando* apud Horatium I, Od. 2, 1; Livius d. l. *pestilentia urens simul urbem atque agros; portentoque iam similis erat clades.* Copiosiorem pestilentiae descriptionem habes supra VII, 523 sqq.; itaque h. l. paucis ea defungitur. — *Es sangui tabo*, sanguine in tabum, saniem corrupto.

630. *mediam tenentes*) Vid. X, 167. — *Orbis humus*, orbis terrarum.

634. *Et locus, et laurus* etc.) Locus

Intremuere simul: cortinaque reddidit imo
Hanc adyto vocem, pavefactaque pectora movit:
« Quod petis hinc, propiore loco, Romane, petisses;
Et pete nunc propiore loco: nec Apolline vobis,
Qui minuat luctus, opus est, sed Apolline nato:
Ite bonis avibus, prolemque arcessite nostram. »
Iussa Dei prudens postquam accepere senatus,
Quam colat, explorant, iuvenis Phoebeius urbem,
Quique petant ventis Epidauria litora mittunt.
Quae simul incurva missi tetigere carina,
Concilium Graiosque patres adiere; darentque
Oravere Deum, qui praesens funera gentis

adumbratus e Virgilio Aen. III, 90. — *Quas habet illa, pharetrae.* Vulgo *quas habet ipse pharetras;* primus Palatinus, alter Hamburgensis et unus Mediceus *ipsa, illa pharetras;* alii, *ipsa, pharetrae*: hinc Heinsius locum constituit. Regii ambo codices *ipse, pharetrae.* — *Illa*, laurus, *habet pharetras*, ea ornatae sunt pharetrae; vid. I, 558. Lenzius vero intelligit pharetras e lauro suspensas: Apollinem enim, ubi templum intrarit, e mente Ovidii pharetram sic suspendisse. — *Tremor* ille signum praesentiae divinae. Conf. vs. 671 sq. — *Cortina*, operculum tripodis, ὅλμος. *Cortina reddidit vocem*, vox elata est per cortinam, ex *imo adyto*, ex imo specu, cui cortina imposita.

637. *Propiore loco*) Lenzius observat, Epidaurum Romanis propiorem fuisse oraculo Delphico. Id falsum esse, mappa geographica docere quemque potest. Immo Delphi propiores Romanis Epidauro. Burmannus putat, poëtam confudisse Epidaurum Illyricam cum Peloponnesiaca. Non nego, veteres, ipsumque Ovidium, passim lapsos esse in geographicis; sed nunc per *propiorem locum* ipsam Romam intellexit, ubi libri Sibyllini servabantur. *Quod petis*, scire cupis ex me, quale nempe remedium morbi sit, id potuisses Romae e libris Sibyllinis cognoscere. Et id esse factum, Livius d. l. docet: *Libri aditi, quinam finis, aut quod remedium eius mali a Diis daretur. Inventum in libris, Aesculapium ab Epidauro Romam arcessendum.* Sin Epidaurum intelligere vellemus, ineptum fuisset et stultum oraculum. Qui enim sponte scire Romani poterant, Aesculapium esse arcessendum?

642. *Quam urbem colat*, qua in urbe templo et sacris colatur; vide ad X, 529. — *Epidauria litora.* Epidaurus enim in Argiae litore orientali sita ad sinum Saronicum. Ex eadem urbe Aesculapii cultus in alias terras propagatus; Pausan. II, 26.

645. *Concilium*, populum convocatum. — *Certas sortes.* Vide ad I, 491. *Sortes dicunt* et alibi legitur, monente Heinsio. Non tamen Burmannus spernit lectionem nonnullorum MSS., *certas addicere sortes;* nam *addicere* verbum in hac re proprium. — Reg.

Finiat Ausoniae: certas ita dicere sortes.
Dissidet, et variat sententia: parsque negandum
Non putat auxilium: multi renuere, suamque
Non emittere opem, nec numina tradere suadent.
Dum dubitant, seram pepulere crepuscula lucem,
Vmbraque telluris tenebras induxerat orbi:
Quum Deus in somnis opifer consistere visus
Ante tuum, Romane, torum: sed qualis in aede
Esse solet; baculumque tenens agreste sinistra
Caesariem longae dextra deducere barbae,
Et placido tales emittere pectore voces:
« Pone metus; veniam; simulacraque nostra relinquam:
Hunc modo serpentem, baculum qui nexibus ambit,
Perspice, et usque nota visu, ut cognoscere possis.

noster A habet *certant addiscere sortes*; codex B *certant ita dicere sortes*. Verbum *certant*, id est contendunt, plurimi exhibent: lectionem *certant addicere* defenderunt Raphaël Regius, Ciofanus Heinsiusque; eamque veram putare fas est, quum in permultis reperiatur, et nonnulli tantum *certas* habeant. Lem.

648. *Dissidet sententia*) vide ad vs. 27. — Pro *emittere opem* Burmannus malit *amittere opem* ex Oxoniensi, quarto Mediceo, Arundeliano et septem aliis, quia mox *emittere* sequitur. — Ambobus in Regiis est *emittere*. — *Sera lux*, ultima diei pars. Etiam vers. sequentem iugulat Heinsius, atque frigiditate sua Ovidio indignum pronuntiat. Sed abesse non potest; quandoquidem homines *crepusculi* tempore nondum dormiunt. Ovidius tria tempora se excipientia indicare voluit, seram lucem, crepuscula, ipsam noctem; cui similis vs. 663 sqq. Neque frigide noctem expressit. Ea *umbra* passim dici solet; Aeneid. III, 589, *Humentemque Aurora polo dimoverat umbram.* Tum *inducere tenebras rebus* apud ipsum Nostrum legitur II, 395.

655. *baculum agreste*) vide ad II, 681. Bacillum habebat nodosum, quod difficultatem artis significabat. — *Caesaries barbae*, barba. Minut. Felix, *Aesculapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius.* Interdum tamen et imberbis exhibebatur; Spanhem. de Vsu et Praest. num. pag. 181. Et omnino varie fingebatur. Epidauriam eius imaginem describit Pausanias II, 27. In solio sedens altera manu baculum tenebat, altera serpentis caput premebat, cane ad pedes iacente. Barbam secundum Albricum, de Deorum imagg. 20, dextra *tenebat*; sed Noster maluit *barbam deducere manu* pro manum deducere in barba adprehensa: IV, 311, *deducere pectine crines.*

659. *serpens* datus Aesculapio, quod vigilantissimum est animal, quae res ad tuendam valetudinem aegroti ma-

Vertar in hunc; sed maior ero, tantusque videbor,
In quantum verti coelestia corpora debent. »
Extemplo cum voce Deus, cum voce Deoque
Somnus abit, somnique fugam lux alma secuta est.
Postera sidereos Aurora fugaverat ignes;
Incerti quid agant proceres ad templa petiti
Conveniunt operosa Dei: quaque ipse morari
Sede velit, signis coelestibus indicet, orant.
Vix bene desierant, quum cristis aureus altis
In serpente Deus praenuntia sibila misit,
Adventuque suo signumque, arasque foresque,
Marmoreumque solum, fastigiaque aurea movit:
Pectoribusque tenus media sublimis in aede
Constitit; atque oculos circumtulit igne micantes.
Territa turba pavet: cognovit numina castos
Evinctus vitta crines albente sacerdos,
Et, « Deus en, Deus en: linguisque animisque favete,
Quisquis ades, dixit: sis, o pulcherrime, visus
Vtiliter; populosque iuves tua sacra colentes. »

xime apta est; vid. Festus lib. IX. — *Notare visu*, ut XI, 714, *notare oculis.* — *Maior ero*; nam omnino corpora Deorum maiora erant humanis; vide nos ad Plinium VII, Ep. 27, 2.

666. *proceres* Epidaurii. — *Petiti Dei*; postulati a Romanis Aesculapii. Lem. — *operosa*, magno artificio, magnoque labore exstructa, adeoque et splendida et ampla: vide ad I, 258. — *Coelestibus*, divinis.

669. *aureus* commune epitheton est omnium Deorum. Et Epidaurii Aesculapio *fulvi* serpentis atque innoxii genus potissimum consecrarant; Pausanias II, 28. — *Movit*: conf. vs. 635. — *Pectoribus tenus*; vide ad III, 43.

675. *cognovit numina castos*) Ita legitur in Regiis nostris; eamque lectionem Heinsius ex permultis recte defendit. Ciofanus laudabat *cognovit numina castus* etc. sed parum placent duo epitheta *castus* et *evinctus*. Cantabrigiensis, Noricus et sex alii pro diversa lectione dant *numen Acastus*; unus Basileensis *Acastos*. Lem. — *Castum* pietatis et sanctitatis notionem habet, adeoque inprimis sacerdotibus tribuitur. — *Evinctus*, ut apud Virgilium Aeneid. V, 269, 494. — De *albente sacerdotum vitta* vide ad III, 516. — Val. Maximus: *Is anguis, quem Epidaurii raro* (inde turbae pavor), *sed nunquam sine magno ipsorum bono visum* (inde sacerdotis animus) *in modum Aesculapii venerati sunt.* — *Linguis animisque favete.* Animo ad sacra attento, praestate sa-

Quisquis adest, iussum venerantur numen; et omnes
Verba sacerdotis referunt geminata, piumque
Aeneadae praestant et mente et voce favorem.
Adnuit his; motisque Deus rata pignora cristis,
Ter repetita dedit vibrata sibila lingua.
Tum gradibus nitidis delabitur, oraque retro
Flectit, et antiquas abiturus respicit aras,
Adsuetasque domos, habitataque templa salutat.
Inde per iniectis adopertam floribus ingens
Serpit humum, flectitque sinus, mediamque per urbem
Tendit ad incurvo munitos aggere portus.
Restitit hic; agmenque suum, turbaeque sequentis
Officium placido visus dimittere vultu,
Corpus in Ausonia posuit rate: numinis illa
Sensit onus; pressaque Dei gravitate carina
Aeneadae gaudent, caesoque in litore tauro
Torta coronatae solvunt retinacula navi.

Impulerat levis aura ratem: Deus eminet alte,
Impositaque premens puppim cervice recurvam
Caeruleas despectat aquas; modicisque per aequor

cris silentium, pia vota concipite, bona verba dicite. Mox vs. 682, *praestant et mente et voce favorem*. Lem. — *Pulcher* frequens epitheton Deorum; Aen. VII, 656, *satus Hercule pulchro pulcher Aventinus.*

681. *referunt geminata*, repetunt. — *Praestant* etc. favent linguis animisque.

686. *antiquas*) vide ad I, 116. Valer. Maximus: *Per urbis celeberrimas partes mitibus oculis et levi tractu labi coepit .... ad triremem romanam perrexit.*

691. *turbae sequentis officium*, turbam officii causa ipsum prosequentem. *Officium* verbum proprium de honore, qui alicui habetur sectando, deducendo, etc. — *Posuit rate.* Valer. Maximus: *Eo conscendit ubi Q. Ogulnii legati tabernaculum erat, inque multiplicem orbem, per summam quietem, est convolutus.*

694. *pressaque Dei* etc.) Confer III, 621. Dorvill, in codice antiquo reperit *carina est.* Hinc idem malit legere: *et pressa Dei gravitate carina est. Aeneadae.* etc.

695. *caeso tauro*, ex more solventium appellentiumque. — *Coronatae* ob discessum optatum, ut alibi ob reditum salvum, hostemve victum. — *Retinacula navi.* Vulgo edebatur *retinacula puppis*, quod revocavit Mitscherlichius; hoc mutavit Heinsius, quia etiam *puppim* mox sequitur, sed

Ionium Zephyris sexto Pallantidos ortu
Italiam tenuit; praeterque Lacinia templo
Nobilitata Deae, Scylaceaque litora fertur.
Linquit Iapygiam, laevaque Amphissia remis
Saxa fugit; dextra praerupta Ceraunia parte,
Romechiumque legit, Caulonaque, Naryciamque,
Evincitque fretum, Siculique angusta Pelori,
Hippotadaeque domos regis, Temesesque metalla,
Leucosiamque petit, tepidique rosaria Paesti.
Inde legit Capreas, promontoriumque Minervae,
Et Surrentino generosos palmite colles,

non debebat mutari casus, et scribendum erat *navis*, quod habent codices Regii nostri. Lem.

700. *Zephyris*, ventis omnino; nam ab Epidauro Italiam petentibus contrarius est Zephyrus. *Lacinium* promontorium prope Crotonem, cum *templo* Laciniae Iunonis, sancto omnibus circa populis; Livius XXIV, 3. — *Deae* pro *Dea* dedit Heinsius e MSS. Thuani, Politiani, primo Vaticano, prim. Palat. Arund. et aliis; idemque suasit praeterea, *templa* in *templo* mutandum, in quo ego ei cum Mitscherl. obsecutus sum. — *Scylaceum* vel *Scylacium*, colonia Atheniensium in *litore* sita. — *De Iapygia* vid. ad XIV, 458. *Amphissia saxa*, promontorium Locrorum: vide Turnebum in Adversariis I, 22: sed mala id hoc itinere commemoratur. Isaac Vossius, quoniam unus codex *Arangia* habebat, legit *Argennia*, ut Argennum promontorium Siciliae intelligatur. Sed hoc longe a freto erat. — *Laevaque* recepi e MSS. Ciof., uno Vatic. Cap. et uno Maffei; sequitur enim *dextra*. Probaverat etiam Ciof. Caeteri vel *levibusque* vel *levisque*. — In *Ceraunia* valde variant MSS.: *Acroceraunia* illa Epiri h. l. intelligi nequeunt. Is. Vossius coniicit *Cocintia* a Cocinto promontorio. Heinsius e MSS. multis *Celennia* (quod Regii nostri codices habent) defendit. Lenzius, si versus admitteret, legeret, quod Micyllus suasit, *Caenyia*, a promontorio Italiae *Caenys*. — *Romechium* apud nullum geographum reperitur. Is. Vossius, cui adsentitur Heinsius, legit, *Lametumque*. Lenzius e coniectura Regii praefert *Rheginum*. — *Caulon* vel *Caulonia* Achaeorum colonia, in alto litore condita — *Naryx* vel *Naricium* Locrorum oppidum: sed hoc prius nominari debuisset. — *Evincit*, navigando superat; Horat. III, Od. 40, *Vincunt aequora navitae*.

707. De *Temeses metallis* vide ad VII, 207. — *Leucosia*, insula contra Paestanum sinum; Plinius III, 6., Heinsius mallet *Leucasia*, quia *Leucosia*, Λευκωσία, apud Graecos syllabam secundam producit. Sed et alii licentia poëtica secundam brevem fecerunt; vid. Drakenb. ad Silium VIII, 580. — *Paestum*, urbs Lucanorum, et clementissimo coelo utens, et rosis abundans; vide Cluv. It. Ant. IV, 14.

710. *Surrentini colles* ad sinum Cam-

Herculeamque urbem, Stabiasque, et in otia natam
Parthenopen, et ab hac Cumaeae templa Sibyllae.
Hinc calidi fontes, lentisciferumque tenentur
Liternum, multamque trahens sub gurgite arenam
Vulturnus, niveisque frequens Sinuessa columbis,
Minturnaeque graves, et quam tumulavit alumnus,
Antiphataeque domus Trachasque obsessa palude,
Et tellus Circaea, et spissi litoris Antium.
Huc ubi veliferam nautae advertere carinam,
Asper enim iam pontus erat, Deus explicat orbes,
Perque sinus crebros, et magna volumina labens,
Templa parentis iniit flavum tangentia litus.
Aequore pacato patrias Epidaurius aras
Linquit, et hospitio iuncti sibi numinis usus,

paniae abundabant generoso vino; Plin. XIV, 2. — *Herculeam urbem*, Herculanum. — *In otia natam*, ubi studia vel maxime coluntur; *otiosa Neapolis* apud Horat. Epod. V, 43; *docta Neapolis* apud Mart. V, Epigr. 78. *Hospita Musis otia* ei tribuit Silius XII, 31. — De *Cumis* vide ad XIV, 104.

714. *Liternum* (vulgo *Linternum*: vid. Heins. et Cluverius Ital. Antiq. IV, 2) oppidum Campaniae, exsilio et sepulcro Scipionis nobile. Ibi frequens *lentiscus*, arboe mastichen fundens; Plinius XIV, 20. — Pee *calidos fontes* Baias intellige, et tota haec litora quae calidis fontibus rigantue; Plin. III, 5.

715. *frequens Sinuessa columbis*, ut *Dionaeis avibus circumsona Thisbe* apud Stat. Theb. VII, 261. In Campania grandissimas provenire columbas, tradit Plinius X, 37. — *Graves*, parum salubres ob palustre solum. *Palustres Minturnae* apud Horat. Epod. I, 5, 4. *Gravitas coeli* sic est apud Cicer. Att. XI, 22. — *Quam tumulavit alumnus*, Caieta; vid. XIV, 157. Mulierem posuit pro loco, qui inde nomen accepit. — De *Antiphate* vide XIV, 234, et paulo post etiam de *Circaea* tellure. — *Trachas*, Anxur, quae etiam Trachina, et Tarracina dicta; Livius IV ext. *Anxur fuit, quae nunc Tarracina sunt, urbs prona in paludes.* — *Spissi*, densi, duri. — *Antium*, oppidum Latinorum maritimum. Huc egressum esse Aesculapium, etiam Valerius Maximus d. l. tradit. Recte igitur Regius *Ancon* mutasse videtue in *Antium*, quod Heinsius etiam in multis MSS. reperit.

720. *Deus explicat orbes* etc.) Contra Virgilius Aeneid. XII, 743, *implicat orbes*; Plinius IX, Epist. 33, 5, *orbes implicitat expeditque*. In his et sequentibus vide diligentiam, ingenium et ornatum in hac narratione. — *Templa parentis.* Valerius Maximus ipsius Aesculapii templum nominat: sed parum credibile, eum iam tum cultum esse ab Antiatibus. — *Sulcat*; vide ad IV, 706. — *Crepitantis*; III,

Litoream tractu squamae crepitantis arenam
Sulcat, et, innixus moderamine navis, in alta
Puppe caput posuit; donec Castrumque, sacrasque
Lavini sedes, Tiberinaque ad hostia venit.
Huc omnes populi passim, matrumque patrumque
Obvia turba ruit, quaeque ignes, Troica, servat
Vesta, tuos, laetoque Deum clamore salutant.
Quaque per adversas navis cita ducitur undas,
Tura super ripas, aris ex ordine factis,
Parte ab utraque sonant, et odorant aëra fumis:
Ictaque coniectos incalfacit hostia cultros.
Iamque caput rerum, Romanam intraverat urbem:
Erigitur serpens, summoque adclinia malo
Colla movet, sedesque sibi circumspicit aptas.
Scinditur in geminas partes circumfluus amnis;
Insula nomen habet; laterumque a parte duorum
Porrigit aequales media tellure lacertos.
Huc se de Latia pinu Phoebeius anguis
Contulit, et finem, specie coeleste resumta,
Luctibus imposuit, venitque salutifer Vrbi.
VIII. Hic tamen accessit delubris advena nostris:

75, de serpente, *Terra rasa sonat squamis.*

727. *Castrum* Inui, urbs Rutulorum. — *Sacras sedes*, quia Aeneas Penates ibi in Palladis templo posuit. — *Passim*, sine ordine, bene coniungitur cum *ruit*, quod et ipsum est, currere sine lege. — *Troica Vesta*, quam Aeneas una cum igne sacro et Penatibus asportavit; Virgilius Aen. II, 296.

734. *sonare* de crepitu turis. — *Odorant fumis*, replent fumis odoratis. — *Coniectus* ut *adiectus* proprium de cultro adacto; vide Gronovium, Obs. pag. 87. — *Incalfacit hostia cultros.* Dum enim victimae iugulantur, cultri sanguine calefiunt. Lem. — *Adclinia*, Vulgo, et in Regiis codicibus, *adclivia.*

739. *Scinditur in geminas* etc.) Praeclara insulae, quam fluvius facit, descriptio. — *Porrigit*, extendit. Festus: *In insula Aesculapio facta aedes fuit, quod aegroti a medicis aqua maxime sustentantur.* Caeterum hunc Aesculapii in serpente latentis adventum nummis etiam celebrarunt Romani; Spanhemius de Vsu et Praest. num. II, 217.

745–870. *Iulii Caesaris apotheosis* graviter et in maximum Augusti honorem tractata. Causam eius agit Ve-

Caesar in urbe sua Deus est: quem Marte, togaque
Praecipuum, non bella magis finita triumphis,
Resque domi gestae, properataque gloria rerum
In sidus vertere novum, stellamque comantem,
Quam sua progenies: neque enim de Caesaris actis
Vllum maius opus, quam quod pater exstitit huius.
Scilicet aequoreos plus est domuisse Britannos,
Perque papyriferi septemflua flumina Nili
Victrices egisse rates, Numidasque rebelles,
Cinyphiumque Iubam, Mithridateisque tumentem
Nominibus Pontum, populo adiecisse Quirini,
Et multos meruisse, aliquos egisse triumphos,
Quam tantum genuisse virum, quo praeside rerum
Humano generi, Superi, cavistis abunde.
Ne foret hic igitur mortali semine cretus,
Ille Deus faciendus erat: quod ut aurea vidit
Aeneae genitrix; vidit quoque triste parari
Pontifici letum, et coniurata arma moveri.
Palluit, et cunctis, et cuique erat obvia, Divis,
« Adspice, dicebat, quanta mihi mole parentur

nus, unde genus ducebat Caesar, in concilio Deorum, eamque adiuvat Iupiter. Inest h. l. catalogus rerum et a Caesare et ab Augusto gestarum.

748. *properata*, properanter parta. Cic. pro Marc. 2, de Caesare: *Nec vero disiunctissimas terras citius cuiusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed victoriis lustratae sunt.* — De *stella comante* vida vs. 849.

750. *neque enim de Caesaris* etc.) Mirum in modum adulatur Augusto. — *Scilicet* ironicae locutioni inservit. Male igitur Tan. Faber emendat *minus est domuisse.* Lenzius totum locum usque ad *cavistis abunde* interrogative capit. Sed hoc non patitur, opinor, τὸ *scilicet.* Vertit tamen sic et Rodius. — *Aequoreos*, aequore cinctos. — *Papyrifer Nilus* etiam III Trist. 10, 27. — *Numidas rebelles*, qui iugum recipere nolebant, sed semper excutiebant, et qui, *Iuba* duce, arma contra Caesarem sumserunt. — *Cinyphium*, Africanum, a Cinype Africae fluvio; VII, 272. — *Nominibus*, gloria et fama. — *Aliquos egisse.* Quinquies triumphavit; nempe quater eodem mense post devictum Scipionem, et rursus semel post superatos Pompeii liberos; Suetonius Caes. 37. — *Cavistis*, prospexistis, consuluistis. Vulgo (et in Regiis codicibus) *favistis abunde*, quod fluxit ex interpretatione τοῦ *cavistis.* — Mitscherli-

Insidiae, quantaque caput cum fraude petatur,
Quod de Dardanio solum mihi restat Iulo.
Solane semper ero iustis exercita curis?
Quam modo Tydidae Calydonia vulneret hasta;
Nunc male defensae confundant moenia Troiae:
Quae videam natum longis erroribus actum
Iactarique freto, sedesque intrare silentum,
Bellaque cum Turno gerere, aut, si vera fatemur,
Cum Iunone magis: quid nunc antiqua recordor
Damna mei generis? timor hic meminisse priorum
Non sinit: in me acui sceleratos cernitis enses:
Quos prohibete, precor, facinusque repellite, neve
Caede sacerdotis flammas exstinguite Vestae.»
Talia nequicquam toto Venus anxia coelo
Verba iacit, Superosque movet: qui rumpere quamquam
Ferrea non possunt veterum decreta Sororum,
Signa tamen luctus dant haud incerta futuri.
Arma ferunt nigras inter crepitantia nubes,
Terribilesque tubas, auditaque cornua coelo
Praemonuisse nefas: Phoebi quoque tristis imago

chius verba *vidit quoque-moveri* signis parentheseos inclusit, quod et alii fecere: male, nam *palluit* ad hoc membrum pertinet.

769. *Quam modo Tydidae* etc.) Venus vulnerata Diomedis hasta. Homerus Il. E, 335. *Bothe* dabat legendum, *vulnerat*. — *Calydonia*; vide ad XIV, 513. — *Confundant*, pudore suffundant. — *Cum Iunone;* ea enim impulsus Turnus arma moverat.

776. *in me acui enses*) In progeniem meam: in Caesarem coniuratum est a sexaginta amplius, Cassio, Bruto, Marcello principibus. LEM. — *Ignis Vestae extinctus* fuit in prodigiis; vid. Ciofanum ad h. l.

781. *veterum Sororum*, pro vetera decreta Sororum, Parcarum. Nisi mavis senes Parcas intelligere: *vetus* enim sic dicitur, et Parcae fingebantur senes; vide Lenzium. — *Ferrea*, immutabilia. — *Signa*, s. prodigia sequentia sumta sunt e Virgilio, Georg. I, 464 sqq.; quamquam etiam historicis celebrata: conf. Tibullus II, 5, 71-78, et Cicero de Div. I, 10 sqq. — *Luctus futuri*, bellorum civilium instantium; nam secundum Virg. illa acciderunt post caedem Iulii Caesaris.

783. *Arma ferunt nigras* etc.) Virg. et Tibullus dicto loco. — De *crepitu* armorum vide ad I, 143. — *Phoebi imago*, Phoebus, sol per totum illum annum pallidior solito fuit; Plin. II, 30; Plutarchus in Iulio Caes. extr.

Lurida sollicitis praebebat lumina terris:
Saepe faces visae mediis ardere sub astris;
Saepe inter nimbos guttae cecidere cruentae.
Caerulus et vultum ferrugine Lucifer atra
Sparsus erat; sparsi lunares sanguine currus.
Tristia mille locis Stygius dedit omina bubo:
Mille locis lacrymavit ebur, cantusque feruntur
Auditi, sanctis et verba minacia lucis.
Victima nulla litat; magnosque instare tumultus
Fibra monet; caesumque caput reperitur in extis.
Inque foro, circumque domos, et templa Deorum
Nocturnos ululasse canes, umbrasque silentum
Erravisse ferunt, motamque tremoribus urbem.
Non tamen insidias, venturaque vincere fata
Praemonitus potuere Deûm: strictique feruntur
In templum gladii: neque enim locus ullus in Vrbe
Ad facinus, diramque placet, nisi Curia, caedem.
Tum vero Cytherea manu percussit utraque

789. *Ferrugo* poëtis tenebrae, caligo; Virgilius: *Caput obscura nitidum ferrugine texit.* Eam ferruginem solis interdum, etiam hodie, efficiunt vapores, quibus aër repletus, qui et sanguineam reddunt lunam. — De *bubone* vide supra ad librum X, 453.

792. *ebur*, statuae eburneae, quae, quum tempore pluvio humidae essent, lacrymare credebantur. — *Cantus*, voces quasi oraculo editae, quales saepe auditae inter omina habita. Ita Burmann. contra Broukhusium qui malebat, *planctus*; Virgil. *Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes Ingens.* Tibullus: *Lucos praecinuisse fugam.*

794. *litare*, id est, Deos placare, dicuntur et homines, et victimae et arae; vide Schwarzium ad Plin. pan. cap. 52. — *Fibra-extis.* Virgil. *Nec tempore eodem Tristibus aut extis fibrae adparere minaces.* — *Caput*, scil. extorum, quod *caesum* cultro victimarii mali ominis erat. Livius VIII, 9; *Decio caput iecinoris a familiari parte caesum aruspex dicitur ostendisse, alioqui acceptam Diis hostiam esse.*

797. *Nocturnos ululasse canes*) Virgil.: *Obscoenique canes Signa dabant .... simulacra modis pallentia miris Visa sub obscurum noctis.*

800. *Praemonitus*, signa praemissa. — *Templum* nunc curia, ut saepe apud Cicer. quia illa inaugurata; *templum* enim omnis locus inauguratus et sanctus. Lem. — *Stricti feruntur*, pro stringuntur in templo; nam involuti illati erant in curiam; Dio XLIV, 16.

Pectus; et aetheria molitur condere nube,
Qua prius infesto Paris est ereptus Atridae,
Et Diomedeos Aeneas fugerat enses.
Talibus hanc genitor: « Sola insuperabile fatum,
Nata, movere paras? intres licet ipsa Sororum
Tecta trium; cernes illic molimine vasto
Ex aere, et solido rerum tabularia ferro;
Quae neque concursum coeli, neque fulminis iram,
Nec metuunt ullas tuta, atque aeterna ruinas.
Invenies illic inclusa adamante perenni
Fata tui generis: legi ipse, animoque notavi,
Et referam, ne sis etiamnum ignara futuri.
Hic sua complevit, pro quo, Cytherea, laboras,
Tempora, perfectis, quos terrae debuit, annis.
Vt Deus accedat coelo, templisque colatur,
Tu facies, natusque suus; qui nominis haeres,
Impositum feret Vrbis onus, caesique parentis
Nos in bella suos fortissimus ultor habebit.
Illius auspiciis obsessae moenia pacem

804. *condere*, Caesarem. — De *Paride erepto* vide Homerum Il. Γ, 380. — *Infesto Atridae*, Menelao quocum certabat. — De *Aenea* vide Il. E, 311 sqq.

809. *cernes molimine vasto* etc.) Gravissime immutabilitatem fatorum notat. — *Rerum tabularia*, locus in quo servantur tabulae, quibus res fatales continentur, structus *molimine vasto*, opera maxima, *ex aere* etc. Tabularia illa Lenzius fuisse putat in limine Tartari, ubi aenei muri, et comparat Orphei hymn. LVIII, 1 sqq. — *Concursus coeli*, tonitrua, ut VI, 695; XI, 436. Confer Lucretium VI, 160. Sed et *concussum coeli*, quod habent plerique MSS. (et ambo nostri Regii) bene se habet. Iupiter enim tonans *concutere* coelum et terram graviter dicitur; Horat. I, Od. 34, 12. — *Inclusa*, incisa, insculpta, quod utrumque MSS. multi e glossa praeferunt. Etiam Cicero Catil. I, 2, *Senatusconsultum inclusum in tabulis*. Conf. Claudian. XV, 202, ubi Atropos *voces* Iovis *adamante notat*. — Regius codex A habet *incisa*; codex B *inclusa*.

819. *suus*, eius. — *Nominis haeres* (multi *numinis*); διάδοχος ὀνόματος Caesaris vocatur a Dione. Sueton, Aug. 7: *Postea Caesaris, et deinde Augusti cognomen assumsit; alterum testamento avunculi*. *Onus*, molem imperii. Lem. — *Suos*, faventes.

822. *Illius auspiciis* etc.) Mutinae obsessus D. Brutus ab Antonio, quem

Victa petent Mutinae: Pharsalia sentiet illum,
Aemathiaque iterum madefacti caede Philippi;
Et magnum Siculis nomen superabitur undis;
Romanique ducis coniux Aegyptia, taedae
Non bene fisa, cadet; frustraque erit illa minata,
Servitura suo Capitolia nostra Canopo.
Quid tibi Barbariem, gentesque ab utroque iacentes
Oceano, numerem? quodcumque habitabile tellus
Sustinet, huius erit; pontus quoque serviet illi.
Pace data terris, animum ad civilia vertet
Iura suum, legesque feret iustissimus auctor,
Exemploque suo mores reget: inque futuri
Temporis aetatem, venturorumque nepotum
Prospiciens, prolem sancta de coniuge natam

Augustus, iussus a senatu, una cum Hirtio et Pansa coss. fugavit; Florus IV, 4; Suetonius Aug. 10. Sequentia expressa e Virgilio Georg. I, 490 sqq.: *Ergo inter sese paribus concurrere telis Romanas acies iterum videre Philippi: Nec fuit indignum Superis, bis sanguine nostro Aemathiam et latos Haemi pinguescere campos*, ubi Heynius observat, *Aemathiam* esse quidem Macedoniae partem, ad quam nec *Pharsalus* nec *Philippi* pertineant; sed poëtas latinos eo nomine uti etiam pro Thessalia: licuisse porro poëtae, quamquam paulo crassius, in eodem loco proelium factum dicere, quod in illis regionibus, in eo regno aut plaga factum. Hinc *Pharsaliae* nunc fit mentio, ubi prius proelium commissum, hinc *iterum madefacti Philippi*. — *Sentiet illum*, usu cognoscet eius fortitudinem et consilium.

826. *Romani ducis*, Antonii, *coniux Aegyptia*, Cleopatra, quam ille, repudiata Octavia, uxorem duxerat, *taedae non bene fisa.*, temere sperans, se nuptam Antonio potituram esse imperio Romano (Dio IV, p. 421), *cadet*, victa ad Actium ab Augusto, aspidum veneno peribit. — *Frustraque* etc. invidiose, frustra imperium Romanum adfectaverit. — Pro toto imperio *Capitolium* nominat, ut vers. 589, et apud Horat. I, Od. 37, 7, de eadem, *dum Capitolio Regina dementes ruinas, Funus et imperio parabat* etc. — *Canopus*, numen et oppidum Aegyptiorum.

829. *Barbaria*, monente Burmanno, totus tractus terrarum, quem barbari populi tenent.

833. *auctor*, legislator, ut VIII, 101. Suetonius Ang. 34: *Leges retractavit, et quasdam ex integro sanxit.* Idem 32: *Pleraque pessimi exempli correxit* etc.

836. *prolem*, Tiberium, *sancta de coniuge*, Livia, *natam*, quam praegnantem a Nerone duxit Augustus.— *Sancta* solemne epitheton mulierum castarum, et probarum, etiam in monumentis.

Ferre simul, nomenque suum, curasque iubebit:
Nec, nisi quum senior similes aequaverit annos,
Aetherias sedes, cognataque sidera tanget.
Hanc animam interea caeso de corpore raptam
Fac iubar, ut semper Capitolia nostra forumque
Divus ab excelsa prospectet Iulius arce. »
Vix ea fatus erat, media quum sede senatus
Constitit alma Venus, nulli cernenda, suique
Caesaris eripuit membris, nec in aëra solvi
Passa recentem animam, coelestibus intulit astris.
Dumque tulit, numen capere, atque ignescere sensit,
Emisitque sinu: luna volat altius illa,
Flammiferumque trahens spatioso limite crinem
Stella micat, natique videns benefacta, fatetur
Esse suis maiora, et vinci gaudet ab illo.
Hic sua praeferri quamquam vetat acta paternis,
Libera fama tamen, nullisque obnoxia iussis,
Invitum praefert, unaque in parte repugnat.
Sic magni cedit titulis Agamemnonis Atreus:
Aegea sic Theseus, sic Pelea vincit Achilles.
Denique ut exemplis ipsos aequantibus utar,

838. *Nec, nisi quum seniar* etc.) Iul. Caesar, quum interficeretur, natus erat annas 56. Quum igitur h. l. non admodum laugus vitae terminus promittatur Augusto, Heinsius suadet, *quum senior Pylios aequaverit annas.* Certe *Pylios annos* Augusto precatur Noster etiam Pont. II, 8, 41; et V Trist. 5, 62. Cf. Martial. IV, Epigr. 1; VIII, 2. Quum MSS. quidam *patrios* praeferant, Lenzius suadet, *patrios superaverit annos.*

842. *excelsa arce* praefero ex Thuan. MS., τῷ *aede.* — *Excelsa arx* est coelum. Alibi, *summa arx*. Similis sententia in Epiced. Drusi vs. 61: *summa sacer ille locatus in arce, Res hominum ex tuta cernere dignus erat.* (vide Vol. I, p. 412.)

849. *Flammiferumque trahens* etc.) Suetonius Iul. Caes. 88: *In Deorum numerum relatus est, non ore modo decernentium, sed et persuasione vulgi. Siquidem ludis, quos primos ei haeres Augustus edebat, stella crinita per septem dies continuos fulsit, exoriens circa undecimam horam: creditumque est, animam esse Caesaris in coelum recepti: et hac de causa simulacro eius in vertice additur stella.* Vide supra 749. Lem.

855. *Sic magni cedit*) Vulgo *ma-*

Sic et Saturnus minor est Iove: Iuppiter arces
Temperat aetherias, et mundi regna triformis:
Terra sub Augusto: pater est et rector uterque.
Dî, precor, Aeneae comites, quibus ensis, et ignis
Cesserunt; Dîque Indigetes, genitorque, Quirine,
Vrbis, et invicti genitor, Gradive, Quirini,
Vestaque Caesareos inter sacrata Penates,
Et cum Caesarea tu, Phoebe domestice, Vesta,
Quique tenes altus Tarpeia Iuppiter arces,
Quosque alios vati fas adpellare piumque;
Tarda sit illa dies, et nostro serior aevo,
Qua caput Augustum, quem temperat, orbe relicto
Accedat coelo, faveatque precantibus absens.

Iamqve opus exegi, quod nec Iovis ira, nec ignes,
Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.
Quum volet illa dies, quae nil, nisi corporis huius
Ius habet, incerti spatium mihi finiat aevi:
Parte tamen meliore mei super alta perennis

gnis, quod praeferebat Heinsius; multi, et nostri Regii, *magnus*, quod et in suo Berneggeriano legit idem Heinsius. Lem.

859. *triformis*) vide ad XII, 40. Expressit autem Horatii locum I, Od. 12, 50: *Orte Saturno, tibi cura magni Caesaris fatis data: tu secundo Caesare regnes. Te minor latum reget aequus orbem: Tu gravi curru quaties Olympum.* Confer Fast. II, 130.

861. *Aeneae comites*, Penates, quos incendio Troiano ereptos in Latium advexit Aeneas. Ab his diversi *indigetes*, ἐγχώριοι, in quibus ipse Aeneas; XIV, 608. Expressus autem locus e Virgilio Georg. I, 498. — *Genitor*, conditor, *urbis*. Cic. de Div. I, 2, *Huius urbis parens Romulus*; Silius II, 624, *parens murorum*, ubi vide Drakenb. — *Domesticus*, Palatinus. Cf. Horat. I, Ep. 3, 17. Lem. — *Tarda sit* etc. Horatius I, Od. 2, 45: *Serus in coelum redeas, diuque Laetus intersis populo Quirini.*

871. *Iamque opus exegi*, etc.) Epilogus fideliter expressus ex Horatio III, Od. 30. Confer etiam II, 20, et Propertium III, 134 sqq. — *Exegi* ad finem perduxi, absolvi. Horatius: *Exegi monumentum aere perennius.* — *Iovis ira*, fulmen. — *Edax*, omnia absumens. Horatius: *Quod non imber edax, non Aquilo impotens Possit diruere, aut innumerabilis Annorum series, et fuga temporum.*

875. *super alta perennis Astra ferar*; gloria mea erit aeterna. Horatius: *Non*

Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum;
Quaque patet domitis Romana potentia terris,
Ore legar populi, perque omnia secula fama,
Si quid habent veri vatum praesagia, vivam.

omnis moriar; multaque pars mei Vitabit Libitinam. — *Ore legar populi.* Propert. II, 1, 2, *veniat mollis in ora liber*; ubi vide Broukhusium. — Post versum 879 in multis MSS. hoc distichon est adscriptus: *Bis sex millenos versus in codice scriptos, Sed ter quinque minus continet Ovidius.* Burmannus monet extare hodie nonnisi 11993, ut septem desint.

METAMORPHOSEON FINIS.

INDEX RERVM

QVAE

IN VNOQVOQVE LIBRO

METAMORPHOSEON OVIDII

CONTINENTVR

LIBER I

Chaos in quatuor elementa.
Coelum et terram quinque distingui zonis.
Quatuor ventorum regiones.
Hominis origo.
Quatuor aetatum descriptio.
Gigantum sanguis in homines crudeles.
Lycaon in lupum.
Lactei circuli descriptio.
Iovis oratio.
Diluvii descriptio.
Lapides in homines.
Terra in varias animalium figuras.
Pythonis serpentis caedes.
Pythia ludi.
Cupidinis sagittarum descriptio.
Daphne in laurum.
Tempe descriptio.
Io in vaccam.
Argi oculi in caudam pavonis.
Syrinx nympha in calamum.
Io vacca in humanam formam.
Phaëthontis Epaphique contentio.

LIBER II

Regiae Solis descriptio.
Quatuor anni partes.
Solis currus descriptio.
Equorum Solis nomina.
Terrae incendium.
Telluris querelae.
Phaëthontis casus.
Heliades in populos.
Cycnus rex Ligurum in olorem.
Callisto Lycaonis filia in ursam.
Arcas cum Callisto matre in sidera.
Corvus ex candido niger.
Coronis in cornicem.
Erichthonius sine matre natus.
Nyctimene in noctuam.
Ocyroë Chironis filia in equam.
Apollo in pastorem.
Battus in lapidem indicem.
Aglauros Cecropis filia in saxum.
Invidiae domus descriptio.
Invidiae effictio.
Iupiter in taurum.
Europa ex Phoenicia in Cretam per Iovem avecta.

LIBER III

LIBER IV

LIBER V

LIBER VI

LIBER VII

LIBER VIII

LIBER IX

LIBER X

LIBER XI

LIBER XII

METAMORPHOSEON OVIDIANARVM

ARGVMENTVM

CARMINE ELEGIACO EXPRESSIT

ET ITERVM EMENDATIVS

EDIDIT

FRID. HENR. BOTHE

Naso Chaos primum Aetates, dicitque Gigantas,
Vimque Lycaoniam, diluviumque grave,
Pyrrha quod effugit cum coniuge sola probato;
Pythonemque manus nomen Apollineae.
Clara coma sequitur Peneia, cornibus Io,
Syringisque Argus perditus historia;
Lumina cuius avis rapuit Iunonia pennis;
Ast Epaphum peperit reddita Nympha sibi.

Te Phaëthon celebrat Phoebeie, charta secunda,
Heliadum lacrymas, fataque, Cycne, tua;
Tum Callistonem, et, pius impia qui meditatus,
Arcada, mox magnum sidus utrumque suum.
Corvus it, et cornix, et noctua, tuque, Coroni,
Quamque pater frustra planxerat, Ocyrhoë.
Caetera Phoebus habet pastor, Battusque, sorores
Atthides, Invidiae flamina, bosque Tonans.

Tertia tu quaerens ordire volumina, Cadme,
Europen raptam, conditor anguineae
Gentis, et Actaeon, Semeleque miserrima pellex,
Tiresiaeque senis nobile iudicium.
Tum male desipiens canitur Narcissus et Echo,
Quique negat verum te, Melanaegi, Deum,
Pentheus infelix: nautae, mirabile! pisces
Facti; Baccharum victima rex cecidit.

Quarto est Alcithoës et tradita poena sororum
Codice, pro festo queîs mala cura labor.
Hunc solaturae, antiqui sibi temporis acta
Narrant; ut Thisben, Pyrame, perdideris;
Leucotheam Clitienque; et te, tener Hermaphrodite;
Et, quae concrevit corpore, Salmacida.
Post Furia est; Athamas; Cadmi fuga; victor Atlantis
Perseus; Andromede; morsque, Medusa, tua.

Reddit Abantiades cum Pallade Phinea cautem
Quinto, ne sociis parcitur indomitis.
Iamque ad Musarum sedes Tritonia tendit,
Miratura novas, quas pede fudit, aquas
Pegasus: huic studiumque probant Aganippides almae;
Moxque Pyreneum Pieridumque nefas,
Et Cererem cantant, Arethusaque fons ut ametur,
Persephoneque modis queîs Acheronta regat.

Sextum exorditur speciem mutata Minerva,
Os ut Arachneum plecteret immodicum.
Fit Niobe saxum, fiunt agrestia ranae
Agmina; te Lycius, Marsya vane, ligat;
At Tereus volitat Pandioniaeque sorores,
Quarum abit ad plures orbus ab his genitor.
Denique cum Minyis petit aurea fortis Iason
Vellera, Phrixeae dona beata manus.

Qui sequitur, libro Aesonides per Colcha venena
Cum patre convivit, mors Peliaeque datur.
Medeam ducit profugam male credulus Aegeus.
Contra Dictaeos Aeacus huic socius,
Dira lues cui comminuit pecudesque virosque;
Vnaque est Cephalus, Procridis hostis amans,
Mutata uxorem qui turpiter ipse figura
Decipiens, vecors noluit esse probam.

Octavo Scylla in cirin mala vertit amore;
Dein Ariadneo stamine, non merito,
Theseus servatur; nympha at periisset, Iacchus
Ni foret. Icarium fit mare; turbat aper;
Enarratque Achelous Echinadas, alter at ipsi
Baucida: multa fames tunc Erisichthonia
Metraque, ceu Proteus, variabilis occupat ob rem;
Imminet extremo Deianira libro.

Amphitryoniades nono Deus evolat Oeta,
Stasque, Licha, scopulus. Mox adit Eurytida
Alcmene, motamque Galanthida dicit; et illa,
Vt lotos Dryope floreat ipsa soror.
Iamque Iolaus adest, iuvenis novus, atque superbus
Phoebo Miletus, factaque Byblis aqua
Ob fratrem; nec abest, quam, quo frueretur Ianthe,
Reddidit e tenera virgine Diva virum.

Intrat amans Orpheus decimo mala regna Silentum,
Nec tamen ad Superos permeat Eurydice.
Iam liquido vatis modulamine cuncta moventur:
Atti, adstas; adstas tu, Cyparisse puer,
Ambo mutati: canitur Iovis inde minister;
Pygmalion; Myrrhae non revocandus amor;
Tuque, placens ipsi Veneri, male pulcher Adoni;
Tuque, uni, virgo, mitior Hippomeni.

Vndecima Orpheam lugere volumina mortem
  Instituunt: asinum fingit Apollo Midam,
Ilion et condit. Telamoni traditur uxor
  Hesiona, Aeacidae vix superata Thetis.
Tunc ad Ceycem convertitur Halcyonemque
  Carmen, et ad Morphei somnia vera nimis.
Illi mox alis, velut Aesacus, aëra pulsant,
  Priamides, verso corpore factus avis.

Troia, qui sequitur, bella exhibet, Iphianassam,
  Et Centaurorum proelia saeva liber,
Cycnum, ac Nelei, mutantis in omnia mire,
  Fata Periclymeni; mox tua, nate Dea,
Funera, nolentes quem Peleus almaque mater
  Armarant, notum munere Lartiadae:
Nam Paris ignavus fortem percussit Achillem,
  Obvertente ipso spicula certa Deo.

Pelidae ambierint ut Vlysses mitis et Aiax
  Arma, liber pandit tertius a decimo.
Pergama conflagrant; Hecube canis induit ora,
  Aurorae volucris gnatus, ut interiit;
Ipse relicto Anio Scillan fugit atque Charybdin
  Aeneas; sequitur quos Polyphemus amans,
Acidis exstinctor teneri, dictusque per herbas
  Piscator pelagi Glaucus adisse Deos.

Simia iam Cercops factus legiturque Sibylla,
  Inque fera ripa solus Achaemenides,
Cyclopi elapsus. Laestrigona viderat alter,
  Mox Circen. Pici tum subit historia,
Et Diomedei numeri. Cythereius heros
  Cum ratibus vertit: calx habet Iphin, habet
Te, Vertumne; Deam iunctam tibi; denique regem,
  Cuius, avi, cepit Romulus imperium.

Extremo rex est sapiens Numa Pythagorasque
Codice, quique fuit Virbius Hippolytus,
Cum Cipoque Tages vates. Deus inde salutem
Sub serpente latens reddidit ut Latio,
Magno est in populis Epidaurius hospes honore.
Fit maius: Deus est Iulius urbe sua
Caesar, at in coelo sidus micat; inque relicta
Augustus terra sceptra paterna tenet.

Tot res tam varias vinclo coniunxerit uno
Vt Pelignus olor, quaeris, amice? legas.
Ista viri vis arsque: cadavera nolo poëtas,
Grammaticus partes quae secet in vapidas.
Tu, dedit ut sese, totum accipe; nec male rimans
In Nasone mihi quaerito Virgilium.
Non una est facies Naturae: mutat, et audet
Quidque, nec in solita vertitur usque via.

VOLVMINIS QVARTI

INDEX SPECIALIS

FINIS VOLVMINIS QVARTI.